T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKÜLERDE YER ALAN ÜLKE VE ŞEHİRLERİN TEMATİK ANALİZİ

YAZAR

Mahmut DELEN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdullah EREN

ORDU- 2023

TEZ KABUL SAYFASI

Mahmut DELEN tarafından hazırlanan "**Türkülerde Yer Alan Ülke ve Şehirlerin Tematik Analizi**" başlıklı bu çalışma, **21.08.2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **DOKTORA tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. Abdullah EREN Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Necip Fazıl DURU Ordu Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. İlker AYDIN Ordu Üniversitesi / Eğitim Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Ahmet KESKİN Samsun Üniversitesi / İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mahmut DELEN

ÖZET

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKÜLERDE YER ALAN ÜLKE VE ŞEHİRLERİN TEMATİK ANALİZİ

MAHMUT DELEN

Toplumlar, kendini diğer toplumlardan ayıran maddî ve manevî birikimleri, gelecek nesillere aktarmaya çalışır. Halkın yaşantısından süzülerek oluşan sözlü halk eserleri de dilin kültür taşıyıcı özelliğini ortaya koyar. Türklerin oluşturduğu çeşitli sözlü halk ürünleri içinde en eski verimlerden biri olan türküler ise yalnızca derlendiği yörenin özellikleri ile değil aynı zamanda metinlerinde yer alan coğrafî atıflar ile dünyanın pek çok yeri hakkında bilgiler içerir.

Çalışmada, türkülerde geçen ülke ve şehir adları, nitel araştırma yöntemi ve doküman inceleme tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi'nde yer alan türküler, araştırmanın materyal olarak belirlenmiştir. Ortaya çıkan türkü metinleri, yer adları bağlamında incelenerek elde edilen veriler, temalara ayrılmıştır. Sınıflandırılan veriler, yer adlarının verdiği bilgiler ışığında analiz edilmiş; türkülerde hangi coğrafyaların konu edinildiği, konu edinilen coğrafyaların nasıl tasvir edildiği ve tasvir edilen coğrafyaların türkülerdeki anılma sıklıkları ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkan sıklıklar, ülke ve şehirlerin, Türk kültürü ile müşterekleri hakkında pek çok verinin elde edilmesini sağlamıştır. Sonrasında ise ülke ve şehir adları ile ilişkilendirilen sosyal, kültürel, coğrafî, beşerî unsurlar, türkülerde tavsif edildiği şekilde analize tabi tutulmuştur. Yapılan çözümlemeler sonucunda, ülke ve şehir adları bağlamında ortaya çıkan muhtelif verilerin yanı sıra türkülerde halkın dilinden yapılan tasvirlerin çeşitli bağlamlarda incelenmesinin, tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, tıp, ziraat alanları başta olmak üzere birçok bilim dalının literatürüne katkı sağlayabileceği değerlendirilmiştir. Dolayısıyla türkülerin disiplinlerarası çalışmalara daha fazla konu edilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Ayrıca türkülerde yer alan ülke ve şehir adlarının bugünkü Türkiye sınırlarının çok ötesine uzandığı; Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını kapsayan geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmüştür. Türkü derlemelerinin gerçekleştirildiği havzaya göre çok daha geniş olan bu coğrafyanın, Türk kültürünün taşındığı yerler olarak değerlendirilmesinin yanı sıra Türk kültürünü etkileyen coğrafyalar olarak da ifade edilebileceği düşünülmüştür. Bu düşünceden hareketle, türkülerin derlenme sahasının daha geniş bir coğrafyada ele alınmasının bir gereklilik olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Kültür, Coğrafya, Ülkeler, Şehirler

ABSTRACT

DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

THEMATIC ANALYSIS OF THE COUNTRIES AND CITIES IN FOLK SONGS

MAHMUT DELEN

Societies try to transfer the material and spiritual accumulations to future generations that distinguish themselves from other societies. Oral folk works, which are formed by getting filtered from the life of the people, also reveal the cultural bearer feature of the language. Folk songs, which are one of the oldest products among the various oral folk products created by the Turks, contain information not only about the characteristics of the region in which they were compiled, but also about many places in the world with the geographical references in their texts.

In the study, country and city names in the folk songs were analyzed using qualitative research method and document analysis technique. The folk songs in the TRT Turkish Folk Music Oral Works Anthology were determined as the sample of the research. The data obtained by examining the final folk song texts in the context of place names were divided into themes. The classified data were analyzed in the light of the information given by the place names; which geographies were the subject of the folk songs, how these geographies were depicted and the mentioning frequencies of the geographies in the folk songs were revealed. The revealed frequencies have provided a great deal of data about the commons of countries and cities with Turkish culture. Afterwards, social, cultural, geographical and human elements associated with country and city names were subjected to analysis as described in folk songs. As a result of the analyzes carried out, it has been found that, besides the various data that emerged in the context of country and city names, the examination of the descriptions made from the language of the people in folk songs in various contexts can contribute to the literature of many branches of science, especially in the fields of history, geography, sociology, psychology, medicine and agriculture. Therefore, it was concluded that folk songs should be more subject to interdisciplinary studies. In addition, the country and city names in the folk songs extend far beyond the borders of today's Turkiye; it has been observed that it has spread to a wide geography covering the continents of Europe, Asia and Africa. It has been thought that this geography, much wider than the basin where folk song collections are made, can be expressed as geographies that affect Turkish culture as well as being evaluated as places where Turkish culture is carried on. Based on this idea, it has been concluded that it is a necessity to deal with the compilation area of folk songs in a wider geography.

Key Words: Folk Songs, Culture, Geography, Countries, Cities.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma ile insanlığın kültürel birikimine katkı sağlayarak Anadolu'nun yüce mirası hakkında kalem oynatma, söz söyleme şerefine eriştiğim için bahtiyârım. Tez konusunun belirlenmesinde görüşleriyle bana ışık tutan alanımızın değerli hocası Dr. Doğan KAYA başta olmak üzere tezimin izleme kurulunda bulunan Prof. Dr. Necip Fazıl DURU'ya, Prof. Dr. İlker AYDIN'a, tez savunma sürecinde tavsiyelerinden faydalandığım Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN'e, Doç. Dr. Ahmet KESKİN'e; dostluğunun yanı sıra akademik etik başta olmak üzere pek çok konuda desteğini bilfiil hissettiğim Doç. Dr. İsmail KABAN'a şükranlarımı sunarım.

Ayrıca hayatın yükünü birlikte paylaştığımız, veri elde etme sürecinde büyük katkılar sunan Rabia DELEN'e, tez metni kontrolünde yanımda olan Doç. Dr. Fatih SOBACI'ya, tablo ve grafik hazırlama safhalarında emeğini esirgemeyen Bora KOCABAY'a ve çalışmanın ortaya konmasında yolumu açan danışmanım Prof. Dr. Abdullah EREN'e teşekkür ederim.

Tüm bunların üzerine, insan onuruna yaraşır bir hayat yaşamak/yaşatmak ideali ile varlığını anlamlı kılmak ve görmediği nesillere insanlığın birikimini armağan etmek çabası ile ömrünü bilimsel gayretlere hasrederek bize bu kıymetli mirası bırakan ölmüş olanlara rahmet dileklerimi sunarken yetişmemde emeği olan ailem, hocalarım, dostlarıma da minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Mahmut DELEN

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI ..... **ii**
ETİK BEYANI ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR ..... **xv**
ŞEKİLLER ..... **xvii**
KISALTMALAR ..... **xviii**
1. GİRİŞ **1**
2. KURAMSAL TEMELLER **4**
2.1 Türkü 4
2.2 Coğrafya 11
2.2.1 Türkülerde Coğrafî Unsurlar 13
2.2.1.1 Türkülerde Ülke ve Şehir Adları 19
2.2.1.2 Doğal Coğrafî Unsurlar 21
2.3 Kültür 25
2.3.1 Kültürel Miraslar 27
2.3.1.1 Somut Kültürel Miras 28
2.3.1.2 Somut Olmayan Kültürel Miras 29
2.3.2 Türk Halk Kültürü 31
2.4 Halkbilimi 34
2.5 Halk Edebiyatı 38
2.6 Türkülerin Yeri ve Önemi 41
2.6.1 Halk Edebiyatında Türkülerin Yeri ve Önemi 42
2.6.2 Halk Müziğinde Türkünün Yeri ve Önemi 45
2.7 Türkülerin Oluşum ve Yayılım Süreci 49
2.7.1 Türkülerin Oluşumu 51
2.7.2 Türkülerin Yayılması 55
2.7.3 Türkülerin Varyantlaşması 58
2.8 Türkülerin Derlenmesi 60
2.9 Türkülerin Sınıflandırılması 65

2.9.1 Türkülerin Konularına Göre Sınıflandırılması 67
2.9.1.1 Ninniler ve Çocuk Türküleri 70
2.9.1.2 Aşk Türküleri 71
2.9.1.3 Kahramanlık ve Askerlik Türküleri 72
2.9.1.4 Tören ve Oyun Türküleri 73
2.9.1.5 İş Türküleri 76
2.9.1.6 Karşılıklı Türküler 77
2.9.1.7 Ölüm Türküleri (Ağıtlar) 78
2.9.2 Türküler Hakkındaki Diğer Sınıflandırmalar 82
3. MATERYAL VE YÖNTEM 89
3.1 Materyal 90
3.2 Yöntem 90
4. BULGULAR 93
4.1 Türkülerde Yer Alan Türkiye Dışındaki Ülke ve Şehirlerin Tematik Analizi 93
4.1.1 Afganistan 93
4.1.1.1 Belh 93
4.1.2 Avusturya 94
4.1.3 Almanya 95
4.1.4 Arabistan 96
4.1.4.1 Medine 96
4.1.5 Azerbaycan 96
4.1.5.1 Bakü 98
4.1.5.2 Karabağ 98
4.1.5.3 Kazaklı 99
4.1.6 Bosna Hersek 99
4.1.7 Bulgaristan 100
4.1.7.1 Burgaz 101
4.1.7.2 Güngördü 101
4.1.7.3 Harmanlı 101
4.1.7.4 İslimye 101
4.1.7.5 Kırcaali 102
4.1.7.6 Koşukavak 103
4.1.7.7 Lofça 103
4.1.7.8 Pirin 104
4.1.7.9 Radalya 104

4.1.7.10 Şumnu 104
4.1.8 Cezayir 105
4.1.9 Çin 107
4.1.10 Ermenistan 107
4.1.10.1 Erivan 108
4.1.10.2 Gümrü 108
4.1.11 Etiyopya 108
4.1.12 Filistin 109
4.1.13 Gürcistan 110
4.1.13.1 Batum 111
4.1.13.2 Tiflis 111
4.1.14 Hindistan 111
4.1.15 Irak 112
4.1.15.1 Bağdat 113
4.1.15.2 Basra 116
4.1.15.3 Kerbelâ 116
4.1.15.4 Kerkük 116
4.1.16 İran 117
4.1.16.1 Horasan 120
4.1.16.2 İsfahan 120
4.1.16.3 Maraga, Tebriz 120
4.1.16.4 Meşhed 120
4.1.16.5 Saat Çukuru 121
4.1.16.6 Şiraz 121
4.1.17 Karadağ 121
4.1.17.1 Budva 121
4.1.18 Kosova 122
4.1.18.1 Priştine 122
4.1.18.2 Prizren 122
4.1.19 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 122
4.1.19.1 Gönyeli 123
4.1.19.2 Lefke 123
4.1.20 Libya 124
4.1.21 Macaristan 125
4.1.21.1 Budinya 125

4.1.21.2 Eğri, Mohaç, Uyvar, Zigetvar 125
4.1.22 Makedonya 126
4.1.22.1 İştip 127
4.1.22.2 Kalkandelen 127
4.1.22.3 Kumanova 127
4.1.22.4 Ladevsa 128
4.1.22.5 Manastır 128
4.1.22.6 Mavrova 129
4.1.22.7 Mayadağ 129
4.1.22.8 Nerez 129
4.1.22.9 Ohrid 129
4.1.22.10 Pirlepe 129
4.1.22.11 Üsküp 130
4.1.22.12 Vardar 130
4.1.23 Mısır 131
4.1.23.1 Kahire 132
4.1.24 Özbekistan 132
4.1.24.1 Buhara, Semerkant 132
4.1.25 Polonya 133
4.1.26 Romanya 133
4.1.26.1 Temeşvar 133
4.1.27 Sırbistan 133
4.1.27.1 Belgrad 134
4.1.27.2 Preşova 134
4.1.28 Slovakya 135
4.1.28.1 Salkuva 135
4.1.29 Suriye 135
4.1.29.1 Halep 136
4.1.29.2 Rakka 138
4.1.29.3 Şam 139
4.1.30 Ukrayna 140
4.1.30.1 Hotina 140
4.1.30.2 Kırım 140
4.1.30.3 Sivastopol 141
4.1.30.4 Vinisa 141

4.1.31 Yemen 141
4.1.32 Yunanistan 144
4.1.32.1 Dimetoka 145
4.1.32.2 Drama 145
4.1.32.3 Maçova 146
4.1.32.4 Sakız Adası 146
4.1.32.5 Selanik 146
4.1.32.6 Serez 147
4.2 Türkülerde Yer Alan Türkiye'deki Şehirlerin Tematik Analizi 147
4.2.1 Akdeniz Bölgesi 147
4.2.1.1 Adana 148
4.2.1.2 Antalya 152
4.2.1.3 Burdur 153
4.2.1.4 Hatay 155
4.2.1.5 Isparta 155
4.2.1.6 Kahramanmaraş 155
4.2.1.7 Mersin 156
4.2.1.8 Osmaniye 157
4.2.2 Doğu Anadolu Bölgesi 158
4.2.2.1 Ağrı 158
4.2.2.2 Bingöl 160
4.2.2.3 Bitlis 160
4.2.2.4 Erzincan 162
4.2.2.5 Erzurum 164
4.2.2.6 Hakkâri 170
4.2.2.7 Iğdır 171
4.2.2.8 Kars 171
4.2.2.9 Malatya 173
4.2.2.10 Muş 175
4.2.2.11 Tunceli 176
4.2.2.12 Van 177
4.2.3 Ege Bölgesi 179
4.2.3.1 Afyon 179
4.2.3.2 Aydın 180
4.2.3.3 Denizli 183

4.2.3.4 İzmir 185
4.2.3.5 Kütahya 188
4.2.3.6 Manisa 190
4.2.3.7 Muğla 191
4.2.3.8 Uşak 193
4.2.4 Güneydoğu Anadolu Bölgesi 195
4.2.4.1 Adıyaman 195
4.2.4.2 Diyarbakır 196
4.2.4.3 Gaziantep 198
4.2.4.4 Kilis 202
4.2.4.5 Şanlıurfa 202
4.2.5 İç Anadolu Bölgesi 206
4.2.5.1 Aksaray 207
4.2.5.2 Ankara 207
4.2.5.3 Çankırı 210
4.2.5.4 Eskişehir 211
4.2.5.5 Karaman 212
4.2.5.6 Kayseri 213
4.2.5.7 Kırşehir 216
4.2.5.8 Konya 218
4.2.5.9 Nevşehir 220
4.2.5.10 Niğde 221
4.2.5.11 Sivas 222
4.2.5.12 Yozgat 224
4.2.6 Karadeniz Bölgesi 226
4.2.6.1 Amasya 226
4.2.6.2 Artvin 228
4.2.6.3 Bartın 228
4.2.6.4 Bayburt 229
4.2.6.5 Bolu 231
4.2.6.6 Çorum 233
4.2.6.7 Giresun 234
4.2.6.8 Gümüşhane 236
4.2.6.9 Karabük 237
4.2.6.10 Kastamonu 237

4.2.6.11 Ordu 239
4.2.6.12 Rize 243
4.2.6.13 Samsun 244
4.2.6.14 Sinop 245
4.2.6.15 Tokat 246
4.2.6.16 Trabzon 250
4.2.6.17 Zonguldak 253
4.2.7 Marmara Bölgesi 254
4.2.7.1 Balıkesir 254
4.2.7.2 Bursa 256
4.2.7.3 Bilecik 258
4.2.7.4 Çanakkale 259
4.2.7.5 Edirne 261
4.2.7.6 İstanbul 261
4.2.7.7 Kırklareli 266
4.2.7.8 Kocaeli 266
4.2.7.9 Sakarya 267
4.2.7.10 Tekirdağ 267
4.3 Türkülerde Yer Alan Ülke ve Şehirler Bağlamında Sosyal, Coğrafî ve Edebî Unsurların Tematik Analizi 268
4.3.1 Tabiat 269
4.3.1.1 Dağlar 269
4.3.1.2 Su Kaynakları 273
4.3.1.3 Ovalar 279
4.3.1.4 Yaylalar 280
4.3.1.5 Bahçe ve Bağlar 282
4.3.1.6 İklim 285
4.3.1.7 Çöller 286
4.3.1.8 Afetler 286
4.3.1.9 Ağaçlar 288
4.3.1.10 Tarımsal Ürünler, Meyve ve Sebzeler 290
4.3.1.11 Hayvanlar 295
4.3.1.12 Taşlar 300
4.3.2 Lirik 301
4.3.2.1 Sevgili 301

4.3.2.2 Güzeller 305
4.3.2.3 Aşk 313
4.3.2.4 Anne/ Baba/ Evlat 315
4.3.2.5 Gurbet ve Ayrılık 317
4.3.2.6 Vatan Sevgisi 320
4.3.3 Epik 322
4.3.3.1 Savaş 322
4.3.3.2 Efsanevî 327
4.3.4 Din-Tasavvuf 328
4.3.5 Kültür 332
4.3.6 Ulaşım Faaliyetleri 336
4.3.7 Ticaret 338
4.3.8 Nüfus 342
4.3.9 Mimarî 342
4.3.9.1 Evler 343
4.3.9.2 İbadethaneler 344
4.3.9.3 Kaleler 345
4.3.9.4 Ticarethaneler 346
4.3.9.5 Yollar ve Kaldırımlar 348
5. TARTIŞMA 351
6. SONUÇ ve ÖNERİLER 392
KAYNAKLAR 398
ÖZGEÇMİŞ 422

TABLOLAR

Sayfa

Tablo 4. 1 Türkülerde Yer Alan Afganistan'a Ait Şehir/Yer Adları 93
Tablo 4. 2 Türkülerde Yer Alan Avusturya'ya Ait Şehir/Yer Adları 94
Tablo 4. 3 Türkülerde Yer Alan Almanya'ya Ait Şehir/Yer Adları 95
Tablo 4. 4 Türkülerde Yer Alan Arabistan'a Ait Şehir/Yer Adları 96
Tablo 4. 5 Türkülerde Yer Alan Azerbaycan'a Ait Şehir/Yer Adları 97
Tablo 4. 6 Türkülerde Yer Alan Bosna'ya Ait Şehir/Yer Adları 99
Tablo 4. 7 Türkülerde Yer Alan Bulgaristan'a Ait Şehir/Yer Adları 100
Tablo 4. 8 Türkülerde Yer Alan Cezayir'e Ait Şehir/Yer Adları 105
Tablo 4. 9 Türkülerde Yer Alan Çin'e Ait Şehir/Yer Adları 107
Tablo 4. 10 Türkülerde Yer Alan Ermenistan'a Ait Şehir/Yer Adları 108
Tablo 4. 11 Türkülerde Yer Alan Etiyopya'ya Ait Şehir/Yer Adları 108
Tablo 4. 12 Türkülerde Yer Alan Filistin'e Ait Şehir/Yer Adları 109
Tablo 4. 13 Türkülerde Yer Alan Gürcistan'a Ait Şehir/Yer Adları 110
Tablo 4. 14 Türkülerde Yer Alan Hindistan'a Ait Şehir/Yer Adları 112
Tablo 4. 15 Türkülerde Yer Alan Irak'a Ait Şehir/Yer Adları 112
Tablo 4. 16 Türkülerde Yer Alan İran'a Ait Şehir/Yer Adları 117
Tablo 4. 17 Türkülerde Yer Alan Karadağ'a Ait Şehir/Yer Adları 121
Tablo 4. 18 Türkülerde Yer Alan Kosova'ya Ait Şehir/Yer Adları 122
Tablo 4. 19 Türkülerde Yer Alan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet'ne Ait Şehir/Yer Adları 123
Tablo 4. 20 Türkülerde Yer Alan Libya'ya Ait Şehir/Yer Adları 124
Tablo 4. 21 Türkülerde Yer Alan Macaristan'a Ait Şehir/Yer Adları 125
Tablo 4. 22 Türkülerde Yer Alan Makedonya'ya Ait Şehir/Yer Adları 126
Tablo 4. 23 Türkülerde Yer Alan Mısır'a Ait Şehir/Yer Adları 131
Tablo 4. 24 Türkülerde Yer Alan Özbekistan'a Ait Şehir/Yer Adları 132
Tablo 4. 25 Türkülerde Yer Alan Polonya'ya Ait Şehir/Yer Adları 133
Tablo 4. 26 Türkülerde Yer Alan Romanya'ya Ait Şehir/Yer Adları 133
Tablo 4. 27 Türkülerde Yer Alan Sırbistan'a Ait Şehir/Yer Adları 134
Tablo 4. 28 Türkülerde Yer Alan Slovakya'ya Ait Şehir/Yer Adları 135
Tablo 4. 29 Türkülerde Yer Alan Suriye'ye Ait Şehir/Yer Adları 135

Tablo 4. 30 Türkülerde Yer Alan Ukrayna'ya Ait Şehir/Yer Adları 140
Tablo 4. 31 Türkülerde Yer Alan Yemen'e Ait Şehir/Yer Adları 141
Tablo 4. 32 Türkülerde Yer Alan Yunanistan'a Ait Şehir/Yer Adları 144
Tablo 4. 33 Türkülerde Yer Alan Akdeniz Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları 148
Tablo 4. 34 Türkülerde Yer Alan Doğu Anadolu Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları 158
Tablo 4. 35 Türkülerde Yer Alan Ege Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları 179
Tablo 4. 36 Türkülerde Yer Alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları 195
Tablo 4. 37 Türkülerde Yer Alan İç Anadolu Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları 206
Tablo 4. 38 Türkülerde Yer Alan Karadeniz Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları 226
Tablo 4. 39 Türkülerde Yer Alan Marmara Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları 254

ŞEKİLLER

Sayfa

Şekil 5. 1 Türkülerde Adı Geçen Ülkeler ve Adı Geçen Şehirlerin/Yerlerin Ait Olduğu Ülkeler 353
Şekil 5. 2 Türkülerde Yer Alan Türkiye'deki Şehir/Yer Adları 382
Şekil 5. 3 Türkülerde Yer Alan Türkiye'nin 7 Coğrafî Bölgesine İlişkin Sıklıklar 383
Şekil 5. 4 Türkülerde Yer Alan Akdeniz Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar 384
Şekil 5. 5 Türkülerde Yer Alan Doğu Anadolu Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar 385
Şekil 5. 6 Türkülerde Yer Alan Ege Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar 386
Şekil 5. 7 Türkülerde Yer Alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar 387
Şekil 5. 8 Türkülerde Yer Alan İç Anadolu Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar 388
Şekil 5. 9 Türkülerde Yer Alan Karadeniz Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar 389
Şekil 5. 10 Türkülerde Yer Alan Marmara Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar 391

KISALTMALAR

Hz: Hazreti.

Km: Kilometre

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

TDK: Türk Dil Kurumu.

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu).

1. GİRİŞ

Dil, diğer pek çok işlevinin yanı sıra toplumların kültürlerini nesilden nesile aktarmakta kullandığı önemli bir gereçtir. Toplumların kültürel özelliklerini yansıtan göstergelerden biri de halkın dilinde tabii biçimde oluşan sözlü halk eserleridir. Her toplum, kendi değerlerini anlatmak için müziği ve kendine özgü özelliklerini yansıttığı halk şarkılarını aracı olarak kullanır. Halk şarkıları, herhangi bir müzik kültürü olmaksızın çoğu zaman bir çalgı aletinin niteliklerinden dahi habersiz olan toplumun fertleri tarafından üretilen, sosyal ve kültürel yapı taşlarından biri olarak sayılır. Bu eserlerde halkın beğeni ve değer ölçütlerinden geçen, estetik ve felsefî bir kaygı taşımadan, salt kendi bakış açısıyla içinden gelenleri aktardığı samimi bir üslup vardır (İstanbullu, 2014, s.2). Halk şarkıları, işlenmiş hâlleri ile pek çok edebiyatçı tarafından eserlerinde kullanılmıştır. Goethe, Alman halk şarkılarını toplayıp işlemiş; İbsen, *Peer-Gynt* adlı piyesini Norveç halk şarkıları ile süslemiştir. Güzel sanat eserlerinin zengin malzemesi olmak değerini taşıyan türküler ise üretildiği haliyle günümüzde hâlen durmaktadır (Kabaklı, 2016, s. 181). Mitler, destanlar ve masallarla birlikte Türklerin en eski kültürel üretim ürünlerinden biri olan türküler, bulunduğu her coğrafyada, o yörenin örfünü, törelerini, acı ve sevinçlerini yansıtır. Kısacası toplum tarafından kabul gören ya da toplumu derinden etkileyen olay ve olgular; kültür ve kimliğe dair çeşitli özellikler, türkülerde kendisine geniş biçimde yer bulur. Bunları da yalın bir üslupla dile getiren türküler, Karabaş (1981)'a göre etkin ve ekonomik biçimde dilin kullanılmasına karşın özlü bir anlatım sunmaktadır.

Türkülerle ilgili yapılan araştırmalarda, derleme çalışmalarının ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bu çalışmaları, türküleri kültür boyutunda değerlendiren araştırmalar takip eder. Mevcut çalışmaların haricinde üzerinde durulması gereken bir başka husus da türkülerin içinde geçen yer adlarından yola çıkarak yayıldığı coğrafyanın tespit edilmesidir. Türküye konu olan kent, kasaba, köy, yayla, mahalle, sokak, dağ ve tepe gibi pek çok coğrafî unsur, farklı bağlamlarla türkü sözlerine yansır. Türkülerin konularına göre sınıflandırılması dikkate alındığında, yaşanılan coğrafyanın yanı sıra halkın dilinde *gönül coğrafyası* olarak ifade bulan geniş bir kültürel sahanın da türkülerin ortaya çıkmasında etkili olduğu görülür.

Türküler, kültür ögelerini çeşitli biçimlerde ortaya çıkarır. Türkülerde geçen yer adları da türkülerin oluşmasında önemli bir kültürel rol oynar. Çünkü coğrafyaya bağlı değişkenler, insan hayatını, siyaseti, keder ve sevinçleri değiştirip dönüştürür. Bir bölgede yaşayan

insanların hayatlarını kazanma şekillerini belirleyen temel faktörlerden birinin coğrafya olduğu düşünüldüğünde coğrafya ile türkülerin ilişkisinin görüleceği öne sürülebilir. Sahilde yaşayan insanların türkülerinde balıkçılık ile ilgili kavramlar görülürken tarım ve hayvancılığa elverişli bir bölgenin türkülerinde bu uğraş alanları ile ilgili ögeler göze çarpar.

Türkü ve coğrafya ilişkisi hakkında sosyokültürel bağlam üzerinde durmak da gereklidir. Zira türkülerin estetik, eğlence, insanları rahatlatmak gibi fonksiyonlarının yanında sosyokültürel fonksiyonu da vardır (Bayat, 2013, s. 58). Türküye konu olan coğrafyada savaş, kıtlık, doğal afetler gibi büyük halk kitlelerini etkileyen sosyal olayların yaşanması durumunda, bu konuların türkülerde genişçe yer bulduğu görülür. Ayrıca halk için acı olayların yanı sıra topluma büyük sevinç kaynağı olan hadiseler de türkülerin oluşmasında etkili olmuştur.

Bu düşüncelerden yola çıkılarak araştırmada, türkülerle ilgili oluşturulan literatüre türkü ile mekânlar bağlamında katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Kültür coğrafyasının türküler aracılığı ile tespit edilmesinin de amaçlandığı araştırmada coğrafya ile kültür ilişkisi de ortaya konulmuştur. Türküler aracılığı ile Türk halk kültürünün coğrafyaya yayılımı saptanarak toplumun kültürel özellikleri türküler üzerinden ortaya çıkarılmış; türkülerin coğrafya sınırlarını aşarak uzak toplulukların kültürünü nasıl etkilediği de analiz edilmeye çalışılmıştır. Türkülerde geçen bölge, ülke, şehir adlarının kültür coğrafyası oluşumuna ne gibi katkılar sağladığı da konu edilerek türkülerin ülke sınırlarını aşan kültürel gücünün yansıtılması amaçlanmıştır.

Literatürde daha önce yapılmış çalışmalarda genellikle kültür ve mekân ilişkileri, dar bir coğrafya bağlamında ele alınmıştır. Alanda *müzik coğrafyası* kavramı üzerinde durulan ve bu alanda uluslararası bilimsel üretimlerde nasıl çalışmalar yapıldığı gibi konularda bilgiler verilen çalışmalar gözlenmiştir. Kaçmaz (2021)'a göre insanı etkileyen her konu mekân ve coğrafya ile de ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla coğrafyacının bir araştırma alanı olarak müzik eserleri ile ilgilenmesi kaçınılmazdır. Uğur (2015)'un ilgili çalışması ise coğrafî konum, bölge, yerlilik duygusu, insan-çevre ilişkileri ve yayılım dikkate alınarak yapılmıştır. Bu amaçla türkü repertuarından seçilen türküler, hümanistik coğrafya bakış açısıyla yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda türkülerin coğrafî mekânı anlatmada yüksek potansiyele sahip oldukları saptanmıştır. Buna göre Türkiye dağlık olduğu için, dağlar türkülerde çok sık kullanılmıştır. Su ile ilgili terimlere türkülerde geniş yer verilmesinin de ülkenin hidrografisi ile ilişkili olduğu öne sürülebilir. Bölgesel karakter

taşıyan türkülerin bölgesel karakteri güçlendirici özelliklere sahip olduğu zikredilirken türkülerin ortaya çıktıkları alandan çevresine ve diğer alanlara yayılmış, bazen de bu süreçte değişim ve dönüşüme uğramış olduğu ifade edilmiştir.

Daha önce ortaya konan türkü/ coğrafya çalışmalarında, muayyen bir bölgenin türküleri üzerinde incelemeler yapılmıştır. Bu bağlamda ortaya konan çalışmalarda *kültürel coğrafya* kavramı üzerinde durulmuş, bu sayede kültür ve coğrafya ilişkisi daha detaylı değerlendirilmiş; kısıtlı alanlarda gerçekleştirilen türkü araştırmalarında türkülerin coğrafî bakımdan analizi, doküman analizi ile ortaya konulmuştur. Bu araştırmaların bir başka biçiminde ise türkülerin coğrafya ve mekânlar bakımından incelenmesi yapılmış ve bu incelemelerde önce coğrafyanın kullanılan mekânlara etkisi irdelenmiş; sonrasında ise bu mekânların türkülere etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Mekân bakımından daha özel alanlarda inceleme yapılan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda yayla, dağ, ova gibi yöre halkı için önemli olan coğrafî alanlara ve bu alanların halk kültürüne etkisi ele alınmıştır. Örneğin Şahin'in (2010) çalışmasında türkülerde geçen coğrafî unsurların tamamı analiz edilmiştir.

Tüm bu bahsedilen çalışmalar ve benzerlerinden farklı olarak bu çalışmanın hususiyeti, türkülerin ortaya çıktığı büyük coğrafyayı ele almasıdır. Bir bütün olarak kültür/ türkü/ coğrafya/ Türk coğrafyası kavramları düşünüldüğünde türkülerin coğrafyanın manevî birlikteliği için sağladığı olanakların açık biçimde görüldüğü ifade edilebilir. Araştırmada hazırlanan grafikler aracılığı ile türkülerin tüm dünyada ne kadar geniş bir coğrafyayı ilgilendirdiği de görülmüştür. Böylece konu ile ilgili çalışma yapanların yer adlarının türkülerde geçme sıklığına vâkıf olmalarına da imkân sağlanmıştır. Türkülerin coğrafyasının tespit edilmesi ile yetinilmeyip türkülerdeki atıfların kültürel bakımdan karşılıklarına da analizlerin ikinci kısmında değinilmiş; tartışma bölümünde çalışma materyali dışındaki türkülere de yer verilmiştir.

2. KURAMSAL TEMELLER

2.1 Türkü

Her halkın kendine has kültüründen ilhamla geliştirdiği müziği yaşantısı içinde doğal biçimde şekillendiği için özgün nitelikler taşır. Nesilden nesile kültürü taşıma rolünü üstlenen eserler, yalnızca kültürü yansıtmakla kalmaz; aynı anda kültürü sürükleyerek gelecek nesillere taşır. Halkın özelliklerini yansıtan biçimde kültürde yer bulan halk müziği eserleri, bu şekilde kalıcılığa ulaşır. Halk müzikleri içinde her halkın üretiminin özel yeri olsa da türkülerin yerinin farklı olduğu ifade edilebilir. Çünkü türküler, evrensel olarak *folk songs* olarak adlandırılan halk şarkıları ile derin bir farklılık içerir. Her milletin halk şarkıları olsa da türkü gibi felsefî temellere dayanan halk şarkılarının olmadığı söylenebilir. Zira türküler, diğer toplulukların ümmî olarak nitelendirdiği kişilerce yazılan eserler olmaktan çok öte derin bir birikimle ortaya konulmuştur (Eroğlu, 2017, s 79-80). Türküler, halkın hem bu birikimini yansıttığı hem de kültürel kalıcılığını korumak için sığındığı eserlerdir.

Halkların kendini korumakta zorlandığı doğa olayları, ölüm muamması, yaşam kavgası gibi hayata dair zorluklarının karşısında durmak için en büyük çabası, halk kültürü ve halk müziği eserleri ile ölümsüzlük yolunu aramaktır (Ergün, 1990, s.30). Ezgileri ile söylenen türküler, muhitlerine göre nağmeleri değişen bir yapıdadır (Onay, 1996, s. 63). Ancak türkü, nağmeli seslerle icra edilen bir manzumeden ibaret değildir. Türkünün ortaya çıktığı coğrafyanın irfan, ahlâk, inanç ve hüznünü taşıdığını bilmek gerekir (Doğan, 2015, s. 67). Bu bağlamda türküler, halkın acılarını, sevinçlerini, coşkularını aktarmasına olanak sağladığı için halkın dili, kulağı ve gözü olmuştur. Yeri geldiğinde sevindiren, yeri geldiğinde üzen ve daha da ötesinde zaman zaman yargılayan yönü ile kültürel birleştiricilik özelliği taşır. Söz konusu işlevi ile neredeyse bütün kültürel olay ve olguların, tarihsel vakaların geniş biçimde türkülerde yer alması, türkülere aktarıcılık özelliği sağlar. Çeşitli meseleler hakkında türkülerde bulunan didaktik unsurlar ise türkülerin öğreticilik özelliğini oluşturur. Coğrafî alanlar ile ilgili türkülerde yer alan yapılar, türkülerin yöre ile ilgili tanıtıcılık özelliğinin olduğuna da işaret eder. Türkülerin, düğünlerde, kına gecelerinde, oyun havalarında, taziyelerde söylenmesi, toplumsal bakımdan işlevselliğini belirtir. Âşıkların doğrudan vatan sevgisi konulu övgü şeklinde söylediği türküler de milli bütünlüğe katkıda bulunur (Şahin, 2010, s. 8). *"Türküler Anadolu insanı ile yoğrulup bütünleşen, toplumsal barışın en önemli ögesi ve insanlar*

arası ilişkilerin en sağlam köprüsüdür. Günümüze kadar özgürlüğün, barışın, hoşgörü ve sevginin en önemli temel taşlarından biri olmuştur. Türküyü genel bir tabir ile Türk halk kültürünün aynası olarak tanımlamak, kısa ve öz bir açıklama olacaktır" (Coşkun, 2019, s. 10).

Yakıcı'nın (2013, s. 58) türkü tanımının diğer tanımlara göre çok daha geniş kapsamlı olduğu ifade edilebilir. Yakıcı, türkü ile ilgili yapılan çok sayıda tanımı derledikten sonra edebiyatın hangi sınıflandırmasında olduğuna bakılmaksızın türkü tarifine dâhil olabilecek özellik ve ölçütleri şöyle sıralamıştır: *"Duygu, düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun, halka mâl edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icracısı, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünlere türkü denir"*. Albayrak (2012a, s. 612) ise türkünün etimolojisinden yola çıkarak yaptığı tarifte, türkülerin kökeni ve farklı coğrafyalardaki kullanımına dair şu ifadeleri zikretmiştir: *"Köken bakımından Türk kelimesinin nisbet eki alarak "Türkî" şeklinde oluştuğu, daha sonra Türkçe söyleyişe uydurulduğu kanaati yaygındır. Türküye "şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt" da denilmekte, Anadolu'da türkü karşılığında yer yer "yır" adı da kullanılmakta, Tatar Türkleri'nin türküye "beyit" dedikleri bilinmektedir. Türküye Azerbaycan Türkçesi'nde "mahnı", Başkırtça'da "halk yırı", Kazakça'da "türki, türük, halık ani", Kırgızca'da "eldikır, türkü", Özbekçe'de "türki, halk kaşiği", Tatarcada "halk cırı", Türkmence'de "halk aydımı", Uygurca'da "nahşa, koça nahşisi" denilmektedir. Türkü, âşık şiirleri gibi düzenleyicisi bilinenler yanında çoğunlukla düzenleyicileri bilinmeyen, sözlü gelenekte oluşup gelişen, çağdan çağa ve yöreden yöreye değişip zenginleşen, bazen bozulmalara uğrayan ve her zaman ezgi eşliğinde söylenen şiirlerdir. Türk halk şiirinin de en eski nazım biçimlerinden biridir. Bu adı taşıyan ilk manzumeye XV. yüzyıl başlarında Horasan'da rastlandığı kaydedilmekte, Anadolu'da ise ilk örnekleri XVI. yüzyılda görülmektedir"*. Bu yüzyılda ortaya konan eserler, hem şekil hem de esasta çok kuvvetli edebî ürünlerdir (Köprülü, 2004b, s. 58). Söz konusu yüzyılda biçim bakımından türkü denilebilecek ilk metni *Öksüz Dede* ortaya koymuştur. Bentleri üçlük, kavuştakları iki dizeli olan bu metin, hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla söze dökülmüştür (Burç, 2009, s. 11). Öksüz Dede'nin eserinde olduğu gibi

türküler, genellikle hece vezni ile oluşturulmuştur. Farklı hece ölçüleri kullanılsa da türkülerin genellikle hece ölçüsünün 7'li, 8'li ve 11'li kalıplarıyla kıt'alar halinde söylendiği görülür (Güleç, 2017, s. 87). Türkü kıt'aları, yapı bakımından incelendiğinde kıt'aların iki bölümden oluştuğu; bu bölümlerden birinin türkünün genel konusunun işlendiği ve asıl sözlerinden oluşan *bend* adı verilen bölüm olduğu ifade edilir. Diğer kısım ise her kıt'anın sonunda tekrar edilen *nakarat* bölümünden oluşur. Nakarat bölümüne *bağlama* ya da *kavuştak* denir (Akalın, 1972, s. 200). Temel biçimi dörtlük olan türkülerin her bir dörtlüğü nakarat ya da kavuştak denilen birimlerin eklenmesi ile meydana getirilir. Bazı türküler kavuştaksız olduğu gibi tek dizelik bağlantılar, çift dizelik bağlantılar ya da bağımsız dörtlük şeklindeki bağlantılar da mevcuttur (Kurt, 2016, s. 134). Bentler arasındaki bağı, konu ile değişmeden söylenen kavuştaklar sağlar. Bent ve kavuştaklar ile oluşturulan düzenin yalnızca türküde bulunması sebebiyle bu durum, türkünün ayırt edici özelliği sayılır (Korkmaz, 2006, s. 57). Türkü nakaratları, Altınkaynak (2019, s. 128) tarafından ise şöyle ayrıştırılır: *İlk mısraın tekrarı, ilk iki mısraın tekrarı, tüm mısraların tekrarı, son iki mısraın tekrarı, ikinci ve dördüncü mısraın tekrarı, koro halinde yapılan tekrarlar, mısra içinde kesik ya da yarım tekrarlar, ses taklidi tekrarlar, asıl metinden ayrı nitelikte bağımsız olarak yapılan tekrarlar, metne ilave edilen nidalardan oluşan tekrarlar, biten kelime ile başlayan mısralardaki tekrarlar"*. Ancak türkülerin bentleri ve kavuştakları konusunda kesin bir kaide olmadığı dile getirilebilir. Bentler tek dizeden meydana gelebileceği gibi çok sayıda dizeden de oluşabilir. Türkülerin en çok iki, üç ve dörtlüklerden oluşan bentlerle meydana getirildiği görülür. Bu bentlerin aralarında ise farklı dize sayılarından oluşan bağlantılar yer alır. (Zeybek, 2014, s. 62). Aynı türküde hem dörtlük hem de beşlik bentlere rastlanabildiği gibi türkülerin hece sayılarında eşitsizlikler de görülebilir (Melikoğlu, 2012). Bazı türkülerde bend veya nakarat bölümü birbirine çok benzerken, bazılarında ise bire bir aynı şekil yer alır. Bölümlerin tamamının benzeştiği türküler olduğu gibi bölümün bir kısmının alınıp diğer türküye uyarlandığı örnekler de vardır. Bu biçimde ortak kalıpların kullanıldığı türkülerin hangisinin daha önce yakıldığı bilinmediği için birini, diğerinin varyantı saymak mümkün değildir. Bir türkünün diğerinin varyantı olduğunun söylenemediği bu durumlarda kullanılan ortak ifade ve kavramların olduğu türküler değerlendirilirken bunlara *formel kalıplı türküler* ismi verilebilebilir. *"Formeller, türkülerin ahenkli olmasına da katkıda bulunmaktadır. Ahenk, bir şiirin edebî olmasının temel şartlarından biridir. Şiirde ahengi sağlayan unsurlar arasında vezin, kafiye, redif,*

alliterasyon, assonans ve her türlü tekrarlar önemli bir yer tutar. Formeller, pek çok türküde kafiye veya redif olarak, pek çok türküde de tekrarlanan ifade olarak kullanılmıştır. Böylece alliterasyon ve assonansların oluşmasına da zemin hazırlayarak, türkülerin âhenk kazanmasına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca, vezin tamam olduğu halde ezgideki uyumu sağlamak için de aman, aman aman, ay, bre, e, ey, oy, oy oy... gibi formellerin ilave edildiği; bazen de hece sayısını tamamlamak maksadıyla eklemeler yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ay formeli Kars ve Azerbaycan'da, bre Trakya Bölgesi'nde, oy ise Karadeniz Bölgesi'nde mısra başlarında sık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu formellerin de, güftenin ahenkli olmasına katkıda bulunduğunu ve aynı zamanda o yörelere ait ağız özelliklerini göstermesi bakımından önemli olduğunu söyleyebiliriz" (Burç, 2009, s. 250-251). Hareketli türkülere coşku; hüzünlü türkülere ise duygu yoğunluğu katmak amacıyla söylenen söz konusu formeller, genellikle *amman, yallah yallah hey, aman bir yâr elinden, zello zello, ellere vay* gibi ibâreler ile oluşturulur ve bendin yapısını bozmaz. Bu kullanımlar, bentlerin ve uyak düzeninin dışında değerlendirilir. Bu bakımdan belirli bir kurala tabi değillerdir. (Zeybek, 2014, s. 61). Zira formellerin türküde anlamın vurgulanması için de kullanıldığı söylenebilir. Türkünün işlediği konuya uygun olarak seçilen formeller, özellikle redif olarak tekrar edilerek anlamın kuvvetlenmesini sağlar, eserin ekseni vazifesini görür (Burç, 2009, s. 251). Türkü, formellerin varlığı gibi kendine has özellikleri ile bu şekilde farklılıkları ile öne çıksa da pek çok halk veriminin halk arasında türküye benzetildiği ve türkü olarak anılarak yayıldığı da ifade edilebilir.

Halk, besteli ve acıklı olan her *yır* eserine türkü adını vermiştir. Eski zamanlardaki aydınlar da bütün halk şiirlerine bir zamanlar toplu biçimde türkü ismini vermeyi tercih etmişlerdir. Koşmalar, varsağılar ve destan şeklindeki birtakım edebiyat ürünleri de bu şekilde türkü olarak anılarak kabullenilmiştir (Kabaklı, 2016, s. 183). Halkın çeşitli biçim ve türlere türkü ismini vermesi ile ilgili birtakım ayrımlarda bulunulmuştur. Bunlar: *"Söyleyenlerine göre, söylenildiği yere göre, söylenilen zamanda yapılan işe göre, söylenme biçimine göre, konularına göre"* (Güleç, 2017, s. 90) şeklinde ifade edilir.

"İnsanların yaşadığı her çeşit olayı, bu olayların toplum içindeki yankılarını, kahramanlıkları ve tarihî olayları konu edinen türküler bir kültür hazinesidir. Herkesin anlayabileceği sade, tabii bir dille ve hece ölçüsüyle söylenenler yanında aruzla söylenmiş az sayıda örneğine de rastlanan türkülerin klasik edebiyat nazım biçiminde olanlarına divan, selis, semâi, kalenderî, satranç gibi adlar verilmektedir". (Albayrak,

2012a, s. 612). Ayrıca gazel, müstezat, vezn-i ahar şiirlerinin de bu şekilde kullanıldığı görülür (Eroğlu, 2014b, s. 37). Ancak literatürde adı geçse de aruz ile yazılan türkülerin TRT repertuarında çok az sayıda yer bulduğunu da belirtmek gerekir (Burç, 2009, s. 17). TRT repertuarındaki türkülerin tamamı incelendiğinde aruz ile yazılmış sadece 7 türkü tespit edilmiştir (Burç, 2009, s. 250). Bu türküler, ya bir divandan esinlenerek söylenip türkü haline gelmiş ya da bir ozan tarafından aruz ölçüsüne uyarlanarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu türkülerde hatalı kullanımların çok olduğu da göze çarpar (Zeybek, 2014, s. 50).

Türkü icra edilmesi, Anadolu'da *türkü çağırmak* ve *türkü yakmak* şeklindeki çeşitli biçimlerde de kullanılmıştır. Türkü yakmak kavramı da böylece literatürdeki yerini almış ve*"türkü düzmek, türkü bestelemek"* şeklinde tarif edilmiştir (Dilçin, 2013, s. 227). Türkü çağırmak ve türkü yakmak tabiri dışında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde türkü söylemek, farklı şekillerde ifade edilir. Ege dolaylarında *türkü çığırmak*; Kayseri dolaylarında *türkü kaldırmak* ifadeleri, bunlardan bazılarıdır (Koçak, 2004, s. 52). Türkü tanımlarına bakıldığında ortak olarak üzerinde durulan dokuz kavramın olduğundan söz edilir. Bu kavramlar, *anonim, beste, kavuştak, tema, yöresel, ölçü, sözlü, şekil, varyant* olarak sıralanır (Korkmaz, 2006, s. 39). Türkü tanımlarının bu kadar çok çeşitli olması ve tanımlamalardaki ortaklığın bu çeşitlilik kadar geniş olması, türkünün tanımlanması ve sınıflandırması zor bir kavram oluşundan ileri gelir.

Türkü, bir müzik biçim adı mıdır, yoksa bir edebî tür müdür? Günümüzde, bu konuda hem müzik hem edebiyat uzmanları tarafından yapılan tüm tariflerin sınırlarını aşan bir türkü varlığı ile karşılaşılır. Türkü kelimesinin uzun dönemlerden beri değişmeden ismini muhafaza ederek bugünlere ulaşması, anlamlandırılması gereken bir başka husustur. Sagu kavramının dönem ve edebiyat türünün değişmesi ile mersiye, ağıt gibi isimlerle dönüşümü göz önüne alınırsa türkünün Türk sanatı için herhangi bir tür olmaktan öte bir anlam taşıdığı yargısına varılabilir (Feyzioğlu, 2017, s. 50). Türkülerin biçim ya da tür olarak adlandırılması konusundaki tartışmanın esas kaynağının, türkülerin ezgi merkezli üretilmesi olduğu değerlendirilebilir. Türkülerde ifade edilen duygu ve düşüncelerin ezgi ile ortaya konmasından kaynaklı olarak şiirin, ezginin gölgesinde kaldığı düşünülür. Ezginin ağırlığı, nazımdaki kararlılığı ikinci plana iterek yer yer şiir yapılarında bozukluklara neden olur. Bu sebeple türkülerdeki temel unsurlar, ezgi ve kavuştaklar olarak belirlenmektedir. Buna karşın türkülerin yine de dış yapı özelliklerinin kendi içinde bir plana bağlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Kurt, 2016, s. 133). Kimi

uzmanlarca halk şiirinde şeklin olmadığı, türün olduğu; türün kimliğini belirleyen unsurun da ezgi olduğunu öne süren görüş ışığında türküye tür denilse de (Kurnaz, 2005) bazı türkülerin, varsağılardan tertip edilmesi, bağlama kısmının bulunması, vezinli olarak ortaya konması gibi özellikler, Köprülü tarafından türkünün bir biçime dayandığı şeklinde yorumlanmıştır (2007, s. 36). Kaya (2004) ise ağıt, ninni ve bilmeceyi tür olarak nitelerken türkü ve tekerlemeleri ayrıca değerlendirmek gerektiğini ifade etmiştir. Buna göre türkülerde ezgi ve yapı, türkülerin tür ya da biçim olarak işaretlenmesi için belirleyici özelliktir.

Türkü ezgileri ve makamları ile ilgili yapılan araştırmalarda ise türkülerin ana makamının hüseynî olduğu görülmektedir. Hüseynî ile eşdeğerde olan diğer yaygın bir makam ise hicaz makamıdır. Bu makamları, segâh, rast, karcığar ve uşşak makamları takip eder (Albayrak, 2012b, s. 31).

"Türkü tanımında görülen farklılıkların yanında; ezgi ile söylenme, anonim değer taşıma, toplumsal değerleri yansıtma, nazım biçiminde olma gibi konularda birlik sağlandığı görülmektedir. Bir kaynaktan doğmasına rağmen zamanla anonim karaktere bürünen türkülerin, biçimlerinde ya da içeriğinde oluşan değişiklikler göz önüne alındığında türkü tanımında tam bir uzlaşma sağlanmasının söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır" (Bülbül, 2017, s. 10). Türkü tanımlamasında bir uzlaşmanın sağlanamamasının türkülerin tabii ortamlarda neşet etmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Zira tanımlamalara sığamayacak kadar doğal ve içten söyleyişle ortaya konan türkülerin kalıplara sığamayacağı ifade edilebilir. Türküler, Türk insanının sanat kaygısı taşımaksızın gönlünden dökülen nağmeli şiirlerdir (Kamiloğlu, 2016, s. 45). Türkülerin yapılarına bakıldığında sanatsal çaba da dâhil olmak üzere belli bir disiplin ve zorlamanın olmadığı görülür. Her biri tema, biçim ve duygu bakımından birbirinin zıttı denebilecek nitelikte pek çok Türk halk müziği ürünü, bu havzada yer bulabilmiştir.

Türkülerde her ne kadar sanatsal bir gayenin olmadığı ifade edilse de bu sanatsal gayenin güdülmemesi, türkülerde sanatlı söyleyişlerin ve biçimlerin olmadığı anlamına gelmez. *Prozodi* denilen söz ile müziğin uyumunun yanında türkülerdeki müziğin makamsal özellikleri ve yapısal uyumu, sanat ve estetik açısından mükemmel bir nitelik ortaya koyar (Tekin, 2012, s. 307). Bu yüzden türküler, estetiği amaç edinmemiş olsalar da yüksek bir sanat değeri taşırlar. Sanatsal çabanın *en iyisine ulaşma uğraşı* olduğu düşünüldüğünde türkülerde sanat endişesi güdülmediği düşüncesine karşı çıkan

görüşlerin varlığı da görülür. Halk müziği disiplininde kendi estetik ve biçimsel ölçütleri ile sanat üretildiği yorumu yapılmıştır (Ersoy, 1993, s. 29).

Halkın kendi ölçütleri ile ürettiği sanatın örneği olmasının yanı sıra türkülerin üreticisinin bilinmeyip dilden dile aktarılarak günümüze kadar ulaşması, bu kültürel değerin kişilerin değil milletin tüm fertlerinin ürünü olduğunu gösterir (Kamiloğlu, 2016, s. 45). Milletin ortak ürünü olan türkülere, bölgelere ve özel durumlara göre verilen isimler değişebilmektedir. Klasik formda türkü ifadesi yerine halk arasında *deyiş, ninni, ağıt, uzun hava, kırık hava* gibi türkü tür isimleri kullanılmıştır (Yücel, 2011, s.2). Uzun havalar, farklı bölgelere göre de çeşitli biçimlerde isimlendirilmişlerdir. Bunların en bilinenleri, *bozlak, maya, hoyrat, barak havaları, gurbet havaları, ağıtlar* olarak anılır. Kırık havalar da farklı yörelerde değişik biçimlerde adlandırılır. Bunlar *semahlar, deyişler, nefesler, ilahi, halaylar, barlar, zeybekler, Teke zorlatmaları, horonlar* olarak bilinir (Savaş, 2019, s.6). *Avaz, Aydos, Beşiri, Çukurova, Dağbaşı, Divan, Eğin, Elezber, Garip, Gerali, İbrahimî, Kalenderî, Kayabaşı, Kerem, Nevruzi, Tatyan, Türkmani, Yol havası, yüksek havalar* olarak adlandırılan parçaların bazıları da uzun hava olarak değerlendirilir. Uzun havalar, yörelere göre farklı tavır ve üsluplarla icra edilir; *Eğin ağzı, Azeri ağzı, Avşar ağzı, Erzurum ağzı, Harput ağzı, Kerkük ağzı* gibi isimlerle anılırlar (Eroğlu, 2014b, s 114). Uzun havaların Anadolu'ya dağılışında Batı Toroslar'ın her iki yamacından başlayarak Anadolu'nun en doğusuna kadar, Kuzey Karadeniz dağları, Kastamonu civarından İç Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya hâkimiyeti görülür (Albayrak, 2012b, s. 117). Bu kadar geniş bir coğrafyaya farklı isimlendirilmelerle yayıldığı görülen türkülerin ortaya çıkışı ve insanların neden türkü yakmaya ihtiyaç duyduğu konusu da önem arz eder. Türküler yalnızca melodi, ritim ve basmakalıp sözlerden oluşmamışlardır. Bu sözlerin altında, söylenmek isteyip de dile getirilmekte zorlanılan hüzünler, sevinçler, istekler vardır (Kaya, 1999, s. 2). Beklentilerin ifade edilmesi hususunda bir çıkış kapısı olarak düşünülen türküler, bireysel yönünün yanı sıra toplumsal yönüyle de çeşitli anlatıların gelecek kuşaklara aktarılmasında rol oynamıştır.

Türküler, kendine has kültürü ile Türk mitolojisini, Türk tarihini, sosyolojik olayları ve Türk'e ait simgeleri bünyesinde barındırmışlardır (Uçar, 2019, s.3). Mitler, kutsal sayıldıkları için toplumun manevî değerlerini koruyarak yaşatır ve modern toplumlarda dahi bu şekilde varlıklarını sürdürürler (Yardımcı, 2018, s. 46). Mitlerin çeşitli unsurları bulunan türkülerin yanı sıra imge, simge, motif gibi anlamı kuvvetlendirmek için türkü

yakıcıları tarafından kullanılan yöntemler göze çarpar. Soyut olan duygular, başkalarınca anlaşılması için somutlaştırılmıştır (Dizoğlu, 2019, s. 69).

Türküler incelenirken, yukarıda sözü edilen duygu ifadeleri yanında türkünün oluşturulduğu ortamın bağlamını da göz önüne almak gereklidir. Bu ortamın yanında, türkünün seslendiriliş biçimi de önemlidir. Söz ve ezgi uyumunun icrasının nasıl yapıldığı, icracının duruş biçimi, oturuşu, solo ya da koro olarak söylenişi, ezgiye eşlik eden bir dansın olup olmaması gibi özellikler, bu biçimi oluşturur (Mirzaoğlu, 2001, s. 77). Biçimin oluşturulmasında kullanılan çalgı aletleri ise Turhan (1992) tarafından *bağlama grubu, yaylı sazlar, vurmalı sazlar, nefesli sazlar* olarak sınıflandırılmıştır.

2.2 Coğrafya

Coğrafya biliminin kökeni olan *gégraphé* terimi, *gé (dünya)* ve *graphé* (*tasvir etmek)* ifadelerinin bir arada kullanılması ile oluşturulmuştur. Buna göre coğrafyanın en yalın anlamıyla bir *yeryüzü ilmi* olduğu söylenebilir. *Dünya'yı tanıtan bir ilim* olarak tanımlanan coğrafyanın yalnızca Dünya'nın tanıtımı olarak sınırlandırılması, kolayca anlaşılacağı üzere coğrafya teriminin en basit ve en genel anlamıdır. Çünkü bu bilim tasvirle değil, bilimsel fenomenlerin oluşma nedenleri ve ortaya çıkardığı sonuçları araştırmakla uğraşmakta; bunu yaparken de odak merkezine insanı ve toplumu koymaktadır (Doğanay ve Sever, 2016, s. 2). Coğrafya, olay ve olguları değerlendirirken çeşitli bakış açılarını birleştiren bir bilimdir. Kara ile uzayın karmaşıklığını yerelden ulusala mekânsal analizleri, jeolojik olaylardan iklim olaylarına kadar irdeleme özelliği ile bunu göstermektedir (Lacoste, 2012).

Çağdaş coğrafya biliminde coğrafya; *fizikî coğrafya* ve insanın sosyal yanlarını ilgi alanı sayan *beşerî coğrafya* olarak ikiye ayrılır. Çeşitli doğal ve sosyal olay/olguların süreçlerini incelerken bunların mekân ve zamandaki değişimini açıklamaya çalışan coğrafya, bu bakımdan disiplinlerarası bir bilim hüviyeti taşır. İçerdiği tartışma konuları, coğrafyayı bir yandan fen ve doğa bilimleri alanına taşırken bir yandan da sosyal ve beşerî bir çalışma merkezine çeker (Türkeş, 2019, s. 6). Dolayısıyla coğrafya, yalnızca yer adlarını öğretme ve bunları ezberletme amacı taşıyan bir bilim değildir. Yer ve insanlar arasındaki ilişkilerin tamamı, coğrafyanın konusudur. Bu yanı ile insanın çevresi ile oluşturduğu etkileşimi hakkında bilinç oluşturmaya yardımcı olur. Coğrafya konuları ne fen ne de doğrudan sosyal bilimlere aittir. Neden sonuç ilişkilerine bağlı olarak

değerlendirilmesi gereken coğrafya meseleleri, her iki bilimsel alan arasında bir köprü vazifesi görür (Didem Kaya, 2020, s. 87).

Bazı bilim ve meslek çevrelerinin coğrafya ilmini yalnızca dağ, ova, deniz, yer adları gibi kavramlarla ilgilenmekten ibaret sanması, coğrafî hayâl aşamasını geçemediğini gösterir (Tanrıkulu, 2018, s. 6). Coğrafya kavramı, mekânın tasvir edilmesi gibi bir çağrışım uyandırsa da bununla sınırlı değildir. İnsan ve mekân hakkındaki etkileşime dair işlevsel değerlerin tümü, coğrafyanın konusudur. Bu alanda tarih ve çevre bilimleri gibi geniş bir perspektifle mekânsal analiz ve toplumsal etkileşim konularında çalışmalar gerektiği kadar yapılamamış olsa da son zamanlarda disiplinler arası araştırmaların artması ile belirli bir mesafe kat edildiği söylenebilir (Özgen, 2010, s. 2). Keskin'e göre: "*Hem folklor hem de coğrafya; kültür, insan ve çevre arasındaki ilişki ve etkileşimlere odaklanarak çeşitli konuları bu temel yaklaşımla ele alıp değerlendirmektedir"* (2023, s. 359). Bu bağlamda araştırmanın konusunu doğrudan ilgilendiren coğrafî kavramların içinde önemli bir yeri olan kültürel coğrafya kavramına da kültür ve coğrafya ilişkisi bağlamında değinmek gerekir.

Kültürel coğrafya, son yüzyıldaki birtakım gelişmelerle kapsamı genişleyerek beşerî coğrafyanın bağımsız bir alanı sayılmaya başlamıştır. Kimlik oluşumu, kimlik inşası gibi sosyal süreçler, kültürel farklılıklar, vatandaşlık bilinci ve aidiyet oluşumu gibi konular, bu alanda incelenmeye tabi tutulmaktadır. Doğa ve kültür gibi yerleşik kavramların birbiri ile ilişkisi, kültürel coğrafya disiplini içerisinde sosyo-teknik bakımdan araştırılarak insan coğrafyası kavramının daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır (Atkinson vd., 2005, s. vii). Bu ilişkinin kurulması, kavramsal olarak kültürel coğrafyanın bilimsel bir disiplin haline gelmesini sağlamıştır.

Kültürel coğrafya kavramı, ilk olarak Amerika'da ortaya çıkmıştır. Çevreci determinist anlayışın baskın görüş olarak kabullenilmesinden kaynaklanan dar çerçevede ele alınan coğrafya fikrine tepki olarak yirminci yüzyılda Carl Ortwin Sauer ve öğrencileri, kültürel coğrafya kavramını öne sürmüşlerdir. Bu fikir ile coğrafya bilimi geniş, yeni bir boyut kazanmış ve disiplinler arası çalışmalara olanak sağlamıştır. Buna göre coğrafya; tarih, felsefe, antropoloji, sosyoloji gibi bilimlerden faydalanarak bilimler arasında bir köprü vazifesi görür. Ayrıca kültürel coğrafya fikrinin getirdiği en büyük yenilik, coğrafî olayların yalnızca bir sebepten oluşmadığı, insan faktörünü dışarıda bırakarak coğrafyanın anlaşılamayacağı düşüncesidir (Kayserili, 2010, s. 186). Keskin (2023)' e göre "*coğrafi unsurların sözlü kültür ürünlerine neden ve nasıl yansıdığını anlayabilmek,*

bu ürünleri ortaya çıkaran çevresel faktörlerle toplumsal yapı içerisinde bunların sosyolojik ve psikolojik açıdan nasıl bir algıyla kabul gördüğünün kavranmasıyla mümkündür". Bu kavrayış için de coğrafya bilimi ile uğraşanlar, yalnız gözlem yapmakla yetinmemekte, aynı zamanda gözlemlerini analiz de etmektedirler (Koday ve Yılmaz, 2017, s. 2). İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada oluşan değişim ve dönüşümlerin anlamlandırılması için yapılan çalışmalar, eski kavramlar olan mekân ve kültürün birlikte yeni bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu gereksinim ile birlikte mekânlar, yeni bir paradigma ile ele alınmaya başlanmış ve kültürel coğrafya alanının temelinde olan eleştirel bakış, mekân, kent, kültür ve iktidar ilişkileri kullanılmıştır (Kaya, 2015, s. 630).

Kültürel coğrafya alanında yapılan çalışmalar sonucu, kültür ögelerinin oluşumunda coğrafyanın etkileri de anlaşılmaya başlanmıştır. Bölgelerin coğrafî koşulları, zorluk ve elverişleri, kültürel üretime önemli ölçüde etki eder. Örneğin, coğrafî koşulların zorluklar çıkardığı bölgelerde halk arasında dayanışma ihtiyacı, farklı bölgelere göre çok daha gereklidir. Böyle bölgelerde yardımlaşmanın önemini anlatan kültürel eserlere yaygın biçimde rastlanır. Örneğin Karadeniz kıyılarında doğa kaynaklı zor koşullardan ve su kaynaklarının dağınıklığından dolayı yüksek dağlık alanlarda yaşayan tarım işçileri, kendi aralarında ıslık dili oluşturmuş ve uzaktan bununla iletişim kurmaya çalışmıştır. Bu durum, Karadeniz türkülerine ve oyun figürlerine de ıslık motifi ile yansımıştır (Şahin, 2010, s. 68). Kültürel coğrafya bağlamında yapılan çalışmalarla insan ve mekânın çeşitli ilişkileri, söz konusu örnekte görüldüğü gibi analiz edilerek sebep sonuç ilişkisi ile ortaya konabilir. Türkülerin de yörelere ve bölgelere göre değişen özelliklerinin analiz edilmesinde bu bilimsel disiplinin yol gösterici olduğu değerlendirilebilir.

2.2.1 Türkülerde Coğrafî Unsurlar

İyi bir müziksever, dikkatli dinlediğinde her ulusun halklarının kendilerine has sesler barındıran müziklerinin olduğunu fark edebilir. Her topluluğun genel zevklerine dönük sanatsal motifleri, her halk müziğini diğerinden ayıran tavır ve tarz farklılıklarını bünyesinde barındırır. Bir türküyü bir Uzakdoğu müziğinden, bir Fransız müziğini bir Rus müziğinden veya bir Bulgar ezgisini Afrika ezgilerinden ayırmak kolayca mümkün olduğu gibi birbirine çok yakın hatta komşu olan ulusların halk müzikleri bile birbirinden ayırt edilebilir (Büyükyıldız, 2004, s. 86). Halk müziği; çeşitli coğrafyaların, kültürlerin dokularını barındıran, içinde var olduğu toplumun özelliklerini yansıtan bir tür olarak

görülür. Sözlü edebiyat örneklerinden biri olan türkü ise Türklerin kuşaktan kuşağa kendi ortak malı olarak aktardığı bir edebiyat ürünüdür (Özçimen ve Gök, 2013, s. 93). Bu halk ürününün ezgi ile icra edilmesi, sözlerinin yanı sıra müziği ile de karakteristik birtakım yöresel özellikleri yansıtır. "*Müzikal kimlik kimi zaman evrensel ölçekte çok yaygın olan bir müzik türünü belirlemede kullanılabildiği gibi kimi zaman da minimal ölçekte yöreden yöreye değişkenlikler gösteren çeşitli karakteristikleri tasnif etmede kullanılabilmektedir. Konuyu geleneksel Türk halk müziği örnekleminde şu şekilde açıklamak mümkündür: Örneğin Teke yöresi olarak bilinen kültür sahasına ait teke zortlatmaları veya Ege bölgesine ait zeybekler kendine has olan usûl, ezgi karakteri, ağız/şive, kullanılan yaygın çalgılar vb. unsurlar ile kimliğini belirlemekte ve bu şekilde tasnif edilebilmektedir. Adı geçen türkü türlerindeki bu ayrımın yapılmasını sağlayan unsurlar zaman içerisinde kendilerine has dokularıyla şahsiyetlerini belirleyerek belleklere yerleşmiştir"* (Haşhaş, 2017, s. 11). Ege çocukları, zeybek oynayamamanın bile vaktinde ayıp sayıldığı coğrafyada, efe türküleri, öyküleri ve destanları dinleyerek yetişir; coğrafyanın kimliklere etkisini açık biçimde gösterirler (Kutsi, 1990, s. 179). Başka bir örnek ise uzun yıllar önce aynı ülke sınırları içinde yaşamasalar dahi Kerkük'te yaşayan insanların türküleri ve türkü kültürünü ayakta tutmaları olarak gösterilebilir. Özellikle karşılıklı hoyrat çağırma geleneği, bölgede günümüzde dahi canlı biçimde devam etmektedir (Elçin, 2019, s. 266). Irak Türkmenlerinin bu hoyratları cinaslı olarak vücuda getirdiği görülür (Doğan Kaya, 2020, s. 457). Ortaya konan bu cinaslı türküler, yörelerde farklı türkü kültürlerinin neşet etmesi şeklinde yorumlanabilir. Türkü ve türküye bağlı oluşan kültür, bu biçimde hem kültür üreten hem de edebî eserler oluşmasına katkıda bulunan bir özellik ortaya koyar.

Hunlar döneminden itibaren savaş, aşk, kahramanlık, övgü, alay, oyun, ninni gibi konular halk müziği eserleri içinde yer bulmaya başlamıştır. Hunlardan sonra Köktürkler ve Uygurlar dönemleri ile birlikte sosyal hayatın izleri, halk müziği eserlerinde daha yerleşik bir kimlik kazanmıştır (Erol, 2012, s. 7). Türk halk müziğindeki bu gelişim ve konu genişlemesi sonucunda Türklerin yaşadığı coğrafyalar ile ilgili pek çok bilgi, eserlerde yer bulmaya başlamış, sonraları türkü adı verilen Türk halk müziği ürünleri de bu zenginlikten payına düşeni almıştır.

Anadolu insanının gerek doğal yaşamdaki hayatta kalma mücadelesi gerekse doğal coğrafî şekillerin hayat ve duygu dünyasında oluşturduğu karşılık ile türkü yakma ihtiyacı hissettiği görülür. Türkülerde yalnızca doğal coğrafî unsurlar yer almamıştır. Beşerî coğrafyanın konusu sayılabilecek olan insanların mekânlara verdiği isimler de türkülerde

çokça yer bulmuştur. Türkülerde geçen doğal coğrafî unsurlar, genellikle bölgenin gerçekliği ile ilgili olsa da ticaret kervanları, göçler, savaşlar, salgınlar, afetler gibi yaşanılan bölgenin başka bölgelerle temas kurma imkânını veren veya zorunluluğunu doğuran farklı coğrafî unsurların da türkülerde yer aldığı görülür. Türküler, kültür taşıyıcısı olduğu için doğal şartlarda anlamlandırılamayacak ilintiler ile coğrafya adları geniş bölgelere yayılma imkânı bulmuştur.

Her coğrafya ve kültür, yani sözlü ürünün her anlatıcı ve icracısı, anlatısını bulunduğu coğrafyanın kültürel özelliklerini göz önüne alarak yerelleştirir. Bu yerelleşme, bazen o seviyede olur ki söz konusu anlatı tekrar canlandırılmış, yeniden ortaya koyulmuş gibi karşımıza çıkar (Elçi, 2011, s. 139). Türkülerin oluştuğu yerlerin merkezinde olan Anadolu, coğrafya olarak yalnızca bölgesi için değil dünya için de önemli bir kültür havzasıdır. İlk düzenli tarım yapılan ve neolitik döneme ilk adım atılan yerleşim yerlerinden biri olan Anadolu, İslam kültürünün yanında Paganizm, Zerdüştîlik, Yezidîlik ve Budizm gibi eski inanışların kültürel etkilerinden de izler taşır (Mustan Dönmez ve Karaburun, 2013, s. 1085). İslamiyet'in, Türklerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edildiği X. yüzyıldan bu yana geçen bin yılı aşkın sürede Türkler, başta Araplar ve Farslar olmak üzere Hindistan'dan Balkanlara, Rusya'dan Afrika'ya kadar pek çok coğrafya ile kültür alışverişinde bulunmuştur (Gürdal, 2010, s. 10). Kültürel coğrafya araştırmacılarının çalışmaları için büyük bir çeşitlilik sunan bölge, kültürünü sentezleyerek olgunlaştırmış ve insanlık adına önemli değerler üretmiştir. Türkülerin ortaya çıktığı bu coğrafya, türkülerin içeriğini derinleştirerek zenginleştirmiştir. Din etkisi, çevredeki medeniyetler ile temas, yeryüzü şekilleri gibi önemli rastlantıların kültüre olan etkisi, ortaya çıkan sözlerin anlam bütünlüğü ile görülür. *"Türk halk müziğine duygusal derinliğini veren en önemli gereçlerden biri sözlerdir. Sözlerdeki bu gücü ve derinliği halk müziğine kazandıran ise metaforik anlatım üslubudur. Türk halk müziğindeki metaforik anlatım üslubu, tamamıyla geleneksel, köklü ve derin halk edebiyatı motiflerine dayanır. Hastalık aşkı, deva, sevgiliyi ya da hekim bu hastalığın nafile tedavisini ifade ederken; dağ ayrılığı, yol hayat biçimi ve felsefesini ifade eden motiflerdir. Türk halk müziğindeki bu özgün metaforik üslup, bu müzik türünü ulusal/ bölgesel nitelikli kılar"* (Mustan Dönmez ve Karaburun, 2013, s. 1085). Bu özelliğin türkülerin Türklerin bulunduğu toprakları yurt edinmesinde önemli bir ortak payda oluşturduğu söylenebilir.

Türkülerin tarihî önemli olaylar, kişisel aşk hikâyeleri, toplumsal meseleler gibi konuları işlemesinin yanında, coğrafî ortamın mekânların farklı özelliklerinden etkilenen ve bununla deneyim kazanan insanların yaşantılarından kesitler sunduğu ifade edilebilir. Kültüre ait bu müzikal sesler, mekânı anlama aracı olarak kullanılan özelliklerin başında gelir (Uğur, 2015, s. 240). Mekânların anlamlandırılmasının da milletin ortak bir maziyi, ortak bir toprakta inşa etme iradesini ortaya koyma konusunda ortam hazırladığı öne sürülebilir.

Türkülerde coğrafya ile ilgili pek çok unsur bulunur. Genelde kırsal kesimlerde üretilen türküler, üretildiği yerin gerçeklerine bağlı olarak, coğrafî unsurları çeşitli biçimlerde barındırır.

İnsan, kendisine içinde yaşadığı coğrafî koşullar ve geçimini sağladığı kaynaklarla etkileşimli bir zihin ve duygu dünyası inşa eder ve bu dünyaya ait imgelerden eserler üretir. Hayvancı toplulukların beğenileri, endişeleri, yaşam kaygıları, benlik algıları ile tarımcı bir topluluğun, şehirli bir topluluğun, denizci bir topluluğunki birbiri ile büyük farklılıklar oluşturur (Altınkaynak, 2019, s. 113). Bu farklılıkların oluşmasındaki en büyük faktör, yaşanılan coğrafyanın şartlarıdır. Bu şartların olumlu/olumsuz etkileri ile yaşayan toplumlar, sanatlarına da bu özellikleri yansıtmışlardır. Halk arasında İbn-i Haldun'a atfedilen ancak işaret edilen Mukaddime adlı eserde bulunmayan söze göre, *coğrafya, kaderdir*. Sözün İbn-i Haldun'a atfedilmesinin sebebi olarak İbn-i Haldun'un söz konusu eserinde bu minvalde kaleme aldığı düşünceleri olduğu düşünülebilir. Coğrafyanın kader olması ile ifade edilen söz konusu düşünceye göre coğrafya, insanların ve toplumların şekillenmesinde son derece büyük bir önem taşır. Halkın/insanların duygu ve düşüncelerinin en samimi şekilde yansıdığı kültürel verimlerden biri olan türkülerde de yer adlarının görülmesinin coğrafyanın kader olarak anlamlandırılmasına bir dayanak oluşturduğu söylenebilir.

Türkü ve coğrafya ile ilgili yapılan araştırmalar göstermektedir ki büyük kentlere göç eden ve modernite ile tanışan Anadolu halkı, geçmişi ve kültürü ile en sağlıklı bağı folklor ürünleri ile –en başta da türküler ile- kurmuştur (Akpınar, 2012, s. 272). Türküler ile kurulan ilişki, kent yaşamında kültürel çözülme tehlikesi ile karşı karşıya kalan bireyleri, kopup geldikleri kültürle temas ettirse de türkülere doğrudan doğruya bir coğrafya ürünü muamelesi yapmak mümkün değildir. Zira türkü, söylendiği yere göre şekillenmiştir. İlk filizlendiği yerdeki halinden farklı olarak söylendiği her farklı mekânda değişiklikler gösteren türküler, söylendiği yerden de söyleyicisinden de izler taşır. Her türkü, bir ayna

misali, üretildiği ya da taşınarak geldiği kültürün ve coğrafyanın izlerini yansıtır. Coğrafya, türkü yakıcısını etkilediği gibi türkü yakıcısı da türküyü, o coğrafya ile bütünleştirir. Böylece ortaya yapbozu andıran bütünleşik ve ayrılamaz bir türkü eseri çıkar (Mazırık, 2017, s. 26, s.31). Coğrafya ile türkünün böylece bütünleştiği söylenebilir. Bu bütünleşmenin türkünün tamamına sirayet edecek şekilde gerçekleştiği düşünüldüğünde türkülerin bir nevi coğrafyanın yansıması olduğu ifade edilebilir.

Türkülerdeki coğrafî özellikler, her ne kadar türkü ile bütünleşmiş olsa da bir türkünün hangi coğrafyaya ait olduğunun kesin olarak bilinmesi imkânsızdır. Çünkü türkünün yayıldığı her yerde, o yörenin halkı tarafından türküyü sahiplenme eğilimi olduğu bilinir (Boratav, 2019, s. 175). Araştırmacılar, kesin olarak ortaya koyamasa da çeşitli bilimsel yöntemlerle türkülerin hangi yöreye ait olduğunu tespit etmeye gayret eder.

Türkülerin yöresi, onların karakterini belirleyen en önemli unsur olarak bilinir. Türkünün hangi yöreye ait olduğu, türkünün ezgisi, tavrı, havası ve ritmi gibi mahalli ögeler tarafından belirlenmeye çalışılır (Korkmaz, 2006, s. 61). Bu ögeler, her bölgeye göre çeşitlilik barındırır.

Türkülerde içkin yapıların çeşitliliği, onu ortaya koyan insanların ve buna bağlı olarak türün kültürel zenginliğinin bir göstergesi sayılabilir. Müzik, evrensel bir sanat dalı olarak değerlendirilse de türkülerin ilintili olduğu her bir bağlamın o bölgeye ve bölgeye dair olan değerlere ilgililerini götürdüğü söylenebilir (Karahan, 2011, s. 619). Türküler, belli bir yörede ortaya çıkmasına karşın günümüze ulaşan türkülerin kökenlerinin çok eski dönemlere uzandığı bilinir. Yörelerin türküye verdiği etkiden söz edildiğinde, karakteristik etkilerin anlaşılması için kullanılan *tavır* kavramının kişisel ya da toplumsal oluşu da tartışmalıdır (Eroğlu, 2014a, s. 231). Her coğrafyanın ve yörenin türküyü icra etme biçimi farklılık gösterir. Bu farklılıklar, her yöreye kendine has çalış ve söyleyiş özellikleri içerir. Tavırların oluşmasında en etkili olan unsurun bölgede kullanılan günlük dil, şive, ağız gibi özelliklerin türkünün icrasına yansıması olduğu düşünülür (Savaş, 2019, s.7-8). Türkülerde geçen pek çok kelimenin türküler repertuara aktarılırken birden çok biçimde ortaya çıkmasının sebebi olarak tavır özelliklerinin nitelikleri olduğu yorumu yapılabilir. *"Türküler söz, usûl, ayak, tür vb. özellikleri bakımından yöreler ve bölgeler arasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların temelinde coğrafî özelliklerden kaynaklanan mekânsal farklılıkların olduğu düşünülmektedir"* (Şahin, 2010, s. 1). Yöre sözlerini ifadedeki ağız özelliklerinin yanı sıra yörenin türkü okuma biçimi, yöre sazlarındaki icra biçimi ve teknikleri, yöredeki kişisel türkü söyleme şekilleri gibi

özellikler de yöresel tavrı ortaya çıkaran niteliklerdir (Eroğlu, 2014b, s. 21). Dolayısıyla türkülerdeki tavrın ne doğrudan insan faktörüne ne de doğrudan müzik aletlerine dayanan bir kavram olmadığı söylenebilir. "*Tavır, bir yöreye ait ezgilerin melodik ve ritmik yapılarının halk müziği sazları ile icra edilmesinde kullanılan bir terimdir. Bölgeler arasındaki tavır farklılıklarının yanında, aynı ilin ilçelerinde bile ezgilerin melodik ve ritmik yapılarının icralarında tavır farklılığı mevcuttur"* (Camgöz, 2011, s. 1). Bu farklılıkların aynı zamanda yörelerin kimliğini oluşturduğu değerlendirilebilir. Yörelerin kimliğinin yanı sıra yörelerde yaşayan icracıların da önemli bir faktör olduğu düşünülebilir.

Yöresel tavır kadar önemli sayılan diğer husus ise türkü icrasında ortaya çıkan tavır kavramına nazaran daha özel olan *üslup* kavramıdır. Bir sanatçının kendine has farklılıklar katarak türkü icra etmesi üslubu; yöresel farklılıklar ile türkü icra etmesi ise tavrı meydana getirir (Eroğlu, 2014b, s. 22). Türküler ile coğrafyanın yukarıda aktarılan tavır, üslup gibi etmenler aracılığıyla kurduğu bağın anlaşılması için incelenmesi gereken en önemli ürünlerden birinin de müzik aletleri olduğu söylenebilir. Türkülerin icrasında vazgeçilmez araçlar olarak ifade edilen müzik aletleri, bölgedeki coğrafî özelliklere uygun nitelikte ham maddelerden üretilirler. Dolayısıyla müzik aletlerinin biçim ve malzemesinin, coğrafya ile ilintili olduğu düşünülebilir.

Müzik aletlerinin coğrafyaya dağılımında yöreye has olanlarının genellikle yörenin özelliklerini yansıttığı görülür. Doğu Karadeniz'de tulum çalgısının yapımında ham madde olarak oğlak derisinin kullanılması, Teke yöresinde kullanılan sipsinin kamıştan yapılması ve sipsinin yapıldığı kamışın, yine yöredeki sazlıklardan elde edilmesi, buna örnek olarak gösterilebilir. Çığırtma denilen dilsiz üflemeli çalgı ise kartal kemiğinden yapılır. İç Anadolu bölgesi çobanları, koyun otlatırken kullandıkları düdüğü söğüt dallarından yaparken bağlama çalgısı üretiminde dut, ladin veya kestane ağacı kullanılmaktadır. Son yıllarda iletişimin gelişmesiyle birlikte seri üretim yaygınlaştığı için yöreye olan bu bağımlılık azalmıştır. Bölgelere bağlı üretimlerin yapılması bir yana Türkiye'de görülmeyen maun ağacı bile bağlama yapımında tercih edilebilmektedir. Günümüzde kartal kanadının kemiği, leylek bacağı, keçi derisi, ceylan derisi, atkuyruğunun kılları gibi şeyler, üflemeli, telli veya vurmalı çalgıların bir aksesuarı olarak ya da bir parçası olarak değerlendirilir (Şahin, 2010, s. 12).

2.2.1.1 Türkülerde Ülke ve Şehir Adları

Ülke ve şehirlere çeşitli özelliklerinden yola çıkılarak isimler verilmiştir. Bu isimlendirmeler, ülke ve şehirlerin diğer yerlerden ayrılmasını sağlamıştır. Ceylan ve Demir'e göre şehir, *"insan ve mekân terkibi büyük bir organizmadır. Sınırlı bir alanda nüfusun yoğunlaştığı, tarım dışı fonksiyonların geliştiği, farklı sosyal gruplardan meydana gelen, planlı-plansız yapıların yer aldığı, merkezi bir mevkii oluşturan insan ve mekân bileşimi bir tesistir.* (2020, s. 218). Ülkeler ise günümüzde şehir ya da bölgelerden müteşekkil siyasal yapılardır. Bu yapıların içindeki farklılıklar, şehirlerin sınırlarının belirlenmesinde önemli bir husus olarak ele alınır.

Türküler de yöre farklılıklarını göstermesi bakımından son derece önemli kaynaklardır. Çünkü türküler, tarihsel süreçten damıtılarak oluşan, geniş alanları kapsayan, aynı zamanda coğrafî olayların etkisini yansıtan beşerî unsurlardır (Şahin, 2010, s. 1). Coğrafî özellikler bakımından birbirine zıt özellikler gösteren yörelerin türkü özelliklerinin de birbirinden çok farklı olduğu görülür. Deniz kıyısında bulunan yerleşim yerlerinde söylenen türküler ile iç kesimlerde söylenen türküler kıyaslandığında türkülerin usûlleri, sözleri, kullanılan kelimelerin nitelikleri, müzikleri, müzik aletlerinin yapısı gibi özellikler bakımından büyük değişikliklerin oluştuğu gözlenir (Şahin, 2010, s. 235). Ayrıca türkünün Türk halk kültürünün bir özeti olduğu düşüncesi ile türküler ve şehir adlarını aynı minval üzere kullanan yazarlar da eserler verilmiştir. Buna örnek olarak Kocakaplan (2013) tarafından kaleme alınan *Türkü Söyleyen Şehirler* eseri gösterilebilir. Türkülerde geçen ülke ve şehir adlarının kültürü yansıtmasının yanı sıra birtakım yerlerin türkülerde kutsallık ifade etmek için kullanıldığı da görülür. Türkülerde geçen bazı ülke, bölge ve şehirlerin kutsal sayılanlarının yeri ve suyunun kutsal ruhlar tarafından korunduğuna inanılır (Ögel, 1971, s. 320). Böyle yerler, kimi zaman bir halk hikâyesinde geçen anlatı ile kimi zaman da kutsal kitaplardaki atıflardan ilhamla özel sayılmıştır.

Yukarıda sıralanan hususiyetler vasıtasıyla türkülerin coğrafyaların tespitinde önemli bir araç olarak kullanılması gerektiği söylenebilir. Ancak türkülerde yer alan yöre adları, o türkünün o yöreye ait olduğunu göstermez (Özbek, 2009, s. 22). Pek çok türküde geçen ülke ve şehir isimlerinin türkülerin derlendiği coğrafyalarla ilk bakışta ilişkilendirilemeyecek uzaklıkta olduğu görülür.

Kültürü oluşturan başlıca unsur olan halk ve onun ürettiği kültürel unsurlar, devletlerin idarî, siyasî ve coğrafya temelli sınıflandırmalar ile ele alınır. Oysa bu sınırlamalar,

kültürü anlamlandırmakta yetersiz kalır. Çünkü türkülerin ulaştığı coğrafyalar, birbiri ile son derece ilgisiz görünen yöreler olabilmektedir (Eroğlu, 2014b, s. 16 - 18). Kültürel olarak bağı olmasına karşın coğrafî olarak ilk bakışta alaka kurulamayan yerler, türküler aracılığı ile ilişkilendirilebilir.

Türkülerin ilk bakışta ilgisiz gibi görünen coğrafyaları yakınlaştırmasına örnek olarak *Cezayir* isimli hem bir hava hem de bir türkü olan eserin Anadolu'nun çok geniş bir alanında düğünlerde kendine has ezgisi ve dansı ile canlandırılması gösterilebilir. Güney, Orta, Doğu ve Batı Anadolu'da yapılan düğünlerde bu türkünün ve beraberinde dansının varlığına rastlanabilir. Kültürün bu canlılığı, coğrafya ile türkülerin sıkı bağını gösterir (Mirzaoğlu, 2013, s. 117). Bu bağ, hem kültürü taşımakta hem de yeni kültürel ürünler ortaya çıkarmaktadır.

Türkülerde geçen yer adlarının türkünün ortaya çıkış yerinin tespiti konusunda her zaman yardımcı olamamasına sebep olarak türküyü yakan kişilerin gezdikleri, uğradıkları yerlere göre türkünün yayılımına etki edebileceği gösterilebilir (Yakıcı, 2013, s. 67). Çünkü Moğolistan'dan Avrupa içlerine; Kuzey Afrika'dan dünyanın ücra yerlerine kadar uzanan türkülerin coğrafî saha ve etkisinde olan çok büyük bir kitle, kültürel temasın katkısı ile gönül birlikteliği kurmuştur (Kutsi, 1990, s. 203). Bu birliktelik neticesinde ülkeler, iller, ilçeler ve köyler gibi pek çok mekânın ismi bir şekilde türkülerde yer almıştır (Akbıyık, 2013, s. 69). Söz konusu kültürel müşterekler, türkülerde yer alan bazı yer adlarının bağlamsız ya da beklenmedik bir bağlamla türkülerde geçmesine ortam hazırlamıştır. Buna örnek olarak Anadolu'ya çok uzak mesafelerde olan coğrafyaların türkülerde zikredilmesi gösterilebilir. Afrika'da Habeşistan, Asya'da Yemen, Avrupa'da Almanya ve daha pek çok farklı bölgede çok sayıda ülkenin yer aldığı türkülerin bazı örnekleri şöyle sıralanabilir:

"Olalım Rum'e serasker

Çekildi Sam'a hak yeksar

Habeş de kesti çok sevar

O mehdimacara zülfün var" (Anonim, 2006b, s. 660).

"Kahve Yemensiz olmaz

(a canım) Bülbül çemensiz olmaz

Yâri güzel olanın

(a canım) başı dumansız olmaz" (Anonim, 2006b, s. 497).

"Şad olup gülmüyor kalbi yaslıdır

Karlı dağlar gibi başı pusludur

Ela gözler nemli kirpik ıslıdır

Düşmüş Almanya'ya yolu Zeyneb'in" (Anonim, 2002, s. 170).

Türkülerin barındırdığı yer adları, kişi adları ve unutulmaya yüz tutmuş farklı ağızlara ait kelimeler gibi sözlü kültür hazinelerini de ortaya çıkarır (Evci, 2018, s. 8). Buna Karadeniz Bölgesi'nde halk arasında yaygın biçimde *kötü* anlamında kullanılan *gaybana* ve sevilmeyen anlamında kullanılan *ander* kelimelerinin geçtiği şu türkü, örnek olarak gösterilebilir:

"Çavuşlu diye diye

Düştüm yollara düştüm

Bu gaybana sevdaluk

(Ander kalsın sevdaluk)

Ben ne hâllere düştüm" (Anonim, 2006a, s. 213).

Anadolu türküleri haricindeki Türk halk müziği ürünlerine bakıldığında da bu coğrafya havzalarının genişliği görülür. Örneğin Kazakistan folkloru içinde değerlendirilen türlerde Kazakistan bölgesi dâhilindeki yer adlarına çok kez rastlanmakla birlikte Kazakistan coğrafyası ile yakınlık göstermeyen Çin bölgesinden Balkanlara kadar pek çok yörenin adı bulunur (Musayev, 1996, s. 348).

2.2.1.2 Doğal Coğrafî Unsurlar

Türkülerde pek çok doğal coğrafî unsur yer alır. Türkünün yakıldığı bölgelerin ikliminin, bitki örtüsünün, yer şekillerinin, akarsularının, denizlerinin özelliklerinin konu edildiği görülür.

Yer, Türk milletine göre tıpkı gök gibi bütünü ile kutsaldır. Yer ve gökte olan düzene aykırı hareket etmek, toplumsal hayatın ve düzenin ortadan kalkmasına ortam hazırlamak olarak değerlendirildiği için suç sayılır (Ögel, 1971, s. 321). Dolayısıyla tabiat unsurlarının değerinin hayatın değeri ile ölçüldüğü ifade edilebilir. Türkler, böylesine önem verdiği, kendilerini çevreleyen tabiatı tasvir ve tarif ederek mitolojik bir şuurla

anlamlandırır. Bu şuura göre dünya modeli metaforikleşir, çeşitli sembollerle ifade edilir. Bu semboller, kültürel algılanmanın birer simgesidir. Örneğin insanın kolları, ağaç dalları ve nehir kollarını ifade ederken ağacın kökü de damarlar ile ifade edilir (Bayat, 2007, s. 31).

Pek çok topluluğun inancında görüldüğü gibi Eski Türklerin inancına göre de tabiatta insanı aşan birtakım güçler, sembolik biçimde ifade bulur. Bu anlayışın yansıması olarak yer ve sular *ıduk* şeklinde ifade edilen kutsallardan biri olarak kabul edilir (Memiş, 2020, s. 22). *"Esrarengiz, tedavi eden"* (Doğan Kaya, 2020, s. 457) gibi bağlamlarda da kullanılan *ıduk,* kelime olarak *mübarek kılınmış* anlamına gelir ve Divanü Lugati't Türk'te bu şekilde geçer (Eroğlu, 2020a, s. 34). Kaşgarlı Mahmut'un eski Türklerden aktardığı *yer-sub* kavramı da doğal coğrafî unsurların Türk kültüründeki önemini gösterir. Söz konusu dönemde geçen ve *yer su* anlamına gelen bu kavram, su, orman, ağaç ve taşı ifade eder (Eroğlu, 2020b, s. 181). Yer – su olarak anılan bu ögeler, aslında vatanın da timsalleri görülen, Türkleri koruduğuna inanılan mukaddes perilerin cisimleşmiş haline verilen isimlerdir (Kabaklı, 1973, s. 46). Bu düşünce şekli, Türklerin çevre ve coğrafya ile kurduğu teması artırarak, doğa bilincine büyük katkıda bulunmuştur. Alevî Bektaşî şairlerinin ilham alınması gereken fikirleri, su kavramı ile ifade ettiği görülür (Ögel, 1971, s. 304). Bunun su kavramına atfedilen kutsallığın bir göstergesi sayılabileceği ifade edilebilir.

Yer-su ruhları denilen ve Türk mitolojisinde yer alan ögeler, eski Türk kültürünün oluşmasında büyük önem arz eder. Yer tanrıları olarak anılan bu ruhların dağların eteklerinde, nehirlerin kaynaklarında, pınar başlarında oturduklarına inanılır. Eldeki verilere göre sayılarının 17 olduğu sanılmaktadır (Yardımcı, 2018, s. 38).

Anadolu'nun yer şekilleri itibariyle dağlar, türkü metinlerinde sıklıkla geçer. Dağlar, zaman zaman heybet anlamında zaman zaman da metaforik anlamda engelleri ifade etmek için kullanılır.

Dağlar; sular, ağaçlar ve ormanlar gibi mukaddes olarak görülmüş ve bunlara yücelik izafe edilmiştir. Çevresine göre daha yüksekte olması, görünüşünde sahip olduğu heybeti ile yüce güçlerin mekânı olarak nitelendirilen dağlar, zamanın dini anlayışında önemli bir role sahiptir (Memiş, 2020, s. 22). Dağlar, bazen dini törenlere merkez olarak kullanılmış bazen ise tanrının yansıması olarak kabul edilmiştir (Yardımcı, 2018, s. 38). Dağlar, ayrıca yârinden uzak kalan bir aşığın sitemini, zulümden kaçan bir eşkıyanın kurtuluşunu

ifade ettiği gibi coşkun duyguları yansıtarak, türkülerde çeşitli anlamlar ortaya koyar (Şahin, 2010, s. 10). Dağların kutsiyetinin kökenine bakıldığında Gök Tanrı inancının etkili olduğu değerlendirilebilir. Buradaki düşünceye göre dağların doruklarına çıkıldıkça tanrı ile kurulan bağın güçlendiğine ve ona yaklaşıldığına inanılır (Eroğlu, 2020b, s. 182).

Dağlar gibi kutsal sayılan ve çeşitli anlamlar yüklenen sular ve su kaynakları da Türk düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Su olarak ifade edilen kavramın türkülerde pınarları, dereleri, çayları, ırmakları, denizleri ve daha pek çok alt başlığı kapsadığı ifade edilebilir (Memiş, 2020, s. 22). Ötüken dağlarında Selenga ile Orhun ırmakları ve Baykal gölü kıyıları, modern arkeologların *yassı taşlı mezarlar kültürü* dedikleri önemli bir kültür merkezi hüviyetindedir (Esin, 1978, s. 31). Dağ ve ırmakların kenarında oluşan bu kültürün dağların yanı sıra sulara verilen önemi ifade ettiği de söylenebilir. Su kapsamında kullanılan akarsular da türkülerde bu bağlamda geniş yer bulan bir başka coğrafî unsurdur. Akarsuların hâli, türkülerde kontrolü zor olan durumlar ile benzerlik kurularak betimlendiği gibi taşkınlarla verdiği zararlardan dolayı korku metaforu olarak da kullanılmıştır.

Akarsular, zaman zaman taşkınlar sonucu can ve mal kayıplarına neden olduğu için *câni, kudurmuş, hâin* gibi benzetmelerle türkülerde kullanılır. Olumsuz ve çaresizlik içeren çağrışımlarının yanında doğaya verdiği canlılıktan dolayı bereketi çağrıştırdığı için övgü dolu tabirler ile kullanıldığı da görülür (Şahin, 2010, s. 10). Türkülerde akarsuların yer alışı, Türk mitolojisinde kutsal ırmakların önemli bir yer tutması ile ilişkilendirilebilir. Türkler, büyük devletler kurduktan sonra dahi kutsal ırmaklarını unutmamışlardır. Uygurların kendi türeyişlerine dayandırdıkları Orhun ve Selenga nehirlerinin birleştiği yere verdiği önem, buna örnek olarak gösterilebilir (Ögel, 1971, s. 302). Ayrıca II. yüzyılda yaşayan Ptolemaus'un coğrafyasında Yayık ırmağının adı, Türkçeye benzer bir şekilde verilmiştir (Esin, 1978, s. 26). Farklı kültürlerde akarsu isimlerinin Türkçe verilmesi de bu minvalde benzer bir önem olarak değerlendirilebilir.

Türkülerde kullanılan kelimelerin tamamına bakıldığında en çok kullanılanların, dağ ve akarsu sözcükleri olduğu ifade edilebilir. En çok kullanılan kelimenin dağ olması, Türkiye'nin genelinin dağlık olması ile doğrudan ilgilidir denebilir. Repertuar türkülerinin toplamında geçen kelime sayısı, 35748'dir. Bu kelimelerin 875 adedini dağ kelimesi oluşturur. En çok kullanılan kelimelerden bir diğeri olan akarsu (dere, çay, nehir vb.) da türkülerde 534 kez geçmiştir. Bu da ülkenin hidrografik özelliklerini göstermesi açısından önemli örneklerden biridir (Şahin, 2010, s. 235).

Dağlar ve akarsular örneklerinde görüldüğü üzere türkülerde çok sayıda doğal coğrafî unsur kullanılmıştır. Denizlerin enginliği, kuraklığın verdiği endişe, doğanın bahar ile canlanması, kışın zor şartları, sıcağın hissettirdikleri gibi pek çok etken, bunlardan yalnızca bazılarıdır. Dağlar ve su kaynaklarından başka türkülerde önemli sayıda yer bulan doğal coğrafî unsurlar Memiş (2020) tarafından şöyle sıralanır: Toprak, oba, ova, taş, kaya, ağaç, ateş ve madenler.

Ağaçlar ise Anadolu'da kutsal kabul edilerek çeşitli gayelerle ziyaret edilen, çaput bağlanarak dilekler tutulan ve bunların gerçekleşmesi için dualar edilen bir kültürel motif özelliği gösterir (Arık, 2020, s. 77). Kutsiyet atfedilen ağaçların başında ise kayın ağacı gelir (Eroğlu, 2020b, s. 183). Hem bir inanış olarak ağaçların kutsanması hem de yaşam, ölüm, ölümsüzlük, sonsuzluk gibi kavramların sembolü olması nedeniyle ağaçlar, türkülerde sık sık kullanılmıştır.

Bir başka doğal unsur olan taşlar ise tabiatta sarsılmazlığın ve gücün bir ifadesi olarak anlamlandırılır (Arık, 2020, s. 78). Bir güç sembolü olarak türkülerde kullanılan taşlar, aynı zamanda bir zorbanın kalbi için, sevgisine karşılık vermeyen sevgilinin tutumu için de benzetme maksatlı kullanılır.

Türkülerde geçen doğal coğrafî unsurlardan sayılan ögelerden birinin de çiçekler olduğu görülür. Çiçekler, doğal güzellikleri ve Anadolu'da görülen türleri ile hem ilk anlamları hem de güzellik, tazelik, yenilenme gibi metaforik bağlamları ile türkülerde kullanılır.

Türk edebiyatının her türünde çiçekler güzel kokuları ile konu edilir. Türkülerde, hikâyelerde ve şiirlerde geçen pek çok çiçek adı, bir çırpıda herkesin aklına gelmektedir (Kurnaz, 2019, s. 89). Farsçaya Türkçeden geçtiği düşünülen çiçek kelimesi, genel kullanımı yanında yayla çiçeği olarak da kullanılmıştır. Çiçekler içinde gül, Anadolu'da bulunan 25 türü ile türkülerde en fazla kullanılan çiçek olmuştur. Gülün kokusu ve ilaç olarak kullanılmasının yanında sevgilinin yüzü, güle benzetilir. Tasavvufta kullanılan gül ile bülbül aşkının ve Hz. Muhammed'in gül ile tasvir edilmesinin türkülerde de anıldığı görülür. Ayrıca gülün gonca hali de sevgiliye benzetilir (Albayrak, 2012b, s. 112-114). Türk edebiyatında çeşitli çiçeklerin zikredildiği görülse de gülün saltanatının bambaşka olduğu söylenebilir. O, sevgilinin ta kendisidir. Dolayısıyla sevgiliye diğer çiçeklerden çok o yaraşır (Kurnaz, 2019, s. 91). Gülden başka pek çok çiçeğin türkülerdeki varlığından söz edilebilir. Menekşe, sümbül, nergis, nevruz, lale, papatya gibi çiçeklerin

de çeşitli bağlamlarda türkülerin anlamlarını zenginleştirmek için kullanıldığı gözlenir (Albayrak, 2012b, s. 112-114).

Türkülerde yer alan doğal coğrafî unsurların bazılarının neden kutsal sayıldığı ya da kutsal değerler ile ilişkilendirildiği konusu da ayrı bir iştir. Bu konuda mitoloji belgelerinin kaybolması, bilimadamlarının işini zorlaştırmaktadır. Bu zorluğun aşılması için ise karşılaştırmalı halkbilimi metotları ile mesafa alınabileceği ifade edilebilir (Ögel, 1971, s. 303).

2.3 Kültür

İngilizce ve Fransızcada *culture*, Almancada *kultur* biçiminde ifade edilen kültür, Latincede *cultura* olarak bilinen *ekip biçme* manasına gelen kelimeden ortaya çıkmıştır. Kültür kavramı, zamanla anlam genişlemesine uğramış, halk tarafından bilinçli ya da bilinçsiz biçimde oluşturulmuş inanç, değer, his, fikir, dil gibi unsurların bir araya gelerek oluşturduğu bütüne verilen isim haline gelmiştir (Erol, 2012, s. 5). Kültür, *"tarihi, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddî ve manevî değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin"* (TDK, 1988, s. 947) şeklinde tanımlanmıştır. İnsanlık, elde edilen tecrübeler paylaşılarak gelişme şansı bulmuştur. Bu bağlamda kültürlenme ve kültürleşme özelinde insanlığın gelişim süreci devam etmiş ve günümüzdeki noktaya ulaşmıştır (Türkyılmaz, 2019, s. 10).

Kişinin zihinsel örüntüsündeki evrensel izler, kültürü temsil eder. Bilgisayardaki işletim sistemi neyse, insandaki kültürün de o olduğu söylenebilir. İnsan, kültürün etkileri ile diğer canlı türlerinden ayrı bir davranış biçimi kazanır. Kişinin korku, neşe, hüzün, gözlem ve bunun gibi durumları ifade etme şeklini başkalaştıran en önemli ögelerin başında kültür gelir (Spencer-Oatey, 2012, s. 6). Kültür kavramı hakkında antropolojiden sosyolojiye, psikolojiden dilbilime, tarihten coğrafyaya kadar pek çok disiplinde yapılan binlerce tanımlama, kültürün tek bir anlayış üzerinden kavranamayacağını gösterir. Kültür olgusunun anlaşılması, ancak farklı bilimsel disiplinlerin tarifleri mukayese edilerek mümkün olur (Kayserili, 2011, s. 1). Bu bağlamda insan ve toplum arasındaki etkileşimlerin sonucu olarak çeşitli etkenlere bağlı olarak dönüşen bir olgu olan kültürün çeşitli konularını farklı disiplinlerin yaklaşımlarıyla inceleyip çözümlesi, ortak bir tanımlamayla *kültür bilimleri* olarak adlandırılır (Keskin, 2023, s. 356). Türk Kültür bilimleri tarihine bakıldığında Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet kavramlarını ayrı

olarak sınıflandırmasından beri kültür tanımı hakkındaki tartışmaların sürdüğü söylenebilir. Kimileri ayrımın lüzumsuz olduğunu savunurken kimileri de ayrımın daha kesin çizgilerle yapılması gerektiğini ifade eder (Güngör, 1996, s. 9). Gökalp (1997, s. 44) bu ayrımı, her kavmin iki medeniyeti olduğu düşüncesiyle ortaya koymuş; bunların ilkini resmî medeniyet, ikincisini ise halk medeniyeti olarak ifade etmiştir. Gökalp'in kültür ve medeniyeti ayırdığı en temel nokta kültürün ulusal, medeniyetin ise evrensel olduğu düşüncesidir. İki kavram arasında kurulan benzerlik ise din, ahlak, hukuk, us, estetik, iktisat, dil ve fenle ilgili yaşayışların ortak konular sayılmasıdır (Kocadaş, 2005, s. 3). Gökalp, folklor için *halkiyat*, etnografya için ise *kavmiyat* kavramını kullanmıştır (Uğurlu, 2009, s. 31). Kendisinin işaret ettiği kültür ve medeniyet ayrım noktalarından birinin de kültürün canlılık ve egemenlik sahası olduğu düşünülebilir. Bir milletin varoluşunda zaruret olan kültürün, milletin varlığını devam ettirmesi için de bir zorunluluk olduğu bilinir. Milleti oluşturan fertlere mensubiyet bilinci kazandırılmasının yolu, kültürün tanıtılmasından geçer. Fertlerin bir arada yaşamaları ve kolektif bilinç kazanarak yeni değer ve anlamlar üretmeleri için gelenek ile sürdürülen bazı değerleri ve kültürel kalıpları edinmeleri gerektiği düşünülür (Türkay Yavuzel, 2020, s. 27).

Kültürün geniş tanımlanmasının üzerine yeni tartışmalar da eklenmiştir. Kültürün evrenselliği, yerelliği, tarihselliği meseleleri ve kültürün işlevselliğinin gelişmişlik ölçütleri ile ilişkisi bu güncel tartışmaların bazılarını oluşturmuştur (Oğuz, 2011, s. 128). Bir toplumda kültür hayatının sağlıklı gelişebilmesi için birtakım niteliklerden bahsedilir. Bunlar benimsenebilir din ve dil anlayışı, ortak bir hayat algısı ve dünya görüşü, doğru bir tarih nazarı, anlaşılabilir bir sanat ve edebiyat, gelenekler ile yeniliklerin ortak bir motifle buluşabilmesi olarak sıralanır. Zikredilen bu ilk üç unsur, milletin tanımı yapılırken de kullanılır (Miyasoğlu, 1999, s. 13). Kültür, önceleri bu şekilde ulusal bir değer taşıyarak öncelikli bir konumda tartışılırken, küreselleşmenin etkisi ile son dönemlerde yerini evrensel niteliklerin merkeze alındığı bir yapıya bırakmıştır. Bu değişimin, kültürlerin etkileşiminin artmasına ve kültürel melezleşme gibi kavramların etkisine bağlı olduğu söylenebilir (İçli, 2001). Bu kavramın dışında kültür ve coğrafya ilişkileri ile ilgili Keskin tarafından *"kültürel coğrafya", "kültür coğrafyası", "mekân ve coğrafya ilişkisi", "doğal coğrafya ve kültür", "beşeri coğrafya ve kültür", "ekonomik coğrafya ve kültür", "kültür ekonomisi", "davranışsal coğrafya", "kimlik ve davranışsal coğrafya", "kültürel peyzaj", "kültürel bölgeler", "kültürel çevre","kültür ve çevresel etki", "kültürel çeşitlilik", "kültürel miras", "kültürel mirasın korunması", "somut*

olmayan kültürel miras", "coğrafi işaret", "yerel kültür", "kültürel turizm", "gastronomi turizmi", kültürel mekân", "coğrafya ve dil", "dil-kültür bölgeleri", "kültürel ekoloji", "kültürel dil ekolojisi", "yerel kültür bölgeleri", "göç ve kültürel yayılım", "kültürel küreselleşme", "kültür alanı", "kültürel coğrafi görünüm" veya "kültürel mekân", "kültür tarihi", "kültürel ekoloji", "kültürel yayılma", "kültürel bütünleşme", "kültürel coğrafi geçmiş", "kültür bölgeleri" kavramları sıralanmıştır (2023, s. 359). Kültür ve coğrafya ilişkileri hakkında sıralanan bu kavramlar, her iki alanın da taşıdığı müşterekler sebebi ile birbirlerine mutlak ihtiyaç duyduğu şeklinde değerlendirilebilir.

2.3.1 Kültürel Miraslar

İnsanoğlunun yaşarken hayatta kalma mücadelesi içinde mekâna bağlı olarak ürettiği akıl ürünü olan her şey, kültür olarak ifade edilebilir (Kayserili, 2011, s. 6). *"İnsanın yaşadığı tüm zamanlar boyunca oluşturduğu, biriktirdiği; geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirdiği ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonraki nesillere aktardığı tüm bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan nesneler"* (Gümüşçü, 2018, s. 108) şeklinde tanımlanan kültürel miras ise bir arada yaşayan insanlara ortak geçmişlerini hatırlatan halk üretimleridir. Halkların kültürel üretimleri ise *bilgi haline gelmiş malzeme, yaşayan kültürel malzeme, sanat haline gelmiş kültürel malzeme* olarak sıralanır (İvgin, 2019, s. 5). Kısacası bir milletin maddî ve manevî unsurlarının bütünü, kültürü oluşturur. Gelenek, görenek uygulamaları, örf ve âdetler, edebî eserler gibi ürünler, manevî kültür ögelerini oluştururken toplumun yaşamsal gayelerle üretip kullandığı fiziksel karşılığı olan malzemelerin tamamı da maddî kültür ögelerini ihtiva eder (İçel, 2009, s. 25). Maddî ve manevî kültürel ögeleri basitçe tasnif etmek gerekirse el sanatları, müzik aletleri, konutlar, oyuncaklar gibi maddî kültür ögelerinin; halk edebiyatı, halk müziği, halk oyunları, halk inançları gibi manevî kültür unsurlarının tamamının etkin olduğu söylenebilir (Büyükyıldız, 2004, s. 77-78).

Evrensel değerlere katkı yapabilen bir medeniyet seviyesine çıkmanın ilk şartı, dünyayı algılamada millî bir benlik sahibi olarak kültürel değerlerini korumayı başarabilmektir. Tarih sahnesinde yüksek seviyelere ulaşmış tüm milletler, kendi birikimlerini özgün biçimde kullanmış ve belleklerini olan biteni algılama ölçütü olarak ortaya koymuşlardır. (Çelepi, 2016, s. 16). Bu bağlamda kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması, kültürün devamlılığı ve insanlığın birikimini yansıtmak bakımından büyük önem arz

eder. Küreselleşmenin kültürler üzerindeki yok edici olarak tarif edilen etkilerinin hissedildiği son dönemlerde kültürel varlıkları korumak, bu konuda bilinç ve duyarlılık oluşturmak, her millet için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Çünkü bu konunun kültür değerlerinin korunmasından öte millî varlığın devam ettirilmesi gibi ciddi bir husus olduğu düşünülebilir (Kolaç, 2009, s. 22). Bu bağlamda türküler de küçülen dünyanın ve içi boşaltılmaya çalışılan kültürel zenginliklerin en önemli mihenk taşlarından biridir (Memiş, 2020, s. 10). Toplumsal bakımdan kullanılan kültür kavramı gibi türkülerde de kültür, canlı ve değişen bir organizma görüntüsü verir. Türküler, var olduğundan beri Türklerin inançlarına bağlı olarak mitolojisi, tarihi ve simgeleri de başkalaşmıştır. Bu başkalaşım, türkülerde de kendini göstermiş ve yeni kültürel forma uyum sağlamıştır. Bu uyum, kültürü canlı tutarak gelecek nesillere aktarımını kolaylaştırmıştır.

2.3.1.1 Somut Kültürel Miras

Kültürel miras, *durağan* ve *dinamik* kavramları üzerinden değerlendirilir. Durağan kültürel miras kavramı, somut kültürel mirası ifade eder. Her ne kadar somut ve somut olmayan şeklinde tavsif edilse de kültürel mirası korumak, miras ürünlerine bütüncül bir korumacı yaklaşımda bulunmakla mümkündür. 1972 yılında imzalanan *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*'nde kültürel mirasa yalnızca somut yönü ile bakılmıştır. 1989 ve sonrasındaki birtakım tavsiye kararları ile bu eksiklikler giderilmeye çalışılsa da kültürel mirasın tam olarak anlaşılması, ancak 2000'li yıllarda olabilmiştir (Basat, 2013, s. 62-63). İnsanların tarih öncesi çağlardan bu yana ürettikleri anlam, değer, ortak yaşam iradesi, davranış ve kaideler adına ne varsa somut olmayan kültürel mirasa dâhilken tarım, hayvancılık, yaşam gereçleri adına ne varsa somut kültürel mirasa aittir (Gülcan, 2011, s. 101). Somut kültürel miras varlıkları, pek çok kültürel faydasının yanı sıra bulundukları bölgenin turizm hareketliliğini olumlu yönde etkiler. Bu durum, bölgelerin turizm potansiyelini canlandırarak, ekonomilerine katkı sağlar. Ancak olumlu özelliklerinin yanında aşırı ve plansız turizm gelişimi, hem kültürel miras varlıklarına hem de yerel halka yaşam koşulları bakımından olumsuz yansıyabilir (Akkuş vd., 2017, s. 1). Bu düşünceden yola çıkarak halkın ve kültürel değer taşıyan varlığın olumsuz etkilerden korunması için planlı ve kanunlarla çerçevesi çizilen bir sisteme ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir.

Türkiye'de somut eski eserleri koruma konusunda yapılan sistemli ilk çalışmalar, müzelerin kurulması ile başlamıştır. Eski eserlerin halka tanıtılarak geniş kitlelerde

kültürel varlıkların önemsenmesi konusundaki çaba, eski eser tanıtımları ile sürmüştür. 1950'li yıllardan itibaren kırsal alanlardan kente büyük bir nüfusun göç etmesi ile birlikte kültürel değer taşıyan ve tarihî dokusu bulunan şehirlerde çarpık yapılaşmalar meydana gelmiştir. Bu durumun getirdiği tahribatı ortadan kaldırmak için 1970'lerden itibaren kültürel miras alanlarının anayasal düzenlemelerle koruma altına alınması gündeme gelmeye başlamıştır (Sargın, 2017, s. 489). Köyden kente yönelen insanların somut kültürel değerlerin yoğunlukta olduğu yerlerle ilgili oluşturduğu bu durumdan farklı olarak, terk ettiği kırsal alanlarda atalete bırakılan somut kültürel değerler de bu göç dalgasından etkilenmiştir. Ayrıca köyden kente göçün ardından, sanayileşmenin hızlanması ile birlikte makineleşmenin artması; inşaat alanındaki özellikle kullanılan malzemelerin farklılaşması ile oluşan birtakım değişiklikler de pek çok kültürel değerin yok olmasına sebep olmuştur (Deniz, Aydın, 2020, s. 121).

2.3.1.2 Somut Olmayan Kültürel Miras

UNESCO'nun 2003 yılında yapılan 32. Genel Konferansının 17 Ekim 2003 tarihli Genel Kurulu'nda kabul edilen sözleşmeye göre Türkçe mevzuata *Somut Olmayan Kültürel Miras* biçiminde geçen kavram, pek çok kişi tarafından halk biliminin yeni adı olduğu şeklinde bir algıya sebep olmuştur. Bu yanılgı, kavramın geçmişini bilmemekten kaynaklanmıştır. 1970'li yıllardan itibaren UNESCO bünyesinde gelişen ve bilimsel çevrelerce üzerinde çalışmaların yapıldığı somut olmayan kültürel miras kavramı, bir bilimsel disiplin veya bir disiplin alt dalı anlamına gelmemektedir. Bir kültürel miras koruma programı olarak ortaya çıkan somut olmayan kültürel miraslar ile ilgili geliştirme çalışmaları, hâlâ aynı kuruluşça yürütülmektedir (Oğuz, 2013, s. 6). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunma Sözleşmesi'ne göre bu sözleşmeye taraf olan tüm devletler, tüm insanların ve toplulukların kültürel miras unsurlarına saygı göstermek ve bu konuda uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamakla yükümlüdür (Türker, Çelik, 2012, s. 90). Birleşmiş Milletler nezdinde hükümetler arası bir protokole ihtiyaç duyularak bu sözleşmenin yapılması ve sözleşmeye kısa süre içerisinde 100'ü aşkın devletin taraf olması, somut olmayan kültürel mirasların tehlike altında oluşunun bir göstergesi sayılabilir. Bu sözleşme ve *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi* adı verilen UNESCO sözleşmesinin ortaya koyduğu ilkeler ile bundan sonraki dönemde aydınların ve devletlerin hem yönetsel hem de bilimsel nedenlerle sözleşmeye eğilmesinin beklendiği ifade edilebilir (Oğuz, 2009, s. 12). Çünkü sözleşmeye göre üye ülkelerin her biri, kendi somut olmayan kültürel mirasını korumalı ve başta iletişim ve

eğitim erkleri olmak üzere kültürel aktarımı sağlayan süreçleri değerlendirerek sistematik biçimde geliştirmelidir (Kutlu, 2009, s. 14). Söz konusu sözleşmenin gördüğü ilgi, sözleşmenin geniş kitlelerce takdirle karşılandığı şeklinde değerlendirilebilir. Ancak sözleşme ile eleştiriler de vardır. Görünürlük, değerlilik ve güvenirlik gibi bazı ölçütler konusunda sözleşmeye birtakım itirazlarda bulunulmuştur (Oğuz, 2017). Bu itirazlara rağmen imza tarihinden bugüne kadar dünya çapında somut olmayan kültürel mirasın korunmasındaki farkındalığa dönük büyük bir başarı yakalandığı söylenebilir. Sözleşmenin uygulanması ve tatmin edici sonuçların alınabilmesi için taraf ülkelerin eleştirel analitik sorular sormaya devam etmesi ayrıca önem arz etmektedir (Gürçayır, 2011, s. 12). Ancak sözleşmenin uygulanmasından ziyade somut olmayan kültürel mirasların korunmasında, sözleşmeler ile güvence altına alınan koruma bilincini toplumsal olarak yaşatmak önemlidir. Bu konuda farkındalığın artmasında *yaşatarak koruma* yöntemi gündeme gelmelidir. Yaşatarak korumanın gerçekleştirilebilmesi için de sürdürülebilir bir özellik taşıyan, büyük ve kamusal projelere ihtiyaç vardır (Ekici ve Fedakâr, 2013, s. 51). Somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarıldığı düşünüldüğünde insanların çevresiyle, doğayla ve tarihiyle etkileşim kurmasına yardımcı olan bu durumun insanlara toplumsal bir kimlik kazandırmasının ancak yaşatarak mümkün olduğu ifade edilebilir (Çetinkaya ve Yıldız, 2018, s. 434).

Ülkelerin somut olmayan kültürel mirasları listelenmektedir. Türkiye'nin UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listelerine kayıtlı *İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi* şöyle sıralanmıştır:

1. *Meddahlık Geleneği (2008)*
2. *Mevlevi Sema Törenleri (2008)*
3. *Âşıklık Geleneği (2009)*
4. *Karagöz (2009)*
5. *Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya (2009) (2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir)*
6. *Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)*
7. *Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah (2010)*

8. *Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)*

9. *Geleneksel Tören Keşkeği (2011)*

10. *Mesir Macunu Festivali (2012)*

11. *Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)*

12. *Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)*

13. *İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katrıma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya) (2016)*

14. *Geleneksel Çini Sanatı (2016)*

15. *Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya) (2017)*

16. *Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya, 2018)*

17. *Geleneksel Türk Okçuluğu (2019)*

18. *Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile Ortak Dosya) (2020)*

19. *Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya) (2020)*

20. *Islık Dili" (2017)* (https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-İnsanlığın-Somut-Olmayan-Kültürel-Mirası-Temsilî-Listesi, 2021).

Bu listede yer alan mirasların korunmasının yanı sıra yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan diğer kültürel miraslar da derlenmeli ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda adım atılmalıdır.

2.3.2 Türk Halk Kültürü

Kültür, toplumların birikimli uygarlığıdır. Bulunduğu coğrafyadan etkilenen ve onu etkileyen kültür, insanın yaşamaya devam ettiği doğal çevresinden binalarının malzemesine, yiyeceklerinden giyim tarzına kadar pek çok unsurdan müteşekkildir. Çevrenin hususiyetleri kültüre yansıdıkça kültür, hem doğal çevreyi hem de toplumu etkiler. Bu etkileme sonucunda kültürün bir çeşit çevreye uyum olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kültür, bir halkın hâkim değer ve inançlarını kapsayan bir kavramdır (Emekli, 2006, s. 53). Ancak hiçbir geleneksel kültür, varlığını, değişmemek ve aynı kalmak üzere

kuramaz. Böyle bir toplumun zamandan ve mekândan kopuk olarak yaşayacakları yer, ancak müzeler olabilir (Tokel, 2002, s. 125). Halk kültürü ise bir milletin canlı yaşam tarzıdır. Evcin'e göre, geçmişten geleceğe tüm birikimlerini kaybolmadan aktarmayı başarabilen halklar, uygar insanlık ailesi içinde yer alabilmektedir. Öğrenilen ve sürekli gelişebilen yapısı ile halk kültürü, dinamik bir yapıya sahiptir. Her halkın kendine has dil, din, örf, adet ve tarihinden damıtarak oluşturduğu özgün bir kültürü vardır. Kültürünü beslemeyi ve sürdürmeyi başaran halkların tarih seyrinde aynı oranda kudret sahibi olduğu görülür (2013, s. 226). Ancak XXI. yüzyılda halkların kültürünü yaşatmakta zorlandığı da bir gerçektir. Zira yaşadığımız yüzyılda kapitalizm, neredeyse dünyanın tamamına hâkim olmuştur. Küreselleşme kavramı da günümüzdeki gereklere göre üretilen bir kavram olmaktan çok emperyalizmin biçimsel farkla ifade ediliş şeklidir (Tekin, 2012, s. 301). Günümüzde halk tabakası ile aydınlar arasındaki farklılık da önemli ölçüde azalmış, yozlaşma ve başkalaşmada benzer nitelikler kazanmıştır (Miyasoğlu, 1999, s. 9). Değişimin büyük bir hızla yaşandığı, kuşak çatışmasının arttığı çağımızda medya, internet, müzik ve sinema ile dünyanın bir köy olma yolunda ilerlediği görülür. Bununla birlikte giyim şeklinin, yeme içme alışkanlıklarının, müzik zevklerinin, hobilerin, ideallerin tek tipleştiği günümüzde türkülerin millî duygu ve kültürü muhafaza etmek adına çok önemli olduğu ifade edilebilir (Zeybek, 2014, s. 31). Bütün değer yargılarının allak bullak edildiği bir ortamda zamanın akışına ayak uydurarak çağın gerisinde kalmamaya çabalayan insanoğlu (Bozkurt, 2012), küreselleşme diye adlandırılan olgunun sonuçları ile dünya halklarının tek tipleşmesine maruz bırakılmıştır. Buna tepki olarak uluslar da kendi kültürlerini tanıtma ve başka kültürlerin yanında kendi kültürlerini muhafaza etme iradesini ortaya koymuşlardır (Ersoy, 2006, s. 234). Çünkü kültürel olarak kuvvetli olan toplumlar, sahip oldukları imkânlar ile diğer toplumlara hâkimiyet kurarlar. Bu hâkimiyetin en görünür olduğu saha ise kültür ve sanat alanıdır (Kurt, 2016, s. 130). Dolayısıyla varlığını tahkim etmek ve kültürünü yaşatmak isteyen milletler, karşılaştıkları yeni gerçeklikleri, kendi bünyelerinde kültür ve sanatlarıyla şekillendirerek uyarlamak durumundadır. Türkler de kendi halk kültürünü, modern çağın kültürleri öğüten küreselleşme dalgasına karşı bu şekilde koruyabilmiştir. Türk halk kültürü, geniş bir coğrafyada asırlar boyunca, nesilden nesile aktarılarak canlı kalmayı başarmıştır. Bunun pek çok sebebinden bahsedilebilir. Bu sebeplerden birinin, Türklerin yönetsel bakımdan etkili olduğu egemenlik sahası çok büyük ve güçlü devletlerin, uzun zaman, farklı kültür sahalarında hüküm sürmesinin olduğu söylenebilir. Dönemin

koşulları dikkate alındığında, kültürel varlığın bir otorite tarafından temsil edilmesinin önemi anlaşılabilir. Temel bir başka sebep de Türklerin yaşadığı yerlerde köklü kültüre sahip ve medeniyet oluşturan milletlerin var olmasıdır. Köklerine ve kültürel ögelerine sahip çıkamayan milletlerin baskın bir kültür ile karşılaştığında, millî varlığını muhafaza etmesinin mümkün olmadığı bilinir. Türkler de millet olarak varlığını sürdürebilmek için kültür ve geleneklerine bağlı kalmaya çalışmış ve sonraki nesillerine halk üretimi olan bilgilerini aktarmışlardır. Bu aktarımın sağlanmasındaki en önemli katkının ise dilin korunması sayesinde olduğu düşünülebilir. Çünkü bir dilin sesi ve cümle mimarîsi millî olarak kalmayı başardığı takdirde o millet başka dil ve kültürlerden ne alırsa alsın yine millî olarak kalır (Banarlı, 1971, s. 90).

Kültür ve sanat temsilinde en önemli unsurlardan bir diğerinin ise halk bilgisi ürünlerinin çeşitliliği ve zenginliği olduğu söylenebilir. Halk bilgisi ürünlerinin pek çoğu ise sözlü olarak oluşmuş ve ağırlıkla XX. yüzyılda yazılı eser haline getirilmiştir. Halk bilgisi ve birikimi ile oluşturulan; bu bilgi marifeti ile üretilen, aktarılan tüm değer, ürün ve eserlerin halk kültürünü teşkil ettiği söylenebilir (Ekici, 2008, s.15, s. 18). Oluşan bu birikim, XX. yüzyıl başlarından itibaren Türk halk kültürüne olan ilgiyi de artırmış; yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çekmiştir (Albayrak, 2012b, s. 5). Ancak söz konusu modern halkbilimi disiplini oluşmadan çok önce, farkında olmadan Türk halk kültürü alanında önemli çalışmaların yapıldığı düşünülür. Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda kaleme aldığı Divan-ı Lügat'it Türk ve Evliya Çelebi'nin Seyahatname isimli eseri, Türk halk kültürü, eserleri ve unsurları hakkında önemli bilgiler verir (Boratav, 2019, s. 17). Bu eserlerde halkın yaşayışının yanı sıra halk efsaneleri, evliya menkıbeleri, gibi önemli belgeler ve zengin malzemeler yer alır (Uğurlu, 2009, s. 32).

Türk halk kültürü, diğer kültürlerde olduğu gibi dil, edebiyat, tarih, sanat, mimarî, inanç, giyim-kuşam, yeme içme gibi maddî ve manevî değerlerini içeren çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık kültürel ögelerin her birini tek bir türde görmek, her medeniyet için mümkün olmayabilir. Ancak türkülerde, diğer kültür ögelerinin hemen hemen hepsinden izler bulmak mümkündür. Bu bakımdan türkü, kapsayıcı bir kültür ögesi olma özelliğine sahiptir. Bu özelliği de türkünün önem ve değerini artırır. Türkünün kucaklayıcı yanının yalnızca kültür ile değil aynı zamanda kültür üreten diğer sanat ve bilim alanları için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Kültürel ve sanatsal bir ürün olarak türkü; edebiyat, dans, tiyatro ve sinema gibi sanat dallarıyla etkileşimde olduğu gibi halk bilimi, müzik, dil bilimi, psikoloji, sosyoloji, tarih, sanat tarihi, coğrafya, antropoloji,

etnoloji, etnografya ve iletişim başta olmak üzere birçok bilim alanı ile de bir şekilde ilişki içerisindedir (Çevik, 2012, s. 16-17).

2.4 Halkbilimi

Bilim deyince çoğu kimsenin aklına fizik ve kimya gibi bilimler gelir. Bu türdeki bilimlerde ortaya çıkan sonuçlar genel geçerdir. Buna bağlı olarak söz konusu bilimlerin toplumsal bilimlerden ayrı olduğu mütemadiyen vurgulanmıştır (Karabaş, 1981, s. 14). Oysa bu ayrımın yapılmasının akla uygun bir tarafının olmadığı ifade edilebilir. Bu konuda tekniğe bağlı birtakım gelişmelerin müspet ilimler sayesinde kat edilmesine bağlı olarak toplumların diğer bilim alanlarına karşı önyargılarının oluşmasına sebep olunduğu yorumu yapılabilir.

Toplumsal bilimlerin oluşan son alanlarından biri olan folklor ise İngilizce halk anlamına gelen *folk* ve bilgi anlamına gelen *lore* kelimelerinin birleşimi ile oluşmuştur. Folklor teriminin ilk kullanımı, XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru İngiltere'de görülmüştür (Kutsi, 1990, s. 15). *"Bir milletin töreleri bilimi"* (Turani, 1980, s. 40) olarak tanımlanan folklor, ayrıca *halk kültürünü derleyip araştıran inceleyerek bir senteze ulaşmaya çalışan bilim* olarak da bilinir (Doğan Kaya, 2020, s. 385). Folklor, bir ülkenin ya da belirli bir bölge halkının özgün kültür ürünlerinin tamamını kapsayan; bunları kendine ozgü yöntemleriyle derleyen, gözlemleyen, yorumlayan bir bilim dalıdır (Örnek, 1973, s. 386-387). Folklor, halkbilimi, halkiyat ve halk bilgisi olarak da tarif edilir (Karataş, 2001, s. 169). Başlangıçta halk şarkılarından, gelenek ve inançlardan ibaret iken günümüzde halka ait her şey onun kültünü oluşturmakta, dolayısıyla konu kapsamı içine girmektedir (Tan, 2003, s. 11). Bu bilim dalının diğer toplumsal bilimlerden ayrılan yönü olarak, diğer bilim disiplinlerinden sonraki vakitte oluşması ifade edilebilir. Bu özelliği sayesinde folklorun daha önce ortaya çıkan bilimsel yöntem sorunlarındaki tecrübelerden faydalandığı söylenebilir (Karabaş, 1981, s. 14).

Birçok bilimin kavşak noktasında bulunan halkbilimi; ruhbilim, dilbilim, toplumbilim, arkeoloji; genel olarak tarih, özel olarak din, edebiyat ve sanat tarihi, sosyal bilimlerin dışında da hekimler, bitkiler bilimi, hayvanlar bilimi gibi bilimler ile az ya da çok bağı olan halkbilim, birçok bilimsel meseleyi disiplinlerarası olarak konu edinir (Boratav, 2019, s. 2). Başlarda antropoloji, etnoloji, tarih ve dilbilim gibi bilim dallarının alt dalı olabileceği varsayılan halkbiliminin zamanla bu alanlarla ortak çalışmalar ortaya konabilecek bir alan olduğu kanaatine varılmıştır (Tan, 2003, s. 19). Halkbilimi

çalışmalarının farklı disiplinlerden faydalanmasının yanı sıra diğer disiplinlerle çalışmayı zorunlu kılan bir yapısının olduğu da söylenebilir. Çünkü halkbilimi, yalnızca dil, kültür ve edebiyat alanlarıyla ilişkilendirilmekle yetinebilecek bir bilim değildir. İnsan ve toplum bilimleri, birbiri ile ilişkili olduğu için halkbilimi, insan ve kültür eksenli çözümlemelerde diğer disiplinlerle etkileşime son derece açıktır. Antropoloji, dilbilim, edebiyat incelemesi ve çözümlemesi, etnomüzikoloji, güzel sanatlar, felsefe ve teoloji, iletişim bilimleri ve medya, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji vb. bilimsel disiplinler, halkbiliminin etkileşimde bulunduğu başlıca alanlar olarak sıralanabilir (Keskin, 2019, s. 931).

Halkbilimi denilince ilk akla gelenin sözlü aktarım kavramı olduğu söylenebilir. Halkbilimine dair pek çok değer, söze bağlı olmadan gözlemlenerek gelecek kuşaklara aktarılmış olsa da bu konuda geniş bir mutabakatın olduğu ifade edilebilir (Elçi, 2011, s. 130). Yemek kültüründen mimariye, aile yaşamından memorantlara, espri anlayışından küfür ve argolara, bedii zevk ve estetik beğenilerinden hava tahminlerine, giyim kuşam kültüründen onomastiğe kadar halkın yaşam biçimleri üzerinde etkisi olan her şey, halkbiliminin malzemelerini teşkil eder (Altınkaynak, 2019, s. 141). Bir olay veya kültürün halkbilim malzemesi sayılabilmesi için halka ait olma, anonim olma, sözlü geleneğe dayanma ve herhangi bir yazılı kaynağın tekrarı olmama, nesilden nesile aktarılarak yayılma özelliği taşıması gerektiği ifade edilir (Doğan Kaya, 2020, s. 390). Bunların içerisinden gözle görülen folklor olay ve ürünlerine *açık folklor* denirken gözle görünmeyenlerine *kapalı folklor* denir. Halk kültürünü coğrafî yaklaşımlarla inceleyen folklor dalına *bölgesel folklor*, halk kültürü üzerindeki folklor fonksiyonlarını belirlemek amaçlı folklor dalına *fonksiyonel folklor*, belirli bir bölgeye ait halk kültürünü inceleyen folklor dalına *çevresel folklor* denir. Ayrıca *sözlü folklor, şehir folkloru, maddî folklor, manevî folklor, tarihî folklor, toplumsal folklor, hukukî folklor, uygulamalı folklor* gibi folklar alt dallarından da bahsedilir (Tan, 2003, s. 23).

Folklor ile ilgili ortaya konan çalışmalara bakıldığında ise alandaki araştırmaların tohumunun İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi ile atıldığı söylenebilir. Yeniçağın başlaması ile Batılılar, farklı coğrafyalara açılmak zorunda kalmıştır. Bu açılma sonucunda ise Avrupa'daki skolastik düşünce zayıflayarak farklı halkların ve halk verimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Oğuz, 2020, s. 14). Geçmişi bu kadar eski zamanlara dayandırılmasına karşın halkbiliminin bağımsız bir disiplin olarak bilim sahasına çıkması, çok eski bir geçmişe dayanmamaktadır. Halkbilim disiplininin

oluşmasında iki tarih, başlangıç noktası olarak gösterilir. Bunlardan ilki Almanya'da Wilhelm ve Jacob Grimm kardeşlerin 1812 senesinde sözlü gelenekten derlediği masalları kitaplaştırarak yayımlamasıdır. Grimm kardeşler, Almanya'da sözlü şiir, dil ve edebiyat alanlarında eserler derleyerek halkbilimi alanına öncülük etmişlerdir. Halkbilimin bir bilim olarak başlangıç kabul edilmesini sağlayan ikinci nokta ise folklor kavramının William John Thomps tarafından kullanılmasıdır (Eroğlu, 2020a, s. 20-21). Halkbilim ve halk edebiyatı kavramları, folklor terim ve disiplininin Avrupa'da sosyal ve kültürel hayatın dönüşmesi ile ortaya çıkışı sonrası tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır (Oğuz, 2020, s.1). Halkbiliminin XIX. yüzyıl itibarı ile gelişerek disiplinli bir çalışma sahası haline gelmesi, dikkatleri, o döneme kadar göz ardı edilerek önemsenmeyen halk edebiyatı ürünlerine çekmiştir (Demir, 2020, s. 158). Türkiye'de ise halkbilimi ve Türk halk edebiyatı eserlerine henüz ilgi duyulmazken Macar araştırmacı Ignac Kunos, 1887 yılında Anadolu'daki halkbilim ürünlerini derleyerek bilimin hizmetine sunmuştur. Kunos sonrasında Jakop, Karagöz hakkında; Ethe ve Horn, Battal Gazi menkıbeleri hakkında; Valensky, Nasreddin Hoca hakkında çalışmalar yapmıştır (Kutsi, 1990, s. 16-17). Dolayısıyla modern Türk halkbilimine ilk temel taşını koyan kişinin Kunos olduğu söylenebilir (Boratav, 2019, s. 18). Folklorun dünyada bir bilim dalı olmasından 67 yıl sonra Ziya Gökalp'in 1913'te *Halka Doğru* dergisinde yayımlanan *Halk Medeniyeti* isimli makalesinin önemli olduğu kaydedilir (Kutsi, 1990, s. 15). Bu makalede halkbiliminin sosyolojinin bir alt dalı olduğu öne sürülür (Oğuz, 2020, s. 26). Sonrasında Gökalp, folklorun müstakil bir bilim olarak görülmesi gerektiğine işaret eder (Albayrak, 2012b, s. 5). Gökalp (1997) bu ayrımı yaparken medeniyet tanımlamasına odaklanır. Gökalp ile aynı dönemlerde halkbiliminin Türkiye'deki bilimsel disiplin serüveninde etkili olan çeşitli makaleler kaleme alınmıştır. 1914'te Fuat Köprülü *İkdam* gazetesinde, Rıza Tevfik Bölükbaşı *Peyam* gazetesinde konu ile alakalı yazılar yayımlamıştır. Söz konusu yazıların başlıkları arasında folklor teriminin kullanılması önem arz eder (Kutsi, 1990, s. 16).

Türkiye'de yapılan folklor çalışmaları konusunda 1927-1928 yıllarında Türk Halk Bilgisi Derneği'nin çalışmaları da önemlidir. Özellikle derneğin *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber* adıyla yayımladığı kitabın alandaki dönüm noktalarından biri olduğu söylenebilir (Tan, 2003). Bu dönemdeki çalışmalarla halkbilimi alanında yapılan tasnif, kat edilen en büyük aşamalardan biri olarak gösterilebilir. Bu tasnif şu şekilde yapılmıştır: *"Çevreye dair halkbilgisi, eve dair halkbilgisi, ev eşyasına dair halkbilgisi, sanatlara ve mesleklere*

dair halkbilgisi, giyim kuşama dair halkbilgisi, beslenmeye dair halkbilgisi, âdetlere (geleneklere) dair halkbilgisi, inançlara dair halkbilgisi, bilgiye dair halkbilgisi, şiire dair halkbilgisi, seyirlik oyunlarına dair halkbilgisi, hikâyeye dair halkbilgisi, musikîye dair halkbilgisi, raksa (halk danslarına) dair halkbilgisi, hukuka dair halkbilgisi" (Kutsi, 1990, s. 16). Örnek (1973, s. 387) ise halkbiliminin çalışma alanlarını tasnif ederken halk hekimliğini, halk botaniğini, halk meteorolojisini, halk edebiyatını, halk müziğini, halk oyunlarını, gelenek tiyatroyu, halk sanatlarını, halk inanmalarını, giyim-kuşamı, geleneneği, göreneği, töreleri; doğum, evlenme ve ölüm gibi hadiselerle ilgili gelenekleri, pratikleri, çocuk oyunlarını, yerel dernekleri ve buralardaki usûlleri, ekim, ürün alma, bolluk ve yağmur duası gibi pek çoğunu halkbiliminin konusu saymış ve daha fazlasının da eklenebileceğini ifade etmiştir. Türk folkloru hakkında ortaya konan kolektif merkezli çalışma ve analizlerin yanı sıra Çetin (2019) de tek kişilik folklor örnekleri üzerinde durmuştur. Âşıklar, meddahlar, sanatçılar ve türkücüleri, günlük yaşantıda karşılaşılan bazı örneklerin halk kültürünü tek kişilik eylem ve davranışlarla bir başka yer ve kişiye aktarılması bakımından tek kişilik kültür taşıyıcıları olarak gördüğünü ifade eden Çetin, yörede kazanılan bir halk kültür ögesinin bir bölgeden başka bir bölgeye veya bir kültürden başka bir kültüre taşındığını gördüğünü zikreder. Bu bağlamda yapılan değerlendirmeler ışığında kültürün kendilerine has içselleştirmeleri ve icraları bakımından her insanın bir kültür taşıyıcısı olduğu söylenebilir (2019, s. 90).

Folklor konuları ortaya konurken alanın halk edebiyatı ile müşterekleri de çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. İlgili literatüre bakıldığında halkbilimi ve halk edebiyatı kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı görülür. İlk bakışta her iki kavramın ilgili olduğu alanların aynı olduğu düşünülse de ayrıntılara inildiğinde birtakım farklılıklar göze çarpar (Aslan, 2017, s.1). Yazılı, sözlü, anonim, ferdî, saz, tekke, geleneksel, töresel, törensel, tür, biçim, ezgi gibi konular, halkbilim ile halk edebiyatının ortak temalarındandır. Bu konuda keskin çizgilerle bir ayrım yapmak doğru olmasa da her kültürün kendi iç dinamikleri bakımından değerlendirmek daha makul bir yaklaşımdır. Örneğin Türk halk kültür ürünleri ile Amerikan kültür ürünlerini aynı disiplin çerçevesinden değerlendirmek mümkün değildir (Aslan, 2017, s.1).

Folklor terimi yerine başlarda *halkiyat, harsiyat, halkbilgisi, budun bilgisi* kavramları ortaya atılmıştır. Halkiyat kavramını kullanmayı tercih eden Gökalp (1997, s. 45)'e göre halk teşkilatı, halk felsefesi, halk ahlâkiyatı, halk hukukiyatı, halk bediiyatı, halk lisaniyatı, halk iktisadıyatı, halk kavmiyatı şeklinde sekiz bölüm vardır. Diğer

isimlendirenleri kullananlar içerisinden ise özellikle Karabaş (1981), budunbilim kavramının kullanılmasını ısrarla önermiştir. Ancak bu kavramlar yerine halkbilim ve folklor kelimeleri kullanılmaya devam etmiştir (Kutsi, 1990, s. 16). Folklor kelimesinin sonraları bilim dışı pek çok alanda bağlamı dışında kullanılmasından dolayı halkbilimi kavramının daha uygun olduğu düşünülmüştür (Boratav, 2019, s. 13). Karabaş (1981) ise Boratav'ın öne sürdüğü gibi bilim dışı bağlamları sebep göstererek *budunbilgisi* kavramının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Halk yerine budun kelimesinin kullanılması noktasında diğer bilimadamlarından ayrılan Karabaş, halk kelimesinin öncelikle Türkçe kökenli olmadığı için buna karşı çıktığını söylemiştir. Ayrıca halk kelimesinin kullanıldığı çeşitli bağlamların bir bilim dalının anlaşılmasında engel teşkil ettiğini savunmuştur (Karabaş, 1981, s. 15). Ancak literatürde ortaya konan edebiyatın halk adı ile anılması ve halkbilim ile müşterekler oluşturmasının bu isimlendirmede etkili olduğu düşünülürse budunbilgisi kavramının yaygınlaşamayacağı değerlendirilebilir.

2.5 Halk Edebiyatı

Bütün toplumlar, tarih sahnesine çıktığından beri edebî ürünler ortaya koymuşlardır. Bu ürünler, yazılı olduğu gibi sözlü olarak da varlığını devam ettirmiştir. Yazının henüz bilinmediği dönemlerde yaşayan uygarlıklar, heyecanlarını ve tecrübelerini gelecek nesillere aktarmak için kulaktan kulağa yayarak anlatılar üretmişlerdir. Halk edebiyatı da tarihî ve toplumsal müştereklerden faydalanarak herhangi bir zorlama etkeninden bağımsız biçimde ulusal özü meydana çıkaran bir edebiyat türü olmuştur (Artun, 2012, s. xiii). Halk edebiyatı, halkın dünya görüşü, hayata bakışı, hayâl âlemi, dini, mitolojisi, âdet ve gelenekleri, inançları, duyguları gibi özelliklerini berrak bir şekilde görünür hâle getirir (Gökyay, 1995, s. 337). Buna karşın edebiyatın algılanış biçimi sebebiyle uzun dönemler boyunca halk edebiyatı, edebiyat literatüründe hak ettiği önemi bulamamıştır.

İlk olarak Avrupa'da Rönesans sonrasında aydınların halk kitlelerinin hayatına karşı ilgisi artmaya başlamıştır. Bu ilgi, Osmanlılarda ise ancak Tanzimat dönemi ardından ortaya çıkmıştır (Doğan Kaya, 2020, s. 385). Dolayısıyla Türk düşüncesinde halk edebiyatı kavramının geçmişinin çok eski vakitlere dayanmadığı söylenebilir. Yaklaşık 100 yıldan beri divan edebiyatı alanının dışında kalan saz ve tekke şiiri türünden bireysel mahsullerle, atalar sözü, destanlar, masallar, hikâyeler, fıkralar, bilmeceler, maniler, türküler, ağıtlar ve ninniler gibi ilk söyleyeni genel olarak bilinmeyen eserler, halk edebiyatı kavramı içinde değerlendirilmiştir (Elçin, 2019, s. 1). Bu dönemde Şinasi ve

Ahmet Vefik Paşa, Türk atasözlerini derlemiştir. Bu çabanın edebiyatı halkın ilgisine sunma çalışmalarının bir tezahürü olduğu söylenebilir. Tanzimat sonrasında ise Ziya Paşa, Muallim Naci, Recaizade Mahmut Ekrem, *çoban, kaval, koyun, kuzu* gibi kavramları kullanarak köy realizmi görüşleri ile halk şiiri yazmaya çalışmış; ancak başarılı olamamışlardır. Buna mukabil Ahmet Mithat Efendi'nin halk fıkraları, Mehmet Tevfik'in Nasrettin Hoca hikâyeleri hakkında yaptığı çalışmaları da katkı olarak saymak gerekir (Uğurlu, 2009, s. 33). Zira Nasrettin Hoca hikâyeleri, masallar ve Dede Korkut anlatıları, birbirini besleyerek günümüze kadar ulaşaşarak halk edebiyatının önemli yapı taşlarını oluşturmuştur (Karabaş, 1981, s. 6).

Türk halk edebiyatını kavramsal olarak gündeme getiren ilk kişinin ise Ziya Paşa olduğu söylenebilir. Ziya Paşa, *Şiir ve İnşâ* makalesinde, halkın ortaya koyduğu ürünlerin gerçek edebiyat eserleri olduğunu zikrederek ilgileri halk edebiyatı unsurlarına çekmiştir (Albayrak, 2012b, s. 5). Bu makale sonrasında gelişen süreçte alana olan ilgi artmıştır. Hem folklor alanında hem de halk edebiyatı alanına oluşan ilgi ile halkbilim ve halk edebiyatı, 1938'de Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde ders olarak okutulmuştur (Kutsi, 1990, s. 17). Daha sonra 1960 senesi itibariyle de pek çok Türk üniversitesinde folklor, ders olarak verilmeye başlanmıştır (Albayrak, 2012b, s. 5). Türk üniversiteleri dışında günümüzde Türk halkbilimi çalışmaları alanında uzmanlaşma eğiliminde olan yabancı merkezler de oluşmuştur. Amerika Birleşik Devletleri içinde California'da Los Angeles, İndiana'da Bloomington Üniversiteleri; Fransa'da Paris Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı enstitüsü gibi merkezler, bunlar içinde öne çıkanlardan bazılarıdır (Boratav, 2019, s. 21). Söz konusu merkezlerde ortaya konan çalışmaları, Uğurlu (2009)'nun aktardığına göre Prof. Dr. Warren S. Walker, 1982 yılında bir kaynakça yayımlayarak araştırmaları derli toplu biçimde yedi bölümlük çalışma ile kaleme almıştır. Buna göre 465 çalışma, kayda geçirilmiştir. Bu çalışmalar öncesinde sergi, festival veya ulusal günler adıyla düzenlenen birtakım etkinlikler, yurtdışında Türk halkbilimine fayda sağlayan organizasyonlardan bazılarıdır. Dünyada ilki 1851 yılında Londra'da olmak üzere Viyana ve Paris gibi önemli Avrupa başkentlerinde düzenlenen bu faaliyetlere Osmanlı Devleti katıldığı gibi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de katılım sağlanmıştır (Erdal, 2021, s. 149).

Halk edebiyatı, kapsamı hayli geniş bir kavram olduğu için tekke edebiyatı ve folklor disiplinini de halk edebiyatı ile birlikte değerlendirmek mümkündür (Kabaklı, 2008, s. 9). Altınkaynak (2019, s. 144) ise bu ayrımı yapma konusundaki ölçütü ifade ederken

tekke ve âşık edebiyatının gelenek kısmının folklor ve halk edebiyatı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş; ortaya çıkan eserlerin ise edebiyat bünyesinde sayılması gerektiğini savunmuştur. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi, halk edebiyatındaki folklora ait arşiv ve eşya dosya maddelerini şöyle sıralamıştır: *"Ağızlar, halk etimolojisi, kelime hazinesi. Âşık edebiyatı, tekke şiiri, halk şiiri türleri, tekke edebiyatı şairleri ve eserleri, destanlar, efsaneler, evliya menkıbeleri, halk hikâyeleri, masallar, fıkralar, anonim şiirler, maniler, türküler, tekerlemeler, atasözleri, deyimler, ölçülü sözler, bilmeceler, dualar, beddualar, yeminler, selamlar, küfürler, argo sözler, okşamalıklar, nasihatler, satıcı-çerçi sözleri, hitaplar"* (Kutsi, 1990, s. 17). Burada sıralanan maddeler ışığında Türk halk edebiyatını tanımanın Türk milletinin manevî mirasına sahip çıkmak olduğu değerlendirilebilir (Gökyay, 1995, s. 344).

İslamiyet'ten önceki şifahî edebiyatın Müslüman Türk halkının üretimleri ile devam etmesi, Türk halk edebiyatını zenginleştirmiştir (Banarlı, 1971, s. 264). Dine dair konuların işlendiği toplantılarda, yuğ ve sığır şölenleri ile muhtelif eğlencelerde seslendirilen manzum eserler, Türk halk edebiyatının bilinen ilk şiir örnekleri sayılır. Bu toplantılarda kam, şaman, bahşı, ozan ya da âşık denilen din adamı, büyücü, şair gibi pek çok yönü olan, kutsallık izafe edilen kişilerce icra edilen şiir söylemleri, Türk edebiyatı için önem arz eder (Ersin, 2020, s. 11). İsimlendirilmeleri konusunda ihtilaf olan bu sanatçılar, son 50 yıl içerisinde ozan, âşık ve halk ozanı tabirlerinin birbiri yerine kullanılması ile çeşitli isimlerle anılmıştır (Düzgün, 2020, s. 460). Köprülü (2007) ise ozan tabirine şiddetle karşı çıkmış ve şairlik hüviyeti taşıyan kimselere ozan denilmesini *"Türkmen obalarında kırık dökük ne bulunursa kıymet vermeye"* benzetmiştir. Bu kimselere genel olarak âşık ve ozan denilse de coğrafyalara bağlı olarak çok farklı isimlendirmelerin yapıldığı da bilinir. Altaylılar kam, Kırgızlar bahşı-baksı, Yakutlar oyun, Oğuzlar ozan, Azeriler aşuğ, Tunguzlar ise şaman demektedir (Kutsi, 1990, s. 59-60). Şamanlar, ölüler gömülürken yapılan yuğ törenlerinde, sığır törenlerinde, şölenlerde şiirlerini söylerken davul çalarlar (Ersoy, 1993, s. 2). İsimlerinin Tunguzcadan geldiği konusunda araştırmacıların mutabakatı olan Şamanların (Eroğlu, 2020b, s. 202), atalar ruhu ile ilişki kurduklarına inanılır. Bu kişilerin müzisyenlik yönü, yas toplantılarından şölenlere, büyü-fal ayinlerinden eğlencelere kadar her türlü toplumsal töreni müzik eşliğinde yönetmelerini sağlamıştır. Sonraki zamanlarda bu kişiler yerlerini âşıklara bırakmışlardır. Müziği yapan ve uygulayan kişi olarak saygınlığını hiçbir zaman

kaybetmeyen bu ozan tipi, ruhanî hüviyetini sürdürmese de hâlen varlık göstermektedirler (Gürdal, 2010, s.9).

Söz konusu birikimi bünyesinde barındıran Türk halk edebiyatı, bir yanda Anadolu halkının yüzyıllar boyunca yaşattığı anonim halk şiirleri, masallar, bilmeceler, türkülü hikâyeler, atasözleri, deyimler; diğer yanda konuşulan Türkçeyi yansıtan seyirlik oyunlar, âşık ve tasavvuf şiirleri ile geleneğin tüm zenginliğini yaşatmaktadır (Alova, 2002, s. IX). Türk halk edebiyatı, en büyük zenginliğini Anadolu'da gösterse de Bulgaristan'dan Romanya'ya, Türkî coğrafyalardan Balkanlara, Irak ve İran'a kadar Türk halkının yaşadığı yerlerde de canlı olarak halk edebiyatı eserleri verilmeye devam etmektedir. Örneğin Karacaoğlan, Köroğlu, Nasreddin Hoca, dünyanın pek çok coğrafyasında böylelikle hâlen yaşamaktadır (Kutsi, 1990, s. 205).

Türk halk edebiyatı ürünlerinin biçimlerine bakıldığında ise manzum yapıdaki eserlerin, mensur eserlere göre sayıca fazla olduğu gözlenir. Çalışmada konu edilen manzum ürün nazım birimlerinin çoğunlukla dörtlük olduğu görülür. Genellikle 3 ila 8 arasında değişen dörtlükler, 7'li 8'li ve daha çok 11'li hece vezni ile kurulur. Türk halk edebiyatının hem mensur hem de manzum eserlerinde kullanılan dil, çok sade ve anlaşılırdır (Albayrak, 2012b, s. 10). Türkülerde hece ölçüsünün kullanılmasında çeşitli incelikler de göze çarpar. Bunlara da kısaca değinmek gerekir. Türkülerin hece sayısı belirlenmiş veya sınırlanmış değildir. Ancak genel olarak en az 5, en çok 16 heceden bahsedilebilir. Hece ölçüsünün seçilmesini belirleyen en önemli faktörlerden birinin türkünün ezgisel yapısı olduğu söylenebilir. Genelde 5, 7, 8, 11, 13, 14, 15'li hece vezinleri kullanılan türkülerde, kıvrak nağmelerde ya da oyun havalarında, daha ziyade hece vezinlerinin 5, 7, 11, 13'lü ölçülerinin tercih edildiği görülür (Onay, 1996, s. 63).

2.6 Türkülerin Yeri ve Önemi

Atalardan torunlara kalma şifahî bilgilerin, ilhamını hayatın içindeki hadiselerden alan halk hikmetlerinin, devamlı hayat tecrübelerinin geniş havzası olan halk kültürü, Türk halk edebiyatının kaynağı olma vazifesini üstlenir (Banarlı, 1971, s. 216). Türk halk edebiyatının nazım ve nesir türlerine bakıldığında ise halk kültürünün tüm özelliklerinin türkülerde görüldüğü ifade edilebilir. Türkülerin diğer halk edebiyatı ürünlerinden konu çeşitliliği bakımından daha geniş bir yelpazesinin oluşu, bu konuda türküleri öne çıkarır. Dolayısıyla türküler, Türk halk edebiyatını topluma özet biçimde sunan pek çok özelliği bünyesinde barındırır.

Dil ve müzik, pek çok özellik bakımından birbirine benzer (Demir, 2011, s.1). Bu bakımdan*"hece ölçüsü ile yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume"* (TDK, 1988, s. 1504) olarak tanımlanan türkü, bu benzerliğin önemli bir örneğidir. Gelişimlerini yazının olmadığı dönemlerde kulaktan kulağa sürdüren dil ve müzik, bugünkü varlığını, söz konusu karanlık dönemde atılan temellere borçludur. Türk halk edebiyatı alanında halkın doğal ortamında oluşturduğu müziğini ifade etmek için kullanılan türkü kavramı da nesilden nesile aktarılarak halk edebiyatı denince akla ilk gelen verimlerden biri olmuştur.

Türküler, çeşitli bağlamlarda üstlendiği rollerle Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir. Müzikal ve edebî boyutu olan sanatsal bir üretim olarak psikolojik, sosyolojik ve estetik bir ifade biçimi ortaya konan türküler, tarihten süzülerek bugüne ve yarına uzanan kültürel bir miras olarak değerlendirilir. Bireysel ve toplumsal yaşamın her anının, her ruh hâlinin yansıyabildiği birer kaynak olmasının yanı sıra birer arşiv belgesi niteliği taşıyan türküler, ortak değer üretme ve üretilen ortak değerleri yansıtma bağlamında toplumu oluşturan bireylerin birbirlerini tanıma ve anlama aracı olarak millî kültürün en canlı varlıklarından birini oluşturur (Çevik, 2012, s. 16). Bu bölümde *halk edebiyatında türkülerin yeri ve önemi* ile *halk müziğinde türkünün yeri ve önemi* şeklinde oluşturulan iki alt başlıkta, türkülerin yeri ve önemi ele alınmıştır.

2.6.1 Halk Edebiyatında Türkülerin Yeri ve Önemi

Türküler, halkın hayatının dışavurumu olarak görüldüğü için müzik türleri içinde halk ile en iç içe olan türdür (Vural, F.G. ve Vural, T, 2013, s. 646). Geçmiş ile bugünün kültürü arasında köprü vazifesi gören türküler, yıllar önce söylenmiş olsalar dahi dinleyen kişiye sanki o an ilk defa söyleniyormuş hissi uyandırır (Evci, 2018, s. 5). Türküler, kimi zaman bir ninni olup çocuğun ses ve söz dağarcığını geliştirmiş, kimi zaman ölüm ve ayrılık acısıyla dudaklardan dökülmüş, kimi zaman kadere boyun eğerek rıza göstermenin çaresizliğini ifade etmiş, kimi zaman da zulme karşı çıkarılan feryat olmuştur (Yakıcı, 2013, s. 21).

Türküler, yalnızca Türk halk edebiyatı içinde değil dünya halk edebiyatı içerisinde de çok özel bir yere sahiptir. Çağlar boyu pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu'ya Orta Asya'dan gelen birikimler ile taşınan kültür, Türkiye coğrafyasında daha da zenginleşerek müstesna bir hâl almıştır. Halk müziği ürünü olduğu için zaman zaman aşağılamalara, hor görmelere ve yasaklamalara maruz kalan türküler, buna rağmen halk

kültürünün günümüze ulaşmasında büyük rol oynamıştır (Büyükyıldız, 2004, s. 71). Bu hor görmeler, halkbiliminin tüm unsurlarına karşı görülmüştür (Propp, 1998, s. 10). Ancak türkülere karşı bunun çok daha fazla olduğu söylenebilir. Bunun sebebi olarak ise özenilen halkların müziğinin çok daha çabuk biçimde topluma entegre edilebilmesi gösterilebilir. Oysa türkülerde, Türk halkının henüz kendisini iyi kavrayamamış olan bu düşüncedeki sanatkârlarına bir çeşit serzenişleri ve sızlanışları ile halktan sanatkârlara, çok zengin sosyal itiraflar, açılışlar, dert ve üzüntülerin anlatılma çağrıları bulunur (Kabaklı, 2016, s. 182-183). Türkülerin sözleri, böylece binlerce yıllık geçmişi ile Türklerin dili, yoldaşı, sevinci, isyanı, serzenişi olmuş; dile dökülmeyeni dillendirmiş, gözyaşına da sevince de tercümanlık etmiştir. Müzikal değerlerinin yanı sıra toplumsal değişimlerin, tarihî olayların, kültür ögelerinin aynası sayılmıştır. Türk halkının birikimi, türkülerin yol göstericiliği ile eşsiz biçimde kendini göstermiştir (Vural, 2011, s. 410). Bu birikim, sanatlı söyleyiş gayreti olmaksızın sonraki nesillere doğal yaşam ortamında aktarılır.

Ancak sanatlı bir söyleyiş gayreti olmasa da türküler, tınlayan bir şiir olarak değerlendirilir. Çünkü türkülere duygu derinliği veren en önemli gereç sözleridir (Mustan Dönmez ve Karaburun, 2013, s. 1085). *"Türkülerde yer alan isim ve sıfat tamlamalarından oluşan hazır söz kalıpları, ikilemeler, söz tekrarları, dize kalıplaşmaları, klişe sözler, alkış-kargışlar, atasözleri ve deyimler, çeşitli motifler, söz sanatları üslubu etkileyen unsurlardandır. Türküler halkın yoğun duygularını yalın ifadelere işlediği şiirler olduğundan sanat kaygısından uzak, sade ve içten bir dil ve üsluba sahiptir. Bununla birlikte türkülerde görülen anlatım zenginliği, söyleyicinin taşıdığı ve icrayı gerçekleştirirken kullandığı hazır söz malzemeleri ile sağlanmaktadır"* (Kurt, 2016, s. 137).

İlk insan topluluklarından beri sayısız uygarlığa merkez olan Anadolu, halk müziğinden ortaya çıkan kültürel ve edebî ürünleri ile de dünyada önemli bir yere sahiptir. XVI. yüzyılda Anadolu halk ozanlarının Macaristan'da köy köy, şehir şehir dolaşarak bağlama eşliğinde türküler okuduğu bilinir. Aynı tarihlerde davul, zurna ve Osmanlı mehter takımında bulunan diğer çalgılar, Avrupa ülkelerinde kullanılmaya başlanmıştır. 1620 tarihinden itibaren de Türk davulu, Avrupa'nın bütün orkestralarında yer almıştır (Tanses, 2005, s.11). Bu durum, türkülerin sınırları aşarak kültürü uzak coğrafyalara taşıma gücünün ispatı olarak değerlendirilebilir. Türküler, kültür için yalnızca söze dayalı eserler sayılamayacak kadar zengin bir içeriğe sahiptir. Hem anlam hem beste hem de biçim

özellikleri bulunan türkülerin icra sırasında müzik aletleri ile zenginleştirilerek sunulması, bu müzik aletlerini de kültür bağlamında önemli bir noktaya taşımıştır.

İnsanlar, antik çağlardan beri müziği, eğlenme, dinlenme, eğitim, asker motivasyonu, terapi, dini ritüeller, rehabilitasyon, pazarlama, sağlık vb. alanlarda kullanmışlardır. Müziğin toplumsal hayattaki bu işlevsel yanlarından farklı olarak, toplumda sıradan bir hayat süren insanlar, müzik vasıtasıyla en basit duygularından en derin hislerine varıncaya kadar ifade etme şansını bulurlar. Bu bağlamda müziğin mekânsal yönünü irdeleyen müzik coğrafyası alanında incelenen türkülerin insanlar tarafından oluşturulan beşerî çevre ile yakın bir ilişkide olduğu ortaya konulmuştur (Yurt, 2019, s. 84). Beşerî çevrenin en güçlü bağı da dildir. Bu bağın biraz gevşemesi dahi milleti oluşturan kültür bilincini temelinden sarsar. Bu bağlamda kültürün koruyuculuğu görevi dile aittir. Kültürün yaşanılan çağa ulaşması da dil sayesinde olmuştur (Vural, 2012, s.17). Dil aracılığıyla ruhtaki çile, huzur, yangın ve coşku dışa vurulur (Tosun, 2019, s. 68). Kültürün taşıyıcılığını bu şekilde üstlenen dil ürünleri içinde en büyük görev, Türk insanının kıvancını, hüznünü, matemini, dertlerini özgürce anlattığı türkülerindir.

Geçmişten gelen bu eşsiz birikim, günümüzde anlaşılmama sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkünün yakıldığı dünün bilinç ve birikimi ile bugünkü algılanış ve değerler bakımından farkları, bu sorunun temel sebebi olarak gösterilir (Taşdelen, 2006, s. 1). Bu modern algılayış içinde, zaman zaman derinlikler sığlıklara tahvil edilirken insanların halk kültürünün birikimini türküler aracılığı ile görmeye her zamankinden çok daha fazla ihtiyacı vardır. Tüm sanat dallarında olduğu gibi müzik alanında da sanatın yerine görsel hazları merkeze alan bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Özellikle pop müzik türü içindeki birtakım üretimlerde yer alan görsel kirlilik, işitsel olarak da anlamsızlığı beraberinde getirince tüm toplumsal dinamikleri derinden sarsacak bir tehlike ortaya çıkmıştır. Bu dejenerasyondan en çok zararı gören türküler, aynı zamanda bu kültürel geri gidişin çaresi olma hüviyetini korumaya devam etmektedir (Tekin, 2012, s. 300). Bu bağlamda hem dejenerasyonun hem de kültürel devamlılığın mekânı olarak değerlendirilebilen şehirler üzerinde de durmak gereklidir. Türkülerin genellikle kırsal kesimlerde yakılıp müziklerinin saraylar dâhil olmak üzere metropol olarak ifade edilebilecek fazla nüfuslu yerlerde üretildiği; şehirlerde bu şekilde korunup geliştirildiği görülür. Şehirler, bu anlamda yaşayan bir çeşit kültürel organizma şeklinde türkülerin korunmasını sağlamıştır (Yener, 2015). Ancak bu korunmanın kültürün devamlılığını sağlasa da birtakım orijinal nitelikleri ortadan kaldırdığı düşünülebilir. Zira mahremiyetin

azaldığı, insanların türkülerin neşet ettiği tabii ortamlarından koparıldığı bir mekânda türkülerin doğallığının ne derecede korunabileceği tartışma konusudur.

Savaşlardan, zorunlu göçlerden kaynaklı olarak çekilen büyük acılar ve kaybedilen milyonlarca insanın acısını taşıyan Anadolu insanların derinliklerinden gelen yanık ses, Anadolu'nun sesi olmuştur. Batılıların zihninde şekillendirilen yarı barbarca, acımasız, vahşi imajın aksine Anadolu türkülerine ilham olan bu yanık ses, haksızlığa uğramış, adaletsizliğe maruz kalarak buna içerlemiş; hak etmediği kabalık ve aşağılanmaya maruz kalmış bir sesin terennümüdür (Yetişgin, 2007, s.54). Bu acılı ses ile farklı yaşam bölgelerinde kültürel zenginliklerini yaşatmayı başaran Anadolu insanı; ruh hâlini, duygu durumunu ve fikirlerini en iyi anlatma şekli olarak gördüğü türkülere büyük bir önem vermiştir. Tüm toplumsal olay ve olguların türkülerde işlendiği göz önüne alındığında, kültür ögelerinin türkülerdeki yeri anlaşılmaktadır. Özellikle sevda türküleri, oyun havaları, kahramanlık türküleri, yiğitlemeler, koçaklamalar, destanlar, ağıtlar, övgüler, semahlar, kına havaları, imece türküleri, sohbet havaları, hoyratlar gibi türkü tür ve unsurları, kültürel bakımdan daha fazla bilgi içermektedir (Çoban, 2018, s. 78). Ayrıca kültürel zenginliği gösteren atasözleri ve deyimler başta olmak üzere eski dönemlere ait olup sonraki zamanlarda canlılığı kalamayan kelimelerin, modernleşmeye bağlı olarak kullanımı son bulan araç, gereç ve eşyaların isim ve anlam bakımından karşılıklarının bulunabileceği bir tür olarak türkülerin kültürel bakımdan önemi büyüktür (İpek, 2013, s. 135).

2.6.2 Halk Müziğinde Türkünün Yeri ve Önemi

Dünya yaratılırken, başlangıç nasıl olursa olsun en başta sessizliğin olduğu söylenebilir. Çünkü hareketin olmadığı durumda sessizlik vardır. İlk olarak ses titreşimlerinin hareket ile oluşmasından bugüne kadar müzik ile gürültü kavramları arasında öznel bir algılayış farkı vardır (Çuhadar, 2018, s 218). İlk insanların ahenkli bir ses olarak duyduğu melodik seslerin ilkinin kuş sesleri olduğu düşünülür. Kuşların dışında kalan diğer hayvanların sesi, rüzgârın etkisiyle ağaçların ve diğer nesnelerin hareketinin sesi, insanın hazır bulduğu seslerdir. Ritmik ve düzenli tekrarlardan ilham alarak o sesleri taklit etmeye yönelen insanlar, daha sonra taklitlere yeni ezgiler ekleyerek bu yönlerini geliştirmişlerdir. Zaman içinde insanlar, taklitlerden sıyrılarak yeni üretimlere yönelmişlerdir. Önce bedenini kullanarak müzik yapan sonra da etraftaki nesneleri

kullanarak müzik araçları üreten insanoğlu, zamanla diğer sanatlarda da özgün üretimler yapmıştır (Eroğlu, 2017, s. 88).

İnsanlığın özgün müzik eserleri geliştirmeden önce tabiattan etkilendiği düşünülür. Keklik türkülerinin ritmlerinin kekliğin ötüşüyle benzer olması, atı konu alan kahramanlık türkülerinin ritimlerinin atın nal seslerindeki gibi dinamik bir yapı taşıması, Karadenizli balıkçıların balık avlaması sırasında çekilen kürek ritminin türkülerde benzer şekilde kalması gibi daha çoğaltılabilir örnekler, bu düşünceyi destekler (Şahin, 2010, s. 21).

Müziğin başlangıç dönemini bugünkü algılayış ile değerlendirmek yanlıştır. Müzik, ilk dönemlerinde tüm estetik algıların ötesinde bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara cevap vermesi amacıyla oluşturulmuştur. İlkel dönemlerde temel ihtiyaçları gidermek ve günlük yaşamı kolaylaştırmak için müzik kullanılmıştır (Tekin, 2012, s. 303).

Müzik kavramı ile ilgili filozoflar ve sanatçılar başta olmak üzere tarihte yön verici olarak rol almış pek çok kişi tarafından tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımların ortak noktası, müziğin dil, din, ırk, renk fark etmeksizin ortak bir lisana sahip olmasıdır (Ünal ve Haşhaş, 2020, s 197). Platon'un, *Devlet* adlı kitabında müziğin insan yetiştirmekte bir araç olarak kullanılması tavsiye edilir. İnsan yetiştirme çabasının tüm özellikleri ile büsbütün müziğe dayandırılması gerektiğinin öne sürüldüğü esere göre, müzikle yapılan eğitim, en üstün eğitim şeklidir. Çünkü müzik kullanılarak üretilen insana dair değerler, bünyesindeki ritim ve uyum ile ruhu her şeyden çok kavrayarak ruhun derinliklerine işler (Büyükyıldız, 2004, s. 24).

Müzik eserlerinin evrenselliği, birbirine tamamı ile yabancı olan kültürlerin mensubu olsalar bile insanları birbirine yakınlaştırır. Müzik, bu bağlamda bireysel tercih ve zevklere bağlı olarak görecelidir.

Müzik üzerine yapılan çalışmalar, araştırmacıları müzik beğenisinin ölçütlerini anlama çabasına yöneltmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda, müzik beğenisinin duygu ile olan ilişkisi ile yakın sonuçlar elde edildiği görülmüştür (Erdal, 2019, s 2). Müzik ile duygu ilişkisinde içsel ve dışsal pek çok faktör ve süzgecin olduğu belirtilir.

Çalgıcıların seslendirdiği eser ne olursa olsun birçok süzgeçten geçerek dinleyiciye ulaşır. Bu süzgeçlerin kimi görünebilen, kimi ise görünemeyip hissedilerek mutlak dokuyu oluşturan materyallerdir. Bu etkili uyaranlar, hem dinleyici hem de icracı tarafından önemsenir. İçsel ve görsel algıyla algılanarak aktarılan bu süzgeçler, seslendirilecek

mekân ve ortam (akustik ortam, açık hava, kapalı ortam), havanın etkisiyle doğal seslerin oluşturduğu kirlilik (noise, white noise, pink noise, vs.), kullanılacak çalgı/çalgılar, icracının ruhsal olarak hazırlıklı olma durumu, kişinin yaşamını oluşturan önceki ezgi ve kültürel hafızası, dış uyaranlar (kuş sesi, su sesi, doğa sesleri vs.), çevresel dinleyici etmeni (insan topluluğu, arkadaş çevresi, müzisyenler vb.) şeklinde sıralanabilir. Bütün bu süzgeçlerden geçen müzikler, icracının yanı sıra dinleyicinin de içsel olarak arzuladığı doğal davranışlardır (Erkan, 2013, s. 126).

İnsan psikolojisi ve toplum adına müziğin önemi, sanıldığından da fazladır. İnsanlığın var oluşundan beri sanata duyduğu ihtiyaç ve bu ihtiyacın sonucunda her kültürün kendine ait bir müzik tarzı geliştirmesi, müziğin yeri ve değerini gösterir (Şen, 2016, s. 1112). Doğrudan bir ilgileri olmasa da tüm insanlar, müzik eserleri ile hayatları boyunca sürekli karşılaşırlar. Her insan, cenazede, düğünde, ibadethanede, alışverişte, ailede, çevrede, okulda, müzik eserlerine istemese dahi maruz kalır (Eroğlu, 2014b, s. 1). Daha önceki çağlarda müziğin bir eğlence ve sanat eseri değeri taşıdığı görülmüştür. İşitsel olanağa sahip medyanın televizyon, radyo, sinema, video oyunları gibi imkânlarla ortaya çıkması ile birlikte müzik, yaygın kullanılan bu gereçlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Kara, 2014, s. 88). Teknolojinin gelişmesi ve müzik eserlerine kolay ulaşılması da göz önüne alındığında hem toplumsal hayatta hem de iş hayatında neredeyse her boşluğu müzik doldurmuştur.

Günümüzde müziğin olmadığı bir alanı düşünmek imkânsızdır (İslâm, 2017, s. 59). Siyasî, ekonomik, dinî alan başta olmak üzere tüm ilişki ağlarında sosyolojik bir canlı sayılabilecek olan müzik, toplumdan ve toplumun diğer ögelerinden etkilenmektedir (Göher, 2017, s. 302). Müziğin her türü, halk kültürü ile etkileşimdedir. Müziğin üreticisi olan her bireyin, toplumun bir parçası olduğu düşünüldüğünde bu etkileşimin her müzik türü için ne kadar kuvvetli olduğu anlaşılabilir. Bu etki, müzik ürünlerinin ortaya çıktığı sosyal tabaka ve coğrafyaya bağlı olarak az ya da çok olmaktadır. Müzik ile halk kültürünün güçlü bağlarla birbirine bağlı olduğu müzik türünün ise halk müziği olduğu söylenebilir.

Halk kültürünü bünyesinde yansıtan halk müziği, birbibiri ile iç içedir. Halkı müziğinden ayrı düşünmek, onu geleceğinden, geçmişinden ve yaşam tarzından ayrı düşünmek anlamına gelir. Halk müziği geleneksellik taşır, halka aittir ve kendine özgü bir güzelliği vardır; yöreden yöreye, toplumdan topluma değişiklik gösterir (Evci, 2018, s.7). Zaten halkbilimsel olarak halk kavramı, doğrudan doğruya gelenek ile ilgili bir kavramdır. Bir

topluluğun halk olarak adlandırılması için onun en temel niteliğinin gelenek üretebilmesidir (Eroğlu, 2014b, s. 2).

Ancak müzik, yalnızca gelecek çağlara geleneği ve halk kültürünü taşımak gibi bir misyon üstlenmez. Aynı zamanda müziği bizzat icra eden sanatçının kültürel bilgiyi geri çağırarak hatırlaması ile icracının kültürel bilgisini tazelemesini sağlar. Müziği icra eden kişinin haricinde müziği dinleyen kişilerin de geçmiş tekrarlarla kodlanan bilgisini yinelemesine yardımcı olunur (Akın, 2018, s. 108). Müziğin yönü, toplumun yönüne paralel bir gidiş gösterir. Halkın yaşamındaki toplumsal dalgalanmalar, müzik üretiminde de kendisini gösterir. Olumlu ya da olumsuz pek çok etki, karşılıklı olarak toplum ve türkü üzerinde görülür (Öz, 2001, s. 106). Ancak birtakım dış müdahaleler de halk ile müziğin ortak istikbalinde doğal olmayan sonuçlar oluşturmuştur. Buna örnek olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan uygulamalar ve halkın bu konudaki reaksiyonu gösterilebilir. Cumhuriyetin halk tarafından benimsenmesi için yapılan devrimler ile yeni bir kültür meydana getirilmesi amacıyla yapılan çalışmalarda müzik unsuru da önemli görülmüştür. 29 Aralık 1926'da Dârü'l-Elhân'ın *Şark Mûsikîsi* şubesi kapatılarak Türk müziğinin resmî kanallardaki eğitimi kaldırılmıştır. Bundan sonra ülkedeki müzik eğitimi, 50 yıl boyunca tamamen Batı müziği odaklı olarak yapılmıştır. 2 Kasım 1934 tarihinden itibaren radyolarda Türk müziğinin yayınlaması yasaklanmıştır. Bu yasak, Türk halk müziği için bir buçuk sene, Türk sanat müziği için ise iki yıl kadar sürmüştür. Tüm bu uygulamalara rağmen yasaklı yıllarda halkın kendi mûsikî anlayışından vazgeçmemesi, halk müziği ile kültürün ilişkisini ortaya koymaktadır. Halk o dönemde, evlerde ve çeşitli mekânlarda toplanarak kendi öz müziğini icra faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca radyoda Türk müziğinin yayınlanamadığı yıllarda Türk müziği dinlemek isteyenler Mısır, Hayfa, Kırım, Erivan radyo merkezlerine mektuplar yazıp, türkü isteklerinde bulunarak, türküler ile bağlarını korumuşlardır (Zeybek, 2014, s. 30). Söz konusu yasak dönemlerinde ünlü Türkolog Kunos'un anlattığı bir anısı da bu yasaklamalara ayna tutmaktadır. Kunos anısında, tanıştığı bir çocuktan dinlediği türkü sırasında çocuğun neden tedirgin olduğunu sormasını aktarır. Kunos, çocuğun *"Böyle türküler yasaktır, sakın kimseye söyleme, ziyanı dokunursa ben karışmam ha!"* cümlesine muhatap olması sonucunda yasak karşısındaki şaşkınkığını gizleyememiştir (2019, s. 28). Söz konusu süreçlerin ardından uzunca bir süre geçmesi sonrasında ise halk kültürü ile müziğin doğal etkileşimini gösteren çeşitli gelişmeler yaşanmıştır.

XXI. yüzyılın başları, toplumda yaşanan birtakım dalgalanmaların müzik kültürüne etkisinin açık biçimde görüldüğü bir zaman dilimi olmuştur. Endüstrileşmenin hızlanması sonucu köyden kente göçün artması gibi sebepler, müzik kültüründe yeni bir kavramın doğmasını sağlamıştır. *Müzik uyanışı* adı verilen bu kavramda, etnomüzikologlar tarafından unutulmuş ya da unutulduğu varsayılan müziklerin bir anda ve yeniden ortaya çıkarılması ortaya konur (Akdeniz, 2013, s. 145). Söz konusu dönemdeki müzik uyanışı, Türk halk müziği açısından da tüm bu gelişmeler ile birlikte bir uyanış dönemi oluşturmuştur. Türk halk müziğinin uyanış önderleri, genellikle geleneğin içinden gelen profesyonel müzisyenler olarak öne çıkmıştır. Ancak bunlardan farklı olarak araştırmacılar, amatör müzisyenler ve müzik endüstrisinden insanlar da bu uyanış sürecini tetikleyen aktörler arasında yer almıştır (Çetinkök, 2009, s. 73). Çevik'e göre Türk halk müziğindeki müzik uyanışının en önemli dört aktörü vardır. Bunlar Arif Sağ, Muhlis Akarsu, Yavuz Top ve Musa Eroğlu'dur (2012, s. 218). Aynı dönemde müzik uyanışı, türkülerin belli dönemlerde arabesk diye tanımlanan yeni bir müzik türüne doğru kaymasına sebep olmuştur. Bu değişimde köyden kente gerçekleşen büyük göç dalgaları sonucunda şehre gelen köy insanının hem kendi kültürünü koruyamaması hem de şehir kültürüne tam adapte olmaya çalışmasının büyük bir etkisi vardır (Şahin, 2010, s. 9). Türkü radyoları adı verilen radyolar da bu müzik tarzı karmaşasına sebep olan etkenlerden biridir. Türkü radyoları, orijinal veya geleneksel formda olan parçaları ayırt etmeksizin türkü adı altında yayınlayarak bilgi kirliliğine sebep olmuşlardır (Varlı, 2006, s. 35). Bu süreçlerin akabinde ise yeni gelen nesille birlikte türkülerin özüne dair hassasiyetlerin geliştiği bir döneme kapı aralandığı söylenebilir. *Cover* denen ve kimilerince dejenerasyonun devamı olarak nitelenerek eleştirilen farklı müzik türleri ile türkülerin yeniden ele alınması, önceleri türkülerin özgün niteliğine zarar veriyor gibi gözükse de sonradan yeni nesillerin türküler ile tanışmasına ortam hazırladığı değerlendirilebilir. Son dönemlerde genç kuşakların türkülerin orijinal hallerini araştırılıp bulmaya çalışması; bazı türkülerin popüler müzikler kadar yaygın şekilde bilinmeye başlanması, buna dayanak olarak gösterilebilir.

2.7 Türkülerin Oluşum ve Yayılım Süreci

Dil ve müziğin ortak paydasının ses olduğu düşünüldüğünde, insanların iletişim kurmaya başladığı andan itibaren ezgisi olan, nağmeli sesleri ürettiği ifade edilebilir. Ancak ezgisi olan her ses, bir müzik eseri oluşturmamaktadır. İnsanların yazıya dökmeden nesilden nesile yayarak korunmasını sağladığı müzik eserleri, nitelikleri ile öne çıkar.

İnsanlık tarihi ile eş zamanlı olarak gelişen müzik, toplumun en önemli üretimlerinden olan kültürün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Kendi iç sesini evrenle uyumlamaya çalışan insan, müzikle bir bütün olurken; hangi duyguyu hisseder ise onu kurduğu müziğine yansıtmıştır. Böylece yeni bir dil oluşturan insanlık, tecrübelerini ve hislerini gelecek kuşaklara anlatmanın farklı ve etkili bir yolunu keşfetmiştir (Nacakcı ve Canbay, 2015, s. iii). İnsanlığın ürettiği müzik kültürlerinin arasında önemli bir yer alan Anadolu halk müziği ise pek çok halk müziği kültüründen daha ayrıntılı biçimde halk kültürünü yansıtır. Etnisite, coğrafî farklılık ve yöresellik gibi özellikler ile bu farklılık görülür (Yöre, 2012, s.563). Dünyada eşine az rastlanır olan çeşitlilik ve zenginliğin kaynağının Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri her boy ve aşiretin kendine has müzikal unsurlarının Anadolu'daki kültürel zenginlikle etkileşime girip birleşerek yeni müzikal sentezleri ortaya çıkarması olduğu düşünülür (Büyükyıldız, 2004, s. 87). Şekil ve içerik bakımından gelişerek günümüze dek ulaşan türkülerin başlangıcı, yazılı dönem öncesine kadar varır. Şaman ritüellerinde ulu güç olarak nitelenen varlıklara karşı yakarışta bulunmak üzere davullar eşliğinde söylenen ezgisel şiirlerin, türkülerin arketipi olduğu düşünülür. Bu temel üzerine işlenerek uzun yıllar boyunca dinî ve din dışı pek çok türkü, gezici türkü üretici ve yayıcıları tarafından geniş bir coğrafyaya ulaştırılmıştır (Cangür, 2013, s. 3). Önceleri din ve büyü amaçlı kullanılan müzik, zamanla bu şekilde kültüre dair her alan ile ilişki kurmuştur (Erol, 2012, s. 6). Bu bağlamda türküler, Anadolu halkının doğumdan ölüme kadar karşılaştığı her türlü olayı, içten gelen duygulanımlarla sözüne ve sazına yansıttığı geleneksel bir müzik türü olarak gelişmiştir (Haşhaş, 2017, s. 1). İçten gelen bu duygular, geniş bir coğrafyada yerleşik kültürler oluşturmuştur. Türk halk müziğinin oluşturduğu bu kültür, Anadolu'da pek çok müzik kültür ortamlarını oluşturmuştur. *Kürsübaşı, ferfene, sıra gecesi, harfana-ferfene, barana, velime gecesi* gibi müzik icra ortamları, halk kültürünü derinden etkilemiştir. Buralarda sanatını icra eden halk şairleri, âşıklar ve mahalli sanatçılar, oluşturdukları içerikler ve anlamlar ile geleneğe dair sayısız kültürel özellik ortaya koymuştur (Eroğlu, 2014b, s. 4). Örnek vermek gerekirse, ferfene adlı sosyal dayanışma amacıyla düzenlenen toplantılarda kararlaştırılmak üzere çeşitli yöresel konular masaya yatırılırken yemekler yenilerek türküler çalınıp söylenmektedir (Uzunöz, 2019, s. 194). Bu ortamlar ve daha fazlası, türkülerin oluşumuna ve yayılmasına doğal bir ortam sağlamaktadır. Zira türküler, planlanmış biçimde birdenbire yakılmaz. Türkü söylemek için önce kültür değerleri ile dolmak gerekir. Bu kültür ile dolma da insanın yaşadığı zaman içinde hoşuna giden türküleri zihninde biriktirmesi ile meydana

gelir. Günümüzde şehirlerde varlığını devam ettirse de çocukluğunun bir bölümünü köylerde geçirenler şehirde yaşayanlara nazaran çok daha fazla türkü ezberlemişlerdir. Bunun kültüre maruz kalma ile oluşan bir durum olduğu düşünülür. Zira türküler, müzikal olarak bir eğlence aracı olmaktan ziyade bir derdin paylaşılarak azalmasında yahut da bir sevincin paylaşılarak çoğalmasında işlevsel kılınmıştır (Atmaca, 2020, s. 138).

Bir türkünün seyrinde; menşe (doğuş, kaynak), seyir (dolaşım) ve istihale (değişim) olarak adlandırılan üç safha vardır (Yakıcı, 2013, s. 67). Bu üç safha araştırmada *oluşum, yayılma* ve *varyantlaşma* başlıkları altında değerlendirilerek sunulmuştur.

2.7.1 Türkülerin Oluşumu

Türküler, temel olarak iki kaynaktan beslenir. Asıl türküler, anonim olan, yakıcıları unutulmuş türkülerdir. İkincisi ise saz şairlerinin oluşturduğu türkülerdir (Güleç, 2017, s. 86). Halk zevkinin inceliğine varan saz şairleri, kelimeleri, renkler ve ışıklar gibi kullanırlar. Sarı ve mavi birleşince nasıl üçüncü bir renk zuhur etmekte ise bu şairlerin içindeki halk duygusu, seslerinde yeni manalar oluştururlar (Banarlı, 1972, s. 110). *"Saz şairleri ya da âşık olarak adlandırılan bu sanatçıların şiirleri zaman içerisinde anonimleşmiş, bugün türkü olarak bilinen pek çok şiir, aslında saz şairlerine ait birer ürün iken halkın dilinde dolana dolana birtakım değişikliklere uğrayarak halkın malı hâline gelmiştir. Anonimleşen saz şairleri ürünleri, böylece türkü sınıfına dâhil olmuştur"* (Öncü, 2011, s. 25). Bu durumun, dinleyicilerin sevdikleri eserin kim tarafından ortaya konduğuna genelde dikkat etme gereği hissetmediği için gerçekleştiği değerlendirilebilir (Atmaca, 2020, s. 139).

Âşık edebiyatı temsilcileri ikiye ayrılır. Bunlar, sanatlarını saz eşliğinde icra etmeyen ve sanatlarını saz eşliğinde icra edenler olarak geçer (Düzgün, 2020, s. 460-461). Köprülü (2004a)'ye ise göre âşıklar, kendilerini *kalem şairleri* ve *meydan şairleri* olarak ikiye ayırır. Kalem şairleri, üst sınıfa yönelik şiirler yazarken meydan şairleri, halk karşısında irticalen şiirler söyler. İrticalen şiirler söyleyen meydan şairlerine genellikle sazı eşlik eder. Sanatlarını saz eşliğinde icra eden saz şairleri ise üç ortamda yetişirler. Bunlar köy ve oymaklar, asker ocakları, kasaba ve şehirlerdir (Kabaklı, 2008, s. 19). Din dışı şiirler söyleyen saz şairlerinden ayrılmak için âşık ismini hak aşığı anlamında kullanan tekke şairlerinden bazılarının sonrasında bu anlam genişlemesi ile kast ettiği anlamdan uzaklaştığı görülür. Saz şairi olarak adlandırılan âşıkların, XX. yüzyıl başlarına kadar halk nezdinde çok büyük bir şöhret ve itibara sahip olduğu anlaşılır. Bu döneme kadar

âşıkların kendine has kıyafetleri, gelenekleri ve özel teşkilatları vardır. Bu imtiyazlı yönleri ile Anadolu'da diyar diyar dolaşan âşıklar, geldikleri bölgelerde bir süre konaklamış ve maharetlerini göstererek o yörenin saz şairleri ile atışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu durum, âşıkların hem sanatını yaşatmasını sağlamış hem de anonim türküleri farklı noktalara taşımıştır (Albayrak, 2012b, s. 125). Bu gezilerde âşıklar, görgü, bilgi ve tecrübe sahibi olmuş, şöhretlenerek para kazanmış ve geçimini sağlamıştır (Kabaklı, 1973, s. 439). Genellikle bu gezilerde gerçekleştirilen âşık atışmaları ise üç grupta ele alınır. Birinci grupta asıl amaç tanışmak ve sohbet etmek olarak belirlenir. Karşılaşılan âşığı zor durumda bırakan ve ona hücum eden ifadelere bu türde yer verilmez. İkinci grup karşılaşmalarda taşlama özelliği ön plana çıkar. Bu türde, rakibin âşıklığını tahkir eden ve muhataba karşı tazyife yönelen şiirler ortaya konulur. Bağlama adı verilen üçüncü türde ise âşıklar, birbirinin bilgisizliğini ortaya çıkarmaya çalışır. Buna göre âşık, rakibine genel kültür ve din alanında bilemeyeceği soruları sorarak muhatabını alt etmeye çalışır (Düzgün, 2020, s. 484). Atışmalar gerçekleştirilirken âşıkların uyması gereken birtakım kaideler vardır. Bilirkişiler ya da seyirciler önünde sazlı sözlü diyaloglar ile karşı karşıya gelen âşıklardan yaş olarak büyük ya da usta olarak tanınan âşığın atışmaya başlaması beklenir. Atışmaya başlayan âşık, kendisine seyircilerden gelen kafiye ile söz söylemeye başlar. Zihinsel bir spor olarak karşıdan gelen sataşmalara didaktik bir karakterle en iyi şekilde cevaplar veren âşık başarılı sayılır (Elçin, 2019, s. 232). Bir kişinin âşık olarak nitelenerek rüştünü ispat etmesi için de üç etkenden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki ve en önemlisi, diğer âşıklarla meydan kurması ve sanatını, sözünü yarıştırmasıdır. Diğer iki etken ise irticalen şiirler söylemek ve hikâye repertuarını icra etmektir (Altınkaynak, 2019, s. 81).

Saz şairleri, usta-çırak ilişkisi ile yetişir (Kabaklı, 1973, s. 439). Yetiştikleri ve temsil ettikleri çevreler bakımından âşıkları, dört gruba ayırarak incelemek mümkündür. Saz şairleri, kendi özelliklerine ve hitap ettikleri kitleye göre sanat ortamlarını oluşturur. Bunlar; kasaba ve şehir çevrelerinde yetişen âşıklar, göçebe ve yarı göçebe çevrelerde yetişen âşıklar, köylerde yetişen âşıklar, mezhep ve tarikat âşıkları şeklinde sıralanır (Albayrak, 2012b, s. 127).

Türk halk edebiyatında saz şairi niteliğinde değerlendirilen ilk şair, *Ozan* isimli bir kişidir. İlk saz şairi olarak ifade edilen Ozan'ın isminin, ileri geçmek, öne geçmek anlamındaki *ozmak* fiilinden türetildiği ileri sürülmüştür (Doğan Kaya, 2020, s. 721). XV. yüzyılda

yaşadığı zikredilen Ozan'ın tek şiiri, onun tekke şairleri ile saz şairleri arasında bir yol izlediğini düşündürmektedir. Söz konusu şiir şu şekildedir:

"Esirgeyen âşık kişiyi

Şefaat imandan durur

Susamışları kandurur

Gözü yaşlı tamar olur" (Kabaklı, 1973, s. 459).

Bazı müzik otoriteleri, yalnızca anonim olan ezgileri türkü olarak sınıflandırmış, eser sahibi belli olan ezgileri ise beste ismi ile nitelendirmiştir (Eroğlu, 2014b, s. 15). Ancak kimi uzmanlar, Dilçin'in ifadesi ile *kişisel halk şiiri* olarak ifade ettikleri biçime giren çeşitli ezgilerle söylenen türün olduğunu da ifade etmişlerdir (Dilçin, 2019, s. 289). Kabaklı (2016, s. 182) ise anonim olmayan eserlerin türkü sayılamayacağını şu biçimde ifade eder: *"Türkü, bir folklor verimi, yani halkın ortaklaşa eseridir. Bu yüzden şairi belli olan parçalara türkü denemez"*.

XIII. yüzyılda Memlüklerin ordularındaki asker alaylarında ozanların yer alarak eski destanları okuması geleneği, Anadolu Selçuklularında da sürmüş; Osmanlı'nın ilk dönemlerine kadar da bu varlığını devam ettirmiştir (Şimşek, 1996, s. 14). Osmanlı döneminde âşıklık müessesesi, kazandığı yaygınlık neticesinde azınlıklar tarafından da benimsenen bir noktaya ulaşmıştır. Rum ve Ermeni topluluklara mensup âşıkların yetişmeye başlamasından sonra XVII. yüzyılda Ermeniler arasında 'aşuğ' denilen kimselerin varlığı artık sıradan karşılanmaya başlanmıştır. Ermenilerin telaffuzu ile âşık sözcüğü *aşuğ* veya *âşuğ* şeklinde söylenerek bu kültürün pek çok yönü bire bir olarak yaşatılmıştır (Zeybek, 2014, s. 46). Bu kültür, Ermenilerde öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki Ermeni âşıkların Türk âşıklarla atışmalar gerçekleştirdiği dahi görülmüştür. Buna örnek olarak Ermeni bir âşık olduğu söylenen İzânî'nin Ardahan'da Şenlik isimli âşık ile atışması gösterilebilir (Elçin, 2019, s. 250). Müslüman Türk âşıkları gibi çalıp söyleyen bu kimselerde görülen bâde içerek kutsal bir rüya ile aşuğ olma motifi, âşıklık geleneğinin milletleri aşan bir duruma ulaştığının göstergesi sayılır (Zeybek, 2014, s. 46). *"Evinde kilim dokuyan, kanaviçe işleyen, oya ören bir genç kız işini yaparken, dağda sürülerini otlatan çoban koyunlarını güderken, tarlasında çalışan çiftçi tarlasını sürerken, harmanını savururken, yonca tutarken, evin kadını bulgur kaynatırken ve pelver yaparken türkü söyler. Bu nedenle Türk insanının bulunduğu her yer aslında bir türkü icra ortamıdır"* (Uzunöz, 2019, s. 184). Bu muhtelif icra ortamları, Boratav (2019)'a göre

Karadeniz'de fındık toplama işlemlerinin, Güneydoğu'da çiğköfte yapımı gibi örneklerin adeta tamamlayıcısı olmuştur.

Türkülerin oluşumu incelendiğinde, olay türkülerinde hâl ve yaşantı olarak zamanın belli bir noktasında başlamış ve başka bir noktasında bitmiş bir hadiseden bahsedildiği görülür. Çoğu, geçmiş bir zamanın konusunu işlediği düşüncesi ile değerlendirilen türküler, aslında dinlendiği zaman kendinde hissetme özelliği ile hikâyesi, ezgisi, sözleri ve felsefesi ile yeniden yaşanır ve her defasında tazelenir (Taşdelen, 2006, s.2). Halkın felsefesi ile hayat sürdüğü tüm alanlar, aşklar, hasretler, ölümler, afetler, kavgalar, baskınlar; bir delikanlının vurulması, bir kızın sevmediği birine verilmesi gibi olaylar ile türkü oluşumuna ortam sağlanır. Bölge ve çevrelerin bu tür olaylar karşısında verdiği tepkiler; duygu ve düşünceleri koyu, içli, insanî bir derinlik taşıyarak türküler aracılığı ile ortaya koyması, türküyü bir nevi sosyal roman haline getirir (Kabaklı, 2016, s. 182). Ancak -sanıldığının aksine- her türkünün bir öyküsü yoktur. Yalnızca olay türkülerinin hikâyeleri olur (Özbek, 2009, s. 19). Bunların içerisinde olan 100 adet hikâyeli türkü, Güven (2009)'in çalışmasında öyküleri ile birlikte verilmiştir.

Türküler oluştuğu zamandan bu zamana dek yayılırken, özellikle söz konusu olay türkülerinin hikâyeleri konusunda ihtilaflar oluşmuştur. Bu ihtilafların nihayetinde çeşitli türkü hikâyeleri muhtelif yakıştırmalar ile yanlış bilgiler ile doldurularak öz çıkış hikâyesinden uzaklaşmıştır. Folklor araştırmalarında da yıllar önce gerekli bilimsel araştırmalar layığı ile yapılmadan kaleme alınmış bir yazı, daha sonra kaynak gösterilmeden bilimsel olmayan bazı kaynaklarda tekrarlanarak gerçeğe aykırı olan türkü hikâyeleri halka ulaştırılmış ve yaygınlaştırılarak esas hikâye gözden kaçırılmıştır (Uygun, 2014, s. 94). Türkülerin esas hikâyelerinin gözden kaçırılmasında bir başka faktörün de türkülerin milletin her ferdinde farklı bir kültürel çağrışımla her dinlenişte farklı bir anlam çağrıştırmasının olduğu düşünülebilir.

Türkü hikâyeleri konusundaki bir diğer mesele de halk hikâyeleri aracılığı ile oluşturulan türkülerdir. Vaktiyle bir halk hikâyesi içindeki bir parça olarak halk içinde yayılan bir manzume, sonraları değişerek müstakil biçimde varlığını devam ettirebilir. Halk hikâyesinin kaybolması ile bağımsız bir parça haline gelen türkü, içinden çıktığı halk hikâyesinden çok daha uzun ömürlü olabilir (Erdemli, 2019, s. 56).

Türkülerdeki öyküleme ve anlatı kuvvetinden dolayı millet, kendi geçmişini bulur ve kendi hassasiyetini tekrar görünür hale getirir (Çangal, 2012, s. 9). Bunu kolaylaştıran en

önemli etken ise türkülerde toplumun değer ve yargılarına uygun içeriklerin bulunmasıdır. Türkülerin geleneksel çevrelerde oluştuğu düşünüldüğünde, sosyal çevrenin büyük ölçüde sınırlandırıcı bir etki yapmasının kişisel özelliklerin toplumsal özelliklerden ayrılamaz şekilde yer bulmasını sağladığı anlaşılabilir. Oluştuktan sonra yayılma sürecine giren türküler, toplum içinde dolaşırken, geleneklere göre değişime ve düzenlemeye de uğrar (Cangür, 2013, s. 3).

Manilerin ardı ardına eklenerek türkülerin oluşturulması da yaygın biçimde görülür. Mani dörtlükleri arasında kullanılan kavuştaklar, maninin türküye dönüşmesini sağlayan bir ahenk ortaya koyar (Kurt, 2016, s.75). Ancak mani kıtalarının birleştirilmesi ile oluşmuş türkülerde konu birliği bulunmaz. Bu türkülerde kıtalar arasındaki kafiye bütünlüğünden de söz edilemez ve her kıta kendi içinde kafiyeli sayılır (Kılınçer, 2019, s. 27-28). Maniler uyak düzenine göre değişiklik gösterir. Bunlar düz mani, kesik mani (cinaslı mâni) ve artık manidir. Düz mani 7 - 8 heceli dört dizeden oluşurken kesik mani, ilk dizesi 7 heceden az olan manilere denir. Artık mani ise dize sayısı 4'ten çok olan manilerdir (Coşkun, 2019, s. 16). Çok geniş bir konu yelpazesi olan maniler, acı, sıkıntı, üzüntü, neşe, keder, adak, meslek, okul, askerlik, dini törenler, dini bayramlar, ibadet, inanç gibi pek çok konu hakkında oluştururlar (Kirlenmez, 2017, s. 75). Bu sebeple mani türü ile oluşturulan türküler, halkın kullanımında geniş yer tutmaktadır. Bu tespit, TRT repertuarı incelendiğinde mani biçimindeki türkülerin en sık rastlanılan türküler olması ile anlaşılır (Burç, 2009, s. 10). TRT repertuarına kabul edilen türkülerin yaklaşık üçte biri mani türündedir (Burç, 2009, s. 241). Karabaş (1981)'ın budunbilimine olan ilgisinin türkülerden neşet ettiğini ifade etmesi ve türküleri çözebilmek için de ilk olarak manilere odaklanma gerekliliği hissetmesi, manilerin önemini ortaya koymak bakımından önemlidir. Manilerden oluşan türkülerin içinde en bilinen türlerden biri, Trabzon yöresinde kız ve erkek arasında bir düet biçiminde genelde yedili hece ölçüsü ile manilerin karşılıklı biçimde söylenmesi ile oluşan türdür. Bu tür, kendine has ezgilerle aynı ölçü ve kafiyeye uyarak devam ettirilmekte ve *atma türkü* ismi ile bilinmektedir (Koçak, 2004, s. 6).

2.7.2 Türkülerin Yayılması

Nakledilebilir olmak, eş ve benzer metinler halinde bulunmak, folklor ürünlerinin temel özelliklerindendir. Bu bağlamda halk edebiyatı ürünleri de bir yerden bir başka yere taşınırken doğal olarak yayılır (Ekici, 2020, s. 73). Türküler yayılırken telif eserler gibi

sabit kalmayıp sürekli değişime uğramaktadırlar. Bu değişim, hem söz hem de müzik unsurlarında olabilir. Türkülerin tek tek değişmesinin yanı sıra genel olarak değişim süreci geçirdiği dönemlerden de bahsedilir. Bu değişim süreçleri, Çevik (2012, s. 89) tarafından hazırlık evresi (1868-1922), romantik-politik evre (1922-1952), egzotik evre (1952-1990) ve popüler evre (1990 sonrası) şeklinde dört evreye ayrılmıştır.

Hazırlık evresi, Ziya Paşa'nın 1868 yılında yayımladığı *Şiir ve İnşa* adlı makalesiyle başlayıp türkü kültüründeki değişim sürecinin Darü'l-Elhan'ın 1922'de başlattığı anket çalışmasıyla son bulur. Romantik-politik evre ise anketlerin uygulanmaya başladığı yılllardan Ankara Devlet Konservatuvarı'nın ilk dönemindeki son derleme gezisini düzenlediği 1952 yılına kadar olan dönemi kapsar. 1952-1990 arasındaki döneme ise egzotik evre adı verilir. Bu dönemde devlet yönetimi ve onun doğrudan etkilediği kentli elit sınıfın türkülere karşı algısı değişir. Türkü kültüründeki değişim sürecinin popüler evresi, 1990 yılından günümüze kadar uzanmakta ve halen devam etmektedir (Çevik, 2012).

Türküler onunla muhatap olan bireyler üzerinde derin etkiler bırakır. Bireyler üzerinde böyle bir etkisi olan türkülerin uzun ömürlü ve kalıcı olması için ise çeşitli nitelikleri haiz olması gerekir. Gelecek kuşaklara aktarma konusunda bireyleri aşarak halkın geniş kitlelerinin zihninde derin anlam bırakması, bunların içinde en önemli olanıdır (Arnaut, 2009, s.6). Türküler; bu özelliği sağladıktan sonra çağdan çağa ve yerden yere, gerek içeriğinde gerekse biçiminde çeşitli kırpılmalara tabi tutularak zenginleşir, zaman zaman da bozulur (Boratav, 2019, s. 171). Türkülerin yayılması incelenirken *az yayılmış türküler, çok yayılmış türküler, yerel ve mahalli türküler* şeklinde bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Az yayılmış türküler, köy ve kasaba gibi dar alanlarda önemli bir olay sonucunda ortaya çıkmış ve daha geniş coğrafyalara yayılamamış türkülerdir. Çok yayılmış türküler, sınırları belirlenemeyecek kadar yaygın bir alanda bilinen türkülerdir. Yerel ve mahalli türküler ise yalnızca belli bir yörede seslendirilir (Kurt, 2016, s. 65-66).

Türküler ve türkülere koşulan ezgi ortaya çıktığı zaman, mutlaka bir şahsın imzasını taşır. Ancak bu imza zamanla unutulur ve eser, halka mâl olur. Eserin halk içinde sözlü kültüre dayanan bu yayılımı, beraberinde birtakım değişiklikleri de getirir. Değişiklikler, hem türkünün güftesinde hem de bestesinde az ya da çok mutlaka görülür (Bekki, 2010, s. 79). Bu değişiklikle ilgili yapılan çeşitli çalışmalar göstermektedir ki anlatılar bir bölgeye ulaştığında o bölgenin yerelleşmesine uğrayarak coğrafyaya yerleşirken o coğrafyanın özelliklerine göre bir bakıma yeniden şekillenir (Elçi, 2011, s. 130).

Türkülerin yayılmasında çok önemli görev üstlenenlerin başında halk ozanları gelir. Halk ozanları, türkü gibi halk üretimi olan ürünleri, her gittikleri yere taşıyarak yaymalarının yanı sıra gördükleri yerlerdeki toplumsal olayları, bilgileri de bir haberci misali yaşadıkları yerlere ulaştırmışlardır (Kınık, 2011, s. 142). Kimi âşıklar kendi ürünlerini üretirken, kimileri usta malı deyişler söyleyerek üretilen deyişlerin, türkülerin taşıyıcılığını yapmışlardır. (Atmaca, 2020, s. 136). Halk ozanlarına halk dilinde anlam genişlemesi sonucu *hekâyetçi* denildiği bilinir (Kutsi, 1990, s. 59). Ozanların ulaştırdığı yeni bilgiler işlenerek, halk kültürü içinde sentezlenip yeni kültürel ürünler oluşması dolaylı yoldan sağlanmıştır.

Yalnızca ozanlar değil çeşitli bölgeler arasında binekler vasıtası ile ticaret faaliyetlerini yürüten ve türkülere ilgili olan kimseler de türkülerin yayılımına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin eskiden çerçi olarak anılan ve çeşitli bölgelere malzemeler satmak üzere giden kişiler, türkülerin yayılmasını sağlamışlardır (Kınık, 2011, s. 142). Daha büyük çapta ticaret faaliyetlerini yürüten kervanlar da türkülerin yayılarak farklı bölgelere dağılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu kervanlar içinde yer alan ses sanatçıları ve saz şairleri, türküleri farklı bölgelerdeki ilgililerine ulaştırmışlardır. Ticaret kadar askerlik vazifesinin de türkülerin yayılımında önemli bir etkisi olduğu bilinir. Askerlik yapmak için yurdun dört bir yanından gelerek buluşan gençler, hem yörelerinin türkülerini taşımış hem de sılalarına döndüklerinde farklı yörelerden türküleri memleketlerine aktarmıştır (Yakıcı, 2013, s. 69).

Türküler yayılımını devam ettirirken anonimleşme süreci içerisinde değişikliklere de uğrar. Bu değişikliğe uğrama sebeplerinden bir tanesinin de ezgileri icra eden sanatçıların ses genişliği, saz ve perde kullanımı gibi sanatsal özellikleri olduğu bilinir. Ses aralığı geniş bir perdecinin ürettiği bir türkü, başka bir ses sanatçısının kendi ses aralığına uygun biçimde seslendirerek türküyü farklı bir bölgeye taşıması, eseri büyük bir değişime uğratabilmektedir (Savaş, 2019, s.11).

Şimdiki gibi geniş bilişim imkânlarının olmadığı dönemlerde oluşan türkülerin dilden dile söylenerek yayılması, çok yavaş olmuştur. Bugünkü hızlı bilgi akışının aksine ağır işleyen yayılımın sürekliliği, hayatın akıp gitmesi ile mümkün kılınmıştır. Ticaret kervanları, gezgin âşıklar, askerler, savaşlar, göçler gibi insan hayatının merkezinde olan hareketlilik, türkülerin yayılmasını sağlamıştır (Artun, 2013, s. 1). Günümüzde kullanılan teknolojik araçların ve internetin gelişiminin türkülerin yayılmasını hem kolaylaştırdığı

hem de hızlandırdığı (Memiş, 2020, s. 12) düşünülse de bu olanakların kültür ortamına faydaları kadar birtakım zararları olduğu da söylenebilir.

Halk ezgilerinin kesinleşmiş bir şekli yoktur. Eserler, toplumun beğeni ve kültürel seviyesine göre sürekli olarak değişime uğrar (Savaş, 2019, s.11). Teknolojik cihazlara ulaşmanın kolaylaşması ile birlikte türkü tanımlamalarına kadar etki eden yeni bir düşünce tarzı da ortaya çıkar. Örneğin, Şahin (2010)'e göre türkü, *"Türk halkının ortak bir şekilde oluşturduğu, çeşitli formları olan, yöreye göre değişiklik gösteren, çoğunun bestecisinin belli olmayan fakat gelişen teknoloji ile birlikte artık kayıt altına alınabilen, halk oyunlarına eşlikte de söylenen halk ezgileri"* olarak tanımlanmıştır.

Türküler, uzun süreçlerden geçerek halkın beğenisi ile olgunlaştırılıp ortak kültürün ürünü olmuşlardır. Ancak günümüzdeki teknolojik imkânların kullanımı ile türküler, henüz olgunlaşması tamamlanmadan, halk içindeki kullanımı ile dönüşmeden halkın malı olmadan donmuş ve kalıplaşmış olarak yayılmıştır (Artun, 2013, s. 1).

Bu hızlı yayılımdan kaynaklı olarak çağdaş halk bilim kuram ve yaklaşımlarında halk ürünlerinin artık kırsal bölgelerde üretilmiş ve derlenip korunması gereken saf ürünler olduğu düşüncesinin geçerli olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Halk biliminde bir paradigma değişimi yaşanması gerektiğini savunan modern görüşe göre çağdaş kentin etkilerinden ve türlü medya etkileşiminden etkilenmeyen eski algı ile yayılımının gerçekleştiği -türkü dâhil- hiçbir halk ürününün olmadığı savunulur (Terzioğlu, 2007, s. 60).

2.7.3 Türkülerin Varyantlaşması

Geniş bir coğrafyaya yayılan ve kültürel zenginliği yüksek olan Türk kültürü, kaynak ve varyant çalışmalarını gerekli kılmaktadır (Oğuz, 2019, s. 39). *"Bazı türkülerin melodileri başka bir yöredeki türküyle benzerlik gösterirken, bazı türkülerin hikâyesi ya da sözleri bir başka türküyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler, varyant olarak ifade edilmektedir"* (Akyıldız, 2020, s. 244). Fransızca *variante* kelimesinden gelen bu terim yerine *çatal türküler* kavramı da kullanılmaktadır (Akyıldız, 2020, s. 245).

Toplumların ürettiği halk müziği ürünleri içinde müstesna yeri olan türküler, kendine has ezgisi ile özgün bir halk müziği olmasının yanı sıra felsefî ve edebî kıymetinin çok yüksek oluşu ile öne çıkar. Bu kıymet, türkülerin coğrafyalara yayılınımını olumlu yönde

etkilemiştir. Çünkü bir yörede farklı özellikler gösteren türküler, halkın beğenisini alarak başka bir bölgeye farklı şekilde taşınmıştır.

Türküler, bu yönüyle süreklilik özelliği göstererek durmaksızın değişmektedir. Metin ve ezgi, bilinçli şekilde ya da bellek yanlışlığı sebebiyle varyant oluşturmaktadır (Ersoy, 1993, s. 24). Bir türküye birden fazla yörede bazı kelime, kavram ya da cümle değişiklikleriyle rastlanabilir. Bu durum, türkülerin ağızdan ağıza aktarılmasına dayandırılır (Kirlenmez, 2017, s. 1). Başlangıçta bir yöreye ait olduğu halde dilden dile yayılarak tüm Anadolu sahasında söylenmeye başlayan çok sayıda türkü mevcuttur. Hatta geleneğin canlı kaldığı topraklarda türkü yakıcıları tarafından uyarlama ya da yeniden yazma biçiminde yeni türküler üretilmeye devam edilir (Kumartaşlıoğlu, 2018, s. 99). Yapılan tanımlarda türkülerin varyasyonlarından bahsedilirken söz, ezgi ve ritmik varyasyon göstermeleri anılır. Türkülerde bu tip varyantların çok olmasının yanında farklı biçimsel varyasyonlar da görülür (Elçi, 2011, s. 133).

Varyant kavramı içerisinde olduğu halde ezgilerin benzeşmesi anlamında kullanılan bir başka kavram ise *kalıp ezgi* olarak ifade edilir. *"...Türkülerin/ezgilerin taşınması ve aktarılmasında kalıp ezgiler, çekirdek ezgi kalıpları, müziksel birer taşıyıcı işlevini üstlenmekte; türkünün taşındığı/aktarıldığı sosyo-kültürel bağlam, yerel dil, üslup ve tavır, yerel müzik karakteristikleri gibi nedenler ile halk sanatçıları, yerel müzisyenler, kaynak kişilerin yeniden yaratma süreçlerinde de birer varyant/versiyona diğer bir deyişle eş/benzer metne dönüşebilmektedir"* (Altınay, 2014, s. 62). Ancak varyant terimi ile versiyon terimi birbirine karıştırılmamalıdır. Versiyon sözü ile birbirine benzeyen metinler, benzer metin denilen eserler kast edilir (Doğan Kaya, 2020, s. 912).

Bir yörede söylenen türkü, diğer bir yörede şekil ve söyleniş bakımından değişerek varlığını sürdürebilmiştir. Bu nedenle aynı türküye farklı coğrafyalarda, başka biçim ve içerik ile rastlamak, son derece doğal karşılanmalıdır (Güleç, 2017, s. 87). Aynı sebeple geniş bir coğrafyada benimsenen bir türkünün yöresini tespit etmek oldukça zor hâle gelebilir. Türkü yöresi konusunda çıkabilecek ihtilaflarda türkü hangi yöreden derlendiyse, repertuara o yörenin adı ile kaydedildiği görülmüştür. Repertuarda belirtilen yörenin türkünün ilk meydana geldiği yer olup olmadığını anlamak, varyantlaşmaların ilk kaynağını tespit etmenin olanaksızlığı sebebi ile neredeyse imkânsızdır (Zeybek, 2014, s. 50). Bu olanaksızlığa karşın *Fin Folklor Kuramı* adı ile bilinen kurama göre bütün eş metinler toplanıp karşılaştırılarak metnin yayılım yönünün ve ilk halinin anlaşılmasına çalışılır (Ekici, 2020, s. 75). *Karşılaştırmalı- Tarihî Metot* olarak da bilinen Fin Folklor

Yöntemi'nin diğer adının *Coğrafi Yöntem* olması da söz konusu yöntemin bu alandaki değerini gösterir (Keskin, 2023, s. 361).

Hangi metnin varyant hangi metnin ilk metin olduğu bilinemese dahi bilinen bir gerçek; türkünün varyantlaşması, halk için hikâye, söz ve ezgi bakımından etkili oluşunun başlıca göstergesidir (Akyıldız, 2020, s. 244). Çünkü varyantlaşma, türkünün yayılım gücü konusunda önemli bir delildir (Mazırık, 2017, s. 246).

2.8 Türkülerin Derlenmesi

Farklı bilimsel alanlarda farklı türler, derlenme çalışmalarına tabi tutulur. Türk halk edebiyatında ise derlenme faaliyetleri, en fazla türküler üzerinde yoğunlaştırılmıştır (Demir, 2020, s. 159). Halkbilimciler, halk edebiyatı metinlerini belirlenmiş bir zaman ve yerde, halkbilimine özgü yöntemler kullanarak kaynak kişilerden sözlü veya yazılı olarak kaydedip derleme çalışmaları yaparlar. Derlemenin yapıldığı *alan* ya da *saha* olarak tabir edilen ifade ise folklorik malzemelerin derlendiği yerdir. Halkın kültürel üretimde bulunduğu ve kültürünü yaşattığı her yer, derleme sahası olabilir. Bu saha, yaygın kanaatte olduğu gibi köy ya da kasaba gibi yerlerden seçilmek zorunda değildir. Kültürün yaşatıldığı kentlerin farklı yerleri de derleme alanıdır (Ekici ve Gürçayır Teke, 2020, s. 111-112).

Tarihsel seyir içinde Türklerin kültürel aktarımı, büyük oranda sözlü kültürün devamlılığı ile sağlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde bazı müzisyenlerin türküleri yazıya dökerek notaya alma çalışmaları olmuşsa da bu çalışmalar sistemsiz ve cılız kalmıştır (Yener, 2013, s. 1). XX. yüzyıl başlarına kadar sözlü gelenek vasıtası ile aktarılan TRT Türk halk müziği repertuarında bulunan binlerce türkü, esasında eş veya benzer metin olarak varyant sayılabilir. Sözlü aktarımla asırlarca iletilmiş olan türküler hakkında ezgisel dağarın ilk şekline, seslendirme bağlamına "*ne?, nasıl?, neden?, nerede?"* sorularına verilebilecek kesin yanıtlara ulaşmak mümkün değildir. Çünkü türkülerin ve ezgilerin bilimsel disipline uygun olarak kayıt altına alınması ancak 1920'li yıllardan itibaren yapılabilmiştir. (Altınay, 2014, s. 48). Sözlü ürünlerin yazıya geçirilmesi süreci ile birlikte, kültüre, coğrafyaya ve insan faktörüne bağlı olarak sürekli değişime uğramaya devam eden türkülerin söz ve müziklerinin kayıt altına alınması ile sabit bir biçimin oluşabildiği görülür. Yazılı kültürle yapılan sabitlemenin, kültürün canlı kaldığı geleneksel ortamlarda irticalen yapılan icralarda anlatan/ aktaran/ icra eden kişinin maharetini göstermek için değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu küçük

değişimler, genellikle farklı icranın ortaya konulduğu ortamda kalır (Elçi, 2011, s. 133). Genel olarak derleme faaliyetlerinin gelecek kuşaklara halkın sanatını aktarmak bakımından olumlu etkileri vardır. Folklor ürünlerinin tabiatı gereği, derleme işinin folklor malzemesini özünden uzaklaştırdığını ifade eden uzmanların olduğu da öne sürülmüştür. Altınkaynak (2019, s. 117)'a göre sözlü kültür ürünlerinden oluşan folklor verimi, yazıya döküldüğü an artık folklor malzemesi olmaktan çıkarak derlemenin amacına ve yönüne göre metinleştirilmiş olmuştur.

Ülkemizde profesyonel türkü derleme çalışmalarının yaklaşık 100 yıllık bir geçmişi vardır. Bu 100 yıl içinde literatüre katkı sağlayan ve doğru derleme teknik ve yöntemlerinin kullanıldığı konusunda birkaç tartışmalı uygulama haricinde mutabakata varılan Darül Elhan, İstanbul Belediye Konservatuvarı, Ankara Devlet Konservatuvarı, Milli Kütüphane gibi devlet kurumlarından söz edilir (Demir, 2020, s. 159). 1915'teki *Yeni Mecmua* dergisinde Musa Süreyya'nın *Halk Musikisi* ismi ile bir makalesi yayımlanmıştır. 1916'da ise Ahmet Cevdet tarafından İkdam Gazetesinde ve Necip Asım tarafından Türk Yurdu dergisinde derleme konulu yazılar yayımlanmıştır (Ersoy, 1993, s. 11). Bu üç eser, derleme öncesi Türk halk müziği hakkındaki farkındalığı artıran önemli metinler olarak kabul edilir.

Türkiye'de halk müziği ve türküler hakkında yapılan ilk çalışmaların Sadrazam Cevdet Paşa döneminde yapıldığı öne sürülse de bu çalışmaya dair herhangi bir veri yoktur (Yakıcı, 2013, s. 129). Halk müziği alanı hakkındaki neşir ve derleme çalışmalarında kayda değer sayılan ilk çalışmalar, 1920 senesinde dönemin Eğitim Nezareti'nce çalışması sağlanan *Hars Dairesi* isimli kurumun bünyesinde yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında anketler hazırlanarak çeşitli bölgelerde uygulanmıştır. Daha sonra Hars Dairesi, 1925 senesinde Seyfettin ve Sezai kardeşleri, Batı Anadolu'da derleme yapmak üzere görevlendirmiştir (Akgün, 2006, s.22).

Cumhuriyetin ilânı ile birlikte tüm alanlarda olduğu gibi kültür/sanat sahasında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerle birlikte Osmanlı Devleti devrinde egemen olan klasik müziğin dışarıda bırakılarak, halk müziğinin Batı müziği ile sentezlenip yeni ve millî bir müziğin oluşturulma çabası ortaya konulmuştur. Bu amaçla 1926'da Dar'ul Elhan adlı kurum, İstanbul Konservatuarı'na dönüştürülerek halk ezgileri derlenmeye başlanmıştır (Camgöz, 2019, s. 5). 1924 senesinde ise Dar'ül Elhan'ın tertip ettiği dört derleme gezisinin öncesinde Musikî Muallim Mektebi açılmış, bu kurumda küçük yaşlardan itibaren çocuklara müzik eğitimi verilmiştir (Ersoy, 1993, s. 12). Bu

derlemeler kapsamında başlayan çalışmalar, dört yıl sürmüştür. Dört yılın sonunda toplam 850 halk ezgisi, 15 fasikül halinde yayımlanmış, bir bölümü ise plaklara kaydedilerek satışa sunulmuştur (Akgün, 2006, s.22). Dar'ul Elhan, bu çalışmaları ile nota broşürü yayımlayan ilk kurum olmuş ve bunları *Yurdun Nağmeleri* ismi ile kamuoyuna sunmuştur (Gürdal, 2010, s. 22). Aynı dönemlerde türkü çalışmaları alanında Türk Ocakları ve Halkevleri'nin de önemli katkıları olduğu ifade edilir (Yakıcı, 2013, s. 148).

Abdülkadir İnan, Ali Rıza Yalgın ve Şakir Sabri Yener'in eşliğinde düzenlenen derleme gezilerini organize eden Türk Halk Bilgisi Derneği de 1927 yılında kurulmuştur (Can, 2010, s. 11). Bu dernek ile türkü kültürünün ve Türk folklorunun sistematik olarak temellerinin atıldığı düşünülür. 1930'lara doğru ise inceleme ve derleme çalışmaları, yerini daha çok halk müziği konser ve dinletilerine bırakmıştır. *Yurttan Sesler* ismi ile ünlenen koro, bu dönemde ortaya çıkmıştır (Ersoy, 1993, s. 12).

Daha sonra genç müzisyenlerin Batı'ya eğitim almaya gönderilmesi ve eş zamanlı olarak Batı'dan müzik otoritelerinin Türkiye'ye davet edilerek müzik yaşamını düzenleme gayretleri göze çarpar. Tüm bu çalışmalardan sonra halk ezgileri derlenerek Batılı tarzda bir düzenleme yapılıp halkın beğenisine sunulmuştur (Camgöz, 2019, s. 5). Batı menşeili çalgılar ile türkülerin yeni bir hüviyet kazanmasının ardından uzunca bir dönem, Batı formundaki benzer çalışmalar devam etmiştir.

Türkülerin Batılı bir sentezle görülmesinin ardından bir sonraki adım ise popüler müzik ve rock müzik yapan sanatçıların türkü motiflerini kendi müzik eserlerinde kullanması olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllardan sonra *Anadolu Rock* adı verilen türün ortaya çıkması, türkülere ve Anadolu ezgilerine olan ilgiyi artırmıştır. 1980'ler ve sonraki yıllarda ise popüler pek çok sanatçının ve türkü geleneklerini yaşatarak şehirde sanatını icra eden müzisyenlerin artması ile bu ilgi daha geniş kitlelere yayılarak devam etmiştir. Türkülerden faydalanılması, yalnızca kültürel motiflere sanat eserlerinde yer vermek şeklinde kalmamış, türkülerin icra edildiği bağlama gibi müzik aletlerinin modern eserlere katılması ile de devam etmiştir (Metin, 2006, s. 4).

Seçme Köy Türküleri, Yurttan Sesler, Türk Halk Musikisi Usûlleri (Can, 2010, s. 12) isimli önemli eserleri alana kazandıran Muzaffer Sarısözen'e de ayrıca bir başlık açmak gerekir. Türkiye'nin ilk özel müzik okulu, Sarısözen tarafından 1930'da Sivas'ta kurulmuştur (Gürdal, 2010, s. 44). Türkü derleme alanında en büyük hizmet veren

isimlerden olan Sarısözen, 1950'li yıllarda seneler süren türkü derleme gezilerine çıkmıştır. Bu gezilerin büyük kısmına katılan Halil Bedii Yönetken ve Teknisyen Rıza Yetişen ile birlikte derlenen türkü sayısının toplamı 10.000 civarındadır. Muzaffer Sarısözen haricinde yapılan derleme çalışmalarında Doğu ve Orta Anadolu illerine ait pek çok türkü, Ahmet Caferoğlu'nun üç kitap halinde yayımladığı ağız çalışmalarının içinde derlenerek günümüze ulaştırılmıştır. Ayrıca 1955-1965 yılları arasında oyun havaları denilen türler üzerine derleme çalışmaları yapılmış ve 1000 adet derleme eser ortaya çıkarılmıştır. Derleme gezilerinin son büyük organizasyonu ise 1967 senesinde TRT tarafından yapılmış ve bu gezi sonrasında 1738 ezgi kayıtlara geçirilmiştir (Akgün, 2006, s.23). TRT'nin yaptığı derleme çalışmalarının haricinde 1966'da kurulan Millî Folklor Enstitüsü, türkü derleme ve toplama işini öncelikli çalışma faaliyetleri arasında göstermiştir. Bu kurum, 1973 yılında daireye dönüştürülmüş ve 2002 yılına kadar faaliyetlerine çeşitli isimlerle devam etmiştir (Yakıcı, 2013, s. 137-138). Özellikle 1967 yılından itibaren günümüze kadar uzanan il valilikleri tarafından çıkarılan il yıllıkları da pek çok türkünün derlenerek kayıt altına alınmasına katkıda bulunmuştur (Yakıcı, 2013, s. 143-146).

Türkülerle ilgili araştırmacıları motive eden bir başka gelişme de halk müziğinin geniş kitlelere önce radyo, sonra da televizyon yayınları ile yayılması olmuştur (Büyükyıldız, 2004, s. 109). Türkülerin derlenmesi, yirminci yüzyılda kültürel değerlerin öneminin kavranışı ile birlikte gündeme gelmiştir. Halkın kültürü aktarma işini daha sistematik biçimde görerek bunu canlı tutma çabası, türkü derlemeciler tarafından yürütülecek saha çalışmalarına olan ihtiyacın arttığını göstermiştir. Türküleri derleyenlerde ise birtakım vasıfların olması gerektiği ifade edilir. Derlemecide aranacak nitelikler şöyle özetlenebilir:

● *"Derlemeci, her şeyden önce halkı, halk kültürünü ve derleme işini sevmelidir. Derleme konularına ilgi duymalıdır.*

● *Derlemeci ya besteci ya da müzik bilimci olmalıdır. İyi bir müzik kulağına ve tahlil yeteneğine sahip bulunmalıdır.*

● *Derlemeci, derleme yöntemlerini, ilkelerini, tekniğini bilmelidir.*

● *Derlemeci, özellikle halk edebiyatı konularında bilgili olmalıdır.*

● *Derlemeci, halk oyunları konusunda yeterince genel bilgiye ve gözleme sahip olmalıdır.*

● *Derlemeci, ekonomi, tarih, sosyoloji, psikoloji ve mitoloji gibi konularda yeterince ön bilgiye sahip olmalıdır.*

● *Derlemeci, derlemenin her aşamasında sevgi, bilgi ve sabırla her türlü ön yargıdan uzak bir bilim adamı tarafsızlığıyla çalışmalı, sezgi ve gözlem yeteneğine sahip olmalıdır.*

● *Müzik derlemesi için kurulan ekiplerdeki kişiler bu özelliklere ne kadar çok sahip ise, bütün aşamaları ile derleme işi, o ölçüde amaca uygun ve bilimsel olabilir.*

● *Müzik derlemecisi daha çok şu konularla ilgili çalışma yapmalıdır:*

o *Türküler (kadın ve erkek türküleri)*

o *Çalgısal ezgiler (kadın ve erkek folkloruna ait müzikler)*

o *Dinsel müzik türleri (kadın ve erkek folkloruna ait bu tarz eserler)*

o *Çocuk folkloruyla ilgili müzikler.*

o *Tekerlemeler, müzikli masallardaki ezgiler"* (Aksu, 1999, s. 2).

Günümüzde türkü derlenmesi ile ilgili oluşan hassasiyet, türkü derlemecilerinin de söz konusu kaidelere uyarak sahada çalışabilmesine ortam sağlamıştır. Türkülerin derlenmesi çalışmalarında yakın tarihe bakıldığında derlemecilerin rolüne odaklanıldığı görülür.

1975 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı'nın kurulmasıyla bu konservatuardan yetişen kişilerin, ülkenin farklı noktalarındaki konservatuarlarda görev alması ve bu sayede ülkenin çeşitli yerlerinde derleme bilincini uyandırması, derleme tekniğinde mesafe alınması konusunda büyük katkılar sunmuştur. Bu uzun sürecin sonucunda üniversitelerin kendi arşivlerinde tuttukları türkü derleme çalışmaları, kayda değer bir sayıya ulaşmıştır. Ayrıca TRT'nin kendi bünyesinde görev yapan sanatçıların yanı sıra konunun uzmanı akademisyenler ile birlikte oluşturduğu ekiplerin Anadolu'nun çok çeşitli bölgelerinde hâlen derleme çalışmaları yürüttüğünün de altı çizilmesi gerekir (Demir, 2020, s. 163). Türk halk kültürünün dokusunun belirlenmesi için memba olan türkülerin derlenmesi ile ilgili yetkililerin de duyarlı olması elzemdir. Türkü derlenmesi sırasında türkülerin metinleri, yöreleri, ezgileri ve hikâyeleri gibi unsurlarında hata yapılmaması; hatta daha önceki derlemelerde yapılan hataların bulunup düzeltilmesi önem arz eder (Uygun, 2014, s. 93). Türkü derlemesindeki eksiklik ve yanlışlıklar; değiştireçlerin koma değerlerinin yanlış yazılması, donanımların gösterimi, çalgılara göre tavır belirtilmemiş olması, isimlendirme yanlışı ve yazım/ icra uyuşmazlığı şeklinde 5 başlıkta toplanabilir (Yener, 2013, s. 2). Hem içerik hem ezgiye yönelik yapılan son çalışmalarla tespit edilen eksiklerin giderilmesi, türkülerin yanlış

biçimde sabitlenmesini engelleyecek ve gelecek nesillere doğal hâli ile ulaşmasını sağlayacaktır.

Bu düzeltmeler yapılırken göçler ve modern çağın türkü derlenecek olan yerlerin doğallığını bozabilme ihtimali, kaynak kişilerin türkünün membaı sayılan yerden ayrıldıktan sonra gittiği farklı yerin kültüründen etkilenmiş olabileceği düşüncesi de göz önüne alınmalıdır. Demir'e (2020, s.168) göre modern zamanda ortaya çıkan -özellikle göç nedeniyle bilgilerde oluşan- karışıklıklar ve türkülerin yöresinin belirlenmesinde oluşan muğlaklıklar, derleme yerinin bildirilmesi ile giderilebilecektir.

2.9 Türkülerin Sınıflandırılması

Türküler çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, türkünün biçim özellikleri göz önünde bulundurularak yapısına göre; duygu ve düşünce yönüyle konusuna göre; taşıdığı müzik ve ritm özellikleriyle ezgisine göre yapılmıştır (Bülbül, 2017, s. 10).

Türkülerin sınıflandırılması ile ilgili kullanılan kriterlere bakıldığında gerek biçimlerine gerekse konularına göre sınıflandırma konusunda uzmanların bir mutabakata vardığını söylemek güçtür. Konularına göre yapılan ayrımda ihtilafın daha derin olduğu söylenebilir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Sebeplerin en başında, hayata dair geçmişten günümüze konu olarak her ne var ise bunların türkülerde kendisine yer bulması olduğu değerlendirilebilir. Konu yelpazesinin genişliği, konuları hangi alt başlıklara göre bölmenin kararlaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Türkülerin konu yelpazesinin genişliğinin, işlevlerinin çeşitliliğinden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Türkülerin işlevlerinin bilinmesi, sınıflandırılması konusunda araştırmacılara ışık tutmaktadır. Türkülerin muhtelif özelliklerine göre işlevleri, Memiş (2020, s. 13) tarafından şöyle sıralanmıştır:

● *"İçerdiği ve ele aldığı konular itibariyle topluma ayna tutarlar. Bir toplumun ve insanlarının yaşayış, örf ve âdetleri hakkında ipucu verirler. Ayrıca toplum içinde meydana gelen olaylara insanların verdikleri tepkileri de türküler yoluyla öğrenebiliriz.*
● *İçinde geliştiği toplumu yansıtmakta ve tarihi olaylar, kültürel değişimler, sosyoekonomik şartlar hakkında fikir edinilmesinde ve kültürün aktarımında görev almaktadırlar.*

● *Genellikle ilk söyleyeni bilinmediği için anonim bir nitelik taşımaktadırlar. Bu yönüyle halkın ortak ürünü kabul edilmektedirler.*

● *Sözlü gelenek yoluyla aktarılırlar. Bu şekilde gelecek nesillere taşınması mümkün olmak ile birlikte değişme, bozulma riski de taşımaktadırlar.*

● *İçinde hem söz hem de ezgiyi barındırmaktadırlar. Ezgiden meydana geliyor olması taşınması ve hatırlanmasına katkı sağlamaktadır.*

● *Türkü kavramına pek çok Türk devletinde farklı isimler ile dahi olsa rastlanmaktadır.*

● *Aynı zamanda türkü kavramı birden fazla bilim dalı tarafından ele alınıp incelenmektedir. Edebiyat, müzik ve sosyal bilimler açısından veri elde etmede kullanılmaktadır ve bu gibi bilim dallarınca incelenmektedir.*

● *Sanat yönleri tartışılsa dahi içinde bulundukları toplumu yansıtma yönleriyle millî bir nitelik taşımaktadır.*

● *Türküler güzel sanatların bir çeşidi olan işitsel (fonetik) sanatlardandır.*

● *Duyguları aktarma, dert ve sıkıntıları açıklamaya olanak tanıdığı için insanların kendilerini ifade edip rahatlamalarına yardımcı olurlar. Ayrıca türkünün söylendiği yere göre de işlevinde birtakım değişiklikler meydana gelmektedir.*

● *Türkülerde bireysel veya toplumsal eleştirel bakış açılarını görmek mümkündür.*

● *Türküler genellikle sade dil ile yazılmışlardır.*

● *Hece vezninin neredeyse her kalıbı ile yazılabilirler"*.

Bu işlevlerden yola çıkılarak yapılabilecek tasniflerin daha yerinde olacağı söylenebilir. Örnek vermek gerekirse söz konusu işlevlerde yer alan içerik çeşitliliği, türkülerin konularına göre kesin bir ayrım yapılamayacağını gösterdiği değerlendirilebilir. Özetlemek gerekirse hangi sınıflandırma usûlü seçilirse seçilsin türkülerin tasnifi konusunda tam bir mutabakata varmanın imkânsız olduğu söylenebilir. Türkülerin sınıflandırılmasından kaynaklanan ihtilafın sebeplerinden en önemlilerinden biri olarak folklor biliminde kullanılan *etik* ve *emik* kategorilerindeki çelişik durumdur. Türküleri üreten, söyleyen, dinleyen, türkülerin asıl sahibi olarak nitelenen halkın türkü algısı ile türküleri araştıran, inceleyen, sistematik ve bilimsel bir bilgi meydana getirmek adına tanım, tarif ve tasnif zorunluluğu duyan bilim insanlarının türkü algılarının birbiri ile zaman zaman ayrışabildiği gözlenir. Ancak araştırmacıların türkü tanımlaması için dört noktada birleştiği söylenebilir. Bu noktalardan birincisi, türkünün Türklere mahsus bir tür oluşu, ikincisi manzum bir yapıda oluşu, üçüncüsü belirli bir ezgiye sahip oluşu ve son olarak metni, ezgisi ve eşlik eden enstrümanları ile geleneksel bir nitelik taşımasıdır

(Çevik, 2012, s. 29). Bu özelliklerin türküler üzerinde araştırma yapanlar için bir müşterek olduğu kabul edilirse sınıflandırmadan ziyade türkülerin özelliklerinde mutabakata varıldığı ifade edilebilir.

2.9.1 Türkülerin Konularına Göre Sınıflandırılması

Türküler, konu bakımından yerel gerçekliği olan hadiseleri merkeze alarak yakılmış ve bir milletin kendini var eden değerler dizgisine mâtuf üretilmiş olsalar da evrensel bakımdan insanın yeryüzü macerasında biriktirdiği ortak duygu, düşünce ve olgulara dair olan tecrübelerine gönderme yapar (Koç, 2011, s. 1131). Çin kaynaklarından elde edilen ve Hun dönemine ait olan bir halk şarkısının türkülerin toplumların yerel gerçeklikten ilham alan köklü geçmişini ortaya koyması bakımından önem arz ettiği söylenebilir. Hunların yenildikleri bir savaş sonrası yaktıkları sanılan türkü, şöyledir:

"Yen-çi-şan dağını kaybettik

Kadınlarımızın güzelliği elden gitti

Silan-şan yaylarını kaybettik

Hayvanlarımız çoğalmaz oldu" (Kabaklı, 1973, s. 9).

Örnekte de görüldüğü üzere türküler konularını halkın yaşantısından süzerek elde etmiştir. Ancak bu minvalde konu çeşitliliği de göz önüne alınarak sınıflandırmanın kolay olmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla araştırmacıların özellikle konularına göre türküleri sınıflandırmalarına bakıldığında birbirinden farklı pek çok tasnif görülür.

Konularına göre yapılan türkü sınıflandırmasında ortaya çıkan problemler ve belirsizlik, geleneksel Türk halk müziği literatürünü de olumsuz yönde etkilemektedir. Türkülerle ilgili yapılan araştırmalarda her kaynakta birbirinden farklı sınıflandırma ölçütü görülmesi, ulusal ölçekte bir standart oluşturmasına engel olarak çeşitli aksaklıklara sebebiyet vermektedir. Geleneksel Türk halk müziğinde yapılan birtakım sınıflandırmalarda türkülerin bir müzik eseri olmasının yanında edebî bir ürün oluşunun ihmal edilmesi de büyük sorunlar oluşturmuştur. Bu bakış sonucunda bir türkünün müzikal olarak hangi türe ait olduğunu belirlemek için usûl, dizi, tavır gibi özellikler göz önünde bulundurulduğu halde tema ve konu göz ardı edilmiştir. Bu karışıklığın önüne geçebilmek için söz ve müziğin ayrılmaz bir parça olduğu düşüncesinden sıyrılarak sözel ve müzikal özellikler, farklı alanlarda kategorize edilmelidir (Mustan Dönmez, Haşhaş, 2014, s. 1627). Ancak söz konusu kategorizasyon yapıldığında dahi bu sınıflandırma

zorluğu, türkülerin içerdiği anlam yoğunluğu ve serbest ifade biçiminden kaynaklı olarak devam etmektedir. Çünkü bir türkünün her dörtlüğünde birbirinden farklı konular bulunabilir. Türkünün birinci dörtlüğünde aşk, ikinci dörtlüğünde gurbet temalarının hâkim olduğu bir eserde üçüncü dörtlüğün ölüm konusuna ayrıldığı görülebilmektedir (Kurt, 2016, s. 137). Çalışmanın kapsamı ve içeriği göz önüne alınarak bu sınıflandırmalardan birkaç tanesinin alınması uygun görülmüştür. Abbasova ve Akkaynak (2017, s. 7850) tarafından ortaya konan sınıflandırma ölçütü kapsamında türküler, şu şekildedir:

- *"Tabiat Türküleri*
- *Aşk Türküleri*
- *Yiğitlik Türküleri*
- *Tören Türküleri*
- *Tarihi Olayları Konu Edinen Türküler*
- *Askerlik Türküleri*
- *Yiyecekler Üzerine Söylenmiş Türküler*
- *Meslek ve İş Türküleri*
- *Gurbet ve Hasret Türküleri*
- *Ölüm Türküleri (ağıtlar)*
- *Ninniler ve Çocuk Türküleri*
- *Hapishane Türküleri*
- *Öğretici ve Öğüt Verici Türküler*
- *Karşılıklı (diyaloglu) Türküler*
- *Acıklı Olaylarla İlgili Türküler*
- *Eşkıya Türküleri".*

Türküleri konularına göre sınıflandıran diğer çalışmalara göre daha farklı ve genel perspektifi genişleten değerlendirmeler yapan Boratav'ın sınıflandırma ölçütü, ayrı bir önem taşır (Bülbül, 2017, s. 15). Boratav (2019, s. 172), türküleri konularına göre şu biçimde sınıflandırmıştır:

- *Lirik Türküler*
  - *Ninniler*
  - *Aşk Türküleri*
  - *Gurbet Türküleri*
  - *Asker Türküleri*

o *Hapishane Türküleri*

o *Ağıtlar*

● *Taşlama, Yergi ve Güldürücü Türküler*

● *Anlatı Türküleri*

o *Efsane Konulu Türküler*

o *Bölgesel Konulu Türküler*

o *Bireysel Konulu Türküler*

o *Tarihi Konusu Olan Türküler.*

Türkülerin yalnızca konularına göre sınıflandırılmasının da yeterli olmadığını düşünerek bu konuda bir açılım geliştirmeye çalışan Boratav (2019), türküleri ortamına göre de üç sınıfta incelemenin gerektiğini ifade etmiştir. Türkülerin ortamına göre sınıflandırılması şöyledir:

● *"İş Türküleri*

● *Tören Türküleri*

o *Düğün Türküleri*

o *Bayram Türküleri*

o *Dinlik ve Mezheplik Törenlerine Ait Türküler*

o *Ağıt Töreninde Söylenen Türküler*

● *Oyun ve Dans Türküleri*

o *Çocuk Oyunlarında Söylenenler*

o *Büyüklerin Oyunlarında Söylenenler".*

Çalışmada sunulan örneklerde görüldüğü üzere türkülerin özellikle konuları bakımından sınıflandırılması konusunda pek çok uzman, kendi bakış açısı ile farklı ayrımlara gitmiştir. Araştırmada geçen türkü metin analizleri için uygun olduğu değerlendirilen Dilçin (2019, s. 290-296)'in konularına göre türkü sınıflandırmasının bir kısmından ilham alınarak oluşturulan yeni bir sınıflandırmaya yer verilerek haklarındaki bilgiler alt başlıklarda kısaca verilmeye çalışılmıştır. Bu başlıklar şu şekildedir:

● Ninniler ve Çocuk Türküleri

● Aşk Türküleri

● Kahramanlık ve Askerlik Türküleri

● Tören ve Oyun Türküleri

● İş Türküleri

● Karşılıklı Türküler

● Ölüm Türküleri (Ağıtlar)

● Konularına Göre Diğer Türküler (Güldürücü Türküler, Doğa Türküleri, Yergi Türküleri, Hapishane Türküleri, Ayrılık Türküleri ve Gurbet Türküleri)

2.9.1.1 Ninniler ve Çocuk Türküleri

Ninniler, tüm halk edebiyatı ürünlerinin ortak türüdür. Annelerin çocuklarını uyutmak için söylediği bu türkülerin içeriği, yavrularını kötü güçlerden koruma ve iyiliklerle dolu yetiştirme için güzel temennilerle doludur. Türk ninnileri genel olarak kısa ve dörtlükler halinde kurulmuştur. Ninnileri de konuları bakımından *efsane ve ağıt ninnileri, dilek ve temenni ninnileri, ayrılık ve gurbet ninnileri* gibi türlere ayırmak da mümkündür (Abbasova ve Akkaynak 2017, s. 7851). Ninnilerin konusu bebek ya da çocuğu ilgilendiren her mesele hakkında olabilir. Çocuk hasretinden tutun da bir bebeğin doğumundan duyulan mutluluğa varana kadar her şey, ninni konusu olabileceği gibi evlat kaybından dolayı duyulan üzüntüden, bebeğin hastalığı, emeklemesi, konuşması, yürümesi gibi pek çok konu da ninnilerin konusunu teşkil eder (Kirlenmez, 2017, s. 71). Ninnilerini söylerken anne çocuğuyla sıkı bir bağ kurar ve ona umudunu, hayallerini, sevinçlerini aktarır (Kılınçer, 2019, s. 43). Anneler bebeği ile bu bağı kurarken bazen onunla sohbet eder gibi ninniler söyleyerek ilk muhabbetlerini gerçekleştirirler. Ayrıca kız ve erkek çocuklarına ayrı ayrı ninniler kurgulayarak toplumsal cinsiyet rollerini de öğretirler. Erkekler için askere gitmek, iş sahibi olmak gibi konuların ninnilerde işlenmesi, bunun delili olarak gösterilir (Güleç, 2017, s. 97).

Çoğunlukla ses taklidi kelimelerle isimlendirilen ninniler (Kılınçer, 2019, s. 43), değişik Türk lehçelerinde *balu-balu, laylay, leyley, hû-di, elle, bişik cırı* ismini almıştır. Anadolu'da ise genellikle *nenni/nen çalmak/çığırmak, ninni söylemek* ile karşılanmıştır (Uzunöz, 2019, s. 171). İsimlendirilmesinde olduğu gibi yaşayan halk dili olduğu bilinen ninnilerin yapısı ve ölçüsü de çok basit kurgulanır ve değişkenlik arz eder (Güleç, 2017, s. 96). Ninniler, genellikle doğaçlama biçimde söylenir. Var olan şiirlerden çeşitli alıntıların yapılarak oluşturulduğu da görülen ninnilerin sözleri ve ezgileri de olabildiğince basit kurgulanır. Kendine ait kalıpları olan ninniler, çoğunlukla *uyusun da büyüsün ninni, tıpış tıpış yürüsün, ninni yavrum ninni* şeklinde kalıplaşmış sözlerle başlar (Ersin, 2020, s. 54).

Genellikle kadınlar tarafından ortaya konan ninniler, anneler tarafından söylendiği gibi geniş ailelerde anne haricinde büyükanne, hala gibi akrabalar tarafından da söylenir. Bebeği uyutmak için terennüm edilen ninnilerin kaybedilen bir bebeğe ağıt şeklinde ya da çocuk sahibi olamayanların yakarış şeklinde ifadelerinin yer bulduğu çeşitlerine de rastlanılır (Lale, 2019, s. 37). Ninnilerde ayrıca gurbetteki babaya duyulan özlemin itaatkâr dinleyici konumunda olan bebeğe yönelik olarak ya da bebeği konu alarak türküleştirilen ürünleri de görülür (Melikoğlu, 2012).

Çocuklara sağlam bir karakter kazandırmak için iyi duygu ve düşünceleri onlara aşılamak amacıyla söylenen türküler ise çocuk türküleri kapsamında değerlendirilir (Dilçin, 2019, s. 290). Bu yönü ile çocuk türküleri, ninniler ile ilk eğitimi verilen çocukların türkülerle ikinci eğitim sürecine girmesine yardımcı olan eserlerdir.

2.9.1.2 Aşk Türküleri

Türkü metinlerinde genellikle dramatik konuların işlenmesi, türkülerin çoğunun lirik özellikte olmasını sağlamıştır (Akalın, 1972, s. 199). Lirik kelimesi ile nitelenen türküleri düzenin de söyleyenin de amacı dinleyenleri duygulandırıp içlendirmektir (Boratav, 2019, s. 173).

Aşk, insanlık tarihinde sanatın dinamizmini oluşturan konuların başında gelir. Türk kültüründe, diğer pek çok Doğu edebiyatı unsurlarında da görüldüğü gibi aşka izâfe edilen düşüncelere dair sınıflandırmalar, bu kavramın kullanımını çeşitlendirmiş ve farklı bir boyuta taşımıştır.

Türk edebiyatı içerisinde en çok işlenen konulardan olan aşk, âşık edebiyatında ana yapı unsuru olmuştur. Ancak aşk, tek bir anlamı ile değerlendirilmemiş, ilahî ve beşerî olarak ele alınmıştır (Lale, 2019, s. 35). Hatta halk edebiyatında kullanılan âşık kavramının arka planında da ilâhî aşkın ve tasavvufî unsurların olduğu ifade edilir (Zeybek, 2014, s. 42). Buna karşın aşk türleri içinde daha çok romantik aşkın kullanıldığı söylenebilir. Romantik aşk içinde ortaya çıkan alt başlıklar ise karşılıksız aşk, iki sevgilinin kavuşmasına engel olan kişilerin neden olduğu ayrılıkla sevilenin terk edilmesi, araya mesafelerin girmesiyle oluşan özlem, küslük, aldatılma, kavuşamamanın oluşturduğu üzüntü ve sevilenin sevenin duygularıyla alay etmesi gibi konulardır. Türkülerde romantik aşkın haricinde yüzeysel aşk ve sahiplenme duygusuyla da karşılaşılır (Can, 2010, s. 278-279). Ancak aşk, genellikle gelenekten gelen, manevî ve yoğun anlamlar yüklenen, saf, temiz ve çıkarsız bir nitelikte oluşu ile hepsinden daha fazla yer almıştır (Can, 2010, s. 35).

Aşk türkülerinde aşk hissinin uyandırdığı coşku, sevenlerin ayrı kalmasından duyulan acı, aşkın önündeki engeller, toplumun âşıklar üzerindeki baskı ve etkileri, sevgilinin güzelliğini betimleme ve tasviri, sevgiliye duyulan özlem, evlilik umudu, sadakat, sabır, kaybetme korkusu, pişmanlık, sevgilinin vefasızlığı, mutluluk arayışı gibi konular da işlenmiştir (Karaca, 2019, s. 30). Âşık olunan sevgili ise genelde idealize edilmiş bir tip olduğundan her bakımdan ileri seviyededir. Boyu, uzun değil en uzun; beli en ince, yüzü aydan da güneşten de güzel olarak nitelenir. Öyle ki bu anlatılan sevgili kadar güzelini beşer içinde bulmak imkânsızdır (Kurnaz, 2019, s. 58). Böyle bir kişiye duyduğu aşk ile dermansız dertlere düşen âşık, sevgiliye yakarışlarda bulunur, kendi benliğini unutur. Türkülerde konu edilen aşk öykülerinde bu duruma üzülen ve aşığı aşkından vazgeçirmeye çalışan pek çok insan da bulunur. Ancak âşık, bu telkinlere her defasında kayıtsız kalarak, bundan vazgeçmesinin ancak ölümle olacağını söyler (Uzunöz, 2019, s. 166).

2.9.1.3 Kahramanlık ve Askerlik Türküleri

Kahramanlık ve askerlik türküleri olarak yapılan sınıflandırmanın türkülerin bu alandaki verimleri hakkında yeterli olmadığı düşünülebilir. Zira bu alanda çok sayıda türkünün farklı başlıklarda ele alındığı görülür.

Örneğin Türk halk edebiyatında *koçaklama* olarak adlandırılan tür, bilinen türkü türlerine göre çok daha coşkulu biçimde söylenir. Savaş, yiğitlik, kahramanlık gibi konuları işleyen tür, milli duyguları kabartan bir yapı ile kurgulanır. Bilinen en önemli temsilcileri Köroğlu ve Dadaloğlu'dur (Ersin, 2020, s. 54). Eşkıyalık türküleri ise toplumda bilinen anlamı dışında bir izlenim ortaya koyar. Devellioğlu, eşkıyayı *dağ hırsızları, haydutlar* (2003, s. 238) olarak; TDK Türkçe Sözlük, *dağda, kırda yol kesen hırsızlar, haydutlar* (1988, s. 472) biçiminde tanımlar. Oysa türkülerde bu tanımların ötesinde, kimi zaman övücü ve bozuk düzene başkaldıran şeklinde bir tanımın yapıldığı görülür.

Efe ve eşkıya öykülerinin anlatımları, Türk anlatma geleneğinin bir uzantısı sayılır. Buralarda kullanılan yapılar, diğer anlatımlarla benzer nitelikler taşır. Değişen tek şey esas kahramanın nitelikleridir. Kahraman, diğer anlatmalarda olduğu gibi halkın dinî ve örfî değerleri başta olmak üzere, haklarına saygı duyan, halkının sözüne riayet eden ve adaletsizliğe başkaldıran bir nitelik kazanır. Toplumun değerleri ile özdeşleşen bu karakterleri, herhangi bir grubun sözcüsü ya da parçası olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu kişiler, sosyal, dinî ya da farklı bir mensubiyet olmaksızın her türlü

haksızlığın karşısında yer alır (Cangür, 2013, s. 37). İlk bakışta bireysel bir tercih olarak algılanan eşkıyalık, türkülerde zaman zaman bir isyanın ve zorbalığa karşı başkaldırının sembolü sayılır. Halkın nazarında zulme karşı bir itiraz olarak ifade bulan kimi eşkıyalar, bu yönüyle toplumda bir kurtuluş ümidi olarak görülür ve haklarında türküler yakılacak kadar sembolleştirilir (Kişin, 2019, 56). Eşkıyaların kahraman olarak nitelendirilmesine sebep olan konuların başında gelen toplumsal yozlaşma, zulümler, idarecilerin yanlışlıkları gibi konular, bazı uzmanlar tarafından ayrı bir tür olarak nitelendirilen yergi ve güldürücü türlerin oluşumunu da sağlamıştır. Bu türler, kahramanlık türküleri gibi yiğitçe bir üslup ile söylenir; halkın zekâsının mahsulü olarak zaman zaman mizah unsurları kullanılarak ortaya konur.

Lirik türküler içerisinde kahramanlık türküleri ile birlikte değerlendirilen ve en çok rastlanılan türkü konularından bir diğeri de askerlik türküleridir. Askerlik, Türk kültüründe geçmişten beri önemli bir vazife sayılır. Yerleşik hayata geçtikten sonra da bu önemin devam etmesi ve İslam dininin kabulü ile birlikte cihat, şahadet, gazilik gibi kavramların kutsiyeti ile daha büyük önem kazanmıştır. Türkülere de yansıyan bu önem ile birlikte askerlik ve askerlik ile ilgili pek çok kavram, türkülerde konu edilmiştir. Askerlik türkülerinde genelde birden çok duygu işlenerek lirik anlatım, kuvvetli hale getirilir.

Askere yolcu etme, askerin sılaya dönüşünün beklenmesi, askerlerin tezkereyi gözlemeleri, seferberlik türküleri, askere gidip gelmeyen yiğitler için söylenmiş türküler, askerlik türküleri çerçevesinde ele alınır (Melikoğlu, 2012). Ancak askerlik türkülerinde yalnızca askerlik konuları değil gurbet, ayrılık, ölüm gibi duygular da türkünün ana duygusunu oluşturur. Bu duyguların işlenmesi için askere çağrılmak, askere gitmek, bozguna uğramak, esirlik, zafer kazanmak gibi konuların askerlik türkülerinde yer aldığı görülür (Kılınçer, 2019, s. 47).

2.9.1.4 Tören ve Oyun Türküleri

Tören, *"bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi, merasim"* (TDK, 1988, s. 1489) olarak tanımlanır. Türküler de toplum için anlamlı olan olay ve olguları anıtlaştırmak için tertip edilen törenlerde birleştirici bir unsur olarak kullanılmıştır.

Söz konusu işlevlerine bakıldığında tören türkülerinin bir bakıma iş türküsü niteliği taşıdığı da söylenir (Boratav, 2019, s. 177). Tören türkülerinde nakaratlar etkiyi artırıcı şiir dışı bir unsur olarak kullanılır. Bu kullanım, yalnızca tekrar olarak kullanılmaz; bu yönüyle bir ritüel özelliği sunar (Altınkaynak, 2019, s. 126).

Dinî nitelik taşıyan törenlerde söylenen türkülerin pek çoğu tarikat, mezhep gibi dinsel topluluklar içinde yetişen kişiler tarafından yakılmış olsalar da birçoğu geniş ölçüde anonimleşerek folklor ürünleri arasına karışır. Böylece tören türküleri sınıfında değerlendirilen dinî muhtevalı türküler, dinsel törenler haricinde bahsedilen diğer kültürel törenlerde de icra edilerek bağlamları dışında kullanılabilir (Boratav, 2019, s. 177).

Tören türküleri, Doğan Kaya'ya göre ise daha geniş bir sınıflandırma ile gruplandırılırken düğün türküleri; *kına türküleri, başöğme türküleri, gelin alma türküleri, gelin karşılama türküleri, güvey türküleri, oyun türküleri* şeklinde alt başlıklara ayrılır. Bu tasnif aynı zamanda *ayin-i cem türküleri, sayacı türküleri* ve *oturak türküleri* şeklinde üç ayrı başlığı da ihtiva eder (2020, s. 875).

Hayatın önemli bir dönüm noktası olan evlilik töreni sırasında bu vesileyle bir araya gelen insanlar, çeşitli şekillerde eğlenirler. Bu eğlence sırasında her biri birinden farklı olsa da kültürel değerler ortaya konur. Bu değerlerin en önemlisinin türküler olduğu söylenebilir (Lale, 2019, s. 43). Düğünler, her toplumda birliktelik duygularının en coşkulu yaşandığı ve kültüre göre özgün eğlencelerin düzenlendiği bir mecra olmuştur. Türkler de kültürlerinin en güzel örneklerini çeşitli biçimlerde düğünlerinde göstermişlerdir. Bunlar içinde eğlencenin en büyük unsuru ise düğün türküleri olmuştur.

Düğün türküleri, evlilik âdetlerinin gerçekleştirilmesi sırasında düzenlenen gelenek ve törenlere eşlik eden türkülerdir. Düğün türküleri, kına yakma, gelin alma ve düğün törenleri sırasında icra edilen, gelinin ve annenin yaşayacakları ayrılık sebebiyle duydukları üzüntüyü, gelin ve damadın yeni hayatları için duydukları heyecan ve kavuşmalarının mutluluğunu, bunların yanı sıra düğün alayının coşku ve sevincini dile getirir (Ersin, 2020, s. 62). Düğünlerde başta gelen eğlence ve oyun tertipleri, genellikle bu işi meslek edinmiş mahalli sanatçılar tarafından sağlanır. Bu sanatçılar tarafından icra edilen düğün türküleri de kendi içinde *kına türküleri, baş örme / duvak türküleri, gelin alma türküleri, gelin karşılama türküleri, güvey türküleri ve oyun türküleri halay, bar, horon, zeybek* olmak üzere farklı şubelere ayrılır (Melikoğlu, 2012). Düğün türküleri icra

edilirken özellikle erkekler arasında *hey, hayda, hop, hoppa, yaşa, bre, behey, ula* gibi nidalar kullanılarak icralar zenginleştirilir (Altınkaynak, 2019, s. 127).

Dünyanın pek çok yerinde yaşayan Türkler, düğün türkülerini hâlâ yaşatmaktadırlar. Örneğin Kırım ve Romanya'da *çın* veya *şın* adı ile ayrı bir şekilde isimlendirilen düğün türküleri, *asıl şın* ve *koran* olmak üzere ikiye ayrılır. Şın türünde erkekler bir grup kıza karşı türküler söylemekte iken koran türünde kızların toplanarak türküler söylediği görülür (Elçin, 2019, s. 263).

Düğün öncesindeki düzenlenen kına gecesi ise gelinin baba evinden çıkımından bir gün önce kadınlar arasında yapılır. Modern manada kızın anne evine veda partisi olarak ifade edilen kına gecesi, uygulamalarıyla, yaptırımlarıyla ve üzerine yüklenmiş birçok geleneksel unsuruyla kültürel olarak önemli bir alanı teşkil eder. Kızın anne evinde geçirdiği son gecede yapılan bu tören, gelin kızın bekâr arkadaşlarıyla yapmış olduğu son eğlence ve birliktelik anlamını taşır. Bu gecede yakılan kına, geleneksel bir değer taşır. Anne evinden ayrılacak kızın üzüntüsü giderilmeye çalışılırken koca evinde nasıl davranması gerektiği ile ilgili bilgiler de verilir. Bu gecede düzenlenen eğlenceler sırasında söylenen kıvrak oyun türkülerinin yanında, gelinin eline kına yakarken söylenen türküler vardır. Bu türküler, gelini, anneyi ve orada bulunanları ağlatmak için icra edilen türkülerdir (Göde, 2010, s. 164). Kına gecelerinde söylenen her kına türküsünün kendine has bir icra ortamı, icra biçimi, yapısı, konusu ve ezgisi vardır. Bu özgün yanından dolayı her yörede kına türkülerine çeşitli isimler verilir. Kına türkülerinin bir ayrılık üzerine yakılmaları ve gelini ağlatmak amacı ile yanık bir ezgi ile söylenmelerinden dolayı bu türküleri ağıt alanı içerisinde değerlendirmek gerektiğini savunanlar da vardır (Yılmaz, 2010, s. 79, s. 81).

Türk kültüründe halk oyun ve müzikleri iç içedir (Doğan Kaya, 2020, s. 720). Halk oyunu, göze ve kulağa hoş gelecek şekilde düzenlenmiş, ölçülü ve dengeli hareket yoluyla estetik bir etki ve heyecan yaratan, çoğunlukla ses birimlerinden meydana gelen, halk müziğiyle desteklenmiş hareket ve müzik bütünleşmesidir. Halk oyunları, ait olduğu toplumun kültür değerlerini yansıtan bir olayı, bir sevinci, bir üzüntüyü ifade eden, kaynağı itibariyle din ve büyü ile ilgili olan, müzikli olarak tek kişi ya da topluluk halinde icra edilen ölçülü ve düzenli hareketlerdir (Bali, 2017, s. 81). Oyunlar, yörelerine göre değişik isimler alır. *Halay, bar, horon, zeybek, ellik* olarak bilinen oyunlar, bunlardan bazılarıdır (Uzunöz, 2019, s. 200).

Halk oyunları, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde farklılıklar göstermesine karşın ortak figür ve hareketlere sahiptir. Oyunlara eşlik eden çalgılar, oyunun müzik yapısına ve icra edilme tercihine göre değişiklik gösterir. Çalgılar, davul, tef, darbuka gibi vurmalı çalgılar, bağlama gibi telli çalgılar, zurna, ney, kaval, klarnet, sipsi, tulum gibi üflemeli çalgılar olmak üzere dört grupta incelenir (Erol, 2012, s. 10). Özellikle davul, şaman inanışlarından bu yana coşku vermek için çeşitli oyunlarda kullanılır (Artun, 2012). Çalgılarla birlikte icra edilen oyun türküleri, TRT repertuarında da genişçe tutar (Doğan Kaya, 2020, s. 721).

Oyun türküleri, geçmişte anlam bulan toplumsal ve dine dayalı birtakım inançların etkisi ile oluşan türkülerdir. Bunlara *temsilî oyun türküleri* ya da temsil özelliklerini yitirmişlerse doğrudan *oyun türküleri* denir. Oyunlarla birlikte söylenen türkülerde söz daha arkada, hareketi sağlayan ritm daha önde olarak icra edilir (Büyükyıldız, 2004, s. 120-121). Sözün arka planda kalmasının en önemli sebebi, söz içeriğinin oyun işlevine dair herhangi bir özellik göstermemesidir (Boratav, 2019, s. 178). Bir dans türküsünün sözlerinde ayrılık veya sevda duyguları görülebildiği gibi taşlama ya da güldürü anlamı taşıyan yönleri de ortaya çıkabilmektedir. Bu tip türkülerin temposu ile oyunlara eşlik edebildikleri için böyle bir değişim yaşadığı düşünülebilir (Boratav, 2019, s. 172).

2.9.1.5 İş Türküleri

İş türküleri, türkülerin oluşturulduğu dönemde önem verilen ve en çok uğraşılan meslekleri ve o meslekler hakkındaki meseleleri konu alan türkülerdir (Ersin, 2020, s. 61). Türküleri oluşturan somut unsurların başında gelen cezve, orak, kazma gibi gündelik hayatta kullanılan araçların ardından iş ve meslek terimleri gelir (İstanbullu, 2014, s. 7). Meslek türküleri kimi zaman mesleğin doğasından kaynaklanan biçimde türkülere konu olurken, kimi zaman da meslek sahibine ikinci ağızdan yazılan türküler biçiminde oluşturulur (Altunsaray, 2008, s. 48). Bu türkülerde işin kendisinden bahsedildiği düşünülmemelidir. Bir türkünün içeriği ne olursa olsun iş türküleri için bir malzeme olarak kullanılabileceği bilinmelidir (Uzunöz, 2019, s. 186).

Anadolu sözlü geleneğinde iş türküleri sınıfına sokulabilecek metinler az sayıdadır. Doğu Anadolu'da çift sürülürken söylenen *horovel*, gemicilerin söylediği *heyamola* isimli türler iş türkülerinin önemli örnekleridir. İş türküleri, Anadolu'da genellikle birlikte iş yapılırken söylenir (Boratav, 2019, s. 173). Bunun yaygın olma sebebinin iş türkülerinin toplu halde yapılan işlerde çalışmayı zevkli hale getirme konusundaki faydası olduğu

düşünülebilir. Bu türkülerin birlikte icra edilmesi ile çalışanların gayretini artırmanın amaçlandığı da söylenebilir (Uzunöz, 2019, s. 187). Örneğin İç Anadolu Bölgesi'nde söylenen *Burçak Tarlası* türküsü, tahıl üretimini konu eder. Sivas yöresinde söylenen *Ekin Biçme Havası* ise bölgenin tarımsal faaliyetlerini işaret eder. *Kirtim Kirt* türküsü, kilim ve halı dokunurken çıkan ritmik seslerin yerini bulduğu bir iş türküsü olarak öne çıkarak Kastamonu'nun dokumacılığını hatırlatır. Karadeniz balıkçılarının avlanmasını anlatan *Çekin Uşaklar* türküsü de balıkçılık faaliyetleri ile ilgili bir iş türküsüdür. Bu ve benzeri türküler, yörenin coğrafî özelliklerinden yola çıkılarak ekonomik faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunabildiğini de gösterir. Bunların dışında berberlik, boyacılık, gergef işleme, helvacı, bostancı, nalbant, muallim, arabacı, değirmenci, kahveci, peştamal dokumacısı, pamuk toplayıcısı gibi birçok meslek hakkında da tematik türküler bulunur. Bu şekilde yörelerin geçim kaynakları ve meslekleri hakkında çeşitli ipuçları verilmiş olur (Şahin, 2010, s. 70).

Boratav'ın görüşüne göre ise ninniler de bir bakıma iş türküleri sınıfında değerlendirilebilir. Çünkü annelerin, bebeklerini uyutmak için söyleyeceği ninniyi belli bir tempoya uydurarak söylemesi de ninnileri iş türküsü hüviyetine sokar (2019, s. 173).

2.9.1.6 Karşılıklı Türküler

Türk şiiri geleneği içinde çok eskilere dayanan karşılıklı şiir söyleme geleneği örneklerine en fazla halk hikâyelerinde rastlanılır (Doğan Kaya, 2020, s. 511). Bu geleneğin bir uzantısı olarak karşılıklı türküler de yer alır.

İki kişinin karşılıklı olarak söylediği türküler olarak bilinen karşılıklı türküler, genellikle basit konularda söylenir (Dilçin, 2019, s. 294). Bu türde iki aşığın birbirine seslendiği ve diyalog ile kurulan türküler çok sayıdadır. Karşılıklı türkülere farklı kaynaklarda *kesme türkü* de denilir (Doğan Kaya, 2020, s. 522).

Karşılıklı türkülerin bir çeşidi de bu bağlamda atma ya da atışma türküleri olarak bilinen türkülerdir. Bu türküler, düğün ve düğün ertesi törenlerinde, yayla eğlencelerinde, bayramlarda, şenliklerde, eğlencelerde, imecelerde ve uzun yolculuklarda icra edilir (Doğan Kaya, 2020, s. 511). Karşılıklı söylenen ağıt gibi türkülere de rastlanır. Kars yöresinde *bayatı* denilen bu türküler, iki ağıtçı kadının karşılıklı olarak ağıtlar yakması ile icra edilir. Ağıtçılar söyleşirken mevtanın en yakınları da bu yakarışa iştirak eder (Kutsi, 1990, s. 151).

Pek çok farklı türkü türünde görülen karşılıklı söyleyiş, gelin-kaynana arasında da icra edilir. Yine ailelerin farklı fertleri arasında da karşılıklı türküler söylenir. Baba-kız arasında ya da aile fertlerinden herhangi biri ile de karşılıklı türkülerin söylendiğine rastlanır. Ayrıca farklı yörelerde yaygın şekilde söylenen *dedim- dedi* şeklindeki türküler de karşılıklı söyleşilerin arasında yer alan bir başka tür olarak nitelendirilir (Altınkaynak, 2019, s.82).

2.9.1.7 Ölüm Türküleri (Ağıtlar)

Şamanist toplumdan beri var olagelen ağıt yakma kültürü, modern şehir kültürü ile birlikte azalmış olsa da hâlâ varlığını sürdürmektedir (Kılınçer, 2019, s. 42). Ağıt, pek çok toplumda ölüm acısı ile ortaya konan halk şarkıları ile benzerlik gösterse de bu türün İslamiyet öncesinde ölülerin ardından yuğ törenlerinde söylenen sagulardan ilhamla ortaya çıktığı düşünülebilir.

Ağıt, kelimesinin anlamının ağlama kelimesi ile aynı kökten geldiği ifade edilir (Güleç, 2017, s. 104). Farklı coğrafyalarda üretilen ağıtlar için Azerbaycan'da *ağı*, Türkmencede ağı ile birlikte *tavs, tavşa*, Kerkük'te *sazlamağ* gibi isimler verilir (Elçin, 2019, s. 290).

Ağıt, türkü olarak yer bulmadan önce kendine has geleneği olan bir türdür. Ağıtın tarihi seyri içinde türkü türü olarak sayılarak derlenmesinin, metinlerin sabitlenmesini sağladığı düşünülebilir. Bu sabitlemede ezginin varlığı, önemli rol oynar. Ağıtların konusu, öncelikli olarak ölüm olsa da ayrılıktan kaynaklanan acının anlatılması da ağıt kapsamında değerlendirilir. Düğünlerde söylenen kına türküleri, asker uğurlama törenlerinde söylenen türküler de ayrılık temalı olduğu için bunları ağıt olarak değerlendirmek mümkündür (Görkem, 2006, s. 153). Bu bağlamda halkın genel kabulünde ağıt kapsamında değerlendirilen türkülerin ekseriyetle ölümden kaynaklı acı ile geride kalanların söylediği kederli sözlerin bestelenmesi ile oluştuğu bilinse de farklı durumlarda ortaya çıkan ağıtların da mevcut olduğu da söylenebilir. *"Ağıtlar ölüm olayının dışında ayrılık hâllerinde de dile getirilmektedir. Bu ayrılık durumları üzerine ağıt yakılan en önemli icra ortamları kına, düğün ve gelin alma törenleridir"* (Uzunöz, 2019, s. 173). Kızların gelin olurken ardından söylenen ağıtlara, *gelin ağıtları* ya da *okşama* adı verilir (Güleç, 2017, s. 104). Bu türkülerde kader ve baht konusu ön planda tutulur ve lirizm doruklara ulaşır (Doğan Kaya, 2020, s. 523). Bunlardan başka, ölüm hadisesi gerçekleşmeden ölümcül bir hastalığı olduğunu öğrenen hastanın ya da o hastanın bir yakınının ölümün acısını hissederek yaktığı türküler de ağıt türü içinde

değerlendirildiği gibi (Lale, 2019, s. 37) toplumu derin bir hüzne boğan deprem, sel, yangın, toprak kayması, çığ gibi doğal felaketlerle ilgili yakılan bazı türküler de ağıt türü içinde sayılır (Eroğlu, 2014b, s. 37).

Ağıtlarda kullanılan kelimeler incelendiğinde, eski dönemlerde üretilen ağıtlarda Türkçe kelimelerin ağırlıkta olduğu gözlenir. Çünkü ağıt türündeki türküler acı ile söylenerek, en doğal kelimelerin hesapsızca kullanıldığı tür olarak öne çıkar.

Sade ve anlaşılır bir dilin kullanıldığı ağıt sözlerinde *ah, oy, aman, of, vah, kuzum, yavrum* gibi ünlem ve isimlendirmelere sık biçimde rastlanır (Albayrak, 2012b, s. 99).

Ağıt türkülerini seslendirme işinin Anadolu'nun pek çok yerinde *ağıt yakmak* şeklinde kavramsallaştığı görülür. Afyon dolaylarında ise bu ifade, *ağıt etmek* şeklinde kullanılır. Cenaze sahiplerini ağlatmak için ağıt söyleyen kimselere ise ağıtçı isminin konulduğu gözlenir. Ağıtçılar, yalnız taziye evlerinde değil gelin olan kızın evinde de ağıtlarını yakarlar (Koçak, 2004, s. 4). Ağıtçılar, genellikle kadınlardan oluştuğu için ağıtçı kadınlar olarak anılırlar. Bunlara ağıtçı kadın denildiği gibi *âşık bacı* da denir. Ağıtçı kadınlara taziye evine davetiye kabilinden siyah yün iple başörtüsü yahut peştamal gönderilir. Ağıtçı cenaze evine geldiğinde önüne mevtanın giysileri atılır. Ağıt yakmak için somut malzemeleri önünde bulunan ağıtçı da gelmeden evvel edindiği geniş malumatı kıyafetler üzerinden somutlaştırarak ağıtlarını söyler (Kutsi, 1990, s. 150). Ağıtçılar ağıtlarını icra ettikleri sırada söylemlerini hem kişileştirir hem de ağlama sesleri de çıkarır (Altınkaynak, 2019, s. 127). Ağıtçılar, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde *ağcı, bozlavcı, imadede, matemci, sağucu, sığıtçı, yığlagur, yuğçı* gibi farklı şekillerde adlandırılırlar. (Doğan Kaya, 2020, s. 45).

Ölüm temalı ağıt türküleri ile ilgili yapılan çalışmalarda inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme evrelerine ilişkin tepkiler gözlemlenir. Bu duygular, ağıt türünün temelini oluşturur (Bülbül, 2017, s. 199).

Ağıt türküleri, konularına göre şu şekilde gruplandırılır:

- *Doğrudan doğruya ölümü söz konusu eden ağıt-türküler*
- *Bir olaya bağlı olarak söylenen ağıt-türküler*
- *Halkın sevdiği, halk kahramanı kabul edilen kişiler üzerine yakılmış ağıt-türküler*
- *Bir isme bağlı olarak yakılmış ağıt-türküler*
- *Çocuk ve genç ölümlerini konu edinen türküler*
- *Dünyanın fani, ölümün gerçek olduğunu hatırlatarak öğüt veren ağıt-türküler*

● *Ayrılık ve ölümün karşılaştırıldığı türküler* (Albayrak, 2012b, s. 100-109).

Ağıtlar ölçü ve biçim bakımından incelendiğinde yedi, sekiz ve on birli hece ölçüleri ile çeşitli kafiye düzenleriyle ortaya çıkarlar. Kafiyesiz olarak söylendiği de görülen ağıtlar, koşma, mani, destan ve türkülerin nazım biçimleri ile söylenebilir (Güleç, 2017, s. 105).

2.9.1.8 Konularına göre diğer türküler (güldürücü türküler, doğa türküleri, yergi türküleri, hapishane türküleri, ayrılık türküleri, gurbet türküleri)

Konularına göre yukarıda ayrı ayrı ele alınan bu sınıflandırma ögelerinin dışında güldürücü türküler, doğa türküleri, yergi türküleri, hapishane türküleri, ayrılık türküleri ve gurbet türkülerinden de bahsetmek gereklidir:

Güldürücü türkülerin konusu, hayli geniştir. İnsan hayatında etkisi olan her şey, güldürücü türkülerin konusu olabilir. Bir insanın sakarlığı, yalanları ile nam salmış kişiler, hayvanlar, yöresel yemekler; günlük yaşamda sıradan göründüğü hâlde nükte yapılabilecek ayrıntılar, bu konulardan bazılarıdır. Güldürücü türküler, yalnızca belli bir konuda yazılmazlar. İnce nüktedanlıkları ile toplumdan farklı bir meziyete sahip olan ozanlar, mizah yolu ile topluma mesajlar verirler. Gelenek ve göreneklerdeki aksaklıklar, toplumsal ilişkilerdeki birtakım bozulmalar, bu türkülerde mizahın gücü ile işlenerek topluma sunulur (Karaca, 2019, s. 51, s. 52). Anonim nitelikteki güldürücü türkülerin sayısının az olduğu bilinir. Yaygın olarak bilinen türkülerin pek çoğunun Gevherî, Dertli, Ruhsatî ve Seyranî gibi âşıklara ait olduğu düşünülür (Melikoğlu, 2012).

Yaylalar, dağlar, ormanlar, dereler, pınarlar, geyikler, kuşlar, çiçekler gibi doğal güzelliklerin anlatıldığı türküler, doğa türkülerini oluşturur. Doğa türkülerinde doğada bulunan ve anlamlandırılan tüm varlıklar, canlı bir insan hüviyetine büründürülerek anlatılır (Dilçin, 2019, s. 291). Doğa türkülerinde ayrıca türkü yakıcıları tarafından doğadan etkilenerek tabiat güzelliklerinin anlatıldığı da görülür. Tabiat ile iç içe yaşayan Anadolu insanı, bu biçimde tabiatın hayatındaki yeri ve önemini anlatma imkânını bulur.

Yergi hakkında ise bir edebiyat terimi olarak, *"bir insanın ya da bir toplumun kötü ve çirkin yönlerini ortaya sererek onunla alay eden, ona saldıran yazı. Yunan ve Avrupa edebiyatında satir, divan edebiyatında hicviye, halk şiirimizde taşlama ve kargış denmektedir"* (Akalın, 1972, s. 216) şeklinde yapılan kısa tarif, yerginin tüm dünya edebiyatı için önemli bir tür olduğunu gösterir. Bir halk edebiyatı ürünü olan türkülerde

de yergi içerikli çok sayıda esere rastlanır. Bu içerikler, genellikle toplumun bildiği, tanıdığı şöhretli ve muteber insanlarla ilgili seçilmiştir.

Açgözlü, doymak bilmeyen, kul hakkına giren, din sömürüsü yapan kimseler; toplumdaki yozlaşmalar, yolsuzluklar, kamu idaresinde yapılan yanlışlar ve bunlara imza atan yöneticiler, insanların hayatını zorlaştıran gelenek ve görenekler, yergi türkülerinin konularını oluşturur (Karaca, 2019, s. 71).

Hapishane türküleri, hapishanede yaşanılan ortamın, çekilen sıkıntıların ya da hapse düşme nedenlerinin anlatıldığı türkülerdir (Lale, 2019, s. 41). Eşkıyalık ya da bir zalime karşı duruş yüzünden hapishaneye düşmüş olanlar da kahramanlık türkülerine konu edilmişlerdir. Hapishanede çekilen sıkıntılar ve haksızlığa karşı orada ortaya konan direniş de hapishane türkülerinde işlenmiştir.

Türkülerde tema olarak yaygın biçimde yer alan başka bir unsur da ayrılıktır. Ayrılık türküleri de temel olarak *ölüm ayrılıkları, aşk ayrılıkları, görev ayrılıkları, gurbet ayrılıkları, tarihi olaylardan kaynaklanan ayrılıklar* şeklinde sınıflandırılabilir (Abbasova ve Akkaynak 2017, s. 7852). Ayrılık türkülerinde ağırlıkla aşka dayalı ayrılıklar gözlenir. Gurbete dayalı ayrılık, iki sevgilinin arasında sorun olmamasına karşın sevenin ya da sevilenin gurbete çıkmak zorunda kalması nedeniyle oluşan bir ayrılık türüdür. Bazı türkülerde ise daha önce birbirleriyle görüşen iki sevgili daha sonra aralarının bozulması ile ayrı düşmüşlerdir. Ayrıca iki sevgilinin aile üyelerinin sevenlerin kavuşmasına engel oluşu da işlenir (Can, 2010, s. 35).

Anadolu insanı, kültüründe geniş yer tutan sosyal birlikteliklerinin son bulmasından kaynaklanan hüznü ya da bağlı olduğu bir iş veya nesneye duyduğu özlemi de türkülerinde işlemiştir. Klasik Türk edebiyatında yapılan çalışmalarda ayrılığın insanın dünyaya atılma macerası içinde düştüğü acı kapsamında kavramsallaştırıldığı görülür. Türk halk edebiyatında ise ayrılık, genellikle metaforik anlamından ziyade sözlükteki karşılığı ile kullanılmıştır. Türkülerde ayrılık, çeşitli sebeplerle uzak düşülen yâr, ana, sıla gibi en sevgili olanların acısı ile anlam bulur.

Gurbet türküleri içinde önemli bir sayıda gelin olarak gidilmesinden kaynaklı ayrılıklar yer alır. Türkülerde komşu bir köye gelin gidenlerin bile gurbete çıktığı varsayılır (Lale, 2019, s. 36). Hatta bazı türkülerde evlenerek baba evinden ayrılan genç kızın ağıt türüne yaklaşan feveranları barındıran isyanları görülür.

Bu bağlamda *"Evlilik temalı türkülerin çözümlenmesinde; kadının yitim karşısındaki çaresizliği, gaderim yok gurbet ele saldılar (Yüksek Yüksek Tepelere), A beyler alnım yazısı buyumuş (Altın Tas İçinde Kınam Karıldı) mısralarında; kadının bu süreçte duyduğu acı, Yüreğime ateş düştü yanarım, Eridi ya yüreğimin yağları (Altın Tas İçinde Kınam Karıldı) mısralarında; öfkesi ise annesine ettiği beddua Kız gelin gördükçe bağrı deline (Anam Kirmenini Alsın Eline) üzerinden ortaya konulmuştur. Evlilik ile yaşanan yitimin başrolünü kadın oluşturuyor olsa da kadının yakınlarının da yitimi ve dolayısıyla yas sürecini yaşadığı tespit edilmiştir. Gelin yaban ele gider/Anasını üzer gider (Kuşlar Sıra Sıra Gider) mısrası yaşanan yitimin tek taraflı olmadığını ortaya koyması açısından önemli bir örnektir. Kadının çevresinin (anne, baba gibi) yitim karşısında (örnekte görüldüğü üzere) acıya rağmen kabullenme tepkisini geliştirmesi ise kültür içinde evlilik ve aile kurumuna verilen değerle ilişkilidir"* (Bülbül, 2017, s. 201). Gurbette olan, sevdiğine ulaşmak ister. Bu isteğine ulaşmak için çeşitli zorluklardan geçen kişi, derdini, kederini, sevincini, yaktığı türkülere sığınarak ifade eder.

Türkülerde sılada kalanlar ile helalleşilerek gurbete çıkılır (Lale, 2019, s. 36). Bu durum, ayrılık düşüncesinin içinde yer alan kederin bir türlü kavuşamamaktan ya da kavuşmadan umudunu kesmekten kaynaklandığını düşündürür.

Gurbet türkülerinde gurbete çıkanın sevdiklerinden uzakta yaşamak zorunda kalırken içinde bulunduğu psikolojik durum ve hissettiği duygular dile getirilir. Ancak türkülerde yalnızca gurbete çıkanın değil sılada kalanların çektiği ıstıraplar da konu edilir. Sılada yol gözleyen sevilenler de turnalarla, bülbüllerle dertleşmeye; kanaviçe işlemeye, kilim dokumaya, oya yapmaya kendilerini vererek sevdiklerine olan özlemlerini somutlaştırırlar. Gurbette bulunana yazılan mektuplara alınamayan cevaplar, sıladakileri derin kederli ve olumsuz düşüncelere sevk eder (Uzunöz, 2019, s. 170).

2.9.2 Türküler Hakkındaki Diğer Sınıflandırmalar

Konularına ve yapılarına göre türkü sınıflandırılmaları yapılmadan çok önce halk arasında türkünün söz konusu işlevlerinden yola çıkılarak kökenine, yakıldığı coğrafyasına, türkü yakıcısının meslek ve meşguliyetine veya ezgisine göre yapılan sınıflandırılmalara rastlanmıştır.

Örnek vermek gerekirse çoban türkülerine *kayabaşı*, çok dokunaklı bir müzikle söylenenleri türkülere *ezgi*, Türklerin Varsak boyunun ürettiği türkülere *varsağı*, Türkmenler tarafından üretilen türkülerine *türkmâni*, aruzla yazılarak divan edebiyatı

ürünlerinden biri olarak sayılanlarına ise *şarkı* denir. Türkülerin bölgelerine ve söyleniş şekillerine göre *Urfa ağzı, Eğin ağzı, Adanalı* gibi isimlerle anıldığı da görülür (Akalın, 1972, s. 199). Batı Anadolu'da *zeybek*, Karadeniz'de *horon, yalı havası, kol havası*, Erzurum'da *bar, tatyan*, Teke yöresinde *Teke zortlatması*, Orta Anadolu'da *kaşık havası*, Güney ve Doğu Anadolu'da *halay*, Trakya'da *karşılama* denildiğinde de akla türkü gelir (Büyükyıldız, 2004, s. 117).

Sınıflandırılmak maksadıyla ele alındığında türkülerin kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi dış unsurlar bakımından ortak bir şekille karşılaşılmadığı görülür. Aynı şekilde türlerin belirlenmesinde bir ölçü olarak varsayılan konu ve ezgi birlikteliğinden de söz edilememektedir. Bu bakımdan türkülerin pek çok alt bileşenden oluştuğu söylenebilir (Oğuz, 2019, s. 18). Ezgisine göre türkü sınıflandırılması ise genellikle *kırık havalar* ve *uzun havalar* şeklinde yapılır. Ritmik ezgiler olarak da adlandırılan kırık havalar, genel olarak ritmi ve ölçüsü belirli şekilde eser boyunca icra edilen türkülerdir. Uzun havalar ise serbest ritmli ezgiler olarak bilinir ve dizilerindeki seyri belli bir kalıba dayansa da ölçü ve ritm bakımından serbesttir (Büyükyıldız, 2004, s. 129-130).

Dikkat çekici başka bir sınıflandırma ölçütü Özbek (2009) tarafından ortaya konmuştur. Özbek, yörenin türküleri ve yörede çalınıp okunan türküler olarak sınıflandırmanın yapılması gerektiğini belirtir. Bu düşüncenin yörelerde okunan türkülerin başka bir yöreden taşınarak geldikten belirli bir süre sonra sahiplenilerek o yörenin sanılması hatasına karşı ortaya konduğu düşünülebilir. Türküleri konularına göre derli toplu biçimde gruplandırmak için iki ana kola ayıran araştırmacılardan olan Albayrak (2012b, s. 98)'a göre ise türküleri konularına göre sınıflandırmadan önce olaya dayalı türküler ve duygu yönü ağır basan türküler olmak üzere iki kola ayırmak gerekir. Ancak bu denenen tasnifler de dâhil olmak üzere türkülerin konularına göre ayrılması hususunda bir mutabakata varmak mümkün olmamıştır.

Sınıflandırma konusunda ihtilafa sebep olan bir başka türkü şubesi ise *hikâyeli türkü*dür. *"…Türkü kısmının esas olduğu, bir ya da birden çok türküden oluşabilen, nesir bölümlerin türkünün özelliğine bağlı olarak uzayıp kısalabildiği, bu şekilde hikâye özelliğine yakınlaşıp uzaklaşabildiği ve türkünün bir anlamda açıklaması olma özelliği gösterdiği, sözlü edebiyat ürünü olarak tanımlanabilecek olan hikâyeli türkülerin adlandırılmasında henüz kaynaklar arasında birlik yoktur"* (Karakaş, 2011, s. 28). Hikâyeli türküler, türkü sınıfında değerlendirilmeyerek öykü ürünü sayılabilecekleri de söylenebilir. Bu halk verimlerinde genellikle başkaldırı, hüzün ve acı iç içe geçmiştir

(Bayrak, 1996, s.1). Literatürde türkülü hikâye olarak da anılan eserlerin ilk örneklerine cönkler ve macmualarda rastlanılır (Doğan Kaya, 2020, s. 453).

Bu bilgi ve düşüncelerden yola çıkılarak literatürdeki tüm belirsizlikler ve sınıflandırmalar göz önüne alınacak biçimde genişçe türkü tasnifi yapılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. En geniş sınıflandırma denemelerinden biri, Yakıcı (2013) tarafından şu şekilde yapılmıştır:

- Vezinleri bakımından türküler
  - Hece vezinli türküler
    - Üç heceli türküler
    - Dört heceli türküler
    - Beş heceli türküler
    - Altı heceli türküler
    - Yedi heceli türküler
    - Sekiz heceli türküler
    - Dokuz heceli türküler
    - On heceli türküler
    - On bir heceli türküler
    - On iki heceli türküler
    - On üç heceli türküler
    - On dört heceli türküler
    - On beş heceli türküler
    - On altı heceli türküler
  - Aruz vezinli türküler
- Yapıları bakımından türküler
  - Bentleri bir mısradan oluşan türküler
    - Bentleri bir, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
    - Bentleri bir, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
    - Bentleri bir, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
    - Bentleri bir, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
    - Bentleri bir, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
    - Bentleri bir, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler
  - Bentleri iki mısradan oluşan türküler
    - Bentleri iki mısradan oluşan bağlantısız türküler

▪ Bentleri iki, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri iki, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri iki, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri iki, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri iki, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri iki, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri iki, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler
o Bentleri üç mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları yedi mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları dokuz mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri üç, bağlantıları on mısradan oluşan türküler
o Bentleri dört mısradan oluşan türküler
▪ Mani dörtlüklerinden kurulu türküler
▪ Bentleri dört, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri dört, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri dört, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri dört, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri dört, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri dört, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri dört, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler
o Bentleri beş mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri beş mısradan oluşan bağlantısız türküler
▪ Bentleri beş, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler
o Bentleri altı mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri altı mısradan oluşan bağlantısız türküler
▪ Bentleri altı, bağlantısı üç mısradan oluşan türküler
▪ Bentleri altı, bağlantısı dört mısradan oluşan türküler

- Bentleri yedi mısradan oluşan türküler
- Bentleri sekiz mısradan oluşan türküler
- Konuları bakımından türküler
- Aşk/sevda konulu türküler
- Gurbet/ ayrılık, hasret konulu türküler
- Beşik / bebek/ çocuk türküleri/ ninniler
- Ölüm türküleri/ağıtlar
- Tören türküleri
- Düğün türküleri
- Kına türküleri
- Gelin alma/ karşılama/ kutlama türküleri
- Güvey türküleri
- Bayram türküleri
- Asker/ askerlik türküleri
- Hapishane türküleri
- Olay türküleri
- Tarihi olayları konu alan türküler
- Savaş türküleri
- Yiğitlik/ kahramanlık türküleri
- Eşkıya türküleri
- Sosyal olayları konu alan türküler
- Toplum ve aile içi olayları konu alan türküler
- Göç türküleri
- Hastalık türküleri
- Doğal çevreyle ilgili türküler
- Doğayı konu alan türküler
- Bitki ve çiçekleri konu alan türküler
- Hayvanları konu alan türküler
- Beslenme ve yiyecekleri konu alan türküler
- İş ve meslek hayatıyla ilgili türküler
- Övgü türküleri
- Yergi / alay / eleştiri türküleri
- Şikâyet türküleri

o Eğitici / öğretici türküler

o Arzu / istek türküleri

o Dini / tasavvufi nitelikli türküler

o Oyun türküleri

▪ Çocuk oyunlarındaki türküler

▪ Kadın oyunlarındaki türküler

▪ Erkek oyunlarındaki türküler

● Ezgilerine göre türküler

o Usûllü türküler (oyun havaları-kırık hava/ bar-horon-zeybek-dattiri- karşılama-oturak-şıkıltım, vs.)

o Usûlsüz türküler (uzun hava-bozlak-hoyrat-divan-kesik kerem-türkmani, vs.)

● Türkülerin icra ortamları

o Düğünler

▪ Nişan

▪ Çetnevir

▪ Nikâh

▪ Kına

▪ Zamak

▪ Düğün

▪ Gelin getirme

o Sosyal dayanışma amaçlı toplantılar

▪ Yârân/ Yâren

▪ Sıra geceleri

▪ Ferfene

▪ Barana

o Ekonomik/ kültürel/ tanıtım amaçlı toplantılar

▪ Panayırlar

▪ Festivaller/ şenlikler

▪ Anma toplantıları/ kutlamalar

o Eğlence amaçlı toplantılar/ mekânlar

▪ Gezmeler/ gezekler

● Kadınların gezmeleri

● Erkeklerin gezmeleri

- Elfene
- Kürsübaşı sohbetleri
- Kahvehaneler
- Hamamlar

o Günümüzün türkü icra ortamları: Türkü evi/ hane/ bar/ kafe

o İcra edildiği bölge/ il/ ilçe/ köylere göre türküler (Yakıcı, 2013, s. 197-320).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın özelliklerine uygun bir materyal ve yöntem seçmek, çalışmanın ilk basamağını oluşturur. *"Nitel araştırma niçin, nasıl ve ne şekilde gibi soyut sorulara cevap ararken nicel araştırma ne kadar, ne miktarda, ne kadar sık ve ne kadar yaygın gibi somut sorulara cevap arar"* (Baltacı, 2019, s. 382). Nitel araştırma yöntemlerinde derin bir kavrayışa ulaşma ve gerçeğin peşine düşme çabası vardır. İnsan, eşyayı; kelimeler, imajlar ve tasvirlerle nitelemeye çalışır (Karataş, 2015, 63, 14). Bu nitelemelerin ardındaki orijinal bilgi ve içeriklere ulaşılmasında nicel tekniklere göre daha avantajlı olduğu düşünülen nitel araştırma yöntemlerinin tercih edilmesinin gerektiği söylenebilir. Ayrıca insan ve toplum bilimleri, halkbilimi konuları ve insan ile kültürle ilgili hususların nicel değil nitel yöntemlerle incelenip değerlendirilmesinin isabetli olduğu ifade edilebilir.

Nitel araştırmalarda belli bir standarda uyularak veri analizi yapılmasında zorluklar olduğu için bu noktada araştırmacının daha fazla çaba sarf etmesi gerekir (Zehir Topkaya, 2016, s.116). Nitel araştırmaların en zorlu evrelerinden biri elde edilen verilerin analiz edilmesidir. Veri toplama yöntemlerinden doküman analizinin ağırlıkla kullanıldığı nitel araştırmalarda, incelenen dokümanlardaki gizil bilgiyi gün yüzüne çıkarmak için veri sepetinde toplanan benzer özeliklere sahip bilgiler kategorize edilerek ayrılır. Bu süreçte ortaya çıkan kategoriler isimlendirilerek temaya dayalı biçimde tanzim edilir (Özdemir, 2010, s. 339). Söz konusu bağlamda yazılı metnin sosyal ilişki biçimlerinin bir yansıması olduğu ön kabulünden hareketle metinler analiz edilmektedir. Araştırmacı, metne dayanarak sosyal olayları ve sosyal ilişki biçimlerini anlamlandırarak açıklamaya çalışır (Özdemir, 2010, s. 338).

Nitel araştırma yöntemleri kullanılan araştırmanın materyal ve yöntemi ile ortaya konan sınırlılıkları, şu şekilde ifade edilebilir: Araştırma, derlenen türkülerle sınırlıdır. Anadolu'da dilden dile söylenen ancak henüz derlenerek kayda geçirilmemiş türküler, çalışmanın kapsamı dışındadır. Araştırma, TRT Müzik Dairesi Yayınlarının üç cilt olarak yayımladığı Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi'nde yer alan anonim türküler ile sınırlıdır. Araştırma, türkülerde geçen yer adlarının doküman analizi yapılarak taranması ile sınırlıdır. Araştırmanın sayıltıları olarak ise kullanılan literatür tarama ve metin analiz tekniğinin çalışma konusuna uygun bir teknik olduğu, TRT repertuarındaki türkülerin çalışmanın materyali olması bakımından yeterli olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırmanın

sonucunda tespit edilen yerlerin türkülerin ulaştığı coğrafyaların büyük bir kısmını kapsaması açısından türkülerin kültürel değerleri taşıma ve aktarma özelliğini yansıttığı kanaati oluşmuştur.

3.1 Materyal

Bu araştırma kapsamında TRT repertuarında bulunan türküler incelemeye tabi tutulmuştur. Türkü derleme çalışmaları neticesinde sistemli bir şekilde oluşturulan ve literatürdeki en güvenilir türkü metinlerini içeren arşiv, TRT Türk halk müziği repertuarında bulunmaktadır. TRT Müzik Dairesi'nin repertuardan derlenen türkülerden seçtiği ve kitap haline getirdiği son çalışma olan *TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*'nin tamamı çalışmanın materyalini teşkil etmiştir. Söz konusu kaynak, TRT'nin dijital arşivinde ve çeşitli özel internet sitelerinde daha fazla sayıda türkü metni bulunmasına karşın Anadolu sahasındaki türkülerin yer aldığı en güvenilir kaynak olması sebebiyle tercih edilmiştir.

3.2 Yöntem

Araştırma sürecinde veri toplama yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiş olup analiz tekniği olarak tematik analiz, etnografi (kültür analizi), betimsel analiz ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizlerden ortaya çıkan veriler türkülerde geçtiği şekle sâdık kalınarak coğrafyalarına ve konularına göre ayrılmıştır. Bu bağlamda türkü metinlerinden hareketle tema (Türkülerde Yer Alan Ülke ve Şehirler) ve kategoriler ("Türkülerde Yer Alan Türkiye Dışındaki Ülke ve Şehirler", "Türkülerde Yer Alan Türkiye'deki Şehirler" ve "Türkülerde Yer Alan Ülke ve Şehirler Bağlamında Sosyal, Coğrafî ve Edebî Unsurlar") oluşturularak tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Ayrıca türkülerdeki yer isimlerinin, duyguların, sosyal ve coğrafi konuların geçtiği bölümler doğrudan alıntılanmak suretiyle betimsel analiz uygulanmıştır. Betimsel analiz sonrasında yapılan içerik analizi, sosyal olayların ve sosyal ilişki yapılarının anlaşılmasında dilin önemli bir analiz birimi olduğu düşüncesine dayandırılmıştır.

Araştırmada tematik analiz ile kodlanarak kategorilere ayrılan, betimsel analiz ile seçilip doğrudan alıntılanan veriler, içerik analizi, söylem çözümlemesi safhasında türkü metinlerinde saklı olan olgu, durum ve olayların ortaya çıkarılması amacıyla etraflıca

irdelenmiştir. Ayrıca türkülerde geçen yer adları ile ilişkili kavramların oluşumu, etnometodolojik analiz ile anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Bunun dışında, Türk halk edebiyatı kapsamında yapılmış olan türkü temalı tez, makale, kitap, tebliğ gibi tetkik eserlerden faydalanılmıştır. Türkülerde geçen bölge/ülke/şehir adları, tablolarda gösterilip sıralanarak türkülerde hangi yer adının daha çok kullanıldığı incelenmiştir. Bu sıralamanın sosyal olay ve olguların türkü oluşumundaki etkisini ortaya koyan önemli bir veri kaynağı oluşturduğu varsayılmıştır.

Araştırmada, bireysel olayların anlatıldığı ve toplumsal anlam içermeyen ya da yer adı olması dışında herhangi bir bağlam ifade etmeyen türkü metinleri, ana metindeki analizlere dâhil edilmemiştir. Ayrıca benzer analiz ortaya konulan türkü metinlerine de mükerrerlik oluşturmaması için yer verilmemiştir. Buna karşın metin analizine tabi tutulan türküler haricinde çalışma kapsamında tespit edilen tüm türküler, tablolar aracılığıyla araştırmada yer almıştır. Çalışmanın hacmi hesaba katılarak türkülerin sadece ilgili kısımları alıntılanmış; ilgili türkülerin tam metinlerine ulaşabilmek için matbû kaynak atıfları, açık biçimde verilmiştir.

Araştırmada ülke ve şehirlerin isimleri, günümüzdeki kullanımlarına göre yer almıştır. Türkülerin ortaya konulduğu dönemlerin net olarak tespit edilememesi, yer adlarının tarihsel süreçlerinin ve etimolojisinin çalışmanın konusu dışında olması bakımından ülke ve şehirlerin günümüz coğrafî sınırları temel alınarak araştırmaya dâhil edilmesi tercih edilmiştir.

Bu hususiyetlerin dışında çalışmada dağ, ova, yayla, köprü, kale gibi çeşitli coğrafî ve yapısal unsurlar, isimlendirildikleri meskûn mahaller ile aynı adı taşıdığı durumlarda ana metine dâhil edilerek analize tabi tutulmuştur. Veriler, ülke ve şehir isimlerinin alfabetik sıralanması ile ortaya konmuştur. Ülke ve şehir adları alfabetik olarak sıralanırken ilçeler ve diğer yer adları, ülke ve şehir başlıkları altında bütünlük içinde ele alınmıştır. Analizlerde ortaya çıkan şehir alt başlıkları, türküler içinden elde edilen verilere göre oluşturulmuştur. Bu sebeple bazı üçüncü dereceli başlıklarda çok sayıda şehir alt başlıkları oluşurken bazı ülke ve bölgelerde az sayıda alt başlık yer almıştır. Türkülerde geçen yer adlarının sıklığı belirtilirken yer adlarının toplam kaç defa geçtiği değil kaç adet türküde geçtiği incelenmiştir. Bunun sebebi, tek bir türküde aynı şehir ya da ülke adının çeşitli sebeplerle çok kez tekrarlanmasının anlamlı bir veri ortaya konulmasına engel teşkil edebileceğinin düşünülmesidir.

Çalışmanın bulgular ve tartışma bölümünde türkülerin içerik analizi ile incelenen kısımları alıntılanmıştır. Tematik analiz ile ortaya çıkarılan veriler, çalışmanın kolay incelenebilmesi için ikinci ve üçüncü dereceli başlıkların altında tablolar ile verilmiştir.

4. BULGULAR

4.1 Türkülerde Yer Alan Türkiye Dışındaki Ülke ve Şehirlerin Tematik Analizi

Bu bölümde türkülerde geçen Türkiye sınırları dışındaki ülke ve şehirler ele alınmıştır. Türkülerde geçen Türkiye dışındaki yer adlarının kullanıldığı bağlamlar analiz edilmiştir. Analiz yapılırken ülkeler ve ülkelerin sınırları içinde yer alan şehirler, alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca araştırmanın bulguları dışında kalan ve bağlam dışı olarak kullanılan ülke ve şehir isimleri de türkülerde yer alma sıklıklarına göre tablolarda sunulmuştur.

4.1.1 Afganistan

Türkülerde Afganistan ismi geçmemekle birlikte Afganistan sınırları içinde olan Belh şehri üç türküde birer kez yer alır. Bu kullanımlar ise *Balhı* ve *Balkı* şeklindedir.

Tablo 4. 1 Türkülerde Yer Alan Afganistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Afganistan	Adet
Belh	3

4.1.1.1 Belh

Saba Mülkün Verir Bade isimli türküde Belh şehri *Balhı* şeklinde geçer. Uzak diyarlara yayılan haberin sınırlarının genişliği, Buhara, Belh ve Horasan şehirleri anılarak ifade edilir. Sevgilinin saçının güzelliğinin ve kıymetinin vurgulanması maksadıyla söz konusu yerler zikredilir. Türküdeki örtülü anlama göre sevgilinin saçının haberi, Belh'e kadar ulaşmıştır:

"Buhari Balhi hığırmana,

Haber gitti Horasan'a

Düşüp pazarı tarhana

Senin İran Hoda zülfün yâr" (Anonim, 2006b, s. 660).

Kalksak Bu Yerlerden Hicret Eylesek adlı türkünün bir dörtlüğünde Belh (Balkı) şehri tasavvufî çağrışımlar eşliğinde zikredilir. Tasavvufi hisler içindeki âşık, erenlere bağlılığının bir göstergesi olarak yolunun Belh'e düştüğünü ifade eder:

"Ormandan çıkanı çekerler dara
N'olur pirim beni bu yerde ara

Önümüze çıktı Balkı Buhara

Benim yolum bir diyara düşüptü" (Anonim, 2006b, s. 508).

Nasıl Metheyleyim Sevdiğim Seni? türküsünde ise TRT repertuarına yanlış biçimi ile kaydedilen Belh şehri, *Delh* şeklinde geçer. Türküde sevdiğinin gözlerini pek çok şehre bedel olarak gören âşık, hayranlığını şöyle ifade eder:

"Kars'ı Ardahan'ı Erzurum Van'ı

Belh'i Buhara'yı değer gözlerin" (Anonim, 2006b, s. 611).

4.1.2 Avusturya

Nemçe kelimesi, günümüz Avusturya'sı için kullanılmıştır. Bölge, Osmanlı Devleti'nin Batı'da ulaştığı son nokta olarak bilinir.

Türkülerde Avusturya'nın Nemçe –söyleyiş farklılığı ile Nemse- biçiminde geçtiği, şehirlerinin ayrıca anılmadığı görülür. Bu türkülerden ikisinde savaş temaları kullanılırken birinde ülke adı bağlamsız olarak ifade edilir.

Tablo 4. 2 Türkülerde Yer Alan Avusturya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Avusturya	Adet
Nemçe	3

Nemçe'nin geçtiği türkülerde Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkeleri ile mücadele ettiği dönemlerden bahsedilir. *Küffar Sanur Hüccet Almış* adlı türküde Osmanlı askerinin gücü, Hazreti Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr'ın kudretine benzetilerek Nemçe Kalesi'nin bu gücün karşısında duramayacağı öne sürülür:

"Yağız atın dikelince yelesi

Başımızdan esti gaza nefesi

Bre sorun nerde Nemçe Kalesi

Dayanır mı zülfikare kellesi" (Anonim, 2006b, s. 573).

Aynı türküde, Nemçelilere savaş meydanında yaşatılan hezimetler hatırlatılarak meydan okunur:

"Bire sorun Nemçeyluyle Lehliye

Ne de çabuk unuttular Muhaç Zigetvarı

Temişvarı Uyvarı" (Anonim, 2006b, s. 573).

Kırımdan Gelirim adlı türküde ise Nemçelilere yenilgiden kaçamayacakları mesajı verilir. Arap atının ırksal üstünlüğü üzerinden yapılan anlatım şöyledir:

"Kırım'dan gelirim (gelirim) atım (da) araptır

(hey hey aman atım da araptır hey)

Gizlenme Nemçe'lu (Nemçe'lu) halin (de) haraptır

(hey halin de haraptır hey)

Gizlenme Nemçe'lu (Nemçe'lu) meydan (da) burdadır

(hey meydan da burdadır hey)" (Anonim, 2006b, s. 550).

4.1.3 Almanya

Türk devletlerinin Almanlar ile yüzlerce yıla dayanan sosyal ve siyasi ilişkileri olmuştur. Buna rağmen repertuarda Almanya'nın yer aldığı yalnızca tek bir türkü yer almıştır.

Tablo 4. 3 Türkülerde Yer Alan Almanya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Almanya	**Adet**
Almanya	1

Alman ve Türk hükümetlerinin anlaşmasına göre geçici bir çalışma dönemini içeren işçi göçü, zamanla süreklilik kazanan bir olgu haline gelmiştir. Genellikle geçici bir iş gücü olma niyetiyle Almanya'ya gidenlerin ailelerinin de zamanla bu göçe dâhil olduğu görülmüştür. Eş ve çocukların da katıldığı göç süreci, yalnızca ekonomik sonuçlar doğurmamıştır. Eğitim ve kültürel imkânların toplumlarca paylaşılması, başlarda planlanan geri dönüş niyetini ortadan kaldırmış veya ertelenen dönüş fikri, yeni sorunlara sebep olmuştur (Çelik, 2008, s. 106). Beklenenin aksine kalıcı bir yerleşime dönüşen Türk işçi göçü, ağıtlara, şarkılara, kurgu eserlere konu olmuş; kültür ürünü olarak kendisine yer bulmuştur. Almanya'nın yer aldığı *Şad Olup Gülmüyor Kalbi Yaslıdır* adlı türküde de gurbete çıkmak zorunda kalan bir Türk kızının Almanya'da çektiği sıla hasreti ve sıkıntıları dile getirilir:

"Şad olup gülmüyor kalbi yaslıdır

Karlı dağlar gibi başı pusludur

Ela gözler nemli kirpik ıslıdır

Düşmüş Almanya'ya yolu Zeyneb'in" (Anonim, 2002, s. 170).

4.1.4 Arabistan

Bölge, 1517'den 1803'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Türkülerde Arabistan ismi zikredilmemiş, yalnızca Medine şehri yer almıştır. Şehrin yer aldığı türkü metinleri, dinî ve yapısal unsurlar da içerir.

Tablo 4. 4 Türkülerde Yer Alan Arabistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Arabistan	Adet
Medine	3

4.1.4.1 Medine

Medine Daşına Bak adlı türküde Medine, taşı ile anılır. Taş kelimesi, türküde kafiye maksadıyla kullanılır. Âşığın gözündeki yaşın sebebi ise sevdiğine duyduğu aşktır:

"Medine daşına bak

Ağamın kaşına bak

Hepsi senin aşkından

Gözümün yaşına bak"(Anonim, 2006b, s. 588).

Söylenir Gezersin de Yaban Ellerde adlı türküde Medine, Ehl-i Beyt'e duyulan özlem eşliğinde Hazreti Fatma ile birlikte zikredilir. Türkü yakıcı, bu özlemini turnalardan haber sorarak gidermeye çalışır:

"Söylenir gezersin (de) yaban ellerde,

Bağdat diyarına (da) vardın mı durnam?

Medine şehrinde Fadime anayı efendim,

Makamı boyları (da) gördün mü durnam" (Anonim 2006b, s. 701)?

4.1.5 Azerbaycan

Azerbaycan, 1578'den 1604'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Azerbaycan, türkülerde hem ülke adıyla hem de ülkenin şehirleriyle çeşitli bağlamlarda yer alır.

Tablo 4. 5 Türkülerde Yer Alan Azerbaycan'a Ait Şehir/Yer Adları

Azerbaycan	Adet
Azerbaycan	5
Bakü	1
Karabağ	3
Kazaklı	1
Şirvan	1

Size Selam Getirmişem adlı türküde Azerbaycan, Hazar'ın kenarı, Köroğlu'nun sevdiği kız olan Nigâr'ın ve Dede Korkut'un diyarı olarak ifade edilir. Vugar kelimesi ile ise ülkenin en yüksek değerde olduğu vurgulanır:

"Gül Hazar'ın kenarından

Dede Korkut diyarından (hey)

Azerbeycan vugarından

Köroğlu'nun Nigâr'ından

Size selam getirmişem" (Anonim, 2006b, s. 698).

Azerbaycan'ın ülke adı ile zikredildiği türkülerin tamamında vatan sevgisi ve vatandaşlık onurunun yansıtıldığı görülür. Vatana derinden bağlılığın ifade edildiği *Azerbaycam Oğluyam* adlı türküde *vatanın evladı olmak*, kutsal sayılan vatan toprağı üzerinden anlamlandırılır:

"Üreyimle ganımla bu torpağa bağlıyan

Azerbeycan oğluyam ay" (Anonim, 2002, s. 181).

Men Bu Elin Gızıyam adlı türküde ise Azerbaycan anaya benzitilerek varlık vesilesi olarak ifade edilir:

"Men bu elin gızıyam

Anamdır Azerbaycan

Men onun sinesine

Süt emip zaman zaman

Böyüyüp boy atmışam

Saf suları ganımdır

Uca dağı vügarım

Toprağı dermanımdır" (Anonim 2006b, s. 591).

Evimize Gelin Gelir adlı türküde Azerbaycan güzelleri, parlak meşaleler gibi göz alıcı bir güzelliğe sahiptir:

"Bezeyip Şam'lar elini

Asda getir bey gelini

Azerbaycan gözelini

Nurlu çırağ adlandırmak" (Anonim, 2006a, s. 335).

Gezme Benden Aralı adlı türküde Azerbaycan güzellerinin ceylan gözlü olduğu ifade edilir:

"Gezme menden aralı

Etme könlüm yaralı

Gözlerine heyranım

Azerbaycan maralı" (Anonim, 2006a, s. 394).

4.1.5.1 Bakü

Al Şanım adlı türküde Bakü, üzümü ile konu edilir. Bu üzümler, inci ve yıldız gibi güzel, şeker gibi tatlıdır:

"Güneşin iğzeri Bakımın gövheri

Al şarap nebatım bağların şekeri

Meyveler ulduzu torpağın ülkeri

Gara gilem ağ gilem goşa gilem menim" (Anonim, 2006b, s. 460).

4.1.5.2 Karabağ

El Geçir Garabağ'dan adlı türküde Azerbaycan'ın Karabağ şehri, türkülerde görülen dağ aşma motifine uygun olarak aşılacak zorlu bir yer olarak kullanılır:

"El (ey) geçir ay balam Garabağ'dan

Gâh bu dağdan gâh o dağdan

Felek vay vay elacım

Felek vay vay yazıg olmuşam" (Anonim, 2002, s. 71).

Gezme Benden Aralı adlı türküde sevgili, *Karabağ maralı* ifadesiyle övülür:

"Gedek gırh gız yaylağına

Maral çühür oylağına

Enek isay oylağına

Garabağ'ın maralı" (Anonim, 2006a, s. 394).

Karabağ'da Talan Var adlı türküde Karabağ'da gerçekleşen bir olay, özlemin anlatıldığı bir maninin kafiyesi için kullanılır:

"Garabağ'da talan var

Meni derde salan var

Çek bayraktar bayrağı

Gözü yolda galan var" (Anonim, 2002, s. 82).

4.1.5.3 Kazaklı

Koçak Nebi adlı türküde, esir düşen Nebi isimli delikanlıya âşık olan genç kızın sevdiğine kavuşamadığı için çektiği ıstırap dillendirilir:

"Nebi'm gelir Gazaklının elinde

Aynalı tüfeği gama belinde

Neler çektim bu saldatın elinde" (Anonim, 2002, s. 143).

4.1.6 Bosna Hersek

Bosna, 1463'ten 1878'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Türkü geleneği kuvvetli bir ülke olmasına karşın Bosna, tek bir türküde yer alırken Bosna'nın şehirleri yer bulmamıştır.

Tablo 4. 6 Türkülerde Yer Alan Bosna'ya Ait Şehir/Yer Adları

Bosna	Adet
Bosna	1

Türkülerin yayılmasında, askerlik, gurbete çıkma, göç, hapishaneye düşme, ticarî ilişkiler ve âşıklık geleneği gibi birçok etken sıralanmıştır. Saraybosna'daki yazmalarda tespit edilen türkülerin oraya taşınması sürecinde ise bilinen türkü yayılım vesilelerinden başka bir katkı da fetihler tarafından ortaya konmuştur. Fetihlere bağlı olarak Balkanlara ve

Saraybosna'ya göç ettirilen Osmanlı vatandaşları, yerleştikleri bölgeleri yurt edinip benimsemelerinin ve belli bir zaman diliminde de bölgeyi terk etmek zorunda kalmalarının ıstırabını türkülere taşımıştır (Bekki, 2010, s.79). Bu zorlukların yaşandığı dönemlerde dönüşü olup olmadığı bilinmeyen Bosna'ya askerlik görevini yapmak için gitme emri alan yeni evli bir delikanlının endişesi türküye şöyle yansır:

"Bosna'dan bize haber geldi

Geldi de sol böğrümü deldi

Bugün bize asker dendi" (Anonim, 2002, s. 45).

Aynı türküde işlerinin kolaylaşması için dilekte bulunan askerin temennileri de yer bulur:

"Kalk gidelim Bosna üstüne hey

Ah açılsın Bosna'nın gülleri hey

Çek gidelim Bosna üstüne hey

Ah açılsın Bosna'nın yolları hey" (Anonim, 2002, s. 45).

4.1.7 Bulgaristan

Bulgaristan, 1363'ten 1878'e kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Balkan coğrafyalarının ülke ve şehir adı olarak geçtiği türkülerin önemli kısmında olduğu gibi Bulgaristan ve şehirlerinin anıldığı çoğu türküde de göç ve gurbette hayata tutunmanın zorlukları ifade bulur.

Tablo 4. 7 Türkülerde Yer Alan Bulgaristan'a Ait Şehir/Yer Adları

Bulgaristan	**Adet**
Bulgar Dağı	1
Burgaz	2
Güngördü	1
Harmanlı	1
İslimye	3
Kırcaali	1
Koşukavak	1
Lofçalı	2
Pirin	1
Radalya	1
Sofya	1
Şumnu	1

4.1.7.1 Burgaz

Burgaz, at ile şehre varılması ve yollarının ufacık, tefecik oluşu ile kafiye maksadıyla kullanılır:

"Atım olsa binsem gitsem Burgaz'a

Hiç başımıza gelmemişti bu kaza

Küçücükten meyil verdim o kıza" (Anonim, 2006a, s. 72).

"Şu Burgaz'ın ufacık tefecik de yolları

Yaktı ya beni Hilmiye Hanım'ın kolları" (Anonim, 2006b, s. 720).

4.1.7.2 Güngördü

Pek çok akarsuyun bulunduğu Balkanlardaki su kaynakları, türkülerde çeşitli şekillerde zikredilir. Güngördü yöresi de yöre ile aynı adı taşıyan dere ile birlikte anılır:

"Şu derenin ayazı

Yumurtanın beyazı

Güngördü deresinde

Geçirelim bu yazı" (Anonim, 2006a, s. 267).

4.1.7.3 Harmanlı

Beş Martin Çaybaşında Patladı isimli türküde de harp sırasında yaşanan bir olayın aktarılması sırasında Harmanlı yöresi tipi ve boranı ile anılır:

"Harmanlı'yı (aman) tipi boran bürüdü (aman)

Üstem Çavuş (aman) yüz atlıyla (da) yürüdü (aman)

Anaların (aman) kara bağrı eridi (aman)" (Anonim, 2006a, s.139).

4.1.7.4 İslimye

İslimye, beğenilen bir yer olduğu izlenimi veren ifadelerle yer bulur:

"Gider oldum padişahım (aman aman) ben İslimye şehrine

Çokca çokça selam olsun (aman aman) hem suyuna halkına" (Anonim, 2006a, s. 400).

Ayrıca kırsalda yaşayan insanlar için bir ticaret merkezi olarak algılanır:

"Ben İslimye'ye varmayayım mı,

Ayşe'me kolan almayayım mı,

İnce beline sarmayayım mı?

Ben İslimye'ye varmayayım mı,

Ayşe'me gerdan almayayım mı,

Boynuna gerdan takmamayım mı?

Ben İslimye'ye varmayayım mı,

Ayşe'me küpe almayayım mı,

Kulağına küpe takmamayım mı" (Anonim, 2006a, s.137)?

Şehir, söğüt ağacı ile birlikte kullanılır. Bu kullanımın kafiyenin alt mısra ile uyumlu olması için tercih edildiği düşünülebilir:

"Ne hoş olur (aman) İslimye'nin söğüdü

Benim yârim naz içinde böyüdü (gel gel aman)

Yoktur kimsem (aman) versin bana öğüdü

İnan olmaz şu güzelin sözüne (gel gel aman)" (Anonim, 2006b, s.683).

İslimye, güzeli ile zikredilir. İslimye'nin güzeli, kafeste kumruya benzer, yüz bin altına değer. Başka bir diyarda böyle bir güzel bulunmaz:

"Öyle bir güzeli vardır (aman aman) değer yüz bin altına

Kafeste kumruya benzer (aman aman) güzeli İslimye'nin

Hiç var mıdır bir diyarda (aman aman) güzeli İslimye'nin" (Anonim, 2006a, s. 400).

4.1.7.5 Kırcaali

Kırcaali'de yaşanan savaş ve askerlerin verdiği mücadele yer bulur. Şehitlerin annesine evladının kara haberinin nasıl verileceği konusunda hissedilen derin keder ifade edilir:

"Kırcali'yle Arda Boylarına

Kimler gidecek (Yusuf'm)

Garip Yusuf'un annesine

Kim haber verecek

(Zavallı Feride'nin annesine kim haber verecek)" (Anonim, 2006b, s. 549)?

4.1.7.6 Koşukavak

Koşukavak, çam ağacı ile birlikte anılır. Bu kullanımın türküdeki kafiye örgüsüne katkıda bulunmak için tercih edildiği düşünülebilir:

"Koşukavak çamları

Fadime'm giymiş alları

Kıvırarak oturuyor

Coşturur adamları" (Anonim, 2006b, s. 559).

4.1.7.7 Lofça

Lofça, pınarları ve kuyuları ile yer alır. Bu kullanımın da kafiye örgüsüne katkıda bulunmak için kurgulandığı düşünülebilir. Ayrıca Lofça'da sevdiği olan bir delikanlı, sevgisini Lofça şehrinin çeşitli özellikleri ile özdeşleştirerek anlatır:

"Lofça'nın altında pınar (aman aman)

Lofçalım pınardan döner

Lofça'nın altında kuyu (aman aman)

Lofçalımın da kibar huyu" (Anonim, 2006b, s. 577).

Lofçalı'da yaşanan bir baskın olayı ve Ali isimli kişinin öldürülmesi ile birlikte türkü yakıcısının evinin de Lofçalı'da olduğu ifade edilir:

"Lofçalıyı bastılar

Çalıya da mavzer astılar

Al'Efenin ülüsünü İzzet'im

Bir kamaya astılar

Lofçalının alt yanında

İnden aman evim var

Alıverin tabancamı (İzzet'm)

Senden başka kimim var" (Anonim, 2006a, s. 139)?

4.1.7.8 Pirin

Pirin, her mevsiminin bahardan farksız olduğu ifade edilerek ılımanlığı ile yer alır:

"Pirin'de her mevsim farksız bahardan

Düşmanları kovar biz bu diyârdan" (Anonim, 2006b, s. 655).

Şehrin evleri ve dar köprüsü zikredilir. Kafiye kurgusu gereği evler, çöpten samandan; köprü ise dar şeklinde tasvir edilir:

"Pirin'in köprüsü dardır geçilmez

Soğuktur suları bir tas içilmez

Pirin'in evleri çöpten samandan

Korkumuz yoktur bizim düşmandan" (Anonim, 2006b, s. 655).

4.1.7.9 Radalya

Radalya, yetmiş basamaklı olduğu ifade edilen minaresi ile geçer:

"Radalya minaresi Ayşe'm yetmiş basamak

Amman aman Ayşe'm yetmiş basamak" (Anonim, 2006b, s. 659).

Şehir, türküde kafiye oluşturmak için önünde güneşin yayıldığı ve kandillerin yandığı zikredilerek anılır:

"Radalya'nın önünde Ayşe'm güneş yayılır

Amman aman Ayşe'm güneş yayılır

Ayşe'yi gördükçe anneciği da düşer bayılır

Amman aman Ayşe'm düşer bayılır

Radalya'nın önünde Ayşe'm kandiller yanar

Amman aman Ayşe'm kandiller yanar

Kandilin şevkiyşe Ayşe'm bekârlar oynar

Amman aman Ayşe'm bekârlar oynar" (Anonim, 2006b, s. 659).

4.1.7.10 Şumnu

Şumnu, taşları ve deresi ile herhangi bir bağlam içermeyecek biçimde anılır:

O Şumnu'nun taşlarını (Saniye'm aman) koyun mu sandın,

Delikanlı aldatmayı (Saniye'm aman) oyun mu sandın?

O Şumnu'nun taşlarını (Saniye'm aman) atlayamadım,

Kelebek fistanını (Saniye'm aman) toplayamadım.

O Şumnu'nun deresini (Saniye'm aman) gicemi geçtin,

Üç beş okka şarabı da (Saniye'm aman) birden mi içtin" (Anonim, 2006b, s. 621)?

4.1.8 Cezayir

Cezayir, 1517'den 1830'a kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Cezayir, genellikle askerî unsurlarla ilişkili olarak anılır.

Tablo 4. 8 Türkülerde Yer Alan Cezayir'e Ait Şehir/Yer Adları

Cezayir	Adet
Cezayir	5

Cezayir sokaklarını görme imkânı bulanların bölgedeki mermer döşemelere dikkat kesildikleri anlaşılır. Günün şartları göz önüne alındığında mermer döşemelerinin gelişmişlik göstergesi olarak sayıldığı düşünülebilir:

"Sokakları mermer taşlı

Güzelleri hilal kaşlı Cezayir" (Anonim, 2006a, s. 202).

Bir türküde Cezayir evlerinin yüksek yapılar olduğu dile getirilir:

"Cezayir'in yüksek olur evleri,

İçindedir ağaları beyleri (Sultan Cezayir)" (Anonim, 2006a, s. 203).

Cezayir'de kullanılan dilin bölgenin Türk hâkimiyetinde kaldığı dönemlerde de Arapça olarak devam ettiği ifade edilir:

"Türkçe de bilmez Arapçadır dilleri" (Anonim, 2006a, s. 203).

Ülkenin güzellerinin tasvir edildiği türküde kadınların kaşlarının hilâl şeklinde olduğu ifade edilirken Cezayir de sultan olarak nitelenir:

"Güzelleri hilal kaşlı

Hep bakışırlar bize karşı

Sultan Cezayir vay aman aman" (Anonim, 2006a, s. 203).

Uzun dönemler Türk devletlerinin hâkimiyetinde bulunan Cezayir, askerlerin çeşitli yörelerden gelerek vazifelerini yaptıkları bir yerdir. Dönemin şartlarında Anadolu topraklarından bölgeye ulaşmanın zorluğu göz önüne alındığında çekilen hasretin şiddeti anlaşılabilir. Yaşanan bu duygu durumundan hareketle zaman zaman umudunu yitiren dertlilerin feveranı, türkülere yansır:

"Cezayir'dir goç yiğidin vatanı (yar yar ey)

Aramazlar gurbet ilde yiteni (yar yar of yiteni yârim of)

Gurbet şehrin (yar yar yar yar) dikeni (of)

Ağla annem ayrılığın günüdür (yar ey ey yar ey)" (Anonim, 2006a, s. 202).

Türklerin son derece önem verdiği cihat anlayışı, Cezayir'in geçtiği türküde de kendini gösterir. Hem kara hem de deniz mücadelelerinin yaşandığı Cezayir'in Türk hâkimiyetine girişi, bir türküde şöyle yer alır:

"Murat Reis geldi gülbang çektirdi

Din-i İslam sancağın diktiği vaktin

Padişah uğruna niyet eyledi

Çıkıp Cezayir'den gittiği vaktin" (Anonim, 2002, s. 139).

Cezayir'in Anadolu'ya uzaklığı, ayrılık sonrasında oluşan sıla hasretini Türk insanına en şiddetli biçimde hissettiren özellik olarak göze çarpar. Zor günler yaşayan ve kocasını özleyen türkü yakıcısı, geleceğinden yana taşıdığı umutsuzluğu ortaya koyar:

"*Aman beyler (aman) çözün benim kolumu*

Ben bilirim (aman) Cezayir'in yolunu (canım)

Cezayir'in kara gördüm düşünü (amman amman)

Tutamadım gözlerimin (aman da) yaşını (canım)

Güz ayları aldırdım ben eşimi (aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 71).

4.1.9 Çin

Milattan öncelere kadar uzanan dönemlerde Türklerle uzun süreli mücadeleleri olan Çin, iki türküde geçer. Söz konusu türkülerin birinde Çin'in yanı sıra Çin'in bir bölgesi için kullanılan *Maçin* geçer.

Tablo 4. 9 Türkülerde Yer Alan Çin'e Ait Şehir/Yer Adları

Çin	Adet
Çin	2

Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lugat'it-Türk adlı eserinde *tawgaç* adlı bir maddeyi açıklarken tawgaçın Maçin denilen yer olduğunu açıklar. Bu maddede Çin'in doğusunda olan yer ile ilgili tawgaç denildiği aktarılır (İnayet, 2007, s. 1174). Toplam on dokuz bölümden meydana gelen *Tarih-i Çin Maçin* adlı müellifi belli olmayan eserde söz konusu bölgenin coğrafyası hakkında veriler ortaya konur (Zeylan, 2019, s. 12).

Çin, sevgilinin saçının ve gözünün konu edildiği türkülerde zikredilir. Kelime anlamı itibarıyla aynı zamanda kıvrım anlamına gelir. Çin'in *Hıta/Hata/Hoten* bölgesi, misk ceylanlarının yaşadığı bir bölgedir. Sevgilinin saçları, kıvrımlarının ve kokusunun güzelliği, Çin mülkünü/Hıta'yı yıkacak güçtedir:

"Saba mülkün verir bade

Dağıttıkça sabada zülfün

Yıkar Çin mülkünü de ahir

Harap eyler hata zülfün yâr" (Anonim, 2006b, s. 660).

Sevgilinin gözlerinin tesiri ile Çin ve Maçin, hüküm altına alınmıştır. Bu gözler, daha başka ülke ve memleketleri de zapt etmeyi bekler:

"Çin-ü Maçini hatem etmiş hep (aman ah ah)

(ah ah) Gözlüyor Mülk-i Acem'de İsfahan'ı gözlerin" (Anonim, 2002, s. 8).

4.1.10 Ermenistan

Ermenistan, 1553'ten 1736'ya kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Günümüz Ermenistan sınırları içinde bulunan Erivan ve Gümrü şehirleri türkülerde yer bulurken Ermenistan, kelime olarak geçmez.

Tablo 4. 10 Türkülerde Yer Alan Ermenistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Ermenistan	Adet
Erivan	2
Gümrü	1

4.1.10.1 Erivan

Ermenistan'ın başkenti olan Erivan, bir aşığın acılarını dile getirdiği türküde Osmanlı vilayeti olarak anıldığı *Revan* şeklinde geçer:

"Yolum Revan'a doğri beni beni

Havar zalım yar

(oğul)

Kes başım kanım aksın

(vallah)

Gadir bilene doğri beni beni

Havar zalım yar" (Anonim, 2002, s. 89).

Âşık, *Gündüzün Sevdiğim Seyrana Çıkmış* türküsünde sevdiğinin denginin Gürcü yurdunda ve Erivan'da bulunmadığını ifade eder:

"Menendin bulunmaz Gürcü Revan'da" (Anonim, 2002, s. 100).

4.1.10.2 Gümrü

Gümrü ise askerlerin bir seferi münasebetiyle dile getirilir:

"Kars'ın kalesinde Yahni çölünde

Asker ilerliyor Gümrü yolunda" (Anonim, 2006b, s. 518).

4.1.11 Etiyopya

Etiyopya, 1874'ten 1882'ye kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Etiyopya olarak bilinen ülke, tarihte Habeşistan olarak anılır.

Tablo 4. 11 Türkülerde Yer Alan Etiyopya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Etiyopya	Adet
Habeşistan	1

Habeşistan, çok sayıda askerin verdiği mücadeleler sonucunda yitirilmesiyle Anadolu insanının belleğinde derin izler bırakmıştır. Ülkenin yer aldığı türküde ise âşık, sevdiğinin güzelliği ile tarumar ettiği yerleri dile getirir. Savaş sahnelerini çağrıştıran biçimde ortaya konan ifadelerde birtakım kusurların olduğu düşünülür. *Habeş de kesti çok sevar* şeklinde geçen mısrada doğru kullanımın *Habeş'te* olduğu değerlendirilebilir. Türkü altında verilen bilgilerde *Sam* olarak geçen ismin Hz. Adem'in oğlu olduğu söylenir. Bu bilgi, Sam'ın Hz. Nuh'un oğlu olduğu ve bölgede yer alan halkların atası sayıldığı şeklinde ifade edilmelidir.

Anadolu'da ordunun başı olarak sevdiği için mücadele etmek isteyen âşık, bölgenin tüm halklarının atası olarak sembolleştirilen Sam'ın toz toprak içinde kaldığını, Habeşistan'da çok süvariyi yok ettiğini ifade eder. Böyle bir mücadeleye girmek isteyen âşık, sevdiğinin karşısına çıkmayı bekler:

"Olalım Rum'e serasker

Çekildi Sam'a hak yeksar

Habeş de kesti çok sevar

O mehdimacara zülfün var" (Anonim, 2006b, s. 660).

4.1.12 Filistin

Filistin, 1516'dan 1917'ye kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Filistin, Kenan, Kenan ili/ Kenan eli şeklinde geçer.

Tablo 4. 12 Türkülerde Yer Alan Filistin'e Ait Şehir/Yer Adları

Filistin	Adet
Kenan Eli	3

Kenan yöresinin geçtiği bir türküde Türk insanı için bir mite dönüşen Köroğlu konu edilir.

Halk hikâyelerinde çok yönlü bir kahraman olarak anılan Köroğlu, derviş, tabip, bezirgân gibi kılıklara girerek çeşitli üstün güçler sergiler (Bakırcı, 2010, s. 877). Türkülerde de Köroğlu, farklı birçok yöredeki anlatılara konu edilir. Bu kez Köroğlu'nun taraftarıyla birlikte mücadeleye hazır bir biçimde Kenan elinden geldiği dile getirilir:

"Köroğlu geliyor (şahım) Kenan elinden

Kalkanı elinde (şahım) kılıç belinde

Nice koç yiğitler (şahım) sağı solunda

Sahradan geliyor (şahım) koç sedaları" (Anonim, 2006a, s. 28).

Yakup peygamber, oğlu Yûsuf'un kaybolmasının ardından yıllarca gözyaşı dökmüştür. Döktüğü gözyaşı ve çektiği sıkıntılar sonucu gözlerini kaybeden Yakup peygamberin, evladının hasreti ile bu hâl üzere kalmasından sonra Yusuf, kardeşleriyle karşılaşmış ve kendisine yapılan tüm kötülükleri affetmiştir. Gözleri görmeyen Hz. Yakup peygambere oğlunun gömleğinin gönderilmesi sonucunda gömleği yüzüne süren acılı babanın gözleri açılmıştır (Yüksel, 2018, s. 73). Bu kıssa, Türk insanını derinden etkilemiş ve müstakil olarak telmihler yolu ile türkülerde işlenmiştir. Yakup peygamberin yaşadığı Kenan ilinde oğlu Yusuf'u kaybetmesi sonucu içine düştüğü keder, onun dilinden bir türküde şöyle dile getirilir:

"Ben bir Yakub idim kendi halımda

Mevlamın kelamı vardı dilimde

Yusuf'u kaybettim Kenan ilinde" (Anonim, 2006a, s. 127).

Diğer bir türküde Yakup peygamberin ayrılıktan dolayı hissettiği hazin duygular, türkü yakıcısının kendi hasreti ile özdeşleştirilir:

"Kenan ellerinde Yakup Peygamber (of)

Ayrılık derdinin dermanı nedir (dost)" (Anonim, 2002, s. 16)?

4.1.13 Gürcistan

Gürcistan, 1480'den 1829'a kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Gürcistan'ın geçtiği türkülerde ülke adının yanı sıra Batum ve başkent Tiflis de yer alır.

Tablo 4. 13 Türkülerde Yer Alan Gürcistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Gürcistan	Adet
Gürcistan	2
Batum	1
Tiflis	1

Gürcistan dolaylarına sefere çıkmakta olan bir askerin çevresine yaptığı yiğitçe çağrı, şöyle ifade edilir:

"Gürcistan'a seferim var

Benimle gidenler gelsin

İstemem kötüler gelmesin meydana

Candan serden geçenler gelsin" (Anonim, 2002, s. 101).

4.1.13.1 Batum

Batum, kafiye örgüsü ve ölçüsü bakımından mani türüne ait özellikler gösteren türküde, bataklığı ile anılır:

"Ben giderim Batum'a

Batum'un batağına

Bahçemizden içeri

Al beni yatağına" (Anonim, 2006a, s. 130).

4.1.13.2 Tiflis

Bir türküde Tiflis'in coğrafî ve beşerî durumu hakkında birtakım bilgiler verilir. Söz konusu ifadelerde Tiflis'in dağlarındaki ağaç türü, şehir eşrafının durumu, hane sayısı ve nüfus bilgisinin yanı sıra ticareti de yer alır:

"Tiflis'in etrafı dağdır meşedir,

İçinde oturanlar beydir paşadır.

Sekiz bin hane on dört bin köşedir,

Çarşısı pazarı yolu Tiflis'in" (Anonim, 2002, s. 179).

Gürcistan'dan kumaş alarak kervanı ile yöreleri geçip ticaret yapan bir kişinin ağzından söylenen türküde kumaş çeşitlerini övünerek anlatan kişi, Tiflis şehri ile yapılan ticaret hakkında fikir verir:

"Üçyüz altmış yüküm birden tutulur (aman tutulur hele tutulur)

Kervanım şehirden kalkıp yollanır (of ah yollanır)

Kumaşın tezgâhta iken peylenir (aman hele peylenir)

Gürcistan'dan gelir alı yeşili (Tiflis'in of Tiflis'in)" (Anonim, 2002, s. 179).

4.1.14 Hindistan

Hindistan, uzaklığı mübalağalı olarak ifade etmek için kullanılır. Ayrıca Hintli tacirlerin tüm dünyayı dolaşarak ticaret yapması da yer bulur.

Tablo 4. 14 Türkülerde Yer Alan Hindistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Hindistan	Adet
Hindistan	3

Hindistan, eski zamanlarda yapılan kervan ticaretine ve bu ticaretin en değerli metalarından olan Hint kumaşına dayalı olarak kendini beğenmiş olduğu düşünülen bir kadın hakkında söylenen dörtlükte şöyle zikredilir:

"Aman,

Engininden de yükseğine çıkamaz

Aslan gelse de boz meşeni sökemez

İpek yükünü de boz develer çekemez

Bacım yükün Yemen'e mi Hind'e mi" (Anonim, 2002, s. 73)?

Hint elinden kumaş getirip ticaret yapan başka bir kişi de yer alır:

"Vardım Hind eline kumaş getirdim

Açtım Bedestanı sattım oturdum" (Anonim, 2006b, s. 766).

Hind, kervanlarla taşınan sürmeye çağrışım yapacak şekilde uzaklık kavramı çerçevesinde anılır:

"Bir güzel şuha dedim iki gözüm sürmelidir,

Dedi billahi seni Hind'e kadar sürmelidir" (Anonim, 2006a, s. 153).

4.1.15 Irak

Irak, 1514'ten 1918'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Ülke, repertuar türkülerinde Bağdat başta olmak üzere pek çok şehri ile yer bulur.

Tablo 4. 15 Türkülerde Yer Alan Irak'a Ait Şehir/Yer Adları

Irak	Adet
Bağdat	22
Basra	2
Hasa	1
Kerbelâ	4
Kerkük	1
Medain Şehri	1

4.1.15.1 Bağdat

Bağdat, Basra şehri ile birlikte çölleri anılarak yer alır:

"Bağdat Basra çöllerinde dolaşır gezer

Yaftası boynunda salınır gezer" (Anonim, 2006a, s. 349).

Şehir, iman edip güzel amel işleyenler için vaad edilen cennet'ül mevaya benzetilir ve Arapça konuşulması ile anılır:

"Eğer Bağdad'ı sorarsan

Cennet-Ülmevü gibi

Arabi eyler tekellüm

Dillerin Bağdat senin (canım senin kurban senin hayran senin)" (Anonim, 2006a, s. 348).

Bağdat'ın inciri ve hurmasından da bahsedilir. İncir diyarı olarak ifade edilen Bağdat'ın hurması ise sevgilinin göğsü ile ilişkilendirilir:

"Bir oda yaptırdım mavi boyası,

Yârimin göğsünde Bağdat hurması" (Anonim, 2006a, s. 157).

"Yılan inceden öter,

İncir Bağdat'ta biter" (Anonim, 2006b, s. 797).

Eskiden Bağdat yolu üzerinde önemli yerleşim yerleri olarak bilindiği halde sonradan viran olmuş mekânlar olarak hüzün veren alanlar, türkü yakıcısı tarafından kendi hâli ile özdeşleştirilerek anılır:

"Bir böyük seher idim Bağdat yolunda

Burada gonup göçen ordular hani (oy oy)" (Anonim, 2002, s. 81).

Şehir, selin coşkun bir şekilde akması ve bozbulanık hale gelmesi ile zikredilir:

"Coşar bozbulanık akar

Sellerin Bağdat senin (canım senin kurban senin hayran senin)" (Anonim, 2006a, s. 348).

Bölge halkı için çok kıymetli şehirlerden olan Bağdat, sevdiğini övmek için diğer önem verilen şehirlerle birlikte anılır:

"Ben seni severim ezel ezeli

Bana cefa etme dünya güzeli

Bağdad'ı Basra'yı Acem Şiraz'ı

Büsbütün dünyayı değer gözlerin" (Anonim, 2006b, s. 611).

Tarihi bir anlatı şahsiyeti olan Genç Osman'ın çocuk denilecek yaşta orduya katılıp kahramanlıklar göstererek Bağdat'ta şehit olması (Kınık, 2011, s. 148) ifade bulur. Anlatıda yer alan Bağdat'ın ele geçirilmesi için düzenlenen sefere gitmek üzere gönüllü olan Genç Osman'ın fetihte öncülük yaptığı, bu çetin mücadelede Bağdat'ın toza dumana boğulduğu ifade edilir:

"(ah) Evvel Bağdad'a sefer olanda

Dalkılıç yazıldı çıktı genç Osman

(of of) Bağdad'ın kapısın Genç Osman açtı

Kelle koltuğunda üç gün savaştı

Şehitlere serdar oldu Genç Osman

(of of) askerin bir ucu göründü Van'dan

Kılıç kabzası görünmez kandan

Bağdad'ın içinde dumandan

Toz duman içinde kaldı Genç Osman" (Anonim, 2006a, s. 349).

Bağdat, iki ayrı türküde evliyaların bulunduğu bir yer olarak övülür:

"*Evliyalar menzilidir*

Yolların Bağdat senin" (Anonim, 2006a, s. 348).

"Medain şehrinde Selman'a varıp

Bağdat'ta Kazım'ın kabrini görüp

Bağ eğip hem eşiğine yüz sürüp

İkrara bend olup durdun mu durnam" (Anonim, 2006a, s. 278).

Şehir, yer yer turna ile birlikte anılır. Ehl-i Beyt sevgisine dayalı olarak turnanın yolunun Bağdat'a uğrayıp uğramadığı sorulur:

"*Devredip gezersin dar-ı fenayı.*

Bağdat diyarına vardın mı durnam?

Medine şehrinde Fadime Ana'yı,

Makamı andadır gördün mü durnam" (Anonim, 2002, s. 191)?

Başka bir türküde Bağdatlı bir güzel, *yanağı baldan tatlı* şeklinde ifade edilir. Bununla birlikte bu türküde Bağdat'ın tat kelimesi ile kafiye oluşturmak için kullanıldığı da düşünülebilir:

"Aman aman Bağdatlı,

Yanağı baldan tatlı;

Kış günü yar yanında,

Yaz günü sehra tatlı" (Anonim, 2006a, s. 39).

Sevdiğinden ayrı kalan âşık, Bağdat'tan gelen turnalardan haber sorarak özlemini gidermeye çalışır:

"Bağdat ellerinden gelen durnalar,

Durnalar, ne haber yârdan ne haber ey?

Şimdi benim yârim (hey hey hey) gözün sürmeler.

Durnalar, ne haber yârdan ne haber ey" (Anonim, 2006a, s. 100)?

Bağdat'a gittiğini umduğu turnaya sevdiğinden haber soran bir kadının gözünün yaşından dolayı kıyafetlerinin çürüdüğü zikredilir:

"Telli durnam gökyüzünde gülüdür (leyli leyli gülüdür ey)

Esip konducağın Bağdat elidir (elidir elidir)

Gözüm yaşı mahramalar çürüdür (leyli leyli çürüdür ey)

Aşamazsan telli durnam dön geri (dön geri)" (Anonim, 2006a, s. 416).

Bağdat'ta sevdiğinden ayrı kalarak benliğini kaybettiğini dile getiren âşığın acıları da yer bulur:

"Yeşil ördek olsam yârin gölünde

Yeşil kemer olsam yârin belinde

Ben beni kaybettim Bağdat elinde" (Anonim, 2006b, s. 796).

4.1.15.2 Basra

Turna motifi, Bağdat ile ilgili olduğu gibi Basra ile ilgili olarak da kullanılır:

"Bağdat'ın Basra'nın telli durnası" (Anonim, 2002, s. 191).

4.1.15.3 Kerbelâ

"Kerbelâ Olayı, yüzyıllardır edebiyatta ve özellikle de sosyal hafızada etkisini sürdüren önemli tarihî olaylardan birisidir. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, hem yazılı hem de sözlü edebiyatın çeşitli türlerinde ele alınmış ve ele alınmaya devam edilmektedir" (Şahin, 2011a, s. 181). Kerbelâ olayı, Türk edebiyatında meşakkat ve çile ile özdeşleşmiştir. Bu şekilde bir kullanımın görüldüğü türküde askerlerin Hasan Kalesi çevresinde çektiği ıstırap ve hissettiği çaresizlik, Kerbelâ'ya benzetilerek ifade edilir:

"Hasan Kalesi bir yüce kale,

Edirafı aney dağı Kerbelâ,

Yüzbaşım gitti gelmedi hâlâ

Ağlama aney belki gelirem" (Anonim, 2006b, s. 631).

Türkülerde zaman zaman metaforik olarak kullanılan bu elim hadise, müstakil bir konu olarak da yer alır:

"Kerbelâ'nın yazıları

Şehit düşmüş gazileri

Fatma ana kuzuları

Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit düşmüş şahı merdan vah Hüseyin'im" (Anonim, 2002, s. 170).

Ayrılık acısının anlatıldığı bir türküde Hz. Hüseyin'in şahadetinden dolayı oluşan hüzün ifade edilir:

"Kerbelâ çölünde hayrandı sağlar

Ayrılık derdinin dermanı nedir (dost)" (Anonim, 2002, s. 16).

4.1.15.4 Kerkük

Kerkük, içinden âşıkların içtiği su geçen bir yer olarak anılır:

"Bu Kerkük'ten su geçer,

Aşıhlar onnan içer" (Anonim, 2006a, s. 84).

4.1.16 İran

Günümüzdeki İran'ın batısı, 1585'ten 1918'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Ancak İran coğrafyası, Türk hâkimiyetine hiçbir zaman tam olarak girmemiştir. İran ve ötesi türkülerde yer yer *Acem ülkesi* şeklinde geçmiş ve bu biçimde yer almıştır.

Tablo 4. 16 Türkülerde Yer Alan İran'a Ait Şehir/Yer Adları

İran	Adet
İran	1
Acem	7
Horasan	3
İsfahan	4
Meşhed	1
Meraga	1
Mülk-i Acem	1
Saat Çukuru	2
Şiraz	2
Tebriz	2

Osmanlı siyasî, ilmî ve edebî düşünce evreninde İran, her dönemde önemli bir yer kaplamıştır. Şiir, sanat ya da ilmî bir tartışma vesilesiyle gündeme geldiği gibi siyasî krizleri ile de İran, Osmanlı'nın gidişatında rol almıştır. Diyar-ı Rum'un bölgesel rakibi sayılabilecek şekilde *Diyar-ı Acem* olarak da anılan İran, Osmanlı devlet erkânı, ilim tabakası ve edebiyatçılarının gündemini bir şekilde işgal etmiştir (Atmaca, 2015, s. 97). Türkülerde Acem kelimesi ile birlikte çeşitli ticari ürünler anılmıştır.

Acem şalının muhtelif yörelerde ithal kumaşlar ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda dönem dönem en fazla kullanılan ithal ürün olduğu görülmüştür (Yücekaya, 2018, s. 321). Acem şalı, ince yünlü kumaştan imal edilerek 90x90 ölçüleri ile kare biçimde kesilir ve bele sarılarak kullanılır. Uçlarına ince bağcıklar dikilmesi ile farklı özellikler gösteren ve bele sarılan bir kumaş olan Acem şalı (Sezgin, 1991), Anadolu'da kumaş kalitesi ile uzun seneler sevilerek kullanılmış, hediyelik olarak yöreden yöreye ulaştırılmıştır. *Dereler Doldu Taşınan* isimli türküde geçen Acem şalı, kafiye oluşturmak için kullanılmıştır:

"Acem şalı belinde

Bir ucu da Halime'nin elinde" (Anonim, 2006a, s.274).

Acem şalı kadar kınası da özellikle kalıcılığı ile şöhretlenerek çeşitli coğrafyalarda kullanılmış, edebî eserlerde bu yönüyle geçmiştir. *Elinde Ayanda Acem Kınası* türküsünde Acem kınası anılır:

"Elinde ayağında Acem kınası

Gidip gelin getirsin oğlan nenesi" (Anonim, 2006a, s.308).

Ay Karanlık Süremedim Yolumu (Maya), Çırpınıp Da Şanova'ya Çıkınca, Geldim Şu Âlemi İslah Edeyim, Hey Acem Gızı, Saba Mülkün Verir Bade isimli türkülerde Acem kızlarına olan aşk konu edilir.

Acem Kızı olarak bilinen *Çırpınıp Da Şanova'ya Çıkınca* türküsü de klasikleşen türküler arasında yer alarak toplum hafızasında önemli bir yer edinir. Çukurova ve Kahramanmaraş'ta tanınarak Tenecioğlu Âşık Hüseyin adı ile ünlenen âşık tarafından yakıldığı iddia edilen bu türkü, yörede benimsenerek çok geniş ve farklı coğrafyalara yayılmıştır (Atmaca, 2020, s. 146). Türküde geçen Acem kızı, kaş altından gizli gizli baktığında adeta canları telef eder:

"Çırpınıp da Şanova'ya çıkınca

Eğlen Şanova'da kal Acem kızı

Uğrun uğrun kaş altından bakınca

Can telef ediyor gül Acem kızı" (Anonim, 2006a, s.233).

Acem kızına sevdalanan kişinin artık mala ihtiyacı yoktur. Gözünü kapattıkça döktüğü kanlı yaşlar bir mercana benzer ve artık servet olarak ona yeter. Burnu fındık, ağzı ise kahve fincanı gibi kibar bir görünüşte olan Acem kızı, âşık tarafından tatlılık bakımından şeker ve şerbete benzetilir:

"Seni seven oğlan neylesin malı

Yumdukça gözünden döker mercanı

Burun fındık ağzı kahve fincanı

Şeker mi şerbet mi bal Acem kızı" (Anonim, 2006a, s.233).

Acem kızının boyu servi ve söğüt ağacına, gözleri ceylana, burnu fındığa, dişi inciye, ağzı kahve fincanına, dudakları mercan ve kiraza, gerdanı sunaya benzer. Kendisi ise önceki türküde de ifade edildiği gibi şeker, şerbet ve bal gibidir:

“Hey Acem gızı

Buyur efendim

Boyların görem alayım seni

Boyların görem sarayım seni

Boylarım görüp neyliyen beni

Selvi de söğüt gördüğün yok mu?

Hey Acem gızı

Buyur efendim

Ağzını görem alayım seni

Ağzını görem sarayım seni

Ağzımı görüp neyliyen beni

İnci de mercan gördüğün yok mu?

Hey Acem gızı

Buyur efendim

Gerdanın görem alayım seni

Gerdanın görem sarayım seni

Gerdanım görüp neyliyen beni

Göllerde suna Gördüğün yok mu?

Hey Acem gızı

Buyur efendim

Gözlerin görem alayım seni

Gözlerin görem sarayım seni

Gözlerim görüp neyliyen beni

Dağlarda ceylan gördüğün yok mu?

Hey Acem gızı

Buyur efendim

Dudağın görem alayım seni

Dudağın görem sarayım seni

Dudağım görüp neyliyen beni

Bahçada kiraz gördüğün yok mu?” (Anonim, 2006b, s.3).

4.1.16.1 Horasan

Pir Sultan Abdal'ın öğütlerine yer verilen türküde Horasan'da özünü bulduğuna inanan türkü yakıcının ifadeleri yer alır:

"Pir Sultan'ım incitmeyin deliyi

Üstümüzden eksik etme doluyu

Horasan'da buldum derler yurdu sılayı" (Anonim, 2006a, s. 6).

4.1.16.2 İsfahan

İran'ın önemli şehirlerinden biri olan İsfahan, Kerem ile Aslı hikâyesi ile bağlantılı olarak geçer. Şehir, hikâyede keşişin ailesi ile birlikte yaşadığı yerdir (Aydoğan, 2019). Buradan uzaklaştırılan Aslı'ya hasret kalan Kerem'in gönlüne düşen ıstırap, türküde şöyle anlatılır:

"Terk etti elini de İsfahan'ını

Aldırdı elinden Aslıhan'ını

Kerem'den sorayım müşkül halını

Ayrılık derdinin dermanı nedir (dost)" (Anonim, 2002, s. 16)?

4.1.16.3 Maraga, Tebriz

Türküde Meraga şeklinde geçen şehir, coğrafî konumu hakkında verilen bilgi ile geçer. Türküye göre şehir, Tebriz şehrinin kuzeyinde bulunur:

"Tebriz üstü maraga (balam)

Zülfün gelmez tarağa (halalay çocuk)

Yar bizi konağ eyler (balam)

Bir istikan arağa (halalay çocuk)" (Anonim, 2006b, s. 740).

4.1.16.4 Meşhed

Bugün Meşhed olarak bilinen şehrin yer aldığı tek türküde Meşhed'ın güzelleri, gözlerinin baygın bakışı ile yer alır:

"Şu Meşhed'ın kızları

Baygın bakar gözleri

Gözlerine bakarken

Yitirdim öküzleri" (Anonim, 2006b, s. 730).

4.1.16.5 Saat Çukuru

İran hududunda bir yer olan Saat Çukuru, doğal güzellikleri ile türküde anılır. Dereleri boz dumanlı ve karlı; bülbüllerin öttüğü, dağlardan kuş seslerinin geldiği bir yer olarak ifade edilen yer, şöyle geçer:

"Ala (da) boz dumanlı karlı dereler

Saat Çukuru'nun (şahım) mamur çağları

Her seher her sabah (şahım) öter bülbüller

Dağlardan geliyor (şahım) kuş sedaları" (Anonim, 2006a, s. 28).

4.1.16.6 Şiraz

Şiraz, adının geçtiği iki türküde de naz kelimesi ile kafiye kurmak amacıyla anılır:

"(ah) Gidemem Şiraz'a ben

Dayanamam naza ben" (Anonim, 2006a, s. 399).

"Giderem ben Şiraz'a (a balam mene bah mene bah mene bah)

Dayanamam bu naza (dön geri bah geri bah)" (Anonim, 2006a, s. 400).

4.1.17 Karadağ

Karadağ, 1479'dan 1878'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Türkülerde Karadağ ismi geçmemektedir. Yalnızca bir türküde yer alan Vudova ovasının Karadağ'ın güneyinde bulunan Budva şehri olabileceği, söyleyiş farkından dolayı kayıtlara geçirilirken böyle bir hatanın yapıldığı düşünülebilir.

Tablo 4. 17 Türkülerde Yer Alan Karadağ'a Ait Şehir/Yer Adları

Karadağ	Adet
Vudova Ovası	1

4.1.17.1 Budva

Askerlik vazifesi esnasında vurulan bir gencin hikâyesine nispet edilerek yakılan bir türküde Vudova geçer. Asker, Vudova ovasında vurularak Balkan yarımadasına gömülür:

"Vudova ovasında (bre validem) vurdular beni,

Balkan yarımadasında (bre validem) gömdüler beni.

Çalınsın mahlemde (bre çalınsın) zurna davullar,

Babam da bir düğün yapacak dünyada angılsın" (Anonim, 2006a, s. 391).

4.1.18 Kosova

Kosova, 1389'dan 1913'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Kosova, Priştine ve Prizren şehirlerinin anılması ile yer alır.

Tablo 4. 18 Türkülerde Yer Alan Kosova'ya Ait Şehir/Yer Adları

Kosova	Adet
Priştine	1
Prizren	1

4.1.18.1 Priştine

Türküde ülkenin önemli şehirlerinden biri olan Priştine, kızları ile konu edilir. Priştine güzelleri, güler yüzlü ve neşelidir:

"Priştine'nin güzelleri (canım)

Güler yüzlü neşelidir" (Anonim, 2006b, s. 655).

4.1.18.2 Prizren

1389 yılındaki I. Kosova Meydan Muhaberesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin egemenliğine giren Kosova'nın en büyük ikinci şehri Prizren (Eroğlu, 2008, s.44), Sırbistan'ın Preşova isimli beldesi ve Kuzey Makedonya'nın Kumonova isimli şehri ile birlikte anılır. Osmanlı'nın son dönemlerinde Balkanlar elden çıkıp büyük katliamlara şahit olurken bölgedeki yönetimden bazı kimselerin hovardalık peşine düşerek halkın acılarına kayıtsız kalmasından yakınılır:

"Yandı Kumonova, tutuştu Preşova,

Prizren'in içinde Halil Beg hovarda" (Anonim, 2006b, s. 506).

4.1.19 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Kıbrıs adası, 1571'den 1914'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, bulunduğu adanın adı ve iki şehri ile birlikte yer alır.

Tablo 4. 19 Türkülerde Yer Alan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet'ne Ait Şehir/Yer Adları

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	Adet
Kıbrıs	3
Gönyeli	2
Lefke	1

Yerel ağız özelliğine bağlı olarak *Kırbız* olarak anılan Kıbrıs'ın dağlarında nanelerin bulunduğu söylenir. Nanenin anılmasının yalnızca kafiye oluşturulmak maksadıyla olduğu söylenebilir:

"Kırbız ellerinde dağlar naneli

Gönül çoşkun amma yürek yareli" (Anonim, 2006b, s. 547).

Aynı türküde Kıbrıs'ın ayva ve narının bal gibi tatlı oluşu metaforik olarak övülür:

"Kıbrız dağlarının (da) aman şarına

Bal koymuşlar avyasına narına (ha diley ayvasına narına gel gel)" (Anonim, 2006b, s. 547).

Kıbrıs'ın güzelleri, göz alıcı görünüşleri ve çekicilikleri ile allı ballı şeklinde nitelendirilir:

"All'olur ball'olur kıbrıs gelini,

Gelinler söyleyin benim halimi" (Anonim, 2006a, s. 258).

4.1.19.1 Gönyeli

Kıbrıs'ın Lefkoşa vilayetine bağlı bulunan Gönyeli, çınarı ve pınarı olmayan bir yer olarak tasvir edilir:

"Gönyeli'de çınar yok,

Yaz kış akan pınar yok" (Anonim, 2006a, s. 139).

Bir başka türküde ise Gönyeli'de yaz mevsiminin güzelliğine değinilir:

"Gönyeli yazı tatlı" (Anonim, 2006b, s. 788).

4.1.19.2 Lefke

Lefke, türküde yüksek yerlerinde oluşan sisi ve alçak yerlerdeki bahçeleri ile anılır:

"Şu Lefke'nin (aman aman) üstünü duman bürüdü

Zaptiyeler kol kol oldu (aman) yürüdü

Herkes (de) sevdiğini (aman) aldı aldı yürüdü

Şu Lefke'nin (aman aman) alt yanında bahçalar

Emine Hanım (aman) bohçasını bohçalar

Senin (de) için (aman aman) kazanılmış akçalar" (Anonim, 2006b, s. 731).

Lefke, bir yangın felaketi ile konu edilir. Bu yangında evini kaybeden bir kişinin düştüğü durum, kendi dilinden anlatılır:

"Yandı da Lefke cayır cayır (aman) evleri

Bize de mesken oldu çadır (aman) evleri" (Anonim, 2006b, s. 731).

4.1.20 Libya

Libya, 1551'den 1911'e kadar zaman zaman el değiştirmesine rağmen Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. 1551 yılında Turgut Reis tarafından zapt edilen Trablusgarp, 1603 senesine kadar Trablusgarp Beylerbeyliği olarak idare edilmiştir. Sonraları Karamanlı ailesinden Ahmet Bey'in egemenliğine geçen bölgedeki aile varlığını 1835'e kadar sürmüştür. 1911 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Trablusgarp, daha sonra İtalyanların kontrolüne geçmiştir (Erol, 1980, s. 129). Libya, türkülerde eski adı olan Trablus ile anılır.

Tablo 4. 20 Türkülerde Yer Alan Libya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Libya	Adet
Trablus	2

Aziziye Aziziye adlı türküde Tırabulus, *Başında Puşan Kurban* adlı türküde ise Tarabulus olarak geçen yer, Trablus/ Trablusgarp şeklinde tanınır.

Türk kültürüne çeşitli katkılarda bulunan Trablus'un geçtiği türkülerde bu katkılardan biri olan Trablus kuşağı da anılır.

Trablus kuşağı, ipekten imal edilir ve ucundaki püsküllerinin son noktasına inciler takılır (Sümbül, 2001, s. 13). Bu özellikleri ile pahalı ve gösterişli bir kuşak olan Trablus kuşağı, türkülerde şöyle yer bulur:

"Aziziye uşakları

Tırabulus kuşakları (ben yandım aman)

Dizilmiş avdan geliyor

Aziziye uşakları" (Anonim, 2006a, s. 94).

"Şu gelen ben olaydım

Atına nal olaydım

Belinde Tarabulus

Kuşağı ben olaydım" (Anonim, 2006a, s. 118).

4.1.21 Macaristan

Macaristan, 1526'dan 1718'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Türk tarihinde önemli bir yeri olan Macaristan, türkülerde genellikle bölgedeki güç değişimlerini belirleyen savaşlarla konu edilir. Osmanlı, Macaristan'a yaklaşık 250 yıllık dönem boyunca hâkim olmuştur.

Budin'e Kanuni Sultan Süleyman'ın padişah olduğu dönemlerde yapılan akınlar başarıya ulaşmış ve bölge, Türk egemenliğine girmiştir (Káldy-Nagy, 1990).

Tablo 4. 21 Türkülerde Yer Alan Macaristan'a Ait Şehir/Yer Adları

Macaristan	Adet
Budinya	1
Eğri	1
Estergon Kalesi	1
Mohaç	1
Uyvar	1
Zigetvar	1

4.1.21.1 Budinya

Budin, -döneme ait söyleyiş ile- Budinya, bir türküde seferberliğe çağrılan bir askerden bahsedilerek yer alır:

"Genç sipahilere bre anam haber duyuruldu,

Budinya bre anam seferberlik çıktı" (Anonim, 2006b, s. 490).

4.1.21.2 Eğri, Mohaç, Uyvar, Zigetvar

Macaristan'ın ele geçirilmesine telmihte bulunulan bir türküde yiğitçe bir eda ile düşmana meydan okunur.

Osmanlı döneminde Seğitvar olarak anılan yer, günümüz Türkçesinde Zigetvar olarak kullanılmaktadır. 1566 yılındaki Osmanlı kuşatması ile ele geçtiği sanılan Zigetvar'ın 1473 yılından itibaren Türklerin egemenliği ile tanıştığı da rivayet edilir (Kadıoğlu, 2020, s. 14-16). Zigetvar ele geçirilirken çok çetin mücadeleler olmuş ve bu mücadeleler, edebî eserlere kaynaklık teşkil etmiştir (Yıldırım, 1987). Bu mücadele sonrası kazanılan Zigetvar Kalesi de *Küffar Sanur Hüccet Almış Eğri'ye* isimli türküde zafer örneği olarak yer bulmuştur. Burada ayrıca Macaristan sınırları içinde bulunan Eğri, Mohaç, Uyvar da anılır:

"Küffar sanur hüccet almış Eğri'ye

Hali benzer nefes çekmiş bengiye

Bire sorun Nemçeyluyle Lehliye

Ne de çabuk unuttular Muhaç Zigetvarı

Temişvarı Uyvarı" (Anonim, 2006b, s. 573).

4.1.22 Makedonya

Makedonya, 1371'den 1913'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Makedonya, türkülerde hem ülkenin ismi ile hem de ülkede bulunan pek çok yöre ile yer bulur. Ancak Makedonya içinde bulunan ve Manastır şehri ile ilintili olarak ele alınan üç türkünün birinde Manastır'ın Makedonya'da bulunan bir şehir mi yoksa dini bir mekân mı olduğu anlaşılamamıştır.

Tablo 4. 22 Türkülerde Yer Alan Makedonya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Makedonya	**Adet**
Makedonya	1
Nerez	1
İştip	2
Kalkandelen Ovası	1
Kumanova	3
Ladevsa	1
Manastır	3
Mavrova	1
Mayadağ	1
Ohrid	1
Pirlepe	1
Üsküp	2
Vardar	3

Ülke adının geçtiği tek türküde *Makidonlu* şeklinde ifade edilen bir güzel, güzellerin içinde şanlı olarak nitelenir:

"Aman Makidonlu Makidonlu

Güzellerin içinde pek şanlı" (Anonim, 2006a, s. 109).

4.1.22.1 İştip

İştip'in sokaklarının dar olduğu ve geçilmesinin zorluğu ifade edilir:

"İştip sokakları

Dardır geçilmez" (Anonim, 2006b, s. 507).

İştip'in anıldığı başka bir türküde şehirde bulunan doktorlar eleştirilerek *kasap* şeklinde nitelenir:

"Muradiye'nin saçları ismoklar gibi

İştib'in doktorları kasaplar gibi

Şöförün tomofili konayi oldu

İştib'e varamadan mezarı oldu" (Anonim, 2006b, s. 607).

4.1.22.2 Kalkandelen

Kalkandelen ovası, türkü yakıcısının yöreye ulaştıktan sonra şahit olduğu doğal güzelliklerden etkilenmesi ile bir türküde yer bulur. Ova, hoş bir yer olarak zikredilir:

"Ne hoş imiş Kalkandelen ovası,

(Ah) perişan olmuş bülbüllerin yuvası (hey a canım)" (Anonim, 2006b, s. 615).

4.1.22.3 Kumanova

Kumanova'nın coğrafî olarak konumu belirtilerek Üsküp'ün yakınında olduğu ifade edilir:

"Üsküp'e varmadan gelir Kumanova,

Gel seninle (güzel yârim) kuralım bir yuva" (Anonim, 2006a, s. 764).

4.1.22.4 Ladevsa

Ladevsa, bir türküde yolları uzun ve dar olarak ifade edilirken yeni bir camisinin varlığı ile de zikredilir:

"Ladevsa'nın yolleri (Halil) uzun daracık

Hayriye'yi sen urdun (Halil) diğil idin ufacık

Ladevsa'nın içinde (Halil) bir yeni cami

Hayriye'yi sen urdun (Halil) diğil idin acemi" (Anonim, 2006b, s. 568).

4.1.22.5 Manastır

Makedonya'nın Manastır şehri, türküde ortasında bir pınar ve havuzun yer alması, kızlarının yavuz oluşu ile geçer:

"Manastır'ın ortasında var bir havuz (aman havuz canım havuz)

Dimetoka kızları hepsi de yavuz (biz çalar oynarız)

Manastır'ın ortasında var bir çeşme (aman çeşme canım çeşme)

Dimetoka kızları hepsi de seçme (biz çalar oynarız)

Manastır'ın ortasında var bir pınar (aman pınar canım pınar)

Dimetoka kızları hepsi de çınar (biz çalar oynarız)" (Anonim, 2006b, s. 581).

Manastır'ın dar köprüsü ve uzun servisi ise kafiye kurmak için kullanılır:

"Manastır köprüsü dardır geçilmez

Suları bulanık asla içilmez

Anaden babaden hiç vazgeçilmez

Manastır içinde bir uzun selvi

Kimimiz nişanlı kimimiz evli

Memlekette bıraktım bir saçı telli" (Anonim, 2006b, s. 581).

Şehrin odalarının dayalı döşeli olduğu ifade edilir:

"Pirlepe'nin konakları (canım)

Oymalıdır küşelidir

Manastır'ın odaları (canım)

Dayalıdır döşelidir" (Anonim, 2006b, s. 655).

4.1.22.6 Mavrova

Mavrova, bir türküde alışveriş bağlamında anılır. Şehirden nohut ve biber alındığı dile getirilir:

"Mavrova'dan aldım Sümbül bir okka nohut

Mavrova'dan çıktın Sümbül üç gün eylendin

Mavrova'dan aldım Sümbül bir okka biber" (Anonim, 2006b, s. 587).

4.1.22.7 Mayadağ

Mayadağ, kazların kalktığı yer olarak geçer:

"Mayadağ'dan kalkan kazlar

Al topuklu beyaz kızlar" (Anonim, 2006b, s. 587).

4.1.22.8 Nerez

Nerez'in, Üsküp Kalesi'ne yakın olduğu ifade edilerek coğrafî konumu hakkında bilgi verilir:

"Üsküp kal'asından görünür o Nerez

Nişanımız yakındadır sabredelim biraz" (Anonim, 2006b, s. 764).

4.1.22.9 Ohrid

Ohrid, eğlence hayatı teması ile geçerken Ohrid kızı, zilleri sert vurması ile anlatılır:

"İleri küçük hanım akma geri (vay vay)

Hızlı vurur Ohrid kızı zilleri (vayvay)" (Anonim, 2006a, s. 46).

4.1.22.10 Pirlepe

Pirlepe'nin konakları hakkında biçimsel bir bilgilendirmeye rastlanılır. Buna göre konaklar, oymalı ve köşelidir:

"Pirlepe'nin konakları (canım)

Oymalıdır küşelidir" (Anonim, 2006b, s. 655).

4.1.22.11 Üsküp

Osmanlı'nın önemli şehirlerinden biri olan Üsküp, tarihi eserlerin korunması ve kültürel olarak canlı mahallelerinin bulunması ile son derece önemli bir şehirdir. Üsküp'te Âşık Pir Mehmet Çelebi Türbesi bulunur (Şehabi, 2011, s. 119). Gazi Baba Mahallesi'nde yer alan bu mekân, bir türküde anılır:

"Üsküp'ün içinde yatar Gazi Baba

Seni bana yar edenler girsinler sevaba" (Anonim, 2006b, s. 764).

Üsküp, coğrafî konumunun belirtilmesi ile *Vardar'ın kenarında* şeklinde geçer:

"Üsküp'ün ortası Vardar'ın kenarı

Yüce mevlam sen nasib et bana güzel yâri" (Anonim, 2006b, s. 764).

Şehir, kışlasında kuşların ve bülbüllerin ötüşü ile de yer bulur:

"Üsküp kışlasında kışlar ötüşür (ötüşür aman gel aman)

Ötme bülbül efkârım var tutuşur (canım)" (Anonim, 2006b, s. 526).

4.1.22.12 Vardar

Vardar bölgesinde bulunan nehir, türküde çeşitli özellikleri ile ortaya konur. Bu özellikler, nehrin akıntısının yüksekten geldiğini ve debisinin yüksek olduğunu düşündürür. Âşık ise nehrin akışından aldığı ilhamla sevgili ile ilgili çeşitli özellikler dile getirir:

"Şu Vardar'ın suyuna bak

Hayırsızın huyuna bak

Vardar gelir çırpınarak

Güzel geçer salınarak

Vardar gelir aka aka

Saçların mis gibi koka" (Anonim, 2006b, s. 732).

Şehirde gurbette bulunan bir kişinin sılaya gitmek için para biriktirme çabası geçer:

"Vardar ovası Vardar ovası

Kazanamadım sıla parası" (Anonim, 2006b, s. 587).

Vardar nehrinin Üsküp'ün ortasından geçtiği ifade edilir:

"Üsküp'ün ortası Vardar'ın kenarı

Yüce mevlam sen nasib et bana güzel yâri" (Anonim, 2006b, s. 764).

4.1.23 Mısır

Mısır, 1517'den 1882'ye kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Ülke, isminin yanı sıra başkenti Kahire ile türkülerde yer alır.

Tablo 4. 23 Türkülerde Yer Alan Mısır'a Ait Şehir/Yer Adları

Mısır	Adet
Mısır	4
Kahire	1

Mısır'ın etrafının çöllerle çevrili olduğu dile getirilir:

"Mısır'ın etrafı çölden görünmez" (Anonim, 2002, s. 116).

Hediyelik eşya satın almak için yol gözlenen bir yer olarak anılan Mısır, kına ile birlikte zikredilir:

"Mısır'dan kınan geldi mi?

Çağdaşların duydu mu?" (Anonim, 2006a, s. 212).

Hz. Yusuf'un kıssasının Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar içinde en yaygın bilinen kıssa olduğu söylenebilir. İnsana ait olumlu ve olumsuz durumlar, heyecan ve merak uyandıracak şekilde bu kıssa vasıtasıyla aktarılır. Hayata asla sırt çevirmeme anafikrine dayanan bu kıssa, son derece mükemmel lafız ve mana uyumu ile Müslümanların kurduğu edebiyat için de referans noktaları oluşturur (Kaygana, 2014, s. 205). Din etkisinin yoğun olarak hissedildiği türkülerin birinde de Mısır, Hz. Yusuf ile birlikte anılır. Türkü yakıcı, sevdiğine kavuşmasını, adeta Mısır'ın Hz. Yusuf'un sultan olmasıyla şereflenmesi mertebesinde görür:

"Bakarım ki yar gelecek

Yâre melhem olacak

Mısır'a sultan olacak

Yusuf'a Kenan'ım geldi" (Anonim, 2006b, s. 803).

4.1.23.1 Kahire

XV. yüzyılın son yıllarına kadar muhtelif dönemlerde Türk Devletleri'nin egemenliğinde bulunan Mısır, ticaretin hem bölgedeki hem de dünyadaki önemli bir merkezi haline gelmiştir (Barkan, 1940, s. 451). Bir türküde Kahire'den gelen bir kervandan ve Kahire'de Mihriban adlı bir sultanın bulunduğundan söz edilir:

"Kahire'den gelecek bu sabah kervan,

Mısır çöllerini bürüdü duman bir kara duman

Kahire sultanının adı Mihriban" (Anonim, 2002, s. 116).

4.1.24 Özbekistan

Özbekistan'da bulunan ve İslam coğrafyası bakımından önemli sayılan Semerkant ve Buhara şehirleri, türkülerde yer alır.

Tablo 4. 24 Türkülerde Yer Alan Özbekistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Özbekistan	Adet
Buhara	3
Semerkand	1

4.1.24.1 Buhara, Semerkant

Atatürk'ün ölümü ardından yakılan türküde, uzak coğrafyalara kadar hüznün dalga dalga yayıldığını anlatmak için Semerkant ve Buhara şehirleri anılır:

"Tiren hattı teyyareler

Türkler geydi hep garalar

Semergand Buharalar

Eşitti her yan ağladı" (Anonim, 2002, s. 4).

Tasavvufî içeriği olan türküde pirinden yardım dileyen türkü yakıcısı, esas vatanından dünyaya sürülmüştür. Dünyadaki çeşitli yerlerde derdine derman arar. Bu münasebetle Buhara dolaylarına yolunun düştüğünü söyler:

"Ormandan çıkanı çekerler dara

N'olur pirim beni bu yerde ara

Önümüze çıktı Balkı Buhara

Benim yolum bir diyara düşüptü" (Anonim, 2006b, s. 508).

4.1.25 Polonya

Polonya, 1622'den 1718'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Polonya, türkülerde Osmanlı dönemindeki adı olan Lehistan olarak yer alır.

Tablo 4. 25 Türkülerde Yer Alan Polonya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Polonya	Adet
Lehistan	1

Avusturyalılar ve Polonyalılara meydan okumak için geçmişteki Türk zaferlerine telmihte bulunulan türkü şöyle geçer:

"Küffar sanur hüccet almış Eğri'ye

Hali benzer nefes çekmiş bengiye

Bire sorun Nemçeyluyle Lehliye

Ne de çabuk unuttular Muhaç Zigetvarı

Temişvarı Uyvarı" (Anonim, 2006b, s. 573).

4.1.26 Romanya

Romanya, 1394'ten 1878'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Romanya, Temeşvar adı ile türkülerde yer bulur.

Tablo 4. 26 Türkülerde Yer Alan Romanya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Romanya	Adet
Temeşvar	1

4.1.26.1 Temeşvar

Balkanlardaki Türk zaferlerinden birine şahit olan Temeşvar, türkudeki söylenişi ile *Temişvar* olarak kayıtlardaki yerini alır:

"Ne de çabuk unuttular Muhaç Zigetvar'ı

Temişvar'ı Uyvar'ı" (Anonim, 2006b, s. 573).

4.1.27 Sırbistan

Sırbistan, 1459'dan 1913'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Ülke, Belgrad ve Preşova ile türkülerde yer alır.

Tablo 4. 27 Türkülerde Yer Alan Sırbistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Sırbistan	Adet
Belgrad	2
Preşova	2

4.1.27.1 Belgrad

Sırbistan'ın günümüzdeki başkenti Belgrat, bir türküde gerek atlı gerek yaya olarak geçilmesinin zor olduğu ifade edilen kalesi ve önünde bulunan Zemlin ovası ile geçer. Türkü yakıcı, gönlünü Zemlin ovasına benzetir:

"Beligrat kal'ası (dilber aman aman) Zemlin Ovası

Atlısı geçemez (dilber aman aman) değil ki yayası

Gönlüm oldu benim (dilber aman aman) Zemlin Ovası

Beligrat kal'ası (dilber aman aman) Zemlin Ovası

Atlısı geçemez (dilber aman aman) değil ki yayası" (Anonim, 2006a, s. 123).

Şehir, bir başka türküde kafiye maksatlı anılır. Söz konusu türküde bir askerin Belgrat'ta kalarak hayatından umudunu kesmesinden bahsedilir:

"Belgrat yolu uzun urgan

Üstümüzde yoktur yorgan

Ağla benim anneciğim

Ben Belgrat'ta kaldım kurban

Çıktım Belgrat'ın düzüne

Çizmemi çektim dizime

Açan baktım düşman geldi

Ben ölümü aldım göze" (Anonim, 2006a, s. 123).

4.1.27.2 Preşova

Preşova, çeşmelerinde su dolduran güzel kızları ile yer alır:

"Preşova'nın çeşmesinde (canım)

Su doldurur güzel kızlar" (Anonim, 2006a, s. 655).

4.1.28 Slovakya

Slovakya, 1663'ten 1685'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Ülke, bir türküde Salkuva yöresi ile yer alır.

Tablo 4. 28 Türkülerde Yer Alan Slovakya'ya Ait Şehir/Yer Adları

Slovakya	Adet
Salkuva	1

4.1.28.1 Salkuva

Salkova, aksan farkı ile *Salkuva* şeklinde, kafiye maksatlı kurulan mısrada kaldırımlarının ince olduğu ifade edilerek geçer:

"Salkuva içinde (bre a ninem) bir ince kaldırım

Ali Yazıcı'mı da urmuşlar gidin kaldırın" (Anonim, 2002, s. 158).

4.1.29 Suriye

Suriye, 1516'dan 1918'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Bu dönemde Halep ve Şam vilayeti ile önemli bir yer olan Suriye, hem ülkenin ismi hem de şehirleri ile çok sayıda türküde yer alır.

Tablo 4. 29 Türkülerde Yer Alan Suriye'ye Ait Şehir/Yer Adları

Suriye	Adet
Suriye	3
Halep	13
Rakka	2
Şam	14

Anadolu coğrafyasına yakınlığı ile Suriye dağları, bölgede bulunanlar ve hasret çekenler için sembolik bir değer taşımaktadır. Suriye yakın olmasına rağmen dağlar, buluşmak için arada engel oluşturur ve sevdalının özlemini artırır. Türkü yakıcı, sevdiğinin dağların başına çıkarak kendisine el sallamasını ister:

"Neneyle neneyle bahtı karam neneyle

Çık Suriye Dağları'na da bizim ele el eyle

El eyle aman el eyle

Gel kara yazılım gel

Gel sılada nazlım gel

Gel bahtı karam gel oy

Ezo gelin çık Suriye Dağları'nın başına

Güneş vursun kemerinin kaşına (ey)

Bizi kınayanların da bu gelsin başına (ey)" (Anonim, 2002, s. 78).

Ülkenin yer aldığı bir türküde şahsî bir hesaplaşma ile Suriye'den kısa süreli izinle uzaklaşan bir kişinin katledilme öyküsü anlatılır:

"Suriye'den çıktım beş gün vadeli

Beylerden yitirdim kanlı bedeli

Bana derler de (anam) Nahsan Badeli

Suriye'den çıktım geldim taraya

Zalım Ahmet Bey de beni aldı araya

Üleşim sürdüler saraya

Suriye'den çıktım nedir telaşım

İçeri bahçede (anam) kaldı üleşim

Ben ölüyom da arslanlarım yetişir" (Anonim, 2002, s. 168).

Sevdiğini tüm Suriye ile kıyaslayamayacak kadar kıymetli gören aşığın ifadeleri de yer bulur:

"Kerpiçtendir şu kozbaşın yapısı

Bostandandır da penceresi kapısı

Kurban olsun san Surya'nın hepsi

Neneyle de ceren Öze Gelin neneyle" (Anonim, 2006a, s. 134).

4.1.29.1 Halep

Halep, bahçelerinde düzenlenen eğlencelerle anılır:

"Köy desinler desinler

O dilleri yesinler

Halepli bahçasında

Nesime'm oynar desinler

Feride'm oynar desinler" (Anonim, 2006b, s. 512).

Şehir, kervan geçiş güzergâhlarında bulunduğu için üç beyin kervanının sağlı sollu biçimde ilerleyişi zikredilerek yer alır:

"Göründü üç beyler Halep yolunda

Kervanlar geliyor sağda solunda" (Anonim, 2002, s. 96).

Pusuya düşerek can veren kişinin ağzından yakılan türküde maktulün hisleri şöyle dile getirilir:

"Ben de bilseydim (de) bu Halep'ten gelmezdim

(Bu Halep'ten gelmezdim)

Bu tatlı canımı da bir kurşuna vermezdim

Haberim olsaydı da kirve size yenmezdim" (Anonim, 2002, s. 28).

Aynı türkünün farklı bir varyantında metnin üzerine şu iki mısra eklenerek konu genişletilir:

"Beyler yanarım yanarım gardaş yanarım,

Alınan avlandık da vallah ben de ona yanarım" (Anonim, 2002, s. 34).

Mısır'da saldırıya uğrayan bir kervancının Halep'e vararak oradaki güzellere ulaşma isteğini dillendirmesi şu şekildedir:

"Mısır'ın etrafı çölden görünmez

Bir kervancı da böyle vurulmaz böyle vurulmaz

Ağlarım bu çölde yaram sarılmaz

Sür kervancı kervanını eylenmiyesin

Halep'te güzel çok evlenmiyesin evlenmiyesin" (Anonim, 2002, s. 116).

Hasretini ifade etmek için ömrünü telef ettiğini söyleyen türkü yakıcısının feveranı şöyle anlatılır:

"Yün eğirdim kelep ettim

Şam yoluna Halep ettim (hele gurban)" (Anonim, 2002, s. 66).

Çocuklarının Halep'teki annesini davet eden âşığın çağrısı, şu şekilde yer alır:

"Benden selam olsun Halep'teki hanıma

Çocuklarım alsın gelsin yanıma

Zalim sitem kasteyledi canıma" (Anonim, 2002, s. 168).

Meryem isimli bir Ermeni kızına gönlünü kaptıran delikanlı, duygularını anlatırken şöyle seslenir:

"Halep'te bir güzel gördüm

Aslı Ermeni Ermeni

Güzel görmek ister isen

Hele gel gör Meryem'i Meryem'i" (Anonim, 2002, s. 102).

Şehirde düzenlenen düğün eğlenceleri, türkü yakıcılarının ilgilisini çeker. Kendisi eğlenceye iştirak ettiğinde Halep ve Şam halkının düğün eğlencesinde toplanmasını ve şenliğin devam etmesini dileyen kişinin sözleri şöyle yer alır:

"Biriksin Halep'in babam Şam'ın ayali,

Çalınsın toy düğünde ta ben gelende (ta ben gelende)" (Anonim, 2002, s. 179).

4.1.29.2 Rakka

Dulkadirlilere bağlı Cerit boyu ile ilgili anlatıya dayanan türküde, Cerit boyuna mensup kişilerin bölgede yaşadığı bir husumet sonucu Anadolu topraklarına göç ederken uğradığı saldırı sonrası yaşanan hadiseler şu şekilde anlatılır:

"(aman) Cerit Irakka'dan sökün edince

Açılsın Urum'a yolu Cerit'in

Sinsi bir oğlu Fettah Bey'in ölünce

Gırıldı kanadı kolu Cerit'in" (Anonim, 2002, s. 51).

Günümüzde aynı isimle varlığını sürdüren Rakka, bir ağıt metninde yöresel söyleyiş ile *Irakka* biçiminde geçer. Rakka'da savaşırken yaralananları görerek Rakka'nın gülünün solup solmadığını soran türkü yakıcısı, bu temsil ile Rakka'nın düşman elinde kaldığından endişe duyduğunu anlatmaya çalışır. Cerit soyundan olan Bekir isimli askerin

can verdiği haberini de savaştan gazi olarak ayrılanlara sual ederek teyid etme çabası şu şekilde ifade edilir:

"Irakka'dan beri gelen gaziler,

Irakka'nın gonca gülü soldu mu?

Yenilen bir habar doydum aradan,

Öldü derler Cerit Bekir öldü mü" (Anonim, 2002, s. 110)?

4.1.29.3 Şam

Bir türküde Şam'da yaşadığı ifade edilen Kul Yusuf isimli bir kişiden bahsedilir. Şam'a gelerek görülmek istendiği söylenen Kul Yusuf hakkında şahsiyeti bakımından bir bilgi bulunmamaktadır. İsminin önündeki kul lafzı ve örnek olarak verilen bir şiiri, kişinin mutasavvıf olduğunu düşündürür (Açar, 2018, s. 3). Türküde ifade edilen Kul Yusuf'un da söz konusu mutasavvıf kişi olabilmesi mümkündür.

Tasavvufî izler taşıyan türküde Kul Yusuf'u görmeye gelen kişinin Şam'a kadar ulaşması ve Halil isimli üstadını görmesi şöyle yer alır:

"Kalkdım sefer ettim (ya hızır) Urum'dan Şam'a

Şam'da kul Yusuf'um görmeye geldim

Endim niyaz ettim üstaz Halil'i

Halil divanına (hey dost) durmaya geldim" (Anonim, 2006b, s. 509).

Şam'dan bir güzele gönlünü kaptıran âşık, sevdiğini gül ile bülbül metaforundan hareketle güle benzeterek gönlünün dikene razı olmadığını beyan eder. Buna karşın babasının kudretinden korktuğu için aşkının imkânsızlığından dolayı umudunu yitirdiği de anlaşılır:

"Onlar Şam güzeli olmaz bu böyle

Bülbül gülü koyup dikene konmaz

Baban kurt beyi derler karşı çıkılmaz

Yol ver Şam güzeli ben gider oldum" (Anonim, 2002, s. 107).

Bir türküde bebeğinin ardından ağıt yakan anne, kocasının Şam'dan geldiğini dile getirir:

"Bebeğin beşiği de çamdan

Yuvarlandı düştü de damdan

Bey Babası gelir de Şam'dan" (Anonim, 2006a, s. 121).

4.1.30 Ukrayna

Ukrayna, 1478'den 1774'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Türk tarihinde özellikle Kırım Hanlığı ile önemli bir yeri olan Ukrayna, Hotina, Kırım, Sivastopol ve Vinisa ile türkülerde geçer.

Tablo 4. 30 Türkülerde Yer Alan Ukrayna'ya Ait Şehir/Yer Adları

Ukrayna	Adet
Hotina	1
Kırım	1
Sivastapol	1
Vinisa	1

4.1.30.1 Hotina

Hotina, kafiye oluşturmak ufak bir taşın anılması ile yer alır:

"Hotina'nın ufak taşı (aman)

Sevdiğimin kalem kaşı" (Anonim, 2006b, s. 469).

4.1.30.2 Kırım

Kırım'ın adının geçtiği tek türküde, Osmanlı'ya ait olan Kırım'da, yiğitçe bir söyleyiş ile düşmanına meydan okuyan ve şiddetli biçimde gözdağı veren bir kişinin öyküsü konu edilir:

"Kırım'dan girim (gelirim) adım (da) Sinan'dır

(hey hey aman eladım da Sinan'dır hey)

Kılıcının suyu (yar suyu) kandır (da) dumandır

(hey kandır da dumandır hey)

Kırım'dan gelirim (gelirim) atım (da) araptır

(hey hey aman atım da araptır hey)

Gizlenme Nemçe'lu (Nemçe'lu) halin (de) haraptır

(hey halin de haraptır hey)

Gizlenme Nemçe'lu (Nemçe'lu) meydan (da) burdadır

(hey meydan da burdadır hey)" (Anonim, 2006b, s. 550).

4.1.30.3 Sivastopol

Sivastopol'un yer aldığı türkünün 1853 – 1856 Kırım Savaşı için söylendiği söylenebilir. Osmanlı'nın kaybettiği Kırım topraklarını geri almaya çalışırken gerçekleşen kanlı çatışmalar ve Sivastopol kuşatması şu şekilde yer bulur:

"Sivastapol önünde yatan gemiler

Atar nizam topu, dünya iniler

Askere gidiyor babayiğitler

Sivastapol önünde sıra söğütler

Oturmuş binbaşı asker öğütler

Vadesinden evvel ölen yiğitler" (Anonim, 2006b, s. 695).

4.1.30.4 Vinisa

Ukrayna'da küçük bir şehir olan Vinisa'nın geçtiği tek türkü olan *Haydi de Ramize'm* adlı eserde, sevdiğinin esmerliğini anlatan âşık, faytoncu olan sevdiğinin Vinisa yolundaki ilerleyişini anlatır:

"Haydi de Ramize'm

Haydi de kara kız

Vinisa yoluna

İliklemiş paytonu

Paytoncu Ramize'm" (Anonim, 2006b, s. 458).

4.1.31 Yemen

Yemen, 1538'den 1918'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Bir Osmanlı vilayeti olan Yemen, türkülerde ülkenin mevcut adı ile yer alır.

Tablo 4. 31 Türkülerde Yer Alan Yemen'e Ait Şehir/Yer Adları

Yemen	Adet
Yemen	16

Türkülerde geçen Yemen kelimesi incelendiğinde bir türkünün varyantlaşarak ufak değişikliklerle ya da hiç değişmeden ağız farklılıklarına dayanan ayrımlarla çeşitli yörelerde söylendiği görülür. *Akşamın Vakti Geçti, Gına Alayım Gına, Kahve Biştiği Yerde (Yelpik Koşması), Kahve Yemen'den Gelir, Tabakamda Tütün Yok, Yemen'imin Uçları* isimli türküler, bu kapsamdadır. Bu türküler, manilerden teşkil edilmiştir. Bu sebeple Yemen kelimesinin geçtiği her dörtlüğün ilk iki hecesi doldurma mısralardan oluşur. Özbek (2009)'e göre doldurma mısralar, sonraki dizelere hazırlık için söylenmemiştir. Bu doldurma mısralarda Yemen, kahvesi ile anılırken mısraların lüzumsuz yere kurulmadığı görülmüştür.

Kahvenin Etiyopya'da keşfedildiği rivayet edilir. Buradan Yemen'e getirilip yetiştirilmesi sonucunda kahve, çok geniş bir coğrafyada Yemen ile birlikte anılır olmuştur. Yemen ile bu sayede özdeşleşen kahve, Arap yarımadasına ve oradan da komşu coğrafyalara yayılmıştır (Feyiz, Şanal, 2021, s. 194):

"Kahve Yemen'den gelir

Bülbül çemenden gelir" (Anonim, 2006b, s. 497).

Klasik Türk şiirinde şairlerin Yemen'le ilgileri halk edebiyatına göre çok daha fazla olmuştur. Kendi şiir geleneklerinden öğrendikleri akik taşı, Aden incisi, Süheyl yıldızı, kahve gibi unsurları teşbih, hüsn-i taʿlil veya telmih malzemesi olarak kullanmaları, divan şairlerinin Yemen'e ilgi duymalarını sağlamıştır. Divan şiirinin ilham noktalarından olan Kurʾan-ı Kerim'de Yemen'le ilgili zikredilen kişi ve olayların bazı şairlerce telmih unsuru olarak kullanıldığı da görülür (Öztürk, 2018, s. 58). Bu kullanımların, sonraları türkü yakıcılarını da etkileyere halk edebiyatına yansıdığı ifade edilebilir. *Kahve Yemen'den Gelir* türküsünde de kahve, Yemen ile bir arada anılır:

"Kahve Yemensiz olmaz

(a canım) Bülbül çemensiz olmaz

Yâri güzel olanın

(a canım) başı dumansız olmaz" (Anonim, 2006b, s. 497).

Türk geleneklerine göre askerlik yapmak bir vatan borcudur. Ancak askere gidip terhis olduktan sonra yeniden patlak veren savaşlardan dolayı eli silah tutacak yaş ve şartta olanların tekrar askere alınmaları, geride kalanlara büyük zorluklar yaşatmıştır. Bu yüzden türkülerde yer alan *redif sesi* kavramının çağrıştırdığı acılar, çok daha şiddetli

olarak hafızalardaki yerini almıştır. Yemen türküsünün de seferberlik yıllarında Elazığ'da toplanan redif birliklerinin Yemen'e gönderilmesi sırasında ortaya konduğu ileri sürülebilir. Yemen türküsü, gidip de dönmeyenlerin türküsü olduğu için Türk tarihinde hüzünlü bir iz bırakmıştır. Harp dönemlerinde Yemen, gidenlerin bir daha dönmedikleri veya çok az sayıda askerin döndüğü bir yer olarak türkülerde geçmiştir (İpek, 2013, s. 142):

"Havada bulut yok bu ne dumandır

Mehlede ölüm yok bu ne şivandır

Şu Yemen elleri ne de yamandır

Ano Yemen'dir gülü çemendir

Giden gelmiyor acep nedendir

Kışla'nın önünde çalınır sazlar

Ayağım yalnayak yüreğim sızlar

Yemen'e gidene ağlıyor kızlar" (Anonim, 2006b, s. 454).

Aynı türküde Yemen'de bulunan Huş Kalesi ile ilgili mısralar da yer alır. Huş'un yolu yokuş şeklinde zikredilir. Buradaki yokuşun, hem gerçek anlamda hem de meşakkat anlamında kullanıldığı yorumu yapılabilir:

"Burası Huş'tur yolu yokuştur

Giden gelmiyor acep ne iştir

Burası Huş'tur yolu yokuştur

Giden gelmiyor acep ne iştir" (Anonim, 2006b, s. 454).

Havada Bulut Yok türküsündeki gibi Yemen'e giden askerlerin akıbetleri ile ilgili endişelerin olduğu türküler de göze çarpar. Bu türkülerde genellikle karamsarlık ve askerlerin durumları ile ilgili umutsuzluk hâkimdir. Buna sebep olarak da stratejik ve zorlu bir coğrafya olan Yemen'de gerçekleşen askerî olaylar ve iç karışıklıklar gösterilebilir:

"Mızıka çalındı düğün mü sandın

Al beyaz bayrağı gelin mi sandın

Yemen'e gideni gelir mi sandın" (Anonim, 2006b, s. 604).

Yemen'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti tesis edilmeye başlandığı dönemden itibaren çeşitli iç ve dış tehditlerle karşılaşılmıştır. Özellikle Yemen içinde cereyan eden yerel isyanların bastırılması için askerlerin hayatına mâl olan çok sayıda olay gerçekleşmiştir. İngilizlerin Aden'e yerleşmesinden sonra önemi artan Yemen'de Osmanlı hâkimiyeti güçlendirilmeye çalışılmış; bu doğrultuda pek çok asker ve lojistik destek bölgeye yönlendirilmek durumunda kalınılmıştır (Polat, 2017, s. 148). Bölgeye asker olan gençlerin sıkıntısı da bu duygularla türkülere yansımıştır:

"Yemen Yemen şanlı Yemen

Taşı toprağı kanlı Yemen

Ben Yemen'e dayanamam

Verin beni Edirne'ye" (Anonim, 2006b, s. 789).

Vuslata varan sevenler için Yemen'e çıkan askerlik görevi, hüzünlü bir son olarak anlamlandırılır:

"Kaleden indirdiler

Kır ata bindirdiler

Üç günlük güvey iken

Yemen'e gönderdiler" (Anonim, 2006a, s. 59).

4.1.32 Yunanistan

Yunanistan, 1393'ten 1913'e kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Yunanistan sınırları içinde yer alan çok sayıdaki yerleşim yeri, türkülerde muhtelif temalar ile geçer.

Tablo 4. 32 Türkülerde Yer Alan Yunanistan'a Ait Şehir/Yer Adları

Yunanistan	Adet
Dimetoka	1
Drama	2
Maçova	1
Muhal	1
Pıravış	1
Sakız Adası	1
Selanik	1
Serez	1

4.1.32.1 Dimetoka

Bir türküde gençlerin duyguları göz önüne alınarak Dimetoka kızları ile ilgili çeşitli tespitler dile getirilir. Türkü yakıcısının ifadelerine göre kızlar, yavuz bir tabiattadır ve güzeller içinde seçkinlerdir. Yavuz nitelemesi ile gönülçelen olduklarının ifade edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Kızlar, ayrıca çınar ağacına da benzetilir:

"Manastır'ın ortasında var bir havuz (aman havuz canım havuz)

Dimetoka kızları hepsi de yavuz (biz çalar oynarız)

Manastır'ın ortasında var bir çeşme (aman çeşme canım çeşme)

Dimetoka kızları hepsi de seçme (biz çalar oynarız)

Manastır'ın ortasında var bir pınar (aman pınar canım pınar)

Dimetoka kızları hepsi de çınar (biz çalar oynarız)" (Anonim, 2006b, s. 581).

4.1.32.2 Drama

Drama, meşhur köprüsü ile anılır. Köprü, dar ve geçilmez olarak ifade edilirken Drama'nın sularının soğukluğu, kafiye maksadı ile zikredilir. Şehirde hapishanenin bulunmasına da yer verilir:

"Drama köprüsünü (bre Hasan) gece mi geçtin Hasan

Ecel şerbetini (bre Hasan) ölmeden içtin

Anadan babadan (bre Hasan) nasıl vazgeçtin Hasan?

At martinini Debreli Hasan dağlar inlesin

Drama mahpusunda (bre Hasan) namın yürüsün

Drama köprüsü (bre Hasan) dardır geçilmez Hasan

Soğuktur suları (bre Hasan) bir tas içilmez

Anadan geçilir (bre Hasan) yârdan geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 287).

Drama'dan bahsedilirken şehrin ortasında pazarın bulunduğu; orada ayva ve narın satıldığı ifade edilir. Kızlara şal ve şalvarı yakıştıran türkü yakıcısı, davul ve zurnayı da anar. Çalgı aletlerinin zikredilmesinin düğün kurulmasının çağrıştırılması maksatlı olduğu yorumu yapılabilir:

"Drama içinde yaparlar pazar

Kızlara yakışır şal ile şalvar

Drama'da satarlar ayvaylan hurma

Kızlara yakışır davullan zurna" (Anonim, 2006a, s. 287).

4.1.32.3 Maçova

Çınar ağacı, kafiye maksadı ile zikredilir:

"Meçuva'da bir çınar

Daline bülbül konar" (Anonim, 2006a, s. 115).

Türküdeki ifadelere göre Maçova'nın kızları, sararıp solmazlar. Bu ifade ile bölgedeki kızların güzelliğinin kalıcılığına atıfta bulunulduğu söylenebilir:

"(Rumeli'nin) Meçuva'nın kızları

Ne sararır ne solar" (Anonim, 2006a, s. 115).

4.1.32.4 Sakız Adası

Sakız Adası, adada bulunan hapishanenin zikredilmesi ile geçer:

"Dervişânın Mustafa'sı

Sakız'daki mahpusta" (Anonim, 2006a, s. 390).

4.1.32.5 Selanik

Selânik'te selâların okunması ve gelin olanlara kına yakılması yer alır. Bu ifadelerden hareketle bölgede geleneksel birtakım değerlerin yaşatıldığı değerlendirilebilir:

"Selanik içinde selam okunur (amman)

Selamın sedası (bre dostlar) cana dokunur

Gelin olanlara kına yakılır (amman)" (Anonim, 2006a, s. 207).

Balkan coğrafyasındaki pek çok ülkede Debre isimli yerler bulunur. Meşhur türküde geçen Debre'nin ise Selanik'in Debre köyü olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca bu türkü, Kerkük'te de bir Kerkük türküsü gibi söylenmektedir (Özbek, 2009, s. 25). Aralarında binlerce kilometre olan yörelerde türkünün bu şekilde sahiplenilmesi, türkülerin kültürel taşıyıcılığını gösterir.

Eşkıya türküsü izlenimi veren söz konusu türküde, Selanik'in Debre köyünden Hasan'ın dağlara çıktığı anlatılır (Öner, 2018, s. 6). Mücadelesi için ölümü göze alan Hasan, ailesinden vazgeçmiştir. Silahını ateşledikçe ismi yayılan Hasan'ın Drama Hapishanesi'nde namının yürüdüğü ifade edilir:

"Drama köprüsünü (bre Hasan) gece mi geçtin Hasan

Ecel şerbetini (bre Hasan) ölmeden içtin

Anadan babadan (bre Hasan) nasıl vazgeçtin Hasan?

At martinini Debreli Hasan dağlar inlesin

Drama mahpusunda (bre Hasan) namın yürüsün" (Anonim, 2006a, s. 287).

4.1.32.6 Serez

Yeşil bostanın yetiştiği ve hurmanın satıldığı ifade edilen Serez'de giyim ürünleri ticareti de yapılır. Sevdiğine kasnaklı fistan almak isteyen âşık, davul zurna çaldırma isteğini dile getirir. Âşığın bu şekilde evlenme teklifi ettiği yorumu yapılabilir:

"Serez'in başında (mori Pembe'm) bir yeşil bostan

Aldırayım sana (mori Pembe'm) kasnaklı fistan

Serez'den aldırayım (mori Pembe'm) bir okka hurma

Çaldırayım sana (mori Pembe'm) davulla zurna" (Anonim, 2006b, s. 688).

4.2 Türkülerde Yer Alan Türkiye'deki Şehirlerin Tematik Analizi

Bu bölümde türkülerde geçen Türkiye sınırları içindeki şehirlere yer verilmiş; bu şehirlerin hangi bağlamlarda kullanıldığı analiz edilmiştir. Analiz kapsamında Türkiye'nin 7 coğrafî bölgesi ve bölgeler içindeki şehirler, alfabetik olarak sıralanmıştır. Bölge ve şehir başlıkları altında yer adlarını içeren bütün türkü bölümleri paylaşılmamış, türkülerdeki ilgili kısımlar üzerinden muhtelif şehir adları örneklendirilmiştir.

4.2.1 Akdeniz Bölgesi

Akdeniz Bölgesi'ne ait şehir/yer adları tablo 4. 33' te sunulmuştur.

Tablo 4. 33 Türkülerde Yer Alan Akdeniz Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları

Akdeniz Bölgesi					
Adana	**Adet**	**Antalya**	**Adet**	**Isparta**	**Adet**
Adana	5	Antalya	3	Isparta	2
Anavarza	1	Anamur	1	Eğirdir	1
Yenice	2	Elmalı	1	Yassıbel	1
Ayas	1	Eren	1		
Binboğa	1	Manavgat	1	**Kahramanmaraş**	**Adet**
Bocu Köyü	1			Maraş	14
Ceyhan	3	**Burdur**	**Adet**	Başkonuş	1
Çukurova	7	Burdur	5		
Çungurlu	1	Arvalı	2	**Mersin**	**Adet**
Garadaş	1	Bucak	1	Mersin	1
Gızıldağ Yaylası	1	Çavdır	1	Gökbelen	2
Gocaosmanlı	1	Dirmil	9	Silifke	3
Karaisalı	1	Karamanlı	1	Tarsus	1
Kozan	4	Kemerköyü	1		
Misis	2			**Osmaniye**	**Adet**
Pozantı	3	**Hatay**	**Adet**	Kadirli	1
Seyhan	1	Aynılız	2		
Tekir	1	Belen	2		
Tufanbey	1	Payas	1		
Tumlu	1	Reyhanlı	1		
Yarsuvat	1	Saçaklı	1		

4.2.1.1 Adana

Adana, tabiat özellikleri, dağları, ovaları, kara yollarının durumu, hayvanları, pazarları ve kaleleri ile yer alır. Ayrıca nehirlerinin türkülerde önemli bir yer tuttuğu görülür.

Bitki örtüsü bakımından *yeşil* şeklinde tasvir edilen Adana'nın bayırından ve ovasının uzunluğundan bahsedilir:

"İlimi sorarsan yeşil Adana

Künyemi yazın da verin babama" (Anonim, 2002, s. 181).

"Adana'nın bayırına

(agam) at küverdim çayırına" (Anonim, 2006a, s. 6).

"Uzun olur (aman) Adana'nın ovası

Cana can katıyor Tekir Yaylası" (Anonim, 2002, s. 127).

Kafiye maksadıyla Adana'nın yollarının *taşlık* olduğu ifade edilir. Başka bir türküde ise *güzel* olarak nitelendiği görülür:

"Adana'nın yolları taşlık

Yok cebimizde beş para harçlık

Elden gitti kahpe (de) gençlik" (Anonim, 2006a, s. 6).

"Adana'nın güzel yolu

Yeşiller içinde Bolu

Baştan başa Anadolu" (Anonim, 2006a, s. 204).

Adana, kurulan pazarı ile kafiye oluşturmak için zikredilirken derdini açacak kimseyi bulamayıp çobanlara yalvaran bir kişi de ifade edilir. Başka bir türküde ise atıyla dertleşerek yolları aşan bir kişi geceyi Adana'da geçireceğini zikreder:

"Hezerine hüzerine

Hep birinin mezarına

Kimseleri bulamamış

Çobanlara car ediyor

Adana'nın pazarına" (Anonim, 2002, s. 114).

"Gamı gasaveti atalım atım

Bugün de Adana'da yatalım atım" (Anonim, 2002, s. 127).

Ayas Kalesi, çetin mücadelelere sahne olarak egemenlik sembolü haline gelmiş ve bu yönü ile türkülerde yer almıştır.

"XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adana, Misis (=Maşşişa) ve zaman zaman Tarsus gibi şehirlerle Ayas ve Sis (=Kozan) civarlarında (=Iklimü'r-Ramazâniyye) hâkimiyet kuran Ramazan-Oğulları, bugünkü Mersin'den Gâvur-Dağları'na kadar uzanan Çukurova'da sakin Kuştemurlu, Kosunlu, Kara-Isalu, Varsaklu, Durgudlu, Özer-Oğlu, Burnaz-Oğlu gibi Uç-Ok Türkmenlerini etraflarında toplamak suretiyle, bu mıntıkada büyük bir nüfuza sahip olmuşlar idi" (Tekindağ, 1967, s. 345). Ramazanoğulları'nın zaptı sonrasında Ayas Kalesi, bölgedeki egemenlik mücadelerinde önemli bir yer haline gelmiştir. Bir türküde dünyanın kimseye kalmadığı, egemenliğin ancak kısıtlı zaman sürdürülebileceği düşüncesi ile söz konusu kale, bölgedeki Payas, Dumlu (Tumlu) ve Misis kaleleri ile birlikte şu şekilde geçer:

"Ayas Payas Tumlu Misis Kalesi

Beş kaleye hükmedenler nic'oldu" (Anonim, 2002, s. 158)?

Ceyhan, akarsuyunun heybeti ile *koca* şeklinde nitelenerek ifade edilirken başka bir türküde Seyhan ile birlikte anılır. Akarsu, akış hızındaki şiddetin kontrolsüzlüğü bakımından kişileştirme sanatına başvurularak *deli*ye benzetilir:

"Zalım bir bey eder beni yolumdan

(Şu) koca Ceyhan suyunu geçmeyince olmaz" (Anonim, 2002, s. 192).

"Seyhan Ceyhan da aşağıda del'olur

Akdeniz'den kalkan rüzgâr yel olur" (Anonim, 2002, s. 70).

Ceyhan'ın eski adı olan Yarsuvat'ın zikredildiği türküde sağ kalan kimselerin yörede neler olduğunu sorması geçer. Türkü yakıcısı, şehitlerin kabrine mezar taşı bile dikemediğini çaresizlikle anlatır:

"Şehidime de dikemedim taşları

Yarsuvat'ta olup biten işleri

Sual eder benden sağlar ne deyim" (Anonim, 2002, s. 72).

Soyu tükenmekte olan bir av kuşu olan turaç, ilkbaharın göstergesi sayılır. Kendine has ötüşü ile bilinen ve Çukurova'nın öz kuşu olarak ifade edilen turaca, avcılardan, kurttan, kuştan korunması için telkinde bulunulur:

"Çukurova turaç senin öz kuşun

Çiy yağarken garip garip ötmez mi

Senin sesin ilkbaharın nişanı

Aşiretler yaylasına göçmez mi

İyi saklan seni kurt kuş görmesin

Çiftçilerin salanını sürmesin

Tembihledim avcıların vurmasın

Senin sesin Çukurova'ya yetmez mi" (Anonim, 2002, s. 57).

Çukurova'nın anıldığı başka bir türküde turna kuşu, sıladan haber getirir. Turnaya, yavrularının yuvada beklediği hatırlatılır. Gurbette kalan kişi, gönlünün sılada olduğunu ifade eder:

"Durnam ne yatarsın Çukurova'da

(ey) yavruların seni arar (ah) yuvada (durnalar ey)

Kendim gurbet elde gönlüm sılada" (Anonim, 2006b, s. 479).

Karataş, üzümü ile anılır:

"Hadi gidelim Garadaş'a üzüme (aman)

Gelin sürme çekmiş kaşlarına gözlerine" (Anonim, 2006b, s. 441).

Dağ motifi, duyguların şiddetini anlatmak bakımından kullanılır. Kişinin derdinin acısı ile of çekmesi, Kozan Dağı'nı inletir. Türkünün devamında Kozan, köprüsünde karşılaşılan bir güzel ile zikredilir:

"Bir of çektim Kozan Dağı inledi

Feryadımı dağlar taşlar dinledi" (Anonim, 2002, s. 130).

"Kozan köprüsünde bir güzel gördüm

Güvel ördek gölden çıktı yörüdü" (Anonim, 2002, s. 130).

Kozan'da bulunan dağa tırmanan türkü yakıcısı, dağın karlı olduğu bir zamanda yaya olarak dağa çıkışını şöyle ifade eder:

"*Çıktım Kozan Dağı'na*

Karı dizleyi dizleyi" (Anonim, 2002, s. 55).

Misis antik kenti olarak bilinen yer, köprüsü ile anılır:

"İnanman ağalar ata bindiğim

Misis köprüsün geçmeyince olmaz" (Anonim, 2002, s. 192).

Pozantı, ırmağının coşkunluğu ile anılırken, husumetlilerine karşı hislerini ifade eden bir kişinin intikamını alacağı günleri düşlemesi ile de yer bulur:

"Bir gün olur Pozantı'dan gelirim

Düşmanlarım kimdir arar bulurum

Devir döner intikamım alırım" (Anonim, 2006a, s. 170).

"Pozantı'nın ırmağı coşar akar bulanır

Göçün bir ucu da Ak Yokuş'u dolanır" (Anonim, 2002, s. 153).

Yenice yolları, büklümlü olarak tasvir edilir:

"Yenice yolları bükülür gider

Zülüf ak gerdana dökülür gider" (Anonim, 2006b, s. 793).

4.2.1.2 Antalya

Antalya, şelaleleri, yolları, bakır madenciliği, tarım ürünleri ve yaylası ile yer alır.

Antalya'da bulunan şelale türküde yer alırken bakır madeninin varlığı, kafiye maksadıyla zikredilir:

"Denizli'de Pamukkale,

Antalya'da gür şelale" (Anonim, 2006a, s. 204).

"Antalya'nın altı bakır

Atlar gelir şakır şakır (aleylim)" (Anonim, 2006a, s. 45).

Antalya'nın mor üzümü de yer bulur:

"Antalya'nın mor üzümü

Severler boyu uzunu (aleylim)" (Anonim, 2006a, s. 45).

Âşık, sevdiğini *Antalya'nın çiçeği*ne benzetir:

"Benim yârim (aman aman) Antalya'nın çiçeği (aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 37).

Anamur, yolları ve yüksek yerleri ile ilgili birtakım gözlemlerle türkülerde geçer. Buna göre Anamur'un yolları ekime elverişli değildir ve çakıllıdır. Duman bürüyen dağları ile de zikredilen ilçenin yollarının dar olduğu için geçilemediği zikredilir:

"Anamur yolları (yar yar yar yar aman) kayrakda çakıllı

Anamur üstünü (yar yar yar yar aman) duman da bürüdü

Anamur yolları (yar yar yar yar aman) dardır da geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 43).

Elmalı'nın kestanesi, ağırlığı ile öne çıkarılır:

"Elmalı'nın kestanesi

Okka da çekiyor beş tanesi" (Anonim, 2006b, s. 729).

Eren Yaylası'nın anıldığı türküde kuzuların meleştiği ifade edilir:

"Eren'de yaylasında kuzular meleşir

Yar senin yanında (güzelim amman) gönül eyleşir (aman)" (Anonim, 2006a, s. 322).

Manavgat yollarının sade mermerden yapıldığı şu şekilde geçer:

"Manavgat yolları (da) sade mermerden

Yedi gün yatmışım (da) kimse görmeden" (Anonim, 2002, s. 134).

4.2.1.3 Burdur

Burdur, dağları, doğal güzellikleri, değirmencilik faaliyetleri, hanları ve ticari faaliyetleri ile yer alır.

Burdur'un dağlarından bahsedilen bir türküde sıra halinde olan dağlar, *ekleme* şeklinde tasvir edilir:

"Eklemedir şu Burdur'un dağları ekleme

(Eklemedir kahpe dağlar ekleme)" (Anonim, 2002, s. 70).

Şehirde faaliyet gösteren değirmen sayısı, yöresel söyleyişle *dermen* şeklinde zikredilir. Burdur'daki değirmen sayısı *12* olarak ifade edilir:

"On ikidir (imanım aman) şu Burdur'un dermeni,

Dermenciye (aman) nasıl gönül vermeli" (Anonim, 2006b, s. 630).

Burdur'a bağlı olan ve bugünkü adı Bağsaray olan Arvalı, dönemin büyük bir yerleşim yeri olarak anılırken pınarları ile geçer. Ayrıca bölgenin bazı yerlerinin ekin ekmeye uygun olmadığı da ifade edilir:

"Arvalı dedikleri bir büyük şehir

Yediğim içtiğim (Hatça'm) bir avuç zehir" (Anonim, 2006a, s. 348).

"Arvalı'nın önünde de pınarlar harlar" (Anonim, 2006a, s. 267).

"Arvalı Yaylası'na ekin ekilmez

Yağmur yağmayınca (Hatça'm) kökü sökülmez" (Anonim, 2006a, s. 348).

Çavdır ilçesindeki hanın camlarının parıldadığı zikredilir:

"Şu Çavdır'ın hanları

Haydi parıldıyor camları" (Anonim, 2006b, s. 721).

Bucak, yaylasında kuzuların yayılması ile zikredilirken Çavdır, sazlık alanlarında ötüşen keklikleri ile anılır:

"Bucak yaylasında yayılan kuzu

Yaktın da kavurdun cavırın kızı" (Anonim, 2002, s. 73).

"Şu Çavdır'ın bükleri

Haydi ötüşür keklikleri" (Anonim, 2006b, s. 721).

Dirmil, dağlarının tabii güzellikleri ile öne çıkar. Dağları, *meşeli* ve *mor menevşeli* olarak nitelenir. Dirmil'de çalınan çalgının yankısı dağlara vurur:

"Dirmil dağı meşeli

Dibi mor menevşeli

Karşıda kızlar geliyor

Eli amber şişeli" (Anonim, 2006a, s. 280).

"Şu Dirmil'in çalgısı (a canım)

Dağlara vurdu yankısı" (Anonim, 2006b, s. 726).

Ayrıca türküde biberinin ve sazlarının yeşili ile yer alır:

"*Yeşil olur şu Dirmil'in biberi*

Genç güzeller kendisi gönderir haberi

Yeşil olur şu Dirmil'in sazları

Beyaz da gerdan ince belli kızları" (Anonim, 2006b, s. 726).

Kemer Köyü'nün zikredildiği türküde Kaz Ahmet olarak bilinen ve yerel söyleyişle *Gazamat* olarak ifade edilen kişinin asker kaçağı olduğu, eşkıya türküsü olarak nitelenebilecek bir hikâye ile konu edildiği görülür. Türküye göre Kemer Köyü'nün gelinleri, dağlara çıkan ve jandarma tarafından aranan Kaz Ahmet'e katmer götürerek yardımcı olmuştur:

"Gazamat da daşda oturur

Candarmalar fermanını getirir

Kemer'in gelinleri

Gazamat'a gatmer götürür" (Anonim, 2006a, s. 379).

4.2.1.4 Hatay

Hatay, Belen'in tepesinde düzenlenen eğlencelerde çalınan sazlar ile geçer. Sazların sesine kızların toplanması şöyle ifade edilir:

"Belen tepesinde çalınan sazlar

Sazların sesine toplanan kızlar

O kızlara benim yüreğim sızlar" (Anonim, 2006a, s. 123).

4.2.1.5 Isparta

Isparta, gülleri ve kara yolu ulaşım araçları ile yer alır.

Isparta, gülleri ile zikredilir:

"Urfa Mardin Diyarbakır

Maraş'ın bülbülü şakır

Isparta'm var, gülleri dokur" (Anonim, 2006a, s. 204).

Yassıbel yöresi, dönemin ulaşım araçlarının başlıcası sayılabilecek yaylı ile birlikte ifade edilir:

"Yaylıya bindim de yaylı aşırdı

Üç saatte Yassıbel'e düşürdü (aman düşürdü)" (Anonim, 2002, s. 165).

4.2.1.6 Kahramanmaraş

Kahramanmaraş, tekstil ürünlerinin yanı sıra şehrin düşman işgalinden kurtuluşu ile geniş yer bulur:

Şehrin düşman işgalinden kurtuluşu esnasında halkın kıvancı anlatılırken seğmenlere de yer verilir:

"On iki şubattır kurtuluş günü

O gün muradına erdi Maraşlı.

İbtida savaşı Maraş bitirdi,

Düşmanı şaşırdı aklın yitirdi.

Yumrukla sopayla kırdı Maraşlı,

O gün muradına erdi Maraşlı" (Anonim, 2006b, s. 630).

"Maraş'tan seğmen yörüdü

Aksu'ya geldi oturdu" (Anonim, 2002, s. 135).

Şehir ile özdeşleşen bir kumaş türü olan Maraş abası da yer bulur:

"Maraş abalı çoban (gelele gelele nazlı da yar)

Nereye kondu oban (durele durele sürmeli yar sevdalı yar)

Maraş aba geymişsin (gelele gelele nazlı da yar)

Ne kadar büyümüşsün (durele durele sürmeli yar sevdalı yar)" (Anonim, 2006b, s. 583).

Kızların kırsal yörelere gelin olarak gelmek istemediği ifade edilir:

"Şu Maraş'ın kızları (oğlan sana yandım)

Yabana gelin gelmez (Bilal'im)" (Anonim, 2006a, s. 142).

Kahramanmaraş, turnalara seslenilen bir türküde de geçer. Sevdiğinden haber getiren turnanın yırtıcı kuşların saldırısından korunamamasından endişe edildiği görülür:

"Durnam nerden gelir (ey eyvah ey) arştan Maraş'tan

Kanadın ıslanmış yağmurdan yaştan

Durnam korkmaz mısın alıcı kuştan" (Anonim, 2006b, s. 479).

4.2.1.7 Mersin

Mersin, kalesi ve çınar ağaçlarının yüceliği ile yer alır.

Bülbül, kanatlarındaki rengi Mersin'den almıştır:

"Bülbül'ün ganadı sarı Mersin'den" (Anonim, 2002, s. 50).

Gökbelen'deki çınarlar, gölgeli oluşu ile iki ayrı türküde geçer:

"Gölgeli olur Gökbelen'in çınarı

Elind'olur yiğitlerin hüneri(vay)" (Anonim, 2006b, s. 464).

Silifke, kalesi ile yer alır. Silifke'nin yoğurdu ise kafiye maksadıyla zikredilir:

"(Yar yar yar) nerden gelirisin Silifke kalesinden

Ne gezersin açlık belasından" (Anonim, 2006b, s. 618).

"Silifke'nin yoğurdu

Ah seni kimler doğurdu" (Anonim, 2006b, s. 693).

4.2.1.8 Osmaniye

Osmaniye, şehrin ismi ile anılmazken bir türküde günümüz Osmaniye sınırlarında yer alan Kadirli'nin geçtiği görülür. *Kozan Köprüsünde Bir Güzel Gördüm* adlı eserde Kadirli'nin güzelinin diğer güzeller arasından seçilecek kadar farklı olduğu şöyle ifade edilir:

"Ezeli de deli gönlüm ezeli

Bu kız herhalda Kadirli'nin güzeli" (Anonim, 2002, s. 130).

4.2.2 Doğu Anadolu Bölgesi

Aşağıdaki tabloda Doğu Anadolu Bölgesi'ne ait şehir/yer adları sunulmuştur.

Tablo 4. 34 Türkülerde Yer Alan Doğu Anadolu Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları

Doğu Anadolu Bölgesi							
Ağrı	**Adet**	**Elazığ**	**Adet**	**Erzincan**	**Adet**	**Malatya**	**Adet**
Ağrı	4	Harput	6	Erzincan	10	Malatya	2
Demişhan	1	Hüseynik	6	Apçağa	1	Adatepe	1
Eleşkirt	1	Maden	1	Eğin (Kemaliye)	7	Akçadağ	1
Küpkıran	3	Mezire (Eski Elazığ)	1	Hapanos	1	Alvar Köyü	1
Sabuncu	1			Hosta	1	Arguvan	7
		Erzurum	**Adet**	Iğiki	1	Beydağ	2
Ardahan	**Adet**	Erzurum	36	Kemah	3	Buzluk	1
Ardahan	3	Acısu	1	Tercan	2	Çarmuzlu	1
Çıldır	1	Altınbulak	1			Halpuz	1
Yakınsu	1	Aziziye	5	**Hakkâri**	**Adet**	Ören	2
		Erdayut	1	Berçelan Yaylası	1	Venk Köyü	8
Bingöl	**Adet**	Hınıs	2	Kaval Köyü	1		
Bingöl	2	Ilıca (Eski Aziziye)	1			**Muş**	**Adet**
		Kahmut	1	**Iğdır**	**Adet**	Muş	4
Bitlis	**Adet**	Kevenk	1	Iğdır	2	Malazgirt	2
Bitlis	7	Narman	2	Ağaver	1		
Ergezen (Ahlat)	1	Oltu	1	Aralık	1	**Tunceli**	**Adet**
Kavakdibi	1	Palandöken	2			Dersim	1
Kulaksız	1	Pasin	5	**Kars**	**Adet**		
		Soğanlı	1	Kars	9	**Van**	**Adet**
		Şenkaya	1	Arpaçay	2	Van	14
		Tortum	1	Kağızman	3	Ahlat	1
				Kuzgunlu	1	Çelebibağı	1
				Sarıkamış	2	Edremit	2
						Erciş	8

4.2.2.1 Ağrı

Ağrı, Ağrı Dağı, tarım ürünleri ve tabiat özellikleri ile yer alır.

Türkiye'nin en yüksek doruk noktasına sahip dağı olan Ağrı Dağı, pek çok türküde geçer. Bir türküde insanların hâlinin nasıl olduğunun Ağrı Dağı civarında sorulmadığı zikredilir. Bu ifadeden hareketle türkü yakcısının beklediği toplumsal dayanışmanın gerçekleşmediği yorumu yapılabilir. Söz konusu türküde turnalara seslenilmesi, sılasından uzak düşen bir dertlinin feveranını ortaya koyar:

"Ağrı Dağı'ndan uçdum

Çayır çimene düştüm

Ne belalı başım var

Vefasız yâre düşdüm" (Anonim, 2006a, s. 9).

"(Ey) buraya da derler Ağrı'nın dağı

Orada sormazlar hastayı sağı (durnalar ey)" (Anonim, 2006b, s. 507).

Ağrılılar, türküdeki ifadeye göre gezişinden bellidir:

"Ağrılı mı sorarsan (havar le le)

Gezişinden bellidir (ölürsem vay vay)" (Anonim, 2006a, s. 231).

Eleşkirt'ten erik yüklenerek yola çıktığını söyleyen türkü yakıcısı, dertlerinin kendisine verdiği elemi şu şekilde ifade eder:

"Eleşkirt'ten çıktım yüküm eriktir

Açmayın yaremi (aman aman aman) delik deşiktir" (Anonim, 2006b, s. 559).

Küpkıran mevkii hakkında doğal özellikleri bakımından çeşitli bilgiler verilir. Küpkıran'ın üstü bağlarla kaplı olup etrafı kavaklarla çevrilidir. Yiğitlerin yaylasında olduğu ifade edilen Küpkıran, ovası ile de zikredilir. Bu ovada develer yayılır:

"Küpkıran üstü bağlar (dilo)

Etrafı kavak bağlar" (Anonim, 2006a, s. 425).

"Küpkıran ovasında (le kıran le Küpkıran)

Yiğitler yaylasında" (derdinden oldum verem) (Anonim, 2006b, s. 574).

"Küpkıran ovaları

Yayılır develeri" (Anonim, 2006b, s. 574).

Sabuncu Köyü, düzlük alanı, dereleri ve ormanı ile anlatılır:

"Sabuncu'nun düzünde

Yalan yoktur sözünde (aman aman aman)

Sabuncu'nun dereleri

Taş değil orman (aman aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 668).

Demişhan, suyun oluşturduğu çatakların kafiye maksatlı zikredilmesi ile geçer. Su çatakları, yiğitlerin yeridir:

"Demişhan su çatağı

İçi yiğit yatağı" (Anonim, 2006a, s. 265).

4.2.2.2 Bingöl

Bingöl, topografik ve coğrafî konumu ve yaylası ile yer alır.

Bingöl'ün dört dağ arasında oluşunun ifade edildiği türküde âşık, sevdiğine olan sevdasından yanar. Başka bir türküde ise Bingöl'ün yaylasının yolu sual edilir:

"Bingöl dört dağ içinde

Yanarım yağ içinde

Kim Bingöl'ü sorarsa

Bir yârim var içimde" (Anonim, 2006a, s. 145).

"Ağam nerden aşar yolu yaylanın

Yaylanın aman Bingöl'ün" (Anonim, 2002, s. 94).

4.2.2.3 Bitlis

Bitlis, iskelesi, dağları, akarsuları ve bağlarının yanı sıra iklim koşulları ile yer alır. Bitlis'teki minareler ve şehrin kurtuluş mücadelesindeki hazin durum da ifade edilir.

Bitlis'in dağları, bülbül bulunan bağları ve içinde bulunan dere, kafiye oluşturacak biçimde geçer. Bağların şehrin önünde olduğu ifade edilirken metorolojik durum ile ilgili fırtınalı yağışların olduğu da zikredilir:

"Bitlis'in dağlarında

Bülbülüm bağlarında (ray ray ram)

Bitlis'in içi dere

Derenin içi kare (ray ray ram)" (Anonim, 2006a, s. 166).

"Bitlis'in önünde bağlar (hanım ey le le)

O yar oturmuş gül bağlar (belalım le le)

Bitlis'in başında bora (hanım ey le le)

Cahil idim düştüm tora" (belalım le le) (Anonim, 2006a, s. 166).

Akarsularla ilgili geçen ifadelerde kafiye maksadı öne çıkar. Bitlis'in çayı bulanıktır. Söz konusu çay için kullanılan *umman* ifadesi ile çayın derinliğinin ya da akışının fazlalığının kast edildiği düşünülebilir:

"Bitlis çayı bulanık

İçinde oynar baluk

Bitlis çayı bir umman

Men bu dertten kurtulamam" (Anonim, 2006a, s. 165).

Kış şartlarından bahsedilen türküde diz boyuna kadar karın yağdığı ifade edilir. Ayrıca yolların taşlık olduğu ve suların soğukluğu dile getirilir:

"Kar yağmış dize değin (men de gelim men de gelim)

Burdan Bitlis'e değin (men de gelim hayran olim)" (Anonim, 2006a, s. 793).

"Bitlis'in yolları taşdır geçilmez

Soğuktur suları bir tas içilmez" (Anonim, 2006a, s. 166).

"Bitlis'in suları soğuktur serin

Vurulum sinemden yaram pek derin" (Anonim, 2006a, s. 166).

Şehirle özdeşleşen türküde Bitlis'te bulunan beş minare geçerken Ergezen de minaresi ile anılır:

"Bitlis'te beş minare (beri gel oğlan beri gel)

Yüreğim dolu yâre (beri gel canan beri gel)

İsterem yanan gelem (beri gel oğlan beri gel)

Cebimde yok beş pare (beri gel canan beri gel)" (Anonim, 2006a, s. 167).

"Ergezen'de minare (hanım yar gülüm yar canım yar)

El ettim eski yâre (hanım yar gülüm yar canım yar)" (Anonim, 2006a, s. 424).

Türk insanının varlık mücadelesi verdiği İstiklal Harbi dönemlerinde Bitlis'in hâli, dokunaklı biçimde aktarılır:

"Ordumuz gitti Muş'a dayandı

Taşı toprağı kana bulandı

Bitlis'i gördüm yüreğim yandı

Ağlama aney belki gelirem" (Anonim, 2006b, s. 631).

Ahlat'ın geçtiği türküde yer alan iskele, bölgede su kaynakları üzerinde çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü izlenimini verir. Ancak günümüzde gar olarak ifade edilen tren istasyonlarının geçmişte iskele olarak isimlendirildiği düşünüldüğünde söz konusu iskelenin demiryolu ile ilgili olduğu da düşünülebilir:

"Ahlat'ın altında küçük iskele

On sekiz yaşımda gittim askere" (Anonim, 2006a, s. 12).

Ahlat ilçesine bağlı Kulaksız köyündeki güzellerin eğlencesi zikredilir:

"Gulahsız'da guyi var (hanım yar gülüm yar canım yar)

Güzellerin toyi var (hanım yar gülüm yar canım yar)" (Anonim, 2006b, s. 424).

4.2.2.4 Erzincan

Erzincan, coğrafî konumu, yükseltileri, tarım ürünleri, iklimi, eğlence anlayışı, nüfus ve mimarî özellikleri ile yer alır.

Dağlarındaki karın uzun süre erimediği ifade edilen Erzincan'ın deresi de zikredilir:

"Erzincan'ın dağları

Hiç kalkmıyor karları" (Anonim, 2006b, s. 717).

"Erzincan'ın deresi

Hayli de çeker arası" (Anonim, 2006a, s. 325).

Apçağa Köyü de dağı ve dağdaki karları ile anılır. Ölüm acısı ile her şeyin tersine döndüğü, *dağın düze dönmesi* şeklinde ifade edilir:

"Apçağa dağını düze dönderdin

(ah ölüm)

Yaktın yüreğimi köze dönderdin.

Apçağa dağından gar yiyeyim mi?

Her seni gördükçe eriyeyim mi?" (Anonim, 2002, s. 12).

Şehirde yeni yapıların imar edildiği de geçer:

"Erzincan yeni yapı (gülüm yar zalim yar)" (Anonim, 2006a, s. 324).

Erzincan anılırken Bayburt'un düşmana verilmeyeceği dile getirilir. Düşmana kargışlarda bulunulan ifadelerden yola çıkılarak vatan birliğine önem verildiği yorumu yapılabilir:

"Bir yanım Erzincan vermem Bayburt'u

Yıkılsın düşmanın tacı ile yurdu

Sağolası anam beni doğurdu

(Gide de gelmiye bu kötü sene)" (Anonim, 2006a, s. 159).

Eski adı Eğin ile çok sayıda türküde geçen Kemaliye, *küçük bir şehir* olarak tasvir edilir. Konum olarak Fırat'ın yukarısında olarak anılırken Kadı Gölü ile yakınlığı da ifade edilir:

"Eğin dedikleri (anam) bir küçük şehir (nidem)

Nine ben cahilem (yandım) çekemem kahır" (Anonim, 2006a, s. 300).

"Eğin'in altından akan Fırat'tır

Ağamın bindiği demir kırattır" (Anonim, 2002, s. 70).

"Şu Eğin'in Kadı Gölü başında (of)

Bir kınalı keklik öter taşında (of)" (Anonim, 2002, s. 172).

Eğin'in başı bayırdır. Ayrıca susuz çayları ile kafiye maksadıyla yer alır. Eski adı Hapanos olan Eğin'in Kozlupınar isimli köyü ise tarlaların ekilmesi ile ifade edilir:

"Eğin'in başı bayır

Mevlam Eğin'i gayır" (Anonim, 2006a, s. 310).

"Eğin'in altında susuz çaylara

Yalvarırım yıldızlara aylara" (Anonim, 2006a, s. 300).

"Hapanos'un tarlaları ekildi (aman aman ekildi)" (Anonim, 2006b, s. 449).

Hosta bölgesinin doğal yapısı ile ilgili bilgiler ortaya konur. Türküde bademler, bağlar, dağlar ve keçi yetiştiriciliği zikredilir:

"Hosta'nın Bademleri (Ölem Yâr Canım Yâr Ninne Yâr)

Seyredin Gidenleri (Ölem Yâr Canım Yâr Ninne Yâr)

Hosta'nın Önü Bağlar (Ölem Yâr Canım Yâr Ninne Yâr)

Başı Dumanlı Dağlar (Ölem Yâr Canım Yâr Ninne Yâr)

Hosta'ya Geçi Geldi (Ölem Yâr Canım Yâr Ninne Yâr)

El Attım Saçı Geldi (Ölem Yâr Canım Yâr Ninne Yâr)" (Anonim, 2006b, s. 469).

Iğiki'nin etrafı bahçelerle çevrilidir. Keklik avlamak için oluşturulan yerlerden kurşun atılır:

"Iğiki'nin Dört Etrafı Bahçalar

Yar Oturmuş Pencerede Def Çalar

Iğıkı'nın Dört Etrafı Meteris

Meteristen Çüfte Gurşun Atarız" (Anonim, 2006b, s. 472).

Kemah'taki eğlencelerden bahsedilir. Türkü yakıcısının sevdiğiinin def çalıp oynamaktan parmakları şişmiştir:

"Erzurum'dan Kemah'tan (deloy deloy deloy can)

Yar gelir oynamahtan (deloy deloy deloy can)

Gızın barmağı şişmiş (deloy deloy deloy can)

Def çalıp oynamahdan (deloy deloy deloy can)" (Anonim, 2006a, s. 327).

4.2.2.5 Erzurum

Erzurum, dağları, akarsuları, kış şartları, tarımsal ürünleri, bal yetiştiriciliği, ticarî hareketliliğinin yanı sıra yörenin düşman işgaline uğradığı sıralarda halkta durumdan duyulan derin keder; İslam ile şehrin bütünleşmesi, dadaş kavramı, çini sanatı, yemek kültürü gibi manevî unsurlar ile geçer.

Erzurum, dikte oluşu ile ifade edilir. Çayları, durmayıp her zaman akar. Ayrıca yayları ile de zikredilir:

"Erzurum bir diktedir (hay le le le vay le le le)" (Anonim, 2006a, s. 325).

"Erzurum'un dağları (ağam yar paşam yar)

Durmaz akar çayları (ağam yar paşam yar)" (Anonim, 2006a, s. 327).

"Yaylalar içinde Erzurum yaylası" (Anonim, 2002, s. 197).

Ovalarında güllerin açtığı, develerin yayıldığı zikredilir:

"Erzurum ovasında (deloy deloy deloy can)

Gül açar ovasında (deloy deloy deloy can)" (Anonim, 2006a, s. 327).

"Erzurum ovaları (gel beri gel ay gelin)

Yayılır develeri (daşlı duman ay gelin)" (Anonim, 2006a, s. 325).

Erzincan ve Erzurum'un iklim bakımından farkı dile getirilir. Erzurum'un dağları, dumanlıdır; kar ile borandır. Pek çok türküde şehirdeki kar yağışı işlenirken bir türküde şehrin *kıştan ağladığı* dile getirilir:

"Erzincan'a girdim ne güzel bağlar

Erzurum'a vardım dumanlı dağlar" (Anonim, 2006a, s. 74).

"Erzurum (Malatya) dağları da kar ile boran

Aldı yüreğimi de dert ile verem" (Anonim, 2002, s. 74).

"Gar mı yağmış Erzurum'un dağına

Çişe vurmuş bostanına bağına" (Anonim, 2002, s. 184).

"Erzurum kıştan ağlar (eğil oy dağlar yıkıl oy daşlar gar yağsın)" (Anonim, 2006a, s. 326).

Çetin kış şartlarının yüksek dağlar ile birlikte anıldığı bir başka türküde, dağların buzları eridiğinde ovaya su kaynağı olacağı ifade edilir. Kışın etkisi geçince mor koyunlar melemeye başlayacaktır:

"Sökülsün dağların (buzu) gözü sökülsün

Sökülsün de düz ovaya dökülsün

Erzurum'un garı kışı çekilsin

Mor koyunlar melesin de ey

(Güzel gidelim ey)" (Anonim, 2002, s. 70).

Şehrin ticareti hakkında geçen ifadelere bakıldığında hanlar bakımından zenginliğinin yanı sıra çarşı ve pazarının zikredildiği de görülür:

"Palan Dağı dumandır

Erzurum dolu handır" (Anonim, 2006b, s. 643).

"Erzurum çarşı Pazar (neynim amman aman neynim amman aman sarı gelin)

İçinde bir kız gezer (hop ninen ölsün sarı gelin aman sarı gelin aman suna yârim)" (Anonim, 2006a, s. 325).

Geleneksel çini sanatı ile imal edilen ürünlerin varlığı, *tereklerin çini ile dolu olduğu* ifadesi ile anlatılırken yöresel cağ kebabı kültürü de zikredilir:

"Erzurum üni müni (hele yanarım ana ona yanarım)

Terekler dolu çini (sevdim alamadım ona yanarım)" (Anonim, 2006a, s. 326).

"Erzurum kıştan ağlar (eğil oy dağlar yıkıl oy daşlar gar yağsın)

Kebabı şişten ağlar (hop de yârim ordadır gözü yoldadır bu cumartesi)" (Anonim, 2006a, s. 326).

Erzurum'da demir yolunun kullanımı çeşitli türkülerde geçer. Trenin Erzurum dağlarını aştığı ifade edilir:

"Tiren gelmiş iskelede

Benim yavrum Erzurum'da yaslanır" (Anonim, 2002, s. 6).

"Tirene bindi de savuştu m'ola

Erzurum dağlarını aştı m'ola" (Anonim, 2006b, s. 746).

Bir türküde askerlerin dağlarda gezdiği zikredilir. Bu durumdan dolayı türkü yakıcısı sılasından bezmiştir:

"Erzurum dağlarında asgerler gezer

Adam sılasından böyle mi bezer" (Anonim, 2006b, s. 746).

Başka bir türkü yakıcısının yolu da bir grup polis tarafından çevrilmiştir. Söz konusu kişinin yakalanışı ve karakola götürülüşü şöyle ifade bulur:

"Erzurum'dan çevirdiler yolumu

Beş on polis bağladılar kolumu (aman kolumu)" (Anonim, 2006a, s. 327).

Canından çok sevdiğini beyan ettiği Erzurum'dan göç etmek durumunda kalan Reyhani'nin ıstırabı, duygusal biçimde yansır:

"Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum

Çaresiz dişimi sıktım gidirem

Gafillerden darbe yedi gururum

Kaderimi boyun büktüm gidirem" (Anonim, 2002, s. 151).

Pek çok türküde benzer şekilde geçen ifadelerde olduğu gibi Erzurum'un güzeli de *gün görmemiş* olarak ifade edilir:

"Erzurum'un içinde (ağca dudum vay vay)

Gün görmedik güzel var (ince dudum yar yar)" (Anonim, 2006a, s. 250).

İslam coğrafyası içindeki öneminden bahsedilen şehir, *İslam topraklarının kilidi ve geçidi* olarak nitelenerek Allah'a emanet edilir. Ramazan ayında şehirde yapılan ibadetlerin ve zikirlerin gönlünü hoş ettiğini söyleyen kişinin hisleri şöyle geçer:

"Erzurum kilidi Mülk-i İslam'ın

Mevlaya emanet olsun Erzurum

Erzurum derbendi Ehl-i İslam'ın

Mevlaya emanet olsun Erzurum

Ramazan'da al-i şan ederler

O şehr-i siyami zişan ederler

Fukara gönlümü gülşan ederler

Mevlaya emanet olsun Erzurum" (Anonim, 2006a, s. 325).

Düşman işgaline uğranıldığı sıralarda duyulan derin keder, türküye yansırken işgalciler tarafından şehrin bölüşülmesinin ifade edildiği dörtlükte, kötü senelerin gidip bir daha gelmemesi dilenir:

"Erzurum satıldı pay eylediler

Sene gardaş sene ille bu sene

(Gide de gelmiye bu kötü sene)" (Anonim, 2006a, s. 159).

Pek çok türküde zikredilen dadaşlık, bölge için önemli bir kavramdır. Dadaş, *delikanlı, mert, yiğit* ve *cesur* gibi özellikler ifade etmektedir. Dadaş aynı zamanda *erkek kardeş*, *dadaşım* biçiminde kullanıldığı zamanda ise *ağabeyim* anlamına da gelmektedir. Dadaş, erkekler için genellikle seslenme sözü olarak da anlam bulmaktadır. Dadaşlık, *Erzurumlu*

olmak anlamına gelmektedir. Erzurumlu olmanın kültürel özellikleri olarak: Büyüğe saygıda kusur etmemek, laf dinlemek, hak yolunda ölümü dahi göze alabilmek, ağırbaşlı, uysal ve duygulu olmak ifade edilmektedir. (Aliağaoğlu, 2018, s. 21). Âşık Reyhani'ye atfedilen bir eserde de dadaşlık özellikleri yer alır. Dadaş, bu türküde de büyük kardeş olarak tanımlanırken gururlu, dikbaşlı, tatlı dilli, edepli, erkân ve yol yordam bilen, ahlakını bozmayan, sataşılmadıkça kızmayan, yaradana yoldaş olarak zikredilir. Fiziksel olarak da dik bakışlı, göğsü kıllı, rüzgâr gibi hızlı şeklinde tasvir edilen dadaşlar, Rusları durduran savaşçı özellikleri ile yaşlı kadınlarına kadar savaş meydanlarında verdiği mücadelelerle şöyle anılır:

"Dadaş büyük ğardaş demek

İşte dadaş bu demektir

Gururludur gayet Dikbaş

İşte dadaş bu demektir

Dadaş gayet tatlı dilli

Edepli, erkânlı, yollu

Bakışı sert göğsü kıllı

İşte dadaş bu demektir

Rüzgâr dadaşın hızı

Dadaş doğunun yıldızı

Selçuk Türklerinden özü

İşte dadaş bu demektir

Moskof sınırları aştı

Onu dur diyen dadaştı

Ninesi bile savaştı

İşte dadaş bu demektir

Dokunmasan dadaş kızmaz

Dadaş ahlakını bozmaz

Bir coşar dünyaya sığmaz

İşte dadaş bu demektir

Reyhaniyim gözyaşımız

Kılıç taksın dadaşımız

Yaratandır yoldaşımız

İşte dadaş bu demektir" (Aliağaoğlu, 2018, s. 22).

Acısu dadaşlarının yöresel oyunlar oynaması, şöyle ifade edilir:

"Acısu dadaşları

Çifte bar oynatırlar" (Anonim, 2006a, s. 188).

Aziziye hakkında yakılan bir türküde bölgedeki balların bolluğu anlatılırken kirazlarının mayhoş olduğu ifade edilir:

"Aziziye'ye vardım sabah

Ballar gelir tabah tabah

Hep kavgadan geliyorlar

Yalın ayak başı gabah" (Anonim, 2006a, s. 94).

"Mayhoş m'olur Aziziye'nin kirazı (aman aman)

Yağlık yağlık gelir de yârin çerezi (hey)" (Anonim, 2006b, s. 491).

Aziziye'nin gençlerinin avlandığı ve Trablus kuşağı bağladıkları ifade edilir:

"Aziziye uşakları

Tırabulus kuşakları (ben yandım aman)

Dizilmiş avdan geliyor

Aziziye uşakları" (Anonim, 2006a, s. 94).

Bölgeye gelen bir gelin için yakılan ağıtta gelinin kağnı ile yöreye ulaştığı ifade edilir:

"Aziziye'ye giden gelin

Gece geldi kağnıyınan" (Anonim, 2002, s. 19).

Oltu, ticari bir meta olarak kullanılan taşı ile anılır:

"Şu Oltu'nun taşını (he gülüm he gülüm he)

Sil gözünün yaşını (de gülüm de gülüm de)" (Anonim, 2006b, s. 731).

Palandöken'in yer aldığı türkülerde dağın yüceliği ifade edilirken alçak kesimlerindeki bağlar, sümbül çiçeği ile bezenmiş olarak tasvir edilir:

"Palandöken yüce dağ (neynim amman aman neynim amman aman sarı gelin)

Altı mor sünbüllü bağ (hop ninen ölsün sarı gelin aman sarı gelin aman suna yârim)" (Anonim, 2006a, s. 325).

Türkülerde genellikle *Pasen* şeklinde geçen Pasinler ilçesi, yaz mevsiminin geç gelişi ile geçer:

"(Ey) çıkam akbabaya edem niyazı

Uğrama Pasen'e geç gelir yazı (durnalar ey)" (Anonim, 2002, s. 118).

4.2.2.6 Hakkâri

Hakkâri, Berçelan Yaylası ve bölgedeki dağlar ile yer alır.

Berçelan Yaylası, bölge açısından büyük öneme sahip bir mekândır. Hakkâri merkezine 18 km. uzaklıkta bulunan yayla, Hakkâri yerel halkının hayvan otlatmak ve kış hazırlığı için kara çadırlarını kurarak yılın birkaç ayını geçirdikleri bir yer olarak tanınır. (Şahin, Kahraman, 2017, s. 9). Berçelan, türkünün birinci dörtlüğünde de sevilen bir yer olarak geçer. İkinci dörtlüğünde yerel halkın Cudi Dağı'nın bir tepesine verdiği *Reşko* adı ve Hakkâri'nin eteklerine kurulduğu Sümbül Dağı da yayla ile birlikte zikredilir:

"Berçelan yaylaları

Severim buraları

Gülnaz karşıdan gelir

Terlemiş yanakları

Berçelan'ın inişi

Gökte Reşko'nun başı

Parıl parıl parlıyor

Sümbül'ün altın başı" (Anonim, 2006a, s. 138).

4.2.2.7 Iğdır

Iğdır, elması ve kişisel bir hikâyenin türküye dönüşmesi ile yer alır.

Iğdır'ın elması, tatlılığıyla bala benzetilerek övülür:

"Iğdır'ın bal alması (ay balam)

Yemeye bal alması" (Anonim, 2006b, s. 472).

Ağaver köyü, biçimsel olarak mani özellikleri gösteren türküde doldurma mısralarda bağlamsız biçimde taşları ve kuşlarının yüksekten uçmasının ifade edilişi ile geçer:

"Ağaver'in taşları

Yüksek uçar kuşları" (Anonim, 2002, s. 3).

Aralık ilçesi, kişisel bir hikâye bağlamında Kenan isimli bir delikanlıya bir güzel yüzünden kurulan pusunun merkezi olarak, kadın ağızlı yakılan türküde yer alır:

"Aralık'ta durdular

Müşavereyi kurdular

Bir güzelin yüzünden

Kenanı'mı vurdular" (Anonim, 2006a, s. 188).

4.2.2.8 Kars

Kars, dağları, engebe durumu, akarsuları, ağaç türleri, gülleri ve bülbülleri ile yer alırken kişisel bir hikâye paylaşımı ile ölüm acısı aktarılmış, Genç Osman'ın öyküsüne de atıfta bulunulmuştur.

Sevdiğinin aşkından yüreğinin köz olduğunu ifade eden aşığın şehrin önünü *düz* olarak ifade ettiği görülür. Kars'tan bir güzele gönlünü kaptıran başka bir âşık ise sevdiğini ceylana benzetir:

"Gars'ın önü de düz olur (le le dağlar hozan dağlar)

Yar yüreğim köz olur (le le dağlar hozan dağlar)" (Anonim, 2006a, s. 373).

"Ceylanı sorarsan Kars'ın elinden

(ay) men neler çekmişem onun elinden" (Anonim, 2006a, s. 159).

Kars ve Karadağ yöresinin geçtiği türküde düşmanın top atışı ve bölgenin işgalden kurtarılırken düşmanın hırsından çatladığı ifade edilir:

"Karadağ'da düşman topu patlıyor

Asker hucüm etmiş Kars'ı alıyor

Hırsınnan hasımımız çatlıyor" (Anonim, 2006b, s. 518).

Dilden dile yayılan hikâyesi ile olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olarak anılan Genç Osman'ın Kars'tan kelle koltukta çıkıp geldiği anlatılır:

"(Aman) Bağdad'ın içine girilmez yastan

Her ana doğurmaz böyle bir aslan (of of)

(of of) kelle koltuğunda geliyor Kars'tan

Allah Allah deyip geçer Genç Osman (of of)" (Anonim, 2006a, s. 390).

Arpaçay ilçesinin adını aldığı akarsuda boğulan bir gelinin ardından yakılan ağıtta can veren Sara isimli kadın, *ala gözlü* ve *kalem kaşlı* olarak tasvir edilir:

"Arpaçay'ı aştı daştı

Sel Sara'nı aldı gaçtı

Ala gözlü kalem kaşlı

Arpaçay'ı derin m'olar

Akan sular serin m'olar

Sara kimi gelin m'olar" (Anonim, 2006a, s. 380).

Kağızman'da Tuz Dağı'nın bulunmasının yanı sıra Kağızman'ın gülleri ve bülbülleri konu edilir. Başka bir türküde ilçenin altından debisi düşük bir derenin geçtiği ifade edilir:

"Kağızman'da Tuz Dağı (Turnam Turnam Dön Beri)

Kar Yağdı Bastı Dağı (Yitirmişem Ben Yâri)

Öyle Bir Yâr Sevmişem (Turnam Turnam Dön Beri)

Eski Yâre Gözdağı (Yitirmişem Ben Yâri)

Kağızman'ın Gülleri (Turnam Turnam Dön Beri)

Hoş Öter Bülbülleri (Yitirmişem Ben Yâri)

Kızıl Gülle Bezerim (Turnam Turnam Dön Beri)

Yârim Gezen Yolları (Yitirmişem Ben Yâri)" (Anonim, 2006b, s. 496).

"Kağızman'ın altı bir ince dere

(Gel amman ey amman el yaman gel)

Vurdular nazlımı serdiler yere (gel)" (Anonim, 2006b, s. 496).

Sarıkamış'ın köylerinde meşe ağacının bulunduğu ifade edilir. Ayrıca Sarıkamış'ın ormanı, sevdiğinin peşinden giden delikanlıya, derdinin dermanı olarak görünür:

"Sarıkamış'ın köyleri (kız diğimelli diğimelli)

Meşelidir meşeli (yar diğimelli diğimelli)" (Anonim, 2006b, s. 677).

"Sarıkamış ormanı (kız diğimelli diğimelli)

Verdi derde dermanı (yar diğimelli diğimelli)" (Anonim, 2006b, s. 677).

4.2.2.9 Malatya

Malatya, bağları, zemin yapısını, iklimi, yol özellikleri, toprak yapısı, hayvancılık faaliyetleri, yerleşim yerlerinin eski adları ve höyükleri ile yer alır.

Türkülerde geçen ifadelere göre şehrin iklimi serin, bitki örtüsü yeşildir; bağları güzeldir. Dertli âşığın mekânı olarak geçen dağlara karlar yağar:

"Malataya'nın eline serin dediler ne'dem dediler

Kerneğin gölüne derin dediler ne'dem dediler" (Anonim, 2006b, s. 581).

"Haydi güzelim gel beri

Yeşil Malatya dilberi" (Anonim, 2006a, s. 157).

"Ah Malatya dağları kardır geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 113).

"Kar yağar lapa lapa

Malatya'nın dağına (yar yar yar yar)" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Malatya'ya geldim ne güzel bağlar

Benim mekânımdı bu yüce dağlar (oy oy oy)

Yar beni bırakmış elinen oynar" (Anonim, 2002, s. 143).

Sevdiğine hasret çeken âşık, Malatya'nın nar ile dolu olduğunu kafiye maksadıyla zikrederken başka bir âşık da sevdiğini *Malatya'nın gülü* olarak niteler:

"Malatya'nın içi dolu narınan

Uzak düştüm görüşemem yarınan" (Anonim, 2002, s. 197).

"Benim yârim de Malatya'nın gülüdür (nedem gülüdür)" (Anonim, 2002, s. 33).

Adatepe'nin yer aldığı türküde Asiye isimli bir annenin selde hayatını kaybetmesi işlenir. Sele kapılan kadının çocukları henüz küçük yaştadır:

"Adatepe Adatepe

Yağmur yağar sere serpe

Asiye'yi sele verdik,

Daha yaruları görpe (ölem görpe)

(yavruları galdı görpe)" (Anonim, 2006a, s. 6).

Alvar, *dokma* olarak geçen akarsu ile Beydağı ise kar yağışı ile yer alır:

"Alvar'ın önünden dokma atıyor" (Anonim, 2002, s. 165).

"Beydağı'na kar yağar (ley ley limi limi ley)" (Anonim, 2006b, s. 748).

Arguvan'ın baş kısmının taşlılığı zikredilirken yollarının *toz duman* oluşu ifade edilir:

"Arguvan'ın başı taşlı,

Akşam oldu gölge bastı" (Anonim, 2002, s. 188).

"Arguvan'ın yolu tozdur dumandır

Bizi böyle eden ahtır amandır" (Anonim, 2002, s. 33).

Âşık, Arguvan'a seslenerek sevdiğini bulmak maksadı ile yârinin geçip geçmediğini sorar:

"Gurban olam Arguvan

O yar burdan geçti mi?" (Anonim, 2002, s. 165).

Çarmuzlu'daki kızların gözleri, koyu kahve renkli olarak tasvir edilir:

"Çarmuzlu'nun kızları (ley ley limi limi ley)

Koyu kahve gözleri (mini mini güzel gel bize)" (Anonim, 2006b, s. 748).

Akçadağ ve Halpuz'da buğday yetiştirildiği ifade edilir. Ayrıca Halpuz'da kalmak isteyen türkü yakıcısı, bunun için öküzünü satmayı göze almıştır:

"Akçadağ'ın düzüne

Buğday ektim yüzüne" (Anonim, 2006a, s. 18).

"Halpuz'un altında harman yeri var ne'dem yeri var" (Anonim, 2006b, s. 581).

"Dedim arkadaşlar Halpuz'da kalak

Böyle olmayacak öküzü satak" (Anonim, 2002, s. 67).

Şehir sınırlarında yer alan köylerin isimleri zikredilir. Bir türküde Akçadağ Köyü'ne *Ören* denir. Ören ifadesi, *eski yerleşim yeri* anlamında kullanılmıştır. Repertuara geçilirken *Ö* harfinin büyük yazılması ise bir kusur sayılabilir. Söz konusu örende bir höyük vardır:

"Akçadağ Köyü'ne de Ören diyorlar

Anam diyorlar" (Anonim, 2002, s. 89).

"Ören'e vardım da Ören höyüğü

Avcılar vuruyor ceren geyiği" (Anonim, 2006b, s. 640).

Başka bir türküde Sofu isimli köye varan kişi, esas varmak istediği mekân olan Kaval köyünü görememiştir. Alvar, halk dilinde *uğursuz* anlamında kullanılan *soyka* kelimesi ile nitelenir:

"Sofulara vardım hani Kavallar?

İşte görünüyor şu soyka Alvar (Alvar Alvar Alvar)" (Anonim, 2002, s. 165).

Bir türküde köprüsü ile anılan Venk Köyü'nün başka bir türküde yangın afetine uğradığı ifade edilir. Türkü yakıcısı bu yangından on beş gün önce uyarılarda bulunduğunu zikreder:

"Venk'in köprüsünü geçtim o yana" (Anonim, 2002, s. 180).

"Bana derler Venk tutuşmiş yaniyi

Beş on gün evvel intizar ettim" (Anonim, 2002, s. 180). ****

4.2.2.10 Muş

Muş, ovalarının genişliği, bölgedeki çiçek yetiştiriciliği, bahçelik alanlar, iklim bilgisi ve bereketli su kaynakları ile yer alır. Şehrin yönetimsel özelliklerinden de bahsedilir.

Ovalarının genişliği ve bölgedeki çiçek yetiştiriciliği ile geçen şehrin çevresindeki bahçelik alanlar, iklim bilgisi ve bereketli su kaynakları zikredilir:

"Açıldı laleler güller

Uzar gider Muş Ovası" (Anonim, 2006a, s. 4).

"Muş'un etrafında bahçeler bağlar

Havası serindir suları çağlar

Yuvadan ayrılan garipler ağlar" (Anonim, 2006b, s. 608).

İstiklal Harbi esnasında ordu şehrin sınırına geldiğinde çok sayıda can yitirilmiştir:

"Ordumuz gitti Muş'a dayandı

Taşı toprağı kana bulandı" (Anonim, 2006b, s. 631).

Vatanın elden gittiğini düşünerek *yaslı* olduğunu ifade eden bir kişi, Muş'un etrafında kir pas içinde gezişi ile geçer. Bu ifadeler, türkü yakıcısının vatan sevgisinin yansıması olarak düşünülebilir:

"Muş'un etrafında fesli gezerim

Elbisem kirlenmiş paslı gezerim

Vatan elden gitmiş yaslı gezerim" (Anonim, 2006b, s. 608).

Malazgirt'in anıldığı iki türküde aynı ifadeler geçer. Turnalara seslenen türkü yakıcısı, turnalardan Malazgirt'teki tehlikelerden korunarak sevdiğine selam götürmesini ister:

"Malazgirt Beyi'nden korkun sakının

Ordan yâre selam edin durnalar" (Anonim, 2002, s. 118).

"Malazgirt Beyi'nden korkun sakının

Ordan yâre selam edin durnalar" (Anonim, 2006b, s. 507).

4.2.2.11 Tunceli

Tunceli için geçmişte kullanılan isimlerden olan Dersim'in yer aldığı tek türküde şehrin dağlar arasında olduğu ifade edilir. Dersim içinde yâri olan âşık, yaradandan şehrin korunması için dilekte bulunur:

"Dersim bir dağ içinde

Gülü bardağ içinde

Hak Dersim'i saklasın,

Bir gülüm var içinde" (Anonim, 2006a, s. 277).

4.2.2.12 Van

Van, su kaynakları ve faaliyetleri, çiçek yoğunluğu, engebe durumunu ile yer alır.

Şehrin coğrafî konumunun ortaya konduğu türküde Edremit ile karşılıklı olduğu belirtilirken yöredeki *Şamran* isimli akarsudan da bahsedilir:

"Edremit Van'a bakar

İçinde Şamran akar" (Anonim, 2006b, s. 621).

Erciş'in dağlarının anıldığı türküde bağlarının gül kokulu olduğu ifade edilirken düzlük bölgelerindeki çiçekler zikredilir:

"Şu Erciş'in dağları (can oy)

Gül kokuyor bağları (can oy)" (Anonim, 2006b, s. 530).

"Erciş'in düzünde çiçekler açar" (Anonim, 2002, s. 200).

Van'dan yükselen turnalar, âşık tarafından Erciş'teki göle çağrılır:

"(Ey) kalkın durnam kalkın Van'dan sökülün

Erciş'in gölüne dolun dökülün (durnalar ey)" (Anonim, 2002, s. 118).

Diğer varyantlarında *Şam* olarak geçen ve ninni olduğu düşünülen türküde bebeğin babası, Van'dan gelir:

"Bebeğimin beşiği çamdan

Yuvarlandı düştü damdan

Bey babası gelir Van'dan" (Anonim, 2006a, s. 5).

Van'ın çeşitli yerlerindeki güzeller, türkülerde farklı özellikleri ile dile getirilir. Pek çok varyantı bulunan türkü, Ercişli bir güzele uyarlanmıştır. Buna göre sevgili, insanları güzelliği ile konuşturur. Edremit'in kızları, yazın hoştur. Günümüzde mahalle olan Çelebibağı, *Çelepbağı* şeklinde geçer. Çelepbağı'nın kızları ciğer yakar. Erciş'in kızları ise altından bir direğe benzer. Ayrıca *anadan atadan şirin* olarak tasvir edilirler. Bu

ifadeden hareketle Erciş kızlarının güzelliklerinin soydan geldiğine inanıldığı düşünülebilir:

"Su gelir millendirir

Çimeni göllendirir

Öyle bir yar sevmişem

Erciş'i dillendirir" (Anonim, 2006b, s. 704).

"Edremit Kızları

Ne hoş olur yazları" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Ciğerimi yakıyor

Celepbağı kızları" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Erciş'in gızları altından direk (bal yeme bal yeme bal şirin olur)

Erciş'in gızları altından direk (anadan atadan yar şirin olur)" (Anonim, 2006a, s. 114).

4.2.3 Ege Bölgesi

Aşağıdaki tabloda Ege Bölgesi'ne ait şehir/yer adları sunulmuştur.

Tablo 4. 35 Türkülerde Yer Alan Ege Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları

Ege Bölgesi					
Afyon	**Adet**	**İzmir**	**Adet**	**Manisa**	**Adet**
Afyon	2	İzmir	14	Manisa	4
Dinar	1	Arap Deresi	1	Demirci	1
Emirdağ	2	Bademli	1	Gelenbe	1
Haydarlı	1	Balatçık	1	Göveli	1
Karahisar Kalesi	1	Bergama	5	Kula	1
Sandıklı	2	Çaprazlı	1	Selendir	1
		Çatalkaya	1	Soma	1
Aydın	**Adet**	Helvacı	1	Şayık	1
Aydın	8	İskender Boğazı	1		
Bozdoğan	1	Karakaya	1	**Muğla**	**Adet**
Çine	1	Karşıyaka	1	Muğla	3
Gayrasar	1	Menemen	1	Akbelen	1
Germencik	2	Ödemiş	2	Aspat	1
Karanova	1	Sucaklı	1	Bitez	1
Nazilli	2	Tekeli	2	Bodrum	1
		Tire	2	Dalaman	2
Denizli	**Adet**			Köyceğiz	1
Denizli	5	**Kütahya**	**Adet**	Menteşe	1
Acıpayam	3	Kütahya	6	Milas	1
Akçeşme	1	Akçaalan	1	Ortaca	1
Ballık Boğazı	1	Domaniç	2	Yerkesik	1
Başçeşme	1	Dumlupınar	2		
Buldan	1	Gediz	1	**Uşak**	**Adet**
Gireniz	2	Hasılhas	1	Banaz	1
Hisar	1	Simav	2	Göçdere Gürlek	1 1
Honaz	1			İslice	1
Kesire	1			Kılcan Köyü	1
Palanga	1			Evrenköy	1
Pamukkale	1				
Yarengöme	1				

4.2.3.1 Afyon

Afyon, kalesi, ağaç türleri ve tarım faaliyetleri ile yer alır.

Şehrin adı ile anılan ovası, yeşillenmesi ile zikredilir:

"Tümsek Çam Üstünde Leylek Yuvası

(Ah) Gine Yeşillendi (de) Afiyonun Ovası" (Anonim, 2006b, s. 490).

Afiyon'un Ortasında Galesi isimli türküde yer alan *Afiyon*, günümüzdeki Afyonkarahisar şehridir. Şehrin markalaşması ile ilgili yapılan çalışmalarda marka değerlerinin başında

gelen unsurlardan biri olarak tarihi *Afyon Kalesi* gösterilir (Özdemir, Karaca, 2009, s. 113). Yüksek bir noktada bulunması ve zor bir çıkış güzergâhına sahip olmasına rağmen yoğun ilgi gören Afyonkarahisar Kalesi, volkanik kayaçlardan trakit özelliği göstermektedir. Ayonkarahisar şehrinin kurulması ve gelişmesinde öncü rolü olan bu kale, şehir ile özdeşleşmekte ve şehrin en önemli simgelerinden birini oluşturmaktadır (Özdemir, Kervankıran, 2012, s. 138). Söz konusu kale, şehrin ortasındadır. Selçuklular döneminde Karahisar Kalesi olarak anılan ismi ile de zikredilir:

"Afiyon'un (aman aman) ortasında galesi (de var galesi aman)

Üzerinde (aman) vardır gızlar gülesi (de var gülesi)

Zümrüt gibi (aman aman) yeşillenmiş ovası (da var ovası aman)" (Anonim, 2006a, s. 7).

"Karahisar kalesi yıkılır gelir

Kâkülü boynuna dökülür gelir" (Anonim, 2006b, s. 519).

Emirdağ, Şanlıurfa ile birlikte zikredilir. Aradaki mesafenin uzaklığı göz önüne alındığında türkünün bireysel bir öyküye dayandığı yorumu yapılabilir. Emirdağ'ın ardı selvilerle sıralanmıştır:

"Emirdağ'la şu Urfa'nın arası

Emirdağ'ı ardın selvi sırası (da)" (Anonim, 2006b, s. 814).

Sandıklı'nın biberinin yeşil oluşu ve meyvesinin şeker gibi tatlılığı zikredilir. İlçenin tarlaları ise hendekli olarak ifade edilir:

"Yeşil olur Sandıklı'nın biberi

Şeker olur Sandıklı'nın meyvesi" (Anonim, 2006b, s. 695).

"Sandıklı'nın (haydi) tarlaları hendekli (vay ülen)" (Anonim, 2006b, s. 673).

4.2.3.2 Aydın

Aydın, ağaç türleri, doğal bitki örtüsü, akarsularının durumu, çarşıları ve ticareti ile zikredilirken efelik ve güreş kültürü ile de yer alır.

Kapalı çarşılar, günümüzdeki alışveriş merkezlerinin fonksiyonunu asırlar boyunca pek çok şehirde yerine getiren mekânlardır (Bal, Taşdemir, 2020, s. 1). Bu mekânlar, hem kırsal kesimde yaşayan insanların şehir merkezlerindeki çekim alanı olmuş hem de

kültürel etkileşim sahası haline gelmiştir. *Aydın İçinde Kapalı Çarşı (Yeni Cafer Türküsü)* olarak bilinen türküde şehir ile birlikte kapalı çarşı anılır:

"Aydın içinde kapalı çarşı

(yürü hey) Cafer sen de yürü düşmana karşı" (Anonim, 2006a, s. 87).

Baba Aydın'a vardın mı? türküsünde de benzer bir anlatımla şehir merkezinden alınan malzemeler, şehir ile özdeş biçimde kullanılmıştır. Aydın'dan alınabileceği zikredilen çeşitli malzemeler şehrin muhtelif ürünlerin ticareti için kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir:

"Baba Aydın'a vardın mı,

Bana çeyizimi aldın mı?

Baba Aydın'a vardın mı,

Bana al kınalar aldın mı?

Baba Aydın'a vardın mı,

Telli duvağımı aldın mı?" (Anonim, 2006a, s. 95).

Aydın'ın geçtiği pek çok türküde şehirde yaşamış olan efeler ya da delikanlılar anılmıştır. Bir türküde *efe*, diğer iki türküde ise *Aydın uşağı* şeklindeki kullanım göze çarpar. Bölgede çok eski zamanlara dayanan efelik, şöyle yer alır:

"Depeler depeler yüksek depeler

Gulağında parlar elmas küpeler

Etrafım aldı aydın efeler" (Anonim, 2006b, s. 446).

Efeler, yaşadıkları dönemlerde bulunduğu yerlerdeki haksızlık ve zulümlere isyan ederek dağları mesken tutan ve adaleti sağlamaya çalışan kişiler olarak tanınır. Bu özelliklerinden dolayı toplumda saygınlık kazanan efeleri eşkıyalardan ayıran en önemli özelliğin efelerin mücadelesinin zulme karşı yapılması olarak ifade edilir (Önal, 2014, s. 2). Aydın ve çevresinde de çok sayıda efe yaşamıştır. Aydın'daki efelerin kahramanlıklarının dilden dile dolaşması ile efeler şöhretlenmiştir. Bir türküde kuşağını gevşek bağladığı ifade edilen efelerin çabucak bıçağına davrandığı zikredilir. Bu ifadeden hareketle efelerin tezcanlı bir tabiatta olarak tanındığı yorumu yapılabilir:

"Şu Aydın'ın (aman) uşağı

Gevşek bağlar (aman) guşağı

Şaka maka (aman) bilmezler

Çatladırlar (aman) bıçağı" (Anonim, 2006b, s. 720).

Aydın Meşeleri Dalları Yerde isimli türküde Aydın ile birlikte kullanılan *meşe ağaçları* ve *yol*a, kafiye tamamlamak için yer verilmiştir. *Gine Yeşillendi Acıpayam Yolları* türküsünde de şehir ile birlikte anılan dağın kafiye maksadıyla seçildiği düşünülebilir:

"Aydın meşeleri dalları yerde

Siyah da ebrulerin (bidenem) gerdana perde (of)" (Anonim, 2006a, s. 88).

"Aydın'a giderken yol bulamadım (imanım)

Martinim asacak (efem) dal bulamadım (of)

Kendime münasıp yar bulamadım (imanım)" (Anonim, 2006a, s. 88).

"Gine yeşillendi Acıpayam yolları

Her tarafa yol ediyor Celal'imin şanları

Bize de meskan olucek Aydın (aman) dağları" (Anonim, 2006a, s. 409).

Nazilli'deki han camlarının parıldadığı ifade edilir:

"Nazilli'nin hanları

(Haydi aman) parıldıyor camları" (Anonim, 2006b, s. 612).

Bozdoğan'ın anıldığı bir türküde kafiye kurmak için söğüt ağacı zikredilir:

"İmanım dağlar Bozdoğan'ın söğüdü

Çok verdiler ben dutamadım öğüdü" (Anonim, 2006a, s. 289).

Çine'de bulunan çayların özellikleri zikredilir. Buna göre Çine'nin çayı taşkın olur ve sazlıdır:

"Çine (de) çayı (güzelim aman) taşkın olur

Güzel sevme (a yârim aman) şaşkın olur

Yar sevisi (a yârim aman) başka mı olur

"Çine çayı sazlı olur

Güzel sevme nazlı olur" (Anonim, 2006a, s. 235).

Gavrasar'ın yollarının dolambaçlı olduğu, *eğrem büğrem* denilerek anlatılır:

"Eğrem (de) büğrem (de) Gavrasar yolları" (Anonim, 2006a, s. 301).

Karaova'da güreş kültürünün canlı olarak yaşandığı görülür:

"Karaova düğünü gece kuruldu

Varır varmaz güveyin adı soruldu

Pehlivanlar meydana çıktı soyundu

O zaman Hacı Gümüşoğlu vuruldu" (Anonim, 2006b, s. 524).

Gevrencik'te cereyan eden bir olay, türküye konu edilmiştir. Sol yanından vurulan Cafer isimli bir delikanlı zikredilir. *Sol yanından vurulma* ifadesi ile ölümcül bir yaralanma yaşandığının anlatılmaya çalışıldığı değerlendirilebilir:

"Germencik'in içinde toplar kuruldu

Aslan Cafer sol yanından (aman aman aman) vuruldu" (Anonim, 2006a, s. 87).

4.2.3.3 Denizli

Denizli, dağları, horozları, hanları, değirmenleri ve meyveleri ile yer alır.

Dünyaca ünlü horozları ile bilinen Denizli horozu, kent kimliğini oluşturan birkaç öge içerisindeki en önemlisi olarak ifade edilebilir (Belge, 2018, s.178). Denizli horozları, türküde *belli* olarak ifade edilir. Bu ifade ile bu horozların diğer horozlardan farklı olduğunun düşünüldüğü yorumu yapılabilir. Bir horoza ise sahibi, *gül ibiğim* şeklinde seslenir. Türküdeki ifadelerden hareketle kişinin horozunun ötüşü ile rahatladığı söylenebilir:

"Tellidir yavrum aman tellidir (tellidir aman)

Denizli'nin horozları bellidir

Ötüver de gül ibiğim biyo ötüver

Geniş olam gam zamanı değildir" (Anonim, 2006b, s. 741).

Türkü yakıcısı, Denizli'nin hanına atını bağlamıştır:

"At bağladım (aman) Denizli'nin (a yârim de) hanına" (Anonim, 2006a, s. 70).

Günümüzde Denizli-Alaşehir yolu 40. kilometresinde, 2 km. kadar içeride, dokumacılığı ile ünlü, tarihi ve kültürel önemi bulunan Buldan, dokumacılıkla öylesine ünlenmiştir ki

en şöhretli yöneticilerin kıyafetlerinin bu yöreden dokunarak ulaştırıldığı rivayet edilir. Adını belde kelimesinin çoğulu olan Büldân'dan aldığı düşünülen Buldan'ın, 12. yüzyıldan itibaren Selçuklu ordusuna bağlı Türkmen Akıncılarının sık sık yokladığı bir uç (sınır) bölgesi olan Menderes havzasına kadar uzanan bir yöre olduğu bilinir (Aksakal, 2006, s. 951, 952). Türküde de Buldan, dağları ve bağları ile geçer. Buldan, türkü yakıcısına gençlik çağlarında dar gelir. Bu ifadeler hakkında delikanlının Buldan'da zor günler yaşadığı yorumu yapılabilir:

"Buldan'ın dağlarında

Gün doğmuş bağlarında

Buldan bana dar gelir

Bu gençlik çağlarımda" (Anonim, 2006a, s. 188).

Acıpayam, kafiye maksadı ile ovası ile anırken başka bir türküde yollarının yeşilliği ile zikredilir:

"Acıpayam'ın ovası

Fatm'ana alın oyası" (Anonim, 2006a, s. 50).

"Gine yeşillendi Acıpayam yolları" (Anonim, 2006a, s. 409).

Gireniz, çayları ve mor sümbüllü bağları ile geçer:

"Gireniz'in çayları

Mor sünbüllü bağları" (Anonim, 2006a, s. 410).

Gireniz'in ortasındaki değirmenin suları, dağlardan akarak değirmene ulaşır:

"Gireniz ortasında değirmen döner

Değirmenin suları dağından iner" (Anonim, 2006a, s. 230).

Yarangüme ya da *Yârengüme* olarak adlandırılan yer, günümüzde *Tavas* olarak ifade edilmektedir. Söz konusu yerine dağına kar yağar:

"Garmı yağıp da Yarengöme'nin dağına" (Anonim, 2006b, s. 818)?

Sevgilinin dudağı, rengi bakımından Honaz'ın kirazına benzetilir:

"Ardıç arasında biten budaklar

Honaz kirazına dönmüş dudaklar (aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 50).

4.2.3.4 İzmir

İzmir, dağlarının özellikleri, iklimi, suları, bitki örtüsü, ticareti, hanları, efeleri ve şahsî hikâyeleri ile yer alır.

Şehrin dağlarını duman bürümüştür. İzmir'in kavakları, dökülen yaprakları ile yer alır. Bu kısımların doldurma mısralar olduğu düşünülebilir:

"İzmir dağlarını bürüdü duman

Amanın aman hâllerim yaman" (Anonim, 2006b, s. 663).

"İzmir'in kavakları

Dökülür yaprakları" (Anonim, 2006a, s. 47).

Al yeşil bayrak, gül ile diken, ekim ve biçim faaliyetleri, kafiye maksadıyla yer alır. Bu ifadelerle kafiyeleri tamamlanan türküde âşık, sevdiğini bal ve kaymağa benzeterek metheder:

"İzmir'in içinde al yeşil bayrak

Bir yanın bal olmuş bir yanın kaymak

İzmir'in içinde gülünen diken

Kör olsun dikeni yoluma diken

İzmir'in içinde ekerler darı

Ekerler biçerler ederler kârı" (Anonim, 2006b, s. 492).

Bir âşık, İzmir yolunda sevdaya tutulur. Şehrin yolu, âşık tarafından *güzel* olarak ifade edilir. Farklı bir türküde de İzmir'e *güzel* denilir. Türkü yakıcısı, yükseklerdeki sisi zikrederken toprağına taşına doymadığını dile getirir:

"Güzel İzmir yolunda

Ben bir güzele vuruldum" (Anonim, 2006a, s. 141).

"Duman vardır güzel İzmir başında (of)

Arzum kaldı toprağında taşında (ey)" (Anonim, 2006a, s. 289).

Çekirdeksiz narın geldiği ifade edilir. Şehir bu türküde de *güzel* olarak tasvir edilirken kordon boyunun şen olması dilenir:

"Şu İzmir'den (aman) çekirdeksiz (efem de) nar gelir

Güzel İzmir (aman) kordon boyu (efem de) şen olsun" (Anonim, 2006b, s. 728).

Bademli'de incecik bir kışın olduğu ifade edilir. Bu ifadeden hareketle kışın hafif şiddette geçtiği söylenebilir:

"Bademli'ye (efem) bir incecik (de) kış oldu

Duyan duydu (aman) duymayanlara (da) düş oldu" (Anonim, 2006a, s. 97).

İskender Boğazı olarak bilinen yer, *dar* ve *geçilmez* olarak ifade edilir. Soğuk sularından bir tas içilemeyişinin ise formel kalıp olduğu değerlendirilebilir:

"İskender Boğazı (şıngır da şıngırı şıngırı şıngırı şıngır da)

Dardır geçilmez (aman aman)

Soğuktur suları (şıngır da şıngırı şıngırı şıngırı şıngır da)

Bir tas içilmez (aman aman hey)" (Anonim, 2006b, s. 489).

Tire'nin evleri, damlarının çeşitli yükseklikleri ile zikredilir:

"Alçak yüksek şu Tire'nin damları" (Anonim, 2006a, s. 29).

İlçedeki güzeller, diğer güzellerden seçkin olarak ifade edilir. Türkü yakıcısının sevdiği ise Bursa basması giyer:

"Güzeller içinde de Tire yosması

Yosmam da senin giydiğin Bursa basması" (Anonim, 2006a, s. 197).

Bergama'daki hanların camlarının yeşil boyalı oluşu zikredilir:

"Bergama'nın hanları

Yeşil de boya camları" (Anonim, 2006a, s. 139).

Sucaklı'da gerçekleşen silahlı bir baskın, olayın geçtiği yerin alt kısmında bulunan küçük bir ev ve kuvvetli akan çeşme ile anılır:

"Sucaklı'yı bastılar

Çalıya (da) martin astılar

Sucaklı'nın alt yanında

İnden aman evin var

Sucaklı'nın ortasında

Halı aman yayılır

Sucaklı'nın çeşmeleri

Harıl harıl harleyor" (Anonim, 2006b, s. 706).

Karakaya, kurtların uluması ve çeşmelerinin yüksekten akışı ile geçer:

"Karakayalarda (Fatmem) kurtlar uluşur

Karakaya'nın çeşmesi (Fatmem) yüksekten akar" (Anonim, 2006b, s. 519).

İzmir'in doğusundan sürülen düşman askerinin kaçış yönü olarak İzmir ifade edilir:

"Düşman askeri kaçıyor İzmir'e karşı" (Anonim, 2006a, s. 87).

Tekeli, zeybekleri ile anılır. Türkü yakıcısı ise zeybeklerin yürüdüğünü gördüğünde hissettiği kaygı ve telâşı şöyle ifade eder:

"Tekeli'nin zeybekleri yürüdü

Yüreğimde yağ kalmadı eridi" (Anonim, 2006a, s. 406).

Bir baskın sonucu öldürülen Ali isimli efe, Bergama'da son bulan hazin hikâyesi ile anılır:

"Ali efenin ölüsünü (İzzet'im)

Bergama'da astılar" (Anonim, 2006b, s. 706).

Hayıtlı, *topal* olarak nitelenen kişinin bir delikanlının canını yitirmesine sebep oluşu ile anılır:

"Mustafa'ya sebep olan

Hayıtlı'nın topalı" (Anonim, 2006b, s. 459).

Ödemiş'te bir kahvehane masasının başında vurulan Süleyman isimli kişinin ölüm haberinin kısa sürede duyulduğu zikredilir:

"Kaymakçı kahvesinde masalar kuruldu

Masanın başında Süleyman vuruldu

Saatine varmadan Ödemiş'e duyuldu" (Anonim, 2006a, s. 279).

Helvacı'da gömülme isteğini vasiyet eden kişinin ağzından türkü yakıcısı şöyle seslenir:

"Mezarımı Helvacı'ya eşsinler

Al yeşili üzerime örtsünler

Gelen geçen yazık olmuş desinler" (Anonim, 2006b, s. 741).

4.2.3.5 Kütahya

Kütahya, dağlarının özellikleri, değirmencilik faaliyetlerinin yanı sıra askerî ve şahsî hikâyeler ile yer alır.

Şehir, dağlarına kar yağması ile zikredilir.

"Gar mı yağdı Kütahya'nın dağına (aman)

Ateş düştü ciğerimin (efem) bağına" (Anonim, 2006a, s. 368).

Kütahya, değirmeni ile anılırken değirmenciye duyulan öfke türküye şöyle yansır:

"Kütahya'nın altındadır dermeni

Dermencesi urum değil ermeni

Ya kendisi ya kellesi gelmeli" (Anonim, 2006b, s. 575).

İncir, zincir ve incinmek kelimeleri, kafiye maksadıyla geçer. Başka bir türküde de aynı amaçla pınarlar yer bulur:

"Kütahya'nın yolunda bir ocak incir

Ellerim kelepçe dal boynum zincir

Zincir sallandıkça her yanım incir" (Anonim, 2006b, s. 575).

"Kütahya'nın pınarları akışır

Devriyeler kol kol olmuş bakışır" (Anonim, 2006b, s. 575).

Domaniç dağları ile anılır. İlçenin dağlarında yıldızlar ışıldar ve bu dağlarda düğün kurulur:

Kaldım Domaniç dağlarında

Sevgili yârim nerelerde? (Anonim, 2006b, s. 816).

"Domaniç dağlarında yıldız ışılar

Sol yanımdan vuruldum kanım fışılar" (Anonim, 2006a, s. 284).

"Domaniç dağlarında düğün kuruldu

Sahat üçten sonra güvey vuruldu

Sahat beşten sonra geline duyuruldu" (Anonim, 2006a, s. 284).

Akçaalan'ın geçtiği türküde yollarına sisin inmesi, lahana üretimi ve iğde ağaçları gibi çeşitli unsurlara yer verilir:

"Akçaalan yolunu duman mı aldı

Özencim var idi karnımda kaldı

Akçaalan yolunda sarıverdim kelemi

Düş peşime ben çekiverem çileni

Akçaalan yolunda buluverdim bir iğde

Mektuplar yolladım okut da dinle" (Anonim, 2006a, s. 18).

Gediz, kurulan pazarı ile kafiye içerisinde yer alır:

"Gediz pazarıdır benim pazarım" (Anonim, 2006a, s. 380).

Türkiye'deki şehirlerin sıralandığı kahramanlık içerikli bir türküde Dumlupınar, meşale ile birlikte anılır. Meşalenin, İstiklal Harbi'nde Dumlupınar'ın zafer nişanesi olarak sayılması sebebiyle sembolleştirildiği düşünülebilir. Başka bir türküde ise Dumlupınar ilçesinin adını alan denizaltının kazası ve bu kazada verilen şehitler anılır:

"Denizli'de Pamukkale

Antalya'da gür şelale

Dumlupınar'da meşale" (Anonim, 2006a, s. 204).

"Denizaltı Dumlupınar kazası

Yayıldı âleme duyuldu sesi" (Anonim, 2002, s. 62).

Hasılhas'ta vurulan bir kişinin ağzından yakılan türküde gelip geçenlerin derin bir keder duymasına sebep olarak zikredilen maktulün öyküsü şöyle yer alır:

"Hasılhas başında benim mezarım

Gelenin geçenin bağrını ezerim

Hasılhas başında vurdular beni

Ölmeden mezara koydular beni" (Anonim, 2006b, s. 452).

4.2.3.6 Manisa

Manisa, üzümleri, horozu ve şahsi hikâyeler ile yer alır.

Şehir, pek çok türküde üzümü ile geçer. Üzümün yüzleri karartmadığı ifade edilir. Bu ifade, bağ bozumundan beklenilen karşılığın alındığı şeklinde yorumlanabilir. Başka bir türküde ise üzümün bol olması dilenir:

"Manisa'nın üzümü (Baylan Cemile'm)

Karartmadı yüzümü" (Anonim, 2006b, s. 693).

"(Of) aman aman Manisa

(Manisa) üzümün bolca olsa" (Anonim, 2006a, s. 39).

Gelenbe'nin ovası, düzlüğü ile tasvir edilir:

"Ne düz olur Gelenbe'nin ovası" (Anonim, 2006b, s. 614).

Selendir, kafiye kurulurken samanının sarılığı ile anılır:

"Selendir'in sarı sarı samanı (aman)

(ah) gine geldi ayrılmanın zamanı" (Anonim, 2006b, s. 441).

Göveli Köyü, horozunun erken ötmesi ile yer alır. Türküde horoz, ağız farklılığı ile *furaz* olarak şu şekilde geçer:

"Erken öter Göveli'nin de furazı" (Anonim, 2006a, s. 364).

Üseyn Efe olarak zikredilen Hüseyin Efe'nin Kula'da bir çete baskını ile öldürülmesi konu edilir. Türküye göre Hüseyin Efe, bu baskında saat 5.00'te öldürülmüştür:

"Kulalıları aman efem gece çeteler bastılar

Armıt dallarına mavizerleri astılar

Üseyn Efe'yi (aman aman) sahat beşte kestiler" (Anonim, 2006b, s. 568).

Sayık, yöresel söyleyişle *Cüme* olarak ifade edilen Cuma namazını kılamadığını söyleyen bir kişinin sözlerinde geçer:

"Şu Sayık'ta gılamadım (da) cümeyi

Gara aptil gece yapmış (aman) gümeyi" (Anonim, 2006a, s. 364).

4.2.3.7 Muğla

Muğla, dağları, ovaları, su kaynakları, tarım faaliyetleri ile yer alır. Şehrin ayrıca şahsî öykülerin konu edildiği türkülerle de öne çıktığı görülür.

Evlerin halk arasında pek çok türküde olduğu gibi *dam* olarak adlandırıldığı göze çarpar. Sevdiğine kendileri için damların yapıldığını söyleyen kişinin, Muğla'da bir yuva kurmak istediği düşünülebilir:

"Bizim için yapılmış

Şu Muğla'nın damları" (Anonim, 2006b, s. 730).

Muğla, Yerkesik ile arası ve çam ağaçları ile ifade edilir. Türkü yakıcısı, bulunduğu coğrafyayı tasvir ederken sevdiğinin kaşlarının karalığını zikreder:

"(of ülen of ülen of) Şu Muğla'ynan Yerkesik'in arası

Yaktı beni Kerimoğlu'nun kaşlarının karası

Hayd'aman aman aman aman şu Muğla'nın çamları da çamları" (Anonim, 2006b, s. 731).

Dalaman'ın dağlarını dumanın bürüdüğü ifade edilir. *Dalman* şeklinde ifade edilen ilçe, çeşmelerinden su içmenin hoş olduğu zikredilerek anılır:

"Şu Dalman'ın (aman) dağını da duman (da) bürüdü" (Anonim, 2006b, s. 723).

"Şu Dalman'ın çeşmesi

Ne hoş olur içmesi" (Anonim, 2006b, s. 723).

Milas, ovası ve tarlarlarda yapılan darı üretimi ile geçer:

"Milas ovasında bir dönüm darı" (Anonim, 2006a, s. 409).

Akbelen, zeytincilik faaliyetleri ile yer alır. Âşık, sevdiğinin gözlerini zeytin tanesine benzetir:

"Akbelen'den (de) aşağı zeytin tarlası

Hörü kızın gözleri zeytin tanesi" (Anonim, 2006a, s. 17).

Bitez ve Aspat, telli kurşunun vücuduna isabet ettiği bir kişinin acısı ile hemhâl olunarak yakılan türküde geçer. Telli kurşun, öldürücülüğünü arttırmak kurşunun ağzına çentik açılarak üretilir. Bu sebeple telli kurşunun daha fazla can yaktığı söylenebilir:

"Burası da Aspat değil Halil'im aman Bitez yalısı

Ciğerime ateş saldı telli kurşun yarası" (Anonim, 2006a, s. 239).

Geniş bir coğrafyaya ünü ulaşan, *Ormancı* olarak bilinen türkü, varyantları ile farklı yerlere yayılmış ve öyküsünün çeşitlenmesi ile meşhur bir anlatıya dönüşmüştür. Belen ile özdeşleşen türküde ormancının işlediği cinayet öncesi sarhoş olduğu ve olay çıkarttığı şöyle ifade edilir:

"Çıktım Belen kahvesine baktım ovaya

Bay Mustafa çağırdı da dam'oynamaya

Ormancı da gelir gelmez yıkar masaya

Söz anlamaz ormancı çekmiş kafayı" (Anonim, 2006a, s. 230).

Bodrum Hâkimi türküsü ile ilgili kayıtlara geçen çıkış öyküleri mevcuttur. Türkülerin çoğuna nispeten daha geç bir vakitte ortaya çıkan türkünün bu yönü ile daha güvenilir bir çıkış öyküsüne sahip olduğu düşünülebilir.

"Türkiye'nin ilk kadın hâkimlerinden olan Bodrum Hâkimi Mefaret Tüzün (1906-1954), 24 Eylül 1951'de Bodrum'da göreve başlar. Cesareti ve dürüstlüğü ile kısa sürede yöre halkının sevgisini kazanır. Hâkim hanımın beklenmedik ölümü Bodrum'da büyük üzüntü yaratır ve halk ona duyduğu sevgiyi bir türkü yakarak yaşatmaya çalışır. Onun ölümüne sebep olan olay hakkında çeşitli rivayetler var. Birincisine göre, hâkim hanım Bodrum'da bir gence idam cezası verdiği için, bu gencin ağabeyi tarafından Turgutreis karşısındaki Çatal adasına kaçırılmış ve tecavüz edilmiş. Bu olay üzerine Mefaret Hanım dayanamayıp kendisini öldürmüş. İkinci ve belki de daha yaygın rivayete göre, hâkim hanım evli bir savcı ile yasak aşk yaşıyormuş. Bu gayrimeşru ilişki sırasında ne olduğu tam bilinemeyen, muhtemel bazı olaylar onu intihara sürüklemiş. Hiçbir olay karşısında başı eğilmeyen Mefaret Hanım, bu durum karşısında kaderine yenik düşer. Hâkim hanımın bu hazin öyküsü üzerine Bodrumlular bu ağıtı yakarlar. Hikâyesi hakkında en kapsamlı bilgiyi Milaslı ses ve saz sanatçısı Tolga Çandar'dan öğrendiğimiz bu ağıt, 1960'lı yıllarda Milaslı radyo sanatçısı Nazmi Yükselen tarafından yeniden düzenlenerek plağa okunur ve türkü böylece TRT repertuarına girer" (Mirzaoğlu, 2010, s. 151).

Bodrum hâkiminin toplumu derinden etkileyen öyküsü, türküye konu olarak kültürün önemli bir ürününe dönüşmüş; bunun yanı sıra sinemaya da ilham olarak film haline getirilmiştir.

Türkân Şoray'la Kadir İnanır'ın başrollerini oynadığı, yönetmenliğini de oyuncu Türkân Şoray'ın yaptığı Bodrum Hâkimi filminin senaryosunu önemli sinema adamlarından biri olan Safa Önal kaleme almıştır. 1976 yılında yapılan film, Türkân Şoray'ın yönetmenlik yaptığı dört filmden biri olması yönüyle de önem arz eder. Filmin müzikleri ise Cahit Berkay tarafından yapmıştır. Film, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın hâkimlerinden olan ve 1951'de atandığı Bodrum'da 1954 yılında intihar eden Mefaret Tüzün'ün öyküsünü merkeze alarak ortaya konmuştur (Demirel Değirmenci, 2021, s. 139).

Bodrum ilçesinin anıldığı tek türkü olan *Bodrumlular Erken Biçer* adıyla kayıtlara geçen eser, halk arasında *Bodrum Hâkimi* olarak bilinir. Mefaret Hanım'ın kadere kurban gittiği ve intihar ettiği zikredilir. İlçede görev yapan bir devlet memuru olmasına karşın halkın belleğinde yer edinerek türküsünün yakıldığı düşünüldüğünde Mefaret Hanım'ın bölge halkı tarafından benimsenen bir devlet görevlisi olduğu söylenebilir:

"Bodrumlular erken biçer ekini

Feleğe kurban mı gittin Bodrum hâkimi

Nasıl astın Mefaret Hanım kendi kendini

Altın makas gümüş bıçağiyle doğradılar tenini" (Anonim, 2006a, s. 171).

Köyceğiz ise yolları ile yer bulur:

"Şu Köyceğiz yolları

Galdır Ayşe'm golları" (Anonim, 2006b, s. 730).

4.2.3.8 Uşak

Uşak, pazarları, ticareti, çeşmeleri, bitkileri ve efelik kültürü ile yer alır.

Günümüzde Uşak sınırları içinde bulunan Banaz ilçesi, türküde meşhur olan pazarı ile konu edilmiştir. 1935-1950 arası yayımlanan bir rapora göre Banaz tren istasyonuna bir posta ve telgrafhane açılması, haftada bir pazar yeri kurulması karara bağlanmıştır (Karayaman, 2017 s. 489). Banaz tarafında kurulan pazar ile ilgili 1676 tarihli avarız defterinde, Buğday Pazarı kapısı tarafında bir hendeğin olduğu ve kale dörtgen biçiminde imar edildiği, dizdarı ve cebehânesi bulunduğu da nakledilir (Çakır, 2010, s. 36). Bu kayıtlardan yola çıkılarak Banaz'ın hem şehir hem de bölge için büyük önemi bulunduğu söylenebilir. Banaz'ın pazarının kurulması ile nazar inancı birlikte anılır. İfadelerden

hareketle pazarların çok sayıda yabancı ile karşılaşılan bir yer olduğu ve âşığın pazarda sevdiğine kem bakışların değeceğinden endişe duyduğu söylenebilir:

"Guruldu mu şu Banaz'ın bazarı?

Düş çatlatır yad ellerin nazarı

Bartının altında yanak kızarır

Kızaran yanağın ben olam gelin (ben olam)" (Anonim, 2006a, s. 426).

Göçdere, *Göçdere'den Gece Geçtim* adlı türküde kuyuları ve kıyıları ile kafiye maksatlı anılır. Göçdere'de yapılan avcılık ise dayıların avdan geldiği ifade edilerek geçer:

"Göçdere'nin (aman aman) kuyuları

Çayır çimen olmuş kıyıları

Avdan da gelir dayıları" (Anonim, 2006a, s. 415).

İslice'nin çeşmeleri, *harlıyor* şeklinde ifade edilir. Bu ifade ile çeşmelerin suyunun fazla olduğunun kast edildiği söylenebilir:

"İslice'nin (aman) çeşmeleri (de) harlıyor" (Anonim, 2006b, s. 490).

Evrenköy'ün altında sebze bahçesinin olduğu, zehirli bitkilerin ve söğüt ağacının bulunduğu zikredilir:

"Evrenköy'ün alt yanında bostanı

Evrenköy'ün alt yanında baldıran

Evrenköy'ün alt yanında söğüdü" (Anonim, 2006a, s. 349).

Kılcan Köyü'nün tepesinde gözlerin efeleri aradığı dile getirilir:

"Kılcan Köyü tepesi (baygın Emine'm) nerde efesi (hadi yallah)" (Anonim, 2006a, s. 348).

Sevdiğini *Gürlek'teki bir gül* olarak öven aşığın sözleri ise şu şekilde geçer:

"Emine'yi sorarsan

Şu Gürlek'in gülü" (Anonim, 2006b, s. 450).

4.2.4 Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Aşağıdaki tabloda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ait şehir/yer adları sunulmuştur.

Tablo 4. 36 Türkülerde Yer Alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi					
Adıyaman	**Adet**	**Gaziantep**	**Adet**	**Kilis**	**Adet**
Adıyaman	2	Antep	20	Kilis	3
Gölbaşı	2	Başpınar	1	Elbeyli	1
		Daşhanlı	1		
Diyarbakır	**Adet**	Düztepe	1	**Mardin**	**Adet**
Diyarbakır	19	Hangerik	1	Mardin	7
Benüsen	1	Kalbur Köyü	1	Çamurlu	1
Dicle	1	Kavaklı	1	Dumluca	1
Evlibeden	1	Kelpiç	1	Estel	1
Hançepek	1	Nizip	5	Midyat	1
Koçan	1	Nurgana	1		
Yenikapı	1	Savap Köyü	1	**Şanlıurfa**	**Adet**
		Sultan Köyü	1	Urfa	25
				Halfeti	1
				Hüvek	1
				Siverek	2

4.2.4.1 Adıyaman

Adıyaman, demiryolu taşımacılığı ve yöre halkının özellikleri arasında olduğu türküde ifade edilen *ölene dek sevme* hasleti ile zikredilirken bir gelinin kişisel öyküsü ile de yer alır.

İlk iki dizesinin doldurma olduğu görülen türküde, Adıyamanlılar tarafından ölene dek sevmenin takdir edildiği değerlendirilebilir:

"Karşıda kara erik

Dallarını eğerik

Biz Adıyamanlıyık

Ölenecek severik" (Anonim, 2006b, s. 527).

Adıyaman'a gelin olarak gittiği ifade edilen bir kadının ardından yakılan türküde şehrin adı geçer:

"Git gül güle gelin olasın

Adıyaman eline yuva kurasın" (Anonim, 2006b, s. 455).

Gölbaşı, güllerinin çok oluşu ile kafiye kurma maksadı ile geçer. Ayrıca Gölbaşı'nda trenin durması yer alır. Bir kişi, Gölbaşı'ndan demiryolu ile annesi tarafından gurbete yolcu edilir:

"Gölbaşı'na vardım gülleri çoktur

Güzeller geliyor sevdiğim yoktur" (Anonim, 2006b, s. 420).

"Gölbaşı'na vardım tiren duruyor

Anam beni gurbet ele yolluyor" (Anonim, 2006b, s. 420).

Gölbaşı, *Altın Yüzüğüm Kırıldı* isimli türküde repertuara yanlış biçimde aktarılarak *göl başı* şeklinde geçmiştir. Adıyaman yöresinin türküde geçmesinden ötürü buradaki ifadenin Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesi olduğu düşünülebilir.

Türküde amcasının kızı ile olan sevdalarının ulaşılmaz olduğunu vurgulamak isteyen âşığın, Gölbaşı'nın yolunun olmadığını ifade ederek çaresizliğini dile getirdiği söylenebilir:

"Gölbaşı'nda yolu yoktur (hey)

Git gelemem emmim gızı

Gölbaşı'nı yol edeyim (hey)

Ben gelemem emmim gızı" (Anonim, 2006a, s. 36).

4.2.4.2 Diyarbakır

Diyarbakır, su kaynakları, dağlarının hayatı zorlaştırıcı yönü, düzlük alanları, giyim kuşam ürünleri ile yer alır.

Şehrin dağları, *duman* olarak ifade edilir. Bu dağlara çıkmanın *yaman* olduğunun zikredilmesi, dağın dik olduğu şeklinde yorumlanabilir:

"(oğul oğul) Diyarbakır dağı dumandır

(yavru yavru) çıkılması yamandır" (Anonim, 2006a, s. 64).

Çevresindeki dağlar ile ilgili çıkılmasının zorluğu ifade edilirken şehrin yaşam alanının kurulduğu yerlerin düzlük olduğu zikredilir:

"Diyarbekir düzdedir (le can le can le canım)

Tire çorap dizdedir (le canım)" (Anonim, 2006a, s. 282).

Diyarbakır dağlarına kar yağdığı ifade edilir. Ayrıca bahçe ve bağlarına bülbül konar. Şehrin etrafında bağların olduğunu zikreden âşığın yüreği yanar:

"Kar mı yağmış Diyarbakır'ın dağına (ey ey)

Bülbül konmuş bostanına bağına (yar yar)" (Anonim, 2002, s. 119).

"Diyarbakır etrafında bağlar var

Fitil işler yüreğimde yâre var (aman)" (Anonim, 2006b, s. 446).

Şehir, yerleşim yeri olarak *dört köşe* biçiminde tasvir edilirken kalesinin bedenleri de anılır. Beden kelimesi ile kafiye oluşturularak suyun lezzetinin nedeni sorulur:

"Diyarbakır dört köşe

İçinde billur şişe" (Anonim, 2006a, s. 280).

"Diyarbakır bedendir

Suyu güzel nedendir" (Anonim, 2006a, s. 280).

Diyarbakır, türkü yakıcı tarafından *saray* olarak nitelenir. Bu ifade ile kişinin şehrini çok beğendiğini kast ettiği düşünülebilir. Yöresel bir aksesuar olarak kullanılan *poşu, (puşu, puşi)* da zikredilir. *Diyarbekir işi* olarak geçen poşunun bu ifadeden hareketle şehirde üretildiği söylenebilir:

"Diyarbekir sarayım (uy amman uy amman yar yaman le le cane)

Seni kimden sorayım (uy amman yar yamman le le cane)" (Anonim, 2006a, s. 282)?

"Başındaki puşudur,

Diyarbekir işidir" (Anonim, 2006a, s. 11).

Kızlarının yürek yangınına sebep olduğu *fitilsiz kandil yakar* diye ifade edilir. Başka bir türkü yakıcısı ise yüzlerine peri gibi güzel olsalar dahi bakmayacağını söyler:

"Diyarbekir kızları (hele yar zalim yar)

Fitilsiz kandil yakar (severim kız seni)" (Anonim, 2006a, s. 282).

"Gardaş gitsem Diyarbekir düzüne (aman aman)

Gızları peri olsa bakmam yüzüne (oy oy)" (Anonim, 2006a, s. 372).

Dicle, akarsuyunun hırçınlığı ile anılır. Âşık, sevdiğini Dicle civarında yetişen *süsen* bitkisine benzetir:

"Oy süsen süsen süsen oy

Çılgın Dicle süseni" (Anonim, 2006b, s. 636).

Benusen ile aynı yer olan Evlibeden, pek çok türküde aynı şekilde geçen ifadelerin Evlibeden'e uyarlanması ile kuşları anılarak geçer. Ayrıca *Benüsen*'in bahçeleri ve su kaynakları zikredilir:

"Evlibeden'de kuş var

Kanadında gümüş var

Evlibeden kuş pini

Oldum kızlar düşküni" (Anonim, 2006b, s. 449).

"Benüsen'de bahçalar

Yar oturmuş saz çalar

Su kaynar Benüsen'den

Gönül geçmiyor senden" (Anonim, 2006a, s. 137).

4.2.4.3 Gaziantep

Gaziantep, şehir halkının İstiklal Harbi sırasında verdiği özgürlük mücadelesi ve çekilen acılar ile geçerken ibadethanelerin yöredeki çeşitliliği, tarım ürünlerinin türleri, sinek varlığının oluşturduğu olumsuzluklar ile yer alır.

Antep, gazi ünvanını, şehir halkının İstiklal Harbi esnasında verdiği mücadelelerde gösterdiği kahramanlık ile almıştır. Fransız işgaline uğradığı sırada Gaziantep'in düşman tarafından vurulması, Fransız toplarının leyleğe vurması ile anlatılır. Bu ifade ile düşman toplarının şehri ne denli yüksekten vurduğunun anlatılmaya çalışıldığı düşünülebilir:

"Fransız topları leyleğe vurdu

Salladı salladı Antep'i vurdu" (Anonim, 2002, s. 121).

Gazianteplilerin verdiği özgürlük mücadelesi ve çekilen acılar lirik biçimde ifade bulur. Gaziantep'in 11 aylık mücadelesinin zorluğu, kanlarının kuruduğu, benizlerinin solduğu, anne ve bacıların saçlarını yolduğu ifadeleri ile anlatılır. Bu ifadelerin, savaşta çok şehit verildiğini anlatmak için kullanıldığı söylenebilir:

"Antep'in harbine on bir ay oldu

Kanımız kurudu benzimiz soldu

Analar bacılar saçların yoldu" (Anonim, 2002, s. 17).

Gaziantep işgale uğradığındaki derin ıstırap, şehrin kaderinin kara yazıldığı ifade edilerek yer bulur. *Ana baba bacı gardaş acısı* olarak geçen ifadelerden hareketle savaşın yalnızca askerlerin arasında kalmadığı, sivil vatandaşlara da sirayet ettiği söylenebilir. Koyun ile kuzusunun meleşmediğinin, bağların olmadığının zikredilmesi ise tabii hayatın şehirde tümden bozulduğu şeklinde yorumlanabilir:

"Kara imiş şu Antep'in yazısı

Meleşmiyor koyun ilen kuzusu

Ana baba bacı gardaş acısı

Nerde benim sarı güllü bağlarım

Antep diye hazin hazin ağlarım" (Anonim, 2002, s. 120).

Gaziantepli analaların fedakârlıkları da türkülerde anılır. Buna göre pek çok emekle ninniler söyleyerek büyüttüğü, asker ettiği evladını yetişriren analar, kederini yavrularını şahine benzeterek dindirdiği yorumu yapılabilir:

"Aynalı beşikte nenni eyledim

Yetirdim büyüttüm asker eyledim

Antep'in uğruna kurban eyledim

Analar da böyle şahan beslesin" (Anonim, 2002, s. 93).

Annelerden çocuklara kadar uzanan topyekûn bir mücadele ile işgale karşı direniş ortaya konmuştur. Fransızlar'ın ani saldırılarının şiddeti, top sesinden çocukların ölmesi ile ifade edilir. Kocalarının şehit düşmesi ile yalnız kalan gelinler, yok olan sarı güllü bağlar, bu tablonun göstergeleri olarak sunulur:

"Fransızlar her taraftan geldiler

Top sesinden çocuklar da öldüler

Çok gelinler evde yalnız kaldılar

Nerde benim sarı güllü bağlarım

Antep diye hazin hazin ağlarım" (Anonim, 2002, s. 120).

Gaziantep ve Kavaklı, cami çevrelerine İstiklal Harbi şehitleri için kabirlerin kazılması ile geçer. *Kavaklı'nın şirazesinin bozulması* olarak geçen ifade ise yörede hiçbir dengenin kalmadığı şeklinde yorumlanabilir:

"Kavaklı'nın şirazesi bozuldu

Hanemize kara yazı yazıldı

Camilere şehit kabri kazıldı

Nerde benim mor lale bağlarım

Antep diye uğrun uğrun ağlarım" (Anonim, 2002, s. 120).

Karşı dağda kilisenin bulunduğu zikredilir. Bu ifadeden yola çıkılarak şehirde çeşitli dinlere ait ibadethanelerin bulunduğu söylenebilir:

"(aman) Karşı dağda ceviz ile kilise ölem kilise

(hele) yolumuz uğradı da yıkılası Antep ile Kilis'e" (Anonim, 2002, s. 123).

Gaziantep'in yollarındaki küçük taşlar, güzellerine hilâl kaşları için övgüler dizmek isteyen bir kişinin dilinden kafiye maksatlı söylenir. Gaziantepli bir güzele vurulan âşığa göre sevdiğinin bir bakışı, tüm şehri yakar. Barak Türklerinden bir güzelin etkileyiciliğini anlatmak için de Antep'in ve Nizip'in yandığı ifade edilir:

"Anteb'in yolları ufacık taşlar

Anteb'in güzelleri hilal kaşlar" (Anonim, 2002, s. 11).

"(Gine yetmeyesice de) benim yoluma bakar

(aman) Senin bir bakışın da gine şu Antep'i yakar" (Anonim, 2002, s. 75).

"Hele senin bir bakışın da barak kızı

Antep'i yakar Nizip'i yakar cihanı yakar" (Anonim, 2002, s. 102).

Başka bir âşık ise ayrılığın derdi ile kafiye maksadıyla Gaziantep'in gülü ve dikenini anar:

"Antep'in etrafı gül ile diken

Ayrılıktır benim belimi büken" (Anonim, 2002, s. 11).

Daşhanlı, -muhtemel bir hata ile- kayıtlara *gün* olarak geçen gülün açılması ile yer bulur. Başka bir türküde ise yöre, hurmasının yetişip yetişmediğinin sual edilmesi ile geçer:

"Açtı m'ola Daşhanlı'nın günleri

Soldu m'ola o durnanın telleri" (Anonim, 2002, s. 191).

"Yetti m'ola Daşhanlı'nın hurması

Soldu m'ola (bele) gözün sürmesi (aman aman)" (Anonim, 2002, s. 191).

Başpınar, karların erimesi ile ortaya çıkan suları ile yer alır:

"Cihan köprüsünü aşıp geçelim (aman aman)

Başpınar'ın karlı suyun içelim (oy oy)" (Anonim, 2006a, s. 372).

Sevdiğinin Nizip'teki bağlara inişini anlatan âşık, kolundaki sepet ile sevdiğini tasvir eder. Ayrıca başka bir türküde geçen "S*ineği çoktur Nizip Ovası'na varmayın"* ifadesinden hareketle halkın sineklerden ötürü sorunlar yaşadığı anlaşılır:

"Benim sevdiğim sepet almış koluna inmiş Nizip'teki bağlara" (Anonim, 2002, s. 54).

"(aman) Sineği çoktur Nizip Ovası'na varmayın

Pusu vardır şer dalar girmeyin" (Anonim, 2002, s. 51).

Hangerig adı verilen yerde mübalağa ile yüz bin develi, kır atlı, köleleri olan beylerin var olduğu zikredilir. Beylerin varlıkları bu şekilde anlatıldıktan sonra ise hâllerinin ne olduğunun sual edilmesi, gücün gelip geçiciliğine vurgu yapılmak istendiği şeklinde değerlendirilebilir:

"Hangerig'e yüz bin deven ıhardı

Altı göğ gır atlı gendi çok gıymatlı

Yani çifte halayıklı beyler nec'oldu" (Anonim, 2002, s. 147).

Anadolu insanının pek çok kötülüğü, nesebi belli olmayan insanlardan görmesinin tecrübesi sonucunda kötülük yapanlara kullandığı *piç* ifadesi, türküde Kelpiç kelimesi ile fonetik bakımdan uyumlu olarak zikredilir. Türküde Feyyaz adlı bir kişinin katledilmesi anlatılırken başka bir türküde ise Nurgana, düşmanları tarafından pusuya düşürülenlerin öyküsü ile geçer:

"(aman) Feyyaz'ın sebebi de Kelpiç'in piçi (beyler aman)

(beyler aman) çeke viran oldu da kalk Feyyaz (uy)" (Anonim, 2002, s. 123).

"Nurgana'ya geldiğimiz duydular

Ya zalim düşmanlara da haber ettiler (oy oy oy)

Üçümüzü Çamurlu'da sardılar" (Anonim, 2002, s. 43).

4.2.4.4 Kilis

Kilis, İstiklal Harbi'nde verilen özgürlük direnişi ile yer alır. Ayrıca farklı dinlere ait ibadethaneler de zikredilir.

Fransız işgali sırasında Kilis halkının destanlaşan *Karayılan* karakteri önderliğinde direniş için gönüllü olması anlatılır. Halk arasında Karayılan'a konan *Aslan Molla* lakabı da zikredilir. Aslan Molla'nın vurulmasının halk arasında kedere sebep olduğu yorumu yapılabilir:

"Karayılan der ki harbe tutuşak

Kilis yollarından kelle getirek

Fransız adını birden batırak

Neylemeli Aslan Molla vuruldu" (Anonim, 2002, s. 121).

Şehir, kilise ile kafiye oluşturacak biçimde kullanılır:

"(aman) Karşı dağda ceviz ile kilise ölem kilise

(hele) yolumuz uğradı da yıkılası Antep ile Kilis'e" (Anonim, 2002, s. 123).

İsfahan dolaylarında yaşayan bir toprak ağası olan Bilal Bey, Elbeyli aşiretinin reisidir. Bilal Bey, döneminde çevre bölgelerde de sayılan bir şahsiyet olmuştur. Fransız işgali sırasında işgale destek verdiği düşünülerek öldürülmüştür (Kocaaslan, 2017). Elbeylili Bilal isimli söz konusu kişinin yöredeki itibarı, *ulu* ve *Halep Valisi* şeklinde şöyle tasvir edilir:

"Bilal Bey dersen de Elbeyli'nin ulusu

Atına binmiş de olmuş Halep Valisi" (Anonim, 2002, s. 34).

4.2.4.5 Şanlıurfa

Şanlıurfa, tarım ürünlerinin yetiştiriciliği, bölgenin topografik durumu, ticari hareketliliği, hanları, kalesi ve vatan savunması ile yer alır.

"Çorabı çektim dizime

İndim Urfa'nın düzüne" (Anonim, 2002, s. 57).

Şehrin etrafının dumanlı dağlarla çevrili oluşu, dağlarında ceylanların gezişi zikredilir:

"Urfa'nın etrafı dumanlı dağlar

Ciğerim yanıyor (aney) gözlerim ağlar

...Urfa dağlarında gezer bir ceylan

Yavrusunu kaybetmiş ağlıyor yaman" (Anonim, 2006b, s. 756).

Dağlık yerleri kadar etrafının bahçelik ve bağlık alanlar ile çevrili olduğu da anlatılır:

"Urfa'mızın dört etrafı bahçalar

(ah) yar oturmuş elbisesin bohçalar (Anonim, 2006b, s. 756).

"Urfa'lıyam dağlıyam

Bahçalıyam bağlıyam" (Anonim, 2006b, s. 755).

Şanlıurfa'nın Mardin'e baktığı ifade edilir. Bu ifadeden hareketle şehirlerin komşu şehirler olduğu değerlendirilebilir:

Urfa Mardin'e bakar (vuy nereye) (Anonim, 2006a, s. 282).

Yeşil fıstık ürününe yer verilir:

"Yeşil olur şu Urfa'nın fıstığı (civanım fıstığı)

Kuş tüyünden Halil Begin yastığı" (Anonim, 2006b, s. 492).

Şehrin kalesi de zikredilir. Başka bir türküde ise kalenin bedenleri anılır. Bir minare ise şehrin kapısı anılırken parlaklığı ile tasvir edilir:

"Urfa kalalı olur

Dağı laleli olur" (Anonim, 2006a, s. 175).

"Urfa'nın bedenleri

Çevirin gidenleri" (Anonim, 2006b, s. 755).

"Şu Urfa'nın kapısı (vay sinem eller)

Parlıyor minarası (vay gül vay gül vay Gülizar)" (Anonim, 2006b, s. 732).

Bir türkü yakıcısı, şehir için *güzel* ve *şanlı* nitelemelerinde bulunur. Ancak çok can yitirildiği için şehrini *kanlı* olarak da ifade eder:

"Şehirler içinde güzelsin Urfa'm

Şirinsin Urfa'm şanlısın Urfa'm

Çok canları da yedin kanlısın Urfa'm zalımsın Urfa'm" (Anonim, 2002, s. 56).

Vatanını düşmandan korumak için bayrağı uğruna can veren yiğitlerden birinin ağzından yakılan türküde düşman kurşunu ile şehit olan asker, şehri, dumanlı dağları, güllü bahçe ve bağları ile anar; şirin ve garip olarak niteler:

"Ben ölüm düşman kurşununan ben ölüm

Ay yıldızlı bayrak için ben ölüm

(vallah anam) dumanlı dağlar güllü bahçalı bağlar

Şirin Urfa'm için ben ölüm

Garip Urfa'm için ben ölüm" (Anonim, 2002, s. 103).

İşgalcilere karşı verilen mücadele, Urfa'ya *şanlı* unvanının verilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu destanlaşan mücadele, düşmanların bomba atışının karşısında süngü ile direnilmesi ve imkânların kısıtlılığı ile anlatılır:

"Tılfıdır hastane karşıma karşı

Zalım düşmanların bomba atışı

Urfa çetelerin süngü takışı" (Anonim, 2006b, s. 744).

Geçirdiği güzel günleri anan kişi, şehrin dağlarında gezdiği günleri ifade ederken düştüğü bir çatışmada yakınlarından verdiği kayıpları ve bağlarının viran olduğunu şöyle anlatır:

"(of aman) Urfa dağlarında gezdiğim çağlar

Virana dönmüştür o güzel bağlar

Anneler bacılar derdime ağlar

(of aman) Urfa'nın önünde kavga kuruldu

Kurşun ata ata kolum yorulfu

Söyleyin dayıma Ali vuruldu" (Anonim, 2002, s. 177).

Âşık, sevdiğinden ayrılacağı endişesini hisseder. Şehre geldiği ifade edilen paşanın ise Osmanlı ya da cumhuriyet dönemlerindeki farklı kişiler hakkında söylendiği konusunda muhtelif rivayetler vardır:

"Urfa'ya paşa geldi

Tahta tamaşa geldi

Bir elim yar kolunda

Bir elim boşa geldi" (Anonim, 2006b, s. 755).

Sevdiğine kavuşamayan bir âşık, Şanlıurfalı bir güzel ile yuva kuramayışından dertlenir:

"Di yeri yeri Urfa gözeli

Ne sen gelin oldun da ne ben güveyi" (Anonim, 2002, s. 53).

Bir sevdalının sevdiğine *gül* dediği için güle ihtiyacı olmadığını ifade ettiği türküde, tahtının olmadığını anlattığı; bir nida olarak *ağa* kelimesini kullandığı, her derdin ortağı olduğunu zikrettiği görülür:

"Urfalıyam gül n'edim

Ben yarima gül dedim

Urfalıyam tahtım yok

Tüfengim var bahtım yok

Urfalıyam ağam ben

Her derde ortağam ben" (Anonim, 2006b, s. 756).

Halfeti'nin güzellerinin özellikleri çeşitli biçimlerde anlatılır. Buna göre evleri merkezi konumlarda bulunan Halfeti güzellerinin kemerleri bel üstüne takılır ve işlemeli bir kıyafet olan cepkenleri, atlas kumaşındandır:

"Evleri yol üstüdür (he canım he)

Kemeri bel üstüdür (sevdaya saldın beni)

Atlas cepken giyerler (he canım he)

Halfeti güzeller (sevdaya saldın beni)" (Anonim, 2006a, s. 338).

Yeni adı *Bozova* olan ile bir ilçe olarak günümüzde varlığını sürdüren mekân, *Hüvek* olarak geçer. Hüvek, doktor çağrısı için başvurulan yer olarak zikredilir. Bu ifadeden yola çıkılarak Hüvek'in türkünün yakıldığı vakitlerde bölgesine göre gelişmiş bir yer olduğu yorumu yapılabilir:

"Hey Ağalar Ben Vuruldum Yürekten

Benim İçün Tabip Gelsin Hüvek'ten" (Anonim, 2006b, s. 472).

Siverek, hanı ve yaş üzümü ile yer alır:

"Vara vara vardım Siverek'in hanına

Hancı dedi bu garibandır yatağını serin eyvana" (Anonim, 2002, s. 180).

"Siverek yaş üzümü,

Bağlayın sağ gözümü (oy oy sebebim oy)" (Anonim, 2006b, s. 695).

4.2.5 İç Anadolu Bölgesi

Aşağıdaki tabloda İç Anadolu Bölgesi'ne ait şehir/yer adları sunulmuştur.

Tablo 4. 37 Türkülerde Yer Alan İç Anadolu Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları

İç Anadolu Bölgesi							
Aksaray	**Adet**	**Kayseri**	**Adet**	**Konya**	**Adet**	**Sivas**	**Adet**
Aksaray	2	Kayseri	7	Konya	18	Sivas	18
Esmekaya	1	Avşar Eli	4	Akören	1	Çiçekli	1
		Develi	1	Akşehir	1	Hacel Obası	1
Ankara	**Adet**	Erciyes	2	Anamas	3	Hekme	1
Ankara	7	Erkilet	2	Meram	3	Kangal	1
Akdere	1	Germir	1	Sille	2	Koyulhisar	1
Ayaş	3	Gesi Bağları	2	Tepeköy	1	Mamaş	1
Ayvalı	1	Hacılar Köyü	1	Yağsiyan (Yasiyan)	2	Mecitli	1
Beypazarı	2	Talas	1			Mormana	1
Haymana	2			**Nevşehir**	**Adet**	Mursal	1
Koçbaba	1	**Kırıkkale**	**Adet**	Nevşehir	1	Sivralan Köyü	1
Çankırı	**Adet**	Aygar	1	Ürgüp	3	Suşehri	2
Eldivan	1	Keskin	2	Zelve	1	Sarkışla	1
Ilgaz	1	Tulumlu	1			Tokuş Köyü	1
				Niğde	**Adet**	Yenihan	1
Eskişehir	**Adet**	**Kırşehir**	**Adet**	Niğde	4	Zara	4
Eskişehir	1	Kırşehir	5	Bor	1		
Gırka	1	Akpınar	2	Sazalca (Sazlıca)	1	**Yozgat**	**Adet**
Göktepe	1	Çiçekdağ	3			Yozgat	9
İnönü	2	Acıkuy	1			Akdağ Yaylası	3
Mihalıççık	1	Kaman	2			Boğazlıyan	1
		Araplı Köyü	1			Boğazköy	1
Karaman	**Adet**	Mucur	2			Çandır	1
Karaman	10	Toklumen Köyü	1			Çırçır	1
Ermenek	1					Deremum	1
						Nohutlu	1
						Sorgun	1
						Ulaş	1
						Yoğnese (Yoğunhisar Köyü)	1

4.2.5.1 Aksaray

Aksaray, bitki çeşitleri, kavak ağacı ve bir aşk öyküsü ile yer alır.

Şehrin yüksek yerlerinden inişin anlatıldığı türküde *mürcer* şeklinde kayıtlara geçirilen bitkinin mürver bitkisi olduğu düşünülebilir. Mürver ağacının yaprağının döküldüğü ve zayıf dallarının kaldığı şu şekilde ifade edilir:

"Aksaray'dan inişim (amanın amanın aman) mürcer ağacı

Dökülür yaprağı kalır ağacı" (Anonim, 2006b, s. 789).

Bir güzele âşık olan kişinin sevdiğini görebilmek için Aksaray'a çok defalar gittiği zikredilir:

"Aksaray'a gide gele yoruldum (yoruldum canım)

Ben o yârin cemaline vuruldum (vuruldum canım)" (Anonim, 2006a, s. 19).

Eşmekaya'nın kavakları ile birlikte denizinin dalgalı oluşu ifade edilir. Bölgede deniz bulunmadığı düşünüldüğünde deniz olarak ifade edilen su kaynağının yörede bulunan göllerden biri olduğu yorumu yapılabilir:

"(yar yar ey) Eşmekaya'nın kavakları

(yar ey ey) yel vurdukça denizleri dalgalı" (Anonim, 2006a, s. 331).

Eşmekaya beyleri, kafiye oluşturmak için zikredilir. Âşığın aklına sevdiğinin benleri düştükçe evleri bile şaşıracak kadar etkilendiği ifade edilir:

"Beyleri beyleri Eşmegaya beyleri amman amman ey

Benleri aklıma düştükçe

Şaşırırım evleri yar senin için" (Anonim, 2006a, s. 331).

4.2.5.2 Ankara

Ankara, tahıl üretimi, meyve yetiştiriciliği, demiryolu ulaşımı ve ticareti ile yer alır.

Şehirden ekinin gittiği zikredilir. Kefen kelimesi ise *kefin* şeklinde geçer. Kefenin yanlarında bulunduğunun türküde ifade edilmesi, ölüme yakın olunduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca hastalığa düşüp derman bulunamadığı da düşünülebilir. Bir hekimin olmamasının nelere mâl olduğu bu şekilde ifade edilir (Çıpan, 2009, s. 626):

"Ankara'dan gider ekin

Yükümüzün biri kefin

İçimizde yoktur hekim

Beyler haberiniz olsun aman" (Anonim, 2006b, s. 765).

Tren yolunun bazen büklümlü bazen ise düz oluşu şöyle ifade edilir:

"Ankara'nın tiren yolu

Gâhi eğri gâhi doğru" (Anonim, 2006b, s. 545).

Ankara'dan ve Kalecik'ten taze meyve alınması, bölgede meyve yetiştirildiği şeklinde değerlendirilebilir:

"Ankara'da yedik taze meyvayı" (Anonim, 2002, s. 10).

"Galecik'ten (aman aman) ayva gelir gar gelir (de var gar gelir aman)" (Anonim, 2006a, s. 7).

Âşık Daimi'nin Ankara'yı *güzel* olarak nitelediği eserde şehrin Atatürk tarafından kurulduğu anlatılır:

"Daimi'nin güzel yurdu

Ankara'yı Ata'm kurdu" (Anonim, 2006a, s. 204).

Haymana Ovası, hem ticaretin yapıldığı hem de hayvancılık faaliyetlerinin yürütüldüğü bir yer olarak anlatılırken Akdere Ovası, doldurma mısralarda bülbüllerin meskeni olduğu ifade edilerek yer bulur:

"Endim (de) Haymana Ovasına bir yüz para gazandım (of)

O yüz parayı (da) sılamda tam üç sene özendim (of)

Endim (de) Haymana Ovasına goyun gütmeye (of)

Gazanıp garkınıp yâre gitmeye (of)" (Anonim, 2006a, s. 318).

"Akdere'nin ovası

Bülbüllerin yuvası" (Anonim, 2006a, s. 248).

Haymana'nın Talas ile yöresel yakınlığına değinilerek bölgenin konumu ifade edilirken Haymana ovasında koyun güdüldüğü ve para kazanıldığı zikredilir. Bu ifadelerden hareketle hayvancılık faaliyetlerinin ticarî olarak geçerli bir meşgale olduğu yorumu

yapılabilir. Ayrıca para kazanan kişinin sılasını anması, dışarıdan bölgeye çalışmak için gelindiği şeklinde değerlendirilebilir:

"Talas altı Haymana (da)

Kül oldum yana yana" (Anonim, 2006b, s. 735).

"Endim (de) Haymana Ovasına goyun gütmeye (of)" (Anonim, 2006a, s. 318).

"Endim (de) Haymana Ovasına bir yüz para gazandım (of)

O yüz parayı (da) sılamda tam üç sene özendim (of)" (Anonim, 2006a, s. 318).

Koçbaba'yı dolaşan türkü yakıcısı, koçların yayılımdan gelişini seyreder:

"İndim Koçbaba'yı tavaf eyledim

Bugün yaylımdadır geliyor goçlar" (Anonim, 2006b, s. 486).

Canını yakan kişiye Ayaş yollarında kervanının olup olmadığı sual edilir. Bu sorunun yöneltilmesi, Ayaş yollarındaki kervanların itibar gördüğü şeklinde yorumlanabilir:

"Ayaş yollarında kervanın mı var

Beni öldürmeye fermanın mı var" (Anonim, 2006a, s. 87).

Bir nida olan *fidayda*'nın anlamı olmadığı düşünülse da *Hüdayda* kelimesinden geldiği öne sürülür. Bu ünlem, Orta Anadolu türkülerinde geçer (Türkmen, 2013, s. 148). Âşık, beş yüz altın harcadığı halde sevdiğine bir türlü kavuşamamıştır:

"Fidayda da Ankaralım fidayda

Beş yüz altın yedirdim bir ayda

Gitti de gelmedi ne fayda?

Başını da yesin bu sevda" (Anonim, 2006a, s. 362).

Türkü yakıcısı, Ankara'dan kendisi için ferman çıktığını ifade eder. Kişinin geride kalan sevdiği için endişe etmesi, fermanın ölüm fermanı olduğu şeklinde değerlendirilebilir:

"Ankara'dan ferman geldi neyleyim

Oturayım dertli dertli ağlayım

Ben ölürsem kim'amanat eyleyim

Ben gidiyom kömür gözlüm kal galan

Ben gidiyom nazlı yârim kal galan" (Anonim, 2002, s. 11).

Keskin'e vardığında kıyametin koptuğunu ifade eden kişinin geride kalan Hatice isimli sevdiği için kaygılanmasından hareketle pusuya düşürüldüğü yorumu yapılabilir:

"Ankara'dan çıktım başım selamet

Keskin'e varınca koptu kıyamet

Gelin Hatice'm de kime emanet" (Anonim, 2002, s. 10)?

Beypazarı'nın güzellerine dikkat kesilen delikanlı, bölgedeki güzellerin yazma bağlayış biçimini beğenir:

"Ne hoş yazma bağlıyor

Beypazarı güzelleri" (Anonim, 2006b, s. 537).

Nazar inancı, Ayaşlı bir kişiden bahsederken zikredilir. Pazarda nazarın değdiğinin ifade edilmesi, kalabalık ortamlarda kem gözlerin çok olduğu şeklinde bir inancın olduğunu düşündürebilir:

"Yozgat köprüsünde kuruldu pazar,

Ayaşlı Nuri'ye uğradı nazar" (Anonim, 2006a, s. 123).

Ayvalı, *kara taş* ile anılır. Kişinin ciğerinin başının yandığı ifade edilir. Bu ifade, kederin şiddetini anlatmak için kullanılmıştır:

"Ayvalı'nın kara taşı

Yandı ciğerimin başı" (Anonim, 2006a, s. 92).

4.2.5.3 Çankırı

Çankırı, meyve yetiştiriciliği ve kişisel bazı hikâyelerin aktarılması ile yer alır.

Eldivan'da kiraz yetiştiriciliği yapıldığı ve kirazların hediyelik olarak dostlara gönderildiği ifade edilir. Anadolu'da dostluğun ve dostlara ikramın önemsendiği göz önüne alındığında yöredeki kirazın lezzeti ile ünlü olduğu yorumu yapılabilir:

"Eldivan'ın kirazı

Dosta gider birazı" (Anonim, 2006a, s. 306).

Ilgaz'ın geçtiği türkü, -muhtemel bir hatayla- tazu (tazı) kelimesinin özel isim ya da yer adı olarak kayıtlara geçirilmesi ile repertuarda yerini almıştır. *Tazu'ya* biçiminde

sabitlenen ifadenin, tazısı ile birlikte ava çıkan bir yiğidin hazin sonunu anlattığı düşünülebilir:

"Ilgaz'a gittik tazuya

Anı da saldı yazuya

Bakdın mı gara yazuya" (Anonim, 2006b, s. 472).

4.2.5.4 Eskişehir

Eskişehir, ağaçları, ticareti, efe kültürü, savaşlar ve ölüm acısı ile yer alır.

Şehirdeki ticarî hareketliliğin ifade bulduğu türküde İnönü, hanları ile geçer. Mihalıççık ise eski kullanımı ile *Mihalıc* şeklinde zikredilerek bölgede kuyumculuk, mücevher alım satım faaliyetlerinin yapıldığını gösterecek biçimde kullanılır:

"İnönü'nün hanları

Galdırıverin camları" (Anonim, 2006b, s. 487).

"Ben Mihalıc'a vara gidebilsem

Beşbeşibirlik yavrum bozdurmaya" (Anonim, 2006b, s. 628).

Göktepe'nin gürgenleri uzun şeklinde tasvir edilir:

"Göktepe'nin uzun olur gürgeni

Murat (da) efenin boyuna (da) göre yorganı" (Anonim, 2006a, s. 420).

Günümüzde Eskişehir'de Kırka Mahallesi olarak bilinen yer, ağız özelliğine bağlı olarak *Gırka* şeklinde söylenir:

"Kalkı da vermiş oynarlar

(aman) şu Gırka efeleri" (Anonim, 2006b, s. 444).

Göktepe ile İnönü arasında cereyan eden savaş, Göktepe'yi kara dumanlar içinde bırakır:

"Göktepe'yle İnönü arası

Çok açılmış kurşunların yarası

Göktepe'yi kara duman bürüdü

Murat (da) efe Göktepe'ye yürüdü" (Anonim, 2006a, s. 420).

Kaybının ardından feveran eden türkü yakıcısı, yiğidin akan kanını anarken şehrin bu acıdan titrediğini ifade eder:

"Sel gibi aktı aslanımın kanları

Ko inlesin Eskişehir damları" (Anonim, 2006b, s. 793).

4.2.5.5 Karaman

Karaman, dağları, keklik kuşu ve şahsî hikâyeler ile yer alır.

Karaman'a giderken şehri *yukarı* şeklinde anan türkü yakıcısının, güneyden Karaman'a doğru geldikçe yükselen rakımı kast ettiği söylenebilir. Döneminde şehirde köprü bulunmayışından dolayı sel gibi afetlerle mücadele etmekte zorlanılması konu edilirken kar yağışı da zikredilir:

"Kalk gidelim Karaman'a yokarı" (Anonim, 2006b, s. 580).

"Geçeyidim Karaman'ın elini

Köprüsü yok geçemedim selini" (Anonim, 2002, s. 70).

"Gar mı da yağmış da Garaman'ın üstüne

Bilmem şu feleğin bizim ile gastı ne" (Anonim, 2002, s. 158).

Şehrin coğrafî konumu, yakınlarında bulunan illerin farklı türkülerde anılması ile ortaya konur:

"Aman Kayseri'den Karaman'dan Konya'dan (aman)

Felek sende bir muradım galmadı (dost)" (Anonim, 2002, s. 27).

"(ah) Gayseri'den Garaman'dan Gonya'dan

Aradım cihanı mislin bulunmaz" (Anonim, 2006a, s. 140).

"Karaman'dan (aman) Akşehir'den Konya'dan (amman aman amman Konya'dan haydi)

Alamadım (aman) muradımı dünya'dan aman" (Anonim, 2006a, s. 324).

"Gezdim Karaman'ı gördüm Konya'yı" (Anonim, 2006a, s. 394).

Karaman'dan dönüş yolunda gece ayağına batan dikeni ve suların soğukluğunu anan türkü yakıcısının ifadeleri şöyledir:

"Garaman'dan gelir iken

(aman) ayağıma battı diken

Garaman'dan ben gece geçtim

(aman) soğuk sular mı (da) içtim" (Anonim, 2006a, s. 371).

Kışın turnaların Karaman'ı mesken tuttuğu ifade edilir:

"Gülün goncasını nerede yaptın

Kışın Karaman'dır elin turnalar (allı turnalar)" (Anonim, 2002, s. 77).

Ermenek ilçesi ise kekliklerin ötüşü ile geçer:

"Ermenek'in (aman) keklikleri ötüyor (amman aman amman ötüyor haydi)" (Anonim, 2006a, s. 324).

4.2.5.6 Kayseri

Kayseri, türkülerde giyim kuşamın kültürel ve yöreye has özellikleri, eğitim ve askeri birlik merkezleri, bağları, doğal afetlerin düşürdüğü acı durumlar ve altın işlemeciliği ile yer alır.

Şehir, kederi, üzüntüyü atmak için gidilecek bir yer olarak ifade edilirken menekşe çiçeği ile anılır:

"Enelim Kayseri vatana da menekşe sokun

Gamı gasaveti atalım atım" (Anonim, 2002, s. 127).

Gesi Bağları, meşhur olan türküsü ile dilden dile yayılmıştır. Türküde sevdiğinden ayrı kalan âşık, bağlarda sevdiğinin anıları ile dolaşır. Ayrıca Gesi bağlarında eğlencelerin yapıldığı anılırken âşık, sevdiğini bir top güle benzetir:

"Gesi bağlarında dolanıyorum

Yitirdim yârimi (aman) aranıyorum

Bir çift selamına güveniyorum.

Gesi bağlarımdan gelsin geçilsin,

Kurulsun masalar rakı konyak içilsin.

Gesi bağlarında bir top gülüm var,

Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var" (Anonim, 2006a, s. 391).

Aynı türkünün Germir ağızlı varyantında ise güllerin sarı olduğu ifade edilir:

"Gesi bağlarının gülleri sarı" (Anonim, 2006a, s. 391).

Yazmanın bir türünün Kayseri yöresinde yeşil olarak kullanıldığı görülür:

"Kayserililer yeşil de yazma bürünür

(de hanım kızlar hele bürünür)

Edasına yandım yandım hele bürünür

Bürünür de ucu yerde sürünür

(de hanım kızlar hele bürünür)

Sana yandım hele hele sürünür" (Anonim, 2006b, s. 674).

Şehirde askerî eğitim merkezlerinin bulunması da geçer:

"Kayseri mektebine oldum candarma

Nazlı yârim el sözüne aldanma

Benden başka yar seversen aldanma" (Anonim, 2006b, s. 538).

Kayseri dolaylarına gelin gelen bir kadının şehrin yarısını mübalağa ile kendine düşman olarak görmesi, gelişine duyduğu pişmanlık duygusu ile şöyle yansır:

"Çarşıdan aldım (da) allı yaşmağım

Gelin olduğuma ben (de aman) pişmanım

Kayseri'nin bir yarısı düşmanım" (Anonim, 2006a, s. 243).

Avşar elinde sevdiği olan âşık, sevdiğini beyaz güle benzetir. Giden yolculardan ise kendisinden haber ulaştırmak için yöreye uğramalarını ister:

"Bir uğrak verin de (ay gülüm) Avşar eline

Benden selam söylen beyaz gülüme" (Anonim, 2002, s. 94).

Bir yörük kızına gönlünü kaptıran âşık, sevdiğinin Develili olduğunu şöyle öğrenir:

"Develi'den olduğunu söyledi

Yörük kızı bir ormanın içinde" (Anonim, 2002, s. 2).

Dadaloğlu'na nispet edilen türküde Avşar Türklerinin otoriteye karşı direnişi ve göçerliğini devam ettirme çabası anlatılırken Avşar ellerinden çıkan *Çello* isimli bir yiğitin şöhretinin memleket sathına yayıldığı ifade edilir:

"(Aman) kalktı göç eyledi Avşar elleri

Aşıp aşıp giden eller bizimdir" (Anonim, 2002, s. 118).

"Bir yiğit türemiş Avşar elinde

Söyleniyor memleketin dilinde" (Anonim, 2006a, s. 225).

Erciyes'teki doğal bir felaketin oluşturduğu çaresizlik hissi aktarılır. Sisin kalkıp havaların ısınması ile birlikte bölgede yaşayanların harmanlarına gitmesini anlatan yalnız bir dertlinin kederi türküye şöyle yansır:

"Erciyes'ten duman kalkdı

Herkes harmanına gopdu

Yalnızım gurban oluyum

Evimi başıma yıkdı" (Anonim, 2006a, s. 322).

"Erciyes'ten duman kalkdı

Herkes harmanına gopdu

Yalnızım gurban oluyum

Evimi başıma yıkdı" (Anonim, 2006a, s. 322).

Erkilet mahallesinin altının *gölge* olduğu zikredilirken havanın bulutlanarak kararmasının bu yerel söyleyişle *kölge* olarak ifade edildiği görülür. Erkilet, bir başka türküde ise güneyde oluşu ile geçer:

"Erkilet altını kölge basma mı (aman aman sürmelim)

Erkilet altını kölge basıyor (aman aman sürmelim)" (Anonim, 2006a, s. 323).

"Erkilet güneydir gölge basma mı" (Anonim, 2006a, s. 324)?

Bir güzelin bağ bozumunda çalışması, kafiye oluşturularak şu şekilde ifade edilir:

"Erkilet güzeli bağlar bozuyor

Kirpikleri kalem olmuş yazıyor" (Anonim, 2006a, s. 324).

Germir, yeşillenen bağları ile geçerken karlarının erimediğinin görülmesi de zikredilir:

"Gine yeşillendi (de ağam aman) Germir bağları (hey)

Bakarım erimez (erimez) dağların karları (hey)" (Anonim, 2006a, s. 409).

4.2.5.7 Kırşehir

Kırşehir, dağları, ticareti ve Hacı Bektaş Veli ile yer alırken ağıtların ağırlığı dikkat çekicidir.

Şehir, Mucur ilçesi ile birlikte anılırak *sultan* olarak geçer. Ayrıca Hacı Bektaş Veli ile de öne çıkarılır:

"Sultan Kırşehir'in Mucur elinde" (Anonim, 2002, s. 71).

"Kırşehir'de Hacı Bektaş

Mevlam şu taşa bir can ver" (Anonim, 2006a, s. 16).

Kırşehir'den çıkan sevdiğini boğum boğum olan ak ellerini anarak öven âşık, yöre yöre gezerek sevdiğini sorar:

"Kırşehir tarafından çıktı bir gelin

Gınalanmış boğum boğum ak elin

Yazdırmış fermanın almış eline

Buzluk sana uğradı mı bir gelin" (Anonim, 2002, s. 55).

Ağıt şeklindeki bir türküde evlat acısı içindeki bir ebeveyn, Kırşehir'de yitirdiği yavrusunu anarak derdinden deli olduğunu zikreder:

"Ben yavrumu Kırşehir'inde yitirdim

Yitirdim yavruyu ben oldum deli" (Anonim, 2002, s. 195).

Çiçekdağı, türküde şöhretli bir yer oluşu ile geçerken dağın ardını aşma motifi yer alır:

"(of yar ey) Çiçekdağı (da) derler şanını duydum

(of yar ey) aşamadım Çiçekdağın ardını" (Anonim, 2002, s. 55).

Akpınar, karların erimesi ile yer alır. Ayrıca bir kişi, hasret çektiği sevdiğinden gelen selâmı turnalar aracılığıyla öğrenir:

"Erimiştir şimdi Akpınar'ın karı" (Anonim, 2006a, s. 124).

"Uzak değil Akpınar'ın başına

Turna yârim selam saldı geldi diye" (Anonim, 2002, s. 37).

Kaman ilçesinde pazarın kuruluşu geçer:

"Varınca Kaman'a çıkma pazara

Uğradırlar sunam seni nazara" (Anonim, 2002, s. 110).

Ayrıca ilçe, evladını toprağa veren acılı ananın feryadı ile yer alır. Yitirdiği yavrusunu siyah zülfü ile yâd eden ana, derdini şöyle anlatır:

"(amanin) Zülf-ü siyahımı (yar yar) gömdüm Kaman'a

Dedim nazlı yavrum yat garip garip" (Anonim, 2002, s. 200).

Araplı Köyü mevkiinde askerlik görevini yerine getirirken soğuktan donarak şehit düşen gençlerin hazin öyküsü, kendilerinin dillerinden türküye yansıtılır:

"Araplı Köyü'ne serdik postları

Kayıp ettik anne baba dostları

Bulunmaz başıma mezar taşları

Ezrail gurbette geldi ağlarım" (Anonim, 2002, s. 181).

Toklumen Köyü, sonu intihar ile biten hazin bir öykünün türkü yakıcısının ağzından ortaya konulması ile literatüre bu biçimde kaydedilir:

"Son bakışım oldu Toklumen'in köyüne

Ağlayarak indim (of) ırmak gıyına

Kan gibi akıyo da baktım suyuna

Ağla anam gaderime yazıma

Hem canıma gıydım hem de guzuma" (Anonim, 2002, s. 166).

Acıkuy Köyü, âşığı çok olan Yeter isimli bir çavuş kızının harabe memleketi olarak yer alır:

"Yeter Seyfullah'ım uzattın sözü

Bir görüşte peri mest etti bizi

Sorarsan Acıkuy'dan çavuşun kızı

Bir harabe köydür ili Yeter'in" (Anonim, 2002, s. 110).

4.2.5.8 Konya

Konya, ovaları, Meram Bağları, buğday yetiştiriciliği, doğal güzellikleri ve Mevlana ile yer alır.

Şehir, ovası ile geniş bir coğrafyada tanınır. Türküde de ülkenin meşhur yerleri zikredilirken ova deyince akla Konya'nın geldiği ifade edilir. Başka bir türküde de benzer şekilde şehirler içinde Konya öne çıkarılır:

"Yaylalar içinde Erzurum yaylası

Şehirler içinde de Konya ovası" (Anonim, 2002, s. 197).

"Yaylalar içinde Erzurum yayla

Şehirler içinde (aney) Konya'dır Konya" (Anonim, 2006b, s. 784).

Şehir, pişmanlık yaşayan bir kişinin İstanbul ile birlikte anılması ile yer alır:

"Boşa çiğnemişim yalan dünyayı

Ne İstanbul goydum ne de Konya'yı" (Anonim, 2006b, s. 794).

Diğer şehirlerin özellikleri zikredilirken Konya, buğdayının sarılığı ile geçer. *Altın başak* benzetmesi ile hem buğdayın rengi hem de kalitesi kast edilir:

"Karadeniz'in uşağı

Efeler bağlar kuşağı

Konya'nın altın başağı" (Anonim, 2006a, s. 204).

Konyalı olmanın dolaylı olarak övüldüğü türküde, Konyalı sevdiğinden başkasını gönlünün istemediği, türkü yakıcısı tarafından şu şekilde ifade edilir:

"(hey hey) Hani benim elli direm kesdenem

Konyalıdan başkasını istemem" (Anonim, 2006b, s. 448).

Şehrin egemenlerinin ölüm fermanı verdiği delikanlının arkadaşlarından yardım talep ederek bu talebin karşılıksız kalması da işlenir:

"Bize de idam emri istedi Konya Beyleri (yar yar yar ey)

(aman) çok çağırdım hain arkadaşım gelmedi (yar yar)

(haydi) çok çağırdım hain arkadaşım gelmedi (aman yar)" (Anonim, 2006a, s. 407).

Konya, bilinirliği ülke ve bölge sınırlarını aşmış dini/tasavvufi bir karakter olmanın da ötesinde fikirleri ile küresel bir düşün şahsiyeti olmuş Mevlana ile de anılır. Türküde Mevlana aracılığı ile Allah'a yakarışta bulunan bir kişinin sözleri ifade bulur:

"Konya'da ulu Mevlane

Mevlam şu taşa bir can ver" (Anonim, 2006a, s. 16).

Büyük bir stebin güney ucunda yer alan Konya, çevresinde çok sayıda bulunan bağ ve bahçelerin güzelliği ile çölün ortasında bir vaha gibi görülerek bölge insanının ötesinde çok sayıda seyyahın da ilgisini çekmiştir. Özellikle Selçuklu döneminde yeşil dokusu, bahçeleri ve sebzelikleri ile ünlenen bölgede Meram, en gözde yerlerden biri haline gelmiştir (Aktaş Yasa, 1998, s. 65). Meram Bağları, yalnızca tarihi dönemler içinde değil günümüzde de bir destinasyon alanı özelliği gösterir. Akarsu ve yeşil alanlarıyla temiz hava deposu olarak ilgi odağı olan Meram, yaz aylarında çok sayıda ziyaretçi ağırlamaya devam etmektedir (Arat, Summak, Yıldız, 2018, s. 153).

Bu özellikleri ile dilden dile dolaşan Konya Meram, Anadolu insanı için de değerli olmuştur. Bağları, Meram bölgesinin geçtiği tüm türkülerde kültürü ile bir güzellik ögesi olarak kendisine yer bulur:

"Dolan sallan (anam) boylarına kurban olayım

Aman amman aman amman neler olacak

Meram'daki bağlar bizim olacak" (Anonim, 2006b, s. 732).

Meram bağlarının maddî olarak da kayda değer bir kıymetinin olduğu, alınıp satılmak için kullandığı da ifade edilir:

"Meramda var bir bağım

Satar savar harcarım" (Anonim, 2006a, s. 214).

Sille ilçesinin doğal ortamı ile ilgili ifadelere yer verilir. Buna göre Sille'nin sokaklarında sekilerin bulunduğu, pencere önlerinde çiçeklerle süslemelerin yapıldığı zikredilirken yaylalarının yokuş olduğu, halılarının nakışlılığı; güzellerinin ise ceylan bakışlı olduğu ifade edilir:

"(hey hey ey)

Şu Sille'nin sokakları sekili (aman aman aman sekili aman)

Pencerede gül garanfil ekili (amman)

Kimler olsun (anam) yârin vekili (amman)

(hey hey ey)

Şu Sille'nin yaylaları yokuşlu (aman aman aman yokuşlu aman)

Halıları (aman) ilvan ilvan nakışlı (aman)

Güzeller geliyor ceylan bakışlı (amman)" (Anonim, 2006b, s. 732).

İlçe, kafiye maksatlı olarak taşları ile de anılır:

"Şu Sille'nin ufacık ta tefecik taşları

Kalem olmuş (aman) yazıyor kaşları" (Anonim, 2006b, s. 731).

Anamas olarak bilinen yer, aynı iki mısra ile üç farklı türküde varyantlaşarak *sivri kazı* ile yer bulmuştur. Bu durum, kazın tarihte bölge için bir anlamı olduğu şeklinde yorumlanabilir:

"Anamas'ın sivri kazı (e ya)

İçine yumurtlar kazı (e ya)" (Anonim, 2006a, s. 372).

Yasiyan, kurumuş yaprak artıklarının çokluğundan dolayı mübalağa ile girilemeyen bir yer olarak kafiye maksadı ile ifade edilir:

"Yasiyan'a giremedim gazelden

Başım alıp gidemedim güzelden" (Anonim, 2006b, s. 779).

4.2.5.9 Nevşehir

Nevşehir, toprak yapısı, şehrin büyüklüğü, şahsi hikâyeler ve sıla hasreti ile yer alır.

Şehir, bölge insanı için büyük bir kent olarak algılanır:

"(aman) Nevşehri dedikleri büyük bir şehir" (Anonim, 2002, s. 144).

Ürgüp yöresinin farklı toprak yapısı dolayısıyla yöre insanı tarafından çöl olarak anlaşılabildiği görülür:

"İndim Ürgüp çöllerine

Geleceğim güman Ayşe'm" (Anonim, 2006a, s. 91).

Bir türküde sevdiğini kaybettiği yeri parmağa benzeten âşık, başından geçeni şöyle zikreder:

"Ben yârimi kaybettim

Ürgüp'ün parmağında" (Anonim, 2006b, s. 536).

Dumanı tütmez olarak ifade edilen ilçede evin babasını bir pusuda yitiren kadının yakarışı yer bulur. Kıratının acemi oluşu ve evladının küçüklüğü nedeniyle kocasının boşluğunun dolamayacağı, türkü yakıcısı tarafından ifade edilir:

"Şen olasın Ürgüp dumanın tütmez

Gıratım acemi gonağı tutmaz

Oğlum da pek güccük yerimi tutmaz" (Anonim, 2006b, s. 716).

Sılasına doyamayan Anadolu insanı, gurbete çıkmak zorunda kaldığında memleket sevgisini türkülerle ifade eder. Zelve yöresi de bu şekilde ifade bulurken soğuk sularına doyulamayan, içinde yaşarken kıymeti bilinemeyen bir yer olarak zikredilir. Zelve, ayrıca farklı türkülerde bağlamsız olarak taşları ile de anılır:

"Şu Zelve'yi gece geçtim görmedim (aman aman taşları anam)

Karlı buzlu sularınan doymadım (aman aman taşları anam)

Cahil idim kıymetini bilmedim (aman aman taşları anam)" (Anonim, 2006b, s. 733).

"Şu Zelve'nin ufak tefek taşları (anam anam taşları aman)

Akıttım gözümden yaşları (anam anam taşları aman)" (Anonim, 2006b, s. 733).

4.2.5.10 Niğde

Niğde, bağları, güzelleri ve şahsî hikâyeleri ile yer alır.

Niğde ve Bor ilçesinin bağlarının yeşillendiği ifade edilir. Şehrin yer aldığı türküde kayıtlara *şelillendi* şeklinde geçen ifadenin yeşillendi olduğu söylenebilir:

"Yine yeşillendi (annem annem) Niğde bağları (ey ey)" (Anonim, 2006a, s. 16).

"(ah) Gine (de) yeşillendi (de aman aman) Bor'un bağları (ey)" (Anonim, 2006a, s. 409).

Güzellerin övüldüğü türküde güzeller sarı yazmalı, kara peçeli ve uzun boylu olarak tasvir edilir:

"(aman) Hep gara peçeli de sarı yazmalı,

Uzun boylu güzeli var Niğde'nin (ey ey ey)" (Anonim, 2002, s. 54).

Sevdiğini Niğde'de yitiren aşığın acısı, *özünü vermek* şeklinde zikredilir:

"Niğde damlarına (da ey ey) verdim özümü" (Anonim, 2002, s. 132).

4.2.5.11 Sivas

Sivas, dağları, ovaları, yaylaları, zanaatkârları, hayvancılık faaliyetleri, coğrafî konumu ve doğal afetlerden gördüğü zarar ile geçer.

Yöredeki bir dağın ismi, şehir ile birlikte anılarak kayıtlardaki yerini alır:

"Kurudu bağrımda fidanım gülüm

Yılanlı dağımdır Sivas'tır elim" (Anonim, 2006b, s. 685).

Yaylalardan bahsedilen bir türküde küçükbaş hayvancılık faaliyetleri anılır. Şarkışla dağları zikredilirken de aynı faaliyetler görülür. *Dedim, dedi* biçimindeki türkülerin bir örneğinde yörük kızı ile sohbet eden delikanlı da bölgede küçükbaş hayvancılığın yapıldığını ifade eder:

"Koyunlu kuzulu (oy oy oy) yayla Sivas'ı" (Anonim, 2002, s. 117).

"Şarkışla dağları bir sürü koyun" (Anonim, 2002, s. 161).

"Dedi: Âşık nere sizin eliniz

Dedim: Sivas size uğrar yolumuz

Dedi: Bu koyunlar bizim malımız

Yörük kızı bir ormanın içinde" (Anonim, 2002, s. 2).

Sivas'ın kızlarından bahsedilen türküde, kara gözlü, küçük yaştaki kızların çok nazlı olduğundan şikâyetlenilir:

"Pek nazlıdır (yandım yandım) şu Sivas'ın kara gözlü kızları

Yaşı küçük (aman) çekilmiyor nazları (yandım)" (Anonim, 2006b, s. 762).

Zannatlardan da bahsedilir. Bu bağlamda şehirdeki ustalara altın yüzüğün yaptırılması ve bakırcılık faaliyetleri geçer:

"Altın yüzük yaptırdım

(gümüş yüzük yaptırdım)

Sivas ustalarına

(seher ustalarına)

Beni hekim etseler

Gurbet hasdalarına" (Anonim, 2006a, s. 80).

"Sivas'tan aldım bakır (amman amman amman)

Yosmam gözlerin çakır (bom bili bili bom bom bilibili bom)" (Anonim, 2006b, s. 724).

Turna motifinin geçtiği türküde, turna ile sohbet eder gibi sözler eden türkü yakıcısına göre çiçeğin/ gülün açtığı yer Sivas'tır:

"Allı durnam Sivas bizim elimiz

Ordan açar çiçeğimiz gülümüz

Bizim köye uğrarsa yolunuz

Yâre selam söyle yalınız durnam" (Anonim, 2002, s. 105).

Koyulhisar'ın anıldığı türkü, doğal afetlerin tahrip ettiği bölgenin hâlini anlatır. Erzincan merkezli deprem sonrası ortaya çıkan manzara ve bundan duyulan derin kederin konu edildiği türkü, tarihî kaynak niteliği gösterir:

"Karahisar Koylesar hep viran oldu (hep viran oldu)

Gül yüzlü yavrular sarardı soldu

Bize ne olduysa mevladan oldu

Şikâyetim kimden kime ne deyim" (Anonim, 2002, s. 119).

Türkülerde yerleşim yerlerinin coğrafî konumları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Buna örnek olarak Kangal ilçesinin geçtiği türkü gösterilebilir. Mamaş köyü, derin kuyuları ve serin su kaynakları ile birlikte söz konusu türküde konumu bildirilerek anlatılır. Başka bir türküde ise Suşehri ve Zara, *Kösedağ'ın yanında* olarak ifade edilir:

"Kangal'dan aşağı Mamaş'ın köyü

Derindir kuyusu serindir suyu" (Anonim, 2006b, s. 816).

"Kösedağ'ı derler büyük manzara

Bir yanı Suşehri bir yanı Zara" (Anonim, 2002, s. 131).

Divriği'ye bağlı bir köy olan Mormana'da demir yolunun varlığı zikredilir:

"Tiren geldi Mormana'ya dayandı" (Anonim, 2006b, s. 745).

Mursal'dan Hekme'ye ulaşım imkânının olduğu da türküdeki ifadelerden hareketle söylenebilir:

"Mursal'dan çıktım Hekme'ye doğru" (Anonim, 2006b, s. 607).

4.2.5.12 Yozgat

Yozgat, dağlar, tarım faaliyetleri, ticaret, ulaşım gibi özellikler ile yer alırken gurbette yaşamanın zorluğu ve şahsi hikâyeler ile de geçer.

Şehirde geçici pazarların kurulduğu ifade edilirken Nuri isimli bir kişinin başına gelenler, kendisine nazar değmesine yorulur:

"Yozgat köprüsünde kuruldu Pazar

Ayaşlı Nuri'ye uğradı nazar

Duymasın annesi aklını bozar" (Anonim, 2006a, s. 123).

Sıladan ayrı düşen ve hasret çekenlerin öyküsü, Yozgat ile ilişkilendirilir. Memleketinden ayrı düşerek ana ve yardan uzak kalan kişi, en azından kabrinin sılasını gören bir yerde olmasını diler:

"Aslım Yozgatlıdır gurbet gezerim

Bir yüksek mevkiye kazın mezerim

Görünsün memleket anam ağlasın (aman)

Aman aman aman sürmelim aman" (Anonim, 2006b, s. 665).

Akdağ'ın tepelerinin sisli olduğu kafiye kuracak biçimde dile getirilirken Nohutlu da dağlarının varlığı ile ifade edilir:

"Akdağ'ın başı dumandır

Gözümün yaşı nedendir" (Anonim, 2006b, s. 785).

"(aydost aman) Gezdirdiler Nohutlu'nun dağını

Erittiler yüreğimin yağını" (Anonim, 2002, s. 171).

Kafiye oluşturmak için kullanılan han kelimesi ile Çırçır'daki ticaretin hareketliliği anlatılır:

"Çırçır handa bu handa

Hep gözeller bu yanda" (Anonim, 2006a, s. 250).

Sorgun'a araba ile ulaşan bir kişinin ifadeleri şöyle geçer:

"Bindim arabaya indim Sorgun'a" (Anonim, 2002, s. 41).

Yoğnese'deki ekinlerin kaliteli olduğu zikredilir:

"Yeğin olur da Yoğnese'nin ekini

Top top olmuş Hacerifin kekili" (Anonim, 2002, s. 190).

Bugünkü adı Deremumlu olan köyün geçtiği türküde, turnaların sılaya vardığında türkü yakıcısının sevdiklerinin yanında konaklamasının istendiği ifade edilir:

"Fazla gitmen Deremum'a varınca

Selam söylen eşe dosta sorunca

Sağ selamet muradınız alınca

Benden yâre selam edin durnalar" (Anonim, 2006a, s. 147).

Akdağ yaylasında pusuya düşürülen bir delikanlının sevdiğine kavuşamadan can vermesi anlatılır:

"Gediz pazarıdır benim pazarım

Akdağ yaylasında kaldı mezarım

Sağ olaydım şu yaylada gezerdim

Ne diyeyim ay Ahmet ne diyelim Allah'tan oldu

Bizim (bizim) kavuşmamız mahşere kaldı

Hisarköy'den çıktım başım selamet

Akdağ yaylasında koptu kıyamet

Beni vuran Uzunoğlu Del'Ahmet

Ne diyeyim ay Ahmet ne diyelim Allah'tan oldu

Bizim (bizim) kavuşmamız mahşere kaldı" (Anonim, 2006a, s. 380).

4.2.6 Karadeniz Bölgesi

Aşağıdaki tabloda Karadeniz Bölgesi'ne ait şehir/yer adları sunulmuştur.

Tablo 4. 38 Türkülerde Yer Alan Karadeniz Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları

Karadeniz Bölgesi							
Amasya	**Adet**	**Giresun**	**Adet**	**Ordu**	**Adet**	**Tokat**	**Adet**
Amasya	5	Giresun	7	Ordu	11	Tokat	12
Fodullu	1	Bulancak	1	Boztepe	3	Almus	3
Merzifon	1	Çaldağ	1	Çaybaşı	1	Erbaa	1
Kalecik	1	Çavuşlu	2	Tabya	1	Çamlıbel	7
Kepekli	1	Görele	4	Çukur	1	Nebişıh	1
		Şebinkarahisar	1	Fatsa	2	Niksar	4
Artvin	**Adet**	Pazarsu	1	Perşembe	1	Ohtap Köyü	1
Arhavi	2	Tamzara	2	Tekkiraz	1	Ohtop	1
Hopa	1			Ünye	2	Tinyaba	2
		Gümüşhane	**Adet**	Vona	1	Tozanlı	1
Bartın	**Adet**	Gümüşhane	1				
Bartın	2	Kelkit	1	**Rize**	**Adet**	**Trabzon**	**Adet**
		Şurut	1	Rize	4	Trabzon	8
Bayburt	**Adet**			Ayder Çayeli	1 2	Ağasar Boztepe	3 1
Bayburt	10	**Karabük**	**Adet**	Deremen	1	Akçaabat	2
		Hüseyinçelebi	1	Elevit	1	Arafil	1
Bolu	**Adet**	Safranbolu	1	Fındıklı	1	Araklı	1
Bolu	3			Haldoz	1	Çaykara	1
Abant	1	**Kastamonu**	**Adet**	Hemşin	1	Çömlekçi	1
Deymen Tepesi	1	Kastamonu	1	Kalkandere Ovası	1	Fola (Beşikdüzü)	1
Göynük	1	Cide	1	Kuvaroz	1	Gangliga	1
Kızık	1	Ersel	1			Hamsiköy	1
Köseler	1	Gıydıvan	1	**Samsun**	**Adet**	Maçka	5
Seben	1	Kıyık	1	Samsun	6	Soğuksu	1
		Taşköprü	1	Bafra	1	Süremene	2
Çorum	**Adet**	Toprakköprü	1	Çarşamba	3	Vakfıkebir	1
Çorum	4	Tosya	2	Kocadağ	1	Yomura	4
Alaca Ovası	1			Tabaklı	1	Tonya	1
Dodurga	1						
İskilip	2			**Sinop**	**Adet**	**Zonguldak**	**Adet**
Manişar	1			Sinop	3	Zonguldak	1
Sungurlu	1			Boyabat	1	Devrek	1
				Karasu	1	Kestaneci Köyü	1

4.2.6.1 Amasya

Amasya, bağları, dağları, ağaçları ve meyve yetiştiriciliği ile yer alır. Ayrıca Piri Baba Türbesi, ve gençlerin oynadığı oyunlar da geçer.

Şehirdeki dağlar ve üzümlü bağlar türkülerde anılırken serviler, türkü metni ile bağlamsız biçimde uzunluğu ile geçer:

"Amasya'nın dağları

Üzümlüdür bağları" (Anonim, 2006a, s. 39).

"Uzun olur Amasya'nın selvisi

Bilemedim benim (de) yârim hangisi (aman aman)

Orta boylu kalem kaşlı kendisi

Bilemedim benim (de) yârim hangisi (aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 759).

Elmanın alım satım için kullanıldığı anlatılır:

"Kilo kilo elmalar

Pazarlarda satarlar

Amasya'nın gençleri (ley ley ley leylam)

Yürekleri yakarlar" (Anonim, 2006b, s. 556).

Şehrin gençleri ile ilgili bilgilerin verildiği türküde, gençlerin akşam eve erken geldiği, sevdiğine küsmediği gibi olumlu sayılan birtakım özellikler zikredilir. Halk eğlencelerinden biri olan oyunlar da türkülerde geçer. Amasya'daki gençler anlatılırken *sini sini* oynadıkları ifade edilir:

"Amasya'nın gençleri (ley ley ley leylam)

Akşam eve er gelir

Yâre küsüp gitmezler

Amasya'nın gençleri" (Anonim, 2006b, s. 556).

"Şu Amasya gençleri

Sini sini oynatırlar" (Anonim, 2006a, s. 189).

Merzifon'daki *Piri Baba* olarak bilinen bir yatırdan elindeki taşla dilek dileme olgusu yer bulur. Türkü yakıcı kadın, bebeğinin olmasını dilemekte, evlat isteğinden yanıp kavrulmaktadır. Bu sebeple elindeki taşla giderek türbeyi aracı gösterip bu sembolle bebek sahibi olma dileğinin gerçekleşmesi için aracılık beklediği düşünülebilir:

"Merzifon'da Piri Baba

Mevlam şu taşa bir can ver" (Anonim, 2006a, s. 16).

4.2.6.2 Artvin

Artvin, kemençe yapımı ve avcılık faaliyetleri ile yer alır.

Karadeniz kültüründe önemli bir yer tutan kemençenin çeşitli özellikleri ile öne çıkan yapım malzemeleri ve usûlleri vardır. Arhavi'de de kemençenin tercih edilen bir kalitede üretildiği şu ifadelerden hareketle düşünülebilir:

"Elimdeki kemençe (de)

Arhavi yapisidur" (Anonim, 2006b, s. 629).

Hopa ve Arhavi'nin geçtiği türkülerde bölgede avcılıkla ilgili festivaller düzenlendiği ve atmaca avının yapıldığı anlaşılır:

"Arhavi'dan Hopa'ya

Giderum yali yali

Her sene güzel olur

Atmaca festivali" (Anonim, 2006a, s. 51).

"Arhavi'nin dağına

Vurdum atmaca avı

Volta vurdi dağıttı

Arhavi'nun dağına" (Anonim, 2006a, s. 51).

4.2.6.3 Bartın

Bartın, elma yetiştiriciliğinin yanı sıra âşıkların gönlüne düşen güzeller ile yer alır.

Şehirden elma alan kişi, tabancasının altından olduğunu ifade eder:

"Elma aldım Bartın'dan

Tabancam var altından" (Anonim, 2006a, s. 312).

Bir âşık, sevdiğinin sülalesinin Bartınlı olduğunu anlatırken başka bir kişi de Bartınlı güzellere gönlünü kaptıran delikanlıların gözünün top zülüfleri yüzde olan, ince belli kızlarda olduğunu ifade eder:

"Yenile bir yar sevdim

Sülalesi Bartın'dan" (Anonim, 2006a, s. 312).

"Bartın yolu düzdedir

(aman) top zülüfler yüzdedir

Delikanlı gözleri

(aman) ince belli kızdadır" (Anonim, 2006b, s. 534).

4.2.6.4 Bayburt

Bayburt, akarsu kaynaklarının özellikleri, bahçe ve bağları ve kalesi ile yer alırken şehrin işgale uğrama endişesi de geçer:

Hüzünlü bir şekilde şehirden ayrılan türkü yakıcısı halka esenlikler dilerken tabakasının, kundurasının, mendilinin ve tabancasının Bayburt dağlarında kaldığını ifade eder. Kişi bu yolla şehrin dağlarındaki anılarına atıfta bulunur:

"Bayburt dağlarında tabakam kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında kunduram kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında mendilim kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında tabancam kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı" (Anonim, 2006a, s. 28).

Benzer bir türküde ise *şen ol* ile ifade edilen kısımlar, *de get* olarak söylenerek sitemde bulunulur:

"De get Bayburt de get sende nem kaldı

Hasan kalasında (aman) ceketim kaldı

De get Bayburt de get sende nem kaldı

Hasan kalasında (aman) kömleğim kaldı

De get Bayburt de get sende nem kaldı

Hasan kalasında (aman) şalvarım kaldı" (Anonim, 2006a, s. 258).

Şehrin adının geçtiği türkü dörtlüğünde kale ile ilgili bilgi verilmekle yetinilmeyerek aynı zamanda şehrin nüfusu, mahalle sayısı gibi demografik bilgiler de aktarılır. Buna göre Bayburt, 12 mahalleden oluşurken 100 bin nüfusa sahiptir:

"Bayburt kalasında top gülüm kaldı

Bayburt kalasında kaftanım kaldı" (Anonim, 2006a, s. 119).

"Şehit Osman duduzar Bayburt kalesi

Ne hoş olur yonma taştan binası

On iki mahalle üç bina hanesi

Tam yüz bin nüfusa maliktir Bayburt" (Anonim, 2006b, s. 701).

Bayburt'un güzellikte bir denginin bulunmadığı ifade edilir. Bülbüllerin ve diğer kuşların ötüşü de zikredilir:

"Söyleyim Bayburt'un vasfı halini

Ülkede bulunmaz bir eşin Bayburt

Bülbüller çekerler ah-ü zarını

Seherde ötüşür kuşların Bayburt" (Anonim, 2006b, s. 701).

Bahçe ve bağların güzelliğinden söz edilirken içinde ördeklerin salındığı söylenir. Ayrıca Çoruh Nehri'nin sesinden de bahsedilir:

"Bizim elin vardır bahçesi bağı

İçinde sallansın sunalar Bayburt" (Anonim, 2006b, s. 701).

"Şingah Veysel Zahit Kaler mahlesi

Çoruh çağlar ne hoştur sedası" (Anonim, 2006b, s. 701).

Şehir, ince yolu ve yol üzerindeki ayvası ile anılırken ayva ile aynı zamanda âşığın sevdiğine çağrışımda bulunduğu düşünülebilir. Başka bir âşık ise dağda görülen maralı sevdiğine benzetir:

"Bayburt'un ince yolunda

Bir ayva buldum dalında" (Anonim, 2006a, s. 119).

"Bayburt'ta bir güzel bir meral gördüm

Zülüflerin yüzünde taralı gördüm" (Anonim, 2006a, s. 437).

Bir tulum ile pınarlardan su taşındığı ve şehrin gençlerinin zevkine düşkün olduğu ifade edilir:

"Pınardan su daşirum Bayburt'li tulum ile" (Anonim, 2006a, s. 119).

"Bekleriz Bayburt'un vilayetini

Her zevk düşkündür gençlerin Bayburt" (Anonim, 2006b, s. 701).

Vatan sevgisi ile mücadele eden Anadolu insanı, işgalcilere karşı direnerek şehirlerini canları pahasına korur. Erzurum işgali sırasında yakıldığı düşünülen türküde de Bayburt'u savunma iradesinin gösterileceği anlatılır. Şehir, ayrıca *kahramanların diyarı* olarak ifade edilirken Kop Dağı'nın *şehitler diyarı* olduğu zikredilir:

"Bir yanım Erzincan vermem Bayburt'u

Yıkılsın düşmanın tacı ile yurdu" (Anonim, 2006a, s. 159).

"Kahramanlar eli Bayburt otağı

Şehitler yurdudur bizde Kop Dağı" (Anonim, 2006b, s. 701).

Eskiden yaşadıkları bir yaylanın artık kendilerine ait olmadığını ifade eden kişi, yaylanın son halini ifade ederken Bayburtluların yaylasında yaşamaya başladığını şöyle dile getirir:

"Güzel yaylam hoyrat olmuş gurd'olmuş

Hani senin boz ardıcın çamların

(yaylam dumanlı yaylam)

Mecitliye Bayburtluya yurd'olmuş

Bilmem tapuların kimlere yaylam

Yaylam dumanlı yaylam" (Anonim, 2002, s. 101).

4.2.6.5 Bolu

Bolu, tabiat güzellikleri ve Bolu Beyi ile yer alır:

Ülkenin çeşitli şehirlerinin güzelliklerinden bahsedilirken Bolu, yeşil oluşu ile anılır:

"Adana'nın güzel yolu

Yeşiller içinde Bolu" (Anonim, 2006a, s. 204).

Bolu Dağı'nın dumanlılığı zikredilir. Formel kalıp olarak çeşitli ifadelerin geçtiği başka bir türküde ise Abant, yaylası ile yer alır. Kızık ve Seben de bölgedeki yayla isimleri olarak geçer:

"Bolu Dağı dumandır" (Anonim, 2006a, s. 5).

"Aman bir de Kızık Yaylası'ndan

Yavrum bir de Seben Yaylası'ndan

Üç o yandan beş bu yandan

Yavrum bir de Abant Yaylası'ndan" (Anonim, 2006a, s. 330).

Yine formel kalıplı bir türküde yörelere göre yer adlarının değiştiği görülür. Çalışmanın önceki bölümlerinde analiz edilen türkü metni, Deymen Tepesi'ne adapte edilerek ortaya konmuştur:

"Deymen Tepesinde çaldığım sazlar

Sazımın sesine toplaşan kızlar

O kızlara benim yüreğim sızlar

Deymen Tepesinde çaldığım sazlar

Ayaş'lı Huriye uğradı nazar

Anasını duymasın aklını bozar" (Anonim, 2006a, s. 279).

Göynük, köprüsü ile yer alırken Köseler, *evleri perdeleri indirilmiş* olarak ve boz renkli tilki anılarak bağlamsız biçimde geçer:

"Göynük köprüsünden bir at boşandı" (Anonim, 2006a, s. 279).

"Köseler'in evleri

İndirmiş perdelerini

Köselerin boz tilki

Rahime'm giymedi kürkü" (Anonim, 2006b, s. 566).

Köroğlu ile zulme başkaldırının sembolü olan olaylar dizisi hakkından pek çok rivayet olmasına karşın türkü repertuarına zalimliğin temsili olarak *Bolu Beyi* kaydedilmiştir.

Köroğlu destanları, Türklerin düşünce ve değer sistemlerini yansıtan anlatımların bileşkesi olarak ortaya çıkmıştır. Köroğlu destanı, Türk destan geleneğinde, tarih boyunca farklı inanç ve kültürlerle etkileşimde bulunan Türklerin birçok doğal özelliğini ve şeref, namus, ahlâk, inanç, düşünce ve diğer pek çok değerini yansıtan yargıları bünyesinde barındırır. Türküde de Bolu Beyi'ne meydan okuyan Köroğlu'nun ifadeler şöyle yer alır:

"(hey hey efeler hey)

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne (Bolu Beyi'ne)

Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır

At kişnemesinden gargı sesinden

Dağlara seda verip seslenmelidir" (Anonim, 2006a, s. 134).

4.2.6.6 Çorum

Çorum, dağları ve gamlı âşıkların dertleri ile yer alır.

Çorum ve ilçesi Sungurlu'nun arası, metinle bağlamsız olarak kafiye kurmak için zikredilirken Çorum'un kızlarının gözleri, *doğuştan sürmeli* şeklinde övülür:

"Çorum ile Sungurlu'nun arası

Yaktı beni kaşlarının karası" (Anonim, 2006b, s. 516).

"Şu Çorum'un kızları

Hep anadan sürmeli" (Anonim, 2006a, s. 363).

Dodurga'nın dağlarının *beş köşeli* olduğu tasvirine yer verilir:

"Dodurga'nın beş köşelidir dağları" (Anonim, 2006a, s. 354).

Derdini dağa taşa söyleyen dertlinin yükünü onlar dahi taşıyamamaktadır. Türküdeki ifadelere göre Çorum ve Alaca dahi bu derdi kaldıramamıştır:

"Halimi arz ettim dağlara daşa (efendim Aloğlu gülyüzlü Piroğlu)

Dedim götürmüyor bu gam yükünü (sevdiğim efendim)

Alaca ovası Çorum iline (efendim Aloğlu gülyüzlüm Piroğlu)

Dedim götürmüyor bu gam yükünü (sevdiğim efendim)" (Anonim, 2006b, s. 444).

İskilip, geçtiği tüm repertuar türkülerinde aynı iki mısra ile olumsuz bir çağrışımla yer alır. Bu türkülerin birinde asılmaya götürülen bir genç, annesine çeşitli isteklerini şu şekilde anlatır:

"İskilip üstünde bir kara bulut,

Anne ben gidiyorum sen beni unut" (Anonim, 2002, s. 170).

4.2.6.7 Giresun

Giresun, askerî taburu, fındık yetiştiriciliği, akarsuları, meyvecilik faaliyetleri, zanaatları, deniz taşımacılığı, yol durumu ve doğal afetlerden çekilen sıkıntılar ile yer alır.

Şehrin içinde fındık bahçelerinin olduğu ve kızlarının fındık ayıkladığı ifade edilir:

"Giresun'da kayıklar

Gızlar fındık ayıklar" (Anonim, 2006a, s. 410).

"Giresun'un içinde

Yeşil fındık bahçesi" (Anonim, 2006a, s. 411).

Şehrin yakınlarında seyreden vapurun sesi, Eşref adlı bir kişinin tedavisinin anlatıldığı türküde kafiye maksatlı geçer:

"Giresun üstünde vapur bağırıyor

Eşref'in yarasını doktor sarıyor" (Anonim, 2006a, s. 410).

Ustalara yüzük yaptırıldığı zikredilir. Bundan hareketle madenlerin zanaatkârlar tarafından işlenerek çeşitli zinet eşyalarının üretildiği yorumu yapılabilir:

"Bir yüzük yaptırdım da (fadime'm)

Giresun ustasına" (Anonim, 2006a, s. 409).

Tamzara'ya giden yolların virajlı oluşu, yolların *dönümlü* olduğu şeklinde ifade edilir. Ayıca Tamzara'dan kama bıçak alınıp alınmadığı sual edilir. Bu sorunun yöneltilmesi, yörede zanaatkârlığın canlı olarak yaşatıldığı şeklinde değerlendirilebilir:

"Tamzara'nın yolları dönümlüdür dönümlü

Kalk gidelim de sevdiğim yalan dünya ölümlü" (Anonim, 2002, s. 174).

"Tamzara'ya vardın mı?

Gama pıçak aldın mı" (Anonim, 2002, s. 174)?

Ayrıca ilçe, üzümü ile bağlamsız olarak geçerken kişi, sözünün dinlenmesini istediği söyler:

"Tamzara'nın üzümü

Dinle benim sözümü" (Anonim, 2002, s. 174).

Çaldağ'daki kayın ağaçlarının gövdesinin kalın olduğu şöyle ifade edilir:

"Çaldağ kayınları

Ne kalındır belleri" (Anonim, 2006a, s. 206).

Çavuşlu, Görele'nin yanı olarak ifade edilir. Bu ifadelerle coğrafî komşuluğun ortaya konduğu söylenebilir:

"Görele'den o yanı da

Çavuşlu'dur Çavuşlu" (Anonim, 2006a, s. 423).

İlçe kıyılarının kişinin baktığı yerden göründüğü ifade edilir. Kıyıların zikredilmesi, ilçenin su kenarında olduğunu belli eder:

"Ha buradan görünür

Görele'nin kıyıları" (Anonim, 2006b, s. 423).

Askerî tabur zikredilir. Asker olup tabura katılanların sevdiğinden ayrıldığı için kavuşma gününü düşleyerek sabretmekte zorlandığı yorumlanabilir:

"Asker oldum gidiyum (da)

Görele bizim tabur

Yar aklıma gelende (de)

Nasıl edeyim sabur" (Anonim, 2006a, s. 166).

Hayırsız olarak nitelendirdiği sevdası için Çavuşlu'ya gitmek üzere yollara düşen âşık, hâlinden şikâyetlenir:

"Çavuşlu diye diye

Düştüm yollara düştüm

Bu gaybana sevdaluk

(Ander kalsın sevdaluk)

Ben ne hâllere düştüm" (Anonim, 2006a, s. 213).

Giresun'un kızlarının fistan giydiği ifade edilir:

"Girasun'un gızları

Fistan geyirler fistan" (Anonim, 2002, s. 174).

Şebinkarahisar, deprem sonrası gördüğü zarar ile konu edilir. İlçe viran olmuş, küçük yaşta çocuklar can vermiştir:

"Karahisar Koylesar hep viran oldu (hep viran oldu)

Gül yüzlü yavrular sarardı soldu" (Anonim, 2006a, s. 119).

Pazarsu, kafiye oluşturmak için derelerinin küçük oluşu ile zikredilir:

"Bazarsu dereleri bir ifak dere

Eşref'i vurdular (anam) nafile yere" (Anonim, 2006a, s. 410).

4.2.6.8 Gümüşhane

Gümüşhane, bağları, yaylaları, meteorolojik olayları ve güzelleri ile geçer.

Bir türküdeki ifadelere göre şehrin güzelleri, dut dibine yaslanır ve elma ile beslenirler. Bir yandan işlerini gören güzeller, gümüş kemeri bellerine bağlar ve başlarına ince serpuş sarar. Ayrıca on üç on dört yaşlarında kaşlarının güzelliği ile öne çıkan güzeller, son derece tatlı dillidir:

"Dut dibine yaslanırlar

Çise vurur ıslanırlar

Elma ile beslenirler

Gümüşhane güzelleri

İşleri var ellerinde

Gümüş kemer bellerinde

Şeker şerbet dillerinde

Gümüşhane güzelleri

İnce serpuş başlarında

Kalem oynar kaşlarında

Onüç ondört yaşlarında

Gümüşhane güzelleri" (Anonim, 2006a, s. 293).

Kelkit'in altındaki bağlar zikredilir. Kar yağışı sonrası akışın seki oluşturduğu da ifade edilir:

"Kelkit'in altı bağlar

(yar yar)

Kar yağar seki bağlar (zalım yar)" (Anonim, 2002, s. 126).

Şurutlu bir kişinin yaylanın derdinden verem olduğu söylenir:

"Şurutlu verem olmuş

Yaylanın derdindedir" (Anonim, 2006b, s. 785).

4.2.6.9 Karabük

Karabük, Safranbolu ilçesi ve bir hastanın şahsî öyküsü ile yer alır.

Safranbolu'dan Zonguldak'a tel gittiği ifade edilir. İfadelerden hareketle iki yerleşim yerinin birbirine yakın olduğu ve giden telin telgraf teli olduğu yorumu yapılabilir:

"(of) Safranbol'dan Zonguldağa tel gider" (Anonim, 2006a, s. 393).

Turnalara seslenilen *Hasta Düştüm Zalım Bafra'da* türküsünde Hüseyinçelebi'de bir gece kalınması, turnalara söylenir:

"Hüseyinçelebi'de bir gecelik eğlenin

Ordan öte selamettir turnalar" (Anonim, 2002, s. 104).

4.2.6.10 Kastamonu

Kastamonu, susam, pirinç yetiştiriciliği ve yörenin gençleri hakkında yapılan tasvirler ile yer alır.

Şehrin delikanlıları, mert olmaları bakımından övülür. Gıydıvan Köyü kızları ise güzellikleri ile tasvir edilir. Türkü yakıcı Huriye isimli sevdiği üzerinden köyün kızlarına *gonca gül, leylak* gibi iltifatlar eder:

"Salıvermiş ince belden (efem de) kuşağı (vay vay)

(of) yaman olur Kastamonu uşağı" (Anonim, 2006b, s. 687).

"Gıydıvan'ın kızları (Huriye'm)

Birer gonca gül olmuş (Huriye'm)

Gıydıvan'ın gızları (Huriye'm)

Birer salkım leylaktır (Huriye'm)" (Anonim, 2006a, s. 396).

Toprakköprü, bahçe ve bağları ile zikredilirken Cide, çeşmelerinin kuvvetli akışı ile anılır:

"Toprakköprü Toprakköprü,

Bağında bağçen şen olsun" (Anonim, 2006b, s. 747).

"*Şu Cide'nin çeşmesi*

Şıldır şıldır akıyor" (Anonim, 2006b, s. 720).

Tosya pirinci ile kafiye maksatlı zikredilirken Taşköprü ise şahsî bir anlatının dillendirilmesi sonucu susam ile geçer:

"Tosya'dan geliyor pirinci (aman)

Köylü kızı köyünde de birinci (aman)" (Anonim, 2006b, s. 748).

"Evlerinin önü susam (nenni nenni)

Babasının adı Hüsem (oğul oğul)

Taşköprü'de Abdullah Hasan" (Anonim, 2006a, s. 417).

Ersil Köyü, kış mevsiminin yaşanması ile Kıyık Köyü, yollarının sırasıyla iki ve üçe bölünmüş olması ile kafiye maksatlı zikredilir:

"Ersil'de kış var

Hanım ablam bunda bir iş var" (Anonim, 2006b, s. 639).

"Kıyığın yolları iki (aman)

Kaldı kunduramın teki

Kıyığın yolları üçtür aman

Sevip ayrılması güçtür" (Anonim, 2006b, s. 552).

4.2.6.11 Ordu

Ordu, şehre hâkim konumda bulunan dağ ve tepeleri, su kaynakları, sokaklarının durumu, denizcilik faaliyetleri ve bireysel öykülerin aktarılması ile yer alır.

Daimî'ye nispet edilen bir türkü, repertuara anonim olarak geçmiştir. Ülkenin şehirleri methedilirken Ordu da *güzel* şeklinde nitelenir:

"Daimi'nin güzel yurdu

Ankara'yı Ata'm kurdu

Samsun Rize güzel Ordu" (Anonim, 2006a, s. 204).

Ordulu bir kişinin memleketine bağlılığı, ayrılmak istemeyişi ile ortaya konur:

"Bana Ordulu derler (de)

Ben Ordu'dan ayrılmam" (Anonim, 2006b, s. 636).

Ordu'nun derelerinin coşkun biçimde çağladığı ifade edilir. Ordu'nun derelerinin yukarı akması şeklindeki ifadenin, *olmaz sanılan işlerin olması* anlamında kullanıldığı yorumu yapılabilir:

"Ordu'nun dereleri

Aksa yukarı aksa

Vermem seni ellere

Ordu üstüme kalksa (sürmelim aman)

Ordu'nun dereleri

Derin derin çağlıyor

Kalk gidelim sevdiğim

Annem evde ağlıyor (sürmelim aman)" (Anonim, 2006b, s. 630).

Ordu'nun pınarlarından soğuk suların akışı zikredilir:

"Şu Ordu'nun pınarı

Soğuk olur suları" (Anonim, 2006a, s. 360).

Sokaklarının *döşeli* olduğu ifade edilir. Bu ifade ile şehrin sokaklarının bakımlı olduğunun kast edildiği değerlendirilebilir:

"(hey hey) Ordu'nun sokakları

Döşelidir döşeli" (Anonim, 2006b, s. 631).

Ordu'dan çıkan bir vapurun Trabzon'a ulaşması zikredilir:

"Trabzon'un feneri (oy)

İki defa döneyi

Geldi Ordu vapuru (oy)

Limana mı gireyi" (Anonim, 2006b, s. 634).

Ordu'nun şehir adı olarak zikredildiği türkülerden birinde askere gidecek olan delikanlılar için ordudan emir geldiği ve askeri sevkiyatın başlayacağı ifade edilir. Söz konusu türkünün yöresine bakıldığında Kars'ın görülmesi, türküde geçen Ordu'nun, şehir değil *muharip kuvvet* anlamında olduğu düşünülebilir:

"Ordu'dan emir gelmiş (hanım yayla yayla da yayla)

Sevkiya toplanacak (kızlar yayla yayla da yayla)" (Anonim, 2006a, s. 176).

Ordu denildiğinde ilk akla gelen yerlerden biri olan Boztepe, görsel kalitesi yüksek bir manzara noktası olmasının yanında bozulmamış doğal alanlarının bulunması, çeşitli rekreasyonel olanaklar sunabilmesi ile günümüzde de hala cazibe merkezi olmaya devam etmektedir. Ayrıca kent merkezine yakınlığı ve ulaşımının kolaylığı sayesinde turistler açısından da tercih edilen bir yer olduğu bilinmektedir (Yeşil, Beyli, 2018, s. 297). Günümüzde Ordu ilinin merkez ilçesi olarak bilinen Altınordu'ya hâkim bir noktada bulunan Boztepe, dört türküde anılmaktadır. Söz konusu türkülerde Boztepe'nin Ordu'yu seyretmek için iyi bir alan olduğu vurgulanır:

"Boztepe'ye çıkmalı

Şu Ordu'ya bakmalı" (Anonim, 2006a, s. 113).

Boztepe'nin Başında türküsünde rüzgârların serin estiği ifade edilir. Bu ifadelerden hareketle şehrin geneline nazaran daha yüksek rakımda bulunan Boztepe'nin rüzgârı ile ünlendiği söylenebilir:

"Boztepe'nin başında

Esiyor serin yeller" (Anonim, 2006a, s. 172).

Boztepe'nin başında yayılan koyunlar, güzellerin tesirinden delikanlıların sarhoş olup bayılması ve karşı taraftan güzellerin el sallaması zikredilir:

"Boztepe'nin başında

Karakoyun yayılır

Kız seni gören gözler

Serhoş olur bayılır

Boztepe'nin başında

Karakoyun gezeler

Rakı için yapılmış

Yanağında mezeler

Boztepe'nin başında

Esiyor serin yerler

Karşıdan el ediyor

İnce belli güzeller" (Anonim, 2006a, s. 172).

Ordu ve ilçeleri olan Ünye ile Fatsa, Hekimoğlu karakterinin öyküsü aktarılırken geçer. Hekimoğlu'na baş gelebilmek için ilçelerde karşı kuvvetler kurulmuş ve Hekimoğlu, ancak bu şekilde vurulmuştur:

"Konaklar yaptırdım döşetemedim

Ünye de Fatsa bir oldu (da narinim) baş edemedim

Ünye de Fatsa arası Ordu'da kuruldu

Hekimoğlu dediğin (narinim) o da vuruldu" (Anonim, 2006b, s. 461).

Fatsa'daki yolların uzunluğu zikredilir:

"Ne uzundur şu Fatsa'nın yolları" (Anonim, 2006b, s. 616).

Çukur Yaylası hakkında çeşitli tasvirlerin yer aldığı türküde yaylanın yolunun düz gittiği ifade edilir. Yaylaların bahçesinde gül bittiği ve kuşların öttüğü zikredilir. Bu

kısımlardaki anlatımın değişmeceli kullanıldığı düşünülebilir. Yaylanın suyunun içilmediği ve güzellerin nazlarının çekilmediği de ifade edilir:

"(hey) Çukur yaylasının yolu düz gider

Bahçesinde koklanmamış gül biter

Dallarında garip garip kuş öter

(hey) Çukur yaylasının suyu içilmez

Güzelleri çoktur nazı çekilmez

Sevip sevip yârdan ayrı geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 239).

Çaybaşı, yivli, tek atış yapan bir tüfek olan *martini* ile geçer. Rüstem Çavuş adındaki bir askerin gençleri savaşma maksadıyla topladığı ifade edilir:

"Beşli martin (aman) Çaybaşı'nda patladı (aman)

Rüstem Çavuş (aman) kızanları (da) topladı (aman)

Koçyiğitler (aman) siperleri atladı (aman)" (Anonim, 2006a, s. 139).

Tabya'nın yakınında bir güzele sevdalanan delikanlı, Tabya ile ilgili izlenimlerini aktarır. Buna göre Tabya'da sürüler otlar; kızlar, mor menekşeler toplar:

"(hey hey) Tabya'nın yanlarında

Sürülerim otluyor

Kızlar çıkmış Tabya'ya

Mor menekşe topluyor

(hey hey) Tabya'nın yanlarında

Geze geze yoruldum

Anne beni evlendir

(Baba) beni evlendir

Bir güzele vuruldum" (Anonim, 2006b, s. 631).

Perşembe, düzlükleri ile kafiye maksadıyla anılır:

"Perşembe'nin düzleri

Yalan oldu sözleri" (Anonim, 2006b, s. 649).

4.2.6.12 Rize

Rize, havası, yaylaları, limon ve portakal yetiştiriciliği ve müzik kültürü ile yer alır.

Rize'nin havasının insanı hoş ettiği ifade edilir. Burada kast edilenin Rize'nin havasından ziyade müzikleri olduğu düşünülebilir:

"İnsanı bir hoş eder

Rize havaları" (Anonim, 2006a, s. 205).

Şehir sınırlarında yer alan Haldoz ve Kuvaroz, limon ve portakal yetiştiriciliği ile konu edilir:

"Haldoz'un portikalı (aman aman)

Kuvaroz'un limoni (haydi haydi)" (Anonim, 2006b, s. 443).

Rizelilerin müzik aleti çalma mahareti bakımından iddialı oldukları *çalan eller besbelli* ifadelerinden hareketle söylenebilir:

"Bana derler Rizeli

Çalan eller besbelli" (Anonim, 2006a, s. 89).

Yaylalar hakkında çeşitli ifadeler geçer. Hemşin yaylalarının çeşitli özellikleri dile getirilir. Buna göre yaz gelince şen olan Hemşin'in yaylalarında çamlar sıra sıradır. Elevit ise *yaylaların kralı* şeklinde ifade edilir:

"Hemşin'in yaylaları

Yaz gelince şen olur

Sevup alamayanun

Hali perişan olur

Hemşin yaylalarına

Çoban olalım çoban

Görürse ikimuzi

Ayşe'm ne eder baban

Hemşin yaylalarınun

Çamları sıra sıra

Ayişem seğerleri

Gel surelum ağıra" (Anonim, 2006b, s. 461).

"Oy elevit elevit

Yaylalarun kiralı" (Anonim, 2006b, s. 461).

Elevit, doldurma mısra olduğu görülen kısımlarda taşlarının dahi sahipsiz kalmasının dilenmesi ile geçer. Bu ifade ile kast edilenin, kişinin yaşadığı yerden sıkılması olduğu düşünülebilir. Ayrıca evlerin sarı çamdan yapıldığı da zikredilir:

"Oy Elevit Elevit

Ander kalsun taşlarun" (Anonim, 2006b, s. 461).

"Oy Elevit Elevit

Sarı çamdan evlerun" (Anonim, 2006b, s. 461).

Kalkandere Ovası, *hoş* olarak ifade edilir:

"Ne hoş imiş Kalkandere ovası" (Anonim, 2006b, s. 615).

4.2.6.13 Samsun

Samsun, su kaynakları, sel baskınları, tütün yetiştiriciliği, denizcilik faaliyetleri ve sıla hasretinden yakınan âşıkları ile yer alır.

Şehirde deniz yolunun kullanıldığını gösteren ifadeler geçer. İskelenin anılması da denizcilik faaliyetlerine dayanak oluşturur:

"Gemilere bindim sürdüm Samsun'a

Açtım penceremi baktım her yana" (Anonim, 2006a, s. 387).

"Samsun iskele başı

Hilaldir yârin kaşı" (Anonim, 2006b, s. 671).

Bir âşık, kar olmadığı zamanlarda Samsun'a gidemediğini ifade ederek hasretini mısralara döker. Başka bir âşık ise sılasından uzak bir yer olan Bafra'da hasta düştüğünden sevdiğine turnalar aracılığı ile haber gönderir. Turnalarla haber gönderildiği hayal edildiği gibi mektupla sevdiklerine haber ulaştırmak isteyen Anadolu insanı, çeşitli zorluklar yaşar. Vaktinde gönderilen mektupların bir türlü adresine ulaşmaması durumuna sıkça rastlanır. Böyle bir durum, Samsun'un geçtiği bir türküde de görülür:

“Ben Samsun’a gidemiyom kar olmayınca

Samsun bana haram olsun yar olmayınca” (Anonim, 2006a, s. 209).

“Hasta düştüm zalım Bafra’da

Yetişir selamım yâre turnalar” (Anonim, 2002, s. 104).

“Ben Samsun’a mektup yazdım aynı da gelmedi” (Anonim, 2006a, s. 71).

Çarşamba’nın ortasından geçerek denize dökülen Yeşilırmak anlatılırken ilçede yaşanan sel baskınları konu edilir:

“Çarşamba’nın ortasında akıyor ırmak” (Anonim, 2006a, s. 209).

“Çarşamba’yı sel aldı

Bir yar sevdim el aldı (aman aman)” (Anonim, 2006a, s. 209).

İlçede tütün yetiştiriciliğinin yapıldığı ancak sellerin mahsüle zarar verdiği şöyle geçer:

“Çarşamba’ya tütün ektim seller mi aldı

Küçücükten bir yar sevdim eller mi aldı” (Anonim, 2006a, s. 71).

Tabaklı’nın dere ile anıldığı türküde kaya da geçer. Bu kullanımların kafiye için olduğu söylenebilir:

“Tabaklı’nın deresi (de)

Boyabat yolu neresi

Tabaklı’nın kayası da

Cayır cayır yanası” (Anonim, 2006b, s. 735).

4.2.6.14 Sinop

Sinop, askerî noktalara yakınlığı, tarihî bir karakterin anılması ve bir âşığın sevdiğine seslenişi ile yer alır.

Şehrin askerî noktalara yakınlığı *tabyaya yakın* olarak ifade edilir:

“Sinop da tabyaya yakın

Seyirdin akın akın” (Anonim, 2006b, s. 695).

Anadolu henüz İslamlaşmadan önce İstanbul'u fethetme hayâli ile Sinop'ta bir süre kalan ve Sinop tekfuru tarafından şehit edilen peygamber soyundan Seyyid Bilal olarak bilinen zât, metinle bağlamsız biçimde anılır:

"Sinop'taki Seyid Bilal (nenni nenni)" (Anonim, 2006a, s. 417).

Formel kalıp olan *güzeli sevme* ögesi, Sinoplular için de uyarlanır:

"Bize Sinoplu derler

Biz güzeli severiz" (Anonim, 2006b, s. 716).

Karasu'da bulunan pazar anılırken bir yandan sevdiği Nazmiye'de nazar olduğunu dile getiren âşık, diğer yandan da sevdiğinin nazı son bulsun diye kendisinden daha güzellerinin bulunduğunu zikreder:

"Karasu'da Pazar var

Nazmiye'm de nazar var (oy niye yar niye nay niye nay nom)

Çok nazlanma Nazmiye

Senden daha güzel var (oy niye yar niye nay niye nay nom)" (Anonim, 2006b, s. 524).

4.2.6.15 Tokat

Tokat, bağlar, yaylalar, yollar, ticaret, zanaat, postacılık faaliyetleri, ılımanlık gibi çeşitli özellikler ve doğal afetlerin oluşturduğu hasarlar anılarak geçer.

Şehir, bağları ve yaylaları ile birden çok türküde yer alır:

"Tokat bir bağ içinde

Gülü bardağ içinde

Tokat'ın altı bağlar

Selam göndersem ağlar" (Anonim, 2002, s. 175).

"Tokat yaylasında yaylayamadım

Divane göynümü eyleyemedim" (Anonim, 2006b, s. 746).

Tokat'ın yollarının taşlı oluşu ifade edilir. Tokat yolları ile ilgili *düz gittiği* şeklinde kafiye maksadıyla bir tasvirde de bulunulur:

"Hey onbeşli onbeşli

Tokat yolları taşlı" (Anonim, 2006b, s. 467).

"Tokat yolu düz gider

Bir incecik kız gider" (Anonim, 2006b, s. 747).

Minareler, metinle bağlamsız biçimde geçer:

"Tokat içi minare" (Anonim, 2006b, s. 529).

"Tokat'ın minaresi

Hayli çeker arası" (Anonim, 2006b, s. 747).

Mezarlıkların ağız özellikleri ile *mezerlik* şeklinde anıldığı türküde, üzerlik otunun top biçimde bittiği söylenir:

"(ah)Tokat'ın mezerliği (de)

Top biter üzerliği" (Anonim, 2006b, s. 746).

Farklı zanaat alanlarındaki ürünlerin Tokat'taki ticaret alanlarında bulunduğu görülür. Bu özelliği ile bölgeye alışveriş için gelindiği söylenebilir:

"Tokat'a gidemiyom yârim sana fistan alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana potin alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana çorap alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana kemer alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana yüzük alayım" (Anonim, 2006b, s. 746).

Tokat'ın sıcak mevsiminin türkü yakılan yöreye nazaran daha erken geldiği ifade edilir:

"Gitmeyin Tokat'a (da aman ey) tez gelir yazı" (Anonim, 2002, s. 117).

İfade vereceğini söyleyen türkü yakıcının verdiği bu bilgi, şehirde kolluk kuvvetlerinin yerleşik teşkilatlarının olduğu şeklinde yorumlanabilir:

"(vay) Tokat'a varacağım (da)

İfade vereceğim" (Anonim, 2006b, s. 746).

Avşar ellerinin analiz edildiği kısımda bahsedilen Çello'nun Tokat yolunda Arap atıyla heybetli biçimde görüldüğü ifade edilir:

"Bir yiğit türemiş Avşar elinde

Söyleniyor memleketin dilinde

Giderken görmüşler Tokat yolunda

Altında küheylan sekiyor Çello" (Anonim, 2006a, s. 225).

Çamlıbel, düzlüğüne çıkıp bakan birinin karda gördüğü izinin yeniden yağan kar ile tekrar kara bulanması ile anılırken *Keklik Öter de Kendi Dinler Sesini* adlı türküde ise aşılması gereken bir yer olarak geçer. Türküde dört yiğidin meydan okuması da geçer. Ayrıca boz renkli ardıç da bir türküde yer alır. Çamlıbel'in at nallanması, çul dokuması gibi zanaatların faal olarak yapıldığı bir yer olduğu da ifade edilir:

"Çıkdım bakdım Çamlibel'in düzüne

Döndüm bakdım karlar yağmış izime" (Anonim, 2006a, s. 70).

"Çamlibel'den aşar gelir ardımız

Bir orduya karşı gelir dördümüz" (Anonim, 2002, s. 126).

"Çamlıbel'de boz ardıcın dibinde

Keleşlerle gezmemize ne galdı" (Anonim, 2006b, s. 489)?

"*Çamlıbel'e süreyidim yolunu*

Altınlardan nallatayım nalını

Üç güzele dokutayım çulunu" (Anonim, 2006a, s. 208).

Köroğlu'nun tarihî belgelere dayandırılarak farklı coğrafyalarda yaşayan bir kişi olduğunun ispat edilme çabasından ziyade onun halkın zihninde oluşmuş kişiliği, çok daha büyük bir öneme sahiptir (Sever, 2003, s. 84). Efsanevî özellikleri ve kahramanlıkları ile Anadolu'da pek çok anlatıya konu olan Köroğlu, Çamlıbel'de bulunduğu rivayeti ile anılır:

"Çamlıbel'den de baktı Köroğlu bir ulu kervan

Geldi çayırlığa (hey) kondu bezirgan (beyim bezirgan)" (Anonim, 2006a, s. 208).

Niksar ve Erbaa'nın anıldığı türküde Erzincan depreminin bölgedeki tahribatının oluşturduğu keder dile getirilir. Buna göre Erbaa kanlı yaş dökerken Niksar'da dikili bir taş kalmayacak kadar hasar görülmüştür. Tokat'ın yaşadığı ise adeta bir savaşa benzetilir:

"Niksar'da kalmadı dikili bir taş (dikili bir taş)

Erbaa'yı sormayın döker kanlı yaş

Tokat da geçirdi zorlu bir savaş

Şikâyetim kimden kime ne deyim" (Anonim, 2002, s. 119).

Niksar, Anadolu'daki sur uzunluğu bakımından ikinci kale olan bir yapıya sahiptir. Kalesinin bedenleri ve fidanları ile kafiye maksadıyla türküde kullanılır:

"Kalenin bedenleri (Yar yar yar yandım)

Koyverin gidenleri (Ninanay canım ninanay nay)

Koyverin gidenleri (Ninanay yarim de ninanay nay)

İpek bürük bürünmüş (Yar yandım ninanay nay)

Niksar'ın fidanları (Ninanay canım ninanay nay)" (Anonim, 2006b, s. 505).

Yerel söyleyişle *Dinyaba* olarak geçen Tinyaba köyü, mani formunda olduğu anlaşılan türküde taşları ve kuşları ile metinle bağlamsız biçimde geçer:

"Dinyaba'nın daşları (da)

Düzgün öter guşları" (Anonim, 2006a, s. 280).

Nebişıh köyünde kadim bir buğday türü olarak yetiştirilen siyezin yenildiği anlatılırken Ohtap köyü, zamanında postacılık faaliyetlerinin yapılabilmesi ile geçer:

"Nebişıh dedikleri

Siyezdir yedikleri" (Anonim, 2006b, s. 616).

"(of) Ohtap bellerinden geliyor posta

Benden selam söylen o nazlı dosta" (Anonim, 2002, s. 148).

Turnalardan uzaklardaki güzel kızlardan haber getirmesini isteyen âşık, Tokat'taki bir güzelin kırmızı şalvarını zikreder. Nebişıh köyünden Nazmiye isimli bir kızın kaçmasından bahsedilen türküde köyün kızlarının belleri ince olarak tasvir edilir. Almus güzeli övülürken de hem güzelliği hem de kıymeti vurgulanır:

"Şalvarı kırmızı (oy oy oy) Tokat kızından

Oradan da güzelleri (oy oy oy) seçin durnalar" (Anonim, 2002, s. 117).

"Nebişıh'tan gız gaçmış

Nazmiye dedikleri

Nebışıh'ın gızları

Hep incedir belleri" (Anonim, 2006b, s. 616).

"Almus'tan bir kız sevdim

Hem güzel hem kıymatlı" (Anonim, 2006a, s. 336).

4.2.6.16 Trabzon

Trabzon, engebe durumu, dağları, yaylaları, balcılığı, denizciliği, ticaret özellikleri ve müzik kültürü ile yer alır.

Trabzon'un havalarının insanı hoş ettiği zikredilir. Sürmene havalarının anıldığı başka bir türküde de yöreye ait kültürel özelliklere sahip müziğin çalınamadığı ifade edilir. Bu ifadeden yola çıkılarak hava kelimesinden kastın iklim değil müzik tarzı olduğu yorumu yapılabilir:

"İnsanı bir hoş eder

Trabzon havaları" (Anonim, 2006a, s. 205).

"Oy çalamadım gitdi

Sürmene havasuni" (Anonim, 2006b, s. 635).

Bir türkü yakıcısı ise tütün kesesinin dibinin Trabzon kadifesinden olduğunu şöyle dile getirir:

"Tütün kesemin dibi

Trabzon kadifesi" (Anonim, 2006a, s. 101).

Sevdiğini alamadığı için Trabzon'a *hayırsız* diyen âşık derdini döker:

"Gaybana Trabzon'a

Yol nereden aşayi

Sevip de alamayan

Aca nasıl yaşayi" (Anonim, 2006a, s. 132).

Trabzon ve Araklı'daki denizcilik faaliyetleri, farklı türkülerde geçen *liman, fener, vapur* ifadeleri ile yer bulur:

"Limanın gerisinden

Görünüyor Araklı" (Anonim, 2006a, s. 89).

"Geldi Ordu vapuru (oy)

Trabzon'a gidelim" (Anonim, 2006b, s. 634).

"Trabzon'un feneri (oy)

İki defa döneyi

Trabzon limanında (oy)

Vapurlar dolaşıyi" (Anonim, 2006b, s. 634).

Trabzon'un üstü, Maçka olarak ifade edilir. Maçka'nın rakımı Trabzon'un merkezinden hayli yüksektir. Maçka'nın yolları ise dörtlük içinde kafiye kurulurken *taşlı/ taşlık* olarak birden çok kez zikredilir:

"Tırabzon üstü Maçka

Benum sevduğum başka (hey dirvana hey dirvana)" (Anonim, 2006a, s. 280).

"(of of) Maçka yolları taşlı

Geluyu sarı saçlı" (Anonim, 2006b, s. 578).

"Maçka'nın yolu taşluk

Fena şeydir sevdaluk" (Anonim, 2006b, s. 578).

Maçka, ticaret yapmak için pazarların kurulduğu bir yer olarak ifade edilir:

"Gelur kizları oturur

Maçka'nın pazarına" (Anonim, 2006a, s. 127).

Sevdiğine Maçka'da buluşma davetinde bulunan âşık, sevdiğini yağmur, kendini ise buluta benzetir:

"Sen yağmur ol sen bulut Maçka'da buluşalım" (Anonim, 2006a, s. 280).

Trabzon'dan Çıktım Uzun Yazılar türküsünde Trabzon yöresinden kaçan bir kişinin Boztepe civarlarında baskına uğraması konu edilir:

"Çömlekçi'den çıktım başım selamet

Boztepe'ye vardım koptu kıyamet" (Anonim, 2006b, s. 748).

Çaykara, dört tarafı dağlarla çevrili olarak ifade edilir. Hamsiköy de aynı şekilde anlatılırken bu kez, iki tarafının dağlarla çevrili olduğu zikredilir:

"E Çaykara Çaykara

Dört dağın arasında" (Anonim, 2006a, s. 297).

"Hamsiköy dedukleri

İki dağın arasi" (Anonim, 2006a, s. 127).

Sürmene yaylasından bahsedilirken türkü yakıcısı, şifa verici yönü ile yöreyi öne çıkarır. Sürmene'nin yolu ise kafiye maksadıyla *uzak* olarak ifade edilir:

"Oy benum sevduceğum (da)

Olur mi böyle keder?

Of Sürmene yaylası da

Onbeş doktora bedel" (Anonim, 2006b, s. 634).

"Sürmene yolun uzak

Kurdular bize tuzak" (Anonim, 2006b, s. 635).

Günümüzde Trabzon sınırları içinde Şalpazarı ilçesinde bulunan ve Ağasar ismi ile bilinen yer türkülerde Ağasar ve Ağısar şeklinde geçmektedir. Ağasar kadar meşhur olan *Ağasar'ın Balını* türküsünde zikredilen bal da anzer balı kadar meşhur ve prolim miktarı çok yüksek bir baldır. *Türkülere konu olan 'Ağasar balı' gün yüzüne çıkartılıyor* şeklinde basında yer bulan bal ile ilgili günümüzde de bal ormanı projeleri ile çalışmalar yapılmaktadır *(Türkülere konu olan 'Ağasar balı' gün yüzüne çıkartılıyor. https://www.aa.com.tr/tr/yasam/turkulere-konu-olan-agasar-bali-gun-yuzune-cikartiliyor/1635878. 11.06.2022. 01.18).*

Ağısar derelerinden bahsedilen *Ağısar Dereleri* türküsünün pek çok türküde görüldüğü gibi doldurma mısralar içerdiği ve maniden dönüştürülen bir türkü olduğu söylenebilir:

"Ağasar'ın balını (da)

Gel salını salını" (Anonim, 2006a, s. 8).

Varyant metin olan türküde olmayacak işler kast edilirken Ağısar'ın derelerinin yukarı akması ifadesi kullanılır. Başka bir türküde Ağısar'daki dereler, bulanık akışı ile geçer:

“Ağısar dereleri

Aksa yukarı aksa

Vermem seni ellere

Tonya üstüme kalksa” (Anonim, 2006a, s. 9).

“Ağısar dereleri

Bulanık akayisun” (Anonim, 2006a, s. 9).

Birbirlerine hayli yakın olan Vakfıkebir ve Tonya ilçeleri türküde zikredilirken Tonya’nın Vakfıkebir’in yukarısında olduğu yerel ağızla zikredilir:

“Vakfıkebir ukarı

Tonya teyirler Tonya” (Anonim, 2006a, s. 89).

Tonya’ya eğitim almaya giden bir kişinin ifadelerinden hareketle ilçenin bölgedeki eğitim merkezlerinden biri olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca Tonya’dan bir kız ile evlenen kişinin ifadelerine göre ise kızın keten dokuma bildiği söylenebilir:

“Gidiyorum Tonya’ya

Tonya’ya okumaya

Tonya’dan bir kız aldım

Keteni dokumaya” (Anonim, 2006b, s. 727).

Ganliga’ya giden yolun Kuzgun Dere’den yukarı yöne doğru olduğu aktarılır:

“Guzgun dere yukarı

Yol gider Ganliga’ya” (Anonim, 2006b, s. 739).

4.2.6.17 Zonguldak

Zonguldak, tütün yetiştiriciliği ve güzelleri ile geçer.

Hendek’ten tütün alan türkü yakıcısı, tütünün Devrek’ten geldiğini zikreder:

“Tütün aldım Hendek’ten

(Halime’m) tütün gelir Devrek’ten” (Anonim, 2006b, s. 556).

Kestaneci köyünün geçtiği türküde köye hayli uzak mesafede olan Abalı köyüne kadar kazın uçtuğu ifade edilir. Köy, ayrıca ufak taşları ile geçer. Âşık, köyü ile ilgili bu tasvirlerinin ardından sevdiğinin kaşlarının inceliğinden bahseder:

"Kestaneci köyünden Abalı köyüne kaz uçtu (aman irabam kaz uçtu)

Halime (de) hanımın etekleri tutuştu (aman irabam tutuştu)

Kestaneci köyünün ufacık tefecik taşları (aman irabam taşları)

Halime de hanımın o incecik kaşları (aman irabam kaşları)" (Anonim, 2006b, s. 545).

Safranbolu'dan Zonguldak'a tel gittiği ifade edilir. Bu ifadede geçen telin, telgraf telleri olduğu düşünülebilir:

"(of) Safranbol'dan Zonguldağa tel gider

Hanımlara deste deste gül gider" (Anonim, 2006a, s. 393).

4.2.7 Marmara Bölgesi

Aşağıdaki tabloda Marmara Bölgesi'ne ait şehir/yer adları sunulmuştur.

Tablo 4. 39 Türkülerde Yer Alan Marmara Bölgesi'ne Ait Şehir/Yer Adları

Marmara Bölgesi							
Balıkesir	**Adet**	**Bilecik**	**Adet**	**İstanbul**	**Adet**	**Kocaeli**	**Adet**
Balıkesir	3	Bilecik	1	İstanbul	37	Akmeşe	1
Ayvalık	2	Söğüt	5	Beyoğlu	6	Gölcük	1
Bandırma	2			Galata	3	Hereke	1
Dursunbey	1	**Çanakkale**	**Adet**	Kadırga	2	Kargalı	1
Edremit	1	Çanakkale	2	Kâğıthane	1		
Gökköyü	1	Biga	2	Kumkapı	1	**Sakarya**	**Adet**
Hisarköy	1	Dümrek	1	Sarayburnu	1	Abalı Köyü	1
Kayalıca	1	Evreşe	1	Sirkeci	1	Hendek	1
Kepsut	1	Gelibolu	1	Üsküdar	4		
		Geyiklik	1			**Tekirdağ**	**Adet**
Bursa	**Adet**			**Kırklareli**	**Adet**	Tekirdağ	1
Bursa	12	**Edirne**	**Adet**	Demirköy	1	Hayrabolu	1
Kırmaşlı	1	Edirne	9			Malkara	1
Umurbey	1	Mecidiye	1			Şarköy	2
		Meriç	2				

4.2.7.1 Balıkesir

Balıkesir, geleneksel giyim kuşam özellikleri, karayolu ulaşım güzergâhları, fayton kullanımı ve ticareti ile yer alır.

Balıkesir içindeki şadırvanların suyunun sürekli aktığı ifade edilir:

"Balıkesir içinde

Şadırvan durmaz akar" (Anonim, 2006a, s. 115).

Şehrin evlerinin kendisi için yapıldığını zikreden bir kişinin sözlerinden hareketle şahsın Balıkesir'de kalma isteğinde olduğu yorumu yapılabilir:

"Benim için yapılmış

Balıkesir damları" (Anonim, 2006a, s. 292).

Sevdiğinin sözünden çıkmamanın Balıkesirlilik özelliği olduğunun dile getirildiği türkü şöyledir:

"Balıkesir özünden

Çıkmam yârim sözünden" (Anonim, 2006a, s. 437).

Balıkesir'deki yollar ve ulaşımla ilgili çeşitli ifadeler yer alır. Balıkesir'de faytonla ulaşımın sağlandığı, Ayvalık ve Çanakkale Geyiklik arasında karayolunun kullanıldığı zikredilir. Kepsut'u dolaşma arzusunda olan bir kişi ise arabasının jantlarından bahseder. Günümüzde jant olarak ifade edilen *isbit*, dönemin şartlarında ahşap olarak üretilmiştir:

"Balıkesir içinde

Körük paytona bindim" (Anonim, 2006a, s. 115).

"Geyiklik'ten Ayvalığa yolu var" (Anonim, 2006b, s. 614).

"Arabamın isbiti (deh deh deh aman da)

Dolaşalım Kepsut'u" (Anonim, 2006a, s. 47).

Hisarköy ve Akdağ Yaylası'nın anıldığı türküde formel kalıplar ortaya konarak bir saldırıya uğrama hadisesi konu edilir:

"Hisarköy'den çıktım başım selamet

Akdağ yaylasında koptu kıyamet" (Anonim, 2006a, s. 380).

Kayalıca'nın taşları, türkü metni ile bağlamsız biçimde geçer:

"Kayalıca'nın daşları

Sarı da sarı saçları" (Anonim, 2006b, s. 537).

Dursunbey'in hanları ve hanlarının camları zikredilir:

"Dursunbey'in hanları

Şıngırdaklı camları" (Anonim, 2006a, s. 292).

Geleneksel giyim şeklinin izleri, Edremit'in geçtiği bir türküde görülür. İlçenin gençleri, kuşağını sıkı şekilde sarmaktadır. Gençlerin tanıtılmaya başlandığı bu iki mısraın ardından gençlerle ilgili haşin tabiatlı oldukları *şaka maka bilmiyor, çeker vurur bıçağı* denilerek ifade edilir:

"Edremit'in uşağı (nina nana nana nina nana na)

Sıkı çeker kuşağı (nina nana nana nina nana na)

Şaka maka bilmiyor (nina nana nana nina nana na)

Çeker vurur bıçağı (nina nana nana nina nana na)" (Anonim, 2006b, s. 504).

Bandırmalı güzel ile dertleşir gibi söyleşen kişi, sosyal bir durum tespiti yaparak şimdiki kızların kaçtığını ifade eder:

"Şimdiki kızlar kaçıyor (Bandırma'lı güzelim)

Nedir bunun ilacı" (Anonim, 2006a, s. 4)?

Bandırmalı güzelin kendisini etkilediğini anlatmak isteyen âşık, yüreğinin oynadığını, canının titrediğini söylerken başka bir âşık, sevdiğinin gelemezse bile mektup yazarak hasretine derman olmasını bekler:

"Yürek oynar can titrer (Bandırma'lı güzelim)

Seni gördüğüm yerde" (Anonim, 2006a, s. 4).

"Sırtındaki kazak mı?

Balıkesir uzak mı?

Mektup yaz karagözlüm,

Mektup yazmak yasak mı?" (Anonim, 2006b, s. 720).

4.2.7.2 Bursa

Bursa, kiraz ve kestanesi, doğal taşların işlenmesi, tekstil faaliyetleri ve kuyumculuk ile yer alır.

Şehirde turfanda kiraz yetiştirildiği zikredilir. Birden çok türküde ise kestanelerin iriliği, *beş tanesinin bir okka geldiği* şeklinde ifade edilir:

"Bursa'da eylendim biraz

Erişti turfanda kiraz (a leylim aman)" (Anonim, 2006a, s. 190).

"Şu Bursa'nın kestanesi

Okkalarda çekilir beş tanesi" (Anonim, 2006b, s. 720).

Bursa'nın altlarının sazlık olduğu ifade edilir. *Altından* olarak geçen ifadenin, sazların rengi ile ilgili bir atıf olduğu da düşünülebilir:

"Bursa'nın altından sazlar

Geliyor gelinler gızlar" (Anonim, 2006a, s. 191).

Bursa'nın taşları ufak tefek şeklinde nitelenir. Âşık, yârinin kaşlarını kemana benzetir. Doğal taşlar içinde bulunan mermer taşlarını da farklı bir türküde geçer:

"Bursa'nın ufak tefek taşları

Keman olmuş yârimin kaşları" (Anonim, 2006b, s. 601).

"Bursa'nın mermer taşları

Ayşa'mın hilal (da) gaşları" (Anonim, 2006a, s. 191).

Bursa'dan tuz alınmaması salık verilir. Bu ifadenin köylerden kız alınmamasının tavsiye edildiği mısraya hazırlık için zikredildiği söylenebilir:

"Bursa'dan alma tuzu (bre Nuriye'm)

Köylerden alma kızı" (Anonim, 2006a, s. 191).

Bursa'ya dolu yağması *tolu yağdı* şeklinde ifade edilir:

"Havaya bulut ağdı

Bursa'ya tolu yağdı" (Anonim, 2006b, s. 455).

Âşık, sevdiğinin gözlerini İstanbul ve Bursa'ya değer kıymette gördüğünü şu şekilde ifade eder:

"Nasıl methedeyim sevdiğim seni

İstanbul Bursa'yı değer gözlerin" (Anonim, 2006b, s. 611).

Âşık, sevdiğinin giysisinin Bursa basması olduğunu zikreder. Bu ifadeden hareketle günümüzde tekstilde dünyaca ünlü olan şehrin sözlü kültürün aktarıldığı dönemlerde de giyim ürünleri imalatında önemsendiği değerlendirilebilir:

"Güzeller içinde de Tire yosması,

Yosmam da senin giydiğin Bursa basması" (Anonim, 2002, s. 197).

Bir kadına kocasının Bursa'dan altın getireceği müjdesi verilir:

"Kalk gelin hanım süpür armud altını

Sana kocan getirçek Bursa altuni" (Anonim, 2006b, s. 505).

Âşık, sevdiğine kavuşamazsa Bursa'nın köyünde kalmak istemeyeceğini ifade ederken Kırmaslı'dan yar seven bir başka âşık, sevdiğinin muhitinden uzaklaşamadığını söyler:

"Halime de benim olmazsa (a yârim dayanamıyom)

Durmam şu Bursa'nın köyünde" (Anonim, 2006a, s. 274).

"Kırmaslı'da yar sevdim (sevdiğim oğlan)

Bırakıp gidemiyom" (Anonim, 2006a, s. 70).

Umurbey'in dağlarında ise üzüm bağlarının yetişmediği zikredilir. Bağların üzüm yapması ile erkeklerin evlenemeyişi bağdaştırılır. Bu ilişkinin, maddî olanakları kast etmek amacıyla kurulduğu yorumlanabilir:

"Umurbey'in dağları

Üzüm yapmaz bağları

Üzüm yapsa bağları

Evlenir oğlanları" (Anonim, 2006a, s. 24).

4.2.7.3 Bilecik

Bilecik, Söğüt ilçesindeki dağları ve ticareti ile yer alır.

Söğüt, türküde yedi dağdan oluştuğu zikredilerek anlatılırken ortasındaki büyük çınar ağacı idamlık bir mahkûm için dallarına yağlı urgan geçirilmesi ile anılır:

"Şu Söğüt yedi dağdır

İçinde yârim vardır" (Anonim, 2006a, s. 332).

"Bileceğin ortasında büyük çınarı

Dallarına bağladılar (aman) yağlı urganı" (Anonim, 2006b, s. 449).

İlçenin ticareti, çarşının gün doğumuna şahitlik etmesi ile geçer. Bu ifadeden yola çıkılarak bölgede alışveriş faaliyetlerinin erkenden başladığı yorumu yapılabilir:

"Söğüt'ün çarşısında

Gün doğar karşısına" (Anonim, 2006b, s. 701).

Söğüt, çukurları ile zikredilirken sonraki mısrada şeker yendiği ifade edilir. Söz konusu mısralarda türkü ile ilgili hiçbir anlam ilgisi kurulmamıştır:

"Söğüt'ün gedikleri

Şekerdir yedikleri" (Anonim, 2006b, s. 732).

İlçe, ulu zatlar olarak sayılan erenler ile geçerken metin içinde herhangi bir bağlamda kullanılmamıştır:

"Söğüt'ün erenleri

Çevirin gidenleri" (Anonim, 2006b, s. 701).

Söğüt'ün güzellerinden bahsedilen türküde güzellerin baş bağlamalarının beğenilmesi şöyle geçer:

"(ah) Ne güzel baş bağlıyor

Söğüt'ün güzelleri" (Anonim, 2006b, s. 701).

4.2.7.4 Çanakkale

Çanakkale, yolları ve ağaçları ile yer alır. Ayrıca çeşitli askerî olayların yanı sıra türbeler ve Aynalı Çarşı da geçer.

Çanakkale savaşları sırasında verilen şehitler için yakılan ve ulusal çapta en bilindik türkülerden olan Çanakkale Türküsü'nde şehrin merkezinde yer alan Aynalı Çarşı geçer:

"Çanakkale içinde Aynalı Çarşı

Ana ben gidiyom düşmana karşı" (Anonim, 2006a, s. 209).

Çanakkale Savaşı'nın tarihinin zikredildiği türküde, savaşın şiddeti ve barutun etkisi ile şehrin dumanla kaplandığı anlatılır. Şehrin içindeki uzun serviler ve dolu testiler de kafiye maksadıyla yer alır:

"Çanakkale üstünü duman bürüdü

On üçünde fırka harbe yürüdü

Çanakkale içinde bir uzun selvi

Kimimiz nişanlı kimimiz evli

Çanakkale içinde bir dolu testi

Analar babalar mektubu kesti" (Anonim, 2006a, s. 209).

Çanakkale'deki denizaltı kazasında şehit olan askerler anlatılır:

"Çanakkale şehitlerin türbesi

Geldi denizaltı şurada kaldı" (Anonim, 2002, s. 62).

Gelibolu'da kutsallık atfedilen ve yatır olarak bilinen şehit ve evliya kabirlerinin bulunduğu zikredilir:

"Karşımızda Gelibolu

Gelibolu'da yatır dolu" (Anonim, 2006a, s. 89).

Evreşe'nin yolları, dar olarak tasvir edilir. Dümrek ise iğde ağacı ile yer alır:

"Evreşe yolları dar

Bana bakma benim yârim var" (Anonim, 2006a, s. 349).

"Uzun uzun iğdeler

İğdeleri yediler (oğlan nem yârim)" (Anonim, 2006a, s. 92).

Bir türküde Biga'nın düz oluşu ifade edilirken başka bir türküde bölge halkının ticaret yapması pazarın kurulması ile anlaşılır:

"Şu Biga'nın düzüne

Harman olur mu yârim?" (Anonim, 2006b, s. 720).

"Biga benim pazarım (da)

Kendim okur yazarım" (Anonim, 2006a, s. 406).

4.2.7.5 Edirne

Edirne, bağları, akarsuları, köprüleri ile yer alır. Ayrıca Yemen'e giden bir gencin hikâyesi de geçer.

Şehrin ardında bulunan bağlar, sümbüllü olarak anılır:

"Edirne'nin ardında sünbüllü bağlar" (Anonim, 2006a, s. 297).

Edirne'de Meriç Nehri'nin çağıldadığı ifade edilirken yerel ağız özelliği ile *bayler* olarak ifade edilen kelimenin bağlar olduğu söylenebilir. Buna göre şehrin arkası, bağlarla kaplıdır:

"Edirne'nin ardı (da) bayler

Meriç'in suları çağlayıp akar" (Anonim, 2006a, s. 297).

"Meriç akar (Mori Dankilom) sular çağlar" (Anonim, 2006a, s. 297).

Edirne'de taş malzemeden yapılan köprülerin bulunduğu ifade edilir:

"Edirne köprüsü taştan

Sen çıkardın beni baştan" (Anonim, 2006a, s. 244).

Kafiye maksadıyla ufak tefek taşlar anılır. Kişinin sevdiğinin kaşları, âşığı yakar:

"Edirne'nin ufak tefek taşları

Yaktı beni o yârimin kaşları" (Anonim, 2006a, s. 297).

Askerliği Yemen'e çıkan bir gencin, Edirne'deki sevdiklerine çektiği hasretle Yemen'in şartlarına dayanamayacağını ifade edişi yer bulur:

"Yemen Yemen şanlı Yemen

Taşı toprağı kanlı Yemen

Ben Yemen'e dayanamam

Verin beni Edirne'ye" (Anonim, 2006b, s. 789).

4.2.7.6 İstanbul

İstanbul, meyve yetiştiriciliği, konakları, ipek ticareti, gurbette yaşamanın zorluğu, kutsiyet atfedilen karakterlerin kabirlerinin bulunması, yönetimsel sembolleri, Türkçe kullanımı, evlerinin bakımlılığı, fayton taşımacılığı ve tekstil faaliyetleri ile geçer.

Şehirdeki minareler mercan malzemesinden ve köşeli olarak tasvir edilir. Konakların dışı mermer, içi ise halı ile döşenmiş olarak anlatılır:

"İstanbul'un minaresi mercandan (beyler amman mercandan)

Benim yârim kahve içer fincandan (beyler amman fincandan)" (Anonim, 2006a, s. 398).

"İstanbol'un minaresi köşeli" (Anonim, 2006b, s. 490).

"İstanbul'un konakları köşeli (aman aman)

Dışı da mermer içi de halı döşeli" (Anonim, 2006b, s. 491).

Şehre Batı'dan gelirken karşılaşılan Rumeli dolayları ve Sofya Dağı, İstanbul'un coğrafî konumu ile ilgili bilgi verecek şekilde geçer:

"Urum eli Sofya Dağı

İstanbul'a gider iken" (Anonim, 2006a, s. 190).

Meyvelerin İstanbul'dan farklı yerlere taşındığı zikredilir. Ayrıca çekirdeksiz narlar da yer alır:

"İstanbul'dan ayva (da) gelir nar gelir (aman aman)

Hasan'ıma setre (de) pantol dar gelir (aman aman)

Bu gençlikte ölüm (de) bana zor gelir (aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 452).

"İstanbul'a gidersen (aman amman beyim amman)

Çekirdeksiz nar getir" (Anonim, 2006b, s. 627).

Aynalı çarşıda dükkânların karşılıklı olduğunu ifade eden âşık, sevdiğine imkânlarını seferber eder:

"İstanbul'da (hanımım aman) aynalı çarşı

Dükkânları (hanımım aman da) karşı karşı

Ne istersin (güzelim aman) işte çarşı" (Anonim, 2006b, s. 491).

Aynalı çeşme de yer bulur:

"İstanbul içinde aynalı çeşme" (Anonim, 2006b, s. 666).

Başka bir türküde ise özellikleri belirtilmeyen bir makinenin alınışı zikredilir:

"İstanbul'a ısmarladım makine" (Anonim, 2006b, s. 491).

Çeşitli tekstil ürünleri de yer alır. İpek ticaretinin yapıldığı zikredilirken *Galata Basması* isimli bir kumaş ve şehirden alınan bir fes de geçer:

"İstanbul'dan gelir ipek

Elimizde yağlı tüfek" (Anonim, 2006b, s. 765).

"Galata basması

Urum eli yosması" (Anonim, 2006b, s. 775).

"İstanbul'dan getirdeyim fesini

Nerelerden işiteyim sesini

Ben ölürsem kızlar tutsum yasımı" (Anonim, 2006a, s. 72).

Deniz ulaşımının kullanıldığı çeşitli şekillerde ifade edilirken toplumun çeşitli kesimlerinden insanların İstanbul'da kayıklar ile yolculuk yaptığı görülür:

"İstanbol'dan çıkar da vapor dumanı" (Anonim, 2006b, s. 490).

"İstanbul'dan gelir geçer kayıklar

İçi dolu serhoş ile ayıklar

Âşık olan sevdiğini sayıklar" (Anonim, 2006a, s. 72).

Şehirdeki müzik aletlerinin uzak diyarlara sipariş usûlü ile satıldığı anlaşılır. Buna göre cura sipariş eden kişinin kendisine bağlama gönderildiğini ifade etmesi şu şekilde geçer:

"İstanbul'a (aman aman) cura yazdım saz geldi" (Anonim, 2006a, s. 213).

Şehirde medfun bulunan Eyüp Sultan'ın türbesi yer alır:

"Çalkan Karadeniz çalkan (nenni nenni)

Gemilerde olur yelken (oğul oğul)

İstanbul'da Eyüp Sultan (nenni nenni)" (Anonim, 2006a, s. 417).

Devlet yönetiminin İstanbul merkezli olmasından ötürü yönetsel simgeler, İstanbul ile birlikte anılır. Şehirden ferman gelmesi, buna örnek olarak gösterilebilir:

"İstanbul'dan gelir ferman

Bende hiç kalmadı derman" (Anonim, 2006a, s. 235).

"İstanbol Saraydan (Bre Anam) Azim Ferman Geldi" (Anonim, 2006b, s. 490).

Şehre asker girişi kafiye maksadıyla zikredilirken askerlerin farklı yörelerden geldiği, kullanılan aksan üzerinden anlaşılır:

"Asker girdi İstanbul'dan içeri

Hanımlar oturmuş iki geçeli" (Anonim, 2006a, s. 25).

"Gideyrum oy ay gız (da yar oy)

İstanbul seferina (da yar aman yavrum aman)" (Anonim, 2006a, s. 372).

İstanbul Türkçesi ile konuşmanın bülbül sesine benzetilmesi şu şekilde geçer:

"Bu dil buranın değil

İstanbul'un bülbülü" (Anonim, 2006b, s. 523).

Şehrin çalışma merkezi olarak bilinmesinden dolayı sevdiğine kavuşmayı dileyen delikanlıların İstanbul'da uzun süre kalmak zorunda oldukları ifade edilir:

"Divane âşık gibi de dolaşırım yollarda

Kız senin sebebine kaldım İstanbullarda" (Anonim, 2006a, s. 280).

Kimi türkülerde ise gurbete çıkan delikanlıların ardından feveran eden genç kızların sözleri geçer. Buradaki ifadelere göre şehirdeki güzel kızları gören sevdiği, kendisini unutmuştur:

"Yârim (ağam) İstanbul'u mesken mi tuttun,

Gördün güzelleri beni unuttun (aman),

Beni evinize köle mi tuttun (aman)" (Anonim, 2006b, s. 772)?

İstanbul kızları, dokuz köşeli şeklinde tasvir edilir:

"Ha dendi dendi canım gülüm dendi dağlar meşeli

İstanbul'un gızları dokuz köşeli" (Anonim, 2006a, s. 90).

Bir aşığın İstanbul'a gelerek umduğunu bulamaması ve şehri bir insan gibi görerek sitemlerini iletmesi görülür. Buna göre şehir, göç edip kendisine gelen yiğitleri yutan bir handır, gelinlerin kocasını alandır. Bu sebeple şehre dönük olarak kendi gibi yârsız ve ıssız kalması için beddua edilir:

"A İstanbul (beyim aman) sen bir han mısın?

Varan yiğitleri de (beyler aman) yudan sen misin?

Gelinleri yârsız goyan (bidanem) sen misin?

A İstanbul (beyim aman) ıssız kalası

Taşına toprağına (beyim aman) güller dolası

O da bencileyin (aman) yârsız galası" (Anonim, 2006a, s. 2).

Beyoğlu'nun evlerinin bakımlı hâli dikkat çekici bir öge olarak ifade bulur. Bu konaklar, mavi boyalı ve işlemeli olarak tasvir edilir:

"Beyoğlu'nun konakları

Mavi (de) mavi boyalı (aman aman)

Hem boyalı hem oyalı" (Anonim, 2006a, s. 141).

İlçe, insanların İstanbul'daki buluşma mekânlarından biri olarak zikredilir:

"Ufacık tefecik (hanımım aman da)

Beyoğlu'nda (güzelim aman da) buluşalım" (Anonim, 2006b, s. 491).

Beyoğlu'nda binlerce binanın yanmasına sebep olan büyük yangın, türkünün metaforik bağlamının kurulması için konu edilir. Yangından etkilenen Galata da anlatılır. Bu yangın, âşığın gönlünün yangını yanında bir şey ifade etmez ve bu yönü ile hafife alınır:

"Ah Beyoğlu vah Beyoğlu

Yandı yandı da" (Anonim, 2006b, s. 464).

"Galata'yı (aman) duman basmış ko yansın (aman aman)

Nazlı da yârim uykulardan uyansın" (Anonim, 2006a, s. 349).

Beyoğlu, Sirkeci ve Üsküdar'da faytonculuk anılırken Kadırga'da atının satıldığını ifade eden kişinin sözleri şöyle geçer:

"(Arabacı sür nereye) Beyoğlu'na (Anonim, 2006a, s. 46).

(Arabacı sür nereye) Sirkeci'ye (Anonim, 2006a, s. 46).

(Arabacı sür nereye) Üsküdar'a" (Anonim, 2006a, s. 46).

"(hey) At benim atımdı (da)

Kadırga'da sattılar" (Anonim, 2006a, s. 70).

Gaz lambaları, Galata'da yanması ile geçer. Aydınlatılan yerlerde bir çeşit meyhane olan balozlar, içinde kızların oynadığı mekânlar olarak anlatılır:

"Galata'da yanar gazlar

Sıra sıradır balozlar

İçinde oynayan kızlar" (Anonim, 2006a, s. 366).

Galata'da güzel kızların çok olduğu ancak güzellerin vefa göstermediği ifade edilir:

"Galata'da güzel çoktur

Güzellerde vefa yoktur" (Anonim, 2006a, s. 366).

Üsküdar, yağmur yağışı ile anılır:

"Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur" (Anonim, 2006b, s. 764).

4.2.7.7 Kırklareli

Kırklareli Demirköy, başında bulunan yeşil bir mezarla yer alır. Aynı türküde akan çeşmelerinin artık akmaz olduğu geçer:

"Demirköy başlarında bir yeşil mezar

Sevgili Mehmed'im kara gözlü Emine'm ahdini bozdu

Demirköy çeşmeleri akmaz mı oldu

Sevgili Mehmed'im kara gözlü Emine'm kalkmaz mı oldu" (Anonim, 2006a, s. 264).

4.2.7.8 Kocaeli

Kocaeli, çeşmesi ve askerlik faaliyetleri ile yer alır.

Hereke'nin alt tarafında bulunan çeşme geçerken bağlarda üzüm olmadığı kafiye maksatlı zikredilir:

"Hereke'nin alt yanı da çeşmeli" (Anonim, 2006b, s. 464).

"Hereke'nin bağlarında üzüm yok

Varsın gitsin can Fadime'de (aman da) gözüm yok" (Anonim, 2006b, s. 464).

Coğrafî durumu dikkate alındığında İzmir yöresinden derlenen türküde geçen *Gölcük*, Kocaeli ili sınırlarında yer alan Gölcük olarak değerlendirilebilir. Bu düşünceden

hareketle *Gölcük çölleri* şeklinde anılan yerin *Gölcük köyleri* olduğu düşünülebilir. Bir askerin başçavuş olması ve sılasından hiçbir haber alamaması şu şekilde yer alır:

"Asker ettiler beni kıdemli çavuş

Gölcük çöllerinde oldum başçavuş

Anadan babadan yârdan bir haber yokmuş" (Anonim, 2006a, s. 57).

4.2.7.9 Sakarya

Sakarya, tütün yetiştiriciliği ile yer alır.

Hendek'ten tütün alan bir kişinin ifadeleri, şu şekilde geçer:

"Tütün aldım Hendek'ten

(Halime'm) tütün gelir Devrek'ten" (Anonim, 2006b, s. 556).

4.2.7.10 Tekirdağ

Tekirdağ, yolları, tabiat özellikleri, zeytin yetiştiriciliği, hanları ile yer alır.

Şehrin hanlarının büyük camları, *koca koca* denilerek zikredilir:

"Tekirdağ'ın hanları

Koca koca camları (yar aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 288).

Hayrabolu, ağız özellikleri ile *Ayrebol* olarak geçer. Hayrabolu'nun yolları allı çiçeklerle bezelidir:

"Ayrebol'un yolları (bre Nuriye'm)

Allı çiçek açıyor" (Anonim, 2006a, s. 191).

İlçenin kızları, gelin olarak alınması tavsiye edilerek anılır:

"Alır isen Ayrebol'dan al kızı

Em tadı var em tuzu" (Anonim, 2006a, s. 191).

Malkara'nın ardında bayırlık alanlar ve dereler bulunduğu ifade edilir:

"Malkara'nın ardı (da) bayır (aman aman)

(ah) yanıyorum cayır cayır

Nazlı yârden yoktur hayır (aman aman)

Malkara'nın ardı (da) dere (aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 581).

Şarköy yoluna çıkan kişi, sıra sıra zeytin ağaçları ile karşılaştığını şu şekilde ifade eder:

"Çıktım Şarköy'ün yoluna

Sıra sıra zeytinler" (Anonim, 2006a, s. 102).

İki kadın arasındaki diyalogun aktarıldığı görüntüsü veren mısralarda bir kadının diğerine elti olacaklarını müjdelediği aktarılır:

"Şu Şarköy'ün içinde

Elti olcaz ikimiz (yârim aman elti olcaz ikimiz)" (Anonim, 2006a, s. 402).

4.3 Türkülerde Yer Alan Ülke ve Şehirler Bağlamında Sosyal, Coğrafî ve Edebî Unsurların Tematik Analizi

Önceki bölümlerde incelenen ülke ve şehirlerin yer aldığı türkü metinlerinden hareketle yapılan analizlerin pek çok yerel unsuru görünür hale getirdiği söylenebilir. Ortaya çıkarılan bu unsurların dışında türkülerde hasret, ayrılık, aşk, neşe, umutsuzluk gibi insânî duygular; düğün, doğum, ölüm gibi dar çerçeveli sosyal hâdiseler; doğal afetler, savaş, kıtlık gibi geniş bir coğrafyayı ilgilendiren olayların tamamı ve hatta kategorize edilemeyecek kadar geniş çerçevede ele alınan daha fazlası konu edilmiştir. Hayatın içinde var olan her duygu, düşünce ve hadisenin yansımaları türkülerde yer almıştır (Zeybek, 2014, s. 62). Konu yelpazesinin genişliği sebebiyle her türkünün ana konusunun belirlenmesinde mutabakat sağlanamamıştır. Dolayısıyla türküleri konu bakımından incelerken kesin bir yargıda bulunulamamaktadır (Kılınçer, 2019, s. 40). Bu düşünceden yola çıkılarak çalışmanın bu kısmında ülke ve şehir adları ile anılan çeşitli unsurlar, araştırma materyalinden hareketle yeni bir konu tasnifi uygulanarak temalarına göre başlıklandırılıp analiz edilmiştir. Bölümdeki analizlerde kullanılan ifadeler, türkülerde tasvir edildiği şekli ile ortaya konulmuştur. Türkülerin kendine has tasvir biçimiyle ortaya konan analizler, müzikal, edebî ve kültürel nitelik taşıyan türkülerde yer alan ülke ve şehirlerin örf, gelenek ve göreneklerini yansıtmasının yanı sıra toplumları derinden etkileyen hadiseler, keder ve sevinçler gibi sosyal olay, durum ve davranışları ortaya koyması bakımından bilimsel eserlere kaynaklık edebileceğini göstermiştir.

4.3.1 Tabiat

Çalışma materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde tabiat başlığı altında *dağlar, su kaynakları, ovalar, yaylalar, bahçe ve bağlar, iklim, çöller, afetler, ağaçlar, tarımsal ürünler, meyve ve sebzeler, hayvanlar* ve *taşlar* alt başlıkları ile analize tabi tutulmuştur.

4.3.1.1 Dağlar

Dağlar, insan hayatında önemli bir yer tutar. Anadolu'da özellikle kırsal kesimlerde hayat süren insanların pek çoğu, gözlerinin gördüğü neredeyse her yerde dağlarla karşılaşır. Dağlarla sürekli karşılaşan insanlar, günlük yaşantılarında olduğu gibi edebiyatlarında da dağlarla ilgili kavramları sıkça kullanmışlardır.

Türk kültüründe ve türkülerde dağların pek çok fonksiyonuyla karşılaşılır. Bu fonksiyonların içindeki en önemlisinin, dağların kudret ve irade sahibi bir varlık gibi algılanmasına bağlı olduğu söylenebilir. İslamiyet'in kabulü öncesinde Türklerin eski inanışlarına dayanan pek çok unsur, Türklerin Müslümanlığı tercihinin ardından farklı bir hüviyete bürünerek varlığını devam ettirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bulunan peygamber kıssalarına göre Tur, Hîra ve Sevr dağlarına, Müslümanlar tarafından kutsallık atfedilmiştir. Dağların Türklerin İslam ile tanışmasının ardından kazandığı yeni anlamlar türkülere de yansımıştır. Dağların bazı türkülerde *yüce* ve *ulu* olarak tavsif edilmesinin yanı sıra koruyuculuğuna sığınılan, canlıları besleyen, büyüten, barındıran, yoldaş, arkadaş, sırdaş, haber verici, dert ortağı, kendisiyle konuşulan, dertleşilen nitelikleri yer almıştır. Dağlar türkülerde bazen de yol kesici ve insanları sevdiklerinden ayıran, eşine, dostuna, anasına, babasına kavuşmasını engelleyen bir varlık olarak geçmiştir (C. Gökşen ve R. Gökşen, s. 1603-1605). Ülke ve şehirlerin yer aldığı türkülerde de çeşitli özellikleri ile ön plana çıkan dağlar, doruk noktaları ile ilgili çeşitli tasvirlerle yer alır. Dağların tepesinde serin yeller eser, kara koyunlar yayılır:

"Boztepe'nin başında

Esiyor serin yeller" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Boztepe'nin başında

Karakoyun yayılır" (Anonim, 2006a, s. 172).

Dağların dumanlı olduğu ifade edilir. Halk tarafından *duman* şeklinde zikredilen sis, dağların başında yoğunluktadır:

"Bolu Dağı dumandır" (Anonim, 2006a, s. 5).

"İzmir dağlarını bürüdü duman" (Anonim, 2006b, s. 663).

"(oğul oğul) Diyarbakır dağı dumandır

(yavru yavru) çıkılması yamandır" (Anonim, 2006a, s. 64).

Dağlar, kar ile borandır. Dağları kar basması, karın lapa lapa yağması, dağlardan kar yenmesi, karı dizleye dizleye dağa tırmanılması gibi ifadeler yer alır. Bazı türkülerde ise dağların kar olması, derdin ve ıstırabın birlikte anılması ile bir zorluk ifadesi olarak geçer:

"Erzurum (Malatya) dağları da kar ile boran

Aldı yüreğimi de dert ile verem" (Anonim, 2002, s. 74).

"Gar mı yağdı Kütahya'nın dağına (aman)

Ateş düştü ciğerimin (efem) bağına" (Anonim, 2006a, s. 368).

"*Çıktım Kozan Dağı'na*

Karı dizleyi dizleyi" (Anonim, 2002, s. 55).

"Kağızman'da Tuz Dağı (Turnam Turnam Dön Beri)

Kar Yağdı Bastı Dağı (Yitirmişem Ben Yâri)" (Anonim, 2006b, s. 496).

"Kar yağar lapa lapa

Malatya'nın dağına (yar yar yar yar)" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Apçağa dağından gar yiyeyim mi?

Her seni gördükçe eriyeyim mi" (Anonim, 2002, s. 12)?

Dağlar, kimi zaman ayrılığın sebebi, kimi zamansa kavuşmanın aracı sayılmıştır. Dağ başına çıkılarak el sallanması, ayrılığın önündeki engeli ortadan kaldırır:

"Çık Suriye Dağları'na da bizim ele el eyle" (Anonim, 2002, s. 78).

Derdinin büyüklüğünden dolayı içi yanan kişinin derinden bir of çekmesi, dağları inletir; dertlinin feryadını dağlar taşlar dinler:

"Bir of çektim Kozan Dağı inledi

Feryadımı dağlar taşlar dinledi" (Anonim, 2002, s. 130).

Derdinin dermanını anlattığı insanlardan bulamayanlar, tesellisini dağlarda arar. Dağlara ve taşlara derdini anlatanların gamına dağlar da ortak olmaz:

"Halimi arz ettim dağlara daşa (efendim Aloğlu gülyüzlü Piroğlu)

Dedim götürmüyor bu gam yükünü (sevdiğim efendim)" (Anonim, 2006b, s. 444).

Dağlar, yüksekliğinden dolayı gözlem zevki yüksek yerler olarak bilinir. Bu özellikleri ile seyrangâh olarak kullanılır:

"Boztepe'ye çıkmalı

Şu Ordu'ya bakmalı" (Anonim, 2006a, s. 113).

Dağlar, çeşitli seslerin yankılandığı yerler olarak da ifade edilir. Silah ateşlendiği zaman dağlardan gelen sesten müzik aletlerinin çalındığında gelen yankıya kadar seslerin dağlara ulaşması yer alır:

"At martinini Debreli Hasan dağlar inlesin"(Anonim, 2006a, s. 287).

"Şu Dirmil'in çalgısı (a canım)

Dağlara vurdu yankısı" (Anonim, 2006b, s. 726).

Dağlarda müzik icra edilmesi, düğün kurulması gibi çeşitli etkinlikler düzenlenir. Bu eğlencelerde insanlar toplaşır:

"Deymen Tepesinde çaldığım sazlar

Sazımın sesine toplaşan kızlar" (Anonim, 2006a, s. 279).

"Belen tepesinde çalınan sazlar

Sazların sesine toplanan kızlar" (Anonim, 2006a, s. 123).

"Domaniç dağlarında düğün kuruldu" (Anonim, 2006a, s. 284).

Dağlar, şekilleri ile tasvir edilir. Bu tasvirlerin birinde bir dağ, beş köşeli olarak ifade edilir. Sıradağ olarak bilinen başka bir dağ ise *ekleme* olarak zikredilir:

"Dodurga'nın beş köşelidir dağları" (Anonim, 2006a, s. 354).

"Eklemedir şu Burdur'un dağları ekleme" (Anonim, 2002, s. 70).

Bazı şehirlerin, dağların arasında veya çevresinde kurulduğu ifade edilir. Dağlar arasında ya da dağ çevresinde yer alan şehirler, etrafındaki dağların sayıları ile anılır:

"Dersim bir dağ içinde" (Anonim, 2006a, s. 277).

"Bingöl dört dağ içinde" (Anonim, 2006a, s. 145).

"E Çaykara Çaykara

Dört dağın arasında" (Anonim, 2006a, s. 297).

"Şu Söğüt yedi dağdır

İçinde yârim vardır" (Anonim, 2006a, s. 332).

"Hamsiköy dedukleri

İki dağın arasi" (Anonim, 2006a, s. 127).

Dağlar, şehirlerdeki anıları canlandıran nitelikte de kullanılır. Kendisine ait çeşitli eşyaların, terk etmek zorunda kaldığı şehirde kaldığını ifade eden bir türkü yakıcısının sözleri, şöyle yer bulur:

"Bayburt dağlarında tabakam kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında kunduram kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında mendilim kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında tabancam kaldı

Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı" (Anonim, 2006a, s. 28).

Kimsenin başkasının derdi ile dertlenmediğini ifade etmek isteyen kişinin hayıflanması, bulunduğu yeri *dağ* olarak zikretmesi ile yansır:

"(Ey) buraya da derler Ağrı'nın dağı

Orada sormazlar hastayı sağı (durnalar ey)" (Anonim, 2006b, s. 507).

Dağların çeşitli bitkilerle bezendiği ifade edilir. *Laleli* ve *naneli* olarak zikredilen dağlar şöyle yer alır:

"Urfa kalalı olur

Dağı lâleli olur" (Anonim, 2006a, s. 175).

"Kırbız ellerinde dağlar naneli" (Anonim, 2006b, s. 547).

Dağlar, avcılık faaliyetlerinin yapıldığı yerler olarak geçer. Bu ifadelerde tazı ve atmaca zikredilir:

"Ilgaz'a gittik tazuya" (Anonim, 2006b, s. 472).

"Arhavi'nin dağına

Vurdum atmaca avı

Volta vurdi dağıttı

Arhavi'nun dağına" (Anonim, 2006a, s. 51).

"Arhavi'dan Hopa'ya

Giderum yali yali

Her sene güzel olur

Atmaca festivali" (Anonim, 2006a, s. 51).

Dağlar, şehirlere varılırken yolculara yol gösteren yerlerdir:

"Urum eli Sofya Dağı

İstanbul'a gider iken" (Anonim, 2006a, s. 190).

4.3.1.2 Su Kaynakları

Canlılığın devamı için taşıdığı değere bağlı olarak bolluk ve bereketi, saflığı ve arınmayı, canlanmayı ve yeniden doğuşu simgemesi bakımından su, insanlık tarihi boyunca önemini daima korumuştur. Bu önemine binaen pek çok kültür ve inanış sisteminde kâinatın temel unsurlarından biri olarak öne çıkan su, kâinatın yaratılmasından önce dünyanın sularla kaplı olduğuna dair mitolojik düşünceler ile de mit, destan, efsane, masal, halk hikâyesi, halk şiiri, atasözü gibi üretimlere ilham kaynağı olmuştur (Keskin, 2024, s. 355). Türkülerde de önemli unsurlardan biri olan su, çeşitli bağlamlarda kullanılarak gerek temel anlamıyla gerekse benzetme yönü ile geçmiştir.

İnsanın çevresi ile etkileşiminde ortaya çıkan başlıca konulardan biri olan hidrografya ise bir alanın yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının tamamını kapsayacak şekilde tarif edilir. Bu tanıma göre su kaynakları, geniş çerçevede ele alınır. İnsanın çevre ile etkileşiminin önemli bir parçası olan su kaynakları; akarsu, su, deniz, göl, dalga, dere, pınar, sel gibi

doğrudan su kaynakları ile ilgili olabileceği gibi dolaylı su kaynakları olarak ifade edilen çeşme, pınar, bent, köprü gibi su yapılarıyla da ilgilidir. Hatta su ile ilgili oldukları için vapur, gemi, liman, iskele gibi unsurları da dolaylı olarak su kaynakları kavramına eklemek mümkündür (Uğur, 2015, s. 249). Bu düşünceden yola çıkılarak su kaynakları bu başlıkta geniş çerçevede ele alınmıştır.

Dereler, karlı, ala ve boz dumanlıdır; bulanık akar. Derin derin çağlayan derelerin büyüklükleri ve akışı ile ilgili de çeşitli gözlemlere yer verilen mısralarda *ufak* ve *ince* tasvirleri bulunur. Derelerin çevresinin ormanlık olduğu da ifade edilirken uzak mesafede olan dereler, bu mesafesi ile zikredilir:

"Ala (da) boz dumanlı karlı dereler" (Anonim, 2006a, s. 28).

"Ağısar dereleri

Bulanık akayisun" (Anonim, 2006a, s. 9).

"Ordu'nun dereleri

Derin derin çağlıyor" (Anonim, 2006b, s. 630).

"Bazarsu dereleri bir ifak dere" (Anonim, 2006a, s. 410).

"Kağızman'ın altı bir ince dere" (Anonim, 2006b, s. 496).

"Sabuncu'nun dereleri

Taş değil orman (aman aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 668).

"Erzincan'ın deresi

Hayli de çeker arası" (Anonim, 2006a, s. 325).

Dereler, akış yönü coğrafyanın yapısına göre belirlenen şekilde kendi yatağında akar. Derelerin iniş yönüne doğru akışının değişerek yukarı doğru akması muhaldir. Bu durumun gerçekleşmesinin varsayıldığı mısralar, *olmaz işin olması* şeklinde bir benzetimin kurularak anlamın güçlendirilmesinin sağlandığı düşünülebilir:

"Ordu'nun dereleri

Aksa yukarı aksa" (Anonim, 2006b, s. 630).

"Ağısar dereleri

Aksa yukarı aksa" (Anonim, 2006a, s. 9).

Derelerin büyüğü olan çaylar, bulanıktır. Bu bulanık çaylar içinde balıklar oynar. Çay, yöre halkı tarafından denize benzetilecek kadar büyük olarak da algılanabilir:

"Bitlis çayı bulanık

İçinde oynar baluk

Bitlis çayı bir umman

Men bu dertten kurtulamam" (Anonim, 2006a, s. 165).

Çayların durmayıp akması, dağlar ile birlikte zikredilirken akışı kuvvetli olan çaylar, taşkın olarak ifade edilir:

"Erzurum'un dağları (ağam yar paşam yar)

Durmaz akar çayları (ağam yar paşam yar)" (Anonim, 2006a, s. 327).

"Çine (de) çayı (güzelim aman) taşkın olur" (Anonim, 2006a, s. 235).

Bazı çayların sazlı olduğu da zikredilir:

"Çine çayı sazlı olur" (Anonim, 2006a, s. 235).

Çayların sürekli akması ne kadar olumlu çağrışımlarla anılıyorsa susuz kalması da bir o kadar olumsuz olarak anılır. Yıldızlara ve aylara yalvaran çaresiz durumdaki âşık, yaşadığı yerdeki susuz çaylara atıfta bulunur. Bu ifadeler, halkın sususlukla ilgili olumsuz algısına binaen kullanılmıştır:

"Eğin'in altında susuz çaylara

Yalvarırım yıldızlara aylara" (Anonim, 2006a, s. 300).

Nehrin, kişileştirme sanatına başvurularak çırpınarak geldiği zikredilir. Nehir, salınarak güzel geçer, aka aka gelir. Nehrin akışı, sevgilinin saçının mis kokusunu hatırlatır:

"Vardar gelir çırpınarak

Güzel geçer salınarak

Vardar gelir aka aka

Saçların mis gibi koka" (Anonim, 2006b, s. 732).

Akarsularla ilgili geçen ifadelerde güçlü akışı olan akarsuların bulandığı zikredilir. Kişileştirme sanatı ile akarsuyun akışının kontrolsüzlüğü, deli bir insana benzetilir. Süsen

adı verilen bitkinin geçtiği türküde de bir nehir, *çılgın* şeklinde ifade edilir. Nehirlerin çağıldama sesi de kulağa hoş gelir:

"Pozantı'nın ırmağı coşar akar bulanır" (Anonim, 2002, s. 153).

"Seyhan Ceyhan da aşağıda del'olur" (Anonim, 2002, s. 70).

"Meriç'in suları çağlayıp akar" (Anonim, 2006a, s. 297).

"Oy süsen süsen süsen oy

Çılgın Dicle süseni" (Anonim, 2006b, s. 636).

"Çoruh çağlar ne hoştur sedası" (Anonim, 2006b, s. 701).

Akarsuların yeri ile ilgili çeşitli ifadeler yer alır. Bu ifadelerde akarsular, yerleşim yerlerinin *ortasında, önünde, altında* ve *içinde* şeklinde zikredilir. *Dokma* olarak mahalli ağızla ifade edilen akarsuyun yanında *şamran* biçiminde zikredilen su kaynağının doğal bir akarsu değil su kanalı olduğu değerlendirilebilir:

"Çarşamba'nın ortasında akıyor ırmak" (Anonim, 2006a, s. 209).

"Alvar'ın önünden dokma atıyor" (Anonim, 2002, s. 165).

"Eğin'in altından akan Fırat'tır" (Anonim, 2002, s. 70).

"Edremit Van'a bakar

İçinde Şamran akar" (Anonim, 2006b, s. 621).

İçme suyu, pınarlar, çeşmeler ve su çatakları ile ilgili pek çok ifade geçer. Bu anlatımlarda genellikle kadınların merkezde olduğu görülür (Demirci, 2013, s. 49). Bu durumun sebebi olarak toplumsal iş bölümünde su ile ilgili işlerin kadınlara bırakılması gösterilebilir. Suların gür biçimde akışı, *şıldır şıldır, harıl harıl* şeklinde zikredilir. Yüksekten akan çeşme suları ve sürekli akan şadırvanlar da yer alır:

"Kütahya'nın pınarları akışır" (Anonim, 2006b, s. 575).

"Arvalı'nın önünde de pınarlar harlar" (Anonim, 2006a, s. 267).

"*Şu Cide'nin çeşmesi*

Şıldır şıldır akıyor" (Anonim, 2006b, s. 720).

"Sucaklı'nın çeşmeleri

Harıl harıl harleyor" (Anonim, 2006b, s. 706).

"Karakaya'nın çeşmesi (Fatmem) yüksekten akar" (Anonim, 2006b, s. 519).

"Balıkesir içinde

Şadırvan durmaz akar" (Anonim, 2006a, s. 115).

İçme sularından bahsedilirken çeşmeler ve pınarlara da yer verilir. Çeşme ve pınarlardan akan suların hoş ve soğuk olduğu zikredilir. Soğuk sular, serin ve karlı olarak da geçer. Çeşmelerin akmaması da daha önceki paragraflarda ifade edildiği üzere derelerin kuruması gibi olumsuz çağrışımlarla anılır:

"Şu Dalman'ın çeşmesi

Ne hoş olur içmesi" (Anonim, 2006b, s. 723).

"Soğuktur suları (bre Hasan) bir tas içilmez" (Anonim, 2006a, s. 287).

"Şu Ordu'nun pınarı

Soğuk olur suları" (Anonim, 2006a, s. 360).

"Başpınar'ın karlı suyun içelim (oy oy)" (Anonim, 2006a, s. 372).

"Derindir kuyusu serindir suyu" (Anonim, 2006b, s. 816).

"Demirköy çeşmeleri akmaz mı oldu

Sevgili Mehmed'im kara gözlü Emine'm kalkmaz mı oldu" (Anonim, 2006a, s. 264)?

Çeşmelerin, şehirlerin hangi tarafında bulunduğu zikredilir. Bir çeşme de *aynalı* olarak ifade edilir:

"Hereke'nin alt yanı da çeşmeli" (Anonim, 2006b, s. 464).

"İstanbul içinde aynalı çeşme" (Anonim, 2006b, s. 666).

Şelale, gür akışı ile tasvir edilir:

"Antalya'da gür şelale" (Anonim, 2006a, s. 204).

Su kaynaklarından biri ise içinin yiğit yatağı oluşu ile anlatılır:

"Demişhan su çatağı

İçi yiğit yatağı" (Anonim, 2006a, s. 265).

Göller, derinliği ve kınalı kekliklerin başında ötüşü ile geçer:

"Kerneğin gölüne derin dediler ne'dem dediler" (Anonim, 2006b, s. 581).

"Şu Eğin'in Kadı Gölü başında (of)

Bir kınalı keklik öter taşında (of)" (Anonim, 2002, s. 172).

Deniz, dalgalı olarak tasvir edilir:

"(yar yar ey) Eşmekaya'nın kavakları

(yar ey ey) yel vurdukça denizleri dalgalı" (Anonim, 2006a, s. 331).

Dolaylı olarak su kaynakları bahsinde değerlendirilen köprüler, ulaşım için bir zaruret olduğu gibi aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı hüviyeti de gösterir.

Tarih boyunca farklı toplumlar tarafından su yolları üzerine, suyu kontrol altında tutmak, güvenli bir şekilde karşıya geçmek, suyun insana verebileceği zararlardan korunmaya çalışmak gibi çeşitli faydalar umarak köprüler inşa edilmiştir (Keskin, 2023, s. 355). Yerleşim yerleri arasındaki iletişimi, gerek ticaret gerekse yaşamsal faaliyetler bakımından sağlayan köprüler, türkülerde de çeşitli şekillerde yer alır. Dar köprüler, geçilmez olarak tasvir edilirken köprünün yokluğunda su kaynakları üzerinden geçilemediği zikredilir:

"Pirin'in köprüsü dardır geçilmez" (Anonim, 2006b, s. 655).

"Geçeyidim Karaman'ın elini

Köprüsü yok geçemedim selini" (Anonim, 2002, s. 70).

Köprüler, bölgeler arasında sağladığı ulaşım sayesinde çeşitli karşılaşma ve buluşmalara da ortam sağlar. Görkem (2021)'e göre köprülerin türkülerde birtakım metaforik karşılıkları da vardır. Köprünün bir yakasının bekârlık, bir yakasının ise evlilik olarak algılanması, bunun bir örneğidir. Köprüler, âşıkların karşılaşmalarına imkân sağlar:

"Kozan köprüsünde bir güzel gördüm" (Anonim, 2002, s. 130).

Köprüler üzerinde pazarlar kurularak ticarî faaliyetlerde bulunulması ve köprülerin taş malzemeden yapılması da yer alır:

"Yozgat köprüsünde kuruldu pazar" (Anonim, 2006a, s. 123).

"Edirne köprüsü taştan" (Anonim, 2006a, s. 244).

4.3.1.3 Ovalar

Ovalar, tarım ve hayvancılık faaliyetleri bakımından uygun imkânlar oluşturduğu için kırsalda kalan insanlar için son derece önemli yerler olarak bilinir. Verilen bu önem, türkü metinlerine de çeşitli şekillerde yansır.

Halkın gözlemlerine dayanarak çeşitli biçimlerde tasvir edilen ovalar, *uzun* ve *düz*dür:

"Uzun olur (aman) Adana'nın ovası" (Anonim, 2002, s. 127).

"Açıldı lâleler güller

Uzar gider Muş Ovası" (Anonim, 2006a, s. 4).

"Ne düz olur Gelenbe'nin ovası" (Anonim, 2006b, s. 614).

Tabiatın canlanması ile ilişkilendirilen ovaların rengi, zümrüt yeşiline benzetilir. Bülbüllerin yuvası olan ovalarda güller açar, develer yayılır, koyunlar güdülür:

"Zümrüt gibi (aman aman) yeşillenmiş ovası (da var ovası aman)" (Anonim, 2006a, s. 7).

"(Ah) Gine Yeşillendi (de) Afiyonun Ovası" (Anonim, 2006b, s. 490).

"Akdere'nin ovası

Bülbüllerin yuvası" (Anonim, 2006a, s. 248).

"Erzurum ovasında (deloy deloy deloy can)

Gül açar ovasında (deloy deloy deloy can)" (Anonim, 2006a, s. 327).

"Küpkıran ovaları

Yayılır develeri" (Anonim, 2006b, s. 574).

"Erzurum ovaları (gel beri gel ay gelin)

Yayılır develeri (daşlı duman ay gelin)" (Anonim, 2006a, s. 325).

"Endim (de) Haymana Ovasına goyun gütmeye (of)" (Anonim, 2006a, s. 318).

Beğenilen ovalar, *hoş* olarak ifade edilir. Ova niteliği taşıyan şehirler, şehrin ismine ova kelimesi iliştirilerek zikredilir:

"Ne hoş imiş Kalkandere Ovası" (Anonim, 2006b, s. 615).

"Şehirler içinde de Konya Ovası" (Anonim, 2002, s. 197).

Ovalar, ticarî faaliyet alanları olarak geçer:

"Endim (de) Haymana Ovasına bir yüz para gazandım (of)" (Anonim, 2006a, s. 318).

Çalışmanın daha önceki kısımlarında yer alan *dertlilerin dağlara, taşlara, kalelere, şehirlere derdini açması*nın benzerinin ovalar için de kullanıldığı görülür:

"Alaca ovası Çorum iline (efendim Aloğlu gülyüzlüm Piroğlu)

Dedim götürmüyor bu gam yükünü (sevdiğim efendim)" (Anonim, 2006b, s. 444).

Ovalar, olumsuz özellikleri ile de yer bulur. Sineğin çok olduğu ovalarla ilgili uyarı niteliğindeki ifadeler şöyledir:

"(aman) Sineği çoktur Nizip Ovası'na varmayın" (Anonim, 2002, s. 51).

Atlı araçlarla geçmek bir yana dursun yaya olarak dahi geçilemeyen ovalara da yer verilir:

"Beligrat kal'ası (dilber aman aman) Zemlin Ovası

Atlısı geçemez (dilber aman aman) değil ki yayası" (Anonim, 2006a, s. 123).

4.3.1.4 Yaylalar

Hayvancılık maksatlı mevsimlik olarak çıkılan yaylalar, bu özelliği ile anılır. Yaylalarda kuzular yayılır, meleşir; koyunlar, kuzuları ile sürü hâlinde dolaşır:

"Eren'de yaylasında kuzular meleşir" (Anonim, 2006a, s. 322).

"Bucak yaylasında yayılan kuzu" (Anonim, 2002, s. 73).

"Koyunlu kuzulu (oy oy oy) yayla Sivas'ı" (Anonim, 2002, s. 117).

"Şarkışla dağları bir sürü koyun" (Anonim, 2002, s. 161).

Yaylalar, cana can kattığı, on beş doktora bedel olduğu, yaz gelince şen olduğu gibi ifadeler ile methedilir:

"Cana can katıyor Tekir Yaylası" (Anonim, 2002, s. 127).

"Of Sürmene yaylası da

On beş doktora bedel" (Anonim, 2006b, s. 634).

"Hemşin'in yaylaları

Yaz gelince şen olur" (Anonim, 2006b, s. 461).

Yollarının düz gidişi, yokuş oluşu gibi özellikler ile tasvir edilir:

"Şu Sille'nin yaylaları yokuşlu (aman aman aman yokuşlu aman)" (Anonim, 2006b, s. 732).

"(hey) Çukur yaylasının yolu düz gider" (Anonim, 2006a, s. 239).

Çeşitli yaylaların isimleri de zikredilir:

"Aman bir de Kızık Yaylası'ndan

Yavrum bir de Seben Yaylası'ndan

Üç o yandan beş bu yandan

Yavrum bir de Abant Yaylası'ndan" (Anonim, 2006a, s. 330).

Bazı yaylalarda çamlar, sıra sıradır:

"Hemşin yaylalarının

Çamları sıra sıra" (Anonim, 2006b, s. 461).

Yaylalar, kimi zaman da olumsuz durum ve duyguların ifade edilmesi ile geçer. Eskiden *dumanlı, boz ardıçlı, çamlı* olarak tasvir ettiği yaylasının ellerinden gidişi, türkü yakıcısı tarafından hüzünle ifade edilirken bir başka türküde şehir halkının mübalağa ile yaylanın derdinden verem olduğu zikredilir:

"Güzel yaylam hoyrat olmuş gurd'olmuş

Hani senin boz ardıcın çamların

(yaylam dumanlı yaylam)

Mecitliye Bayburtluya yurd'olmuş

Bilmem tapuların kimlere yaylam

Yaylam dumanlı yaylam" (Anonim, 2002, s. 101).

"Şurutlu verem olmuş

Yaylanın derdindedir" (Anonim, 2006b, s. 785).

Gönül derdine derman bulamayan dertli, yaylada geçiremediği vakitleri düşünerek hayıflanır:

"Tokat yaylasında yaylayamadım

Divane göynümü eyleyemedim" (Anonim, 2006b, s. 746).

Suyu içilmeyen yaylalar da zikredilir:

"(hey) Çukur yaylasının suyu içilmez" (Anonim, 2006a, s. 239).

4.3.1.5 Bahçe ve Bağlar

Bahçe ve bağlar, şehirlerin etrafını çevreler. Ayrıca konum olarak şehrin *altında/üstünde/önünde/ardında* şeklinde geçer:

"Iğiki'nin dört etrafı bahçalar" (Anonim, 2006b, s. 472).

"Urfa'mızın dört etrafı bahçalar" (Anonim, 2006b, s. 756).

"Tokat bir bağ içinde" (Anonim, 2002, s. 175).

"Tokat'ın altı bağlar" (Anonim, 2002, s. 175).

"Küpkıran üstü bağlar (dilo)

Etrafı kavak bağlar" (Anonim, 2006a, s. 425).

"Bitlis'in önünde bağlar (hanım ey le le)" (Anonim, 2006a, s. 166).

"Edirne'nin ardında sünbüllü bağlar" (Anonim, 2006a, s. 297).

"Edirne'nin ardı (da) bayler" (Anonim, 2006a, s. 297).

Bahçelerde dans edilen, saz çalınan çeşitli eğlenceler düzenlenir:

"Halepli bahçasında

Nesime'm oynar desinler

Feride'm oynar desinler" (Anonim, 2006b, s. 512).

"Benüsen'de bahçalar

Yar oturmuş saz çalar" (Anonim, 2006a, s. 137).

Bahçe ve bağlarda ördekler vardır. Ağaçların dallarına bülbüller konar, bahçelerde kuşlar öter:

"Bizim elin vardır bahçesi bağı

İçinde sallansın sunalar Bayburt" (Anonim, 2006b, s. 701).

"Bitlis'in dağlarında

Bülbülüm bağlarında (ray ray ram) (Anonim, 2006a, s. 166).

"Kar mı yağmış Diyarbakır'ın dağına (ey ey)

Bülbül konmuş bostanına bağına (yar yar)" (Anonim, 2002, s. 119).

"Bahçesinde koklanmamış gül biter

Dallarında garip garip kuş öter" (Anonim, 2006a, s. 239).

Bağ ve bahçelerin beğenildiğini anlatan ifadeler de yer alır:

"Toprakköprü Toprakköprü,

Bağında bağçen şen olsun" (Anonim, 2006b, s. 747).

"Erzincan'a girdim ne güzel bağlar" (Anonim, 2006a, s. 74).

Bağlar, vakti gelince yeşillenir, üzümlüdür; gül kokar ve sümbüllüdür:

"Yine yeşillendi (annem annem) Niğde bağları (ey ey)" (Anonim, 2006a, s. 16).

"(ah) Gine (de) yeşillendi (de aman aman) Bor'un bağları (ey)" (Anonim, 2006a, s. 409).

"Amasya'nın dağları

Üzümlüdür bağları" (Anonim, 2006a, s. 39).

"Şu Erciş'in dağları (can oy)

Gül kokuyor bağları (can oy)" (Anonim, 2006b, s. 530).

"Buldan'ın dağlarında

Gün doğmuş bağlarında" (Anonim, 2006a, s. 188).

"Gesi bağlarının gülleri sarı" (Anonim, 2006a, s. 391).

"Gireniz'in çayları

Mor sünbüllü bağları" (Anonim, 2006a, s. 410).

Bağ bozumu kavramı da kullanılır. Bağların alınıp satılabildiği ifade edilir:

"Erkilet güzeli bağlar bozuyor

Kirpikleri kalem olmuş yazıyor" (Anonim, 2006a, s. 324).

"Meramda var bir bağım

Satar savar harcarım" (Anonim, 2006a, s. 214).

Bazı şehirler *yeşil* biçiminde tasvir edilir. Bu tasvirin iklim ile ilgili olduğu kadar bahçe ve bağların bolluğu ile ilişkili olduğu da düşünülebilir:

"İlimi sorarsan yeşil Adana" (Anonim, 2002, s. 181).

"Yeşiller içinde Bolu" (Anonim, 2006a, s. 204).

Bağlar da kimi zaman olumsuz duygularla anılır. Gençliğini yâd eden türkü yakıcısı, bağların viran olmasından dertlenir. Başka bir türküde ise yârini yitiren âşık, bağlardaki eğlencelerden bahseder. *Bağların üzüm yapmaması* da olumsuz bir çağrışım olarak ifade bulur. Oğlanların evlenememesi, sevdiğinden gönlünün geçmesi gibi ifadeler, bunlardan bazıları olarak değerlendirilebilir:

"(of aman) Urfa dağlarında gezdiğim çağlar

Virana dönmüştür o güzel bağlar" (Anonim, 2002, s. 177).

"Gesi bağlarında dolanıyorum

Yitirdim yârimi (aman) aranıyorum

Bir çift selamına güveniyorum.

Gesi bağlarımdan gelsin geçilsin,

Kurulsun masalar rakı konyak içilsin.

Gesi bağlarında bir top gülüm var,

Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var" (Anonim, 2006a, s. 391).

"Umurbey'in dağları

Üzüm yapmaz bağları

Üzüm yapsa bağları

Evlenir oğlanları" (Anonim, 2006a, s. 24).

"Hereke'nin bağlarında üzüm yok

Varsın gitsin can Fadime'de (aman da) gözüm yok" (Anonim, 2006b, s. 464).

4.3.1.6 İklim

Türkülerde iklim koşulları ülke ve şehir adları ile sıklıkla zikredilmiştir. İklimin sertliğinden dolayı ortaya çıkan zorluklar, ılımanlık, çeşitli meteorolojik olaylar, bunlardan bazılarıdır.

Kış şartlarının çetinliği, türkülerde farklı şekillerde ifade edilir. Kar kelimesinin çok defa geçtiği görülürken *kar ile boran, tipi boran* gibi ifadeler zikredilir. Karın çok yağması, *dize kadar* olarak ifade edildiği gibi dağlardan, şehirlerden hiç kalkmaması tasviri ile de yer bulur. Kar yağışının fazlalığından dolayı şehir halkının düştüğü zor durum, şehrin ağlamasına benzetilir. Yaz mevsiminin geç geldiği yerlere gidilmemesinin tavsiye edildiği de görülür:

"Harmanlı'yı (aman) tipi boran bürüdü (aman)" (Anonim, 2006a, s.139).

"Bitlis'in başında bora (hanım ey le le)

Cahil idim düştüm tora" (belalım le le) (Anonim, 2006a, s. 166).

"Kar yağmış dize değin (men de gelim men de gelim)

Burdan Bitlis'e değin (men de gelim hayran olim)" (Anonim, 2006a, s. 793).

"Erzincan'ın dağları

Hiç kalkmıyor karları" (Anonim, 2006b, s. 717).

"Bakarım erimez (erimez) dağların karları (hey)" (Anonim, 2006a, s. 409).

"Erzurum kıştan ağlar (eğil oy dağlar yıkıl oy daşlar gar yağsın)" (Anonim, 2006a, s. 326).

"Uğrama Pasen'e geç gelir yazı (durnalar ey)" (Anonim, 2002, s. 118).

Karların erimesi, kışın hafif şiddette geçmesi, soğuk yerine *serin* kelimesinin tercih edilmesi, *kar boran* yerine *incecik kış* kavramının kullanılması, olumlu çağrışımlar oluşturur. Bu ifadelerden yola çıkılarak kış şartlarının ağır olmayışı ya da bahar ile birlikte ortadan kalkmaya başlaması, tabiatın canlanması ile birlikte sevinç veren bir durum olarak değerlendirilir:

"Erimiştir şimdi Akpınar'ın karı" (Anonim, 2006a, s. 124).

"Bademli'ye (efem) bir incecik (de) kış oldu" (Anonim, 2006a, s. 97).

"Sökülsün dağların (buzu) gözü sökülsün

Sökülsün de düz ovaya dökülsün

Erzurum'un garı kışı çekilsin

Mor koyunlar melesin de ey

(Güzel gidelim ey)" (Anonim, 2002, s. 70).

"Muş'un etrafında bahçeler bağlar

Havası serindir suları çağlar" (Anonim, 2006b, s. 608).

İkliminin ılımanlığı ile konu edilen çeşitli yerleşim yerleri de göze çarpar. Bunlar tasvir edilirken her mevsimin bahardan farksız olması, güneşin yayılması ve yazının tatlı olması zikredilir:

"Pirin'de her mevsim farksız bahardan" (Anonim, 2006b, s. 655).

"Radalya'nın önünde Ayşe'm güneş yayılır

Amman aman Ayşe'm güneş yayılır" (Anonim, 2006b, s. 659).

"Gönyeli yazı tatlı" (Anonim, 2006b, s. 788).

4.3.1.7 Çöller

Çeşitli yerleşim yerleri çölleri ile zikredilirken çöllerin fırtınalardan dolayı kara dumana büründüğü ifade edilir:

"Bağdat Basra çöllerinde dolaşır gezer" (Anonim, 2006a, s. 349).

"Mısır çöllerini bürüdü duman bir kara duman" (Anonim, 2002, s. 116).

Çöllerin bazı yerlerin çevresini çepeçevre kapladığı anlatılırken çöl olmadığı halde toprak yapısından dolayı çöle benzetilen yerler olduğu da ifade edilebilir:

"Mısır'ın etrafı çölden görünmez" (Anonim, 2002, s. 116).

"İndim Ürgüp çöllerine" (Anonim, 2006a, s. 91).

4.3.1.8 Afetler

Çeşitli afetler, Anadolu halkını derinden etkileyerek millet hafızasında yer bulmuştur. Deprem, sel, yangın, dolu gibi doğal hadiseler verdiği zararlar ile anılır.

Türkülerde yer alan afetler içerisinde en fazla anılan afetin sel olduğu ifade edilebilir. Pek çok farklı şehrin sele maruz kaldığı zikredilirken sel, boz bulanık akışı, etki ettiği yerlerde tarım ürünlerini yok etmesi ile geçer:

"Coşar bozbulanık akar

Sellerin Bağdat senin (canım senin kurban senin hayran senin)" (Anonim, 2006a, s. 348).

"Çarşamba'yı sel aldı" (Anonim, 2006a, s. 209).

"Çarşamba'ya tütün ektim seller mi aldı?" (Anonim, 2006a, s. 71).

"Arpaçay'ı aştı daştı

Sel Sara'nı aldı gaçtı

Ala gözlü kalem kaşlı

Arpaçay'ı derin m'olar

Akan sular serin m'olar

Sara kimi gelin m'olar" (Anonim, 2006a, s. 380).

"Adatepe Adatepe

Yağmur yağar sere serpe

Asiye'yi sele verdik,

Daha yaruları görpe (ölem görpe)

(yavruları galdı görpe)" (Anonim, 2006a, s. 6).

Yangınlar, farklı bölgelere verdiği zararlarla yer bulur. Yangınların oluşturduğu çaresizlik ve hüzün şöyle zikredilir:

"Bana derler Venk tutuşmiş yaniyi

Beş on gün evvel intizar ettim" (Anonim, 2002, s. 180).

"Ah Beyoğlu vah Beyoğlu

Yandı yandı da" (Anonim, 2006b, s. 464).

"Galata'yı (aman) duman basmış ko yansın (aman aman)

Nazlı da yârim uykulardan uyansın" (Anonim, 2006a, s. 349).

Deprem felâketi ile çaresiz kalanların durumu zikredilir. Geniş bölgelere etkisi olan depremler sonucunda oluşan yıkım ve can kayıpları çeşitli şekillerde anılır. Bu ifadelere göre şehirler viran olmuş, çocuklar can vermiştir. Şehirlerdeki felaketin büyüklüğü, dikili bir taşın kalmadığı, zorlu bir savaş verilmiş misali zararın yaşandığı, halkın kanlı yaş döktüğü ifadeleri ile ortaya konur. Felaketin Allah'tan geldiği düşüncesi ile düşülen çaresiz duruma teselli aranır:

"Karahisar Koylesar hep viran oldu (hep viran oldu)

Gül yüzlü yavrular sarardı soldu

Bize ne olduysa Mevlâ'dan oldu

Şikâyetim kimden, kime ne deyim" (Anonim, 2002, s. 119)?

"Niksar'da kalmadı dikili bir taş (dikili bir taş)

Erbaa'yı sormayın döker kanlı yaş

Tokat da geçirdi zorlu bir savaş

Şikâyetim kimden kime ne deyim" (Anonim, 2002, s. 119).

Dolu yağması, tarımsal üretime çeşitli zararlar verebilmektedir. Bu yönü ile türkü yakıcılarını etkileyerek yer bulduğu düşünülebilir:

"Havaya bulut ağdı

Bursa'ya tolu yağdı" (Anonim, 2006b, s. 455).

4.3.1.9 Ağaçlar

Ağaçlar, farklı türleri ve çeşitli özellikleri ile ifade edilir. Söğüt ağacı, yer adları ile birlikte zikredilir. *Hoş* olarak nitelenen söğütler, sıra sıradır:

"Ne hoş olur (aman) İslimye'nin söğüdü

Benim yârim naz içinde böyüdü (gel gel aman)" (Anonim, 2006b, s.683).

"Sivastapol önünde sıra söğütler" (Anonim, 2006b, s. 695).

Selvi, iğde ve gürgen ağacları, uzun olarak tasvir edilir:

"Manastır içinde bir uzun selvi" (Anonim, 2006b, s. 581).

"Uzun olur Amasya'nın selvisi" (Anonim, 2006b, s. 759).

"Çanakkale içinde bir uzun selvi" (Anonim, 2006a, s. 209).

"Uzun uzun iğdeler

İğdeleri yediler (oğlan nem yârim)" (Anonim, 2006a, s. 92).

"Göktepe'nin uzun olur gürgeni" (Anonim, 2006a, s. 420).

Kayın ağacı, kalın belli şeklinde tasvir edilir:

"Çaldağ kayınları

Ne kalındır belleri" (Anonim, 2006a, s. 206).

Çınar ağacı, gölgesinden faydalanılan büyük bir ağaçtır ve dallarına bülbül konar. Ağacın dallarına, ölüme mahkûm edilen suçluların idam edilmesi için kullanılan yağlı urgan da bağlanır. Ayrıca heybetinden dolayı boyu uzun kızlar ile ilişkilendirilir:

"Gölgeli olur Gökbelen'in çınarı" (Anonim, 2006b, s. 464).

"Meçuva'da bir çınar

Daline bülbül konar" (Anonim, 2006a, s. 115).

"Bileceğin ortasında büyük çınarı

Dallarına bağladılar (aman) yağlı urganı" (Anonim, 2006b, s. 449).

"Dimetoka kızları hepsi de çınar (biz çalar oynarız)" (Anonim, 2006b, s. 581).

Kavak ağacı, yapraklarının dökülmesi ile zikredilir. Bazı şehirlerin etrafının kavaklarla çevrili olduğu ifade edilir:

"İzmir'in kavakları

Dökülür yaprakları" (Anonim, 2006a, s. 47).

"Küpkıran üstü bağlar (dilo)

Etrafı kavak bağlar" (Anonim, 2006a, s. 425).

Ardıç ağacı, boz renklidir. Ağaçların halk arasında *gazel* adı verilen yaprak kalıntılarının mübalağa ile şehre girilmesini zorlaştırdığı ifade edilir:

"Çamlıbel'de boz ardıcın dibinde" (Anonim, 2006b, s. 489).

"Yasiyan'a giremedim gazelden" (Anonim, 2006b, s. 779).

Meşe ağacı, şehirlerin etrafını çevrelemiş, dağları kaplamıştır. Dibi ise mor menekşelidir. Meşelerin dallarının geniş bir alana yayılması, *dalları yerde* şeklinde ifade edilir. Meşe ağacının çok sayıda bulunduğu köyler de ağaçla beraber zikredilir:

"Tiflis'in etrafı dağdır meşedir" (Anonim, 2002, s. 179).

"Dirmil dağı meşeli

Dibi mor menevşeli" (Anonim, 2006a, s. 280).

"Aydın meşeleri dalları yerde" (Anonim, 2006a, s. 88).

"Sarıkamış'ın köyleri (kız diğimelli diğimelli)

Meşelidir meşeli (yar diğimelli diğimelli)" (Anonim, 2006b, s. 677).

Kayıtlara *mürcer* olarak geçen mürver ağacı, yaprağının tamamen dökülmesi ve yalnızca ağacının kalışı ile şöyle ifade geçer:

"Aksaray'dan inişim (amanın amanın aman) mürcer ağacı

Dökülür yaprağı kalır ağacı" (Anonim, 2006b, s. 789).

4.3.1.10 Tarımsal Ürünler, Meyve ve Sebzeler

Anadolu toprakları, bereketi ve tarımsal ürünlerinin çeşitliliği ile pek çok esere konu olmuştur. Türkülerde de tarımsal ürünler, meyve ve sebzeler, çeşitleri ile yer bulur. Ürünlerin geçtiği mısralarda her bir tür hakkında muhtelif tasvirler yapılmıştır.

Üzüm, inci ve yıldız gibi güzel, şeker gibi tatlıdır. Çeşitli türleri bulunan üzüm, mor rengi ile zikredilmiştir. Muhtelif şehir adları ile anılan üzümün bol olması dilenir. Bağların üzümlü olduğu ifade edilirken üzüm yetişmeyen bağlar, olumsuz çağrışımlar ile kullanılır:

"Güneşin iğzeri Bakı'mın gövheri

Al şarap nebatım bağların şekeri

Meyveler ulduzu torpağın ülkeri

Gara gilem ağ gilem goşa gilem menim" (Anonim, 2006b, s. 460).

"Antalya'nın mor üzümü" (Anonim, 2006a, s. 45).

"Manisa'nın üzümü (Baylan Cemile'm)

Karartmadı yüzümü" (Anonim, 2006b, s. 693).

"Tamzara'nın üzümü

Dinle benim sözümü" (Anonim, 2002, s. 174).

"(Of) aman aman Manisa

(Manisa) üzümün bolca olsa" (Anonim, 2006a, s. 39).

"Amasya'nın dağları

Üzümlüdür bağları" (Anonim, 2006a, s. 39).

"Umurbey'in dağları

Üzüm yapmaz bağları

Üzüm yapsa bağları

Evlenir oğlanları" (Anonim, 2006a, s. 24).

İncirin yetiştirildiği yerler dile getirilir:

"İncir Bağdat'ta biter" (Anonim, 2006b, s. 797).

"Kütahya'nın yolunda bir ocak incir" (Anonim, 2006b, s. 575).

Ayva ve narın tatlı oluşu, balın tatlılığına benzetilir. Ayva ve narın yetiştirildiği, pazarlandığı yerler geçer. Ayvanın çekirdeksiz bir türü de zikredilir. Ayvanın nar ve hurma ile birlikte anıldığı görülür. Ayva meyvesi, türkülerde simgesel olarak cinsel çağrışımlarla da kullanılır. Dalında bulunduğu ifade edilen ayvanın böyle bir maksatla kullanıldığı düşünülebilir:

"Kıbrız dağlarının (da) aman şarına

Bal koymuşlar avyasına narına (ha diley ayvasına narına gel gel)" (Anonim, 2006b, s. 547).

"Malatya'nın içi dolu narınan" (Anonim, 2002, s. 197).

"İstanbul'dan ayva (da) gelir nar gelir (aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 452).

"Galecik'ten (aman aman) ayva gelir gar gelir (de var gar gelir aman)" (Anonim, 2006a, s. 7).

"İstanbul'a gidersen (aman amman beyim amman)

Çekirdeksiz nar getir" (Anonim, 2006b, s. 627).

"Şu İzmir'den (aman) çekirdeksiz (efem de) nar gelir" (Anonim, 2006b, s. 728).

"Drama'da satarlar ayvaylan hurma" (Anonim, 2006a, s. 287).

"Bayburt'un ince yolunda

Bir ayva buldum dalında" (Anonim, 2006a, s. 119).

Pirincin yetiştirildiği yer ifade edilirken susamın bir evin önünde olduğu zikredilir:

"Tosya'dan geliyor pirinci (aman)" (Anonim, 2006b, s. 748).

"Evlerinin önü susam (nenni nenni)" (Anonim, 2006a, s. 417).

Kestane, yer aldığı türkülerde büyüklüğü ve ağırlığı ile ifade edilir. Buna göre çeşitli yerlerdeki kestanelerin beş tanesi bir okka gelir:

"Elmalı'nın kestanesi

Okka da çekiyor beş tanesi" (Anonim, 2006b, s. 729).

"Şu Bursa'nın kestanesi

Okkalarda çekilir beş tanesi" (Anonim, 2006b, s. 720).

Portakal ve limon, yetiştirildiği yerler ile geçer:

"Haldoz'un portikalı (aman aman)

Kuvaroz'un limoni (haydi haydi)" (Anonim, 2006b, s. 443).

Buğday üretimi, ekin biçiminde yer bulur. Buğday, altın başağa benzetilir. Buğdaygillerden olan darı ve buğday, yetiştiriciliği yapılan yerler ile geçerken kalitesi ile yerel ağızla *yeğin* ifadesiyle övülür. Geleneksel bir buğday türü olan *siyez* de tüketildiği yer ile anılır. Düzlük alanlara yapılan buğday ekimi ifade edilirken erken ekin biçilen bir yerin yanı sıra ekin ekilmesi önerilmeyen farklı bir yer de zikredilir:

"Ankara'dan gider ekin" (Anonim, 2006b, s. 765).

"Konya'nın altın başağı" (Anonim, 2006a, s. 204).

"İzmir'in içinde ekerler darı

Ekerler biçerler ederler kârı" (Anonim, 2006b, s. 492).

"Yeğin olur da Yoğnese'nin ekini"(Anonim, 2002, s. 190).

"Nebişıh dedikleri

Siyezdir yedikleri" (Anonim, 2006b, s. 616).

"Akçadağ'ın düzüne

Buğday ektim yüzüne" (Anonim, 2006a, s. 18).

"Bodrumlular erken biçer ekini" (Anonim, 2006a, s. 171).

"Arvalı Yaylası'na ekin ekilmez" (Anonim, 2006a, s. 348).

Biber ve fıstık, yeşil rengi ile tasvir edilir:

"*Yeşil olur şu Dirmil'in biberi"* (Anonim, 2006b, s. 726).

"Yeşil olur şu Urfa'nın fıstığı (civanım fıstığı)" (Anonim, 2006b, s. 695).

Fındık bahçeleri, yetiştirildiği yerler ile geçerken bahçesinin yeşil oluşu, kızların ayıklamasını yapması ile zikredilir. Sevdiğinin burnunu överken fındık benzetmesini kullandığı görülen türkü yakıcısının ise bu benzetmeyi burnun küçük ve kibar oluşu ile alakalı yaptığı düşünülebilir:

"Giresun'un içinde

Yeşil fındık bahçesi" (Anonim, 2006a, s. 411).

"Giresun'da kayıklar

Gızlar fındık ayıklar" (Anonim, 2006a, s. 410).

"Burun fındık ağzı kahve fincanı

Şeker mi şerbet mi bal Acem kızı" (Anonim, 2006a, s.233).

Elma, yetiştirildiği yerler ile anılırken tatlılığı bakımından bala benzetilir. Elmaların pazarlarda alınıp satıldığı da zikredilir. Güzellerin tasvir edilirken elma ile beslendiği ifade edilir:

"Elma aldım Bartın'dan

Tabancam var altından" (Anonim, 2006a, s. 312).

"Iğdır'ın bal alması (ay balam)

Yemeye bal alması" (Anonim, 2006b, s. 472).

"Kilo kilo elmalar

Pazarlarda satarlar" (Anonim, 2006b, s. 556).

"Elma ile beslenirler

Gümüşhane güzelleri" (Anonim, 2006a, s. 293).

Meyvenin genel bir ifade ile zikredildiği türkülerde meyve, tazeliği ve şeker gibi oluşu ile yer alır:

"Ankara'da yedik taze meyvayı" (Anonim, 2002, s. 10).

"Şeker olur Sandıklı'nın meyvesi" (Anonim, 2006b, s. 695).

Saman, sarı rengi ile zikredilirken üzerlik otu, şekli itibariyle topa benzetilir:

"Selendir'in sarı sarı samanı (aman)" (Anonim, 2006b, s. 441).

"(ah) Tokat'ın mezerliği (de)

Top biter üzerliği" (Anonim, 2006b, s. 746).

Tütün, alındığı ve geldiği yerler ile ifade edilir:

"Tütün aldım Hendek'ten

(Halime'm) tütün gelir Devrek'ten" (Anonim, 2006b, s. 556).

Kiraz, yetiştirildiği bölgeler ile geçerken turfanda olarak yetiştirildiği zikredilir. Tadının hafif ekşi oluşu ise *mayhoş* olarak tarif edilir:

"Eldivan'ın kirazı

Dosta gider birazı" (Anonim, 2006a, s. 306).

"Bursa'da eylendim biraz

Erişti turfanda kiraz (a leylim aman)" (Anonim, 2006a, s. 190).

"Mayhoş m'olur Aziziye'nin kirazı (aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 491).

Armut ağacı, dallarına silahların asılması ile zikredilirken erik yükü ile yola çıkan bir türkü yakıcısı, yola çıkış yerini ifade eder:

"Armıt dallarına mavizerleri astılar" (Anonim, 2006b, s. 568).

"Eleşkirt'ten çıktım yüküm eriktir" (Anonim, 2006b, s. 559).

4.3.1.11 Hayvanlar

Tabiatla hem uyum içinde yaşayan hem de zaman zaman tabiatın zorluklarına karşı hayatta kalma mücadelesi veren insanoğlu, birbirleri ile dayanışma içinde hayvanların çeşitli üstün özelliklerini kullanarak bu zorlukları aşmaya çalışmıştır. Türkülerde de hayvanlar, hem türkü yakıcısının yâreni olarak hem de olumlu/olumsuz muhtelif özellikleri ile geçer.

Türk kültürü için son derece önemli bir hayvan olan at, kişnemesi ve sahibi ile han gibi çeşitli yerlerde kalması bağlamında yer bulur. Köprünün iniş kısmında kontrolünü yitiren bir at ve sahibinin duygusal olarak hayvanına bağlı olduğunu düşündüren atın satılması da ifade edilir. Atın süratle gelişi, *şakır şakır* şeklinde tasvir edilir:

"At kişnemesinden gargı sesinden

Dağlara seda verip seslenmelidir" (Anonim, 2006a, s. 134).

"At bağladım (aman) Denizli'nin (a yârim de) hanına" (Anonim, 2006a, s. 70).

"Göynük köprüsünden bir at boşandı" (Anonim, 2006a, s. 279).

"(hey) At benim atımdı (da)

Kadırga'da sattılar" (Anonim, 2006a, s. 70).

"Atlar gelir şakır şakır (aleylim)" (Anonim, 2006a, s. 45).

Renginden dolayı kır olarak anılması ile kırat şeklinde adlandırılan at, demir olarak tavsif edilir. Bunun demire benzetilmesi, gücü ile ilişkilendirilebilir. Yerel ağızla *gırat* olarak zikredilen atın toyluğundan bahsedilir:

"Ağamın bindiği demir kırattır" (Anonim, 2002, s. 70).

"Gıratım acemi, gonağı tutmaz" (Anonim, 2006b, s. 716).

Kuşlar, sesleri, kanatları, uçuşu, güzellikleri, renkleri ile anılmasının yanı sıra sembolik anlamda da yer alır. Çeşitli metaforların ilham kaynağı olan kuşlar, ayrı ayrı isimleri ile zikredildiği gibi genel bir kullanım ile kuş şeklinde de ifade edilir.

Kuşların sesi, dağlardan gelir. Kuş sesi ile ilgili yapılan tasvirlerde ise *düzgün öttükleri, seher vaktinde öttükleri, gül dalında garip garip öttükleri* gibi ifadeler yer alır. Gül dalında öttüğü zikredilen kuşun, bülbül ile gül metaforunun gereği olarak bülbül olduğu söylenebilir. Kuşların yüksekten uçtuğu zikredilir. Alıcı kuş olarak ifade edilen avcı/vahşî

kuşun ise turnanın korunması için uyarı ögesi olarak kullanıldığı düşünülebilir. *Kurt kuş* biçiminde halk ağzında yer edinen ikileme, türkülere de yansımıştır. Bu ikilemenin *yaban, tanımadık* olarak kullanıldığı ifade edilebilir:

"Dağlardan geliyor (şahım) kuş sedaları" (Anonim, 2006a, s. 28).

"Dinyaba'nın daşları (da)

Düzgün öter guşları" (Anonim, 2006a, s. 280).

"Bülbüller çekerler ah-ü zarını

Seherde ötüşür kuşların Bayburt" (Anonim, 2006b, s. 701).

"Bahçesinde koklanmamış gül biter

Dallarında garip garip kuş öter" (Anonim, 2006a, s. 239).

"Ağaver'in taşları

Yüksek uçar kuşları" (Anonim, 2002, s. 3).

"Durnam korkmaz mısın alıcı kuştan" (Anonim, 2006b, s. 479).

"İyi saklan seni kurt kuş görmesin" (Anonim, 2002, s. 57).

Türk kültüründe kutsal addedilen turna kuşu, Göktanrı inancında Göktanrı'yı temsil ettiği için edindiği önemli yeri, İslam inancı ile de devam ettirmiş; göçmen bir kuş olduğu için uzak diyarlardan haberler getirmesi metaforu ile de önemsenmeye devam etmiştir (Aytaş, 2003, s. 13) Göçmen bir kuş olan turnanın uzak diyarlardan geldiği düşüncesi ile sevdiklerine hasret duyan kişilerin turnalardan haber sorduğu, selam yolladığı/aldığı görülür. Turna, Türk edebiyatında yüklendiği manâları tarih boyunca insanların ona yüklediği anlamlardan almıştır. Turna, pek çok duygu ve kavramın sembolü sayılmıştır. Uzun ömürlü kuşlar olan turnalar, tek eşli yaşayan ve eşleri ölünce bir daha eşleşmeyen kuşlardır ve çiftler halinde yaşasalar da toplu halde uçarlar. Bu özelliklerinden hareketle sılasını unutmayan, sevdiklerini özleyen, ailesine olan düşkünlüklerini ifade etmek isteyen; uzun zamanlar geçse de hasreti devam eden türkü yakıcılarının turnaları sadakat timsali olarak tasavvur ettiği düşünülebilir:

"Bağdat ellerinden gelen durnalar,

Durnalar, ne haber yârdan ne haber ey" (Anonim, 2006a, s. 100)?

"Turna yârim selam saldı geldi diye" (Anonim, 2002, s. 37).

"Şalvarı kırmızı (oy oy oy) Tokat kızından

Oradan da güzelleri (oy oy oy) seçin durnalar" (Anonim, 2002, s. 117).

Turnaların göç ederek yaşadığı şehirler zikredilir:

"Kışın Karaman'dır elin turnalar (allı turnalar)" (Anonim, 2002, s. 77).

Turna ile duygu durumu bakımından özdeşiklik kurulur. Gurbette kalıp evlatlarına hasret çeken kişi, turnanın göçmenliğini de düşünerek kendi halini arz eder:

"Durnam ne yatarsın Çukurova'da

(ey) yavruların seni arar (ah) yuvada (durnalar ey)

Kendim gurbet elde gönlüm sılada" (Anonim, 2006b, s. 479).

Turnalarla dertleşilir. Aşığın, dertlinin, sıla hasreti çekenin derdinin dermanı, turnanın getireceği haberdedir. Bu yüzden turna, bir dert ortağı sayılır. Turnaya sıla tanıtılır, gurbet anlatılır, selam götüreceği, haber getireceği kişiler anlatılır:

"Allı durnam Sivas bizim elimiz

Ordan açar çiçeğimiz gülümüz

Bizim köye uğrarsa yolunuz

Yâre selam söyle yalınız durnam" (Anonim, 2002, s. 105).

"Fazla gitmen Deremum'a varınca

Selam söylen eşe dosta sorunca

Sağ selamet muradınız alınca

Benden yâre selam edin durnalar" (Anonim, 2006a, s. 147).

Türkü yakıcıları turnalardan hem haber sorar hem de onların başına bir şey gelmesinden endişe eder. Bu sebeple onları tehlikelerden korumaya çalışır ve turnalara yol göstericilik yapmak isterler:

"Durnam nerden gelir (ey eyvah ey) arştan Maraş'tan

Kanadın ıslanmış yağmurdan yaştan

Durnam korkmaz mısın alıcı kuştan" (Anonim, 2006b, s. 479).

"Hüseyinçelebi'de bir gecelik eğlenin

Ordan öte selamettir turnalar" (Anonim, 2002, s. 104).

"(Ey) kalkın durnam kalkın Van'dan sökülün

Erciş'in gölüne dolun dökülün (durnalar ey)" (Anonim, 2002, s. 118).

Tilki, boz rengi ile anılırken leylek, yuvasının çam üzerinde oluşu ile geçer:

"Köselerin boz tilki

Rahime'm giymedi kürkü" (Anonim, 2006b, s. 566).

"Tümsek çam üstünde leylek yuvası" (Anonim, 2006b, s. 490).

Horoz, bulunduğu şehir ile anılır. Zikredilen özelliklerine göre horozlar erken öter ve tellidir. Horozlar *furaz* ve *gül ibiğim* olarak ifade edilir. Gül ibiğim olarak geçen ifade, horozun rengi ile ilişkilendirilebilir:

"Erken öter Göveli'nin de furazı" (Anonim, 2006a, s. 364).

"Tellidir yavrum aman tellidir (tellidir aman)

Denizli'nin horozları bellidir

Ötüver de gül ibiğim biyo ötüver

Geniş olam gam zamanı değildir" (Anonim, 2006b, s. 741).

Kurt, uluması ile geçerken koç, yayılımdan gelmesi ile zikredilir:

"Karakayalarda (Fatmem) kurtlar uluşur" (Anonim, 2006b, s. 519).

"Bugün yaylımdadır geliyor goçlar" (Anonim, 2006b, s. 486).

Bülbül, güle âşık olarak ifade edilir. İmkansız ve dert veren aşkların temsilinde kullanılan bu metafor, edebî eserlerde önemli bir yer tutar. Bu sebeple bülbülün Türk edebiyatındaki yerinin başka olduğu söylenebilir. Bülbüllerin her sabah öttüğü zikredilir. Bülbüllerin ötüşü hoş olarak tasvir edilirken bu ötüş, *şakımak* olarak ifade edilir:

"Her seher her sabah (şahım) öter bülbüller" (Anonim, 2006a, s. 28).

"Kağızman'ın Gülleri (Turnam Turnam Dön Beri)

Hoş Öter Bülbülleri (Yitirmişem Ben Yâri)" (Anonim, 2006b, s. 496).

"Urfa Mardin Diyarbakır

Maraş'ın bülbülü şakır" (Anonim, 2006a, s. 204).

Bülbül, güle aşkından inler, gülü bırakıp dikene konmaz. Aşkından dolayı feryat eden bülbülün sesi, derdi olanların derdini artırır:

"Bülbüller çekerler ah-ü zarını" (Anonim, 2006b, s. 701).

"Bülbül gülü koyup dikene konmaz" (Anonim, 2002, s. 107).

"Ötme bülbül efkârım var tutuşur (canım)" (Anonim, 2006b, s. 526).

Bülbülün kanadının rengini şehrin sarılığından aldığı söylenir:

"Bülbül'ün ganadı sarı Mersin'den" (Anonim, 2002, s. 50).

Ötüşünün güzelliği ile bilinen bülbülün ötüşündeki bu güzellik, Türkçenin en güzel kullanıldığı yerlerden biri olarak ifade edilen İstanbul'un dili kullanış biçimi ile benzerlik kurularak zikredilir:

"Bu dil buranın değil

İstanbul'un bülbülü" (Anonim, 2006b, s. 523).

Soyu tükenmek üzere olan, kendine has ötüşü ile bilinen turaç kuşunun ötüşü, ilkbaharın habercisidir. Avcılardan korunması istenen turacın güvenliği için gizlenmesi istenir. İfadelerden hareketle kuşun bölge için önemli bir anlam ifade ettiği varsayılabilir:

"Çukurova turaç senin öz kuşun

Çiy yağarken garip garip ötmez mi

Senin sesin ilkbaharın nişanı

Aşiretler yaylasına göçmez mi

İyi saklan seni kurt kuş görmesin

Çiftçilerin salanını sürmesin

Tembihledim avcıların vurmasın

Senin sesin Çukurova'ya yetmez mi" (Anonim, 2002, s. 57).

Kazlar, sivri olarak tasvir edilirken yumurtlaması ile zikredilir. Kazın uçuş/kalkış yerleri ifade edilir. Göç eden kazların uzun kilometrelerce uçtuğu düşüncesi ile bu göçün Anadolu halkına tesir ettiği düşünülebilir:

"Anamas'ın sivri kazı (e ya)

İçine yumurtlar kazı (e ya)" (Anonim, 2006a, s. 372).

"Kestaneci Köyü'nden Abalı Köyü'ne kaz uçtu (aman irabam kaz uçtu)" (Anonim, 2006b, s. 545).

"Mayadağ'dan kalkan kazlar

Al topuklu beyaz kızlar" (Anonim, 2006b, s. 587).

Ördek, yeşil başlı olarak *gövel* şeklinde nitelenir:

"Güvel ördek gölden çıktı yörüdü" (Anonim, 2002, s. 130).

Keklik, ötüşü ile yer bulur. Keklik avlamak için şehirlerin çevresinde kurulan av mekânları da *meteris* adı ile zikredilir:

"Şu Çavdır'ın bükleri

Haydi ötüşür keklikleri" (Anonim, 2006b, s. 721).

"Ermenek'in (aman) keklikleri ötüyor (amman aman amman ötüyor haydi)" (Anonim, 2006a, s. 324).

"Iğıkı'nın Dört Etrafı Meteris

Meteristen Çüfte Gurşun Atarız" (Anonim, 2006b, s. 472).

4.3.1.12 Taşlar

Tabiatın bir parçası olan taş, işlevselliği ile günlük hayatta kullanıldığı gibi renkleri ile de estetik bir öge olarak anılmıştır.

Taşların uzaktan bakıldığında koyun sürüsüne benzetildiği düşünülebilir. Bu düşünceyi destekler nitelikteki bir ifade şu şekilde yer alır:

"O Şumnu'nun taşlarını (Saniye'm aman) koyun mu sandın" (Anonim, 2006b, s. 621)?

Taşların işlevsel olarak kullanıldığı alanlardan biri de sokakların döşemesidir. Sokaklar tasvir edilirken mermer taşıyla döşendiği ifade edilir:

"Sokakları mermer taşlı Cezayir" (Anonim, 2006a, s. 202).

"Bursa'nın mermer taşları" (Anonim, 2006a, s. 191).

Taşlar, küçüklüğü ve siyah rengi ile de tasvir edilir. Taşlarla ilgili *ufacık, tefecik* gibi ifadelerin nezaket, kibarlık ve zarafet göstergesi sayıldığı düşünülebilir:

"Hotina'nın ufak taşı (aman)" (Anonim, 2006b, s. 469).

"Şu Sille'nin ufacık ta tefecik taşları" (Anonim, 2006b, s. 731).

"Şu Zelve'nin ufak tefek taşları (anam anam taşları aman)" (Anonim, 2006b, s. 733).

"Ayvalı'nın kara taşı" (Anonim, 2006a, s. 92).

Yerel söyleyişle *ander* olarak ifade edilen kelime, *eksik kalsın* anlamında kullanılır. Taşların da *ander kalsın* olarak zikredildiği düşünüldüğünde türkü yakıcının bulunduğu yerde yaşadıklarından dolayı bezdiği, bu sebeple bölgenin taşlarını bile görmek istemediği yorumu yapılabilir:

"Oy Elevit Elevit

Ander kalsun taşlarun" (Anonim, 2006b, s. 461).

4.3.2 Lirik

Araştırmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *lirik* (sevgili, güzeller, aşk, anne/ baba/ evlat, gurbet ve ayrılık, vatan sevgisi) başlığı altında analize tabi tutulmuştur.

4.3.2.1 Sevgili

İnsanın var olduğundan beri, duygu yoğunluğunu en yüksek seviyede karşı cinse karşı duyduğu hislerle ortaya koyduğu söylenebilir. Anadolu insanının duygularını aktarmak için kullandığı en önemli kültürel üretimlerinden biri olan türkülerde de bu duygular geniş yer bulmuştur. Türkü yakıcıları, sevgililerine olan duygularını çeşitli şekillerde ortaya koyarak sevgililerini güzeller içinde en güzel, iyiler içinde en iyi olarak yansıtmışlardır. Bu güzellik tasvirlerini yapanlar da genellikle erkeklerdir. Aşk türküleri yakılmasında cinsiyet unsuru göz önüne alınarak yapılan araştırmalarda türkülerin %78'inin erkekler, %19'unun kadınlar tarafından yakıldığı; türkülerin %3'ünün ise kadın-erkek beraber söylendiği görülür (Can, 2010, s. 278).

Âşıklar, sevdiğinin denginin hiçbir yerde bulunmadığını ifade etmek isteyerek duygularını şöyle ifade eder:

"Menendin bulunmaz Gürcü Revan'da" (Anonim, 2002, s. 100).

"Kurban olsun san Surya'nın hepsi" (Anonim, 2006a, s. 134).

Sevgili, güzellik ve zarafet bakımından çeşitli varlıklara benzetilir. Dişi geyiklere de gözlerinin güzelliği, zarafeti gibi özellikleri ile benzetilen sevgili için *maral* ifadesi kullanılır. Benzer düşüncelerle sevgiliye ceylan benzetmesinde de bulunulur:

"Gözlerine heyranım

Azerbaycan maralı" (Anonim, 2006a, s. 394).

"Ceylanı sorarsan Kars'ın elinden

(ay) men neler çekmişem onun elinden" (Anonim, 2006a, s. 159).

Sevgilinin dış görünüşü ile ilgili farklı tasvirlere de yer verilir. Sevgilinin yüzünün güzelliği, ten rengi ve benleri tasvir edilir. Ten renginin esmerliği aşığı etkiler. Sevgilinin benleri de âşığın aklına düştüğünde âşık, evinin yolunu şaşıracak kadar kendini kaybeder. Başka bir âşık ise sevdiğinin yüzünü görür görmez aşka düşmüştür:

"Haydi de Ramize'm

Haydi de kara kız" (Anonim, 2006b, s. 458).

"Benleri aklıma düştükçe

Şaşırırım evleri yar senin için" (Anonim, 2006a, s. 331).

"Ben o yârin cemaline vuruldum (vuruldum canım)" (Anonim, 2006a, s. 19).

Sevgili, çiçeklere benzetilir. Bu benzetişin güzel kokuları ve görünüşleri bağlamında olduğu düşünülebilir. Sevgili, çiçek gibidir, gül gibidir:

"Benim yârim (aman aman) Antalya'nın çiçeği (aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 37).

"Benim yârim de Malatya'nın gülüdür (nedem gülüdür)" (Anonim, 2002, s. 33).

"Benden selam söylen beyaz gülüme" (Anonim, 2002, s. 94).

Sevgiliyi güzel kılan vasıfların en önemlilerinden biri de saçtır. Saç, yüzün güzelliğini daha da artırmasından dolayı önemsenir. Âşığı sevgiliye bağlayan bir özelliğe sahip olan saçlar, hem cezbeden hem de eziyet eden tarafıyla öne çıkarılır. Âşıklar için saçlar yakalanmaktan kaçılamayacak bir güzellikte olduğundan hem saça bağlanmak hem de bağlanmaktan dolayı şikâyet etmek, âşığın kaderi hâline gelir (Şahin, 2011b, s. 1851). Sevgilinin saçları mis kokuludur:

"Vardar gelir aka aka

Saçların mis gibi koka" (Anonim, 2006b, s. 732).

Sevgilinin güzelliğinin haberi, uzak diyarlara kadar yayılmıştır; saçının şöhreti, dilden dile, şehirden şehre ulaşır:

"Buhari Balhi hığırmana,

Haber gitti Horasan'a

Düşüp pazarı tarhana

Senin İran Hoda zülfün yâr" (Anonim, 2006b, s. 660).

Gözler ise renkleri ve şekli ile tasvir edilir. Renkler, *kara, ala, elâ* olarak geçer. Elâ olarak ifade edilen gözlerin hüzünlü bakışını izah etmek için gözlerin nemli, kirpiklerin ıslanmış olduğu ifade edilir. Gözlerin şekli ise zeytin tanesine benzetilir. Bu benzetme, aynı zamanda gözlerin rengiyle de ilişkilidir:

"Sevgili Mehmed'im kara gözlü Emine'm kalkmaz mı oldu" (Anonim, 2006a, s. 264)?

"Ala gözlü kalem kaşlı

Arpaçay'ı derin m'olar

Akan sular serin m'olar

Sara kimi gelin m'olar" (Anonim, 2006a, s. 380).

"Ela gözler nemli kirpik ıslıdır

Düşmüş Almanya'ya yolu Zeyneb'in" (Anonim, 2002, s. 170).

"Akbelen'den (de) aşağı zeytin tarlası

Hörü kızın gözleri zeytin tanesi" (Anonim, 2006a, s. 17).

Sevgilinin gözlerinin tesiri anlatılmak için çok uzaklarda bulunan büyük ülkeleri egemenliği altına aldığı ifade edilir. Sevgilinin gözleri öylesine etkilidir ki sevgili dilerse diğer ülke ve şehirleri de zapt edebilir:

"Çin-ü Maçin'i hatem etmiş hep (aman ah ah)

(ah ah) Gözlüyor Mülk-i Acem'de İsfahan'ı gözlerin" (Anonim, 2002, s. 8).

Sevgilinin gözleri, âşığın nazarında içinde pek çok değerin bulunduğu şehirlerden ve ülkelerden dahi kıymetlidir.

"Kars'ı Ardahan'ı Erzurum Van'ı

Belh'i Buhara'yı değer gözlerin" (Anonim, 2006b, s. 611).

Sevgilinin kaşlarının karalığı ise âşığı yakar. Sevgilinin kaşları kalem gibi düzgün ve inceciktir. Ayrıca kaşların yarım daire şeklinde olduğunu ifade etmek için *keman* kelimesini kullanılır. Aynı anlama gelecek şekilde kaşlara *hilâl* benzetmesi yapılır:

"Çorum ile Sungurlu'nun arası

Yaktı beni kaşlarının karası" (Anonim, 2006b, s. 516).

"Yaktı beni Kerimoğlu'nun kaşlarının karası" (Anonim, 2006b, s. 731).

"Sel Sara'nı aldı gaçtı

Ala gözlü kalem kaşlı" (Anonim, 2006a, s. 380).

"Orta boylu kalem kaşlı kendisi

"Kalem olmuş (aman) yazıyor kaşları" (Anonim, 2006b, s. 731).

Bilemedim benim (de) yârim hangisi (aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 759).

"Halime de hanımın o incecik kaşları (aman irabam kaşları)" (Anonim, 2006b, s. 545).

"Keman olmuş yârimin kaşları" (Anonim, 2006b, s. 601).

"Anteb'in güzelleri hilâl kaşlar" (Anonim, 2002, s. 11).

Âşık, sevdiğini tasvir etmek için *güzel* ve *kıymetli* gibi kelimeler kullanır. Bu ifadelerin kullanılması, yalnızca dış güzelliğin sevgilinin tasviri için yetmediği şeklinde değerlendirilebilir. Kıymetli ifadesi, sevgiliye manevî olarak bir değer atfedildiği anlamına geldiği söylenebilir. Başka bir âşık ise sevdiğini herkesten farklı olarak gördüğünü ifade etmek için sevdiğinin başka olduğunu söyler:

"Almus'tan bir kız sevdim

Hem güzel hem kıymatlı" (Anonim, 2006a, s. 336).

"Tırabzon üstü Maçka

Benum sevduğum başka (hey dirvana hey dirvana)" (Anonim, 2006a, s. 280).

Sevgilinin aşkı o kadar büyüktür ki anne sevgisinin bile önüne geçebilir:

"Anadan geçilir (bre Hasan) yârdan geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 287).

Âşık, kendini kaybetmiş bir şekilde sevdiğini arar. Turnalardan, uçan kuşlardan haber soran âşık, şehirlerden de haber alarak sevdiğini bulmaya çalışır:

"Gurban olam Arguvan

O yar burdan geçti mi?" (Anonim, 2002, s. 165).

Tüm hislerine rağmen âşıklar, sevdiğinden fazla nazlanmamasını da ister. Bu ifadeler, sevdiğini çok beğense de âşığın sevdiğinden yana yaşadığı zorluklardan dolayı usandırıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu hislerle sevdiğine seslenen âşığın bir bakıma gözdağı verdiği söylenebilir:

"Çok nazlanma Nazmiye

Senden daha güzel var (oy niye yar niye nay niye nay nom)" (Anonim, 2006b, s. 524).

4.3.2.2 Güzeller

Türk insanı, sevdiğine olan hayranlığını türkülerde çeşitli biçimlerde metaforlara başvurarak ifade etmeye çalışır. Sevdiğinin güzelliğini tasvir ederken zaman zaman zarafeti ile şöhretli bir hayvan, zaman zaman da rengi ve kokusu ile cezbeden bir çiçek örnek gösterilir. Bu övgülerden sevgili kadar çevrede görülen güzeller de nasibini alır. Herhangi bir sebeple farklı bir diyara giden ya da kendi memleketindeki güzelleri görüp iç geçirenler, türkülerle hislerini ifade etme şansı bulurlar.

Âşık, gördüğü güzelin kıymetini yüz bin altın ile karşılaştırır:

"Öyle bir güzeli vardır (aman aman) değer yüz bin altına" (Anonim, 2006a, s. 400).

Kaş ve kirpiklerin güzelliği, Türk edebiyatının tüm kollarında övülmüştür. Türkülerde de güzellerin kaşları methedilirken hilâl benzetmesi yapılır. Güzellerin kaşları kalem gibidir, kirpikleri de kalem olmuş yazar:

"Güzelleri hilâl kaşlı Cezayir" (Anonim, 2006a, s. 202).

"Kalem oynar kaşlarında

On üç on dört yaşlarında

Gümüşhane güzelleri" (Anonim, 2006a, s. 293).

"Erkilet güzeli bağlar bozuyor

Kirpikleri kalem olmuş yazıyor" (Anonim, 2006a, s. 324).

Hilâl kaşlı olarak ifade edilen güzellerin bakışları, delikanlılara yönelerek gönül çeler. Kaş altından çapkın bakışları olan kızlar ise canların telef olmasına sebep olacak kadar şiddetli bir etkidedir. Güzellerin gözleri baygın bakışlıdır ve dünyayı yakar. Sürme çeken kızların bakışlarına derinlik kattığı söylenebilir. Ayrıca gözler, *koyu kahve* olarak tasvir edilir. Güzellerin bakışı ceylan bakışı gibidir:

"Güzelleri hilal kaşlı

Hep bakışırlar bize karşı

Sultan Cezayir vay aman aman" (Anonim, 2006a, s. 203).

"Uğrun uğrun kaş altından bakınca

Can telef ediyor gül Acem kızı" (Anonim, 2006a, s.233).

"Şu Meşhed'ın kızları

Baygın bakar gözleri" (Anonim, 2006b, s. 730).

"Hele senin bir bakışın da barak kızı

Antep'i yakar Nizip'i yakar cihanı yakar" (Anonim, 2002, s. 102).

"Şu Çorum'un kızları

Hep anadan sürmeli" (Anonim, 2006a, s. 363).

"Çarmuzlu'nun kızları (ley ley limi limi ley)

Koyu kahve gözleri (mini mini güzel gel bize)" (Anonim, 2006b, s. 748).

"Güzeller geliyor ceylan bakışlı (amman)" (Anonim, 2006b, s. 732).

Güzellerin belleri incedir. Delikanlıların gözleri, bu ince belli güzellerdedir. Gümüş kemer ise bele yakıştırılır:

"Nebışıh'ın gızları

Hep incedir belleri" (Anonim, 2006b, s. 616).

"Karşıdan el ediyor

İnce belli güzeller" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Delikanlı gözleri

(aman) ince belli kızdadır" (Anonim, 2006b, s. 534).

"Gümüş kemer bellerinde

...Gümüşhane güzelleri" (Anonim, 2006a, s. 293).

Güzeller, giysileri ve çeşitli aksesuarları ile yer alır. Güzeller, fistan giyer, güzel baş bağlar, yazma bağlar. Bu yazmaların ucu, yere sürünecek kadar uzundur. Ayrıca başlarına ince başlık takar, şal takar, şalvar giyer, basma giyer, atlas cepken giyer; ipekli kumaşlara bürünür, kara peçelidir:

"Girasun'un gızları

Fistan geyirler fistan" (Anonim, 2002, s. 174).

"(ah) Ne güzel baş bağlıyor

Söğüt'ün güzelleri" (Anonim, 2006b, s. 701).

"Ne hoş yazma bağlıyor

Beypazarı güzelleri" (Anonim, 2006b, s. 537).

"Kayserililer yeşil de yazma bürünür

(de hanım kızlar hele bürünür)

Edasına yandım yandım hele bürünür

Bürünür de ucu yerde sürünür

(de hanım kızlar hele bürünür)

Sana yandım hele hele sürünür" (Anonim, 2006b, s. 674).

"İnce serpuş başlarında

Gümüşhane güzelleri" (Anonim, 2006a, s. 293).

"Kızlara yakışır şal ile şalvar" (Anonim, 2006a, s. 287).

"Yosmam da senin giydiğin Bursa basması" (Anonim, 2002, s. 197).

"Atlas cepken giyerler (he canım he)

Halfeti güzeller (sevdaya saldın beni)" (Anonim, 2006a, s. 338).

"İpek bürük bürünmüş (Yar yandım ninanay nay)

Niksar'ın fidanları (Ninanay canım ninanay nay)" (Anonim, 2006b, s. 505).

"(aman) Hep gara peçeli de sarı yazmalı,

Uzun boylu güzeli var Niğde'nin (ey ey ey)" (Anonim, 2002, s. 54).

Güzellerin boyu, çeşitli benzetmelerle tasvir edilir. Türkülerde güzelleri tasvir etmek için kullanılan *çınar, altından direk* gibi ifadelerin heybet, uzun boy anlamına geldiği düşünülebilir. Güzeller için fidan benzetmesinin yapılması ise tazelik anlamı katabileceği gibi, uzun boylu, zarif anlamında da kullanılmış olabilir. Güzeller için boy uzunluğu anıldığı kadar *ufacık tefecik* tasviri de yapılır. Türkülerde yer alan *bal/şirin* gibi ifadelerden yola çıkılarak bu tasvirlerin sevimli anlamında yapıldığı söylenebilir:

"(aman) Hep gara peçeli de sarı yazmalı,

Uzun boylu güzeli var Niğde'nin (ey ey ey)" (Anonim, 2002, s. 54).

"Dimetoka kızları hepsi de çınar (biz çalar oynarız)" (Anonim, 2006b, s. 581).

"Erciş'in gızları altından direk (bal yeme bal yeme bal şirin olur)

Erciş'in gızları altından direk (anadan atadan yar şirin olur)" (Anonim, 2006a, s. 114).

"Niksar'ın fidanları (Ninanay canım ninanay nay)" (Anonim, 2006b, s. 505).

"Ufacık tefecik (hanımım aman da)

Beyoğlu'nda (güzelim aman da) buluşalım" (Anonim, 2006b, s. 491).

Güzellerin elleri iş tutar, dilleri *şeker şerbet* gibi tatlıdır. Bu ifadenin güzellerin konuşmalarının kibar olduğu, seslerinin kulağa hoş geldiği anlamında kullanıldığı düşünülebilir. Güzellerin kendisi de şeker, şerbet, bal gibidir; allı ve ballıdır. Yüzlerindeki kırmızılığın canlılık ve sevimlilik alameti olarak *allı* olarak ifade edildiği söylenebilir. Güzeller için yapılan benzetmelerde tatlı meyvelerin benzetilen olarak kullanıldığı görülür. Kiraza benzetilen dudakların ise tatlılığından ziyade kırmızı rengi bakımından benzetildiği düşünülebilir. Dut dibine yaslandıkları ve elma ile beslendikleri rivayet edilen güzeller için de söz konusu meyvelerin tatlılığına atıf yapıldığı değerlendirilebilir. Başka bir türküde ise bir şehrin güzelleri övülürken tadı ve tuzu olduğu zikredilir. Buradaki ifadelerin damak tadı ile benzerlik oluşturmak için kullanıldığı öne sürülebilir. Güzellerin yanağı da baldan tatlıdır. Mezeye benzetilen yanakların ise sarhoş edici güzelliğin yanı sıra kullanılarak ifade edilmesi için meze benzetmesi ile kullanıldığı düşünülebilir:

"İşleri var ellerinde

Şeker şerbet dillerinde

Gümüşhane güzelleri" (Anonim, 2006a, s. 293).

"Şeker mi şerbet mi bal Acem kızı" (Anonim, 2006a, s.233).

"All'olur ball'olur kıbrıs gelini" (Anonim, 2006a, s. 258).

"Honaz kirazına dönmüş dudaklar (aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 50).

"Dut dibine yaslanırlar

Çise vurur ıslanırlar" (Anonim, 2006a, s. 293).

"Elma ile beslenirler

Gümüşhane güzelleri" (Anonim, 2006a, s. 293).

"Alır isen Ayrebol'dan al kızı

Em tadı var em tuzu" (Anonim, 2006a, s. 191).

"Aman aman Bağdatlı,

Yanağı baldan tatlı" (Anonim, 2006a, s. 39).

"Rakı için yapılmış

Yanağında mezeler" (Anonim, 2006a, s. 172).

Güzellerin yüz âzaları, fiziksel özellikleri, kokuları ve çeşitli benzetmelerle tasvir edilir. Güzelin burnu fındık, ağzı ise kahve fincanı gibidir. Fındığın kibar ve küçük; kahve fincanının ise estetik yönü ile bu benzetmelere ilham olduğu düşünülebilir. Güzellerin zülüfleri top şeklindedir ve yüzüne doğru dökülmüştür. Güzeller gonca güldür, leylaktır. Bu benzetmelerin, çiçeklerin kokusuna atıfta bulunmak için yapılmasının beraberinde tazelik ve güzel görünüşü kast etmek için ifade edildiği de söylenebilir. Kızların ellerinde amber şişesi ile gelmesi de kokuları ile ilişkilendirmek için kullanıldığı değerlendirilebilir. Peri kelimesinin ise güzellerin içinde en güzelini kast etmek amacıyla kullanıldığı düşünülebilir. Perinin yanı sıra kullanılan maral benzetmesinin zarafet maksatlı kullanıldığı öne sürülebilir:

"Burun fındık ağzı kahve fincanı

Şeker mi şerbet mi bal Acem kızı" (Anonim, 2006a, s.233).

"(aman) Top zülüfler yüzdedir" (Anonim, 2006b, s. 534).

"Gıydıvan'ın kızları (Huriye'm)

Birer gonca gül olmuş (Huriye'm)

Gıydıvan'ın gızları (Huriye'm)

Birer salkım leylaktır (Huriye'm)" (Anonim, 2006a, s. 396).

"Karşıda kızlar geliyor

Eli amber şişeli" (Anonim, 2006a, s. 280)

"Gardaş gitsem Diyarbekir düzüne (aman aman)

Gızları peri olsa bakmam yüzüne (oy oy)" (Anonim, 2006a, s. 372).

"Bayburt'ta bir güzel bir meral gördüm

Zülüflerin yüzünde taralı gördüm" (Anonim, 2006a, s. 437).

İnce belli güzellerin gerdanı beyazdır. Kâkülleri boyunlarına dökülecek kadar uzun olan güzellerin kaşları, gerdanlarını kapar. Güzeller, dokuz köşeli olarak da tasvir edilir. Bu ifade ile kast edilenin güzellerin düzgün hatlara sahip olduğu düşünülebilir:

"Beyaz da gerdan ince belli kızları" (Anonim, 2006b, s. 726).

"Karahisar kalesi yıkılır gelir

Kâkülü boynuna dökülür gelir" (Anonim, 2006b, s. 519).

"Siyah da ebrulerin (bidenem) gerdana perde (of)" (Anonim, 2006a, s. 88).

"İstanbul'un gızları dokuz köşeli" (Anonim, 2006a, s. 90).

Fiziksel özelliklerinin yanı sıra güzeller, seçkinlikleri ve manevî özellikleri ile de konu edilir. Bu ifadelerde güzeller için genellikle kullanılan dişilik özelliklerinin dışında erkekler için de nitelemelerin yapıldığı söylenebilir. Akşam eve erken gelmek, sevdiğine küsüp gitmemek gibi özelliklerin zikredildiği türküde söz konusu ifadelerin erkekler için kullanıldığı düşünülebilir. Bu özelliklerin *yürek yakıcı olduğu* zikredilir. Ayrıca *yaman* olarak ifade edilen kelimenin hem erkek hem de kadın için kullanıldığı söylenebilir. Yaman nitelemesi ile alışılmışın dışında etkileyiciliğin kast edildiği düşünülebilir. Güzellerin içinde seçilenler de vardır. Bunlar *şanlı* olarak ifade edilir. Seçme olarak da zikredilen güzeller, yavuzdur. Yavuz kelimesinin ise güçlü, tesirli olarak kullanıldığı söylenebilir. Bazı güzeller, kırsal bölgelere gelin gitmek istemezler. Bunlar ise *yabana gelin gelmez* şeklinde ifade edilir. Başka bir türküde ise buradaki ifadelerin tam tersine

köylerden kız alınmamasının tavsiye edildiği görülür. Gün görmemiş güzellerden bahsedilir. Bu ifade ile kastın henüz keşfedilmemiş güzellerin olduğu düşünülebilir. Güzellerde vefânın olmadığı da ifade edilerek bu durumdan hayıflanılır:

"Amasya'nın gençleri (ley ley ley leylam)

Akşam eve er gelir

Yâre küsüp gitmezler" (Anonim, 2006b, s. 556).

"Amasya'nın gençleri (ley ley ley leylam)

Yürekleri yakarlar" (Anonim, 2006b, s. 556).

"(of) Yaman olur Kastamonu uşağı" (Anonim, 2006b, s. 687).

"Aman Makidonlu Makidonlu

Güzellerin içinde pek şanlı" (Anonim, 2006a, s. 109).

"Dimetoka kızları hepsi de yavuz (biz çalar oynarız)

Dimetoka kızları hepsi de seçme (biz çalar oynarız)" (Anonim, 2006b, s. 581).

"Şu Maraş'ın kızları (oğlan sana yandım)

Yabana gelin gelmez (Bilal'im)" (Anonim, 2006a, s. 142).

"Bursa'dan alma tuzu (bre Nuriye'm)

Köylerden alma kızı" (Anonim, 2006a, s. 191).

"Erzurum'un içinde (ağca dudum vay vay)

Gün görmedik güzel var (ince dudum yar yar)" (Anonim, 2006a, s. 250).

"Galata'da güzel çoktur

Güzellerde vefa yoktur" (Anonim, 2006a, s. 366).

Güzelleri görenler etkilenir. Güzellerin tesiri, muhataplarında çeşitli etkiler yapar. Bu etkiler, mübalağa ile ifade edilir. Güzelleri görenler, sarhoş olur, bayılır. Ayrıca güzelleri görenlerin ciğeri yanar, içi yanar:

"Kız seni gören gözler

Serhoş olur bayılır" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Ciğerimi yakıyor

Celepbağı kızları" (Anonim, 2006a, s. 172).

"Diyarbekir kızları (hele yar zalim yar)

Fitilsiz kandil yakar (severim kız seni)" (Anonim, 2006a, s. 282).

Farklı kültürlere sahip olan güzeller de çeşitli özellikleri ile ifade edilir. Eğlence ortamlarında olduğu düşünülen tasvirlerde bir güzelin zili hızlı vurarak dans ettiği söylenebilir. Meryem isimli bir Ermeni kızına gönlünü kaptıran âşığın aklına güzel deyince sevdiği gelir. Başka bir türküde ise kızların sararıp solmadığı ifade edilir. Bu tabirin, dinçlik ve genç görünme için kullanıldığı düşünülebilir:

"İleri küçük hanım akma geri (vay vay)

Hızlı vurur Ohrid kızı zilleri (vayvay)" (Anonim, 2006a, s. 46).

"Halep'te bir güzel gördüm

Aslı Ermeni Ermeni

Güzel görmek ister isen

Hele gel gör Meryem'i Meryem'i" (Anonim, 2002, s. 102).

"(Rumeli'nin) Meçuva'nın kızları

Ne sararır ne solar" (Anonim, 2006a, s. 115).

Güzeller nazlıdır. Türkülerde geçen ifadelere göre genç yaşta ve güzel olanların daha nazlı olduğu söylenebilir. Güzellerin nazı çekilmese de sevince vazgeçmenin zorluğu ifade edilir:

"Pek nazlıdır (yandım yandım) şu Sivas'ın kara gözlü kızları

Yaşı küçük (aman) çekilmiyor nazları (yandım)" (Anonim, 2006b, s. 762).

"Güzel sevme (a yârim aman) şaşkın olur

Güzel sevme nazlı olur" (Anonim, 2006a, s. 235).

"Güzelleri çoktur nazı çekilmez

Sevip sevip yârdan ayrı geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 239).

Güzeller ile evlenme niyeti de çeşitli şekillerde ortaya konur. Güzellere davulla zurnanın yakıştığının ifade edilmesi, düğün eğlencelerini çağrıştırır. Güzele kavuşamayan delikanlının hayâl kırıklığı da türküye yansır. Söz konusu ifadelerde güzelin gelin,

kendisinin ise damat olamadığını delikanlının sitemle ifade ettiği düşünülebilir. Kızların gelenek ve göreneklere göre evlilik yapmak yerine kaçarak evlenmesi de zikredilir:

"Kızlara yakışır davullan zurna" (Anonim, 2006a, s. 287).

"Di yeri yeri Urfa gözeli

Ne sen gelin oldun da ne ben güveyi" (Anonim, 2002, s. 53).

"Şimdiki kızlar kaçıyor (Bandırma'lı güzelim)

Nedir bunun ilacı?" (Anonim, 2006a, s. 4).

4.3.2.3 Aşk

Sevgili ve *Güzeller* başlıklarında analiz edilen türkülerin yanı sıra aşk, türkülerde çeşitli ifadelerle tavsif edilir. Bu ifadelerde aşkın hissettirdiği mutluluk kadar verdiği ıstırap da zikredilir. Ayrıca halk hikâyelerindeki aşklar, telmih yolu ile ortaya konur.

Türkülerde geçen ifadelere göre aşk duygusunu hissetmek, çeşitli vasıfları taşımayı gerektirir. Âşık olan kişi ölene dek sever, yârinin sözünden çıkmaz, sevdiğini sayıklar; sevdiğini gördüğü yerde yüreği oynar, canı titrer:

"Biz Adıyamanlıyık

Ölenecek severik" (Anonim, 2006b, s. 527).

"Balıkesir özünden

Çıkmam yârim sözünden" (Anonim, 2006a, s. 437).

"Âşık olan sevdiğini sayıklar" (Anonim, 2006a, s. 72).

"Yürek oynar can titrer (Bandırma'lı güzelim)

Seni gördüğüm yerde" (Anonim, 2006a, s. 4).

Sevdaluk olarak ifade edilen aşk, hayırsızdır. Âşık da sevdaya düştüğü için bulunduğu durumdan memnun olmadığını ifade eder. Sevip de yârine kavuşamayanlar perişan olur, yaşayamaz hâle gelir. Aşk, fena şeydir. Sevdiğinden hayır bulamayanlar, derdinden cayır cayır yanar:

"Bu gaybana sevdaluk

(Ander kalsın sevdaluk)

Ben ne hâllere düştüm" (Anonim, 2006a, s. 213).

"Sevup alamayanun

Hali perişan olur" (Anonim, 2006b, s. 461).

"Sevip de alamayan

Aca nasıl yaşayi" (Anonim, 2006a, s. 132)?

"Maçka'nın yolu taşluk

Fena şeydir sevdaluk" (Anonim, 2006b, s. 578).

"(ah) Yanıyorum cayır cayır

Nazlı yârden yoktur hayır (aman aman)" (Anonim, 2006b, s. 581).

Tüm bunlara rağmen derdi de dermanı da veren yaratandır. Aşkın derdinin çaresi olan yâr, yaradandan dilenir. Aşkın neşet ettiği yer olarak yürek ifade edilir. Aşka düşen, yüreğinden vurulmuştur. Bu yaralanmanın çaresine ise tabip bakar. Aşk derdinin çaresi yâr olduğu için tabip olarak ifade edilen kişi de sevgilidir:

"Yüce mevlam sen nasib et bana güzel yâri" (Anonim, 2006b, s. 764).

"Hey ağalar ben vuruldum yürekten

Benim için tabip gelsin Hüvek'ten" (Anonim, 2006b, s. 472).

Aşka düşenler, tabiatta gözlemledikleri doğa olaylarını sevdiği ile buluşmaya benzetir. Yağmur ve bulutun buluşması olarak ifade edilen benzetmenin sebep sonuç ilişkisi ile değerlendirilmediği, gözlemlere göre ikisinin birbirinin tamamlayıcısı olarak sayıldığı düşünülebilir:

"Sen yağmur ol ben bulut

Maçka'da buluşalım" (Anonim, 2006a, s. 280).

Sevdiği güzel olanın derdi eksik olmaz; başı dumanlı olur. Dert eğer rakipten, haset edenden gelmezse dahi sevgilinin vefasızlığından ileri gelir. Sevgiliden haber almak isteyen âşık, bir mektup bile alamadığında derde düşer. Yârine kavuşamazsa yaşadığı yerler âşığa dar gelir; artık sılada yaşamak mümkün olmaz:

"Yâri güzel olanın

(a canım) başı dumansız olmaz" (Anonim, 2006b, s. 497).

"Sırtındaki kazak mı?

Balıkesir uzak mı?

Mektup yaz kara gözlüm,

Mektup yazmak yasak mı" (Anonim, 2006b, s. 720)?

"Halime de benim olmazsa (a yârim dayanamıyom)

Durmam şu Bursa'nın köyünde" (Anonim, 2006a, s. 274).

Yeni sevilen yâr, eski yâri kıskandırır. Eski yâre gözdağı vermek için yeni yârin anılması, âşığın gönlünün hâlâ eski sevdiğinde olduğu şeklinde yorumlanabilir:

"Öyle bir yâr sevmişem (turnam turnam dön beri)

Eski yâre gözdağı (yitirmişem ben yâri)" (Anonim, 2006b, s. 496).

4.3.2.4 Anne/ Baba/ Evlat

Türkülerde anne, çeşitli özellikleri ile yer bulur. Özellikle annelerin evlatlarına karşı duyduğu derin sevgi ve bağlılıktan dolayı evlatlarının başına gelen kötü bir olay ya da evlatlarının elim bir son ile hayata veda etmesi annelerine haber verilirken haber vericilerde keder oluşturur. Allah yolunda çarpışırken şehit düşen askerin annesine kara haberin verilmesinden hissedilen çaresizlik ise çok büyüktür. Dönüşü olmayan seferlere çıkan askerler de daha canlarını vermeden kara haberlerini annelerine kendileri verir; mümkün olmadığını bildikleri halde kendilerini unutmalarını telkin eder:

"Kırcali'yle Arda Boylarına

Kimler gidecek (Yusuf'm)

Garip Yusuf'un annesine

Kim haber verecek" (Anonim, 2006b, s. 549)?

"Ayaşlı Nuri'ye uğradı nazar

Duymasın annesi aklını bozar" (Anonim, 2006a, s. 123).

"İskilip üstünde bir kara bulut,

Anne ben gidiyorum sen beni unut" (Anonim, 2002, s. 170).

Çeşitli sebeplerle gurbete düşen yiğitlerin sığınağı, annelerinin gönlüdür. Annesi ile ayrılırken teselli bulamayan yiğitler, annelerinin gözyaşları ile sılalarına veda ederler:

"Cezayir'dir goç yiğidin vatanı (yar yar ey)

Aramazlar gurbet ilde yiteni (yar yar of yiteni yârim of)

Gurbet şehrin (yar yar yar yar) dikeni (of)

Ağla annem ayrılığın günüdür (yar ey ey yar ey)" (Anonim, 2006a, s. 202).

Öleceğini hisseden ya da artık yaşasa dahi görüşme imkânı bulamayacaklarını düşünen evlatlar da teselliyi annelerinin gözyaşlarında arar:

"Son bakışım oldu Toklumen'in köyüne

Ağlayarak indim (of) ırmak gıyına

Kan gibi akıyo da baktım suyuna

Ağla anam gaderime yazıma

Hem canıma gıydım hem de guzuma" (Anonim, 2002, s. 166).

"Ağla benim anneciğim

Ben Belgrat'ta kaldım kurban" (Anonim, 2006a, s. 123).

Annelerin ağzından yakılan türküde vatan savunması için büyütüldüğü ifade edilen evlatlar, şahine benzetilir. Beşiklerde ninniler ile avutulan, yetiştirilen, büyütülen yavruların feda edilmesi; yapılan bu büyük fedakârlığın türkülere dökülmesi, annelerin vatanı için en kıymetli varlıklarından vazgeçtiklerini ifade eder. Evlatlar da annelerinden babalarından, hak bildiği adına mücadele edebilmek için vazgeçerler:

"Aynalı beşikte nenni eyledim

Yetirdim büyüttüm asker eyledim

Antep'in uğruna kurban eyledim

Analar da böyle şahan beslesin" (Anonim, 2002, s. 93).

"Anadan babadan (bre Hasan) nasıl vazgeçtin Hasan?" (Anonim, 2006a, s. 287).

Evladını yitirenlerin acıları ise çeşitli ifadelerle yansır. *Siyah zülüflü* olarak tasvir ettiği yavrusunu *nazlı* olarak ifade eden ebeveyn, mezarına bıraktığı evladının yalnız başına garip kaldığını zikreder:

"(amanin) Zülf-ü siyahımı (yar yar) gömdüm Kaman'a

Dedim nazlı yavrum yat garip garip" (Anonim, 2002, s. 200).

"Ben yavrumu Kırşehir'inde yitirdim

Yitirdim yavruyu ben oldum deli" (Anonim, 2002, s. 195).

Bu durum ve hadiselerin haricinde sevdaya tutulanlar, anne ve babalarından kendilerini evlendirmesini de ister:

"Anne beni evlendir

(Baba) beni evlendir

Bir güzele vuruldum" (Anonim, 2006b, s. 631).

4.3.2.5 Gurbet ve Ayrılık

Yitim kavramının toplumda her ne kadar ölümle ilişkilendirilerek sınırlandırıldığı görülse de yas kavramı, sadece ölüm çerçevesiyle değil ayrılık, gurbet, evlilik gibi temalar bağlamında da değerlendirilir (Bülbül, 2017, s. 40). Gurbet acısı ve sıla hasreti, türkülerde duygu yoğunluğu oluşturan temaların içinde önemli bir yer tutar. İşçi olarak giden ve geçici olarak tasarlanan göçleri çeşitli sebeplerle kalıcı hale dönüşen Türk insanının bir kısmı gidenlere yanarken bir kısmı da gittiği yerde sıla hasreti çeker. Türkülerde hüzün, *yüzün gülmemesi, kalbin yaslı olması, karlı dağlar gibi başının dumanlı olması, gözlerin, kirpiklerin nemliliği* gibi çeşitli tasvirler ile geçer. Bu ifadelerin derin bir kederi ve umutsuzluğu anlatmak için kullanıldığı, aynı zamanda Anadolu'daki karlı dağlara atıfta bulunduğu düşünülebilir:

"Şad olup gülmüyor kalbi yaslıdır

Karlı dağlar gibi başı pusludur

Ela gözler nemli kirpik ıslıdır

Düşmüş Almanya'ya yolu Zeyneb'in" (Anonim, 2002, s. 170).

Gurbete yolu düşen ve bu sebeple sılasına hasret kalan bir kişinin hissettiği acı, türkü mısralarına yansır. Düşünde gideceği diyarın kendisi için hayır getirmeyeceğini gören kişi, rüyadan uyanınca gözyaşlarına hâkim olamaz. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf'un rüya tabiri yapma meziyetinin olduğu ifade edilir. Bu ifadelerden hareketle dinlerini hayatın her alanına teşmil etme gayretinde olan Türk insanının rüyalarına ayrı önem verdiği söylenebilir. Bu öneme göre rüyada görülenlerden ilahî anlam ve mesajlar çıkarmaya çalışılmıştır. Türküde kullanılan *kara düş* görmenin hayra yorulmamasının da bu inanç kökenine dayandığı düşünülebilir:

"Cezayir'in kara gördüm düşünü (amman amman)

Tutamadım gözlerimin (aman da) yaşını (canım)

Güz ayları aldırdım ben eşimi (aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 71).

Gurbete çıkanların aklı, sılaya dönmektedir. Sılaya dönmek için para kazanma niyeti şu şekilde yansır:

"Vardar ovası Vardar ovası

Kazanamadım sıla parası" (Anonim, 2006b, s. 587).

Gurbete düşen kişi, çocukları ile beraber sevdiğine olan hasretini ifade eder:

"Benden selam olsun Halep'teki hanıma

Çocuklarım alsın gelsin yanıma

Zalim sitem kasteyledi canıma" (Anonim, 2002, s. 168).

Sılasından ayrılmak istemeyen kişiler, hayat şartlarına direnerek memleketlerinde kalmaya çalışırlar. Ancak bazıları canından çok sevse de şehrinden ayrılmak zorunda kalır. Bu durum, *kader* olarak ifade edilir. Kader tabirinin, çaresizlik içinde kalınması ve böyle bir zarurete mahkûm kalınması maksadıyla kullanıldığı söylenebilir. Sılasından ayrılanlar, uzaklara gitse de köklerinin olduğu yeri unutamaz; istekleri, yaşarken o topraklarda olabilmektir. Türk insanı, yaşaması bir yana dursun ölümünün bile sılasında olmasını ister; ölümün kendisine değil gurbette gelmesine ağlar. Gurbette ölenin mezar taşı bile olamayacağından endişe duyulur. Bu ifadelerin Türklerin yaşarken bir arada oluşu gibi ölüsü ve dirisi ile bir millet olma bilincinin yansıması olduğu düşünülebilir. Ayrıca mezar taşının bulunmasının önemsenmesi, öldükten sonra da yâd edilmenin kıymetli sayıldığı şeklinde değerlendirilebilir:

"Bana Ordulu derler (de)

Ben Ordu'dan ayrılmam" (Anonim, 2006b, s. 636).

"Öz canımdan çok sevdiğim Erzurum

Çaresiz dişimi sıktım gidirem

Gafillerden darbe yedi gururum

Kaderimi boyun büktüm gidirem" (Anonim, 2002, s. 151).

"Duman vardır güzel İzmir başında (of)

Arzum kaldı toprağında taşında (ey)" (Anonim, 2006a, s. 289).

"Araplı Köyü'ne serdik postları

Kayıp ettik anne baba dostları

Bulunmaz başıma mezar taşları

Ezrail gurbette geldi ağlarım" (Anonim, 2002, s. 181).

Ayrılığa düşenler içinde sevdiği ile uzak kaldığı için ıstırap çekenlerin yeri de oldukça önemlidir. Gerek mücadeleci karakteri gereği dünyanın dört bir yanına asker olarak gitmek durumunda kalan Türk evlatları, gerek yuva kurabilmek niyeti ile çalışma maksadıyla gurbete çıkanlar, bu ayrılık derdine dûçar olmuştur. Üç günlük evli iken dünyanın hiç bilmediği uzak bir diyarına asker edilenlerden, delirmiş gibi sevdiğini anarak gurbette çalışmak zorunda kalanlara kadar pek çok durumdaki genç türkülerde yer bulur. *Başlık parası* olarak bilinen ve evlenecek olan ailelerin erkek tarafından istenen paranın denkleştirilmesi için gurbette çalışmanın da bir zaruret olduğu söylenebilir. Bu durumun yanı sıra evlendikten sonra karısını ve ailesinin geride kalanını bırakarak gurbete çalışmaya gidenlerin olduğu da ifade edilebilir. Sılada kalan yeni evli bir kadın, muhtemelen ev işlerinden bunalmıştır. Kocası ile ilgili başka güzellere gönlünün düştüğü şeklindeki endişelerini dile getirir:

"Üç günlük güvey iken

Yemen'e gönderdiler" (Anonim, 2006a, s. 59).

"Asker oldum gidiyum (da)

Görele bizim tabur

Yar aklıma gelende (de)

Nasıl edeyim sabur" (Anonim, 2006a, s. 166).

"Divane âşık gibi de dolaşırım yollarda

Kız senin sebebine kaldım İstanbullarda" (Anonim, 2006a, s. 280).

"Yârim (ağam) İstanbul'u mesken mi tuttun,

Gördün güzelleri beni unuttun (aman),

Beni evinize köle mi tuttun (aman)" (Anonim, 2006b, s. 772)?

Sılasına varan ise gamını, kederini atar. Ancak sılasından gece geçen ve istediği gibi memleketini seyredemeyen kişinin hasreti tükenmez. Hasretlik çeken, eskiden doya doya sılasını gördüğü ancak değerini bilmediği günleri *cehalet* olarak anar:

"Enelim Kayseri vatana da menekşe sokun

Gamı gasaveti atalım atım" (Anonim, 2002, s. 127).

"Şu Zelve'yi gece geçtim görmedim (aman aman taşları anam)

Karlı buzlu sularınan doymadım (aman aman taşları anam)

Cahil idim kıymetini bilmedim (aman aman taşları anam)" (Anonim, 2006b, s. 733).

Ana, baba, yâr; sıla deyince ilk akla gelenlerdir. Sevdiklerinden haber alamayanların dilleri, hep bu sevdiklerini söyler. Turnalardan medet umularak en azından bir selam uçurulmak istenir:

"Asker ettiler beni kıdemli çavuş

Gölcük çöllerinde oldum başçavuş

Anadan babadan yârdan bir haber yokmuş" (Anonim, 2006a, s. 57).

"Hasta düştüm zalım Bafra'da

Yetişir selamım yâre turnalar" (Anonim, 2002, s. 104).

4.3.2.6 Vatan Sevgisi

Vatan sevgisinin konu edildiği türkülerde vatana bağlılık her şeyden önde tutulmuştur. Can korkusunun bile vatan yokluğunun korkusuna denk sayılamayacak kadar basit bir korku olarak algılandığı söylenebilir. Vatan toprağının azizliğinin ifade edildiği bir türküde yüreğiyle, kanıyla toprağına bağlı olduğunu zikreden kişi, kendisini vatanının oğlu sayar:

"Üreyimle ganımla bu torpağa bağlıyan

Azerbeycan oğluyam ay" (Anonim, 2002, s. 181).

Kendisini *ülkesinin kızı* olarak ifade eden türkü yakıcısı ise vatanın annesi gibi onu besleyip büyüttüğünü zikreder. Vatanın tüm unsurlarını kendi bedeninden bir parça olarak hisseden kişinin tüm dertlerinin dermanı vatan toprağıdır:

"Men bu elin gızıyam

Anamdır Azerbaycan

Men onun sinesine

Süt emip zaman zaman

Böyüyüp boy atmışam

Saf suları ganımdır

Uca dağı vügarım

Toprağı dermanımdır" (Anonim 2006b, s. 591).

Vatan toprağı, bir bütün olarak algılanır. Çevresinde bulunan şehirleri ifade ederek buraları düşmana vermeyeceğini zikreden kişi, düşmana kargışlarda bulunur. Vatanın emniyette olmadığı senelerin *kötü seneler* olarak ifade edilmesi, hangi nimete sahip olursa olsun Türklerin vatanın tehlikede olduğu durumları *kötü* olarak tavsif ettiği şeklinde yorumlanabilir. Vatanının elden gittiğini düşünen türkü yakıcısı, yaslı olduğunu ifade ederken elbisesinin kir pas içinde olduğunu zikreder. Bu tasvirler, kişinin ruh halindeki çöküntünün fiziksel yansımalarının anlatılması şeklinde değerlendirilebilir:

"Bir yanım Erzincan vermem Bayburt'u

Yıkılsın düşmanın tacı ile yurdu

Sağolası anam beni doğurdu

(Gide de gelmiye bu kötü sene)" (Anonim, 2006a, s. 159).

"Erzurum satıldı pay eylediler

Sene gardaş sene ille bu sene

(Gide de gelmiye bu kötü sene)" (Anonim, 2006a, s. 159).

"Muş'un etrafında fesli gezerim

Elbisem kirlenmiş paslı gezerim

Vatan elden gitmiş yaslı gezerim" (Anonim, 2006b, s. 608).

Yaşadığı memleketin savaşının başlangıcından itibaren geçen zamanı zikreden kişi, kanlarının kuruduğunu, benizlerinin solduğunu ifade eder. Kadınlar, keder ve çaresizlikten saçlarını yolmaktadır. Bu tasvirler, vatan elden gittiğinde Anadolu insanının

ne denli derin bir hüzün yaşadığının ifadesi sayılabilir. Doğal tabiat akışının, hayvancılığın, tarımın yok olduğu savaş dönemleri, *kara* kelimesi ile nitelenir. Memleketinin derdi ile gözyaşı döken kişi, sevdiklerini yitirmenin acısını yaşar. Bayrağın yere düşmesindense düşman kurşunu ile ölmeyi tercih edeceğini ifade eden türkü yakıcısı, memleketini önce *şirin*, sonra *garip* şeklinde tasvir eder. Bu tasvir, işgal öncesi hâlin şirin, sonrasındaki hâlin ise garip olarak ifade edildiği şeklinde yorumlanabilir:

"Antep'in harbine on bir ay oldu

Kanımız kurudu benzimiz soldu

Analar bacılar saçların yoldu" (Anonim, 2002, s. 17).

"Kara imiş şu Antep'in yazısı

Meleşmiyor koyun ilen kuzusu

Ana baba bacı gardaş acısı

Nerde benim sarı güllü bağlarım

Antep diye hazin hazin ağlarım" (Anonim, 2002, s. 120).

"Ben ölüm düşman kurşununan ben ölüm

Ay yıldızlı bayrak için ben ölüm

(vallah anam) dumanlı dağlar güllü bahçalı bağlar

Şirin Urfa'm için ben ölüm

Garip Urfa'm için ben ölüm" (Anonim, 2002, s. 103).

4.3.3 Epik

Çalışmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *epik* başlığı altında *savaş* ve *efsanevî* alt başlıkları ile analize tabi tutulmuştur.

4.3.3.1 Savaş

Osmanlı askerinin savaşta düşman karşısındaki şiddetinin ifade edildiği bir türküde Türk askerinin gücü, Hazreti Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr'ın kudretine benzetilir. Bu benzetmenin Hazreti Ali'nin kahramanlıklarının anlatıldığı cenknamelerden ilhamla yapıldığı değerlendirilebilir:

"Yağız atın dikelince yelesi

Başımızdan esti gaza nefesi

Bre sorun nerde Nemçe Kalesi

Dayanır mı zülfikâre kellesi" (Anonim, 2006b, s. 573).

Savaş esnasında düşmana yaşatılan hezimetler, gözdağı vermek için ifade edilerek geçmişin unutulmaması istenir. Savaş meydanlarından kaçmak, cengâverler için kınanan bir davranıştır. Açık biçimde dövüşmek, gizlenmemek, savaş meydanında ölümü göze alarak çarpışmak yiğitliğin nişanesi sayılır. Kaçan, gizlenen, meydana çıkamayan düşman tahkir edilir:

"Bire sorun Nemçeyluyle Lehliye

Ne de çabuk unuttular Muhaç Zigetvarı

Temişvarı Uyvarı" (Anonim, 2006b, s. 573).

"Gizlenme Nemçe'lu (Nemçe'lu) halin (de) haraptır

(hey halin de haraptır hey)

Gizlenme Nemçe'lu (Nemçe'lu) meydan (da) burdadır

(hey meydan da burdadır hey)" (Anonim, 2006b, s. 550).

"Fransız topları leyleğe vurdu

Salladı salladı Antep'i vurdu" (Anonim, 2002, s. 121).

Düşmanına kaçmaması uyarısında bulunan Türk askeri, yiğitlik saydığı kendi özelliklerini ifade eder. Geniş bir coğrafyaya yayılan Türk hâkimiyeti, askerlerin de çeşitli yerlerde savaşmasını zorunlu kılmıştır. Bosna'ya asker olarak gönderilenlerin temennileri türküye şöyle yansır:

"Gürcistan'a seferim var

Benimle gidenler gelsin

İstemem kötüler gelmesin meydana

Candan serden geçenler gelsin" (Anonim, 2002, s. 101).

"Kalk gidelim Bosna üstüne hey

Ah açılsın Bosna'nın gülleri hey

Çek gidelim Bosna üstüne hey

Ah açılsın Bosna'nın yolları hey" (Anonim, 2002, s. 45).

Cihat edilirken kahramanlık gösteren ve zaman zaman destansı özellikler barındıran anlatılar türkülerde yer bulur. Genç Osman ismi ile bilinen askerin öyküsünde fethedilen topraklar için öncülük ederek can veren bir delikanlının kahramanlıkları zikredilir. Genç Osman, kelle koltuğunda savaşır. Hikâyede kullanılan bu ifade, deyim olarak değil kişinin hakkında ortaya konan anlatılardan yola çıkılarak gerçek anlamda kullanılmıştır:

"(of of) Bağdad'ın kapısın Genç Osman açtı

Kelle koltuğunda üç gün savaştı

Şehitlere serdar oldu Genç Osman" (Anonim, 2006a, s. 349).

Fetih, cihat etme niyetiyle savaş meydanlarına çıkan askerler için kıvanç sebebidir. İslam sancağının dikilişinden duyulan mutluluk ifade edilirken elden çıkan topraklar için ise büyük bir hüzün duyulur. Söz konusu hüznün yansımasının ise *gülün solması* ile ifade edildiği görülür:

"Murat Reis geldi gülbang çektirdi

Din-i İslam sancağın diktiği vaktin

Padişah uğruna niyet eyledi

Çıkıp Cezayir'den gittiği vaktin" (Anonim, 2002, s. 139).

"Irakka'dan beri gelen gaziler,

Irakka'nın gonca gülü soldu mu?

Yenilen bir habar doydum aradan,

Öldü derler Cerit Bekir öldü mü" (Anonim, 2002, s. 110)?

Cihat etmek ve cihadın sonunda şehitlik makamına ulaşmak, en büyük kahramanlık olarak değerlendirilir. Savaşta yiğitliğin ölçüsü olarak sayılan unsurlardan birisi de şehitlik mertebesine erişebilmek için ölümü göze almaktır. Kendi canından geçmenin, cesaretin en üst seviyesi olarak değerlendirildiği söylenebilir:

"Kahramanlar eli Bayburt otağı

Şehitler yurdudur bizde Kop Dağı" (Anonim, 2006b, s. 701).

"Çanakkale şehitlerin türbesi

Geldi denizaltı şurada kaldı" (Anonim, 2002, s. 62).

"Çıktım Belgrat'ın düzüne

Çizmemi çektim dizime

Açan baktım düşman geldi

Ben ölümü aldım göze" (Anonim, 2006a, s. 123).

Savaş esnasında yaşanan şiddetli mücadeleler de türkülere çeşitli biçimlerde yansır. Savaşta vuku bulan yaralanma ve ölümler o kadar çoktur ki taşı toprağı kana bular. Düşmanlar bomba atarken vatan müdafaasında bulunan milis güçler, süngülerle karşı koymaya çalışır. İşgalcilerin bombalarına karşı süngü kullanıldığının ifade edilmesi, mücadelenin ne denli zor olduğu ve imkânların kısıtlı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Askerlerin bedenlerinde çok sayıda kurşun yarası açılmış, savaş meydanlarını kara bir duman bürümüştür. Söz konusu kara dumanın, türkülerde geçen *sis* ifadesi yerine barut dumanı olduğu düşünülebilir.

"Ordumuz gitti Muş'a dayandı

Taşı toprağı kana bulandı

Bitlis'i gördüm yüreğim yandı

"Yemen Yemen şanlı Yemen

Taşı toprağı kanlı Yemen" (Anonim, 2006b, s. 789).

"Tılfıdır hastane karşıma karşı

Zalım düşmanların bomba atışı

Urfa çetelerin süngü takışı" (Anonim, 2006b, s. 744).

"Göktepe'yle İnönü arası

Çok açılmış kurşunların yarası

Göktepe'yi kara duman bürüdü

Murat (da) efe Göktepe'ye yürüdü" (Anonim, 2006a, s. 420).

"Çanakkale üstünü duman bürüdü

On üçünde fırka harbe yürüdü

Çanakkale içinde bir uzun selvi

Kimimiz nişanlı kimimiz evli

Çanakkale içinde bir dolu testi

Analar babalar mektubu kesti" (Anonim, 2006a, s. 209).

Gidenin sılasına geri dönemediği çetin savaşlar, kanla olduğu kadar cepheye giden yiğitlerin ardından dökülen gözyaşları ile de yer alır. Sevdiceğini dönmez yola gönderen kızlar, askerlerin ardından ağlamaktadır. Kızlar kadar annelerin gözyaşları da dökülür. Asker, annesini düşünerek dökülen gözyaşlarından müteessir olur. Gözyaşlarının dinmesi için gelebileceğinden ümit duyulmasını ister. Bunu söylerken kullandığı *belki* ifadesi, kendisinin de bu ihtimale aslında inanmadığı şeklinde değerlendirilebilir:

"Havada bulut yok bu ne dumandır

Mehlede ölüm yok bu ne şivandır

Şu Yemen elleri ne de yamandır

Ano Yemen'dir gülü çemendir

Giden gelmiyor acep nedendir

Kışla'nın önünde çalınır sazlar

Ayağım yalnayak yüreğim sızlar

Yemen'e gidene ağlıyor kızlar" (Anonim, 2006b, s. 454).

"Ağlama aney belki gelirem" (Anonim, 2006b, s. 631).

Kazanılan zaferler, düşmanları savaş meydanlarında olduğu gibi motivasyon bakımından da mahveder. Düşman topları patlarken askerler, kaybettiği yerleri geri alabilmek için hücum eder. Düşmanlar ise bu durum karşısında hırsından çatlar. Yumrukla sopayla ve kıt imkânlarla düşmanı mağlup eden Türk askerinin zaferi, düşmanın aklını yitirmesine sebep olur:

"Karadağ'da düşman topu patlıyor

Asker hucüm etmiş Kars'ı alıyor

Hırsınnan hasımımız çatlıyor" (Anonim, 2006b, s. 518).

"Düşmanı şaşırdı aklın yitirdi

Yumrukla sopayla kırdı Maraşlı,

O gün muradına erdi Maraşlı" (Anonim, 2006b, s. 630).

Türkler, asker millet olarak bilinir. Vatanın ne zaman ihtiyacı olsa milletin evlatları askerlik vazifesine talip olur. Ordudan gelen emirle askerler toplanır; gençler, askerî okullara eğitim almaya girer. Sevdiğini, ailesini ardında bırakarak vatanı için asker olan gençlerin aklı, bir yandan da bıraktıklarındadır. Sevdiğine, kendisinden başkasını sevmemesini telkin eden delikanlının ifadesi, sılasına dönme umudu taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Askere gidiş yaşı olarak ise on sekiz yaş ifade edilir. Başka bir türküde ise dört yiğit, kudretini göstermek için bir orduya denk olduklarını ifade eder. Mübalağa ile ortaya konan bu ifadenin, halk arasında ordunun ne kadar büyük bir güç olarak algılandığını gösterdiği şeklinde yorumlanabilir:

"Ordudan emir gelmiş (hanım yayla yayla da yayla)

Sevkiya toplanacak (kızlar yayla yayla da yayla)" (Anonim, 2006a, s. 176).

"Kayseri mektebine oldum candarma

Nazlı yârim el sözüne aldanma

Benden başka yar seversen aldanma" (Anonim, 2006b, s. 538).

"On sekiz yaşımda gittim askere" (Anonim, 2006a, s. 12).

"Çamlibel'den aşar gelir ardımız

Bir orduya karşı gelir dördümüz" (Anonim, 2002, s. 126).

4.3.3.2 Efsanevî

Efsanevi özellikler gösteren Köroğlu karakteri, çeşitli anlatılarla Türk halk edebiyatı için önemli bir karakter olarak konu edilir. Sevdiği Nigâr ile türküde anılan Köroğlu'nun Kenan Eli'nden gelirken kalkanı elinde, kılıcı belindedir. Bu tasvir, Köroğlu'nun mücadele için her zaman hazır olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dönemin egemen gücü olarak nitelenebilecek Bolu Beyi'ne gözdağı verdiği düşünülen ifadelerde Köroğlu, at kişnemesi ve gargı sesinin dağlarda yankılanacağını söyler. Köroğlu, dağlarda ve

düzlüklerde dolaşır. Söz konusu ifadelerden yola çıkılarak Köroğlu'nun adeta tabiata tümüyle hâkimmiş gibi bir izlenim verdiği söylenebilir:

"Köroğlu'nun Nigâr'ından

Size selam getirmişem" (Anonim, 2006b, s. 698).

Köroğlu'nun Kenan Eli'nden geldiği rivayet edilir:

"Köroğlu geliyor (şahım) Kenan elinden

Kalkanı elinde (şahım) kılıç belinde" (Anonim, 2006a, s. 28).

"(hey hey efeler hey)

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne (Bolu Beyi'ne)

Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır

At kişnemesinden gargı sesinden

Dağlara seda verip seslenmelidir" (Anonim, 2006a, s. 134).

"Çamlıbel'den de baktı Köroğlu bir ulu kervan

Geldi çayırlığa (hey) kondu bezirgan (beyim bezirgan)" (Anonim, 2006a, s. 208).

Çello isimli bir yiğitten bahsedilen ifadelerde de efsanevî nitelikler göze çarpar. Buna göre Avşar elinde ortaya çıkan Çello'nun şöhreti, geniş kitlelere yayılmıştır. Bir çeşit Arap atı olarak bilinen küheylanın, Çello'nun altında sektiği biçiminde geçen ifadeler, Çello'nun at biniciliği ile de nam saldığını düşündürebilir:

"Bir yiğit türemiş Avşar elinde

Söyleniyor memleketin dilinde

Giderken görmüşler Tokat yolunda

Altında küheylan sekiyor Çello" (Anonim, 2006a, s. 225).

4.3.4 Din-Tasavvuf

Çalışmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *din-tasavvuf* başlığı altında analize tabi tutulmuştur.

Türkülerde İslam beldelerinde cenaze merasimini duyurmak başta olmak üzere çeşitli vesilelerle umuma açık biçimde okunan selâ zikredilir. Dine atfedilen kutsiyetin ifade edildiği farklı kavramlar da ortaya konur. Ramazan, İslam mülkü, Mevlâ gibi kavramlar, bunlardan bazılarıdır. Şehir methedilirken *İslam mülkünün kilidi*, *İslam'ın kalesi* gibi yakıştırmalar yapılır:

"Selânik içinde selâm okunur (amman)" (Anonim, 2006a, s. 207).

"Erzurum kilidi Mülk-i İslam'ın

Mevlâ'ya emanet olsun Erzurum

Erzurum derbendi Ehl-i İslam'ın

Mevlâ'ya emanet olsun Erzurum

Ramazan'da al-i şan ederler

O şehr-i siyami zîşan ederler

Fukara gönlümü gülşan ederler

Mevlâ'ya emanet olsun Erzurum" (Anonim, 2006a, s. 325).

Hazreti Fatıma, Türk kültüründe tarihî kişiliğinden sıyrılarak *Fatma Ana* adıyla dinî bir karakter niteliğini de aşarak efsanevî bir kişiliğe dönüşmüştür. Fatma Ana'nın kutsiyet içeren bu rolü, eski Türk kültüründeki *iye* anlayışı ile bütünleşmiştir. Fatma Ana kültü şeklinde ifade edilen Fatma Ana'ya bağlı pek çok inanış bilinir. Bu inanışlara bağlı çeşitli uygulamalar ile bunlara bağlı olarak anlatılan efsaneler, pek çok edebî esere de kaynak olmuştur (Kumartaşlıoğlu, 2015, s. 106). Turna motifi ile ilgili daha önceki bölümlerde yapılan analizlerde turnadan sevdikleri ve sılasından haber soran, selam gönderip alan kişiler ortaya konmuştur. Türkülerde turnalardan haber sorulan karakterlerden birinin de Fatma Ana olduğu görülür. Turnadan haber soran türkü yakıcısı, Fadime Ana'nın makamının görülüp görülmediğini merak eder:

"Medine şehrinde Fadime Ana'yı efendim,

Makamı boyları (da) gördün mü durnam" (Anonim 2006b, s. 701)?

Hazreti Fatıma ile birlikte Hazreti Hüseyin'in şahadetine sebep olan Kerbelâ hadisesi de anılır. Hz. Muhammed'in torunu Hasan ve Hüseyin, *Fatma Ana'nın kuzuları* olarak zikredilir. Anadolu'da kadınların evlatlarını sevmek için kullandığı bu tabirin geçmesinin

Ehl-i Beyt'in ne denli içselleştirildiğini gösterdiği yorumu yapılabilir. Hz. Hüseyin için kullanılan *şah-ı merdan* kavramı ise *mertlerin önde geleni* anlamındadır:

"Kerbelâ'nın yazıları

Şehit düşmüş gazileri

Fatma ana kuzuları

Ah Hasan'ım vah Hüseyin'im

Şehit düşmüş şahı merdan vah Hüseyin'im" (Anonim, 2002, s. 170).

Yusuf peygamberin kıssası, Türk edebiyatında sayısız esere konu edilmiştir (Kaygana, 2014, s. 198). Türk edebiyatının her kolunda olduğu gibi türkülerde de Hz. Yakup'un evladı Hz. Yusuf'a olan hasreti yer bulur. Hz. Yakup'un acısı, telmih ögesi olmasının yanı sıra türkülerin ana teması olarak da görülür. Allah'ı anarak kendi halinde yaşarken oğlunu kaybetmesi şeklinde geçen ifadeler, Hz. Yakup'un başına gelen olayları beklemediği şeklinde yorumlanabilir. Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssaya göre Hz. Yusuf'un Mısır'a sultan olması yer alır:

"Ben bir Yakub idim kendi halımda

Mevlâmın kelâmı vardı dilimde

Yusuf'u kaybettim Kenan ilinde" (Anonim, 2006a, s. 127).

"Mısır'a sultan olacak

Yusuf'a Kenan'ım geldi" (Anonim, 2006b, s. 803).

Türlü kötülüklerin sebebinin kötü bakışlar olduğu düşüncesine dayanan nazar inancı, başına kötü işler gelenlerin bazıları için *nazara uğradığı* zikredilerek yer bulur. Bir âşık, nazara uğramasından çekindiği için sevdiğinin pazara çıkmamasını tavsiye eder. Pazarda çok kişinin kem göz ile bakacağı korkusunun bu endişedeki temel sâik olduğu söylenebilir. Başka bir türküde ise yabancıların nazar etmesinin *düş çatlatacağı* zikredilir. Bu ifadeden hareketle nazarın güzel bir geleceği kötü hâle getirilebilecek kadar etkili sayıldığı söylenebilir:

"Ayaşlı Nuri'ye uğradı nazar" (Anonim, 2006a, s. 123).

"Varınca Kaman'a çıkma pazara

Uğradırlar sunam seni nazara" (Anonim, 2002, s. 110).

"Guruldu mu şu Banaz'ın bazarı?

Düş çatlatır yâd ellerin nazarı" (Anonim, 2006a, s. 426).

Tasavvufî anlayışa göre Allah'ın dostları olarak ifade bulan evliyalar da yer alır. Şehirlere evliyaların merkezi olması ile önem atfedilir:

"*Evliyalar menzilidir*

Yolların Bağdat senin" (Anonim, 2006a, s. 348).

Tasavvufî öğretiler de zikredilir. Bu öğretilerin geçtiği bir türkü metninin Pir Sultan Abdal tarafından ortaya konduğu görülür. Ancak söz konusu türkü, anonim olarak kayıtlara geçmiştir. Kayıtlara bu şekilde geçmesinin sebebi olarak varyantlaşma gösterilebilir. Zira varyantlaşma, halkın ilgisini çekmiş, söyleyeni belli olan Pir Sultan Abdal, Köroğlu, Kerem, Karacaoğlan ve Emrah'ın türküleri gibi bazı türkülerde tespit edilmiştir. (Erdemli, 2019, s. 54). Bu bağlamda değerlendirilebilecek aşağıdaki türküde Pir Sultan Abdal'ın öğütlerinin geçtiği ifadelerde akıllı olanlar bir yana delilerin bile incitilmemesi gerektiği söylenir. İlahî buyruklarda düşkünlere atfedilen önemin bu öğretilere ilham olduğu düşünülebilir. Ayrıca Anadolu'da deliler ile ilgili çeşitli anlatılar üretilmiştir. Bu anlatılara göre delilerin Allah'ın velî kulları olabileceği düşünülür:

"Pir Sultan'ım incitmeyin deliyi" (Anonim, 2006a, s. 6).

Hacı Bektaş Velî, Mevlana, Pîri Baba gibi şahsiyetleri anan türkü yakıcısı, elindeki taşın canlanmasını dilerken muhtemelen bebek sahibi olamayışından dert yanmaktadır. Böylelikle Hakk'ın nazarında sevgili kulların anılmasının, dileklerin gerçekleşmesini kolaylaştırdığına inanıldığı düşünülebilir. Farklı yerlerdeki ulu karakterler de isimleri zikredilerek türbeleriyle anılır. Bu ifadelerde de Allah'tan çeşitli dileklerde bulunulduğu görülür. Bir âşık, sevdiğine söz konusu aracılıkla kavuşmak ister:

"Kırşehir'de Hacı Bektaş

Mevlam şu taşa bir can ver" (Anonim, 2006a, s. 16).

"Konya'da ulu Mevlane

Mevlam şu taşa bir can ver" (Anonim, 2006a, s. 16).

"Merzifon'da Piri Baba

Mevlam şu taşa bir can ver" (Anonim, 2006a, s. 16).

"Üsküp'ün içinde yatar Gazi Baba

Seni bana yar edenler girsinler sevaba" (Anonim, 2006b, s. 764).

"Sinop'taki Seyid Bilal (nenni nenni)" (Anonim, 2006a, s. 417).

"İstanbul'da Eyüp Sultan (nenni nenni)" (Anonim, 2006a, s. 417).

"Karşımızda Gelibolu

Gelibolu'da yatır dolu" (Anonim, 2006a, s. 89).

Pirinden medet uman âşığın yolu, uzak diyarlara düşer. Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyen âşık, pirinin kendisine yardım etmesini diler:

"Ormandan çıkanı çekerler dara

N'olur pirim beni bu yerde ara

Önümüze çıktı Balkı Buhara

Benim yolum bir diyara düşüptü" (Anonim, 2006b, s. 508).

"Kalkdım sefer ettim (ya hızır) Urum'dan Şam'a

Şam'da kul Yusuf'um görmeye geldim

Endim niyaz ettim üstaz Halil'i

Halil divanına (hey dost) durmaya geldim" (Anonim, 2006b, s. 509).

4.3.5 Kültür

Çalışmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *kültür* başlığı altında analize tabi tutulmuştur.

12 milyon kilometrekare gibi çok büyük bir coğrafyada 220 milyondan fazla insan tarafından konuşulan Türkçe, konuşulduğu alan bakımından dünyanın en büyük dillerinden biridir (Erdem, 2012, s. 26). Türklerin dünya coğrafyasına gerçekleştirdiği geniş ve etkili yayılım, Türklere hem yeni ve komşu medeniyetlerle tanışma fırsatı tanımış hem de yeni ve farklı özellikleri olan coğrafyaları keşfetme imkânı sağlamıştır. Kendi kültürünü gittiği coğrafyaya taşıyan Türkler, geldikleri bölgelerdeki yeni şartlar ve kültürlerden de kendi halk kültürüne özgün nitelikler kazandırmıştır. Bu özellik, Türk halk kültürünün kalıcılığına önemli katkılarda bulunmuştur. Kendine has koşullarda ve

farklı özellikteki komşularla yaşayarak kültürünü geliştiren Türkler, beynelmilel ve çok uluslu birlikte yaşam iradesine sahip bir millet olma hüviyetini bu şekilde kazanmıştır. Türküler de Türkçenin yayıldığı sahanın genişliği dolayısıyla kültürel ögeleri gelecek kuşaklara taşıyarak milletinin kültürel yetkinliğini göstermektedir. Türkay Yavuzel (2020)'in çalışmasında ortaya çıkan verilerin de buna dayanak oluşturulduğu söylenebilir. Türküler içinde kültür ile ilgili kavramlar, şu oranlar ile temsil edilmiştir: İnanç ve davranışları yansıtan türküler %34.54, yaşam koşullarını anlatan türküler %27.89, sosyal gelenekleri yansıtan türküler %24.29, kişilerarası ilişkileri yansıtan türküler %6.61, günlük yaşamı yansıtan türküler %3.36, törensel davranışlar kategorisi %3.31.

Kültürün önemli bir ögesi de halk eğlenceleridir. Bu eğlenceler, çeşitli vesilelerle tertip edilir. Bu sebeplerin başında da düğünler gelir. Düğün eğlencelerinde davul, zurna, def kullanılır. Bu müzik aletleri ile çalınıp oynanırken kızların parmağının şiştiği ifade edilir. Kızların parmağının şişmesi, eğlencelerin uzun sürmesi şeklinde yorumlanabilir. Gelin olan kızlara, düğün öncesinde kına yakılır. Düğünler, geceleri kurulur. Düğünlerde pehlivanlar vardır. Pehlivanların düğünlerle anılması, düğün eğlenceleri esnasında güreş müsabakalarının da yapıldığı şeklinde değerlendirilebilir:

"Çalınsın mahlemde (bre çalınsın) zurna davullar" (Anonim, 2006a, s. 391).

"Gızın barmağı şişmiş (deloy deloy deloy can)

Def çalıp oynamahdan (deloy deloy deloy can)" (Anonim, 2006a, s. 327).

"Gelin olanlara kına yakılır (amman)" (Anonim, 2006a, s. 207).

"Kırşehir tarafından çıktı bir gelin

Gınalanmış boğum boğum ak elin" (Anonim, 2002, s. 55).

"Karaova düğünü gece kuruldu

Varır varmaz güveyin adı soruldu

Pehlivanlar meydana çıktı soyundu" (Anonim, 2006b, s. 524).

XI. yüzyıl ve sonrası, Orta Asya Türkleri için göç devrini başlatmıştır. Bazı Türk boyları bölgelerinde kalırken pek çok Türk boyu da Batı'ya doğru göç etmiştir. Batı'ya göç edenler tek bir bölgede yoğunlaşmamış, farklı coğrafyalara yayılmıştır. Kimi Karadeniz'in kuzeyine, kimi Kafkasya'ya, kimi daha güneye, kimi de Anadolu'ya doğru yol almıştır. Büyük kitleler halinde çeşitli yerlere dağılan Türk boyları, böylece İran,

Azerbaycan, Kafkasya, Suriye, Irak, Mısır, Anadolu ve Rumeli'ye yayılmışlardır (Artun, 2009, s. 1). Bu coğrafyalarda kendine has bir kültür oluşturan Türkler, oluşturdukları kültür ile yerleştikleri bölgelerde kalıcı olmayı başarmıştır.

Kültür, yaşanılan coğrafya ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilgi, türkü yakıcıları tarafından da keşfedilmiştir. Bir kişinin memleketlisi olduğununun gezişinden anlaşılabileceği öne sürülür. Başka bir türküde ise *dadaş* olarak isimlendirilen yöre insanı, çeşitli özellikleri ile yer alır. Buna göre dadaş, abi demektir. Gururlu, dikbaşlı, tatlı dilli, edepli, erkânlı, yollu, bakışı sert, göğsü kıllı, doğunun yıldızı, Selçuk Türklerinin özü olarak tasvir edilen dadaş, *Rus güçlerini durduran* olarak tanımlanır. Yaradanın yoldaşı olarak ifade edilen dadaşın ihtiyar kadınları bile gerektiğinde savaşır, tahrik edilmedikçe sakin kalır ancak coştuğu anda ise tutulamazdır. Bar oyunu olarak bilinen oyunu oynayan dadaşlar da zikredilir. Efelik kültürü de farklı türkülerde yer bulur. Kendine has dansları olan efelerin yanı sıra *sini sini* isimli halk oyununun icra edilmesi de ifade edilir. Türkülerden hareketle müzik aleti çalma konusunda da coğrafyaların önemli bir faktör olduğu söylenebilir:

"Ağrılı mı sorarsan (havar le le)

Gezişinden bellidir (ölürsem vay vay)" (Anonim, 2006a, s. 231).

"Dadaş büyük gardaş demek

İşte dadaş bu demektir

Gururludur gayet dikbaş

İşte dadaş bu demektir

Dadaş gayet tatlı dilli

Edepli, erkânlı, yollu

Bakışı sert göğsü kıllı

İşte dadaş bu demektir

Rüzgâr dadaşın hızı

Dadaş doğunun yıldızı

Selçuk Türklerinden özü

İşte dadaş bu demektir

Moskof sınırları aştı

Onu dur diyen dadaştı

Ninesi bile savaştı

İşte dadaş bu demektir

Dokunmasan dadaş kızmaz

Dadaş ahlakını bozmaz

Bir coşar dünyaya sığmaz

İşte dadaş bu demektir

Reyhaniyim gözyaşımız

Kılıç taksın dadaşımız

Yaratandır yoldaşımız

İşte dadaş bu demektir" (Aliağaoğlu, 2018, s. 22).

"Acısu dadaşları

Çifte bar oynatırlar" (Anonim, 2006a, s. 188).

"Kalkı da vermiş oynarlar

(aman) şu Gırka efeleri" (Anonim, 2006b, s. 444).

"Şu Amasya gençleri

Sini sini oynatırlar" (Anonim, 2006a, s. 189).

"Bana derler Rizeli

Çalan eller besbelli" (Anonim, 2006a, s. 89).

Çini olarak bilinen geleneksel sanat ürünleri, tereklerde yer alışı ile geçer:

"Terekler dolu çini (sevdim alamadım ona yanarım)" (Anonim, 2006a, s. 326).

Etle yapılan ve özel usûlleri olan kebap da bir kültür ögesi olarak değerlendirilebilir:

"Erzurum kıştan ağlar (eğil oy dağlar yıkıl oy daşlar gar yağsın)

Kebabı şişten ağlar (hop de yârim ordadır gözü yoldadır bu cumartesi)" (Anonim, 2006a, s. 326).

Türkçe konuşulmayan, Arapça konuşulan ülke ve şehirler ifade edilirken İstanbul Türkçesi olarak bilinen Türkçenin konuşulma usûlü ortaya konur. Söz konusu ifadede İstanbul Türkçesi ile konuşmanın güzel sesi ile meşhur olan bülbüle benzetilerek methedildiği düşünülebilir:

"Türkçe de bilmez Arapçadır dilleri" (Anonim, 2006a, s. 203).

"Arabi eyler tekellüm

Dillerin Bağdat senin (canım senin kurban senin hayran senin)" (Anonim, 2006a, s. 348).

"Bu dil buranın değil

İstanbul'un bülbülü" (Anonim, 2006b, s. 523).

4.3.6 Ulaşım Faaliyetleri

Çalışmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *ulaşım faaliyetleri* başlığı altında analize tabi tutulmuştur.

Kara, deniz ve demiryolu ile yapılan ulaşımın yer aldığı türkülerde şehirlerin ulaşım imkânları ile ilgili ifadeler bulunur.

İskele, liman, fener, vapur, gemi kelimelerinin zikredildiği türkülerde, su kaynakları kullanılarak yapılan ulaşım görülür. İskele, küçük olarak anılırken limanın gerisinden yerleşim alanları görülür. Vapurların dolaştığı limanda fener, iki kez döner. Şehirlerin üzerinde vapurların dumanı gözlenir, sesleri duyulur. Vapur sesi olarak zikredilen ifadenin vapurların çevrelerine uyarıda bulunmak için çaldığı düdüğü olduğu yorumu yapılabilir. Gemi ve vapurlara binilerek ulaşılan şehirler de geçer. Bu ifadeler, su kaynaklarının yolcu taşımacılığı için kullanıldığı şeklinde düşünülebilir. Ancak halk arasında demiryolu istasyonları için de iskele ifadesinin kullanılması, iskele olarak geçen kelimenin bu anlamda zikredildiği biçiminde değerlendirilir:

"Ahlat'ın altında küçük iskele" (Anonim, 2006a, s. 12).

"Limanın gerisinden

Görünüyor Araklı" (Anonim, 2006a, s. 89).

"Trabzon'un feneri (oy)

İki defa döneyi

Trabzon limanında (oy)

Vapurlar dolaşıyi" (Anonim, 2006b, s. 634).

"Giresun üstünde vapur bağırıyor" (Anonim, 2006a, s. 410).

"İstanbol'dan çıkar da vapor dumanı" (Anonim, 2006b, s. 490).

"Geldi Ordu vapuru (oy)

Trabzon'a gidelim" (Anonim, 2006b, s. 634).

"Gemilere bindim sürdüm Samsun'a" (Anonim, 2006a, s. 387).

Demiryolu ulaşımı ve tren de geçer. Söz konusu ifadelerin geçtiği türkülerde günümüzde kullanılan *istasyon* kelimesinin yerine *iskele* kelimesi kullanılır. Tren, iskeleye gelir, durur veya varmak üzeredir. Varmak üzere oluşu, şehir adıyla birlikte *dayandı* şeklinde ifade edilir. Trenin örneklerde beklerken ya da varırken geçmesi, tren yolunun uzun süre gözlenmesi ile ilişkilendirilebilir:

"Tiren gelmiş iskelede

Benim yavrum Erzurum'da yaslanır" (Anonim, 2002, s. 6).

"Gölbaşı'na vardım tiren duruyor" (Anonim, 2006b, s. 420).

"Tiren geldi Mormana'ya dayandı" (Anonim, 2006b, s. 745).

Makineleşmenin taşraya kadar yaygınlaşmadığı dönemlerde insanoğlu, ulaşım imkânlarını genişletmek için hayvanların gücünden faydalanmaya çalışmıştır. Başta at olmak üzere, eşek, öküz, uzun yıllar boyunca insanların ulaşımına hizmet etmiştir. Kağnı ile gelen bir gelin, varacağı noktaya gece ulaşır. *İsbit* olarak geçen kelime ise kağnı tekerleğinin ahşap kısımlarını ifade eder. Yaylıya binen kişinin varmak istediği yere gelmesi *aşırdı, düşürdü* şeklinde zikredilir. *Körük payton* olarak ifade edilen ulaşım aracı ise tek veya çift at tarafından çekilen bir araçtır. Bu aracın bir kısmının üstü kapalıdır. Üretim maliyetleri ve atlı araçların pek çoğunun üstünün açık olduğu düşünüldüğünde körüklü faytona binebilmek, bir prestij göstergesi sayılabilir. *Arabacı* olarak ifade edilen kişinin ise faytonları kullandığı söylenebilir. Arabacıya sür emri verildikten sonra yerleşim yerleri zikredilir. Günümüzdeki taksilerin benzeri bir hizmet veren arabacıların varlığı, söz konusu yerleşim yerlerinin şehirleşmiş olabileceği şeklinde yorumlanabilir:

"Aziziye'ye giden gelin

Gece geldi kağnıyınan" (Anonim, 2002, s. 19).

"Arabamın isbiti (deh deh deh aman da)

Dolaşalım Kepsut'u" (Anonim, 2006a, s. 47).

"Yaylıya bindim de yaylı aşırdı

Üç saatte Yassıbel'e düşürdü (aman düşürdü)" (Anonim, 2002, s. 165).

"Balıkesir içinde

Körük paytona bindim" (Anonim, 2006a, s. 115).

"(Arabacı sür nereye) Beyoğlu'na (Anonim, 2006a, s. 46).

(Arabacı sür nereye) Sirkeci'ye (Anonim, 2006a, s. 46).

(Arabacı sür nereye) Üsküdar'a" (Anonim, 2006a, s. 46).

"Bindim arabaya indim Sorgun'a" (Anonim, 2002, s. 41).

Postanın gelişi ifade edilir. Bu ifadelerde posta ile birlikte anılan yerlerin ulaşım imkânlarının varlığına dayanak oluşturduğu değerlendirilebilir:

"(of) Ohtap bellerinden geliyor posta

Benden selam söylen o nazlı dosta" (Anonim, 2002, s. 148).

4.3.7 Ticaret

Çalışmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *ticaret* başlığı altında analize tabi tutulmuştur.

Ulaşımın gelişmiş araçlarla yapılmadığı dönemlerde ticaret, merkezî yerlerde kırsal kesimlere nazaran daha canlıdır. Bu sebeple türkülerde çevresine göre daha büyük yerleşim yeri olarak bilinen yahut da ticaret yolları üzerinde bulunan yerlerin ticaret merkezi olarak anıldığı söylenebilir. Bazı şehirlerde çok çeşitli ürünlerin satın alınabildiği zikredilir. Bu ifadelerden yola çıkılarak şehirlerin ticaret hacminin geniş olduğu analizi yapılabilir. Bu alışverişlerde çeşitli tekstil, çeyiz, gelinlik malzemeleri, ayakkabılar, aksesuarlar, takı ve mücevherler, kına gibi ürünler satılır:

"Ben İslimye'ye varmayayım mı,

Ayşe'me kolan almayayım mı,

İnce beline sarmayayım mı?

Ben İslimye'ye varmayayım mı,

Ayşe'me gerdan almayayım mı,

Boynuna gerdan takmamayım mı?

Ben İslimye'ye varmayayım mı,

Ayşe'me küpe almayayım mı,

Kulağına küpe takmamayım mı" (Anonim, 2006a, s.137)?

"Baba Aydın'a vardın mı,

Bana çeyizimi aldın mı?

Baba Aydın'a vardın mı,

Bana al kınalar aldın mı?

Baba Aydın'a vardın mı,

Telli duvağımı aldın mı?" (Anonim, 2006a, s. 95).

"Tokat'a gidemiyom yârim sana fistan alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana potin alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana çorap alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana kemer alayım

Tokat'a gidemiyom yârim sana yüzük alayım" (Anonim, 2006b, s. 746).

Alışveriş yapmak için gidilen yerler de ifade edilir. Pazar kurulan yerlerin yanı sıra sipariş usûlü ile yapılan alışverişler zikredilir:

"Gediz pazarıdır benim pazarım" (Anonim, 2006a, s. 380).

"Drama içinde yaparlar Pazar" (Anonim, 2006a, s. 287).

"İstanbul'a ısmarladım makine" (Anonim, 2006b, s. 491).

Zanaatkârların üretimleri, kalitesine göre talep görür. Usta işi malzemeler ile anılan şehirlerde ortaya konan ürünlerin bölgelerinde şöhretli olduğu yorumu yapılabilir. Bunlar, mücevherler, bıçaklar ve müzik aletleri olarak sıralanabilir:

"Bir yüzük yaptırdım da (Fadime'm)

Giresun ustasına" (Anonim, 2006a, s. 409).

"Altın yüzük yaptırdım

(gümüş yüzük yaptırdım)

Sivas ustalarına

(seher ustalarına)" (Anonim, 2006a, s. 80).

"Tamzara'ya vardın mı?

Gama pıçak aldın mı" (Anonim, 2002, s. 174)?

"Elimdeki kemençe (de)

Arhavi yapisidur" (Anonim, 2006b, s. 629).

Gıda mamullerinden nohut, biber, kahve alınıp satılır. Bu ürünlerin alındığı ya da geldiği yerler zikredilir:

"Mavrova'dan aldım Sümbül bir okka nohut

Mavrova'dan çıktın Sümbül üç gün eylendin

Mavrova'dan aldım Sümbül bir okka biber" (Anonim, 2006b, s. 587).

"Kahve Yemen'den gelir" (Anonim, 2006b, s. 497).

Kervanlar ile ilgili ifadeler yer alır. Ticaret yapan bir kişinin kumaşlarını övdüğü görülürken başka bir türküde kervanların geldiği yer zikredilir:

"Üç yüz altmış yüküm birden tutulur (aman tutulur hele tutulur)

Kervanım şehirden kalkıp yollanır (of ah yollanır)

Kumaşın tezgâhta iken peylenir (aman hele peylenir)

Gürcistan'dan gelir alı yeşili (Tiflis'in of Tiflis'in)" (Anonim, 2002, s. 179).

"Kahire'den gelecek bu sabah kervan" (Anonim, 2002, s. 116).

Kumaşlar bir ticaret metaı olarak kullanılır. Kumaşların yanı sıra kumaşlardan üretilen birtakım tekstil ürünleri de ifade edilir. Bunlar, üretenlerin etnisiteleri, şehirleri, yöreleri ile isimlendirilirler. *Acem Şalı, Trablus Kuşağı, Hind kumaşı, Maraş Aba, Bursa Basması, Galata Basması* olarak ifade edilen ürünlerin özellikleri ve kalitesi ile halk arasında ünlü olduğu düşünülebilir:

"Acem şalı belinde

Bir ucu da Halime'nin elinde" (Anonim, 2006a, s.274).

"Belinde Tarabulus

Kuşağı ben olaydım" (Anonim, 2006a, s. 118).

"Vardım Hind eline kumaş getirdim

Açtım Bedestanı sattım oturdum" (Anonim, 2006b, s. 766).

"Maraş aba geymişsin (gelele gelele nazlı da yar)

Ne kadar büyümüşsün (durele durele sürmeli yar sevdalı yar)" (Anonim, 2006b, s. 583).

"Yosmam da senin giydiğin Bursa basması" (Anonim, 2006a, s. 197).

"Galata basması

Urum eli yosması" (Anonim, 2006b, s. 775).

Özel bir isimlendirme olmaksızın özelliği ve kalitesi ile bilinen, şehir adları ile zikredilen ürünler de mevcuttur. Farklı şehirler, farklı ürünleri ile zikredilir. Bunlar *poşu, ipek, kına, bakır, altın, fes* ürünleridir. Sanatlı tekstil ürünlerinin hoşa gittiği ifade edilebilir. Sırma cepken, buna örnek olarak yer alır:

"Başındaki puşudur,

Diyarbekir işidir" (Anonim, 2006a, s. 11).

"İstanbul'dan gelir ipek" (Anonim, 2006b, s. 765).

"Mısır'dan kınan geldi mi?

Çağdaşların duydu mu?" (Anonim, 2006a, s. 212).

"Elinde ayağında Acem kınası

Gidip gelin getirsin oğlan nenesi" (Anonim, 2006a, s.308).

"Sivas'tan aldım bakır (amman amman amman)" (Anonim, 2006b, s. 724).

"Sana kocan getirçek Bursa altuni" (Anonim, 2006b, s. 505).

"İstanbul'dan getirdeyim fesini

Nerelerden işiteyim sesini

Ben ölürsem kızlar tutsum yasımı" (Anonim, 2006a, s. 72).

"Hoşa gider sırma cepken giymesi" (Anonim, 2006b, s. 695).

4.3.8 Nüfus

Çalışmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *nüfus* başlığı altında analize tabi tutulmuştur.

Bazı şehirlerin nüfusları ve nüfusları hakkında bilgi sahibi olunabilecek birtakım göstergeler türkülerde yer alır. Söz konusu ifadelerde ulaşılan verilerin, türkülerin çıkış tarihi tespit edilemeyeceği için tarihi bir vesika niteli taşımadığı söylenebilir. Ancak bu ifadeler, şehirlerin muhtelif dönemlerdeki özellikleri ve önemi hakkında fikir sahibi olunmasında yol göstericidir. Şehirlerin *büyük, küçük* nitelemeleri ile anılmasının, nüfusları ile ilgili olduğu değerlendirilebilir:

"Bir böyük şeher idim Bağdat yolunda

Burada gonup göçen ordular hani? (oy oy)" (Anonim, 2002, s. 81).

"Arvalı dedikleri bir büyük şehir" (Anonim, 2006a, s. 348).

"(aman) Nevşehri dedikleri büyük bir şehir" (Anonim, 2002, s. 144).

"Eğin dedikleri (anam) bir küçük şehir (nidem)" (Anonim, 2006a, s. 300).

Şehir hane sayıları, mahalle sayıları ve nüfusları şöyle zikredilir:

"Sekiz bin hane on dört bin köşedir,

Çarşısı pazarı yolu Tiflis'in" (Anonim, 2002, s. 179).

"On iki mahalle üç bina hanesi

Tam yüz bin nüfusa maliktir Bayburt" (Anonim, 2006b, s. 701).

4.3.9 Mimarî

Çalışmanın materyalinde geçen türkülerin yer adları bağlamında analiz edilen kısımlarında ortaya çıkan bulgular, bu bölümde *mimarî* başlığı altında *evler, ibadethaneler, kaleler, ticarethaneler, yollar ve kaldırımlar* alt başlıkları ile analize tabi tutulmuştur.

4.3.9.1 Evler

İnsanlık tarihinin her döneminde önce güvenlik sonra ise mahremiyeti sağlamak için yaşam alanlarının önemsenir. Türkülerde de evler, hem yapıldığı malzemeler hem büyüklükleri hem de tefrişatı ile konu edilmiştir.

Evlerin imar edildiği malzemeler zikredilir. *Çöpten samandan* şeklinde tasvir edilen evlerin kerpiçten yapıldığı düşünülebilir. Başka bir türküde ise evlerin sarı çamdan yapıldığı ifade edilir:

"Pirin'in evleri çöpten samandan" (Anonim, 2006b, s. 655).

"Oy Elevit Elevit

Sarı çamdan evlerun" (Anonim, 2006b, s. 461).

Evler, *dam* olarak da ifade edilir. Evin en önemli özelliğinin dışarıdaki hayattan korunaklı bir yaşam sunması olduğu düşünüldüğünde dam ifadesinin bu minvalde kullanıldığı düşünülebilir:

"Alçak yüksek şu Tire'nin damları" (Anonim, 2006a, s. 29).

"Bizim için yapılmış

Şu Muğla'nın damları" (Anonim, 2006b, s. 730).

"Benim için yapılmış

Balıkesir damları" (Anonim, 2006a, s. 292).

Evlerin boyları ve çeşitli biçimsel özellikleri zikredilir. Evler *yüksek, yeni, inden, mavi boyalı, oyalı* olarak tasvir edilirken perdeleri indirilmiş olarak geçer. Perdelerin inmesi, güvenlik endişesi ya da yaşam alametlerinin son bulması şeklinde değerlendirilebilir:

"Cezayir'in yüksek olur evleri" (Anonim, 2006a, s. 203).

"Erzincan yeni yapı (gülüm yar zalim yar)" (Anonim, 2006a, s. 324).

"Sucaklı'nın alt yanında

İnden aman evin var" (Anonim, 2006b, s. 706).

"Beyoğlu'nun konakları

Mavi (de) mavi boyalı (aman aman)

Hem boyalı hem oyalı" (Anonim, 2006a, s. 141).

"Köseler'in evleri

İndirmiş perdelerini" (Anonim, 2006b, s. 566).

Evler, tefrişat özellikleri ile de yer alır. Evler/konaklar/odalar, oymalı ve köşeli oluşu, dayalı döşeli odaları ile zikredilir. Konakların dışı mermer, içi halı döşelidir. Halılar gösterişli nakışlara sahiptir. Ev ve konakların iç özelliklerinin ifade edildiği kısımlar hakkında sanata dayalı süslemelerin beğenildiği yorumunda bulunulabilir:

"Pirlepe'nin konakları (canım)

Oymalıdır küşelidir

Manastır'ın odaları (canım)

Dayalıdır döşelidir" (Anonim, 2006b, s. 655).

"İstanbul'un konakları köşeli (aman aman)

Dışı da mermer içi de halı döşeli" (Anonim, 2006b, s. 491).

"Pencerede gül garanfil ekili (amman)

Halıları (aman) ilvan ilvan nakışlı (aman)" (Anonim, 2006b, s. 731).

4.3.9.2 İbadethaneler

Türk Milleti, ibadethanelerin yapılışı ve korunması ile ilgili hassasiyet taşıyan bir millettir. Yalnızca kendi ibadethanelerini değil başka dinlere mensup insanların ibadethanelerini de korumayı görev sayan Türkler, mabetlerin varlıklarını önemserler. İbadethaneler, türkülerde şehirler ve ülkeler bağlamında doğrudan anılmazken camilerin minareleri, çeşitli özellikleri ile konu edilmiştir. Minareler, sayıları, şekilleri, yapıları ve muhtelif özellikleri ile yer alır:

"Bitlis'te beş minare (beri gel oğlan beri gel)" (Anonim, 2006a, s. 167).

"Radalya minaresi Ayşe'm yetmiş basamak

Amman aman Ayşe'm yetmiş basamak" (Anonim, 2006b, s. 659).

"Şu Urfa'nın kapısı (vay sinem eller)

Parlıyor minarası (vay gül vay gül vay Gülizar)" (Anonim, 2006b, s. 732).

"Tokat içi minare" (Anonim, 2006b, s. 529).

"Tokat'ın minaresi

Hayli çeker arası" (Anonim, 2006b, s. 747).

"İstanbul'un minaresi mercandan (beyler amman mercandan)" (Anonim, 2006a, s. 398).

"İstanbol'un minaresi köşeli" (Anonim, 2006b, s. 490).

4.3.9.3 Kaleler

Kaleler, şehirlerin korunması için imar edilen yapılardır. Şehirleri düşman saldırılarından korumasının yanı sıra çevreye hâkimiyeti ile önem verilen kaleler, gerek ele geçirilmesi için yapılan mücadeleler, gerekse çevresinin tasviri ile yer almıştır. Kalelerin dışa bakan kalın duvarları, *kalenin bedeni* olarak ifade edilir:

"Diyarbakır bedendir

Suyu güzel nedendir" (Anonim, 2006a, s. 280).

"Kalenin bedenleri (Yar yar yar yandım)

Koyverin gidenleri (Ninanay canım ninanay nay)" (Anonim, 2006b, s. 505).

Zapt edilme mücadeleleri ile konu edilen kaleler, mücadelelerde kazanılan zaferlerin yanı sıra eskiden kaleleri egemenliğinde bulunduranların kalmaması ile geçer. Bu ifade ile dünyanın fâni olduğunun hatırlatıldığı düşünülebilir:

"Bre sorun nerde Nemçe Kalesi

Dayanır mı zülfikâre kellesi" (Anonim, 2006b, s. 573).

"Ayas Payas Tumlu Misis Kalesi

Beş kaleye hükmedenler nic'oldu" (Anonim, 2002, s. 158)?

Kaleye giden yollar ve kalelerin çevresi tasvir edilir. Bir kalenin yolu yokuş olarak zikredilirken başka bir kalenin önündeki ovadan geçmenin zor olduğu ifade edilir. Bu ifadeler de kalelerin egemenlik mücadelesi esnasında yaşanan tabiata bağlı zorlukların bir tezahürü olarak yorumlanabilir:

"Burası Huş'tur yolu yokuştur" (Anonim, 2006b, s. 454).

"Beligrat kal'ası (dilber aman aman) Zemlin Ovası

Atlısı geçemez (dilber aman aman) değil ki yayası" (Anonim, 2006a, s. 123).

Kaleler, içinde bulundukları şehirler ile anılır; yontma taştan imar edildiği söylenir:

"(Yar yar yar) nerden gelirisin Silifke kalesinden" (Anonim, 2006b, s. 618).

"Afiyon'un (aman aman) ortasında galesi (de var galesi aman)" (Anonim, 2006a, s. 7).

"Şehit Osman duduzar Bayburt kalesi

Ne hoş olur yonma taştan binası" (Anonim, 2006b, s. 701).

Kaleler, anıların canlandığı yerler olarak geçer. Şehirde çeşitli zorluklar yaşayarak bezgin hâle gelen bir türkü yakıcısı, şehrin heybetli yapılarına bakarak hayıflanır:

"De get Bayburt de get sende nem kaldı

Hasan kalasında (aman) ceketim kaldı

De get Bayburt de get sende nem kaldı

Hasan kalasında (aman) kömleğim kaldı

De get Bayburt de get sende nem kaldı

Hasan kalasında (aman) şalvarım kaldı" (Anonim, 2006a, s. 258).

4.3.9.4 Ticarethaneler

Ulaşımın modern araçlarla yapılmadığı dönemlerde ticaret, merkezî noktalarda ya da kervanların geçiş güzergâhında daha canlı şekilde yapılmıştır. Türkülerde de insanlar için önemli bir iletişim merkezi olan ticaret alanları yer alır. Bunların en başta geleni ise hanlardır. Hanların çok olduğu zikredilen şehirlerin ticaret hacimlerinin geniş olduğu yorumu yapılabilir. Hanların camları kocamandır, yeşil boyalıdır ve parıldar. Yapılan bu olumlu tasvirler, hanlara hayranlık duyulduğu şeklinde yorumlanabilir. Başka bir türküde ise bir yoksulun hana vardığı sırada hancının yatağının eyvana serilmesini emretmesi geçer. Eyvanın hanlarda lüks sayılabilecek bir kısım olduğu düşünüldüğünde hanlarda yalnızca ticaret maksatlı hizmet verilmediği, gariplerin de gözetildiği söylenebilir:

"Erzurum dolu handır" (Anonim, 2006b, s. 643).

"Tekirdağ'ın hanları

Koca koca camları (yar aman aman)" (Anonim, 2006a, s. 288).

"Bergama'nın hanları

Yeşil de boya camları" (Anonim, 2006a, s. 139).

"Şu Çavdır'ın hanları

Haydi parıldıyor camları" (Anonim, 2006b, s. 721).

"Nazilli'nin hanları

(Haydi aman) parıldıyor camları" (Anonim, 2006b, s. 612).

"Vara vara vardım Siverek'in hanına

Hancı dedi bu garibandır yatağını serin eyvana" (Anonim, 2002, s. 180).

Hanlardan sonra ise en çok çarşı ve pazarlar geçer. Pazarın içinde bir kızın gezdiği zikredilir. Bu ifade, pazarların yalnızca ticaret için kullanılmadığı, aynı zamanda insanlar için bir sosyalleşme, tanışıp görüşme aracı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çarşılar, özelliklerine göre *kapalı* ve *aynalı* şeklinde tasvir edilir. Bir türküde yer alan "*ne istersin (güzelim aman) işte çarşı"* ifadesi, kadınların isteklerinin yerine getirilmesi için çarşılara davet edildiğini düşündürebilir:

"Erzurum çarşı Pazar (neynim amman aman neynim amman aman sarı gelin)

İçinde bir kız gezer (hop ninen ölsün sarı gelin aman sarı gelin aman suna yârim)" (Anonim, 2006a, s. 325).

"Aydın içinde kapalı çarşı" (Anonim, 2006a, s. 87).

"Çanakkale içinde Aynalı Çarşı" (Anonim, 2006a, s. 209).

"İstanbul'da (hanımım aman) aynalı çarşı

Dükkânları (hanımım aman da) karşı karşı

Ne istersin (güzelim aman) işte çarşı" (Anonim, 2006b, s. 491).

Değirmenler ise değirmencilik faaliyetinin ticaret unsuru olarak değerlendirilmesi ile geçer. Değirmenlerin suları dağlardan iner. Bir şehirdeki değirmen sayısı ifade edilirken değirmenciye gönül veren bir kişinin itirafı şöyle yer bulur:

"Gireniz ortasında değirmen döner

Değirmenin suları dağından iner" (Anonim, 2006a, s. 230).

"On ikidir (imanım aman) şu Burdur'un dermeni,

Dermenciye (aman) nasıl gönül vermeli" (Anonim, 2006b, s. 630).

4.3.9.5 Yollar ve Kaldırımlar

Pek çok türküde kafiye maksadı ile kullanıldığı görülen yollar, kimi zaman *dar* kimi zaman *geniş* olarak zikredilmiş, kimi zaman ise yolun zemin yapısı ile anılmıştır. Yolların tasviri kafiye maksatlı olarak kullanılsa da Türk insanının bölgedeki şahitliklerine dayandığı düşünülebilir. Yollar, *ufak tefek, dar, uzun, ince*dir; *düz* gider. Ayrıca *uzun urgan* olarak ifade edilen yolların da düz olduğu düşünülebilir. Dar yollar ise geçilemezdir:

"Şu Burgaz'ın ufacık tefecik de yolları

Yaktı ya beni Hilmiye Hanım'ın kolları" (Anonim, 2006b, s. 720).

"Evreşe yolları dar" (Anonim, 2006a, s. 349).

"Ladevsa'nın yolleri (Halil) uzun daracık" (Anonim, 2006b, s. 568).

"Ne uzundur şu Fatsa'nın yolları" (Anonim, 2006b, s. 616).

"Bayburt'un ince yolunda" (Anonim, 2006a, s. 119).

"Tokat yolu düz gider" (Anonim, 2006b, s. 747).

"Bartın yolu düzdedir" (Anonim, 2006b, s. 534).

"Belgrat yolu uzun urgan

Üstümüzde yoktur yorgan" (Anonim, 2006a, s. 123).

"Anamur yolları (yar yar yar yar aman) dardır da geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 43).

"İştip sokakları

Dardır geçilmez" (Anonim, 2006b, s. 507).

Yollar, muhtelif özellikleri ile geçer; güzel ve yeşildir. Güzel olarak tasvir edilen yolun tabiat güzelliği kastıyla zikredildiği düşünülebilir. Yollar, allı çiçek açar, sıra sıra zeytin ağaçlarıyla sarılmıştır. Yolun olmadığı yerler zikredilirken ise yolu olan şehirler genelde *çift yönlü* olarak ifade edilir. Uzak nitelemesi ile anılan yolların ise olumsuz çağrışımları olan sonraki mısraya hazırlık amaçlı kullanıldığı yorumu yapılabilir. Birden çok yolu olan yerler de anılır:

"Adana'nın güzel yolu" (Anonim, 2006a, s. 204).

"Gine yeşillendi Acıpayam yolları" (Anonim, 2006a, s. 409).

"Ayrebol'un yolları (bre Nuriye'm)

Allı çiçek açıyor" (Anonim, 2006a, s. 191).

"Çıktım Şarköy'ün yoluna

Sıra sıra zeytinler" (Anonim, 2006a, s. 102).

"Gölbaşı'nda yolu yoktur (hey)" (Anonim, 2006a, s. 36).

"Guzgun dere yukarı

Yol gider Ganliga'ya" (Anonim, 2006b, s. 739).

"Geyiklik'ten Ayvalığa yolu var" (Anonim, 2006b, s. 614).

"Sürmene yolun uzak

Kurdular bize tuzak" (Anonim, 2006b, s. 635).

"Kıyığın yolları iki (aman)

Kaldı kunduramın teki

Kıyığın yolları üçtür aman

Sevip ayrılması güçtür" (Anonim, 2006b, s. 552).

Yolların niteliği ve yollarda kullanılan malzemeler de yer alır. Yollar, ufacık taşlarla döşeli; taşlı ve çakıllıdır. Bazı yollar da taştan geçilemez durumdadır. Sade mermerden yapılan yolların yanı sıra ifade edilen yollardaki toz ve dumanın yolun doğal yapısı ile ince topraktan müteşekkil olduğu düşünülebilir:

"Anteb'in yolları ufacık taşlar" (Anonim, 2002, s. 11).

"Tokat yolları taşlı" (Anonim, 2006b, s. 467).

"(of of) Maçka yolları taşlı" (Anonim, 2006b, s. 578).

"Adana'nın yolları taşlık" (Anonim, 2006a, s. 6).

"Anamur yolları (yar yar yar yar aman) kayrakda çakıllı" (Anonim, 2006a, s. 43).

"Bitlis'in yolları taşdır geçilmez" (Anonim, 2006a, s. 166).

"Manavgat yolları (da) sade mermerden" (Anonim, 2002, s. 134).

"Arguvan'ın yolu tozdur dumandır" (Anonim, 2002, s. 33).

"Akçaalan yolunu duman mı aldı

Akçaalan yolunda buluverdim bir iğde" (Anonim, 2006a, s. 18).

Düz gitmeyen yollar ise *dönümlü, bükümlü, eğrem büğrem* ifadeleri ile tasvir edilir:

"Tamzara'nın yolları dönümlüdür dönümlü" (Anonim, 2002, s. 174).

"Yenice yolları bükülür gider" (Anonim, 2006b, s. 793).

"Eğrem (de) büğrem (de) Gavrasar yolları" (Anonim, 2006a, s. 301).

Sokaklar, döşeli ve sekilidir. Döşeli tasviri, yolların taşla döşeli olduğu; sekili tasvirinin ise tümsekli olduğu yorumu yapılabilir. Kaldırım ise ince olarak ifade edilir:

"(hey hey) Ordu'nun sokakları

Döşelidir döşeli" (Anonim, 2006b, s. 631).

"Şu Sille'nin sokakları sekili (aman aman aman sekili aman)" (Anonim, 2006b, s. 732).

"Salkuva içinde (bre a ninem) bir ince kaldırım" (Anonim, 2002, s. 158).

5. TARTIŞMA

İçinde töreleri, davranış alışkanlıklarını ve nakledilen kültürel kalıntıları barındıran gelenek, toplumların yaşama biçiminin köklü unsurlarından biridir. Bu bakımdan, yok olmaya karşı direnen her toplum, geleneğini yaşatmak durumundadır. Geleneğe bağlı olma durumu, yeniliğe uzak ve muhafazakâr çevrelerde çok daha güçlüdür. Ancak son dönemlerde kitle iletişim cihazlarına erişimin köy nitelikli çevrelere kadar ulaşması, birtakım gelenek çözülmelerine yol açmıştır. Çağın getirdiği bu durum, Türklerin geleneklerine bağlı bir millet olması sayesinde henüz büyük bir çözülme yaşanmasını engellemiştir. Türkler, halk kültürlerinin her şubesinde gelenekçi bir millet olma şartını yerine getirmiştir. Geleneğe olan bu bağlılık, iş ve sanatın pek çok alanında devamlılık kazanmasına yardımcı olmuştur (Kaya, 2000, s. 13). Geleneğin önemli bir şubesini teşkil eden töreler de çeşitli sebepler ve göçler sonucu çıkış mahiyetinden uzaklaşarak değişebilir. Doğası gereği değişken olan töre ve halk kültürü unsurları, zaman döngüsü içerisinde sürekli olarak farklılaşır. Bu değişim ve dönüşüm olurken kendi halk kültürünü çok geniş topraklarda yaşatabilen milletlere nadiren rastlanır. Bu milletlerin en önde gelenlerinden biri de Türklerdir (Artun, 1999). Türklerin Orta Asya'daki yaşam şartlarına bakıldığında bir dönem oluşan kıtlık ve kuraklık, Türkleri hayvancılık yapmaya yönlendirmiştir. Hayvancılık yaparak hayatta kalmak, Türklere avcı ve toplayıcı olarak hayatta kalmaktan farklı pek çok konuda da yüksek kabiliyetler kazandırmıştır. Hem ekonomik hem de sosyal olarak yönetsel beceri bakımından faydalar sağlayan bir uğraş alanı olan hayvancılık, Türklerin üretici bir kimliğe sahip olmalarını sağlamıştır. Hayvancılığın bir başka yararı da hayvancılığın organizasyon gerektiren bir iş olması sebebi ile Türklere kazandırdığı sosyal düzen becerisidir (Şencan, 2007, s. 68). Orta Asya tecrübesinin ardından dünyanın farklı yerlerine dağılan Türk boylarının her biri, bulunduğu yere taşıdığı kültürüne, coğrafî, tarihî ve ekonomik uğraşlar bakımından yeni ve özgün nitelikler kazandırmıştır.

Türk kültürü, Orta Asya'dan yola çıktığında geçtiği yerlerdeki halkların kültürüyle etkileşim içine girerek bugünkü şeklini almıştır (Kirlenmez, 2017, s. 3). Orta Asya'dan gelip Anadolu ve Rumeli'yi yurt edinen Türkler, buralara kendi kültürlerini taşımışlardır. İnsanlık tarihi boyunca çok sayıda kültür, din ve yaşam biçimine ev sahipliği yapan Anadolu, kendi zenginliği ile birlikte yüksek bir kültürün temellerinin atılmasına ortam hazırlamıştır. Orta Asya kültürünün izleri, bugün hâlâ Anadolu'da anlatılan menkıbe ve

efsanelerde; türbe ve yatır ziyaretlerinde, mevsimlik törenlerde, halk hekimliğinde, günlük hayat pratiklerinde kendisini canlı biçimde göstermektedir (Şenesen, 2011, s. 210). Rumeli'deki Türk varlığı da Doğu ile Batı arasında ortaya konulan kültürel senteze önemli katkılarda bulunmuştur. Rumeli'den sonra ilerlemesini devam ettiren Türkler, Balkanlardaki kültürel değişmenin hareketlendirici unsuru olmuştur. Osmanlı Devleti, egemen olduğu bölgelere mimarisini ve kültürünü taşımıştır. Kervansaraylar, çeşmeler, köprüler, türbeler ve tekkeler gibi hem kültürü yansıtan hem de işlevsel yönü yüksek olan eserlerin inşa edilmesi, bölgede meskûn bulunan halkların ilgisini Türk kültürüne ve sanatına yöneltmiştir. Bölgede kültür etkileşimi öylesine yoğun olmuştur ki Türklerin taşıdığı atasözleri, deyimler, bilmeceler ve tekerlemeler, bölgedeki dillere çevrilmiş ve bugün hâlâ farklı biçimlerde kullanılmaya devam etmiştir. Müzik makamlarında ve günlük dil kullanımında da aynı durum görülmektedir. Sırpça, Makedonca, Hırvatça, Arnavutça gibi dillerde 7000'in üzerinde, Bulgarcada takriben 5000, Rumcada yaklaşık 3000 civarında Türkçe kelime bulunur (Doğan, 2019, s. 9, s. 11). Özetle Türk halk kültürü ve Türkçenin etkileri, Türklerin uzandığı her yere ulaşarak kalıcı olmuştur. Bu kalıcılığın oluşmasında araştırmanın bulgular kısmında analiz edilen türkü/kültür/coğrafya ilişkilerinin etkisinin göz ardı edilemeyecek kadar büyük olduğu söylenebilir. Bu araştırma ile birlikte Anadolu türküleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında türkülerde geçen Anadolu dışındaki yer isimlerinden ve türkülerin kaynak olarak Anadolu dışındaki coğrafyalardan örneklerin görülmesi, Türk halk kültürünün coğrafya genişliğini gösteren bir başka ölçüt olarak sayılabilir. Yükrük (2003)'ün Türk halk müziğinde dizileri ortaya koyduğu çalışmasında incelenen türkülerin yörelerine bakıldığında görülen Kerkük, Prizren, İran, Azerbaycan, Kıbrıs, Plevne, Selanik gibi yörelerin, türkülerin oluştuğu ilk 100 yöre içine girmesi, türkü kültür sahasının Anadolu ile sınırlı kalmadığını gösteren önemli bir veri olarak görülür.

Aşağıda yer alan şekilde de söz konusu yayılımı anlattığı düşünülen türkülerde geçen yer adları bağlamında Türkiye dışındaki ülkeler ve buralarda yer alan şehirler, sıklıklarına göre verilmiştir.

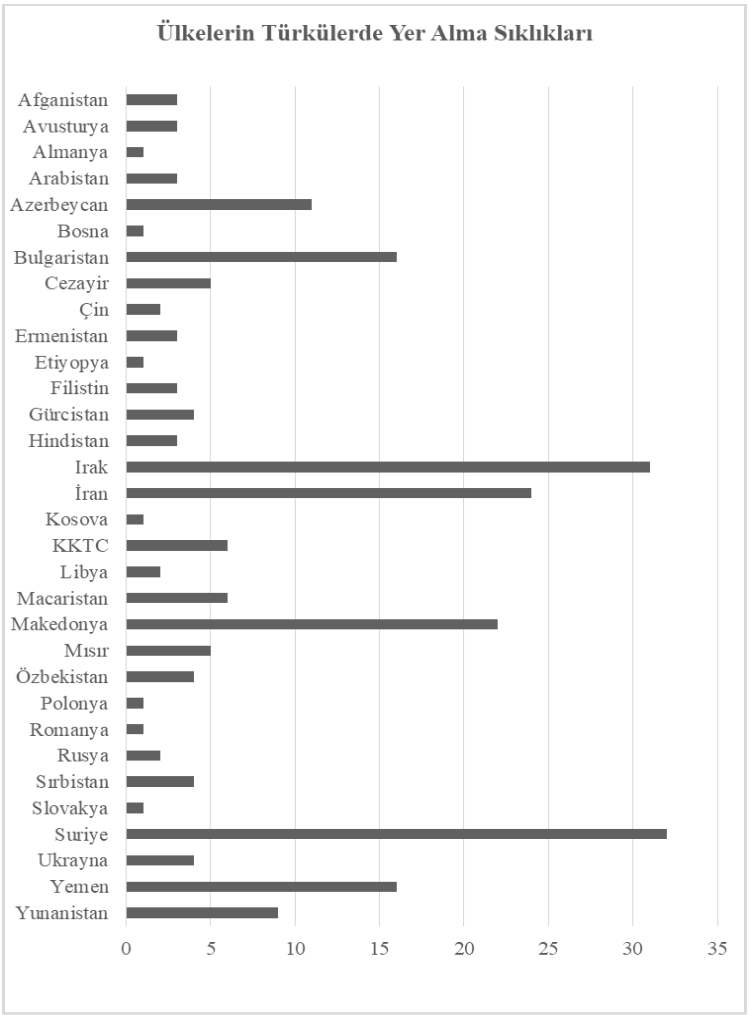

Şekil 5. 1 Türkülerde Adı Geçen Ülkeler ve Adı Geçen Şehirlerin/Yerlerin Ait Olduğu Ülkeler

Bu araştırmada günümüzde kullanılan ülke sınırları göz önüne alınarak analizler yapılmıştır. Bu sınırlar, Türkiye ve Türkiye dışındaki ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada ortaya çıkan bulgular, Türklerin hâkimiyeti altında bulunan ve bulunmayan yerlerin türkülerde yer alması ile ilgili farklı düşünceler oluşturmuştur. Türk hâkimiyeti altında bulunmamış ülkelerin türkülerde uzun süre Türk egemenliğinde kalan yerlere nazaran genellikle daha az yer aldığı söylenebilir. Bu yorumun istisnası olarak görülen ülkeler de mevcuttur. Bu ülkeler ile ilgili de Türk tarihinin belirli bir döneminde farklı meselelerle halkın gündemine girdiği ifade edilebilir. Buna en iyi örneklerden birinin Almanya'nın yer aldığı türküler olduğu söylenebilir. Almanya, yakın zamanda kayıtlara geçen ancak TRT repertuarına henüz girmemiş olan türküler ile çok kez anılmasına karşın TRT repertuarında yalnızca bir kez geçmiştir. Bu türküde Almanya'ya geçim kaygısı ile göç eden Türklerin sıla hasreti konu edilmiştir.

Türklerin XX. yüzyılın ikinci yarısında çalışmak için gittiği Almanya'nın, dönemin türkülerinde gurbet ile anılması bakımından adeta gurbetin ikinci adı halinde kullanıldığı söylenebilir. Buna karşın Almanya'nın türkü repertuarında yer almaması ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Türkülerin anonimleşme sürecini tamamlamasının uzun dönemler alması bir sebep olarak gösterilebilir. Ayrıca Öztürk'e (2001) göre göçmen edebiyatı kapsamında değerlendirilen bu ürünlerin çoğu, kültür şoku etkisiyle yazılmış ve türkü formuna uymasına karşın içlerinde Almanca/ Türkçe karışık unsurlar barındırmıştır.

Türkülerin anonimleşme sürecinden başka halkbilimsel olarak Almanya temalı yakın zaman halk üretimleri hakkında farklı görüşler de mevcuttur. Bazı Alman halkbilimciler, Türklerin ürettiği bir kısmı anonim olan sözlü ürünlerin türkü tanımlamasına dâhil olup olmadığı tartışmalarında, bunların dar çevrede söylenmesi, yaygınlık kazanmamış olması ve tamamının Almanya'da yaşadıkları sorunları dile getirmesini gerekçe göstererek bunların sözlü şiirler olarak dağerlendirilmesi gerektiği fikrini öne sürmüşlerdir (Meriçkan Güleç, 2011, s. 558). Bu düşünceden yola çıkılarak söz konusu eserlerin türkü olarak sayılamayacağı değerlendirilebilir.

Göçebelik başta olmak üzere iş bulma amacıyla sıladan uzaklaşmak, gurbet acısını ortaya çıkarır. Almanya'ya yapılan göç ve arkada kalanların özlemi kendini gösterirken memlekete dönüş umudu da türkülere yansır. Almanya ve gurbet temalı türkülerin ortaya çıktığı ilk dönemlerde Türklerin bölgeye uyumları söz konusu edilirken sonraki dönemlerde sılanın unutulduğu sitemleri öne çıkar (Göher Vural, 2011). Türklerin Almanya'da yaşadığı zorlukların başında uyum sorunu gelmiştir. Bu uyum sorunu ile ilgili olarak pek çok faktör dile getirilir. Meriçkan Güleç (2021)'e göre hükümetlerin karşılıklı olarak adaptasyon süreçlerini sitematik biçimde yürütememesi, dil sorunu ve kültürel farklılıklar, bunların başlıcalarıdır.

Günümüzde 2., 3. ve 4. nesilden 3 milyondan fazla Türk'ün Almanya'da yaşadığı ifade edilir. Bu nüfus, Almanya'daki en büyük azınlık gurubunu oluşturur (Aygün, 2020, s. 168). Nesiller değiştikçe dönemlerin şartları ve zorlukları da başkalaşır. Bu değişim ve şartlar, Almanya'nın yer aldığı sözlü eserlere de yansımıştır. Söz konusu eserler, dörde ayrılarak değerlendirilebilir. 1972-75 yıllarını kapsayan 1. dönem ürünlerinde, umutsuzluk, uyum zorlukları, parçalanmış aile dramları; 1974-79 yıllarındaki 2. dönemde Almanlarla ilişki ve evlilikler, anavatanın politikalarına karşı eleştiriler, memlekete geri dönüş çağrıları yer bulur. 1980-90 yılları arasındaki 3. dönem, umutsuzluğun tekrar hâkim olduğu bir dönem iken 1990-95 yıllarını kapsayan 4. dönem, Alman vatandaşlığını

seçme, ırkçı saldırılara hedef olma gibi temaların ağır bastığı görülür (Meriçkan Güleç, 2011, s. 559).

Almanya'nın *acı vatan* olarak ifade edildiği *Almanya Gemileri* ya da *Almanya Acı Vatan* ismi ile bilinen eser, yukarıda zikredilen özelliklerin pek çoğunu barındırması bakımından önem arz eder. Henüz TRT repertuarında yer almayan söz konusu eserde Almanya'ya kargışlamada bulunulurak *gözün kör olsun* denilir. Almanya, gelinleri ağlatmıştır, acı vatandır, insanın yüzüne hiç gülmeyen bir yapısı vardır. Almanya'ya giden kişinin beş çocuğunu sılada bırakıp yedi senedir evine dönmeyişi *ateşlere yandırması* olarak ifade edilir:

"Almanya gemileri

Bir ileri bir geri

Kör olsun alamanya

Ağlattın gelinleri

Almanya acı vatan

Adama hiç gülmeyi

Nedendir bilemedim

Bazıları gelmeyi

Üçü kız iki oğlan

Kime bırakıp gittin

Böyle güzel yuvayı

Ateşe yakıp gittin

Almanya'ya gitmişsin

Orada evlenmişsin

Tam yedi sene oldu

Evine gelmemişsin

Az çok para yollarsın

Bu para neye yarar

Beş çocuklu ailen

Hepisi seni arar" (Repertukul-1, 2023).

Afganistan, günümüzde kullanılan adı ile türkülerde geçer. *Balhı* ve *Balkı* isimleri ile türkülerde geçen Belh şehri, ülkenin türkülerde geçen tek yer adı olarak görülür. Söz konusu türkülerde Belh, uzaklık ifadesi olarak yer alır ve tasavvufî çağrışımlarla birlikte zikredilir. Afganistan'ın repertuar türkülerinde geniş yer bulmamasının, Türk hâkimiyetinin bölgede yaşanmamış olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Bölge ile ilgili repertuara dâhil olmasa da ilgi çekici olduğu düşünülen farklı bir halk verimi vardır. Bu halk verimlerinin, sonraki dönemlerde türkü tanımı içinde değerlendirilebilecek olduğu varsayımı ile bunlardan bahsedilmiştir.

Afganistan ve çevresinde yaşayan Türkmenler, günümüzden takriben yüz yıl önce Türkmenistan'dan sürgün edilerek Afganistan'a yerleşmişlerdir. Yaklaşık iki milyon nüfusa ulaşan Afganistan Türkmenleri, bölgeyi ikinci vatanları olarak görmüşlerdir. Hayat şartlarının el verdiği ölçüde gelenek ve göreneklerini yaşatmaya çalışan Türkmenler, bazı sözlü kültür ürünlerini çeşitli sebepler yüzünden icra edememeye başlamıştır. Kadınların eğlence araçlarından biri olan düğün türkülerine benzeyen yönleri olan ve *noy noy* adı verilen halk verimleri, bölgede önemli kültürel bir yer tutar. Eğlence esnasında icra edilirken dörtlük sonlarında hep beraber *noy noy* denilen bu eserler, bölgede Türk kültürünün devamlılığına katkı sağlamıştır (Şahin, 2022). Kaynak kişilerden derlenerek kayıtlara geçirilen bir tanesi şöyledir:

"Arık suwı yatıpdır noy noy (Çeşme suyu akmış noy noy)

Gudalar gelip batıpdır noy noy (Hısımlar borca batmış noy noy)

Bergisine pul tapman noy noy (Borcuna para bulamadan noy noy)

Kelekemi satıpdır noy noy (Yengemi satmışlar noy noy)" (Şahin, 2022, s. 136).

Avusturya, günümüzde kullanılan ismi ile değil; tarihte yer alan *Nemçe* ismi ile türkülerde yer alır. Yöresel ağız farklılıkları ile *Nemse* olarak anıldığı da görülen ülke, bu isimler haricindeki bölgeleri ile türkülerde anılmaz. Bu türkülerde ise tarihsel olarak Nemçe'ye

meydan okunduğu göze çarpar. Söz konusu türküler, tarih çalışmaları için de kaynaklık teşkil eder. Yıldırım (2003)'ın çalışmasında Nemçe'nin yer bulduğu repertuar türküleri ile benzer bir tema ve üsluba sahip üç farklı türküden bahsedilir. Bu türkülerin çıkış öyküsü ile repertuar türküleri arasında bağ kurulabilir.

1736-39 yılları arasında barış anlaşmasını bozup Rusya ile yaptığı gizli antlaşmaya güvenerek Türk topraklarına saldıran Nemçe ordusunun o dönemler Osmanlı'ya bağlı olan Bosna eyâletini kuşatması sırasında cereyan eden olaylar, Nemçe adının geçtiği türkülerde anlatılır. Bu türküler, aynı zamanda, uzun dönemler Balkanlarda veya Urumuneli topraklarında yapılan savaşlar sırasında ortaya çıkan manzaraları hikâye eder (Yıldırım, 2003). Söz konusu türkülerden birinde tapşırmanın verildiği dörtlük şu şekilde geçer:

"Kimse qaadir değil gafûr eyledi

Nemçe küffârını maqhûr eyledi

Bunı böyle Beğzade oğlı söyledi

Gani mevlâm anı mansûr eyledi" (Yıldırım, 2003, s. 147).

Azerbaycan ve şehirleri, türkülerde hem mevcut ülke adı ile hem de şehir adları ile geçer. Azerbaycan'ın zaman zaman *Azerbeycan* şekli de türkü metinlerine yansır. Ülke adının geçtiği türkülerde vatan sevgisini ve toprağın kutsallığını içeren lirik ve epik unsurlar görülür. Ayrıca vatanın azizliğinin ifade edilmesi için Azerbaycan'a *anne* benzetmesi yapılmıştır. Duygu yoğunluğu yüksek olan ve sevdiğine olan hayranlığın dile getirildiği türkülerde ise Azerbaycan ile birlikte güzelliği övmek için *maral* benzetmesi kullanılır.

Azerbaycan, Türkiye Türklerinin kurduğu devletlerin egemenlik sahasında yer almamasına karşın repertuarda kendisine geniş biçimde yer bulmuştur. Bunun sebebi olarak kültürel bağın ortaklığı ve Türkçenin tarihsel süreç içinde kesintisiz biçimde bölgede kullanılmış olmasıdır.

İki devlet bir millet şeklinde ifade edilen Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişki, kültürün her alanında kendisini gösterdiği gibi türkü alanında da gösterir. TRT repertuarında bulunan ve Türkiye'de yaygın biçimde bilinen 90 türkünün de bunun yansıması olduğu ifade edilebilir. Azerbaycan'ın yer aldığı ve ülkenin çeşitli unsurları ile geçtiği türküler, coğrafî özellikler açısından değerlendirildiğinde Türkiye'deki türkülerle büyük benzerlikler gösterdiği görülür. Bitki adları, jeomorfolojik terimler, hidrografik

unsurlar, beşerî coğrafya terimleri, şehir adları, Azeri türkülerine Türkiye'de derlenen türkülere benzer şekilde yansır (Kara, 2016, s. 396, 401). Elde edilen kültür verimlerine karşın Nerimanoğlu (2011)'nun da ifade ettiği gibi bölgede yapılan derleme çalışmalarının sistematik çalışmalara dayanmaması, sahadaki kültür varlığına önemli ölçüde zarar vermiştir.

Çin, türkülerde Çin isminin yanı sıra *Çin-ü Maçin* şeklinde ifade edilir. Söz konusu kavram, Kaşgarlı Mahmut'un Divandü Lugat-it-Türk adlı eserinde *tawgaç* adlı bir maddeyi açıklarken geçer. Farklı kaynaklarda da bu biçimde geçen bölge adı hakkında ifadeler yer alır. Çin kelimesinin uzaklık ifade etmenin yanı sıra âşığın sevgilisinin etkileyicilik gücünü anlatmak için bu gücün etkisiyle yıkılan bir yer olarak kullanıldığı da görülür. Çin ile Anadolu coğrafyasına gelindikten sonra kurulan ilişkilerin sınırlılığı göz önüne alındığında Çin'in türkülerde az sayıda anılmaması buna bağlanabilir.

Ermenistan, ülke ismi ile türkülerde geçmemektedir ve Erivan ve Gümrü şehirleri ile kendisine yer bulur. Günümüzde ülkenin başkenti durumunda olan Erivan, türkülerde *Revan* şeklinde geçer. Gümrü şehri ise askerlerin bir seferi anlatılırken geçer. Makas (1987)'ın çalışmasında ifade edildiğine göre, Ermeniler arasında türküler eski zamanlarda yaygın olarak bilinip söylenmiştir. Ancak *türkü söylemekten atasının haçını bile tanımadığı* şeklinde asimile olduğu gerekçesiyle kınanan insanların çoğalması ile zamanla bu yaygınlık ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda bazı ülkelerde siyasî ya da dinî baskılar neticesinde türkülerin toplumsal varlıklarını devam ettiremediği düşünülebilir. Gazimihal (2006)'in aktardığına göre tamamı Türkçeden başka bir dil bilmeyen Anadolu Ermenilerinin uzun süre Türklerle bir arada yaşamasına karşın Ermenistan ve şehirlerinin türkülerde az sayıda yer alması, bunun örneği olarak değerlendirilebilir. Ermenistan'daki dinî baskılardan dolayı türkü kültürünün bölgede canlı biçimde yaşayamadığı söylenebilir. Balkanlarda Türk kültür ve varlığının uzun dönemler devam etmesine karşın benzer durum buralarda da görülmüştür. Halkbilimine olan ilginin arttığı ve türkü derleme çalışmalarının küresel çapta yaygınlaştığı dönemlerde otoriter yönetimlerin Balkanlardaki pek çok ülkede hâkim olmasının Türk ve Müslüman kültürünü baskı altında tuttuğu düşünülebilir. Balkanlarda dünyaya gelen Karpat (2009)'ın ifadelerinde geçen destanlar ve türkülerin kimlik korumak için bilinçli olarak söylenmemesine karşın Türkleri diğerlerinden ayıran bir farklılık olduğunun düşünülmesi, bu savın haklılığına dayanak oluşturabilir.

Gürcistan, hem ülke adı hem de Tiflis ve Batum şehirleri ile yer bulur. Bu türkülerden Gürcistan'ın yeryüzü şekilleri, bitki örtüsü, hane sayısı, ticaret durumu gibi özellikleri ifade edilir. Ayrıca askeri hareketliliğin yaşandığı da zikredilir. Gürcistan, Anadolu ile ticari ve kültürel alışverişin yaygın görüldüğü bir ülke olmasına karşın komşu ülkelerin çoğuna göre türkülerde daha az yer aldığı söylenebilir. Bunda Gürcistan'ın Türk egemenliğine girmemesi ve din tercihinin farklı olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Gürcistan'da yaşayan Türklerin varlığı ise repertuarda yer alan türkülerin haricinde literatüre türkü olarak geçebilecek ürünler ortaya koymuştur. Kalaycı (2009)'nın çalışmasında ifade edildiğine göre Gürcistan'ın Kvemo Kartli vilayetine bağlı Tsalka (Parmaksız) rayonunda yaşayan Urum Türkleri, türküye benzer halk şiirleri ortaya koymuşlardır. Yaşanılan yerde çekilen sıkıntıları ve yiyecek bulmada yaşanılan zorlukların anlatıldığı bir eser, kayıtlara şu şekilde geçmiştir:

"Buna kala derler çoh olur fendi

Biraz kartol bölduh o da tükendi

Emekder kolhoznik emegi yandi

Getdi yaşamamız bizlerin indi

Semtli Kala derler bunun adına

Çürük kartol gene düşer yâdına

Bahamaduh o tahılın tadına

Getdi yaşamamız bizlerin indi

Düşündi bir usda türkiyi koşdi

Bir vahıt söyledi ağıza düşdi

Söz gelişi deyi kadaloy geşdi

Saymazuh o iş olmadi oğul" (Kalaycı, 2008, 188).

Anadolu'ya çok uzak mesafede bulunan Hindistan, türkülerde uzaklığın mübalâğalı anlatımı için kullanılır. Ayrıca Hintli tacirlerin tüm dünyayı dolaşarak ticaret yapması da yer bulur. Çalışmanın materyalinde bulunmayan üç ayrı türküde *lahor şalı* ifadesi geçer. Hindistan'da bir şehir olan Lahor'un bir tekstil ürünü ile anılmasından hareketle Hintli tacirlerin sattığı ürünlerin Anadolu'da bilindiği söylenebilir:

“Ayağına geymiş sedef (aman) nalini (ey nalini)

Aşka düştüm kimseler bilmez halimi (yârim halimi)

Beline kuşanmış lahur (aman) şalini (ey şalini)” (Repertukul- 2, 2023).

“Gına yakmış ayağına eline (aman aman amanın)

Lahuri şal sarmış ince beline (aman aman)

Uyma dedim düştü elin diline (aman aman amanın)” (Repertukul- 3, 2023).

“İnce bele lahuri şal o da o da bir miraz

Yanağına gül sokunmuş kolundan beyaz” (Repertukul- 4, 2023).

Özbekistan sınırlarında bulunan ve İslam tarihi bakımından çok önemli gelişmelerin mekânı sayılan Semerkant ve Buhara şehirleri yer alır. Özbekistan toprakları da Türkiye Türklerinin Anadolu merkezli kurduğu devletlerin sınırları içinde yer almamıştır. Kültürel pek çok müşterek bulunmasına karşın Özbekistan’ın türkülerde az sayıda yer alması, coğrafyanın uzaklığı ile de ilişkilendirilebilir. Muratoğlu (1996)’nun zikrettiğine göre *sıyavuş* adı verilen halk verimleri, türküye yakın özellikler gösterir. Özellikle Nevruz’da türkülere benzeyen bir formda kız ve erkek arasında karşılıklı olarak söyleşmeye dayanan eserlerden biri şu şekilde yer bulmuştur:

“Aşşadarozi mevaram

Vakti namazi bevaram

Ön baımagın öynatib

Kizil dilin sözlatib

Bakkan annasya bir selam”

Yiğit - kız:

“Aşşadarozi mevaram

Vakti namazi bevaram

Başinni gör sat mena

Ramallar alay sena

Ben yetaman şahri kökan

Benden nışan (belgi) kalsin sena

Assadarazi kiz - kukla

Başimni görsat görsetmiman

Römallar almimanam

Melovnata kalmimanam

Getsan başim sedagası"

Yiğit:

"Aşşadarozi mevaram

Vakti namazi bevaram

Kulagınni görsat mena

Altın sırga alay sena"

Aşşadarazi kız:

"Kulağımnı gürsatmam

Malamata kalmıymak

Getcan başım sadagası" (Muratoğlu, 1996, s. 286).

Günümüzdeki Polonya, Osmanlı dönemindeki adlandırılması ile Lehistan olarak geçer. Polonya'nın yer aldığı türkülerde bölge, mücadele alanı biçiminde zikredilir. Polonya, Türk egemenliğinde kalmamasına karşın türkülerin yayılımının genişliği, bölgede çeşitli etkiler oluşturmuştur. Bunlardan biri olarak türkü ile ilgili çalışmalarda öncü isimlerden olan Ali Ufkî Bey'in Polonya kökenli olması ifade edilebilir.

İstanbul'da bilinen ilk türkülerin XVII. yüzyılda kaydedildiği ileri sürülür. Polonya asıllı tercüman ve müzisyen Ali Ufki Bey, o dönemde pek çok türküyü notasyon şeklinde kaydetmiştir. Gerçek adı Albert Bobowski olan Türk musikisi ve şarkılarıyla yakından ilgilenen besteci, Avrupa nota sistemiyle Türk halk ezgilerini notaya dökerek *Mecmuâ-i Sâz u Söz* adıyla bir eser de hazırlamıştır (Türkmenoğlu, 2021, s. 278). Bu çalışmalar, türkülerde isimleri ile geçmeyen coğrafyalarda dahi türkülerin etkisinin izdüşümlerinin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Slovakya, bir türküde bireysel bir hikâye anılarak Salkuva ile geçer. Tamamı göz önüne alındığında Türk devletlerinin hâkimiyetinde tüm toprakları ile bulunmamış olan Slovakya'nın Çekya ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşünülebilir. Çekya'nın

Slovakya ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi, türkülerde ülkeler bu isimleri ile geçmese de söz konusu ülkelerin ürettiği halk şarkılarında Türklerin konu edilmesi ile desteklenebilir. *Balad* denilen bu eserlerin, genellikle Türklerin egemenliğine giren bölgelerde oluşturulduğu ifade edilebilir. Bu eserlerde savaş ve Türklerle yapılan mücadeleler yer alır. Bu mücadeleler zaman zaman askerî, zaman zamansa kültüreldir (Öztürk, 2019). Söz konusu eserlerde türkülerle ortak temaların yer alması, çalışmanın önceki bölümlerinde zikredilen halk şarkıları ile türküler arasındaki bağı destekler mahiyettedir.

İran, ülkenin isminden daha çok *Acem Ülkesi* şeklinde geçer. Ancak Acem Ülkesi olarak zikredilen bölgenin sınırlarının yalnızca günümüzdeki İran sınırları olduğunu düşünmek isabetli değildir.

Coğrafî terimler kullanılırken zamanla oluşan anlam değişiklikleri, bu alanda çalışan bütün araştırmacılar için önemli bir sorun teşkil eder. Çözülmesi zor olan coğrafyalardan bir tanesi de Acem veya Acemistan ismi ile karşımıza çıkan bölgedir. Acem tabirinin ilk olarak Araplar tarafından Arap olmayanlar için kullanıldığı bilinir. Sonraları Acem tabirinin İranlılar için kullanıldığı görülse de Acem ya da Acemistan duyulduğunda geniş bir coğrafyanın kast edildiği bilinir. Bu geniş coğrafya, *Acem'e gitti* şeklinde bir cümle ile zikredildiğinde yalnızca bugünkü İran topraklarını kapsamaz. Örnek vermek gerekirse Osmanlılar, Arap geleneğinde olduğu gibi İran ve ötesini anlatmak için Acem kavramını kullanmışlardır. Bu kullanımın zaman zaman Türkistan coğrafyasını da kapsadığı görülür (Arslan, 1997, s. 83, 86, 87). Ayrıca çeşitli folklor ürünlerinde Acem kelimesi, Azerbaycan Türklerini ifade etmek için de kullanılmıştır. (Aslan, 2014, s. 198). Dolayısıyla söz konusu yerin, kaynaklarda çok daha geniş bir coğrafyayı ifade etmek için zikredildiği söylenebilir. *Acem kızları, Acem şalı, Acem kınası* gibi tabirlerin görüldüğü türkülerin yanı sıra Kerem ile Aslı hikâyesi içinde önemli yer tutan İran'ın İsfahan şehri bu yönü ile zikredilir. Başgöz (2013)' ün ifadelerine göre yalnızca Kerem ile Aslı hikâyesi tek başına 143 türkü içerir. Bu bilgi, bölgedeki halk hikâyelerinin türkülerin gelecek nesillere taşınmasında önemli bir rol üstlendiği destekler niteliktedir.

İran, çok sayıda türküde zikredilse de İran ve şehirlerinin yer aldığı türkülerde Anadolu ile bölgenin ayrı değerlendirildiği ifade edilebilir. Acem kızları, şalları, kınası gibi bahis konusu edilen unsurların Anadolu'dan dışarıya bir bakış olarak ifade edildiği düşünülebilir. Bu dışarıdan bakışın, tarihsel dönemler boyunca İranlılar ile Türklerin müstakil devletlere sahip olmasından dolayı olduğu yorumu yapılabilir. Yüzlerce yıldır

komşu medeniyetler olması hasebiyle İranlılar ve Türklerin müşterek kültür ögelerinin olduğu da söylenebilir. Çelik (2016)' in çalışmasında repertuar dışındaki türkülerden bir Karadeniz ve bir Tebriz halk verimi ele alınarak mukayese edilmiştir. Kıyas sonucunda İran Türklerinden Cavit Tebrizli'nin seslendirdiği *Dağlarda Duman Güzeldir* ile Rizeli sanatçı İsmail Türüt'ün seslendirdiği *Dursun Kaptan* adlı türkülerde ağız özelliklerinin benzerlik teşkil ettiği ve bunun gibi pek çok misalin iki yörede hüküm süren Türk kültürlerine özgü eserlerde ifade edildiği zikredilmiştir.

Bölgede ortak kültür üretimine katkıda bulunan türkü icraları, İran'da son dönemlerde çeşitli sebeplerle azalmıştır. Bundaki başat faktörlerden birinin İran'da türkü söylemenin mollalarca din dışı görülmesi olduğu söylenebilir (Başgöz, 2013, s. 374). Tarihsel dönemlerden bu yana İranlılar ile Türkler arasındaki bölgesel rekabet göz önüne alındığında bu engelleme çabalarının dinsel olmasından ziyade ideolojik saiklerle olduğu söylenebilir.

Geçmişte Türk hâkimiyeti altında olan Türkiye dışındaki ülkelere bakıldığında genellikle türkülerde Türk hâkimiyetinde hiç bulunmamış yerlere göre daha fazla anıldığı ifade edilebilir. Bunlardan Arabistan hakkında yapılan taramalarda ülke sınırları içinde türkülerde anılan tek yerin Medine olduğu görülmüştür. Müslümanlar için önemli bir karakter olan Fatma Ana, bazı türkülerde *Fadime Ana* olarak geçmiş ve Medine ile birlikte anılmıştır. Müslümanlıkta en kutsal beldeler olarak bilinen Mekke ve Medine'nin Arabistan'a bağlı olması, İslam peygamberinin söz konusu şehirlerde yaşamış olması hasebiyle söz konusu yerlerin türkülerde çok kez yer alması gerektiği düşüncesini uyandırabilir. Ancak repertuar türkülerinden hareketle ortaya çıkan sonuçlara göre bu doğrultuda çok az sayıda türkünün yer alması, beklenmedik bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Arabistan ve şehirlerinin anonim halk edebiyatı ürünleri yerine dinî/tasavvufî halk edebiyatında verilen eserlerde geçmesi ile ilişkilidir.

Türkü söylemenin grup dayanışması ve kültürel benliğin benimsenmesindeki önemini anlatan yerlerin başında Bosna gelir. Türk kültürü ve sözlü geleneğinin yansıması olarak türkülerin Bosna ve Balkanlarda günümüzde halen yaşıyor olması, buna örnek olarak gösterilebilir (Korkmaz, 2005). Bosna, hem Anadolu kültürünün Avrupa kültürü ile harmanlandığı bir ülke olarak varlığını devam ettirmekte hem de canlı bir dinî ortam ortaya koymaktadır. Bosna, bir türküde bölgeyi vatan kılmak için mücadele veren askerlerin durumu ile anlatılır.

Bosna, X. Yüzyılın başlarından 1463'e kadar, Hırvatistan'a bağlı bir prensliktir. Fatih Sultan Mehmet, bölgeyi Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak Osmanlı topraklarına katmıştır. Sonrasında başlı başına bir sancak ve daha sonra eyalet olarak Osmanlı yönetiminde kalan Bosna, Türk kültürünü özümsemiş bir yerdir denebilir. Bu yönü ile Bosna'da türkülerin kültürünün de Bosna halk şarkılarında yaşadığı ifade edilebilir (Korkmaz, 2013). Bu düşünceden hareketle Bosna'nın kendi içinde türkü kültürünü halk şarkıları ile yaşatması hasebiyle diğer coğrafyalardaki yer atıflarında çok sayıda geçmediği yorumu yapılabilir. Bekki (2010)'ye göre Bosna'da çok uzun süre Türklerin kesintisiz olarak kalmasından dolayı bu topraklarda yapılacak türkü derleme çalışmalarında Anadolu'daki türkü varlığının ötesinde, türkülerin ilk hâlleri bulunabilir. Türkülerin ilk hâllerinin Bosna'da bulunabileceği düşüncesi, çalışmada türkü metinlerinin benzerliği ortaya konularak desteklenir. Türkülerin varyantlaşması ile yer adlarının da kişiler tarafından farklı bölgelere taşınan türkülerde değiştiği ve Bosna ile ilgili ifadelerin Anadolu'daki yerlere uyarlandığı değerlendirilebilir.

Bulgaristan, çok sayıda şehir ve bölgesi ile türkülerde yer alır. Bölge halklarının uzun süre aynı ülke sınırlarında birlikte yaşamasının, kültürel ortaklıkları da beraberinde getirdiği söylenebilir. Bulgular bölümünde ortaya konan söz konusu türkülerde en çok, gurbette hayata tutunmanın güçlüğü ve göçten kaynaklanan meşakkat anlatıları öne çıkar. Bulgaristan'da bulunan yapıların birtakım özellikleri de türkülerde yer alır. Pirin bölgesindeki evlerin kerpiçten olduğu *çöpten samandan* şeklinde ifade edilirken Radalya bölgesindeki bir minarenin yetmiş basamaklı olduğu söylenir. Yapılarının yanı sıra ticaret için merkez konumunda olan yöreleri de türkülerde zikredilir. Yemen'de yaşanan bir dramın Bulgaristan Kırcali'nin geçtiği bir türküde anlatılması, bölgelerin birbirine vatan bağı ile bağlı olduğuna dayanak olarak gösterilebilir. Ayrıca çeşitli türkülerde Bulgaristan sınırları içinde bulunan yerlerin anlatımında ağaçların yüceliğinin ifade edilmesi, bölgenin Anadolu insanını tabii güzellikleri ile etkilediği şeklinde değerlendirilebilir. Bulgaristan'ın analizinde dikkat çeken başka bir husus ise derelerden söğütlere, taşlardan pınarlara, ikliminden evlerine, ülkenin güzellerinden eşkıyalık öykülerine kadar Anadolu'daki yerlerin geçtiği türkülerde işlenen pek çok konunun aynı biçimde yer almasıdır.

Bulgaristan ve şehirlerlerinin yer aldığı türkülerin yanı sıra Bulgaristan Türklerinin oluşturduğu çok sayıda türkü de bulunur. Bölgede ortaya konan bu halk verimlerinin, Bulgaristan'ın türkülerde çok kez yer almasında etkisinin olduğu savunulabilir. Tema

olarak benzerliğinden bahsedilen türkülerin diğer pek çok açıdan da Anadolu'daki türkülerle benzerlik taşıdığı söylenebilir. Buradaki türkülerin daha yanık olması dışında söyleyiş bakımından ve biçimsel bakımdan da Anadolu'da söylenen benzerlerinden pek farklılık göstermediği ifade edilebilir. Türkülerin daha acıklı olması hakkında da azınlık olmanın verdiği sıkıntıların ve bölgede görülen zulümlerin etkili olduğu yorumu yapılabilir (Buttanri, 2005, s. 28). Gülvodina (2019)'nın çalışmasındaki ifadelere göre de Anadolu'daki türküler ile Bulgaristan'daki türküler arasında büyük benzerlikler bulunmakla birlikte Bulgaristan'daki türkülerde orijinal içerikler de yer alır. Örneğin kadınların methedildiği ifadelerde ortaklıklar çok sayıda olsa da *sancak saçlı* ve *dalga boylu* benzetmeleri bölgeye has benzetmelerdir. Bu benzetmelerin yer alması, Bulgaristan'ın yalnızca Anadolu'daki türkülerden etkilenmediği aynı zamanda türkülere özgün unsurlar kattığı şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu ifadeler, *Çaya İner Gezerim* adlı türküde şu şekilde geçer:

"Çaya iner gezerim aman

Çayda balık izleri

Balıkta değil efkârım

Sancak saçlı Saniyem

Ben yolunu gözlerim" (Gülvodina, 2019, s. 105).

Cezayir, bugünkü ismi ile birden çok defa anılır. Bu türkülerde cihat anlayışı, gurbette yaşamanın zorluğu, sılaya uzaklığın verdiği keder ve kişilerin sevdiklerini artık göremeyeceğine dair oluşan umutsuzluk işlenir. Ayrıca türkülerde Cezayir ve halkı hakkında çeşitli tasvirler yapılır. Evlerinin yüksek oluşu, sokaklarının mermer döşeli olması gibi tasvirlerin yanı sıra halkın ekseriyetle Türkçe bilmediği gibi ifadeler de yer alır. Cezayir'in geçtiği türkülerden bir tanesi olan *Cezayir Türküsü*, Anadolu'da yaygın biçimde bilinmesi ile diğer Cezayir adının geçtiği türkülerden ayrılır. Vural, Cezayir Türküsü ile ilgili şunları ifade eder: *Folklorumuzun en güzellerinden biri olan bu türkü dâima derinden gelmektedir. Türküye başlar başlamaz (Cezâyir'in) kelimesindeki sol hecede tevakkuf eden "son" tonu bu melodinin terennüm ettiği memleketin uzaklığını ihsâs ediyor. Bade "ufak ufak" kelimelerindeki münhanisi daha az gergin olarak bir nevi mahzûnluk gösteriyor. Teganni edenin sesinde hıçkırıklar duyulur gibidir. Bu hüzün hissi parçanın nihayetine kadar mütezayiden devam eder. Sazda güya teessüründen nefesi kesilsin muganninin ikmali edemediği mûsikî cümlelerini tamamlar. Pek latif olan son*

hat hafif bir nefes gibi terennüm edilmiş (of of, hey)'lerden ibârettir ki bunların gittikçe tenezzül iden saz hareketleriyle kat edilmesi heyecanın derin elemlere boğulduğunu işaret eder. En sonunda Cezâyir kelimesi üzerine acı bir hasret nevhası atılmıştır (Vural, 2017, s. 102). Cezayir türküsü, dansı ile beraber *sohbet, muhabbet, oturak âlemi* gibi erkeklere özel eğlence ortamlarında icrâ edilir. *Budin, Estargon Kalası* ve *Genç Osman* gibi tarihî türkülere benzer şekilde hem yiğitliğin ortak geçmişine ait çağrışımları diriltir hem de icra ortamı vasıtası ile gelecek nesillere aktarır (Mirzaoğlu, 2003, s. 124). Türküde gençlerin dikkatini çeken bireysel aşk duygularına tercüman olunurken kahramanlık türküleriyle millî duyguların canlı tutulması sağlanır (Çakır, 2013, s. 160). Duygulu (1991)'ya göre ise Cezayir havası olarak bilinen hava, Anadolu'nun farklı yerlerinde benzer şekillerde yer alır. Bolu, Sivas, Elbistan, Artvin ve Erzurum'da ritmik yönüne varana kadar benzer icralar görülür. Bu analizin, uzak bir coğrafya olsa dahi türkülerin farklı bölgelere ulaşabildiği savını kuvvetlendirdiği düşünülebilir.

Etiyopya, eski dönemlerde bölgeye verilen *Habeşistan* ismi ile anılır. Bölgenin iklim koşulları ve Anadolu'ya uzaklığı dolayısıyla askerler için endişe verici bir yer olduğu söylenebilir. Bir türküde de bu bilgiden yola çıkılarak sevdiğinin Habeş diyarında yok ettiği süvariler, benzetme maksatlı olarak kullanılır.

Filistin, günümüzde kullanılan mevcut ülke ve şehir isimleri ile geçmemektedir. Türkülerde *Kenan eli* olarak ifade edilen yöre ise Filistin sınırları içinde yer alır. Türk kültüründe Yakup peygamberin oğluna hasretinin ve Yusuf peygamberin hayat öyküsünün önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu öykülerde bazı olayların bir metafor olarak kullanılmasının yanı sıra telmih sanatı ile de türkülerde ifadeyi güçlendirmek için kullanıldığı düşünülebilir. Ayrıca Türk kültüründe çok yönlü bir kahraman olarak bilinen Köroğlu'nun Kenan elinden geldiği de rivayet edilir.

İlkel dönemlerden beri sanata önem veren Iraklılar, sanatla gelişmiştir. Bu yönleri ile sanattan zevk alan ve etkilenen insanlar olarak köklü uygarlıklar ortaya koymuşlardır. Iraklılar, diğer sanatlara olduğu gibi türkülere de önem vermişlerdir. Irak Müzesi'nde bulunan telli çalgılar, Iraklıların türkü kültürüne verdikleri önemin geleneklerinden ileri geldiği şeklinde yorumlanabilir (Tahsin, 2014, s. 72). Irak, repertuar türkülerinde bugün de aynı isimlerle varlığını sürdüren Bağdat, Basra, Kerbelâ ve Kerkük şehirlerinin anılması ile yer bulur. Özellikle Bağdat, çok sayıda türküde geçerek diğer şehirlerden ayrılır. Genç Osman hikâyesinin türkülerde anlatılması, uzak diyarlardan turna ile haber sorulması, Ehl-i Beyt sevgisi, evliyaların çokluğu, Bağdat ile birlikte geçer. Kerbelâ'da

yaşanan Hazreti Hüseyin'in şehit edilmesi olayı da türkülerde hüzünlü biçimde anılır. Çölleri, turnaları, çeşitli tarım ürünleri ile de türkülerde zikredilen Irak'ın Türk kültürü için önemli yer tuttuğu yorumu yapılabilir.

Türk folklorunda özellikle Irak Türkmen yöresinde ortaya çıkan türkülerin önemi büyüktür. Hem eğlence törenlerinde hem de başka kültürel ortamlarda icra edilen Irak Türkmen türkülerinin sayısı oldukça fazladır. Irak Türkmen türküleri; Musul, Kerkük, Erbil, Selahettin, Diyale ve Bağdat şehirlerinde icra edilir. Bu yörelerin içinde Kerkük, başta gelir. Bu şehirlere nispeten daha küçük yerleşimler olan Telafer, Tuzhurmatu, Tazehurmatu, Dakkuk, Reşidiye, Mendeli, Hanakin, türkülerin icra edildiği diğer yerlerdir. Bahsi geçen yerlerde günümüzde törenler, düğünler, sünnetler, bayramlar, geziler, kahvehaneler, radyo ve televizyonlar aracılığı ile türkü ve türküye bağlı kültürel unsurlar sürer (İbrahim, 2009, s. 38).

Irak'ta yapılan saha çalışmalarında TRT repertuarı dışında kalan çeşitli türküler derlenmiştir. Bu türkülerden yola çıkarak çalışmanın bulgularında ortaya çıkan sonuçları destekler mahiyette verilere ulaşıldığı söylenebilir. Irak'ta derlenen türkülerde Anadolu'da derlenen repertuar türkülerine benzer ifadelerin ve biçimsel unsurların görüldüğü ifade edilebilir. Örnek vermek gerekirse Anadolu'da derlenen türkülerle ağız farklılıkları dışında hiçbir farkı olmayan bir türkü, şöyle geçer:

"Kalanın dibinde

Bir daş olaydım

Gelene gidene gidene

Yoldaş olaydım" (Tahsin, 2014, s. 77).

Irak'ta derlenen başka bir türküde Anadolu'da derlenen türkülerde olduğu gibi *Acem kınası* geçer:

"Elinde ayağında Acem hınası

Gedip gelin getirsin oğlan nenesi

(vay vay) Neyniyim bilmem

Sevdim terk edebilmem" (Tahsin, 2014, s. 73).

Biçimsel özelliklerde de ortaklıklar olduğu söylenebilir. Maniden oluşturulan türkü örneklerinde görülen 7'li hece ölçüsü, Irak'ta derlenen türkülerde de geçer:

"Güzel kız gel yanıma

Ellerüv ver elime

Koy bağları gezeğin

Aşk odun söndüreğin" (Tahsin, 2014, s. 74).

Günümüzde Karadağ sınırları içinde yer alan ve bugünkü kullanımı ile türkülerde yer alan hiçbir meskûn mahal, repertuarda geçmemiştir. Yalnızca bir türküde geçen *Vudova Ovası*'nın, Karadağ'ın güneyinde bulunan Budva olabileceği düşünülebilir. Söz konusu türküde askerlik vazifesi sırasında can veren bir gencin öyküsü anlatılır. Karadağ'ın bölgedeki komşusu Bosna'dır. Bosna'nın Osmanlı'da son derece önemli bir yönetim merkezi olmasından dolayı çok uzun dönemler Osmanlı hâkimiyetinde kalmasına rağmen Karadağ, türkülerde az yer bulmuştur.

Kosova da Karadağ gibi çok uzun dönemler boyunca Türk hâkimiyetinde kalmasına karşın yalnızca Prizren şehri ile yer bulur. Bu türküde de bölgede egemenlik için yapılan mücadele göze çarpar. Kosova'daki Türk varlığının yok oluşundan müteessir olan türkü yakıcısı, bu mücadeleye kayıtsız kalan bir Osmanlı Beyi'ni kınar. Bu ifadelerden bölgedeki millet olma bilincinin son derece yüksek olduğu çıkarımı yapılabilir.

Kosova'nın, Türk tarihindeki önemine nispeten repertuar türkülerinde bölgesel önemine nazaran çok kısıtlı yer bulduğu değerlendirilebilir. Türkiye'deki Kosova Türklerinin geleneksel kültürleriyle ilgili yapılan çalışmalarda Kosova Türklerinin atasözü ve deyimlerine, efsane ve menkıbelerine, halk hikâyelerine, bilmecelerine, tekerlemelerine, halk şiiri geleneklerine, inanış ve uygulamalarına, ritüellerine, mevsimlik uygulamalarına, halk inanışlarına, tasavvufi dünya görüşlerine, maddî kültürlerine odaklanılarak yapılan çalışmalar içinde genellikle anonim halk edebiyatı ve halk şiiri ürünleri odak alınmıştır. Bu çalışmalarda Kosova Türk halk edebiyatı metinlerinde Edirne, Şam, Priştine, Serez, Mitroviça, Drama, Trabzon, Üsküp şehirlerinin geçtiği ifade edilmiştir (Muhaxheri, 2017, s. 125). Türkiye'deki Kosova Türkleri ile gerçekleştirilen derleme faaliyetlerinde bu kadar çok sayıda yer adının zikredildiği halde repertuar türkülerinde Kosova'nın çok az sayıda yer alması ile ilgili siyasi ve ideolojik saiklerin olduğu değerlendirilebilir. Türkü derleme faaliyetlerinin yapıldığı ve halkbiliminin kabul görerek halk verimlerine odaklanıldığı senelerde Kosova ve çevresinde Yugoslavya varlığının farklı etnik kesimlere olan baskısının ideolojik kısıtlamalarla türkü derlenmesini güçleştirdiği yorumu yapılabilir. Tüm baskılara rağmen yine de repertuar

dışında derlenen türkülerde Türk kültürünün izleri görülür. Birinci (1995), Kosova'da derlenen türkülerde *Hey aman aman, hey canım aman* gibi Türklere has ünlemlerin yer bulduğunu ifade ederek Kosova'da derlenmiş bir türküyü aktarır:

"Fincan gibi gözlerin var,

Gaytan gibi kaşların var

Gel kızım gel

Gel canım gel

Konuş ve gül!

Elinle tutma bana

Ben bir fakir,

Sen bir garip

Hiç kimsen yok,

Ah canım benim" (Birinci, 1995, s. 5).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs adı ve K.K.T.C. sınırlarındaki üç ayrı şehir ile türkülerde geçer. Kıbrıs'ta meydana gelen bir yangından duyulan ıstırap, bölgede zaman zaman yaşanan içme suyu sıkıntıları ve meyveleri türkülerde yer alır.

Fethedildiği 1571 yılından bu yana Kıbrıs adasında yaşayan Türkler, hem yaşadıkları coğrafyadan hem de adaya Anadolu'dan gelip yerleşen soydaşlarının kültürlerinden etkilenmiştir. Tekkelerin, o dönemlerden bugünlere dek devam eden varlığı sayesinde tekkelerde icra edilen Türk müziği ve buna bağlı olarak Türk kültürü korunmuştur. Kurumsal olarak 1900'lü yıllardan başlayıp yoğunluk kazanan Türk müziği, ağıt, türkü gibi formların gelişmesini de beraberinde getirmiştir (Öznur, 2011, s. 293). Ancak Kıbrıs da diğer ülkelerle ilgili olarak görüldüğü gibi ideolojik kamplaşmalarla halk verimlerinin gerektiği kadar kaydedilmediği bir yer olmuştur denebilir. Garanti (2013)' ye göre *Kıbrıs Havaları* olarak bilinen halk verimleri milliyetçilik ile ayrıştırılıp bölünmüştür. Çalışkan ve Doğan (2020) da *Kıbrıs'a Çıktık* isimli türkü ile Türklerin adada yaşadıkları diğer etnik unsurlara karşı olumsuz çağrışımlarla yüklendiğini öne sürer. Bu şekildeki yaklaşımların ve adada uzun zamandır devam eden siyasî ve askerî mücadelelerin türkülerin derlenmesinde çeşitli kaygılara sebep olduğu düşünülebilir. Söz konusu bu kaygıların

bilimsel bir disiplinle derleme faaliyetlerinin yapılmasını zorlaştırdığı için halk verimlerinin doğru bir usûl ile ortaya konamadığı düşünülebilir.

Trablus vilayeti ve şehrin önemli bir ürünü olan Trablus kuşağı anılarak türkülerde geçen Libya da Kıbrıs örneğinde ifade edildiği gibi türkülerin ideolojik bir aygıt olarak kullanılması ile repertuar dışı türkülerde yer bulmuştur. Seyranî'ye ait bir türküde Libya şöyle geçer:

"Almanya'da çalışan elleri yazma
Libya'ya gidecek olanlara şaşma
Evi barkı yıkılanları yazma
Bir de Türkiye'de dul kalan dulları da
Yaz yaz gazeteci yaz / yaz yaz efendi yaz

Yaz yaz gazeteci yaz / yaz yaz efendi yaz" (Dinç, 2020, 491).

Libya ve Kıbrıs örneklerinde görüldüğü üzere ideolojik tutumlar, halk verimleri üzerinde değişiklikler oluşturabilir. Bu durum, kimi zaman doğrudan doğruya türkü metni üzerinde değişiklik olarak görülürken kimi zaman da millî hislerin hareketlendirilmesi için türkülerin doğal yapısında bulunan bazı unsurlar, aşırılık olarak nitelenerek ideolojik değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Egemenlere karşı protesto işlevi, halkbilimi/edebiyatı ürünlerinin işlevlerinden birisidir. Bu sebeple pek çok türkünün çeşitli ideolojilerin dünya görüşleri bağlamında sözel ve müzikal yapılarındaki değişikler veya sansürlemelerle karşılaştığı söylenebilir. Söz konusu türkülerin ideolojik saiklerle değiştirilerek yapılan düzenlemelerinde laisize etme, muhafazakârlaştırma, türkülerin sözel dokusuna güncel ideolojik jargonun eklemlenmesi, parti seçim müziklerinde türkünün melodik yapısı üzerine yeni sözler uyarlanması şeklinde dört yöntem ile gerçekleştirilir. Bu yöntemlerle de icracı, türkünün söz veya ezgisinin popülaritesinden, motivasyon yeteneğinden, dinleyicide uyandırdığı duygusal coşkunluktan vs. yararlanarak ideolojik propagandanın etkili olmasını amaçlar (Dinç, 2020, 505). Bu düşüncelerden yola çıkılarak ideolojik ve siyasi saiklerin türkülerin ortaya çıkmasından yayılmasına, varyant ve versiyon oluşturmasından derlenmesine kadar her alanda etkili olabileceği yorumu yapılabilir. Dolayısıyla araştırmanın konusunu doğrudan ilgilendiren yer adlarının ortaya çıkması, kayıtlara geçirilmesi gibi safhalarda ideolojik faktörlerin etkili olduğu düşünülebilir. Örnek vermek gerekirse yer adları ve yer adları bağlamında ortaya çıkan kültürel unsurlar, egemenlik mücadelelerinde karartılmak

istenmiş olabilir. Yukarıda verilen örneklerden hareketle çalışmada ortaya konulan bu sava dayanakların olduğu söylenebilir. Dolayısıyla muhtemel olarak yer adlarının çeşitli dönemlerde bağlamları ile anılmasının baskılar ile engellenmiş olabilmesi, günümüze ulaşan türkülerin ve türkülerde geçen yer adlarının bir kısmının yok olmasına sebep olduğu değerlendirilebilir.

Türk tarihinde gerek savaşlarla gerek diplomatik ilişkilerle önemli bir yere sahip olan Macaristan, türkülerde genellikle tarihsel seyir içinde bölgede değişimleri belirleyen savaşlar ve bunların sonuçları ile konu edilir. Bu türkülerde düşmana Balkanlardaki zaferlerin hatırlatılması ile yiğitçe bir edayla meydan okunduğu görülür.

Türk kökenli topluluklar, Macarların, Macar kültürünün ve Macar halk şarkılarının ortaya çıkışında rol oynamışlardır. Bu sebeple Macar etnomüzikologlar, türküleri derinden inceleme gereği hissetmiştir (Sipos, 2019, s. 13-14). Bu incelemeler neticesinde bir arada yaşam kültürünün getirdikleri ve egemenlik mücadelesinden kaynaklanan acılara odaklanıldığı söylenebilir. Büyük göç vesilesi ile Türkler ve Macarlar, Karadeniz'in kuzeyinde, Balkanlarda, Karpatlar havzasında siyasi ve tarihi gelişmelerin bir sonucu olarak bir arada yaşamışlardır. Birbirlerinin dillerinden ve kültürlerinden etkilenen bu halklar, kaybedilen savaşların ve bölgesel rekabetin doğurduğu derin yaralara ozanların ve kahramanların söylediği türküler ile merhem olmaya çalışmışlardır (Esin ve Sazak, 2016, s. 600). Türklerle Macarların kültürel müştereklerinin türkü ve baladlar vasıtası ile görüldüğü söylenebilir. Macar baladlarında Türk imgesi, çalışmanın bulgular kısmında da zikredildiği üzere kişilikler üzerine kurulmuştur. Macaristan'ın yer aldığı türkülerdeki mücadelecilik, baladlara da yansımıştır denebilir.

Baladlarda adı geçen her bir Türk askeri, benzer özellikler gösterir. Bu şahıslar, bireysel kişiliklerinden ziyade Osmanlı bünyesinde yaşayan Türk tipini temsil ederler. Söz konusu Türk tipi, baladlarda zaman zaman düşmanca ifadelerle anılsalar da kendi hedeflerine ulaşmada kararlılık gösterdikleri, sevgilerini dile getirdikleri gibi insanî yönleri ile de zikredilir (Mirzaoğlu, 2011, s. 118).

Makedonya, hem ülkenin mevcut ismi ile hem de pek çok yöre ve şehri ile yer bulur. Bu türkülerde Makedonya'nın manevî yönü ile ilgili unsurların yanı sıra tabiat, mimarî ve ticarî işler ile ilgili tasvirler de bulunur. Makedonya sınırları içindeki yer adlarının anıldığı türkü sayısı fazla olmamasına karşın yer adlarının çeşitliliğinin diğer ülkelere nispetle fazla olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda söz konusu türküler aracılığıyla

ülkedeki bölgeler hakkında etraflıca bilgi edinebilse de Makedonya'nın yer aldığı türkülerle ilgili, Türk varlığının ülkedeki köklü mazisine nazaran yeterince çok olmadığı söylenebilir. Bunun sebebi olarak bölgede yeterince türkü derleme çalışmasının yapılmaması gösterilebilir. Makedonya'da söylenen türküler üzerine henüz tam manasıyla çok yönlü ve kapsamlı bir araştırma ve inceleme faaliyeti yapıldığı söylenemez. Balkanlarda bilinen Türk varlığı, milattan önceki yüzyıllara kadar gider. Bundan yola çıkarak Balkanlarda tespit edilen türkülerin Anadolu'da derlenen türkülere nazaran çok az sayıda olması, bu konudaki eksikliği ortaya çıkarmıştır denebilir. Makedonya Türk halk edebiyatında yeri çok önemli olan türkülerin içinde en fazla sayıda aşk ve ayrılık türküleri bulunur (Muhaceri ve Şare, 2017, s. 355-356). Bu temaların ağırlıkta olması, Anadolu'da derlenen türkülerdeki temaların ağırlığı ile benzerdir. Bu benzerlik, bölgede yeterince türkü derleme çalışması yapılması durumunda Makedonya'nın geçtiği türkülerin hem çeşitliliği hem de sayısı bakımından artış olacağı şeklinde yorumlanabilir.

Makedonya'nın yer aldığı repertuar türkülerinin dışında repertuar dışında birden çok dilin kullanıldığı türküler de bulunur. Bu türkülerde hem Türkçe hem Arnavutça hem de Hırvatça dilleri ile mısralar yer alır (Birinci, 1995, s. 86).

Mısır, ülkenin ismi ve başkenti Kahire ile anılır. Türkülerin temasına bakıldığında Yusuf peygamberin hayat öyküsü ile ilgili telmihlerin yapıldığı göze çarpar. *Mısır'a sultan olmak* şeklinde geçen ifade de bu telmih kapsamında değerlendirilebilir. Çalışmada konu edilen repertuar türkülerinde olduğu gibi repertuar dışındaki türkülerde de Mısır'a sultan olmak ve Mısır hazineleri gibi yönetsel merkezî unsurlar geçer:

"Çiğ düşmüş çayıra benzer yüzlerin
Aşıkın oldurur şirin sözlerin
Mısırın hazinesi değer gözlerin
Zühre-i rahşandan güzelsin güzel" (Repertukul- 5, 2023).
"İsfahan'da han kalmadı
Mısır'da sultan kalmadı
Sende bende can kalmadı
Tesbihi mercan güzeli" (Repertukul- 6, 2023).

Hem repertuar türkülerinde hem de repertuar dışında tekrarlanan ve Kur'an-ı Kerim'de aktarılan Yusuf peygamberin kıssası, halkın zihninde derin izler bırakmıştır. Kıssada önce

kuyuya atılan sonra hapse düşen, ardından zenginlikleri ile bilinen Mısır'a sultan olan Yusuf peygamberin yaşamından yola çıkarak hayat tecrübesi edinen Türk insanı, sebat ederek işin sonunun hayra çıkmasını dilemenin ve umudun sembolü olarak Yusuf peygamberi görmüştür. Ayrıca Yakup Peygamberin oğlu Yusuf'a duyduğu hasret de sıla ve evlat hasreti ile özdeşiklik kurularak anlamlandırılmıştır.

"Kenan ellerinde Yakup Peygamber (of)
Ayrılık derdinin dermanı nedir (dost)?" (Anonim, 2002, s. 16).

Ayrıca Mısır'daki ticaret, kervanların anılması ile ifade bulur:

"Kahire'den gelecek bu sabah kervan" (Anonim, 2002, s. 116).

Romanya, Temeşvar yöresi ile yer alır. Bu türküde Türklerin Balkanlardaki varlık mücadeleleri konu edilir. Romanya, repertuar türkülerinde fazla yer bulmadığı halde Türk kültürü ile ilişkileri bakımıdan güçlü bağlara sahip bir yer olarak değerlendirilebilir.

Romanya'da Osmanlı etkisi ile birlikte İslam ahlâkını yakından tanıma imkânı bulan halkın bir kısmı toplu olarak din değiştirerek Müslüman olmuştur. Dinsel bu yakınlaşma, akrabalık ilişkileriyle perçinleşerek bölgede zengin bir kültür çıkmasına ortam hazırlamıştır. Yeme-içme, giyim-kuşam gibi günlük hayatın esas unsurları ile müşterekler oluşan halklar, türkülerden atasözlerine kadar Müslüman-Türk yaşam tarzının çeşitli unsurlarını yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmişlerdir. Kimi bölgelerde, ırkı Slav olduğu halde İslam dinini seçen ve farklı diller konuşan bu gruplar, Anadolu'yla Batı arasında kültür birlikteliği kurmuştur. Son dönemlerde, bölgede yaşayan Müslüman-Türk nüfusun azalması, göçe zorlanması, etnik katliama uğraması gibi zorbalıklara uğramasına rağmen temelleri 500 yıl önce atılan mevcudiyetin izleri hâlen silinememiştir (Bozkurt, 2008, s. 23). Bu izlerin silinemeyişi hakkında türkülerin de önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Bir Tokat türküsü olan *Hey Onbeşli*'nin Romanya'da değişime uğratılarak farklı bir biçimde icra edilmesi, Romanya'da türkülerin canlı bir kültür ögesi olduğunu düşündürebilir. Söz konusu türküde sosyal konu değişse de türkünün taşındığı Romanya'da ana türküdeki yapıya benzer, kız ismine hitap eden nakarat kısımları oluşmuştur. Türküde, icra edildiği yeni coğrafyasında yeni sözler eklenmiş ve ezgisel açıdan da coğrafyanın motiflerine büründürülmüştür. Bu çeşitlemede türküdeki kız ismi olan Hediye adı, Hayriye şeklinde kullanılmıştır. Bu farklılık başta olmak üzere ezgiler ve sözler bakımından Anadolu icrası ile kıyaslandığında, türkünün uzak coğrafyalara göçüne, sosyolojik, müzikolojik, etimolojik değişimlerine iyi bir örnek olduğu düşünülür

(Kurt, 2020, s. 95). Romanya'daki türkü ve türküye bağlı olan kültür varlığı, Romanya türküleri edebiyatı olarak teşekkül etmiştir. Bu teşekkül, Romanya'da öncülüğünü Mehmet Niyazi'nin (1878-1931) yapması ile oluşmuş; İsmail Ziyaeddin, Cevat Raşit, Nevzat Yusuf, Mehmed Emin Yaşar, Emel Emin gibi şair ve yazarların verdiği eserlerle geliştirilmiştir. Nevzat Yusuf, Kerim Altay, Romence'den Türkçeye, Türkçe'den Romence'ye yaptıkları çevirilerle Türkler ve Romenler arasında bir kültür köprüsü oluşmasına katkıda bulunmuşlardır (Bozkurt, 2008, s. 12). Tüm bu çalışmalar ortaya konmasına rağmen Romanya'nın yer aldığı türkülerin sayısının bölge ile Türk kültürünün müştereklerine nazaran az olduğu söylenebilir. Repertuar dışı bir türkünün Romanya'dan derlenmesi sonucunda Anadolu'da derlenen türkülere benzerliğinin görüldüğü ifade edilebilir. Bu türkü şu şekilde kaydedilmiştir:

"Hey bostancı bostancı
Nereden geliyorsun?
Versene bana nazlı yar
Bir kavun arabadan

Ah benim yârim kız senin adın Emine
Kavun karpuz verdim sana yimeye

Hey bostancı bostancı
Kavunun şeker gibi
Seni de bir gün görmezsem
Kalbimde başlar bir sızı

Bostanlarda karpuzlar
Sarı çiçekler açar
Söyle doğru nazlı yar
Benden başka yârin mi var?" (Repertukul- 7, 2023).

Söz konusu türküyü notaya alan Necdet Kurt'un ifadelerine göre türkünün kaynak kişisi olan takriben 10 yaşlarındaki kişi, evlerinde ninesi, annesi ve babasının Türk, Rumen, Tatar aile dostları ile toplanıp türküler söylediğini dile getirmiştir. Kendisinin de plaklara okuduğu birçok türküyü bu toplantılarda büyüklerinden öğrendiğini söyleyen kaynak kişi

olan Kadriye Nurmambet'in 1974 yılında türküyü seslendirdiği ifade edilir (Repertukul-7, 2023).

Sırbistan, Belgrad ve Preşova ile yer bulur. Belgrad Kalesi'nin aşılmazlığı, türküde vurgulanan bir zorluk olarak ortaya çıkar. Ayrıca kale, yapısı ve çevresindeki yerler bakımından da tasvir edilir. Repertuar türküleri dışında olan ve bölgede söylenen türkülerde ise Sırpça, Hırvatça ile beraber Türkçe ünlemlerin olduğu ve kelimelerin yer aldığı türküler vardır. Sırbistan dolaylarında bu şekilde türkülerin bulunması, bölgede çok daha fazla sayıda repertuara girebilecek özgün türkülerin bulunabileceğini düşündürebilir. Söz konusu türkülerden biri şu şekildedir:

"Na minder mı do trı Anke segahu, segahu,
Of, aman, aman!
Biri Anka, bıri hanım, biri kız, biri kız,
Of, aman, aman!
Anka Hanım sizin, olsun, kız bizim, kız bizim.
Of, aman, aman!
U basci mı do trı cveta cvetau, cvetau,
Of, aman, aman!
Biri gondze, bin Jale, biri gül, biri gül,
Of, aman, aman!
Gondze, lâle, sizin olsun, gül bizim, gül
Of, aman, aman!
U bascı mi do trı drva rastau, rastau,
Of, aman, aman!
Bıri mola, bır darla, biri nar, bin nar,
Of, aman, aman!
Mola, darla, sizin olsun, nar bizim, nar bizım.
Of, aman, aman!" (Birinci, 1995, s. 87-88).

Suriye hem ülkenin ismi hem de şehirleri ile çok sayıda türküde yer alır. Rakka şehrinin *Irakka* şeklinde anılması, Suriye ile Anadolu arasında ticaret sürdüren kervanların hareketliliği, yakın coğrafya olması sebebiyle cereyan eden aşkların hikâyeleri, göç nedeniyle oluşan gurbet acıları, coğrafyadaki birtakım eğlenceler, tasavvufî karakterler, coğrafya ve tabiat unsurları, Suriye ve şehirleri hakkındaki çeşitli konular öne çıkar. Ayrıca bölgede yaşayan insanların etrafında oluşan şahsî hikâyeler ve boylar gibi insan

toplulukları hakkında da türküler yakılmıştır. Söz konusu türkülerdeki çeşitli temalar ve aktarılan kişisel öykülerin Türk ve Suriye halkları arasındaki müşterek kültürü yansıttığı öne sürülebilir. Çalışmada yer alan *Ezo Gelin* isimli türkünün de çevresinde gelişen anlatılar göz önüne alındığında önemli bir kültürel ortaklık göstergesi olduğu ifade edilebilir. Özarslan (2012)'ye göre Türkiye ve Suriye gibi iki komşu ülke topraklarında ömür süren Ezo Gelin'in bu coğrafyada kültürel mirası her iki ülkenin zenginlikleri arasında sayılabilir. Suriye ve Türkiye arasında değer ve noktalardan biri olarak Ezo Gelin olgusu da düşünülmeli ve böylesi kültürel bir değer iki ülkenin kültürel ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için bir referans olarak değerlendirilmelidir. Ezo Gelin'in gerek Türkiye'de gerek Suriye'de geçirdiği zorlu hayatı, ölümünden sonra halk arasında değişik anlatılara konu edilmiştir. Ezo Gelin'in hayatı hakkında efsane özellikleri gösteren türküler yakılmıştır. Ezo Gelin henüz hayatta iken başlayan anlatılar, Ezo Gelin'in ismine bağlı türküden kaynaklanan hayat hikâyesi, tiyatro, sinema en son olarak da televizyonda farklı şekillerde işlenmiştir. Kişisel bir öyküden yola çıkılarak her iki ülke sınırlarında farklı mecralarda kültürel verimler ortaya koyulmasına ortam hazırlayan bir türkünün bulunmasının, ülkeler arasındaki kültürel geçişi yansıttığı düşünülebilir. Türkü, repertuarda şu şekilde geçer:

"Neneyle neneyle bahtı karam neneyle
Çık Suriye Dağları'na da bizim ele el eyle
El eyle aman el eyle
Gel kara yazılım gel
Gel sılada nazlım gel
Gel bahtı karam gel oy
Ezo gelin çık Suriye Dağları'nın başına
Güneş vursun kemerinin kaşına (ey)
Bizi kınayanların da bu gelsin başına (ey)" (Anonim, 2002, s. 78).

Ukrayna, Hotina, Kırım, Sivastopol ve Vinisa şehirleri ile geçer. Bu türkü metinlerinde, bölgenin Türkler tarafından düşmana gövde gösterisinin yapıldığı bir yer olarak anlam bulduğu düşünülebilir.

Hem türkülerde hem de Ukrayna halk şarkılarında pek çok müşterek göze çarpar. Bu halk verimlerinde tabiatın hâli, âşığın hâliyle uyum içindedir. Bitkiler, âşığın irtibat kurduğu, dertleştiği, benzetildiği nesne olarak ön plandadır. Türkülerde ve Ukrayna aşk temalı halk şarkılarında gül, meşe, üzüm, armut, buğday, elma, erik, kavak, kiraz ve bitki sembolleri

ortaktır (Fikaniuk, 2022, s. 116). Bu ortaklıkların, Türklerin bölgeye uzun bir süre egemen olmasının dışında bölgesel yakınlıkla da ilgili olduğu söylenebilir. Örnek vermek gerekirse Bir Ukrayna halk şarkısında sevgili, güle benzetilir. Aşağıdaki Ukrayna halk şarkısında gül, aşkın sembolü olarak ifade edilir:

"Не та ружа що за садом
А та ружа, що в саду.
Не той милий, що двох любить,
А той милий, що одну.
Bahçede olmayan, gül değildir,
Bahçede olan, güldür
İki kızı seven, sevgili değildir,
Tek kızı seven, sevgilidir" (Fikaniuk, 2022, s. 113).

Bu halk şarkısı örneğinde de görüldüğü üzere mazmunlar ve değer yargıları bakımından türkülerle Ukrayna halk şarkılarının benzeştiği yönlerin olduğu ifade edilebilir.

Yemen, çok sayıda türküde yer alır. Yemen'in geçtiği türkülerin içinde önemli yer tutan bir türkü, varyantlaşarak ufak değişikliklerle ya da hiç değişmeden ağız farklılıklarına dayanan ayrımlarla çeşitli yörelerde söylenir. Bu türkünün, türkülerin yörelere taşınması esnasında ve sonrasında uğradığı değişimleri ortaya koyması bakımından iyi bir örnek olduğu düşünülebilir:

"Kahve Yemen'den gelir

Bülbül çimenden gelir" (Anonim, 2006a, s. 21).

"Gahve Yemen'den gelir

Bülbül çemenden gelir" (Anonim, 2006a, s. 365).

"Kahve Yemen'den gelir

Bülbül çimenden gelir (amman)" (Anonim, 2006b, s. 497).

"Kahve Yemen'den gelir

(a canım) Bülbül çemenden gelir (de)" (Anonim, 2006b, s. 497).

"Kahve Yemen'den gelir (hanım Ayşe'm)

Bülbül çemenden gelir" (Anonim, 2006b, s. 734).

Yemen kahvesinin türkülerde çok kez yer almasının yanı sıra iklim koşulları da zikredilir. İklimi, Anadolu'ya nazaran daha sıcak olan Yemen'in Türk insanı için çile dolu bir yer olduğu, türkülerde askerlerin yaşadığı sıkıntılardan yola çıkılarak söylenebilir. Ayrıca Huş Kalesi de bahse konu edilen bir yerdir.

Yemen, Osmanlı'nın düzenini sağlamakta en çok zorlandıkları bölgelerden biridir. Bölgede çıkan ve tarihe Yemen isyanları olarak geçen başkaldırı hareketleri, Türk tarihindeki en olumsuz gelişmelerden biridir. 1870'ten Yemen'in Osmanlı hâkimiyetinden ayrılma tarihi olan 1918 yılına kadar geçen uzun süre boyunca Yemen'de meydana gelen olaylar, Türk Milleti'nin hafızasında çok acı izler bırakmıştır. Osmanlı sınırları içindeki çeşitli yörelerden Yemen isyanlarını bastırmak için gönderilen askerler ve onlardan geriye kalan anılar, Yemen'i uzaklığın, ayrılığın, hasretin, hastalığın adı olarak Türk zihin dünyasında ölümün diğer bir kodlaması biçiminde ortaya koymuştur. Büyük Osmanlı coğrafyasının her bölgesinden askerler geldiği için Yemen Türküleri, bu yönü ile çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Özkan, 2019, s. 1). Derlendiği yer belli olmayan repertuar dışı bir türküde de Yemen, *yaman bir el, güneşi kavuran susuz bir çöl* şeklinde tasvir edilir. Giden askerlerin çokluğu, *canlı sel* olarak ifade edilirken ölümün kol gezdiği, gariplerin canlarını çöllerde yitirdiği anlatılır:

"Ora Yemen değil yaman bir eldir

Giden asker değil bir canlı seldir

Kavurur güneşi susuzdur çölü

Ölüm orda esen bir kara yeldir

Yemen'i andıkça gözler kan ağlar

Yemen'in ateşi bağrımı dağlar

Karaydı saçları ak oldu gitti

Yurdundan uzakta yok oldu gitti

Garipler mezarı kumlu tepeler

Onlar da sonunda yıkıldı gitti.

Ah o Yemen'dir gülü çemendir

Gidenler gelmiyor acep nedendir?

Bu ıssız çöllerde sanki nesi var

Ne izi kalmıştır ne gölgesi var

Her şeyi kaybolmuş kaybolmaz ancak

Gönülden gönüle giden sesi var.

Havada bulut yok bu ne dumandır,

Sesimiz kısıldı bu ne figandır?" (Repertukul- 9, 2023).

Yemen'e giden askerin durumu öylesine acıdır ki düşmanla savaşarak ölebilmek bile çoğu asker için bir nimet sayılmıştır. Bölgede büyük acılar çekilmesine sebep olan hastalıklar, nice askeri genç yaşında ölüme terk etmiştir. Yemen'in sadece çölleri değil dağlık ve kayalıklardan oluşan bölgeleri, çölü aratacak ölçüde tehlikeli sarp kayalıklardan oluşur. Nice asker, bu sarp kayalıklardan geçerken hayatını kaybetmiştir. Anadolu artık hayalde kalmış, çok uzaklarda bir anı olmuş; büyük çöller, sarp kayalıklardan sonra gelinen savunma hatlarında ise isyan eden Arap topluluklarının yanı sıra Avrupalı güçler, mühimmat sıkıntısı çeken askerleri zor durumda bırakmıştır. Yemen, kutsal toprakların anahtarı olduğu için Osmanlı, gücünün yettiği ölçüde toprakların korunması yolunda öncü bir rol üstlenmiştir. Bu özelliğinden dolayı Yemen'den vazgeçilememesi, bu acıların çekilmesine sebep olmuştur (Erdoğan, 2017, s. 108). Yemen'de yitirilen canlar için yakılan bir türküde *taşı toprağı kanlı Yemen* tasviri yapılır. Türklerin tüm bu zorlukları gördüğü için ortaya çıkan Yemen muhayyilesini özetleyerek böyle ifade ettiği dile getirilebilir:

"Yemen Yemen şanlı Yemen

Taşı toprağı kanlı Yemen" (Anonim, 2006b, s. 789).

Çok farklı coğrafyalardan derlenen repertuar türkülerinde Yemen'deki zorluklar ifade bulduğu gibi repertuar dışındaki türkülerde de benzer ifadelere rastlanır. Yemen, dönüp

dönülemeyeceği bilinmeyen bir yerdir. Yetim kalanlara, büyüklerin sahip çıkması beklenir. Trabzon'dan derlenen bir türküde bu ifadeler şu şekilde yer alır:

"Asker ettiler beni da

Ya Erzurum ya Yemen

Ağla beni güzelum da

Ya gelurum ya gelmem

Asker ettiler beni da

Kuram çıkti Yemen'e

Vuruldum sol taraftan da

Kanum akti çümene

Bobam gitti Yemen'e da

İnşallah gelur gene

(inşallah döner gene)

Eğer yetim kalursak da

Sen böyut bizi nene" (Repertukul- 8, 2023).

Yunanistan'ın pek çok şehri, türkülerde farklı temalarla geçer. Aşk hikâyeleri, tabiat özellikleri, kişisel öyküler, dinî söylemler, hapishaneler ve tarım gibi çeşitli konular, bunların başlıcaları olarak sıralanabilir. Türküler aracılığı ile Yunanlılar ile Türkler arasında kültürel bağlar kurulduğu söylenebilir. Tokbudak (2022)'ın çalışmasında ifade edildiğine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda yayımlanan ilk türkü mecmuası, 1896 basım tarihli *Ανατολ Τουρκιουλερι* adlı yayındır. Bu yayın, iki ayrı inanca sahip olan Türk ve Yunanlıların din fenomeni ile ayrılan toplumsal kimliklerin başka bir ifade ile bütünleşmesi olarak değerlendirilir. Ortodokslar arasında yapılan saha araştırması ile toplanan türküleri içeren söz konusu çalışmada *Bir Kızın Gelin Olması* türküsüne odaklanılmıştır. Bu türkünün şairinin *öteki* imgesine sahip olan *Kul Şadi* ismini kullandığı görülür. Yunan harfleri ile türkülerin kayıtlara geçirilmiş olması ve kullanılan mahlasın özelliği, farklı kültürlerin Yunanistan'da türküler aracılığı ile yakın temas kurabildiği

şeklinde yorumlanabilir. Yunanistan'da türküler vasıtası ile oluşan kültür müşterekleri, 1923 mübadelesi ile farklı bir boyuta taşınmıştır.

Kendi iradeleri dışında geldikleri yerlerde yeni yerleştikleri köy ve şehirlerde yaşamaya çalışan Rum mübadiller, sosyo-kültürel sorunlar yaşamışlardır. Kendilerine yabancı topraklarda yaşadıkları olumsuzlukları çeşitli yollarla ifade eden insanlar, yaşanılan mübadele ve yerleşilen yerlerdeki sorunların yer aldığı halk ezgilerini ortaya koymuşlardır. *Mübadele Türküleri* adı verilen bu eserler, genellikle ağıt türündedir. Mübadele kararının duyurulması, evlerin sayılıp tespit edilmesi, yarım kalan hayatların ifadesi, yolculuklarda yaşanan ölüm ve diğer ziyanların yer aldığı, yerleştikleri yerlerdeki sorunlar ve arkalarında bıraktıkları vatanın hasreti gibi konular, bu türkülerde ele alınmıştır (Söylemez, 2019, s. 2259). Repertuarda yerini almayan ve son 100 yıla ait sosyal meselelerle gelişen türkülerin bölgedeki varlığı, türkülerin kültürel yansıtma rolünün iyi bir örneği olarak kabul edilebilir.

Türkü söylemek, mübadele ile Anadolu topraklarından ayrılan Rumlar için kimlik bilincini sürdürebilmek ve Anadolulu olduklarını dile getirebilmek için bir araca dönüşmüştür. Farklı şehirlerden göç edenlerin ana dili Türkçe olmasa da Türkçe şarkılar söylemeye devam ettiği, Türkçe bilen çok sayıda mübadilin olduğu görülmüştür. Türkülerin bu etkisi, Yunanistan'da, mübadele sonrasındaki ikinci ve üçüncü kuşaklara kadar varmıştır. Bölgede hâlen Türkçe şarkılara ilgi duyulması, özellikle anadili Türkçe olan Rum Ortodoksların seslendirdiği Türkçe sözlü geleneksel şarkıların, türkülerin etkisi ile olduğu düşünülür (Doğan ve Karahasanoğlu, 2017, s. 130).

Aşağıda yer alan şekilde, türkülerde geçen yer adları bağlamında Türkiye'deki şehirler, sıklıklarına göre verilmiştir.

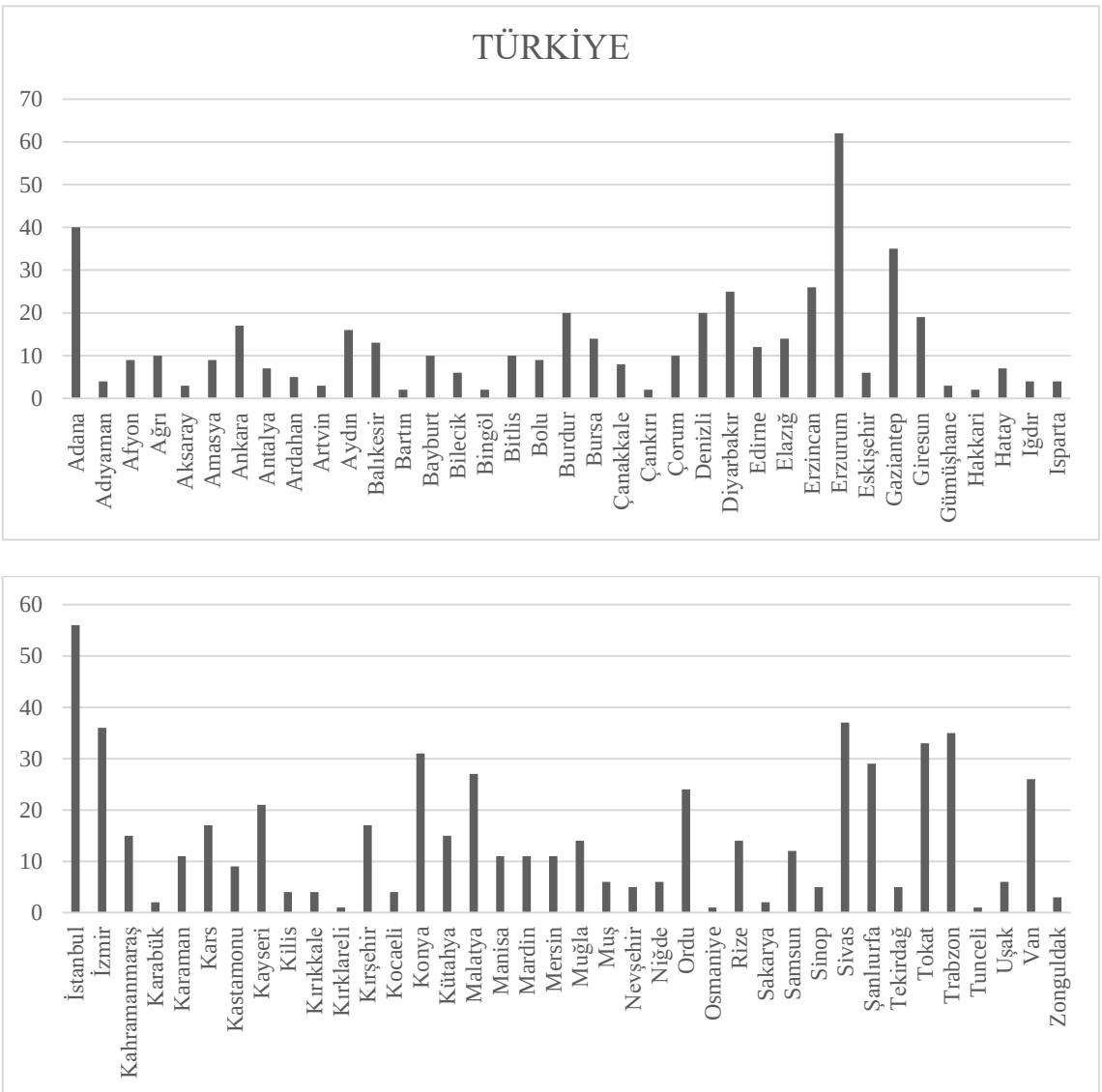

Şekil 5. 2 Türkülerde Yer Alan Türkiye'deki Şehir/Yer Adları

Şekil 2'de verilen bilgilerden hareketle türkülerde Erzurum'un, Türkiye'deki diğer şehirlerden daha fazla yer aldığı ifade edilebilir. Erzurum'un ardından ise İstanbul gelir. İstanbul'un yüzlerce sene Osmanlı Devleti'ne başkentlik yaptığı düşünüldüğünde bu sonucun şaşırtıcı olduğu söylenebilir. İstanbul'un Erzurum'dan daha az sayıda zikredilmesi, Erzurum'un türkülere konu olarak bölgesinde daha fazla anılmasına bağlanabilir. Ayrıca Erzurum'un geçtiği türkülerde öne çıkan iklim koşullarının Erzurum'un anılmasını artırdığı düşünülebilir. Bu hususta ayrıca İstanbul'un halkın her

kesimi için devlet yönetim merkezi olmaktan başka bir ifade taşımayabileceği de zikredilebilir. Dönemin şartları göz önüne alındığında Anadolu'da yaşayan insanların pek çoğunun İstanbul'u devlet yönetimi, savaşlar gibi meseleler dışında duymadığı da düşünülebilir. Bu sebeple İstanbul'un Erzurum'dan daha az anıldığı yorumu yapılabilir. Türkülerde İstanbul'un Erzurum'dan daha az anılmasının başka bir sebebi de Cumhuriyet döneminde Anadolu'ya yönelik gerçekleştirilen türkü derleme çalışmalarının İstanbul için aynı yoğunlukta hayata geçirilmemesi olabilir. Erzurum ve İstanbul'un ardından Sivas, İzmir, Gaziantep, Konya, Tokat şehirlerinin 30 ila 40 ayrı türküde anıldığı görülür. Bu şehirlerin uzun dönemlerdir Anadolu'da farklı özellikleri ile öne çıktığı söylenebilir. Ticaret yollarında bulunma, tarım ve hayvancılık faaliyetleri ve yüksek nüfus barındırma gibi özelliklerin bu şehirlerin türkülerde zikredilmesindeki önemli faktörler olduğu düşünülebilir. Türkülerde çok az anılan ya da hiç anılmayan şehirlere bakıldığında ise bu şehirlerin yakın zamanlarda kurulan şehirler olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'nin 7 coğrafî bölgesine bakıldığında içindeki şehirlerin türkülerde yer almasına göre bölgelerin sıklığı, Şekil 3'te sunulmuştur.

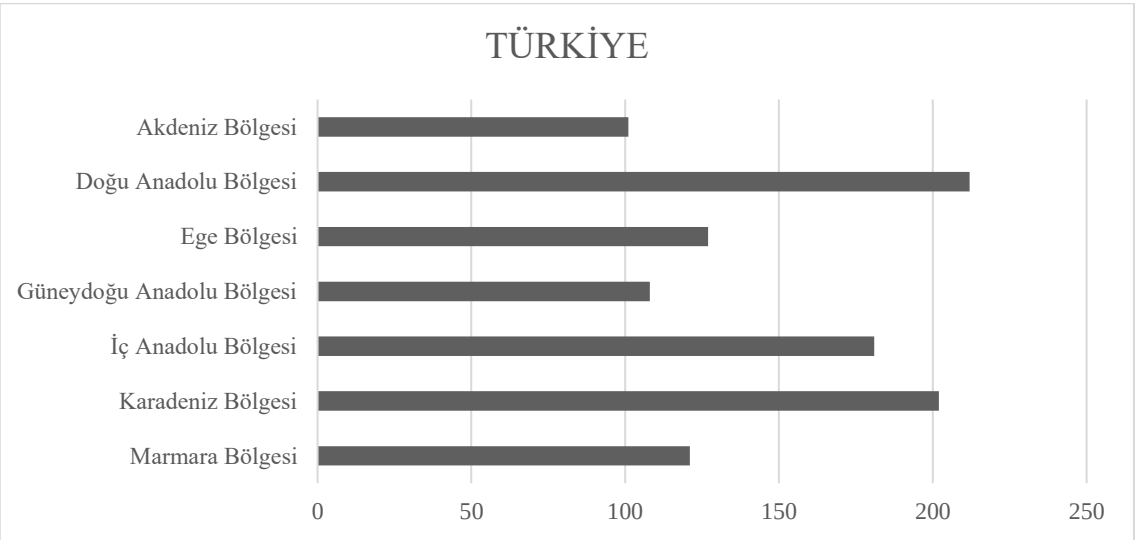

Şekil 5. 3 Türkülerde Yer Alan Türkiye'nin 7 Coğrafî Bölgesine İlişkin Sıklıklar

Türkiye sınırları içinde bulunan şehirler ve bu şehirlere bağlı çeşitli yörelerde bölgeler bazında ortaya çıkan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

Türkülerde yer alan Türkiye'deki şehirlerin bölgeler bazında dağılımına bakıldığında sıralamanın Doğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu, Marmara, Ege, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesi şeklinde oluştuğu görülür. Bölgeler içinde Akdeniz 8, Doğu Anadolu 15, Ege 8, Güneydoğu Anadolu 8, İç Anadolu 13, Karadeniz 18 ve Marmara 11 şehre

sahiptir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Erzurum'un türkülerde en fazla yer alan şehir olmasının bölgeler bazında Doğu Anadolu'nun türkülerde diğerlerinden daha çok anılması konusunda önemli bir etken olduğu düşünülebilir. İkinci sırada yer alan Karadeniz Bölgesi ise Türkiye'de en fazla il barındıran bölgedir. Bu yönü ile bölgenin ikinci sırada olduğu değerlendirilebilir. Üçüncü sırada yer alan İç Anadolu Bölgesi'nde ise Karadeniz Bölgesi'ne yakın sayıda şehir bulunduğu için benzer bir değerlendirme yapılmasının mümkün olduğu düşünülebilir. Marmara Bölgesi'nin ise yüzölçümü bakımından küçük olmasına karşın İstanbul'un çok kez anılmış olmasından kaynaklı olarak dördüncü sırada olduğu ifade edilebilir. Şehir sayıları ile genellikle doğru orantılı olarak görülen çalışmanın bulgularından farklı bir değerlendirmenin yapılmasını gerektiren bölge ise Ege'dir. Bu hususta İzmir'in türkülerde çok kez yer almasının yanı sıra Uşak haricindeki diğer altı şehrin de kayda değer sayılarda anılmasının etken olduğu söylenebilir. Akdeniz ve Güneydoğu Bölgelerinin ise yapılan tespitlerle doğru orantılı olarak bulundurdukları sekiz şehir ile son sıralarda yer aldığı ifade edilebilir.

Akdeniz Bölgesi'nde bulunan ve türkülerde yer alan şehirlerin sıklıkları Şekil 4'te gösterilmiştir:

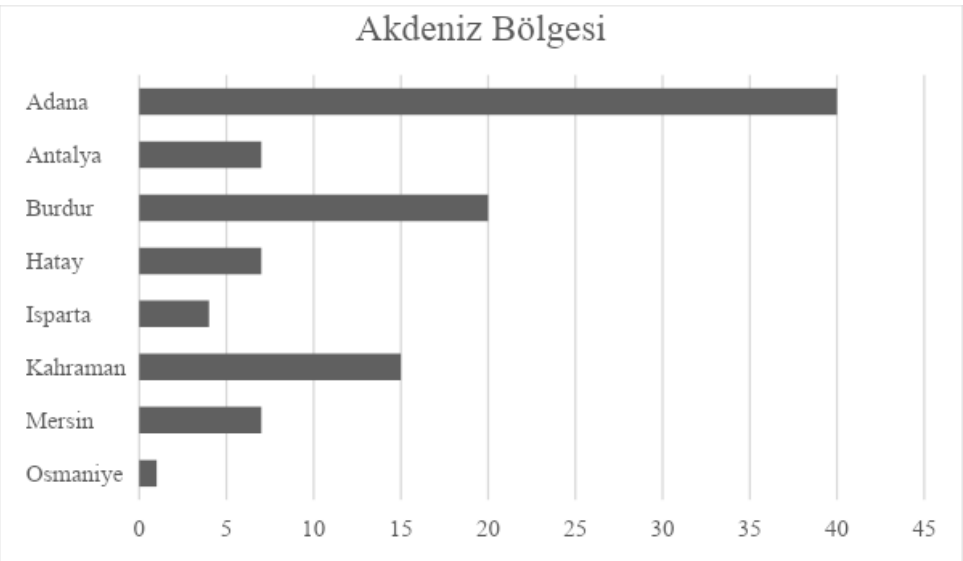

Şekil 5. 4 Türkülerde Yer Alan Akdeniz Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar

Akdeniz Bölgesi'ndeki şehirlere bakıldığında türkü metinlerinde geçme sıklığında Adana'nın diğer şehirlerden önde olduğu görülür.

Adana, tabiat özellikleri, akarsuları, dağları, hayvanları, pazarları, kara yollarının durumu, Ayas Kalesi ile geçerken Antalya, tarım ürünleri, şelaleler, ilçelerinin yolları, mermerciliği, bakır madenciliği ile anılır.

Burdur, dağların durumu, doğal güzellikleri, değirmencilik faaliyetleri, hanlar ve ticareti ile zikredilirken Kahramanmaraş, düşman işgalinden kurtuluşu ile yer bulur.

Isparta, gülleri ve ulaşım araçları ile yer bulurken Mersin, Silifke Kalesi ve çınar ağaçlarının yanı sıra bülbülleri ile zikredilir. Hatay ise dağlarında düzenlenen eğlencelerle konu edilir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve türkülerde yer alan şehirlerin sıklıkları, Şekil 5'te gösterilmiştir.

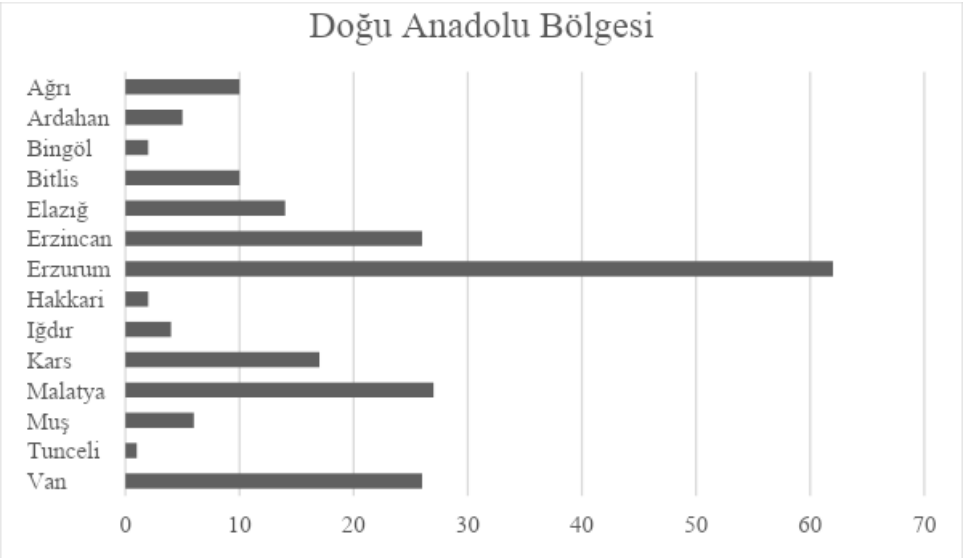

Şekil 5. 5 Türkülerde Yer Alan Doğu Anadolu Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, diğer şehirlere nazaran türkülerde çok daha fazla anılmıştır.

Ağrı, şehirlilerinin beşerî özellikleri, dağları, tarım ürünleri, tabiat özellikleri; Bingöl, bölgenin coğrafî durumu ve bulunduğu konum ile türkülerde geçer.

Bitlis, kurtuluş mücadelesindeki hazin durumu, akarsularının özellikleri, bağları ve şehrin meteorolojik durumu, ulaşım zorlukları; Erzincan, eğlence anlayışı, coğrafî konumu, yükseltileri, iklimi, tarım ürünleri, meskûn mahallerinin büyüklüğü, modern mimari örnekleri ile türkülerde yer alır.

Erzurum, yörenin düşman işgaline uğradığı sıralarda halkın içerisinde bulunduğu ruh hâli, İslam ile şehrin bütünleşmesi, dadaş kavramı, çini sanatı, yemek kültürü, akarsuları, tarım ürünleri, kış şartları, bal yetiştiriciliği, ticari hareketlilik ile Hakkâri ise yaylaları ile türkülerde geçer.

Kars, kişisel bir hikâye vasıtası ile ölüm acısının aktarılmasının yanı sıra vatan savunması ve Genç Osman'ın öyküsü ile geçer. Ayrıca şehir, gülleri ve bülbül sesleri, akarsuları, yükselti durumu, ağaç türleri ile türkülerde öne çıkar.

Malatya, bağlarının durumu, zemin yapısı, iklimi, yol özellikleri, toprak türleri, hayvancılık faaliyetleri, yerleşim yerlerinin eski adları, höyüklerin varlığı ve ölüm acısı ile türkülerde yer bulur. Muş, ovaların genişliği, çiçek yetiştiriciliği, bahçelik alanlar, iklim ve bereketli su kaynakları ile türkülerde geçer.

Tunceli vilayeti için geçmişteki ismi olan Dersim'in anıldığı türküde şehrin dağlar arasında kuruluşu ifade edilirken Van, iskele ile türkülerde geçer. Ayrıca çiçek yoğunluğunu, engebe durumunu ortaya koyan ifadeler de bulunur. Iğdır ise elması ve kişisel bir hikâyenin aktarımı ile türkülerde yer alır.

Ege Bölgesi'nde bulunan ve türkülerde yer alan şehirlerin sıklıkları Şekil 6'da gösterilmiştir.

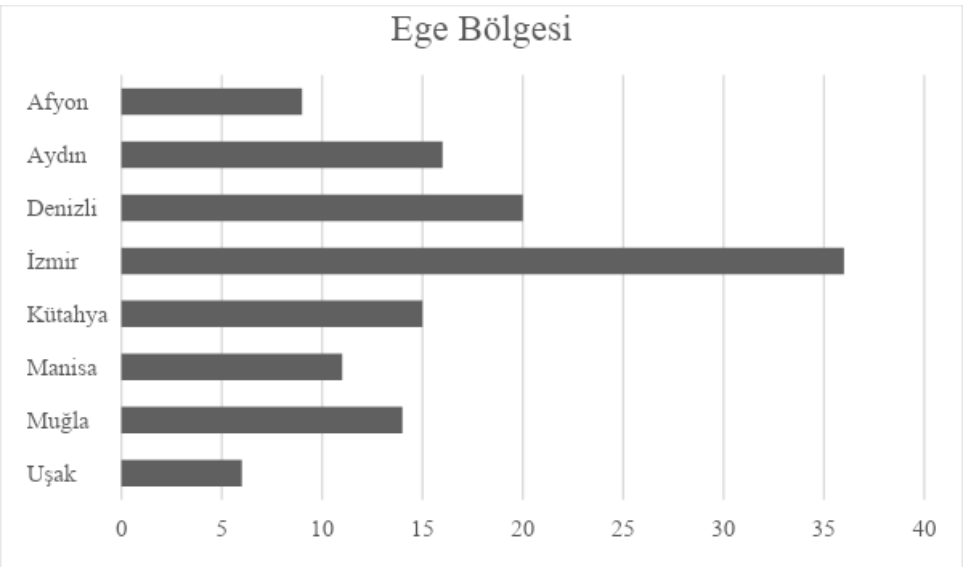

Şekil 5. 6 Türkülerde Yer Alan Ege Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar

Ege Bölgesi'ne bakıldığında ise İzmir'in diğer şehirlere oranla çok daha sık biçimde türkü metinlerinde yer aldığı görülür.

Afyon, ağaç türleri, tarım faaliyetleri, kalesi hakkındaki ifadeler ile geçerken Aydın, efelik ve güreş kültürü, ağaç türleri, doğal bitki örtüsü, akarsularının durumu, çarşıları, ticareti ile türkülerde anılır.

Denizli, dağların durumu, horozları; İzmir, dağlarının özellikleri, ticareti, hanlarının varlığı; Kütahya, denizcilik kazası, dağlarının özellikleri, değirmencilik faaliyetleri ile türkülerde konu edilir.

Manisa, tarım ürünleri ile zikredilirken Uşak, pazarları ve ticareti ile anılır. Muğla ise dağları ve ovaları ile geçmesinin yanı sıra kişisel hikâyelere dayanan türkülerin ağırlığı ile öne çıkar.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve türkülerde yer alan şehirlerin sıklıkları Şekil 7'de gösterilir.

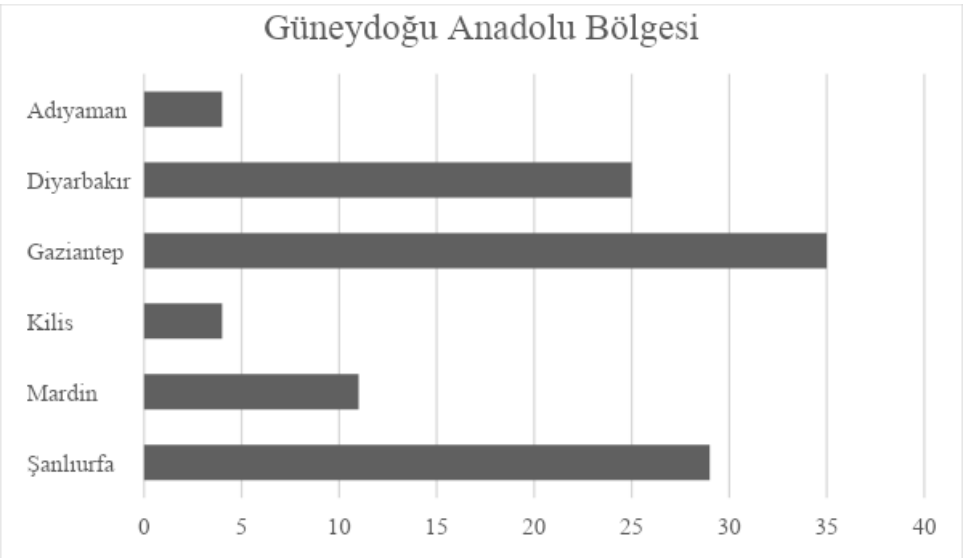

Şekil 5. 7 Türkülerde Yer Alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Gaziantep'in en fazla sayıda türküde yer alan şehir olduğu görülür.

Adıyaman, yöre halkının özellikleri arasında gösterilen söze sadık kalma hasleti ile zikredilirken Diyarbakır, su kaynaklarının durumu, dağlarının hayatı zorlaştırıcı yönü, düzlük alanları, giyim kuşam ürünleri ile türkülerde geçer.

Gaziantep, şehir halkının İstiklal Harbi sırasında verdiği özgürlük mücadelesi ve çekilen acılar ile konu edilirken ibadethanelerin yöredeki çeşitliliği, tarım ürünlerinin türleri, sineklerin verdiği rahatsızlık ile türkülerde yer alır.

Kilis, özgürlük mücadelesi ile konu edilirken Şanlıurfa, meyve ve tarım ürünleri yetiştiriciliği, topografik durumu, ticari hareketliliği, hanları ve kalesi ile türkülerde zikredilir.

İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve türkülerde yer alan şehirlerin sıklıkları Şekil 8'de gösterilmiştir.

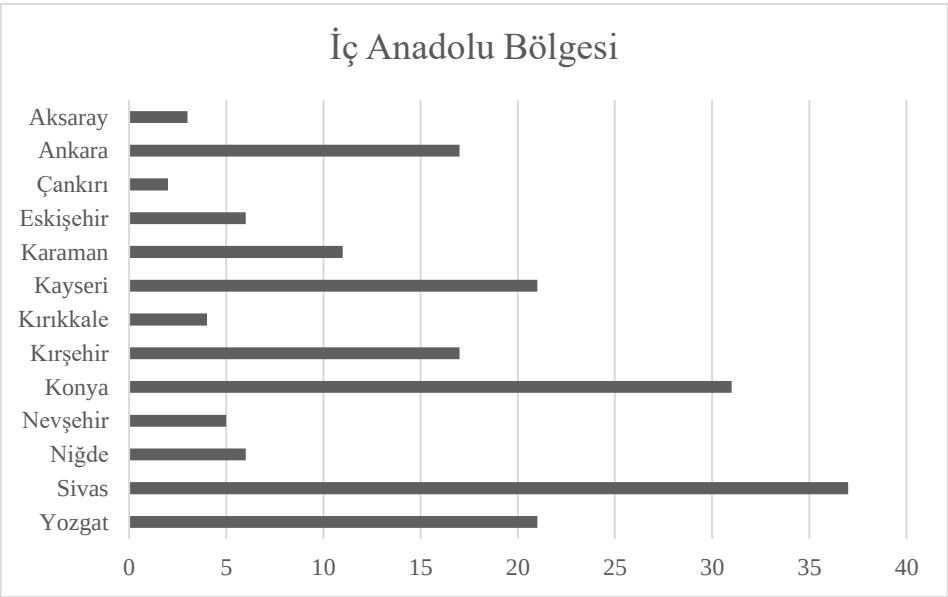

Şekil 5. 8 Türkülerde Yer Alan İç Anadolu Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar

İç Anadolu Bölgesi'nde Sivas ve Konya'nın türkülerde öne çıktığı söylenebilir. Aksaray, bitki çeşitleri ile yer alırken Ankara, yöredeki tahıl üretimi, meyve yetiştiriciliği, demiryolu ulaşımı, ticaret ve tarım faaliyetleri ile türkülerde zikredilir.

Çankırı, meyve yetiştiriciliği; Eskişehir, ağaçları, hanları, ticarî canlılığı; Karaman, doğal şartlarla mücadelenin zorluğu ile türkülerde geçer.

Kayseri giyim kuşamın kültürel ve yöreye has özellikleri, eğitim ve askerî birlik merkezleri, bağları, doğal afetlerin düşürdüğü acı durumlar ve altın işlemeciliği ile türkülerde yer alır.

Konya'nın geçtiği bazı türkülerde Mevlana'dan söz edilirken Kırşehir, Hacı Bektaş Veli ile türkülerde geçer. Konya ayrıca Meram Bağları, buğday yetiştiriciliği, doğal güzellikleri ile anılırken Kırşehir ticari bölgeleri ile türkülerde öne çıkar.

Nevşehir, sıla hasreti ve bölgenin toprak yapısı gibi özellikleri; Sivas ise efsanevî yakıştırmaları ve kahramanlıkları ile Anadolu'da pek çok anlatıya konu olan Köroğlu ile türkülerde geçer. Bunun yanı sıra şehirdeki zanaatkârların faaliyet alanları, doğal afetlerin verdiği zararlar, hayvancılık faaliyetleri hakkında ifadeler yer alırken bölgenin coğrafî konumu da türkülerde anlatılır. Niğde ise bağlar ve kişisel hikâyeler ile türkülerde yer bulur.

Yozgat, gurbette yaşamanın zorluğu ve tarım faaliyetlerindeki nitelik gibi özellikler ile türkülerde konu edilir.

Karadeniz Bölgesi'nde bulunan ve türkülerde yer alan şehirlerin sıklıkları Şekil 9'da gösterilmiştir.

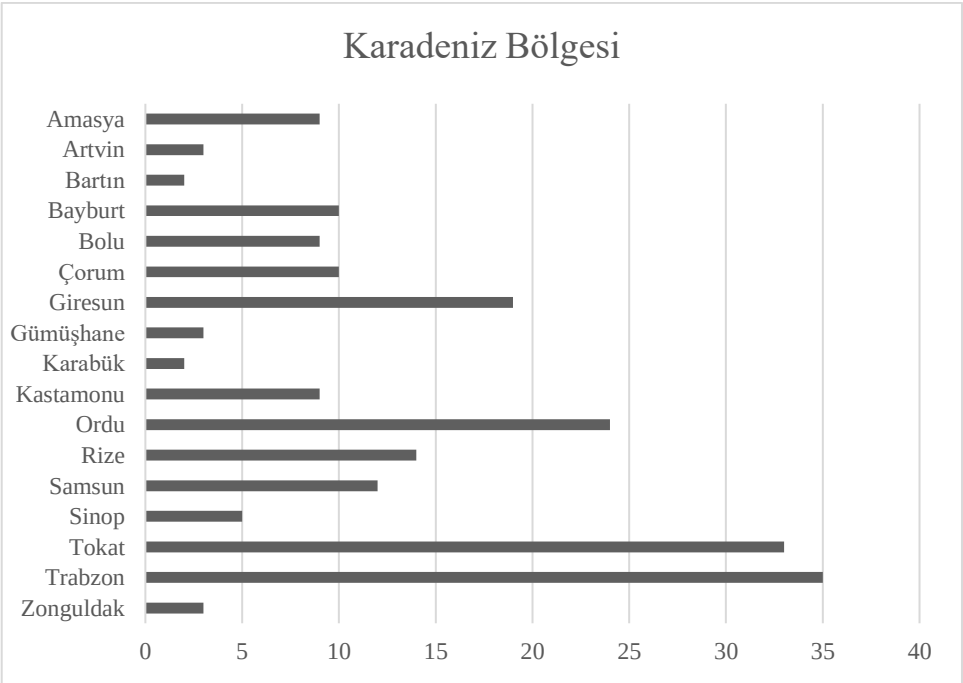

Şekil 5. 9 Türkülerde Yer Alan Karadeniz Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar

Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon ve Tokat, diğer şehirlerden daha fazla türkülerde anılır. Bu şehirleri takiben Ordu ve Giresun gelir.

Amasya, gençlerin oynadığı yöresel oyunları, bağları, dağları, ağaçları, meyve yetiştiriciliği ve bir türbesi ile zikredilirken Artvin, kemençe zanaatı ve avcılık faaliyetleri ile türkülerde geçer. Bartın ise elma yetiştiriciliği ve güzelleri ile türkülerde söz konusu edilir.

Bayburt, şehrin işgale uğrama endişesi ile geçerken akarsu kaynaklarının özellikleri, bahçe ve bağları ve kalesi ile de türkülerde anılır. Bolu ise Bolu Beyi ve tabiat güzellikleri ile türkülerde ifade edilir.

Çorum, dağların şekli ile ifade edilirken Giresun, askerî taburları, fındık yetiştiriciliği, akarsuları, doğal afetlerden çekilen sıkıntılar, meyvecilik faaliyetleri, zanaatları, deniz taşımacılığı ve yol durumu gibi özellikleri ile türkülerde anılır.

Kastamonu, susam ve pirinç yetiştiriciliği, eğitim faaliyetleri ile Ordu ise Hekimoğlu karakterinin öyküsü, şehre hâkim dağ ve tepeleri, sokaklarının durumu ve deniz yolu ulaşımı ile türkülerde geçer.

Karabük, Safranbolu ilçesinin ağırlığı ile dikkat çekerken Gümüşhane, güzellerinin geniş biçimde tasvir edilmesi ile türkülerde geçer.

Rize, yaylalar, limon ve portakal yetiştiriciliği ile öne çıkarken Samsun, tütün yetiştiriciliği, akarsu kaynakları, sel baskınları ve denizcilik faaliyetleri ile türkülerde anılır.

Sinop, askerî noktalara yakınlığı ile ifade edilirken Tokat, doğal afetlerin oluşturduğu hasar, yaylaları, ikliminin bölgeye göre daha ılıman olması, postacılık faaliyetleri, yolları, ticaret durumu ve zanaat çeşitliliği gibi özellikler ile türkülerde geçer.

Trabzon, müzik kültürü, balcılık, engebe durumu, dağları, yaylaları, denizcilik faaliyetleri ve ticaret özellikleri ile anlatılırken Zonguldak, tütün yetiştiriciliği ile türkülerde konu edilir.

Marmara Bölgesi'nde bulunan ve türkülerde yer alan şehirlerin sıkıkları, Şekil 10'da gösterilmiştir.

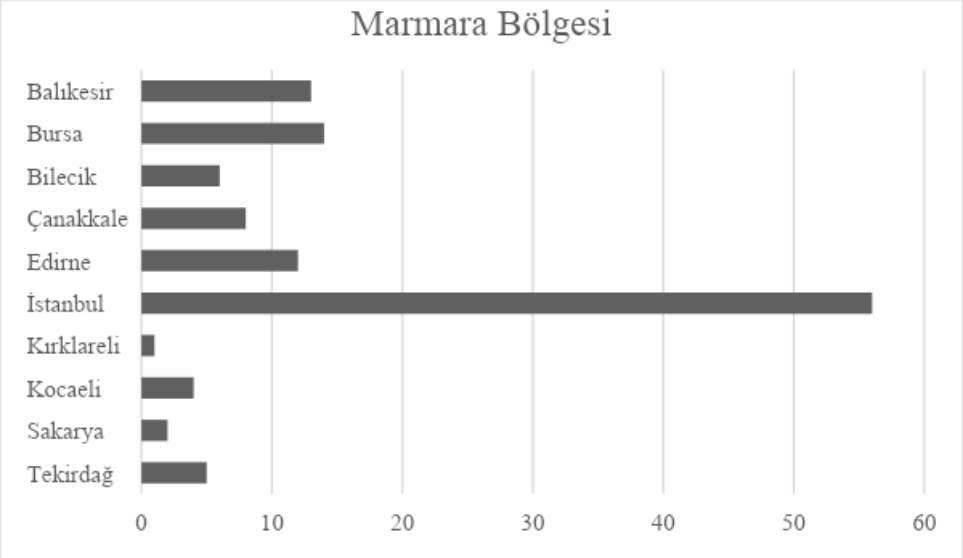

Şekil 5. 10 Türkülerde Yer Alan Marmara Bölgesi Şehir/Yer Adlarına İlişkin Sıklıklar

Marmara Bölgesi'nde İstanbul, diğer bölge şehirlerine nispeten türkülerde açık ara fazla anılmıştır.

Balıkesir, geleneksel giyim kuşam özellikleri, karayolu ulaşım güzergâhları, fayton kullanım durumu, ticari canlılığı ile geçerken Bilecik, dağların durumu ve ticaretin canlılığı ile türkülerde yer alır.

Bursa hakkında kiraz ve kestane yetiştiriciliği, doğal taşların işlenmesi, tekstil faaliyetleri, kuyumculuk, başlıca ögeler olarak ortaya çıkarken Çanakkale, denizaltı kazası, türbeleri ve Aynalı Çarşı'sı ile türkülerde zikredilir.

Edirne, bağlar, akarsular ve taş yapı kullanımı ile türkülerde yer bulurken İstanbul, gurbette yaşamanın zorluğu, kutsiyet atfedilen karakterlerin kabirlerinin bulunması, yönetimsel sembolleri, Türkçe kullanımı, evlerinin bakımlılığı, fayton taşımacılığı, tekstil, meyve yetiştiriciliği, konakları, ipek ticareti ile türkülerde geçer. Kırklareli ise tek türküde bir köyü ile yer alır.

Kocaeli, askerlik; Sakarya, tütün yetiştiriciliği; Tekirdağ ise tabiat durumu, zeytin yetiştiriciliği ve hanları ile türkülerde yer alır.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada türkülerde yer alan ülke ve şehirler bağlamında nitel araştırma yöntemleri kullanılarak analizler yapılmıştır. *TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*'nde bulunan tüm türkülerin incelendiği araştırma ile ortaya konan bulgu ve analizlerden hareketle bir kültür hazinesi vasfını hâiz olan türkülerin sahip olduğu medeniyet tasavvurunun etki alanını, sözlü kültürün uzandığı hudutlar boyunca genişleten bir rol üstlendiği değerlendirilmiştir. Sosyal, coğrafî ve edebî unsurlar temelinde yapılan tematik analizler neticesinde ise türkülerin, yakıldığı döneme ait çok sayıda manevî unsuru içerdiği; içerdiği bu unsurların Türk insanının medeniyet tasavvuru ekseninde şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkülerde geçen hiçbir ifadenin lüzumsuz olmadığı görülmüştür. Bilinenin aksine doldurma mısralarda dahi olsa manasız olduğu düşünülen ifadelerin her birinin yörelerde bir anlam içerdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Örneğin, türkülerde yer adları ile birlikte anılan dağ, ova, akarsu, yol gibi unsurlar ile ilgili kafiye oluşturmak için yer alan ifadeler, ortaya çıktığı yörelerde anlamlı bir bağlamla yöredeki insanların gözlemlerine dayandırılmıştır. Çalışmanın tematik analiz kısmında ortaya konan çıkarımlar, bu yorumu destekler mahiyettedir. Türkülerinn bütünlüğüne bakıldığında söz konusu ifadelerin anlamlarının olduğu anlaşılmıştır.

Elde edilen veriler ışığında Türklerin vatan bildiği coğrafyalarda siyasî egemenliği olmasa dahi kültürel birliktelikten kaynaklı olarak bu yerleri türkülerinde konu ettiği görülmüştür.

Sözlü ürünler olması sebebiyle tarih aralığı tam olarak saptanamasa da siyasî ve tarihî olaylar, devlet yönetim anlayışı, tabiat algılanışı, zanaatlar vb. gibi pek çok alanda türkü metinlerinden yola çıkılarak önemli bilgilere ulaşılmasının mümkün olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmada ortaya çıkan bulgulardan hareketle türkülerin kültürel varlık başta olmak üzere dil gelişim süreçlerinin gözlenebileceği metinler olduğu; sosyal, kültürel, ekonomik, siyasî ve askerî alanların tümünde kaynaklık teşkil edebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkülerin ayrıca kültürel coğrafyanın işaretlenmesinde merkezî metinler sayılabileceği ifade edilebilir. Zira türküler, derlendiği yörelerden ziyade metinlerinde barındırdığı yer atıfları merkeze alınarak değerlendirildiğinde türkülerin kültürel izlerinin uzandığı

coğrafyanın türkü derleme havzasının çok daha ötesine geçtiği görülmüştür. Özetle Türk tarihi açısından önemli bir kaynak mahiyetinde olan ve somut olmayan kültürel mirasların içinde müstesna bir değer taşıyan türküler sayesinde kültürel yayılımın bugünkü bilinen siyasî sınırların çok ötesine ulaştığı değerlendirilmiştir.

Türkiye dışındaki ülkelerin ve ülkelerin sınırlarında yer alan şehirlerin geçtiği türkülere bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar özetle şöyledir:

Suriye ve Irak, diğer ülkelere kıyasla türkülerde daha sık yer almıştır. Bu ülkelerin Anadolu'ya komşu coğrafyalarda bulunmasının bu kadar çok anılmalarında etkili olduğu söylenebilir. Coğrafî yakınlığın yanı sıra Suriye ve Irak topraklarının çok uzun dönemlerdir din birliği vesilesi ile kültürel müştereklerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir. Ayrıca Suriye ve Irak ile gerçekleştirilen ticari faaliyetler de halkların birbirlerine yakınlaşmasına ortam hazırlamıştır. Suriye'nin yer aldığı türkülerden bir tanesi olan Ezo Gelin türküsü dahi tek başına pek çok kültürel müşterek oluşturmuştur. Hem Anadolu'da hem Suriye'de zorlu bir hayat sürdüğü rivayet edilen Ezo Gelin hakkındaki çok sayıda anlatı, türkü aracılığıyla ortaya konmuştur. Bu durum, insanların yakın coğrafyalarda kişisel ve sıradan görülebilecek hayat öyküleri aracılığıyla dahi kültürel ortaklıkları artırarak halk verimlerine katkıda bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Tek bir türkü üzerinden günümüze dek uzanan halk verimlerinin hikâyeler, tiyatro ve sinema eserleri ile yeni üretimlere ilham kaynağı olmasının türkülerin coğrafyalar arasındaki gücünü gösterdiği düşünülebilir. Irak'ın geçtiği türkülerin yanı sıra Irak'ta söylenen türküler, Anadolu'daki türkülerle neredeyse aynı özelliklere sahiptir. Pek çok türküde görülen biçim ve tema ortaklıkları, günümüzde kurulan sınırların kültürel sınırları ifade etmediği şeklinde değerlendirilebilir. Suriye ve Irak'ın ardından İran gelmiştir. Suriye ve Irak'ın aksine İran, hiçbir zaman Türk hâkimiyetine tam olarak girmemiştir. Buna karşın İran'ın bu kadar çok türküde yer alması, yönetsel egemenliğin türkülerdeki anılma sıklığını her zaman doğru orantı ile etkilemediği sonucuna ulaştırmıştır. İran, inanç birlikteliği olmasına karşın Anadolu ile yer yer mezhebî ve bölgesel hâkimiyet mücadelesine girmiştir. Bu rekabete karşın bölgede bulunan Türk varlığı, ticaret ürünleri vasıtası ile kurulan iletişim, bölgeleri birbirlerine karşı kültür alışverişini sık yapar noktaya getirmiştir. İran ve ötesini karşılamak için kullanılan Acem kelimesi, bir coğrafya adı olarak ifade bulmuştur. Bu isimlendirme Anadolu ile söz konusu coğrafyanın farklı görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. İran'ın sonrasında ise Makedonya, Bulgaristan ve Yemen gelir. Bu

ülkelerin üçü hakkında da türkülerde anılmaları hususunda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Makedonya ve Bulgaristan, Müslüman nüfusa sahip olsalar da hiçbir zaman Anadolu ile tam bir din birliğine sahip olmamışlardır. Buna karşın türkülerde çok kez yer almaları, din birliği olmasa dahi birtakım kültürel ortaklıkların kurulabileceği şeklinde yorumlanabilir. Makedonya'da Türk varlığı çok eski dönemlere dayandırılır. Bu sebeple türkülerde Makedonya'nın çok kez anılmış olması, beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Araştırmada Makedonya'ya bağlı çok sayıda farklı yerin türkülerde yer aldığı görülmüştür. Buna mukabil en az Anadolu'daki kadar eskiye dayanan bir Türk varlığına sahip olduğu rivayet edilen Makedonya'nın çok daha fazla türküde yer almasının da beklenen bir sonuç olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda alanda yapılacak derleme çalışmalarının artırılmasının daha fazla türküye ulaşılmasını sağlayacağı öne sürülebilir. Bulgaristan'ın yer aldığı türkülerde de Anadolu'nun yer aldığı türkülerle pek çok bakımdan özdeşlik görülmüştür. Biçim ve içerik bakımından benzerlikleri olan türkülerde orijinal farklı içerik ve benzetmelerin kullanılması, bölgenin kültürün taşınmasının yanı sıra kültürün üretildiği bir yer hâline geldiğini düşündürmüştür. Türkü yakılması ile oluşan kültürün aynı şekilde alınmayıp üzerine coğrafyaya bağlı farklılıkların eklenmesinin kültürün canlı biçimde yaşandığı düşüncesinin dışında anlamları olduğu söylenebilir. Coğrafyanın türkü yakılmasında ve kültür taşınmasındaki önemli rolü, bunlardan bir tanesi olarak değerlendirilebilir. Ardından türkülerde en çok yer alan ülkeler, Yemen ve Azerbaycan'dır. Yemen, çok uzak bir coğrafyada bulunmasına karşın çeşitli ticarî ürünler ile birlikte anılması, zorlu doğal şartlara ve iklim koşullarına sahip olması dolayısıyla türkülerde çok kez yer almıştır. Osmanlı döneminde bölgede çıkan isyanlar, askerlerin yaşadığı büyük zorluklar sebebiyle Yemen'in öneminin Türk insanı için arttığı söylenebilir. Halkı derinden etkileyen hadiselerin türkülerde genişçe yer bulduğu yönündeki savı destekler mahiyetteki veri, Yemen'in yer aldığı türküler aracılığı ile ortaya konmuştur. Azerbaycan, Anadolu ile kültürel ortaklığı hem etnisite hem de din bakımından yüksek olan ülkelerden biridir. Bu ortaklık, TRT repertuarında çok sayıda Azerbaycan menşeili türkünün bulunması ile görülmüştür. Azerbaycan sahasında kendilerine has halk şarkılarının bulunmasına karşın türkülerde de ülkenin şehirleri ile birlikte çok kez anılması, kültürel birlikteliğin ifadesi sayılmıştır.

Türkülerde en fazla anılan ülkelerin yanı sıra az sayıda türküde geçen bazı ülkeler de dikkat çekmiştir. Kültürel müştereklerin çokluğuna rağmen çalışmada az sayıda türkü ile yer alan ülkelerin olduğu görülmüştür. Bu sonuçlarla ilgili her bir ülke özelinde farklı

sebeplerin öne çıktığı söylenebilir. Arabistan, İslam peygamberinin yaşadığı coğrafyaları bünyesinde barındırdığı halde az türküde yer almıştır. Buna sebep olarak halk verimlerinin farklı türlerinde bu coğrafyaların daha çok anılması öne sürülebilir. Yakın zamanda literatürde yer alan ancak henüz repertuara girmeyen halk verimlerinde Almanya yer bulmuştur. Buna karşın repertuar türkülerinde Almanya ve şehirleri çok az sayıda yer almıştır. Bununla ilgili ise üzerinden uzun zaman geçtikten sonra bu eserlerin türkü repertuarında yer bulacağı ifade edilebilir. Almanya'nın yer aldığı repertuar dışı türkülerde olduğu gibi Bulgaristan'ın yer aldığı türkülerde de ağır basan temanın gurbet ve sıla hasreti olduğu görülür. Bu temanın söz konusu bölgelerde ağırlık kazanması, XX. yüzyılda Osmanlı'nın toprak kayıpları sonucunda oluşan ayrılıkların izdüşümü olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmenin ışığında, bölgenin farklı yönleri ile öne çıkmaması, bu dönemlerde yaşanan acılardan önce ortaya konulan türkülerin derlenene kadar yok olduğu yahut ağır basan hüzün duygusu ile unutulduğu düşünülebilir. Bunun yanı sıra bölgelerin anıldığı türküler, Anadolu sahasına taşınarak varyantlaşmış ya da farklı bir versiyona dönüşmüştür.

Cezayir Türküsü olarak bilinen türkü ve Cezayir Havası, çalışmanın ortaya koyduğu veriler ve analizler hakkında önemli bir örnek sayılmıştır. Cezayir adının geçmesine ve çok uzak bir coğrafyaya atıfta bulunmasına karşın bu eser, Bolu, Sivas, Elbistan, Artvin ve Erzurum gibi farklı yerlerde benzer biçimleri ile icra edilmektedir.

Türkiye'de yer alan şehirlerin türkülerde yer alma sıklıklarına ve içeriklerine bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar ise özetle şöyledir:

Erzurum, Türkiye'deki diğer şehirlerden daha fazla yer almıştır. Erzurum'un bu temsilinin şehirdeki türkü kültürünün ve türkü icra ortamlarının canlılığından ileri geldiği düşünülebilir. Erzurum'un ardından gelen İstanbul ise yüzlerce sene Osmanlı Devleti'ne başkentlik yaptığı için en fazla anılan şehirlerden olmuştur. Erzurum ve İstanbul'un ardından Sivas, İzmir, Gaziantep, Konya, Tokat şehirlerinin 30 ila 40 ayrı türküde anıldığı görülmüştür. Bu şehirler, Anadolu'da farklı özellikleri ile öne çıkmıştır. Ticaret yollarında bulunma, tarım ve hayvancılık faaliyetleri ve yüksek nüfus barındırma gibi özellikler bunlardan bazılarıdır. Türkülerde çok az anılan ya da hiç anılmayan şehirler ise genellikle cumhuriyet sonrasında kurulan şehirlerdir.

Türkülerde yer alan Türkiye'deki şehirlerin bölgeler bazında dağılımında ise Doğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu, Marmara, Ege, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz

Bölgeleri sıralanmıştır. Bu dağılımda bölgelerin sahip olduğu şehir sayılarının bölgelerin sıralanmasında önemli bir ölçüt olarak görüldüğü söylenebilir. Akdeniz Bölgesi'ndeki şehirlere bakıldığında türkü metinlerinde geçme sıklığında Adana'nın diğer şehirlerden önde olduğu görülmüştür. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, diğer şehirlere nazaran çok daha fazla anılmıştır. Ege Bölgesi'ne bakıldığında ise İzmir'in diğer şehirlere oranla türkü metinlerinde çok daha sık yer aldığı görülmüştür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep; İç Anadolu Bölgesi'nde Sivas ve Konya öne çıkmıştır. Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon ve Tokat, diğer şehirlerden daha fazla anılmıştır. Bu şehirleri takiben Ordu ve Giresun gelir. Marmara Bölgesi'nde ise İstanbul, diğer şehirlere nispeten açık ara fazla anılmıştır.

Çalışmada ülke ve şehir isimleri bağlamında yapılan analizlerin ardından ortaya konan tematik analizlerde hasret, ayrılık, aşk, neşe, umutsuzluk gibi insânî duygular; düğün, doğum, ölüm gibi sosyal olaylar; doğal afetler, savaş, kıtlık gibi toplumsal meselelerin tamamı ve ticaret, mimarî gibi farklı unsurların türkülerde konu edildiği görülmüştür. Türkülerde geçen ülke ve şehir adları bağlamında ortaya çıkan veriler ışığında oluşturulan sınıflandırma sonucunda *tabiat* başlığı altında *dağlar, su kaynakları, ovalar, yaylalar, bahçe ve bağlar, iklim, çöller, afetler, ağaçlar, tarımsal ürünler, meyve ve sebzeler, hayvanlar* ve *taşlar* alt başlıkları*; lirik* başlığı altında *güzeller, aşk, anne/ baba/ evlat, gurbet ve ayrılık, vatan sevgisi* alt başlıkları; *epik* başlığı altında *savaş* ile *efsanevî* alt başlıkları; *din-tasavvuf* başlığı, *kültür* başlığı, *ulaşım faaliyetleri* başlığı, *ticaret* başlığı, *nüfus* başlığı, *mimarî* başlığı altında *evler, ibadethaneler, kaleler, ticarethaneler, yollar ve kaldırımlar* alt başlıkları ile analizler yapılmıştır. Analizler sonucunda tabiatın tasvir edildiği türkülerde hayranlık, korku, sığınma gibi hisler uyandırmasının yanı sıra metaforik bağlamlarda da kullanıldığı görülmüştür. Aynı anlatım yöntemine aşkla ilgili hislerin yansıtılmasında da başvurulmuştur. Örneğin insanın tat alma duyusu, duyular arası aktarımlar ile çeşitli duyguların ifade edilmesi için kullanılmıştır. Tatlı kelimesi de güzeller için bu şekilde kullanıldığı gibi tatlı olan pek çok gıda mamulü de güzellere benzetilerek yer almıştır. Tat kelimesinin yanı sıra gıdalara lezzet katan tuz da *tadı tuzu olmak* tabiri ile güzelleri nitelemek için kullanılmıştır.

Duygu yoğunluğunun yüksek olduğu türkülerde ise sevgi, hasret, hüzün duygularının ağırlıkta olduğu söylenebilir. Savaş ve kahramanlığın konu edildiği türkülerde ise hem hamasî ifadelerin yer aldığı hem de vatana olan bağlılığın zikredildiği dile getirilebilir. Dinî-tasavvufî içeriklerin yer aldığı türkülerde ise din büyükleri önemli bir yer tutmuş,

kültür ögelerinin çeşitli şekillerde anıldığı; ulaşım, nüfus, mimarî gibi şehirlerin muhtelif özellikleri hakkında ifadelerin yer aldığı görülmüştür.

Ülke ve şehir adları merkeze alınarak yapılan analizlerde türkülerin kültürel olarak ifade ettiği aktarım rolünün yanı sıra kültür oluşturmadaki katkıları da görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle bu araştırmada kullanılan türkü metinlerinin kültür aktarımının dışında bireylerde ve toplumda coğrafya ve sanat bilinci, duygu gelişimi başta olmak üzere eğitsel amaçlarla kullanılması gerektiği önerilmektedir. Bu önerinin hayata geçirilebilmesi için de farklı temalara ayrılarak yapılan analizlerle türkülerle ilgili daha fazla anlamın ortaya çıkacağı çalışmaların yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Abbasova, İ., Akkaynak, Ö. (2017). Türkü'nün Kültürümüzdeki Yeri ve Önemi. *Musiqi Dünyası 4* (73), 7848-7854.

Açar, Z. (2018). Şeyh Gâlib'in "Düşdü" Redifli Gazeli ile Kul Yusuf'un "Düştü" Redifli Deyişindeki Müşterek Tasavvufî Kavramlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, *4*(1), 1-16.

Akalın, L. S. (1972). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü.* Genişletilmiş 3. Baskı. İstanbul: Varlık Yayınları.

Akbıyık, A. (2013). Türkülerdeki Mekân Kavramının Sosyal Kültür ve Ekonomik Hayattaki Önemi. *İçinde: Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri* II, Sivas.

Akdeniz, S. (2013). Alevi Müzik Uyanışının, Birlik ve Farklılık Ekseninde İzmir Yamanlar Cemevi Müzik Pratiklerine Yansıması. *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi,* (3), 129-147.

Akgün, D. (2006). *Kırşehir Türkülerinde İnsan* (Yüksek Lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Akın, B. (2018). Kültürel bellek ve müzik. *Eurasian Journal of Music and Dance*, (13), 101-117.

Akkuş, Ç., Akkuş, G., & Bayraktar, Y. (2017). Somut Kültürel Mirası Koruma Çalışmaları: Erzincan-Kemaliye Sit Alanı. *Electronic Turkish Studies, 12*(35).

Akpınar, E. (2012). Eğin türkülerinin coğrafî analizi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4*

Aksakal, N. (2006, November). Buldan Evleri. In *Buldan Sempozyumu Bildirileri, Proceedings of Buldan Symposium, Pamukkale Universitesi, Denizli, Ankara, Turkey* (pp. 951-955).

Aksu, C. (1999). Folklorumuzda Türkü Derlemeciliği. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 5*, 1-5.

Aktaş Yasa, A. (1998). Selçuklu Dönemi Konya'sında Şehrin Yeşil Dokusu. *Vakıflar Dergisi, 27.* 965-74.

Akyıldız, S. G. (2020). Bir Türkünün Doğuş Hikâyesi:"Ay Deresi". *Milli Folklor, 16*(127), 244-259.

Albayrak, N. (2012a). Türkü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.

Albayrak, N. (2012b). *Halk Edebiyatı Kapsamı-Biçimi ve Tür Özellikleri-Literatürü*. Kapı Yayınları: İstanbul.

Aliağaoğlu, A. (2018). Türkülerde Erzurum. Bir Şehir Kimliği Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 14-25.

Alova, E. (2002). *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Altınay, F. R. (2013). Türkiye ve Kuzey Doğu Bulgaristan Deliorman Türklerinin Kına Havalarında Bir Varyant Üzerine İnceleme: "Ak Bakırlar Susuz Kaldı". *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi,* (3), 43-63.

Altınkaynak, E. (2019). *Anlatımlara-Derlemelere Dayalı Halk Kültürü.* Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

Altunsaray, İ. (2008). *Meslek Türküleri ve Meslek Türkülerini İnceleme Prensipleri* (Yüksek Lisans tezi). Haliç Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Anonim, (2006a). Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi I. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 98, Ankara.

Anonim, (2006b). Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi II. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 98, Ankara.

Anonim, (2002). Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi III. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 105, Ankara.

Arat, T., Summak, M.E., Yıldız, A.N. (2018). Konya'nın Rekreasyon Alanları ve Boş Zaman Değerlendirme Tercihleri. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları. EDITORLER: Prof.Dr. Tahsin Tapur Doç.Dr. Selahattin Avşaroğlu Doç.Dr. Emel Arslan Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Kılınç*

Arık, D. (2020). Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni. Arık, D., Eroğlu, A. H. (Ed.), *Halk İnanışları El Kitabı* içinde (s. 67-97). Ankara: Grafiker Yayınları.

Arık, D., Eroğlu, A. H. (Ed.) (2020). *Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Arnaut, T. (2009). Gagauz Türkülerinde Aşk ve Ölüm Motifleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 11*(11), 5-20.

Arslan, A. (1997). Osmanlılar'da Coğrafî Terim Olarak "Acem" Kelimesinin Manası ve Osmanlı-Türkistan Bağlantısındaki Önemi (XV-XVIII. Yüzyıllar). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi Otam*, 8(8).

Artun, E. (1999). Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Rolü. *Avrupa'ya İlk Adım Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Gelibolu*.

Artun, E. (2009). Ortak Türk-Mısır Halk Kültürü Ürünlerinin Araştırılması Üzerine Görüşler. *In International Turkey Egypt Relations Symposium and Art Exibition* (pp. 2-7).

Artun, E. (2012). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri.* Adana: Karahan Kitabevi.

Artun, E. (2013). *Türkü* söyleme geleneği ile türkülerde tür, şekil ve tasnif üzerine düşünceler. 1-9. *S Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, Türkü, Türkülerimiz, Öyküleriyle Türküler Sempozyumu.*

Aslan, E. (2014). Türk halk kültüründe acem ve tat algısı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XIV/2* (Kış 2014), s.197-204.

Aslan, E. (2017). *Türk Halk Edebiyatı.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Atkinson, D., Jackson, P., Sibley, D., & Washbourne, N. (2005). Cultural geography. *A critical dictionary of key concepts.*

Atmaca, M. (2015). Osmanlı Zihin Dünyasında Bir Doğu Ülkesi: Diyar-I Acem yahut İran. Muhafazakar Dusunce/Conservative Thought, 11(43).

Atmaca, Ö. Ü. S. (2020). Tenecioğlu Aşık Hüseyin ve Acem Kızı Türküsü Üzerine Bir Değerlendirme/An Assessment On Tenecioğlu Aşık Hüseyin And The Folk Song Acem Kızı. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, (22),* 136.

Aydoğan, S. İ. E. (2019). Folklorik Bir Ürünün Yeniden Yazımı: Kerem ile Aslı Örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *8*(1), 462-480.

Aygün, M. (2020). Gurbetçi Türklerin Gözünde Türkülere Yansıyan Almanya: Gâvurdan Hans'a-Türküden Rap'e. *Sosyologca Dergisi 10*(20), 166-182.

Aytaş, G. (2003). Türkülerde turna. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, *28*, 13-33.

Bakırcı, N. (2010). Köroğlu Destanlarında Köroğlu ve binitinin kıyafet (şekil) değiştirmesi. *Turkish Studies (Elektronik)*, *5*(4), 860-878.

Bal, F., Taşdemir, M.(2020). Tarihî Kapalı Çarşılara Alışveriş Merkezleri Literatüründen Bir Bakış. *İnsan ve Toplum*, *10*(2). 1-34.

Bali, A. (2017). Halk Oyunları Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma: Mersin İli Silifke İlçesi Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (33), 78-91.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388.

Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

Banarlı, N. S. (1972). *Türkçenin Sırları.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek. *Millî Folklor*, 61.

Başgöz, İ. (2013). İran Azerbaycan'ında Türk Hikâye Anlatma Geleneği. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *13*(2), 371-386.

Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayat, F. (2013). Türkülerin Sosyo-Kültürel Fonksiyonu. *İçinde: Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri* II, Sivas.

Bayrak, M. (1996). *Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri.* Ankara: Baran Ofset.

Bekki, S. (2010). Saraybosna ve Anadolu'daki Bazı Türkülerin Benzerlikleri Üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (28), 79-116.

Belge, R. (2018). Denizli Kent Kimliğini Oluşturan Coğrafî Öğeler. *Ege Coğrafya Dergisi*, *27*(2), 167-181.

Berkan, Ö. (1940). Şark Ticaret Yolları Hakkında Notlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (1). 448- 456.

Birinci, N. (1995). Sırp, Hırvat, Arnavut ve Makedon Dilleri Üzerine Türkçenin Etkisi. *İlmi Araştırmalar*, (1), 83-90.

Boratav, P. N. (2019). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.* Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Bozkurt, F. (2012). *Türklerin Dili.* Konya: Eğitim Kitabevi.

Bozkurt, G. S. (2008). Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, (17), 1-31.

Burç, U. Ö. (2009). *TRT Repertuvarındaki Türkü Sözlerinin Konu tür ve Biçim Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Buttanri, M. (2005). Bulgaristan Türk Edebiyatı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 27-45.

Bülbül, A. E. (2017) *Türkülerdeki Yas Söyleminin Halkbilimsel Çözümlemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Büyükyıldız, Z. (2004). *Kültür Taşıyıcısı Olarak Türk Halk Müziği TRT ve Özel Radyo Örnekleri* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Camgöz, N. (2011). *Taşkent'ten Derlenen Türküler ve T.R.T. Repertuarında Bulunan Konya Türküleri İle Mukayesesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Camgöz, N. (2019). *Anadolu Türkülerinin Anadolu Pop-Rock Müzik Türüne Uyarlanmasının Halkbilimsel İncelenmesi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Can, Z. (2010). *Türkülerde Sevgili Kavramı* (Yüksek Lisans tezi). Muğla Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Cangür, A. (2013). *Batı Anadolu'da "Efelik ve Eşkiyalık" Türküleri ve Hikâyelerinin Edebi Yönden İncelenmesi* (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ceylan, M. A. & Demir, Ş. (2020). Türkiye'de Şehir Coğrafyası Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13* (70), 216-241.

Coşkun, G. (2019). *Tokat'tan Derlenen Türkü Sözlerindeki Halk Kültürü Öğelerinin Bir Eğitim Aracı Olması Bakımından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çakır, İ. E. (2010). Uşak kazâsı (1676 tarihli avârız defterine göre). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, *28*(28), 27-47.

Çakır, Ö. (2013). Çankırı'da Yârân Sohbetlerinin Edebî Cephesi Yahut Yârân Edebiyatı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 151-20.

Çangal, Ö. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Taşıyıcısı Olarak Türküler. *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*, Yıl, 2.

Çelepi, M. S. (2016). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Üniversite Gençliği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(3), 15-35.

Çelik, A. (2016). İran-Türk Mûsikîsi'ne Etnomüzikolojik Yaklaşım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *5*(8), 2987-2994.

Çelik, C. (2008). Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din. *Milel ve Nihal, 5*(3), 105-142.

Çetin, H. (2019). Türk Kültüründe Tek Kişilik Folklor Örnekleri. *Türkoloji*, (98), 79-92.

Çetinkaya, N., & YILDIZ, S. (2018). Somut Olmayan Kültürel Miras Unsuru Erzurum Lavaş (Acem) Ekmeğinin Turistik Ürüne Dönüştürülmesine Yönelik Bir Çalışma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi,* 2(Ek1), 430-452.

Çetinkök, A. (2009). *Türk Halk Müziği Uyanışının Kitle Medyası Bileşeni Olarak "Türkü Radyo"* (Yüksek Lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Çevik, M. (2012). *Türkü Kültüründe Değişim Süreci ve Musa Eroğlu* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çıpan, M. (2009). Mûsıkî ve Şiir İklîmimizde "Derd, Derman, Tabib" Olgusu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *15*(39), 609-630.

Çoban, L. (2018). Hekimhan Müzik Kültürü Üzerine Bir Araştırma. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 4*(1), 77-84.

Çuhadar, C. H. (2016). Müzik ve Müzik Eğitimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 217-230.

Demir, G. (2011). Dil-Müzik İlişkisi Ekseninde Yapılanan Türk Halk Müziği Yöresel Ağız Özelliklerinin Fonetik Notasyonu (Yüksek Lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demir, S. (2011). *Türk Halk Müziğinde Tür Meselesi* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Demir, S. (2020). Türk Halk Müziği Derleme Çalışmalarında Göç Olgusunun Yöre Belirlemeye Etkisi ve Temir Ağa İsimli Türkünün Bu Bağlamda Değerlendirilmesi. *SBedergi, 4*(7), 158-171.

Demirci, B. (2013). Türkülerin Sosyolojik Anlamı ve Önemi. *İçinde: Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri* II, Sivas.

Demirel Değirmenci, S. (2021). 1960-1990 Yılları Arasında Türk Sineması'nda Kamu Personelinin Temsili. *Lapseki Meslek Yüksekokulu Uygulamalı Araştırmalar Dergisi, 2*(3), 134-144.

Deniz, T. & Aydın, K. (2020). Somut kültürel miras örneği: ovacık (karabük) kışla köyü su değirmeni. Doğu Coğrafya Dergisi, 25(43), 111-122.

Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (20. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*,(3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dilçin, C. (2019). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dinç, M. (2020). Türkülerin başına gelenler: Politik-ideolojik sebeplerle değiştirilen türküler üzerine. *Folklor/Edebiyat, 26*(103), 483-508.

Dizoğlu, M. (2019). *Anadolu Sahası Türkülerinde Renkler* (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Doğan, E. (2015). *Sivas Türkülerinde İrfânî Boyut* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, E., & Karahasanoğlu, S. (2017). Yunanistan'da Mübadilliğin Kültürel Simgesi Anadolu Türküleri: Konyalı Türküsü. *Porte Akademik,* 116-133.

Doğan, E. B. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu ile Birlikte Balkanlarda Türk Halk Müziğinin Varlığı* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Doğanay, H., & Sever, R. (2016). *Genel ve Fiziki Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademi.

Duygulu, M. (1991). *Folklorumuzda Cezayir* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Düzgün, D. (2020). *Aşık Edebiyatı*. Oğuz, M. O. (E.d.). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı İçinde (65-108). Ankara: Grafiker Yayınları.

Ekici, M. (2008). Türk Halk Kültürü Araştırmalarında Dün, Bugün ve Yarın. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 1*(1), 11-26.

Ekici, M. (2020). *Kuramlar ve Yöntemler*. Oğuz, M. O. (E.d.). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı İçinde (65-108). Ankara: Grafiker Yayınları.

Ekici, M., & Fedakar, P. (2013). " Ege Üniversitesi" Deneyimleriyle Somut Olmayan Kültürel Mirası" Yaşatarak Koruma". *Millî Folklor, 25*(100).

Ekici, M., Gürçayır Teke, S. (2020). *Derleme Yöntem ve Teknikleri*. Oğuz, M. O. (E.d.). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı İçinde (109-140). Ankara: Grafiker Yayınları.

Elçi, A. C. (2011). Sözsel ve Müzikal Varyantlaşma: Manilerin Türkü İçindeki Dönüşümleri. *Milli Folklor, 23*(91), 130-139.

Elçin, Ş. (2019). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi, 15*(1-2), 51-59.

Erdal, B. (2009). Müzik türlerinin tercih edilmesinde kişilik özellikleri ve beğeni ilişkisi *(Doctoral dissertation, DEÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü).*

Erdal, İ. (2021). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinin Tanıtımında Folklorun Kullanımı (1920-1960). *Milli Folklor, 17*(129), 149-161.

Erdem, E. (2012). *Bizimki Türkçe Sevdası*. 6. Baskı. TDED Yayınları: İstanbul.

Erdemli, G. B. (2019). *Türk Halk Hikâyeleri Ve Halk Türküleri Arasındaki İlişkiler (Anadolu Sahası Köroğlu Ve Arzu İle Kamber Örneği)* (Yüksek Lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdoğan, Ç. (2016). *Osmanlı Son Döneminde Yemen İsyanlarının Türkü Metinleri Üzerine Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergün, E. (1990). Türkiye'de sosyal ve kültürel bütünleşme faktörlerinden halk müziğinin önemi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 1*(7), 30-35.

Erkan, Ç. (2013). Geleneksel Müziklerin Seslendirildiği Mekân ve Ortamın Dinleyiciye/ İzleyiciye Olan Etkisi. *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi,* (3), 125-128.

Eroğlu, A. H. (2020a). Halk İnanışlarına Giriş. Arık, D., Eroğlu, A. H. (Ed.), *Halk İnanışları El Kitabı* içinde (s. 19-42). Ankara: Grafiker Yayınları.

Eroğlu, A. H. (2020b). Geleneksel Türk İnanışları. Arık, D., Eroğlu, A. H. (Ed.), *Halk İnanışları El Kitabı* içinde (s. 173-206). Ankara: Grafiker Yayınları.

Eroğlu, E. (2008). *Prizren Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm).* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Eroğlu, T. (2017). Türkü nedir?. *Kesit Akademi Dergisi*, (7), 78-91.

Eroğlu, F. B. (2014a). Türk Halk Müziğinde Yöre, Üslûp Ve Tavır Kavramları Üzerine. *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 231-238

Eroğlu, F. B. (2014b). *Söz ve Müzik Açısından Türkü* (Yüksek Lisans tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Erol, M. (1980). Amerikan Trablusgarp İlişkileri. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara.

Erol, O. (2012). *Silifke Halk Oyunlarında Yer Alan Türkülerin Konuları – Silifke Türkülerindeki Motifler ve Semboller* (Yüksek Lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Ersin, A. (2020). Ankara Türküleri Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Ersoy, İ. (1993). *Cumhuriyetten Günümüze Kadar Türk Halk Müziğindeki Değişim* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ersoy, R. (2006). Şehirleşme-Halk Kültürü İkileminde Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(20), 233-238.

Esin, E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*. İstanbul: İstanbul Fakültesi Matbaası.

Esin, F., & Sazak, N. (2016). Türk Folklorünün Müzikal Manada Macar Müziğine Etkisi. *İdil Dergisi*, *5*(22), 587-602.

Evci, A. (2018). *Orta Karadeniz Bölgesi'ne Ait Türkülerde Türk Yaşam Tarzı,* (Yüksek Lisans Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Evcin, E. (2013). Türk halk kültürü araştırmaları için önemli bir kaynak: halk kültürü bilgi ve belge merkezi. *Milli Folklor, 25*(100).

Feyiz, F. & Şanal, R. (2021). Bir Osmanlı İçeceği: Yemen Kahvesi . *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi , 2021 (2) ,* 192-211 .

Feyzioğlu, N. (2017). İdeoloji, Mantalite, Tarih ve Anlatı Kavramları Çerçevesinde Türkü (halk şarkısı) Biçimi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 3*(1), 49-63.

Fikaniuk, A. (2022). Aşk Konulu Türküler ve Ukrayna Halk Şarkılarında Kültürel Unsur Olarak Bitkiler. *Culture and Civilization, 1*(2), 97-119.

Garanti, S. (2013). Kıbrıs Havaları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, *6*(12), 327-332.

Gazimihal, M. R. (2006). *Anadolu Türküleri ve Musikî İstikbâlimiz*. İstanbul: Ötüken.

Göher, F. (2007). Müziğin Toplumsal İşlevi Müzik, Siyaset, Din ve Ekonomi. *Müzik Kültürü ve Eğitimi*, 2, 301-14.

Göher Vural, F. (2011). Türk Kültürünün Aynası: Türküler. *Fine Arts, 6*(3), 397-411.

Gökalp, Z. (1997). Halk Medeniyeti. *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler* İçinde (s. 44-45). İstanbul: Halk Kültürü Yayınevi.

Gökşen, C., & Gökşen, R. (2016). "Dağ" In Türkülere Mitik Bir Öge Olarak Yansıması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (57), 1599-1618.

Gökyay, O. Ş. (1995). *Eski, Yeni ve Ötesi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Görkem, B. (2021). Türkülerde 'Evlilik Geçiş Dönemi'Metaforu Olarak 'Köprü'. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 61*(2), 631-646.

Görkem, İ. (2006). Anadolu Türk Ağıtlarının Mizahî Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(20), 153-167.

Gülcan, B. (2010). Türkiye'de kültür turizminin ürün yapısı ve somut kültür varlıklarına dayalı ürün farklılaştırma ihtiyacı. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 99-120.

Güleç, İ. (2017). *Anonim Halk Edebiyatı* (İkinci Baskı). Kitabevi: İstanbul.

Gülvodina, G. (2019). Bulgaristan Türklerinin Türkülerinde Kadının Fizikî Özellikleri. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 1*(01), 97-114.

Gümüşçü, O. (2018). Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras. *Erdem, (75),* 99-120.

Güngör, E. (1996). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.

Gürçayır, S. (2011). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi üzerine eleştirel bir okuma. *Milli Folklor, 23*(92).

Gürdal, D. C. (2010) *Cumhuriyet Sonrası Kültürel Kurumsallaşma ve Türk Halk Müziğine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güven, M. (2009). *Türküler Dile Geldi*. İstanbul: Ötüken.

Haşhaş, S. (2017). *Geleneksel Türk Halk Müziğinde Yörelere Özgü Müzikal Kimlik Saptamaları 'Doğu Anadolu Bölgesi Örneği'* (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

İbrahim, İ. B. (2009). *Irak Türkmen Türkülerinde Konu ve Yapı* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İçel, H. (2009). Çıldırlı Aşık Şenlik'in Şiirlerinde Halk Kültürü Unsurları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(1), 11-29.

İçli, G. (2001). Küreselleşme ve kültür. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(2), 163-172.

İnayet, A. (2007). Divanü Lûgat-it-Türk'te Geçen "Çin" ve "Maçin" Adı Üzerine. *Turkish Studies, 2*(4), 1174-1184.

İpek, B. (2013). Elazığ Türkü Ve Manilerinde Geçen Bazı Eski Kelimeler. *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu,* 135-154.

İslâm, Y. (2017). *Neden Hala Gitar Taşıyorum*?. Asır Ajans: İstanbul.

İstanbullu, S. (2014). *Kültür Ve Müzik Eğitimi Ögesi Olan Türkülerde Kadın Temasının Analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

İvgin, H. (Ed.) (2019). *Anlatımlara-Derlemelere Dayalı Halk Kültürü.* Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

Kabaklı, A. (1973). *Türk Edebiyatı*, II. Cilt. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Kabaklı, A. (2008). *Âşık Edebiyatı*, II. Baskı. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Kabaklı, A. (2016). *Edebiyat Türleri Roman, Hikâye, Nazım.* İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

Kaçmaz, M. (2021). Coğrafî bir araştırma konusu olarak müzik coğrafyası. *Coğrafî Bilimler Dergisi, 19*(2), 490-511.

Kadıoğlu, M. (2020). *Zigetvar Gezi Rehberi (Szigetvar Travel Guide)* (Vol. 16).

Kalaycı, Ü. (2008), Tsalka (Parmaksız) Urumları Ağzı/ Gürcistan, Yüksek Lisans Tezi, EÜ, Haziran

Kalaycı, Ü. (2009). Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) Rayonunda Yaşayan Urum Türklerinin Dil Ürünlerinden Örnekler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (01), 143-161.

Káldy-Nagy, G. (1990). Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578). *Belleten, 54*(210), 649-664.

Kamiloğlu, R. (2016). Türk Halk Müziğindeki Türkülerin Bazılarında Geçen Tasavvufi Temalar. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 2*(2), 43-51.

Kara, H. (2016). Azerbaycan Türkülerinde Coğrafyanın Rolü. *Journal of International Social Research, 9*(47).

Kara, U. Y. (2014). Müzik Üstüne Düşünceler. *Moment Dergi, 1*(1), 87-103.

Karabaş, S. (1981). *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru.* Ankara: Pan Matbaacılık.

Karaca, E. (2019). *Bingöl Yöresi Zazaca Türkülerde İnsan Unsuru* (Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi/ Yaşayan Diller Enstitüsü. Bingöl.

Karahan, C. (2011). Türk Halk Müziğinde Gelenek ve Ona İlişkin Bir Kavram Olarak "Kanonlaşma.". *Journal of International Social Research, 4*(17).

Karakaş, A. (2011). *Çukurova Türkü Söyleme Geleneğinde Hikâyeli Türküler (Adana-Osmaniye)* (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Karataş, T. (2001). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri.* İstanbul: Perşembe Kitapları.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 62-80.

Karayaman, M. (2017). Chp Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(3), 459-496.

Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaya, D. (2000). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi.

Kaya, D. (2004). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaya, Didem. (2020). Coğrafya Nedir?. *Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Bilgi Şöleni Tebliğ Metinleri,* 86.

Kaya, Doğan. (2020). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaya, G. (1999). *Halk Türkülerinde Kadının Konumu* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, İ. (2015). Kültürel Dönüş ve Yeni Kültürel Coğrafya. *İçinde: Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, 21-23.

Kaygana, M. (2014). En Güzeli Anla(t)mak "Yusuf Suresi ve Edebî Yapının Gösterdiği Ulûhiyet". *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(8), 197-206.

Kayserili, A. (2010). Carl Ortwin Sauer ve Kültürel Coğrafya. *Doğu Coğrafya Dergisi, 15*(24), 177-190.

Kayserili, A. (2011). *Erzurum Şehri'nin Kültürel Coğrafyası (Maddi Kültür Öğelerine Göre)* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Keskin, A. (2019). Halkbilimi Çalışmalarında Disiplinlerarasılık: "Neden", "Ne Zaman", "Nerede" ve "Nasıl"?. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 12*(28), 925-944.

Keskin, A. (2023). Bafra Çetinkaya (Gelin) Köprüsü Etrafında Oluşan Çeşitli İnanış, Anlatı ve Ritüellerin Folklor ve Coğrafya Etkileşimleri Bağlamında Değerlendirilmesi. Köse, O. (Ed.), *Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Bafra* İçinde (s. 355-385). Ankara: Berikan Yayınevi.

Kılınçer, Y. (2019). *Tokat Türküleri Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Kınık, M. (2011). Bir İletişim Aracı Olarak Türk Halk Müziği ve Türküler. *Erciyes İletişim, Dergisi, 2*(1). 136-150.

Kirlenmez, D. (2007). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserlerinde İtikat, İbadet Ve Ahlak İle İlgili Motifler* (Yüksek Lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kişin, Y. (2019). *Halk Türkülerinde Protest Olgu Ve Ruhi Su* (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.

Kocadaş, B. (2005). Kültür ve medya. *Bilig, (34),* 1-13.

Kocakaplan, İ. (2013). *Türkü Söyleyen Şehirler.* İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Koç Özher, S. (2011). Fenomenolojik Açıdan Bir Türkü Çözümlemesi: 'Yüce Dağ Başında Yanar Bir Işık'. *Turkish Studies (Elektronik), 6*(3), 1125-1132.

Koçak, H. (2004). *Türk Halk Müziği Terminolojisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Koday, S., & Yılmaz, E. (2017). Osmaniye Türkülerinde Coğrafî Motifler. *Pegem Atıf İndeksi,* 527-544.

Kolaç, E. (2009). Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi. *Milli Folklor, 21*(82).

Korkmaz, M. A. (2005). Bir Müslüman Bosna Köyünün Halk Şarkıları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (33).

Korkmaz, M. A. (2006). *Türkü Türü ve Doğu Karadeniz Türkü Kültürü* (Yüksek Lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Korkmaz, M. A. (2013). Bir Müslüman Bosna Köyünün Halk Şarkıları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*.

Köprülü, M. F. (2004a). *Edebiyat Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köprülü, M. F. (2004b). *Saz Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köprülü, M. F. (2007). *Bugünkü Edebiyat.* Akçağ Yayınları: Ankara.

Kumartaşlıoğlu, S. (2015). Fatma Ana Üzerine Anlatlan Efsaneler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6*(6), 106-115.

Kumartaşlıoğlu, S. (2018). Afyonkarahisar/Emirdağ Türkülerinde Coğrafya ve Mekân Unsurları. *Меѓународно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања,* 3(5). 99-113.

Kunos, I. (2019). *Türk Halk Edebiyatı.* Akçağ Yayınları: Ankara.

Kurnaz, C. (2005). *Türküden Şiire.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Kurnaz, C. (2019). *Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği.* Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Kurt, B. (2016). *Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği Ve Malatya Türküleri* (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kurt, N. (2020). Anadolu Coğrafyası Dışındaki Hey Onbeşli Çeşitlemeleri. *Etnomüzikoloji Dergisi Ethnomusicology Journal*, 77.

Kutlu, M. M. (2009). Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında eğitime yönelik ilk adım: halk kültürü dersi. *Milli Folklor, 21*(82).

Kutsi, T. (1990). *Halkbilim ve Edebiyat.* İstanbul: Toker Yayınları.

Lacoste, Y. (2012). Geography, Geopolitics, and Geographical Reasoning. *Herodote, (3),* 14-44.

Lale, N. (2019). *Ordu Türküleri Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Makas, Z. (1987). Bazı Ermeni Âlimlerinin Türk Dili ve Kültürü Üzerine Samimi İtirafları. *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty*, *2*(1), 110-121.

Mazırık, Ö. (2017). *Gaziantep Türküleri Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Melikoğlu, A. (2012). *Türkülerde Gök Ve Gök Unsurları İle İlgili İnançlar* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Memiş, E. (2020*). Türkülerde Yeryüzü Unsurları İle İlgili Mitolojik Ögeler* (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Meriçkan Güleç, G. (2011). Alamanya Türküleri. *Folklor Akademi Dergisi*, *4*(3), 557-559.

Metin, B. (2006). Mekân - Müzik İlişkisi ve İzmir'deki Türkü Barlar (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Mirzaoğlu, F. G. (2001). Türkülerin İşlevleri Ve Zeybek Türküleri. *Türkbilig*, (2), 76-91.

Mirzaoğlu, F. G. (2003). Bir Tarihî Türkü: "Cezayir". *Türkbilig, (6)*, 117-126.

Mirzaoğlu, F. G. (2010). Lirik türkülerde kadın tipleri. *Türkbilig*, (20), 127-164.

Mirzaoğlu, F. G. (2011). Macar Baladlarında Türk İmgesi. *Folklor/Edebiyat*, *17*(65), 97-120.

Miyasoğlu, M. (1999). *Kültür Hayatımız*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Muhaceri, N. M. & Şare, Y. (2017). Makedonya Türkleri Tarafından Söylenen Aşk ve Ayrılık Konulu Türküler Üzerine Bir İnceleme. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(9), 347-356.

Muhaxheri, N. M. (2017). Türkiye'deki Halk Bilimi Araştırmalarında Kosova Türk Halk Kültürünün Yeri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *7*(13), 110-128.

Muratoğlu, M. (1996). Nevruz ve Onun Özbek Halk Edebiyatında Terennüm Edilişi. (Yayın bilgisi yoktur).

Musayev, K. M. (1996). Kazak Folklor Dili Üstüne. *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 345-350.

Mustan Dönmez, B., & Karaburun, D. (2013). Türk Halk Müziği Sözlerinde "Metaforik Anlatım Geleneği". *Turkish studies (elektronik), 8*(4), 1081-1097.

Mustan Dönmez, B., & Haşhaş, S. (2014). Konularına göre yapılmış türkü sınıflandırmalarının geleneksel türk halk müziği nazariyatı açısından değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies, 9*(5).

Nacakcı, Z., Canbay, A. (Eds.). (2015). *Müzik kültürü*. Ankara: Pegem Akademi.

Nerimanoğlu, K. V. (2011). *Türk Halkbilimi, Dili ve Poetikası, Fikir Hayatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28*(2).

Oğuz, M. Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Ve Kültürel İfade Çeşitliliği. *Milli Folklor Dergisi, 11*(82), 6-12.

Oğuz, M. Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras. *Milli Folklor, 25*(100), 5-13.

Oğuz, M. Ö. (2017). Onuncu Yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri: Görünürlük, Değerlilik Ve Güvenirlik. *Millî Folklor, 29*(116).

Oğuz, M. O. (2019). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, M. O. (2020). *Araştırmaların Tarihi.* Oğuz, M. O. (E.d.). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı İçinde (s. 1-64). Ankara: Grafiker Yayınları.

Onay, A. T. (1996). *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Önal, M. N. (2014). Türk Halk Kültüründe Efe Efe in Turkish Folk Culture. *Acta Turcica 4(2). 1-30.*

Öner, M. (2018). "Türkçe Söz Varlığında Eşya Adları Üzerine Notlar" *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiriler Kitabı,* Varşova Polonya, 25-28. 2018, 841- 848.

Öncü, A. (2011). *Trabzon Türküleri (Tasnif, İnceleme, Metin)* (Yüksek Lisans tezi). Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Örnek, S. V. (1973) "Türk Halkbiliminin Sorunları", *Türk Dili Dergisi, Ekim, Cilt XXVII, Sayı 257*, 385-391.

Öz, N. B. (2001). İnsanın Kültürel Gelişiminde Müzik Eğitiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: XIV, Sayı: 1, 101-106.*

Özarslan, M. (2012). Gerçekten Efsaneye Bir Hayat: Ezo Gelin. *Millî Folklor*, *24*(95).

Özbek, M. (2009). *Türkülerin Dili*. İstanbul: Ötüken.

Özçimen, A., Gök, S., & Konservatuvarı, A. D. (2013). Antalya yöresi halk türkülerinde yer alan kültürel motifler. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2*(4), 92-97.

Özdemir, M. A., & Kervankıran, İ. (2012). Afyonkarahisar İlinin Turizm Gelişimi Ve Çekicilikleri. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, *14*(1).

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 11(1), 323-343.

Özdemir, Ş., & Karaca, Y. (2009). Kent Markasi Ve Marka İmajinin Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmaji Üzerine Bir Araştirma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *11*(2), 113-134.

Özgen, N. (2010). Bilim Olarak Coğrafya ve Evrimsel Paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi, 19*(2), 1-26.

Özkan, İ. (2019). Bulgaristan Kırcaali'den Derlenen Bir Yemen Türküsü. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, *1*(2), 1-12.

Öznur, Ş. (2011). Kıbrıs Yöresine Ait Bir Ağıt:"Arap Ali" ve Varyantları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, *3*(1), 291-302.

Öztürk, M. (2018). Klasik Türk Şiirinde Yemen ve İlgili Unsurlar. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1*(15), 38-61.

Öztürk, A. O. (2001). "Alamanya Türküleri" Türk Göçmen Edebiyatının Sözlü/Öncü Kolu. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (13).

Öztürk, A. O. (2019). Türk Konulu Baladların Çek ve Slovak Sözlü Geleneğindeki Yaygınlığı. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 197-214.

Polat, Ü. G. (2017). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yemen ile İlişkiler (1911-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 33(96), 113-154.

Propp, V. (1998). *Folklor Teori ve Tarih.* İstanbul: Avesta Yayıncılık.

Sargın, S. (2017). Kültür Mirasının Korunmasına Yönelik Mekânsal Bir Değerlendirme: Eski (geleneksel) Antakya Evlerinin Fonksiyonel Değişimi. *Turkish Studies (Elektronik), 12*(13), 477-506.

Savaş, A. (2019). *Kırıkkale Yöresi Halk Türkülerinde Geçmişten Günümüze Yaşanan Değişimler Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Sever, M. (2003). Köroğlu Destanı Antep Rivayeti. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, *24*, 65-78.

Sezgin, Ö. Ü. M. (1991). Karaman-Taşkale Kasabası Eski Kadın Kıyafetleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(2).

Sipos, J. (2009). *Anadolu'da Bartok'un izinde*. İstanbul: Pan Yayincilik.

Söylemez, M. (2019). Göç türküleri: Yunanistan mübadilleri örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *8*(4), 2545-2563.

Spencer-Oatey, H. (2012) What is culture? *A compilation of quotations. GlobalPAD Core Concepts. Available at GlobalPAD Open House.*

Sümbül, M. (2001). 'Adana Giyim Kuşam Kültürü. *Folklör Halkbilim Dergisi*, *5*(49), 8-13.

Şahin, H. İ. (2011a). Kerbelâ olayının sözlü geleneğe yansıması: İmam Hasan ve İmam Hüseyin destanı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (60).

Şahin, K. Ş. (2011b). Sevgilinin güzellik unsurlarından saç ve saçın âşık üzerindeki etkisi. *Turkish Studies*, *6*(3), 1851-1867.

Şahin, M. (2010). *Türk Halk Müziğinde Coğrafî Motifler Ve Türküler Atlası* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Şahin, G., & Kahraman, M. (2017). Hakkâri'nin turizme yönelik potansiyelleri hakkında bir değerlendirme. *Coğrafya Dergisi*, (34), 1-21.

Şahin, S. (2022). Afganistan Sahası Türkmenlerinin Bir Aydım Türü: Noy Noy. *Milli Folklor, 17*(136), 215-226.

Şehabi, B. (2011). Osmanlı Döneminde Üsküp Ve Önemli Mahallelerinden Gazi Babadaki Âşık Çelebi Türbesi. *Balkan Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 119-126.

Şen, Ü. S. (2016). İnsan ve toplum ekseninde müzik estetiği kavramı. *Journal of International Social Research*, 9(45).

Şencan, Y. C. (2007). *İslâmiyet Öncesi Türk Devlet Geleneği* (Yüksek Lisans tezi). İnönü Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Şenesen, R. O. (2011). Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri. *folklor/edebiyat, (66),* 209-228.

Şimşek, M. (1996). *Dede Korkut ve Ahmed Yesevi'den Günümüze Uzanan Alevi Ozanlar.* İstanbul: Can Yayınları.

Tahsin, S. (2014). *Irak-Erbil Yöresi Türkmenlerinin Sözlü Kültür Ürünleri (İnceleme-Metinler)* (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Tan, N. (2003). *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*. İstanbul: Kitap Matbaacılık.

Tanrıkulu, M. (2014). *Coğrafya ve Kültür.* Ankara: Edge Akademi Yayınları.

Tanses, H. (2005). *Öyküleriyle Halk Türküleri.* İstanbul: Say Yayınları.

Taşdelen, V., (2006). Türkü ve Mektup. *Hece , no.114*, 178-188.

TDK (1988). *Türkçe Sözlük* (Hazırlayanlar: Hasan Eren, Nevzat Gozaydın, İsmail Parlatır, Talat Tekin, Hamza Zulfikar). Sekizinci baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, H. S. (2012). Popüler Kültür ve Türkülerimiz. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 5*(9), 300-325.

Tekindağ, Ş. (1967). II. Bayezid Devrinde Çukur-ova'da Nüfuz Mücâdelesi. *Belleten, 31*(123), 345-374.

Terzioğlu, Ö. (2007). Çağdaş kentte türkü ve" ankarali folkloru". *Milli Folklor*, *10*(75), 60-65.

Tokbudak, P. K. (2022). Kul Şadi Vve Yunan Harfli Türkçe Türküsü. *Milli Folklor, 17*(134), 68-78.

Tokel, B. B. (2002). *Bağımıza Gazel Düştü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tosun, N. (2019). *Edebiyat Atlası.* İstanbul: Dedalus Kitap.

Turani, A. (1980). *Sanat Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Toplum Yayınevi.

Turhan, S. (1992). *Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkay Yavuzel, S. (2020). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültürel Aktarım Açısından Türkülerin Önemi* (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Türker, A., & Çelik, İ. (2012). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak geliştirilmesine yönelik alternatif öneriler. *Yeni Fikir Dergisi, 9,* 86-98.

Türkeş, M. (2019). Coğrafya nedir? Coğrafyacı kimdir? Uzmanlık ve çalışma alanları nelerdir?. *Coğrafya Eğitimi Derneği, 4*(1), 6-14.

Türkmen, N. (2013). Çizgi filmlerin kültür aktarımındaki rolü ve Pepee. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36*(2), 139-158.

Türkmenoğlu, Ö. (2021). Senfoni ile Türküler. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken, 13*(2), 277-286.

Türkyılmaz, O. (2019). *Trt Repertuarında Bulunan Elazığ Yöresi İle Erzurum Yöresi Uşşak Karakterli Türkülerin Ritmik Ve Makamsal Yönden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Uçar, G. A. (2019). Anadolu ve Kerkük Türkülerinde Kuş ve Çiçek Adları (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Uğur, A. (2015). Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya. *Bilig, (74),* 239-260.

Uğurlu, N. (2009). *Folklor ve Etnografya Halk Türkülerimiz*. İstanbul: Örgün Yayınevi

Uygun, M. N. (2014). Kütahya'nın Pınarları (Vehbi) Türküsü ve Yaşanmış Öyküsü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 93-96.

Uzunöz, E. (2019). *Tokat Türküleri (İnceleme - Metinler)* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ünal, İ., & Haşhaş, S. (2020) Müzik nedir ve hayatımızın neresindedir?. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 6(2), 196-202.

Varlı, E. (2006). *Türkü Radyolarının Türk Halk Müziği Üzerindeki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Vural, H. (2012). Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, *Tokat: Taşhan Kitap*.

Vural, F. G. (2011). Türk Kültürünün Aynası: Türküler. *Fine Arts, 6*(3), 397-411.

Vural, K. (2017). Dârülelhan Mecmuası Anadolu Halk Şarkıları 3 ve 4 Nolu Defterlerin İncelenmesi. *Online Journal of Music Sciences, 2*(1), 87-116.

Vural, F. G., & Vural, T. (2013). Niğde Kültürünün Sesi: Niğde Türküleri. *Electronic Turkish Studies, 8*(3).

Yakıcı, A. (2013). Halk Şiirinde Türkü, Ankara*: Akçağ Yayınları.*

Yardımcı, M. (2018). Türk Halk Edebiyatında Nazım ve Nesir Karışık Türler, İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.

Yener, A. S. (2013). Türkü Derlemelerinde Yapılan Yanlışlar ve Düzeltilmesine İlişkin Öneriler. *Ordu Üniversitesi E Arşiv* (den 04.03.2021 tarihinde erişildi).

Yener, A. S. (2015). Ordu İli Altınordu İlçesi Şehir Müzik Kültürü. *Ordu Üniversitesi E Arşiv* (den 18.02.2021 tarihinde erişildi).

Yeşil, M., & beyli, K. N. (2018). Ordu–Boztepe'nin Turizm ve Rekreasyon Potansiyeli ile Boztepe'nin Kent İmajına Katkısı. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji dergisi*, *6*(3), 291-298.

Yetişgin, M. (2007). Tarih, Coğrafya Ve Sosyo-Kültürel Ortamın Türk Kimliğinin Gelişmesine Etkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi, 2(*1), 37-68.

Yıldırım, D. (2003). Balkan Üçlemesi ve Tarih. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *4*(6), 144-160.

Yıldırım, V. (1987). XIX. Yüzyila Kadar Macar Edebiyatinda Türkler. *DTFC Dergisi, 459-478.*

Yılmaz, M. (2010). Türkiye'de Kına Yakma Geleneği ve Kına Türküleri (Yüksek Lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Yöre, S. (2012). Kırşehir Yöresi Halk Müziği Kültürünün Kodları Ve Temsiliyeti. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 9*(1), 563-584.

Yurt, B. (2019). Türkülerde Manisa Çevresinin Sosyo-Kültürel-Ekonomik Özellikleri Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Yücekaya, H. (2018). Trabzon Şeriy'ye Sicillerindeki Dokuma Ürünleri. Electronic Turkish Studies, 13(16).

Yücel, H. (2011). Türk Halk Müziği Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi, 26*(1).

Yükrük, H. (2003). Türk Halk Müziğinde Diziler (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yüksel, M. B. (2018). Yakup Peygamberin Gözlerinin Akıbeti Konusunda Genel Bir Kabulün Tahlili. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (31), 73-111.

Zeybek, Ş. N. (2014) *Türkülerimizde Dinî Motifler (Trt Repertuarı Kapsamında)* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zeylan, D. (2019). Tarih-i Çin-i Maçin Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Elektronik Kaynaklar

Kocaaslan, A. (2017). https://www.nizip.com/10744-olaylarin-perde-arkasi-yakin-tarihimiz-1-bilal-bey.html, 13.04.2023' (te indirildi).

Repertukul- 1 (2023). https://www.repertukul.com/ALMANYA-GEMILERI-Almanya-Aci-Vatan-239, 20.04.2023' (te indirildi).

Repertukul- 2 (2023). https://www.repertukul.com/AYAGINA-GEYMIS-SEDEF-NALINI-1557, 22.04.2023' (te indirildi).

Repertukul- 3 (2023). https://www.repertukul.com/AYAGINA-GIYMIS-MESTI-CORABI-4464, 22.04.2023' (te indirildi).

Repertukul- 4 (2023). https://www.repertukul.com/HANIM-ARABAYA-BINMIS-2722, 22.04.2023’ (te indirildi).

Repertukul- 5 (2023). https://www.repertukul.com/ZULFU-KAKULLERIN-AMBER-MISALI-305, 25.04.2023’ (te indirildi).

Repertukul- 6 (2023). https://www.repertukul.com/ISFIHAN-DA-HAN-ISLERIM-266, 25.04.2023’ (te indirildi).

Repertukul- 7 (2023). https://www.repertukul.com/HEY-BOSTANCI-BOSTANCI-766, 28.04.2023’ (te indirildi).

Repertukul- 8 (2023). https://www.repertukul.com/ASKER-ETTILER-BENI-1372, 29.04.2023’ (te indirildi).

UNESCO, (2021) https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO- İnsanlığın-Somut-Olmayan-Kültürel-Mirası-Temsilî-Listesi, 15.02.2021’ (de indirildi).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Mahmut DELEN
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0002-7332-6971
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	105118656
Lise	Tokat 15 Temmuz Anadolu Lisesi
Lisans	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Mesleki Deneyim	Sağlık Bakanlığı, 2012-2014 MEB, 07.04.2014- …
Akademik Çalışmalar	1. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Filmlerin Kullanımı (Selvi Boylum Al Yazmalım Filmi Örneği). Ana Dili Eğitimi Dergisi, 2017, 5(2), 87-101). 2. Geleneksel Karagöz Usta-Çırak İlişkisinin Günümüze Uyarlanması ve Ustasız Bir Hayalî Kemal Atangür. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2021, 14(34), 596-616). 3. Teaching Proverb To Children With The Karagoz. Bildiri Sunumu. Ispec 6th Internatıonal Conference On Socıal Scıences & Humanıtıes, May 16-18, 2021/ Siirt University, Turkey. 4. The Application Of Idioms In Tokat Folk Songs In Teaching Turkish As a Foreign Language. Bildiri Sunumu. Ispec 6th Internatıonal Conference On Socıal Scıences & Humanıtıes, May 16-18, 2021/ Siirt University, Turkey. 5. Eaves Decorations As a Cultural Element In Civil Archhitecture Of Tokat Province. Bildiri Sunumu. X. Internatıonal Istanbul Scıentıfıc Research Congress July, 23-25, 2022. 6. Tokat Türkülerindeki Deyimlerin Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanımı. Aydın Tömer Dil Dergisi, 8(2), 171-189.

ORDU ÜNİVERSİTESİ